

YAĞMUR ÖYKÜ YÖNET

ÇERÇEVE SÖZLEŞMELER

Bilkent Üniversitesi 2025

ÇERÇEVE SÖZLEŞMELER
FRAMEWORK CONTRACTS

Doktora Tezi

YAĞMUR ÖYKÜ YÖNET

Hukuk Anabilim Dalı
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi
Ankara
Eylül 2025

ÇERÇEVE SÖZLEŞMELER
FRAMEWORK CONTRACTS

İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi
Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü

YAĞMUR ÖYKÜ YÖNET

Özel Hukuk Disiplininde Doktora Derecesi Kazanma Yükümlülüklerinin Bir
Parçasıdır.

HUKUK ANABİLİM DALI
İHSAN DOĞRAMACI BİLKENT ÜNİVERSİTESİ
ANKARA

Eylül 2025

ÇERÇEVE SÖZLEŞMELER
FRAMEWORK CONTRACTS
Yağmur Öykü Yönet

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Hukuk Doktora derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

Osman Berat Gürzumar
Tez Danışmanı

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Hukuk Doktora derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

M. Turgut Öz
Tez Jüri Üyesi

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Hukuk Doktora derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

Başak Baysal
Tez Jüri Üyesi

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Hukuk Doktora derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

A. Barış Özbilen
Tez Jüri Üyesi

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Hukuk Doktora derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

Ş. Barış Özçelik
Tez Jüri Üyesi

Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü'nün Onayı

Refet S. Gürkaynak
Enstitü Müdürü

ABSTRACT

FRAMEWORK CONTRACTS

Yönet, Yağmur Öykü

Ph. D., Department of Law

Supervisor: Prof. Dr. Osman Berat Gürzumar

September 2025

A framework contract is a legal instrument that enables the parties to agree on the principles to which their individual contractual relationship(s) will be subject. Although frequently encountered in practice, the scarcity of works comprehensively examining this concept in Turkish legal literature and the resulting unanswered questions in doctrine have necessitated an examination of the concept of the framework agreement within the context of the Law of Obligations. The study consists of three sections. The first section will examine the “Concept and Legal Nature of Framework Agreements”. The second section will address the “Establishment and Content of Framework Agreements”, and finally, the third and last section will evaluate the “Relationship between Framework Agreements and Individual Agreements and the Consequences of this Relationship in terms of the Applicable Rules”. Throughout the study, the fundamental principles of the Law of Obligations will be taken as a guide, but contrary to the approaches accepted in doctrine, assumptions that take into account the unique characteristics of the concept of a framework agreement will be presented.

Keywords: Framework Contract, Individual Agreement, Master Agreement.

ÖZET

ÇERÇEVE SÖZLEŞMELER

Yönet, Yağmur Öykü

Doktora, Hukuk Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Osman Berat Gürzumar

Eylül 2025

Çerçeve sözleşme, tarafların münferit sözleşme ilişkisinin/ilişkilerinin tabi tutulacağı esaslar üzerinde anlaşmalarına olanak sağlayan hukuki enstrümandır. Uygulamada sıklıkla karşılaşılmamasına rağmen, Türk Hukuk literatüründe bu kavram üzerinde kapsamlı şekilde çalışılan eserlerin azlığı ve beraberinde getirdiği bazı soruların öğretilde cevapsız bırakılması, çerçeve sözleşme kavramının Borçlar Hukuku merkezinde incelenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde ‘Çerçeve Sözleşme Kavramı ve Hukuki Niteliği’ incelenecektir. İkinci Bölümde ‘Çerçeve Sözleşmenin Kurulması ve İçeriği’, nihayet üçüncü ve son bölümde ise ‘Çerçeve Sözleşme ve Münferit Sözleşme Arasındaki İlişki ve Bu İlişkinin Uygulanacak Kurallar Açısından Doğurduğu Sonuçlar’ değerlendirilecektir. Çalışma boyunca Borçlar Hukukunun temel esasları rehber kabul edilmekle birlikte, çerçeve sözleşme kavramının kendine özgü özellikleri de dikkate alınarak öğretilde kabul gören yaklaşımların aksine kabuller sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çerçeve Sözleşme, Klavuz Sözleşme, Münferit Sözleşme.

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	i
ÖZET.....	iii
KISALTMALAR CETVELİ.....	xi
GİRİŞ	1
BÖLÜM I:.....	5
ÇERÇEVE SÖZLEŞME KAVRAMI VE HUKUKİ NİTELİĞİ	5
§ 1- ÇERÇEVE SÖZLEŞME KAVRAMI.....	5
I. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN TANIMI	5
II. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN ÖZELLİKLERİ	21
A. Münferit Sözleşmenin Tabi Olacağı Hükümleri Belirlemesi.....	21
B. Hukuken Bağlayıcı Olması	22
C. Başlı Başına Bir Sözleşme Olması.....	28
D. İşlevselliğinin Münferit Sözleşmenin Varlığına Bağlı Olması	30
E. Bir veya Birden Fazla Münferit Sözleşme İlişkisini Kapsayabilmesi ve Süreklilik Unsuru İçermek Zorunda Olmaması	33
F. Münferit Sözleşmeden Önce Yapılmasının Şart Olmaması.....	42
G. Sözleşme Yapma Yükümlülüğü Doğuran Kayıtlar Taşımalarının Şart Olmaması	46
H. Güven İlişkisi Kurması	47
III. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI.....	50
A. Çerçeve Sözleşmenin Avantajları	50
B. Çerçeve Sözleşmenin Dezavantajları.....	61
§ 2 – ÇERÇEVE SÖZLEŞMELERİN HUKUKİ NİTELİĞİ	62
I. GENEL OLARAK	62
II. DAR ANLAMDA ÇERÇEVE SÖZLEŞME: BORÇ DOĞURAN BİR SÖZLEŞME	64
III. GENİŞ ANLAMDA ÇERÇEVE SÖZLEŞME: SÖZLEŞME AKDETME YÖNTEMİ.....	70

**§ 3- ÇERÇEVE SÖZLEŞMELERİN BENZERLİK GÖSTERDİĞİ HUKUKİ
KAVRAM VE KURUMLAR İLE KARŞILAŞTIRILMASI 75**

<i>I. GENEL OLARAK.....</i>	<i>75</i>
<i>II. SÖZLEŞME ÖNCESİ İŞLEMLER (HAZIRLIK İŞLEMLERİ).....</i>	<i>77</i>
<i>III. SÖZLEŞME TASLAĞI (SÖZLEŞME TASARISI)</i>	<i>79</i>
<i>IV. NİYET MEKTUBU.....</i>	<i>82</i>
<i>V. SÖZLEŞME GÖRÜŞMELERİ.....</i>	<i>85</i>
<i>VI. CENTİLMENLİK ANLAŞMASI.....</i>	<i>87</i>
<i>VII. ÖNERİYE DAVET VE ÖNERİ.....</i>	<i>89</i>
<i>VIII. ÖNSÖZLEŞME (SÖZLEŞME YAPMA VAADİ).....</i>	<i>90</i>
<i>IX. OPSİYON SÖZLEŞMESİ</i>	<i>100</i>
<i>X. GENEL İŞLEM ŞARTLARI</i>	<i>104</i>
<i>XI. İÇERİĞİ NORMLARA BAĞLANMIŞ SÖZLEŞME</i>	<i>116</i>
<i>XII. 6356 SAYILI SENDİKALAR VE TOPLU İŞ SÖZLEŞMELERİ KANUNU KAPSAMINDA AKDEDİLEN ÇERÇEVE SÖZLEŞMELER.....</i>	<i>119</i>
<i>XIII. ARD ARDA TESLİMLİ SÖZLEŞMELER.....</i>	<i>124</i>

**§ 4- UYGULAMADA SIKLIKLA KARŞILAŞILAN ÇERÇEVE SÖZLEŞME
ÖRNEKLERİ 132**

BÖLÜM II: 141

ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN KURULMASI VE İÇERİĞİ 141

§ 1- ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN KURULMASI 141

<i>I. GENEL OLARAK.....</i>	<i>141</i>
<i>II. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN KURULMASINDA BELİRLİLİK İLKESİ... 142</i>	
<i>III. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN KURULMASINDA MÜZAKERE YÖNTEMLERİ.....</i>	<i>147</i>
<i>A. Tamamen Bireysel Sözleşme Modelinden Yararlanılması</i>	<i>148</i>
<i>B. Tamamen Genel İşlem Şartlarından Yararlanılan Model</i>	<i>149</i>
<i>C. Hibrit Model.....</i>	<i>151</i>
<i>IV. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN TARAFLARI.....</i>	<i>152</i>

§ 2- ÇERÇEVE SÖZLEŞME VE SÖZLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜ 153

<i>I. GENEL OLARAK</i>	153
<i>II. SÖZLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ÇERÇEVE SÖZLEŞME İLE SINIRLANDIRILMASI</i>	155
A. Sözleşme Özgürlüğünü Münferit Sözleşmenin İçeriğini Belirleme Özgürlüğü Yönünden Kısmen Sınırlandırması	156
B. Sözleşme Özgürlüğünü Münferit Sözleşmeyi Akdedip Akdetmeme Özgürlüğü Yönünden Sınırlandırması	157
C. Çerçeve Sözleşme Akdetme Zorunluluğu ve Yasağı	158
§ 3- ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN İÇERİĞİ	160
<i>I. GENEL OLARAK</i>	160
<i>II. ASLİ EDİM YÜKÜMLÜLÜĞÜ</i>	165
A. Genel Olarak	165
B. Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü. 167	
1. Görüşlerin Değerlendirilmesi	167
2. Asli Edim Yükümlülüğünün Tespiti	173
C. Münferit Sözleşmedeki Asli Borçlar	184
D. Münferit Sözleşmedeki Asli Borçların Çerçeve Sözleşmenin İçeriğine Dahil Edilip Edilemeyeceği Problemi	185
E. Ara Sonuç: Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin ve Geniş Anlamda Çerçeve Sözleşme İlişkisinin Asli Edim Yükümlülükleri	191
F. Asli Edim Yükümlülüklerine Aykırılığın Hukuki Sonuçları	193
<i>III. YAN BORÇLAR</i>	194
A. Çerçeve Sözleşmedeki Yan Borçlar	194
B. Yan Borçların Somutlaştırılması için Örnekler	196
1. İstikrarı Koruma Yükümlülükleri	197
2. İradi Tamamlama Yükümlülüğü	199
3. Sözleşme Koşullarının Yeniden Görüşülmesi Yükümlülüğü	199
4. Uyarlama Yükümlülüğü	200
5. İfa Engelleri Kurallarına Uyuma Yükümlülüğü	203
6. Diğer Yan Borçlar	204
C. Münferit Sözleşmedeki Yan Borçlar	205
<i>IV. KORUMA YÜKÜMLÜLÜKLERİ</i>	207

A. Çerçeve Sözleşmedeki Koruma Yükümlülükleri.....	207
B. Koruma Yükümlülüklerinin Somutlaştırılması için Örnekler.....	208
1. Aydınlatma ve Bilgilendirme Yükümlülüğü.....	208
2. Rekabet Etmeme Yükümlülüğü	210
3. Sır Saklama Yükümlülüğü	211
4. Sadakat Yükümlülüğü.....	212
C. Münferit Sözleşmedeki Koruma Yükümlülükleri.....	212
V. MÜNFERİT SÖZLEŞME AKDETME BORCU DOĞURAN	
YÜKÜMLÜLÜKLER.....	214
A. Kavram.....	214
B. Bu Yükümlülüklerin Çerçeve Sözleşmenin Zorunlu İçeriğine Dahil Olup Olmadığı Problemi	218
C. Bu Yükümlülüklerin Çerçeve Sözleşmenin Hukuki Niteliğini Değiştirip Değiştirmeyeceği Problemi.....	227
D. Bu Yükümlülüklerle Aykırılığın Doğurduğu Hukuki Sonuçlar.....	230
VI. ARA SONUÇ: İÇERDİĞİ YÜKÜMLÜLÜKLER MERKEZİNDE ÇERÇEVE	
SÖZLEŞMELERİN ZORUNLU (ASGARİ) İÇERİĞİNİN	
DEĞERLENDİRİLMESİ	234
VII. ATİPİK ÇERÇEVE SÖZLEŞMELER.....	237
§ 4- ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN ŞEKLİ VE SÜRESİ.....	241
I. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN ŞEKLİ.....	241
II. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN SÜRESİ.....	249
§ 5- ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN KLASİK BORÇLAR HUKUKU	
SÖZLEŞMELERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI	254
§ 6- ÇERÇEVE SÖZLEŞME KURUMUNUN TBK'DA DÜZENLENMESİ	
ÖNERİSİ.....	264
BÖLÜM III:.....	276

**ÇERÇEVE SÖZLEŞME İLE MÜNFERİT SÖZLEŞME ARASINDAKİ İLİŞKİ
VE BU İLİŞKİNİN UYGULANACAK KURALLAR AÇISINDAN**

DOĞURDUĞU SONUÇLAR..... 276

**§ 1- ÇERÇEVE SÖZLEŞME İLE KAPSAMINA ALDIĞI MÜNFERİT
SÖZLEŞMENİN TESPİTİ..... 276**

I. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN TESPİTİ 276

II. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN KAPSAMINA ALDIĞI MÜNFERİT

SÖZLEŞMENİN TESPİTİ..... 281

III. ÇERÇEVE SÖZLEŞME VASFININ VE KAPSAMINA ALDIĞI MÜNFERİT

SÖZLEŞMENİN UYUŞMAZLIK KONUSU OLMASI VE İSPAT YÜKÜ..... 287

**§ 2- ÇERÇEVE SÖZLEŞME VE MÜNFERİT SÖZLEŞME İLİŞKİSİNİN
UYGULANACAK KURALLAR AÇISINDAN DOĞURDUĞU SONUÇLAR
..... 292**

I. GENEL OLARAK 292

II. YORUM FAALİYETİ AÇISINDAN 298

***III. SÖZLEŞME BOŞLUKLARININ TESPİTİ VE DOLDURULMASI
AÇISINDAN 303***

IV. YOKLUK AÇISINDAN..... 306

A. Genel Olarak 306

***B. Çerçeve Sözleşmenin Yokluğunun Kendisini Takiben Akdedilen Her Bir
Münferit Sözleşmeye Etkisi 308***

***C. Münferit Sözleşmenin Yokluğunun Kendisini Takiben Akdedilen Çerçeve
Sözleşmeye Etkisi 311***

V. KESİN HÜKÜMSÜZLÜK AÇISINDAN 312

A. Genel Olarak 312

***B. Çerçeve Sözleşmenin Kesin Hükümsüzlüğünün Kendisini Takiben
Akdedilen Münferit Sözleşmeye Etkisi 314***

***C. Münferit Sözleşmenin Kesin Hükümsüzlüğünün Kendisini Takiben
Akdedilen Çerçeve Sözleşmeye Etkisi..... 316***

***D. TBK 27/II'nin Çerçeve Sözleşme ve Münferit Sözleşme Arasındaki
İlişkide Uygulanabilirliği 317***

E. Çerçeve Sözleşmenin Geçersizliğinin Hüküm ve Sonuçlarını Geleceğe Yönelik Doğurmak (Geleceğe Etkili Olmak) Zorunda Olup Olmadığı.....	320
VI. İRADE SAKATLIKLARI VE SÖZLEŞMENİN İPTALİ AÇISINDAN.....	320
A. Genel Olarak	320
B. Çerçeve Sözleşmede Gerçekleşen İrade Sakatlıklarının Münferit Sözleşmeye Etkisi	324
1. Çerçeve Sözleşmenin Hata ile Sakat Olması Halinde.....	324
2. Çerçeve Sözleşmenin Hile ile Sakat Olması Halinde	325
3. Çerçeve Sözleşmenin Korkutma ile Sakat Olması Halinde.....	327
C. Münferit Sözleşmede Gerçekleşen İrade Sakatlıklarının Çerçeve Sözleşmeye Etkisi	330
VII. SORUMSUZLUK ANLAŞMALARI AÇISINDAN.....	332
VIII. İFA ENGELLERİ AÇISINDAN.....	335
A. Genel Olarak	335
B. Sonradan Ortaya Çıkan İfa İmkansızlığı	337
1. Çerçeve Sözleşmenin İfasının İmkansızlaşması ve Münferit Sözleşmeye Etkisi	337
2. Münferit Sözleşmenin İfasının İmkansızlaşması ve Çerçeve Sözleşmeye Etkisi	341
C. Temerrüt.....	343
1. Çerçeve Sözleşmenin İfasında Temerrüt ve Münferit Sözleşmeye Etkisi	344
2. Münferit Sözleşmenin İfasında Temerrüt ve Çerçeve Sözleşmeye Etkisi	344
D. Sözleşmenin Müspet İhlali (Gereği Gibi İfa Etmeme).....	347
1. Çerçeve Sözleşmenin Müspet İhlali ve Münferit Sözleşmeye Etkisi ..	347
2. Münferit Sözleşmenin Müspet İhlali ve Çerçeve Sözleşmeye Etkisi ..	350
IX. UYARLAMA AÇISINDAN.....	352
A. Çerçeve Sözleşmenin Uyarlanmasında “Sözleşmenin Yapıldığı Sırada Taraflarca Öngörülme ve Öngörülmesi de Beklenmeyen Olağanüstü Bir Durum” Şartının Değerlendirilmesi	353
B. Çerçeve ve Münferit Sözleşmenin Uyarlanmasının Birbirine Etkisi	354

X. SONA ERMESİ VE SONUÇLARI AÇISINDAN.....	357
A. Genel Olarak	357
B. Çerçeve Sözleşmenin Sona Erme Halleri.....	359
1. İfa	359
2. Ölüm.....	363
3. İflas.....	366
4. Ehliyet Kaybı ve Kısıtlanma	367
5. Taraflarca Kararlaştırılan Sürenin Sona Ermesi	369
6. İmkansızlık	374
7. Tarafların Anlaşması ile Sona Ermesi.....	374
8. Sözleşmenin Feshi ve Sözleşmeden Dönme	377
SONUÇ.....	383
KAYNAKÇA	391

KISALTMALAR CETVELİ

AT	: Allgemeiner Teil
Art.	: Artikel
Beck	: www.beck-online.beck.de
BGB	: <i>Bürgerliches Gesetzbuch</i> (Alman Medeni Kanunu)
BGH	: <i>Bundesgerichtshof</i> (Alman Federal Mahkemesi)
Bkz. / bkz.	: Bakınız / bakınız
BT	: Besonderer Teil
CC	: <i>Code civil des Français</i> (Fransız Medeni Kanunu)
dn.	: dipnot
E.	: Esas Numarası
Ed.	: Editör(ler)
E. T.	: Erişim Tarihi
f.	: fıkra
HMK	: 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu
İBK	: İsviçre Borçlar Kanunu
İMK	: İsviçre Medeni Kanunu
K.	: Karar Numarası
Karş.	: Karşılaştırınız
Kazancı	: www.kazanci.com.tr
Lexpera	: www.lexpera.com.tr
m.	: madde
N.	: paragraf numarası

RG	: Resmi Gazete
p.	: paragraf numarası
s.	: sayfa
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
T.	: Tarih
TBK	: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu
TMK	: 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu
TTK	: 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu
vd.	: ve devamı
vs.	: vesaire
YHGK	: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu
ZSR	: <i>Zeitschrift für Schweizerisches Recht</i>

GİRİŞ

Sağladığı avantajlar sayesinde günümüz iş ilişkilerinde oldukça yaygın başvurulmuş bir kurum olmasına rağmen, hukuk literatüründe çerçeve sözleşme kavramını tüm yönleriyle inceleyen eser sayısının yok denecek kadar az olduğu tespit edilmiş ve bu durum bizzat doktrin tarafından da eleştirilmiştir. Barlas'ın, çerçeve sözleşmeler kavramını ele aldığı makalesinde yer verdiği, *“Bu önemine rağmen, ülkemizde çerçeve sözleşme kavramının özgün bir bilimsel incelemeye tabi tutulmak bir yana, bir iki istisna dışında klasik borçlar hukuku yapıtlarında adı dahi anılmamakta; bu kavrama lisans düzeyinde okutulan derslerde bile yer verilmemektedir.”*¹ ifadesi, çerçeve sözleşme kurumunun Türk Hukuk literatüründe kaleme alınmamasının doğurduğu eksikliği² dile getiren eleştirilere bir örnektir. Weber ise 1987 tarihli eserinde, değişen koşullar ve bireysel ihtiyaçlar dikkate alındığında çerçeve sözleşme kavramının henüz net bir şekilde tanımlanmamasının şaşırtıcı olmadığını ifade etmiştir.³ Buna karşın aradan geçen yaklaşık 40 yıllık süreye

¹ **Barlas, N.:** *Çerçeve Sözleşme Kavramı ve Çerçeve Sözleşmelerin Özellikleri*, Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu'na 65. Yaş Günü Armağanı, İstanbul 1999, s. 808. **Barlas** aynı yönde bir diğer tespitini ise: *“Çerçeve sözleşme kavramı, borçlar hukuku teorisinin gelişim sürecinde yeni dönemlere kadar pek fazla önem taşımamış, ancak ekonomik ve ticari yaşamın gelişmesine paralel olarak hukuk alanında da artık ciddi biçimde irdelenmesi gereken bir konu haline gelmiştir.”* ifadesi ile kaleme almaktadır, bkz. **Barlas**, s. 807. Aynı yönde, bkz. *“... günlük hayatımızın neredeyse her alanında farkında olmadan sıklıkla kullanılan ancak toplumdaki bireyler ve belki de hukuk dünyasının bir kısmı tarafından dahi henüz tam manasıyla bilinmeyen bir kavramdır.”* ifadesi ile çerçeve sözleşme kavramı üzerindeki dikkatin yetersizliğini ifade eden **Yılmaz**, s. 5.

² Çerçeve sözleşmelerin doktrin tarafından gerekli olduğu ölçüde kaleme alınmadığı yönünde benzer eleştiriler için bkz. **Weber, R. H.:** *Rahmenverträge als Mittel zur Rechtlichen Ordnung Langfristiger Geschäftsbeziehungen*, Zeitschrift für Schweizerisches Recht (ZSR), S. 106, C. I, 1987, s. 410; **Hoffbauer, C.:** *Der Rahmenvertrag in der Lieferbeziehung*, Berlin 2010, s. 2; **Gatsi, J.:** *Le Contrat-Cadre*, Paris 1996, s. 8.

³ **Weber**, s. 410.

rağmen hala çerçeve sözleşme kavramının üzerinde yeterince çalışılmamış ve kurumun tüm yönleriyle ortaya konamamış olması bugün için oldukça şaşırtıcıdır.

Türk Hukuku esas alındığında çerçeve sözleşme kavramı, sadece literatürde değil uygulamada da görünürlük kazanamamış⁴; bu kapsamda yargı kararlarında tanımı, unsurları, hüküm ve sonuçları ile kendine özgü karakteri esas alınmaksızın sadece ismen değinilen bir kavram olmaktan öteye geçememiştir.⁵

Borçlar Hukukunda çerçeve sözleşme kavramını konu alan bir tez kaleme alma fikri, konunun literatürde ve yargı kararlarında yeterince işlenmemiş olmasının yarattığı eksikliğin ve ihtiyacın giderilebilmesine katkıda bulunma arzusundan doğmuş; meselenin ilk bakışta farkedilmeyen ancak hem doktrin hem uygulama nezdinde önem arz edeceği düşünülen pek çok tartışmayı da beraberinde getirdiği -ve getireceği- kanaati ile güç kazanmıştır. **Weber**, İsviçre Borçlar Kanunu'nun ne genel hükümlerinin ne de özel hükümlerinin çerçeve sözleşme kavramı için yeterli rehberlik sağlayacağı gerekçesiyle, çerçeve sözleşmelerin tabi olacağı genel kuralların, borçlar hukukunun temel kaidelerinden hareket ederek ve kimi zamansa bu kaidelerden soyutlanarak geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶ Yerinde görülen bu önerinin de dikkate alındığı bir akademik eser ile çerçeve sözleşme kavramı üzerinde çalışılmasının elzem olduğu sonucuna varılmıştır.

⁴ Tarafların akdettikleri sözleşme ilişkisinin çerçeve sözleşme olduğunun çoğunlukla bilincinde dahi olmadıkları yönünde katıldığım diğer bir tespit için bkz. **Yılmaz, C. A.**: Çerçeve Sözleşmeler, Ankara 2023, s. 166.

⁵ **Uyumaz / Oumer** de benzer yönde bir tespitte bulunmakta, kimi zaman yargı kararlarında çerçeve sözleşmelerden bahsedilse de kavramın etraflıca ele alındığı bir içtihat ile karşılaşılmadığını ifade etmektedir, bkz. **Uyumaz, A. / Oumer, K. A.**: *Framework Agreements Under Turkish Law*, Law and Justice Review, Cilt: 9, Sayı: 15, Aralık 2017, s. 48. Diğer hukuk sistemlerinde benzer yönde bir çıkarım için bkz. **Hoffbauer**, s. 2.

⁶ **Weber**, s. 411.

Çalışmanın konu itibarıyla kapsamı ele alındığında, eserin **birinci bölümünde**; **‘Çerçeve Sözleşme Kavramı ve Hukuki Niteliği’** izah edilecek ve bu amaçla tanımı, özellikleri, avantaj ve dezavantajları, hukuki niteliği, benzerlik gösterdiği hukuki kavram ve kurumlarla karşılaştırılması ile kavramın somutlaştırılması için uygulamada sıklıkla karşılaşılan çerçeve sözleşme örnekleri ele alınacaktır. Takip eden **ikinci bölümde** ise; **‘Çerçeve Sözleşmenin Kurulması ve İçeriği’** başlığı altında, çerçeve sözleşmenin nasıl kurulacağı, kurulmasında esas alınan modeller, tarafları, münferit sözleşme ile kronolojik ilişkisi açısından akdedilme anı, kuruluşunda belirlilik ilkesi ve sözleşme özgürlüğü ile ilişkisi, dahası, hem çerçeve sözleşmedeki hem de kapsamına aldığı münferit sözleşmedeki asli ve yan borçlar ile koruma yükümlülükleri, münferit sözleşme akdetme borcu doğuran yükümlülükler, çerçeve sözleşmenin şekli ve süresi izah edilecek; atipik çerçeve sözleşmeler değerlendirilecek, tüm bunlar doğrultusunda çerçeve sözleşme modelinin kendine has özellikleri dikkate alınarak klasik borçlar hukuku sözleşmeleri ile karşılaştırılacak ve çerçeve sözleşmelerin TBK’da düzenlenmesine ilişkin öneri değerlendirilecektir. Nihayet, çalışmanın **üçüncü** ve son **bölümü**, **‘Çerçeve Sözleşme ile Münferit Sözleşme Arasındaki İlişki ve Bu İlişkinin Uygulanacak Kurallar Açısından Doğurduğu Sonuçlar’** üzerinedir.

Sözleşmeler hukuku öğretisi dikkate alındığında, çerçeve sözleşmeler özelinde değer taşımayan (bir diğer ifadeyle her sözleşme ilişkisi açısından aynı hüküm ve sonuçları doğuran) meseleler ayrıca değerlendirilmemiştir zira aksi takdirde, çerçeve sözleşme kavramını konu alan bir monografi ortaya koyma amacı tatmin edilemez ve bu çalışma, sözleşmeler hukuku kapsamında incelenebilecek her meselenin ele alındığı -bu çalışmanın amacının ve kapsamının çok ötesinde- bir borçlar hukuku genel

hükümler eserine dönüşür. Amaçlanan sonuç -şüphesiz- bu olmadığından, sadece çerçeve sözleşme kavramıyla bağlantılı olarak önem arz ettiği düşünülen hukuki meseleler, yalnızca taşıdıkları bu önemle sınırlı ölçüde⁷ değerlendirilecektir.

Hukuk literatüründe gözlemlediğim eksikliği tamamlayabilmesi, çerçeve sözleşme kavramı üzerinde farkındalık yaratabilmesi, tespit edilen problemlere ışık tutabilmesi ve belki de bunların çok daha ötesinde yeni problem ve tartışmalara vesile olabilmesi gayesiyle tamamladığım bu çalışmanın, çerçeve sözleşme teorisine ve uygulamaya katkı sunmasını ve ilgisine fayda sağlamasını temenni ediyorum.

⁷ Örneğin; çerçeve sözleşmelerde temerrüt, -bir ders kitabı düsturuyla- temerrüt kavramının tanımı, borçlu ve alacaklı temerrüdü, şartları ve hukuki sonuçları baştan sona ve eksiksiz şekilde değil; yalnızca çerçeve sözleşme kavramı özelinde önem taşıdığına kanaat getirilen meseleler ekseninde ve önem taşıdıkları ölçüde değerlendirilecektir.

BÖLÜM I:

ÇERÇEVE SÖZLEŞME KAVRAMI VE HUKUKİ NİTELİĞİ

§ 1- ÇERÇEVE SÖZLEŞME KAVRAMI

I. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN TANIMI

Çerçeve sözleşme (*Framework Agreement / Umbrella Contract / Rahmenvertrag*⁸ / *Contrat-cadre*⁹), kavramı üzerinde öğretide; hem bu kavramın adlandırılmasında hem de tanımlanmasında konsensus sağlanamadığı görülmüştür.

Doktrinde çoğunluk tarafından benimsenen ‘çerçeve sözleşme’ kavramı yerine; ‘manto sözleşme’ (*Mantelvertrag*¹⁰), ‘temel sözleşme’ (*Grundvertrag / Basisvertrag*¹¹) ve şemsiye sözleşme (*Umbrella Contract*¹²) ifadeleri de çerçeve

⁸ ‘*Rahmenvereinbarung*’ kavramının kullanıldığı da tespit edilmiştir; bkz. **Brox, H. / Walker, W.:** Allgemeines Schuldrecht, München 2009, § 4 N. 40.

⁹ Fransız hukukunda ‘çerçeve sözleşme’ (*contrat-cadre*) kavramı ile ‘çerçeve anlaşma’ (*accord-cadre*) kavramlarının birbirinden ayrılması gerektiği, çerçeve sözleşmelerin ‘kamusal bir güç taşımayan’, genellikle özel bir ticari iş için akdedilen bir sözleşme iken çerçeve anlaşmaların kamu alımlarına özgü bir zeminde akdedilecek sözleşmelerin tabi olacağı hüküm ve koşulları belirlediği ifade edilmekte ve iki kavramın birbirine karıştırılmasının yasal problemleri beraberinde getirebileceği ifade edilmektedir. Çerçeve sözleşme modelinin özel veya kamu hukuku alanlarından hangisinde işlevsel olduğu -ilgili sözleşmenin çerçeve ‘sözleşme’ veya ‘anlaşma’ olarak nitelendirilmesi yönünde bir ihtiyaç hasıl olmaksızın- sözleşmenin içeriğinin yorumlanması suretiyle anlaşılabilirliğinden Türk Hukuk terminolojisinde böyle bir ayrımı ihtiyaç yoktur. Ancak Fransız Hukukunda yer alan bu ayrım göz ardı edilemeyeceğinden, bu çalışmada ‘çerçeve sözleşme’nin Fransızca karşılığı olarak *contrat-cadre* kavramı bilinçli olarak tercih edilmiştir, bkz. <https://aoconquete.fr/article-contrat-cadre/> (E.T.: 01.08.2025).

¹⁰ **Yılmaz, “manto sözleşme”** (örneğin bkz. **Herzog, N.:** Der Vorvertrag im schweizerischen und deutschen Schuldrecht, Schulthess Polygraphischer Verlag, Zürich 1999, s. 108) kavramını hatırlatır şekilde şu benzetmeyi ifade etmektedir: “... her münferit sözleşme kurulduğunda, çerçeve sözleşme bir nevi askıdan çıkartılan giysi gibi bu münferit sözleşmelerin üzerine giydirilmektedir.”, bkz. **Yılmaz**, s. 101.

¹¹ **Zingg, H.:** Der Rahmenvertrag-Möglichkeiten und Grenzen im (Retail) Banking, Verlag Haupt, Zürich, Bern, Stuttgart, Wien 1996, s. 11. Münferit sözleşmelerin tamamının tabi olacağı temel ilkeleri ortaya koyması yönüyle ‘çerçeve temel sözleşme’ (*Rahmengrundlagenvertrag*) ifadesine de yer verilmiştir, bkz. **Ayrancı, H.:** Önsözleşme, Yetkin Yayınevi, Ankara 2006, s. 108. ‘Temel sözleşme’ ifadesi için ise ayrıca bkz. **Özen, B.:** Kredi Açma Sözleşmeleri, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2017, s. 120.

¹² Kapsamına aldığı münferit sözleşmelere uygulanacak ortak hükümleri düzenlemesi yönüyle onları tek bir şemsiye altında birleştirdiği metaforundan hareket eden bu kavramla özellikle İngiliz ve Amerikan hukuk literatüründe karşılaşılmaktadır.

sözleşmeleri karşılayabilmek için başvuru olan diğer kavramlardır. Öte yandan, ‘*prensip (ilke) anlaşması*’ (*Grundsatzvereinbarung*) ve ‘*koordinasyon (işbirliği) anlaşması*’ (*Koordinationsvereinbarung*) kavramları da çerçeve sözleşme kavramı yerine kullanılmaktadır.¹³

Literatürde yapılan muhtelif çerçeve sözleşme tanımları¹⁴ ve kavrama ilişkin nitelendirmeler şunlardır¹⁵:

¹³ ‘*Grundsatzvereinbarung*’ ve ‘*Koordinationsvereinbarung*’ önerileri için bkz. **Weber**, s. 403, dn. 3. Öğretide ‘çerçeve anlaşma’ ve ‘çerçeve sözleşme’ olmak üzere iki ayrı kavramın ele alındığı; sürekli yükümlülükler söz konusu ise bir çerçeve anlaşmanın (*Rahmenabrede*), bir dizi basit yükümlülük söz konusu ise çerçeve sözleşmenin (*Rahmenvertrags*) varlığından söz edildiği de tespit edilmiş (bkz. **von der Crone, H. C.**: *Rahmenverträge*, Schultess Poligraphischer Yayınevi, İsviçre Zürih 1993; s. 311) ancak işbu çalışmada çerçeve sözleşme kavramının nitelendirilmesinde bu yönde bir ayrım benimsenmemiştir.

Uluslararası ticaret hukukunda çerçeve sözleşmelerin ise ‘*kanunsuz sözleşme*’ olarak nitelendirildiğine, böylece herhangi bir yasal düzenden bağımsız bu yönüyle de özerk olduğuna dikkat çekilmiştir, bkz. **Zaki, M. S.**: *Le Formalisme Conventionnel Illustration de la Notion de Contrat-cadre*, *Revue Internationale de Droit Compare*, 1986, 38-4, s. 1088.

¹⁴ Kavramının tanımlanmaya ihtiyacı olup olmadığı da sorgulanmış ve çerçeve sözleşmeyi tanımlamaya çalışma faaliyetinin kavramın sınırlarını daraltacağı da ifade edilmiştir, bkz. **Çetin, N. / Töremiş, E.**: *Menkul Kıymet Borsalarında Alım Satım Aracılık Faaliyeti Kapsamında Aracı Kurumlarla Yatırımcılar Arasındaki İlişkinin Hukuki Niteliği*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1, Haziran 2008, s. 86.

¹⁵ Benzer çerçeve sözleşme tanımları için ayrıca bkz. **Wüstney, D.**: *Die Rechtliche Bedeutung des Wichtigen Grundes für den Bestand von Dauerrechtsverhältnissen*, Würzburg 1936, s. 35; **Behrens, H.**: *Das Wiederkehrschuldverhältnis*, Hamburg 1971, s. 37; **Gebhardt, H.**: *Der Zuliefervertrag*, Berlin 1994, s. 42; **Scheven, M.**: *Der Sukzessivlieferungsvertrag*, Frankfurt 1984, s. 19; **Eckel, B. S.**: *Der Just in Time Vertrag*, Baden 1977, s. 75; **Graf von Westphalen, F.**: *Neues Recht für Dauerschuldverhältnisse ab 1. Januar 2003*, ZGS, 2002-12, s. 22; **Herzog**, s. 108; **Westermann, H. P. / Bydliński, P. / Arnold, S.**: *BGB - Schuldrecht, Allgemeiner Teil*, 2020, § 2 N. 92; **Brox / Walker**, § 4 N. 40; **Larenz, K. / Wolf, M.**: *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, München 2004, s. 428; **Henrich, D.**: *Vorvertrag Optionsvertrag Vorrechtsvertrag*, Tübingen, 1965, s. 117; **Aydoğdu, M.**: *Genel İşlem Koşulları Şerhi*, Ankara 2018, s. 61, dn. 319; **Kapancı, K. B.**: *Franchise Sözleşmesinin Sona Ermesi ve Bunun Hukuki Sonuçları*, Rona Serozan’a Armağan, Cilt II, İstanbul 2010, s. 1032-1033; **Köroğlu, B.**: *Türev Araçların Alım Satımına Aracılık Sözleşmeleri*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013, s. 73; **Halıcı, C. Y.**: *Türk Hukukunda Borsa Opsiyon Sözleşmelerinde Müşteri ile Borsa Üyesi Arası Hukuki İlişkiler*, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2018, s. 24; **Morkaya, O.**: *Tek Satıcılık Sözleşmesi ve Denkleştirme İstemi*, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2024, s. 14 ve s. 37; **Dağlı, M. C.**: *Bilişim Hukuku Kapsamında Hizmet Seviyesi Sözleşmesi*, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2023, s. 9; **Erdem, D.**: 6493 Sayılı Kanun Kapsamında Ödeme Hizmeti Sözleşmesi, T.C. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2021, s. 6-7; **Aygüneş, M.**: *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, T.C. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2018, s. 17; **Yıldırım Soysal, H.**:

*“İki taraf arasında, aralarındaki ilişkinin kapsadığı tüm meselelerde henüz nihai bir anlaşma olmadığını ancak ilişkiyi ilerletmek için yeterli ölçüde anlaştıklarını ve diğer meseleler üzerinde gelecekte mutabakata varacaklarını kabul ettikleri sözleşme...”*¹⁶

*“İleride aynı türden birden fazla sözleşme akdetmeye niyetli olan kişilerin, her bir sözleşmenin kuruluşu esnasında ayrıca kararlaştırılmasına gerek kalmaksızın, belirli birtakım şartların kısmen veya tamamen bu sözleşmelerde yer almasında şimdiden mutabık kalmaları...”*¹⁷

*“...genel olarak, bir başına bir sözleşme tipini oluşturmayıp, ileride kurulması planlanan münferit (birel) sözleşmelerde geçerli olacak ortak hükümleri içeren ve böylece tarafları arasındaki sürekli ilişkinin temel ilkelerini belirleyen sözleşme...”*¹⁸

*“Bu sözleşmeyle taraflar sadece ileride kurulacak olan münferit sözleşmelerin bazı noktalarını, örneğin ödemelerin nasıl yapılacağını veya uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözülüp çözülmeyeceğini önceden saptamakla yetinirler.”*¹⁹

Sermaye Piyasası Hukukunda Kaldıraçlı Alım Satım İşlemleri, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2018, s. 96; **Yılmaz, S.:** Sigorta Hukukunda Abonman Sözleşmesi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 30; **Ayhan, H. E.:** Borsada Hisse Senedi Alım Satım Sözleşmesi ve Hakkın İntikali, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Medeni Hukuk Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008, s. 16-17; **Oğuz, S.:** Bankacılık Hukuku Yönünden Ticari Kredi Açma Sözleşmeleri, Ankara 2019, s. 141.

¹⁶ Oxford Üniversitesi tarafından yayımlanan hukuk sözlüğünde yer alan tanımın çevirisidir, bkz. **Law, J. (Ed.):** A Dictionary of Law, Oxford Üniversitesi Yayınları, 2022, İngiltere. İlgili sözlükte çerçeve sözleşmeler ayrıca tedarik anlaşmaları özelinde *“Tedarikçilerle yapılan ve anlaşma süresi boyunca akdedilecek bireysel sözleşmelerin çerçevesini oluşturan genel bir tedarik anlaşması”* olarak da tanımlanmakta ve çerçeve sözleşmenin söz konusu olabilmesi için ilgili sözleşmenin satın alma yükümlülüğü içermesi gerektiği ifade edilmektedir. *Common Law* kapsamında çerçeve sözleşme kavramı hk. detaylı bilgi için ayrıca bkz. **Zaki**, s. 1079 vd.

¹⁷ **Barlas**, s. 808.

¹⁸ **Oğuzman, M. K. / Öz, M. T.:** Borçlar Hukuku Genel Hükümler (Cilt I), İstanbul 2022, p. 170a.

¹⁹ **Serozan, R.:** İstanbul Şerhi TBK m. 1-2, Cilt I, İstanbul 2019, p. 87 ve **Serozan, R.:** Borçlar Hukuku Özel Bölüm, İstanbul 2019, p. 61.

*“İleride kurulması planlanan münferit sözleşmelerde geçerli olacak ortak hükümleri içeren ve bu sayede taraflar arasındaki sürekli ilişkinin temel ilkelerini belirleyen sözleşme...”*²⁰

*“İleride yapılacak sözleşmelerin şartlarını global bir şekilde belirleyen genel bir sözleşmedir.”*²¹

*“...içerdiği kök yüküm dolayısıyla taraflardan en az birini münferit sözleşme yapma borcu altına sokan ve taraflar arasında sürekli borç ilişkisi doğuran öyle bir sözleşmedir ki; bununla taraflar, ileride kurulacak münferit sözleşmelerde geçerli olacak ortak hükümleri belirler.”*²²

*“...bir dizi basit sözleşme ilişkisinin veya devam eden bir yükümlülüğün seçim ortamını belirleyen sözleşme...”*²³

*“...gelecekteki bir kararın çerçevesini belirler.”*²⁴

*“...sözleşme taraflarının ilke olarak tabi olacakları kuralları belirleyerek bu kuralların uygulanacağı başka sözleşmeler akdetme yükümlülüğünü veya hakkını tesis eden sözleşme...”*²⁵

²⁰ **Şen Doğramacı, H.:** Çerçeve Sözleşmeler, T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Medeni Hukuk Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir 2010, s. 31-32; **Şen Doğramacı, H.:** Çerçeve Sözleşme Kavramı, Çerçeve Sözleşmelerin Amacı ve Ekonomik Fonksiyonu, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 30, S. 3, 2022, s. 1046-1047.

²¹ **Tercier, P. / Pichonnaz, P. / Develioğlu, M. H.:** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 2020, §17 N. 984.

²² **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 36.

²³ **Von der Crone**’nin tanımının tarafımca ifade edilmesidir, bkz. **von der Crone** s. 247.

²⁴ **Von der Crone**, s. 248. Benzer şekilde “Gelecekteki sözleşmenin çerçevesini belirler.” ifadesi için bkz. **von der Crone**, s. 1.

²⁵ **Weber**’in tanımının tarafımca ifade edilmesidir, bkz. **Weber**, s. 410.

*“... tarafları arasında hukuki bir bağ oluşturarak kendine özgü sürekli bir yükümlülük doğuran ve bağlayıcılığının temelini daha sonra akdedilecek münferit sözleşmeler için ortam (temel ilkeler) belirlemesinden alan bir sözleşme...”*²⁶

*“... iki taraf arasındaki işbirliği ilkelerini belirler.”*²⁷

*“Alışılmış sözleşmeler borç doğuran birer anlaşmayken çerçeve sözleşmeler, normlar üreten bir sözleşmedir.”*²⁸

*“... amacı bir mal veya hizmetin sunulması değil, gelecekteki hukuki işlemlerin içeriğinin, şartlarının ve şeklinin önceden belirlenmesi olan sözleşmedir.”*²⁹

*“Yeni sosyal ihtiyaçları karşılamanın bir yolu olarak ortak bir projenin ilkelerinin karşılıklı olarak bağlayıcı şekilde belirlendiği ancak bireysel anlaşmalarla somutlaştırmanın gelecekteki bir tarihe bırakıldığı anlaşma...”*³⁰

*“... gelecekte ve birbirinden ayrı akdedilecek münferit sözleşmelerin bağlayıcı ortamını oluşturan...”*³¹

*“Gelecekteki sözleşmesel kararların çerçevesini belirleyen sözleşme...”*³²

*“... tarafları arasındaki hukuki ilişkiyi ve işbirliğini kapsamlı şekilde düzenler.”*³³

²⁶ **Weber**’in bir başka tanımının tarafımca ifade edilmesidir, bkz. **Weber**, s. 410.

²⁷ **Gass / Lange**’nin tanımının tarafımca ifade edilmesidir, bkz. **Gass, W. / Lange, K. W.:** Rahmenverträge für Moderne Produktionsformen, München 1999, s. 14.

²⁸ **Zaki**’nin tanımının tarafımca ifade edilmesidir, bkz. **Zaki**, s. 1043.

²⁹ **Zaki**’nin bir başka tanımının tarafımca ifade edilmesidir, bkz. **Zaki**, s. 1065.

³⁰ **Weber**’in bir diğer tanımının tarafımca ifade edilmesidir, bkz. **Weber**, s. 403-404.

³¹ **Maurenbrecher**’in tanımının tarafımca ifade edilmesidir, bkz. **Maurenbrecher, B.:** Die Vereinbarung der Allgemeinen Geschäftsbedingungen der Banken Rahmenvereinbarung und Geschäftsverbindungsvertrag, Zeitschrift für Schweizerisches Recht, Band 109 I, 1990, s. 182-183.

³² **Zingg**’in tanımının tarafımca ifade edilmesidir, bkz. **Zingg**, s. 11.

³³ **Hoffbauer**’in tanımının tarafımca ifade edilmesidir, bkz. **Hoffbauer**, s. 5.

“İleride kurulacak münferit sözleşmelere ilişkin bazı hükümleri şimdiden düzenleyen, fakat taraflara münferit sözleşmeleri yapma borcu yüklemeyen sözleşme...”³⁴

“...taraflar arasında sürekli bir bağlılık doğuran öyle bir sözleşmedir ki, bununla onlar arasındaki borç ilişkisi bütün ayrıntılarıyla düzenlenmemekte, bu ayrıntıların tamamlanması yine aynı taraflar arasında yapılacak birel (münferit) sözleşmelere bırakılmaktadır; çerçeve sözleşme, ileride taraflar arasında kurulacak olan birel sözleşmelerden farklı, bunların temelini ve kaynağını oluşturan, tarafları belli esaslar içinde sözü geçen birel sözleşmeleri kurmak borcu altına sokan bir sözleşmedir.”³⁵

“...taraflar önce genel, yani çerçeve sözleşme kurarlar; daha sonra da yapmış oldukları özel, tekil sözleşmeler ile bu genel çerçeveyi doldurur, tamamlarlar.”³⁶

“... taraflara daha sonra tamamlayıcı diğer sözleşmeleri yapma hak ve borcunu yükleyen genel içerikli bir sözleşme...”³⁷

“...sözleşme tarafları arasında kurulacak münferit sözleşmelerin temelini oluşturacak hükümleri (noktaları) belirlemek için akdettikleri, ancak taraflar için doğrudan veya dolaylı bir münferit sözleşme kurma borcu doğurmayan sürekli bir borç ilişkisidir.”

38

³⁴ **Kocayusufpaşaoğlu, N.:** Borçlar Hukuku Genel Bölüm (Cilt I) Borçlar Hukukuna Giriş, Hukuki İşlem, Sözleşme, Filiz Kitabevi, İstanbul 2017, s. 112.

³⁵ **Tandoğan, H.:** Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri (Kendine Özgü Yapısı Olan ve Karma Sözleşmeler, Satış ve Çeşitleri, Trampa, Bağışlama), C. I/1, Ankara 2008, s. 32, dn. 63.

³⁶ **Eren, F.:** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Legem Yayınevi, Ankara 2023, s. 225 p. 615.

³⁷ **Eren, F.:** Borçlar Hukuku Özel Hükümler, Legem Yayınevi, Ankara 2023, s. 987 p. 3299; **Eren, F.:** *İsimsiz Bazı Sözleşme Türleri*, Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, 2015, s. 72.

³⁸ **Gümüş, M. A.:** Borçlar Hukukunun Genel Hükümleri, Ankara 2021, s. 141.

“...gelecekte yapılacak sözleşmelerin çerçevesini belirleyen sözleşme...”³⁹

“...gelecekte kurulması düşünülen sözleşmelere ilişkin düzenlemeleri önceden yapan, ancak taraflara sözleşme kurma borcu yüklemeyen sözleşme...”⁴⁰

“...bağlayıcı nitelikte olmak üzere taraflar arasında ileride kurulacak münferit sözleşmelerin şartlarını şimdiden düzenleyen bir sözleşmedir, çerçeve sözleşme aynı zamanda taraflar arasında sürekli borç ilişkisi kurmaktadır.”⁴¹

“...taraflar arasında bağımsız temel yükümlülüklerin hukuki çekirdeğini içeren kendine özgü sürekli bir sözleşme olup, taraflara daha sonra yapılacak ekonomik anlamda tamamlayıcı diğer sözleşmeleri yapma hakkını verir veya borcunu yükler.”

42

“...taraflar arasında gelecekte kurulacak münferit sözleşmelerin bazı hükümlerini önceden düzenleyen sözleşmelerdir.”⁴³

“Aynı taraflar arasında ileride kurulacak diğer münferit (uygulama) sözleşmelere ilişkin ortak hükümleri önceden düzenleyen veya taraflar arasındaki birden fazla sözleşmenin ortak hükümlerini belirleyen, ancak bunları kurma yükümlülüğü yüklemeyen sözleşme...”⁴⁴

³⁹ **Mouzas / Furmston**’ın tanımının tarafimca ifade edilmesidir, bkz. **Mouzas, S. / Furmston, M.:** *From Contract to Umbrella Agreement*, The Cambridge University Law Journal, Vol. 76, N.1, 2008, s. 39.

⁴⁰ **Ayrancı**, s. 107.

⁴¹ **Kırca, İ.:** Hukuki Yönüyle Borsa Opsiyon İşlemleri, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 2000, s. 87.

⁴² **Kırca, Ç.:** Franchise Sözleşmesi, Banka ve Ticaret Enstitüsü, Ankara 1997, s. 22.

⁴³ **Nomer, H. N.:** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 2024, p. 34.8.

⁴⁴ **Antalya, G.:** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt V/1, 1 (Temel Kavramlar, Sözleşmeden Doğan Borç İlişkileri), Ankara 2019, s. 230. Genel kabulden farklı olarak **Antalya** ve **Tandoğan**’ın (bkz.

“... taraflar arasında ileride yapılacak münferit sözleşmelere ilişkin bazı şartları önceden düzenleyerek sürekli borç ilişkisi kuran, ancak taraflara münferit sözleşmeleri kurma borcu yüklemeyen sözleşmedir.”⁴⁵

“En genel ifade ile..., iki taraf arasında devamlı nitelikte bulunan ve ileride akdedilecek münferit sözleşmelerin temel kurallarını muhtevasında barındıran, taraflar arasında sürekli bir borç ilişkisi doğuran ancak içeriğinde asli edim yükümlülüğü bulundurmayan bu yönüyle de tarafların ifaya zorlanmadığı, hükümlere uyulmadığında yalnızca tazminat sorumluluğunun gündeme gelebildiği sözleşme tipi...”⁴⁶

“... ileride kurulması planlanan münferit sözleşmelerdeki hükümlerin ana hatlarını çizip, ortak hükümlerini belirleyen ve birlikte uygulama alanı bulan, taraflar arasında sürekli nitelikte bir ilişki kuran sözleşme...”⁴⁷

“... sürekli nitelikte hukuki ilişkiye girmek isteyen tarafların, daha sonrasında yapacakları her bir sözleşmede geçerli olup ayrıca kararlaştırılmasına gerek olmayacak olan ortak hükümleri öncesinden belirledikleri ve münferit sözleşmelerle birlikte uygulanagelecek şekilde yaptıkları sözleşme türü...”⁴⁸

Tandoğan (Özel Borç İlişkileri), s. 32, dn. 63) tanımlarında münferit sözleşme ile çerçeve sözleşmenin taraflarının aynı kişiler olması gerektiği kabulünden hareket edildiğine dikkat çekilmektedir.

⁴⁵ **Ergüne, M. S. / Kurşun, A. S.:** İstanbul Şerhi TBK m. 29, Cilt I, İstanbul 2019, p. 23.

⁴⁶ **Yılmaz,** s. 14.

⁴⁷ **Yılmaz,** s. 18.

⁴⁸ **Yılmaz,** s. 25.

“...ileride kurulacak münferit sözleşmelerin temelini ve kaynağını oluşturan, tarafları belirli esaslar çerçevesinde sözü geçen münferit sözleşmeleri kurmak borcu altına sokan bir sözleşme...”⁴⁹

“Sürekli bir borç ilişkisi kuran sözleşmelerde, özellikle banka ve sigorta sözleşmelerinde, tarafların, başlangıçta yapacakları bir çerçeve sözleşme ile gelecekte aralarında gerçekleşecek hukuki işlemlerde...”⁵⁰

“...taraflarını veya bir tarafını ileride başka sözleşmeler yapma borcu altına sokan ve gelecekte yapılacak bu sözleşmelerin içeriğini anahatlarıyla belirleyen sözleşme...”⁵¹

“... münferit sözleşmeleri çatısı altında toplayan bir organizma...”⁵²

“...ileride sözleşme tarafları arasında akdedilecek sözleşmeler için temel teşkil eden ve akdedilecek tüm sözleşmeler için geçerli olacak genel şartların belirlendiği sözleşme...”⁵³

“...ileride aynı türden birden fazla sözleşme yapmaya niyetli olan kişilerin, her bir sözleşmenin kuruluşu esnasında ayrıca kararlaştırılmasına gerek kalmaksızın, belirli birtakım şartları kısmen veya tamamen bu sözleşmelerde düzenleyen, fakat taraflara

⁴⁹ **İşgüzar, H.:** Tek Satıcılık Sözleşmesi, Dayınlarlı Yayınları Kadioğlu Matbaası, Ankara 1989, s. 33.

⁵⁰ **Atamer, Y. M.:** Sözleşme Özgürlüğünün Sınırlandırılması Sorunu Çerçevesinde Genel İşlem Şartlarının Denetlenmesi, Beta, İstanbul 2001, s. 96.

⁵¹ **Özen,** s. 121.

⁵² **Ayrancı,** s. 108.

⁵³ **Tümerdem, M.:** Sürekli Borç İlişkilerinde Borçlunun Temerrüdü ve Sonuçları, Ankara 2018, s. 42.

esasen bütün içeriği bu sözleşme ile belli edilmemiş münferit sözleşmeleri yapma borcu yüklemeyen sözleşmelerdir.’’⁵⁴

Türk Borçlar Kanunu’nda (TBK), mehzaz kanun İsviçre Borçlar Kanunu’nda (İBK) ve Alman Medeni Kanunu’nda (BGB) yer bulamayan çerçeve sözleşme, Fransız Medeni Kanunu’nda (CC) düzenlenmektedir.⁵⁵ Çerçeve sözleşme (*contrat-cadre*) kavramı, sözleşmeler hukukunun genel sistemini yeniden düzenleyen 10 Şubat 2016 tarih ve 2016-131 sayılı Kararname ile Fransız Medeni Kanunu’nun 1111. maddesine⁵⁶ eklenmiş ve ilgili maddenin ilk fıkrasında şu şekilde tanımlanmıştır: “Çerçeve sözleşme, tarafların gelecekteki sözleşme ilişkilerinin genel özellikleri üzerinde mutabık kaldıkları sözleşmedir.”⁵⁷

Bu tanımlarda ortak olarak yer verilmediği veya çelişkili olarak yer verildiği tespit edilen bazı unsurlar, çerçeve sözleşme kavramının özüne ilişkin şu önemli soruları doğurmaktadır:

‘Münferit sözleşme ile çerçeve sözleşmenin taraflarının aynı kişiler olması zorunlu mudur?’ ; ‘çerçeve sözleşme münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğurur mu?’ ; ‘çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeden önce akdedilmesi şart mıdır?’ ;

⁵⁴ **Korkmaz, Y.:** Tam Zamanında Tedarik Sözleşmesi, Ankara 2009, s. 50-51.

⁵⁵ Çerçeve sözleşme kavramına ilişkin Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere merkezinde karşılaştırmalı bir araştırma için bkz. Paris Ticaret ve Sanayi Odası, Le Contrat Cadre Exploration Comparative (France, Allemagne, Italie, Angleterre, Etats-Unis), 1995.

⁵⁶ Söz konusu düzenleme, *Mülkiyetin Kazanılma Yolları*’nı düzenleyen üçüncü kitapta, *Borcun Kaynakları*’ndan *Sözleşmeler* başlığı altında *Giriş Hükümleri* arasında yer almaktadır.

⁵⁷Kanun metninin tarafımcı çevirisidir. Hükmü incelemek için bkz. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000032040737 (E.T.:01.08.2025).İlgili düzenlemeden önce, tedarikçi ve distribütörlerin ticari müzakere süreçlerine ilişkin olarak spesifik bir düzlemde kaleme alınan Ticaret Kanunu’nun L. 441-7 maddesinde bahsedildiği ifade edilen çerçeve sözleşme kavramı, Medeni Kanun’un 1111. maddesi ile birlikte, daha genel bir perspektiften kaleme alınmıştır. Söz konusu kanun hükmünün 2016 tarihli olması, hukuk düzenlerinde çerçeve sözleşme kavramının esasen ne kadar ‘yeni’ bir kavram olduğu savını destekler.

‘çerçeve sözleşmenin doğurduğu borç ilişkisi her durumda sürekli bir borç ilişkisi midir?’ ; ‘tek bir münferit sözleşmeyi kapsayan bir çerçeve sözleşme akdedilemez mi?’ ; ‘çerçeve sözleşme bir sözleşme tipi midir?’ , ‘çerçeve sözleşme asli edim yükümlülüğü içerir mi?’ ; ‘çerçeve sözleşme, münferit sözleşmenin şartlarını global bir şekilde belirlemek zorunda mıdır?’.

Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde anılan soruların yol açtığı tartışmalar detaylı olarak değerlendirilecektir. Çerçeve sözleşmeler bu çalışmada, söz konusu tartışmalarda benimsenecek görüşlere temel olması için, **dar ve geniş anlamda**⁵⁸ olmak üzere ikiye ayrılmaktadır:

Dar -ve gerçek- anlamda tarafların akdetmiş oldukları veya -gelecekte- akdede(bile)cekleri⁵⁹ (yani aksi kanundan, sözleşmeden veya dürüstlük kuralından çıkarılmadığı için akdetme yükümlülüğü altında olmasalar bile akdedecekleri) tek bir veya birden çok⁶⁰ münferit sözleşme ilişkisinin tabi olacağı esasları,⁶¹ karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile belirledikleri (üzerinde

⁵⁸ İfade etmek gerekir ki ‘dar anlamda çerçeve sözleşme’ ve ‘geniş anlamda çerçeve sözleşme’ ayrımı ile kastedilen ‘dar anlamda borç ilişkisi’ ve ‘geniş anlamda borç ilişkisi’ sınıflandırması değildir ve bu kavramlar arasında bir bağlantı kurulmamalıdır.

⁵⁹ Bu çalışmada temsil edilen görüşe göre münferit sözleşmeyi akdetme borcu, çerçeve sözleşmenin objektif bir esaslı unsuru değildir. ‘Akdedile(bile)ceği’ ifadesi bu nedenle tercih edilmiştir. Dolayısıyla dar anlamda çerçeve sözleşmenin kapsamındaki münferit sözleşme(ler), bu çerçeve sözleşmenin önsözleşme niteliği taşımayan bir kaydında hükme bağlanmışsa, bu münferit sözleşme(ler) ileride akdedilebilir ya da akdedilmeyebilir. Akdedilme borcuna tabi olmadıkları halde, ileride akdedilmemelerinin ancak TMK m. 2’ye göre *Culpa in Contrahendo* şartları gerçekleşmişse menfi zarar sorumluluğuna yol açması ihtimali ise elbette ki vardır.

⁶⁰ Bu çalışmada temsil edilen görüşe göre çerçeve sözleşmeler, tek bir münferit sözleşmeyi kapsayabilir, bkz. Birinci Bölüm, § 1, II, E (*Bir veya Birden Fazla Münferit Sözleşme İlişkisini Kapsayabilmesi ve Süreklilik Unsuru İçermek Zorunda Olmaması*).

⁶¹ ‘*Belirlenen (üzerinde mutabık kalınan) esaslar*’ın ‘temel’, ‘genel’, ‘önemli’ ya da benzer bir sıfatla nitelendirilmemesi bilinçli bir tercihtir çünkü bu esaslar; ‘temel’, ‘genel’ ve/veya ‘önemli’ olarak nitelendirilebilecek bir mesele olabileceği gibi; oldukça ‘özel (spesifik)’ ve/veya ‘önemsiz’ bir meseleye de nüfus ediyordur olabilir.

mutabık kaldıkları) hukuken bağlayıcı, kendine özgü borç doğuran bir sözleşme ilişkisidir.

Geniş anlamda çerçeve sözleşme ise, dar anlamda çerçeve sözleşme ile bunun kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşan bir hukuki ilişkiyi ve sözleşme akdetme yöntemini ifade eder.

‘Çerçeve sözleşme’ ile ‘çerçeve hüküm’ kavramlarının birbirinden farklı olduğunun da altı çizilmelidir. ‘Çerçeve hüküm’, çerçeve sözleşmede yer verilen ve münferit sözleşmenin bağlı olacağı esasları düzenleyen hükümlerin her biridir. Çerçeve sözleşme ile çerçeve hüküm arasındaki ilişkinin pratik önemi, çerçeve sözleşmenin içeriğinde çerçeve hükümlerden çok daha fazlasının yer alabileceği tespitinde yatar. Örneğin; bir çerçeve sözleşmede, çerçeve hükümlerle birlikte -yeri geldiğinde ‘çerçeve sözleşmenin içeriği’ başlığında gerekçelendirileceği üzere- önsözleşmenin ve/veya münferit sözleşmenin asli edim yükümlülükleri de yer alabilir.

Çerçeve sözleşme kavramının tam anlamıyla anlaşılabilmesi için, ilgili kavrama ayrılmaz şekilde bağlı olan **münferit sözleşme**⁶² (*Einzelvertrag*) kavramının

⁶² Doktrinde ve uygulamada münferit sözleşme kavramını karşılamak üzere “*birel sözleşme*” (bkz. **Oğuzman / Öz** (Cilt I), p. 170a; **Tandoğan** (Özel Borç İlişkileri), s. 32, dn. 63; **Tercier / Pichonnaz / Develioğlu**, §17, N. 984; **İşgüzar** (Tek Satıcılık), s. 33; **Yavuz, C.:** Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler Birinci Cilt, İstanbul 2022, s. 44; **Aydoğdu**, s. 61, dn. 319), “*uygulama sözleşme*” (**Ayrancı**, s. 109; **Antalya**, s. 230; **Akkanat, H.:** *Kefaletin Fer’iliği İlkesi ve Banka Ticari Kredi Sözleşmeleri*, Prof. Dr. Necip Kocayusufpaşaoğlu İçin Armağan, Ankara 2004, s. 276) ve “*özel (tekil) sözleşme*” (bkz. **Eren** (Genel Hükümler), s. 225 p. 615) kavramlarından da yararlanıldığı tespit edilmiş, **Kırca** ise (bkz. **Kırca Ç.**, s. 22) bu sözleşmelerin “*yardımcı ve tamamlayıcı sözleşmeler*” olarak ifade edileceğini belirtmiştir. Dahası, 4635 Sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanununda 20.11.2008 tarihli ve 5812 sayılı Kanun’un 32. maddesiyle yapılan değişiklikten önce, “*münferit*” yerine “*kısa*” sıfatından yararlanıldığı ve münferit sözleşmelerin “*kısa sözleşme*” olarak ifade edildiği de görülmüştür. Birbirinden oldukça farklı bu terminolojik yaklaşımlara işaret etmekle birlikte, çalışmam bünyesinde tarafımda doktrinde ağırlıklı olarak tercih edilen “*münferit sözleşme*” kavramı benimsenmiştir.

Çalışmanın terminolojisi bakımından, taraflar arasındaki hukuki ilişkiye -uzaktan veya yakından- dahil olan, ancak çerçeve sözleşmenin kapsamına almadığı ve bu yönüyle de münferit sözleşme vasfı taşımayan sözleşmeler, yeri geldikçe (çerçeve sözleşme ilişkisinden) bağımsız sözleşme olarak nitelendirilmiştir. ‘Bağımsız’ sıfatının tercih edilme gerekçesi, münferit sözleşmelerle çerçeve

da aydınlatılması zaruridir. **Münferit sözleşme**, çerçeve sözleşme vasıtasıyla tarafların tabi olacağı esasları belirlenen ve bu esaslar çerçevesinde tarafların birel borçlarını doğuran her bir sözleşme ilişkisini ifade eder. Öyle ki münferit sözleşme, *“her defasında karşılıklı borçları somutlaştıran”*⁶³ bir sözleşme ilişkisidir. Münferit sözleşme; tarafların açık irade beyanları ile kurulabileceği gibi; sözleşmenin taraflarından birinin icabı üzerine karşı tarafın örtülü (zımnı) kabul beyanı, iradeyi gösteren hareketler veya irade faaliyeti ile de kurulabilir.⁶⁴ Örneğin; tam zamanında tedarik sözleşmeleri kapsamında sözleşmenin konusu olan edimlerin gönderilmesi ve karşı tarafça teslim alınması ile birlikte söz konusu münferit sözleşme, icap ve kabul açıkça mevcut olmamasına rağmen, irade faaliyetleriyle kurulmuş sayılır. Tarafların, ayrıca bir kaynak sarfetmesi sonucunu doğuracağı şüphesiz olan sözleşme görüşmelerinin gerçekleştirilmesinden- işlem maliyetlerini minimumda tutabilmek için sözleşme ilişkisinin zımnı akdedilmesini tercih ede(bile)cekleri kabulü son derece tutarlıdır; çünkü kabul iradesini gösteren hareketlerle kurulan sözleşme ilişkilerinde, sözleşme görüşmeleri safhasının süreçteki rolünün adeta ortadan kalkmış olması, işlem maliyetlerini azaltır.

Çerçeve sözleşmelerin mahiyetinin anlaşılması için işaret edilen bir kavram da ‘çerçeve kanun (yasa)’⁶⁵ kavramıdır. Nasıl ki çerçeve yasa -veya anayasa-, kısa ve öz

sözleşmelerin birbirlerine işlevsel olarak bağlı olmalarının aksine söz konusu sözleşmelerin çerçeve sözleşmelerle böyle bir irtibat taşımadığı gerçektir.

⁶³ **Ayrancı**, s. 109. Münferit sözleşmenin bu özelliği dikkate alınarak ‘somut sözleşme’ olarak nitelendirildiği de tespit edilmiştir, bkz. **Belen, H.:** Barter Sistemi Hukuki Yapısı ve İşleyişi, İstanbul 2007, s. 15. Ancak işbu çalışmada yeri geldikçe ‘somut sözleşme’ olarak nitelendirilen sözleşme, cümlelerin bağlamına göre somut olayda akdedilen somut çerçeve veya somut münferit sözleşme ilişkisi olacağından -kafa karışıklığına mahal vermemek amacıyla- bu kavram kullanılmayacak, ‘münferit sözleşme’ kavramı tercih edilecektir.

⁶⁴ **Ayrancı**, s. 107 ve s. 109-110.

⁶⁵ **Weber**, çerçeve sözleşme kavramı ile çerçeve yasa kavramı arasında bir bağlantı kurmakta; bu kapsamda İsviçre Federal Anayasası’nın 1977 tarihli ön taslağının 51. maddesinin 2. fıkrasının a bendinde önerildiği gibi, konfederasyonun kantonları bağlayacak asgari gereklilikleri çerçeve yasalar

içeriğiyle diğer yasal düzenlemelerce aksine norm yaratılması istenmeyen esasları belirlemekte ve bu esasların detaylandırılmasını -tabi olduğu hukuk sisteminin tercih ettiği hukuk politikasına bağlı olarak- diğer yasal düzenlemelere ve/veya içtihatlara bırakmaktaysa; çerçeve sözleşme de tarafların bağlı olacakları esasları ortaya koyarak hukuki ilişkinin diğer detaylarının belirlenmesini münferit sözleşmeye bırakmaktadır. Ancak bu yalnızca bir benzerliktir çünkü söz konusu yasal düzenlemelerin emrediciliği, çerçeve sözleşmelerle eşdeğer tutulamaz. Zira, tarafların -karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla- çerçeve sözleşmenin aksini kararlaştırabilmesi her zaman mümkündür.

Örnekleri işaret edilmeden önce dikkat çekmek gerekir ki çerçeve sözleşmeler, **iki farklı görünümde** karşımıza çıkabilir. Gerçekten de çerçeve sözleşme; franchise, tek satıcılık veya bayilik sözleşmelerinde olduğu gibi bir ‘sistem’i teşkil edebileceği gibi; satım, kira, bağışlama gibi başlı başına ‘sistem olarak nitelendirilmesi mümkün gözükmeyen bir sözleşme tipinin akdedilmesinde yararlanılan hukuki bir entrüman’ da olabilir.

Çerçeve sözleşme ve işin doğası gereği ondan ayrı tutulamayan münferit sözleşme kavramlarının anlaşılabilmesi için somutlaştırılması gerekir. Bu gayeyle **Barlas**, şu üç örnekten⁶⁶ yararlanmaktadır.⁶⁷

ile belirleme yetkisine sahip olup olmadığı konusunda yapılan tartışmaları hatırlatmaktadır, bkz. **Weber**, s. 404. **Gatsi** de çerçeve sözleşme kavramının kamu hukukundan ve özellikle de ‘çerçeve kanun’ kavramından ödünç alındığına işaret etmektedir, bkz. **Gatsi**, s. 5.

⁶⁶ Somut çerçeve sözleşme örnekleri için ayrıca bkz. **Derman K. / Ayşe E.**: Sinema, Televizyon ve Müzik Eserleri Alanında Sözleşme Örnekleri, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 19-26 (Sinema Filmi Pazarlama ve Tanıtım Hizmet Çerçeve Sözleşmesi Örneği) ve bkz. **Akipek, Ş. / Küçükgüngör, E.**: Sözleşmeler Rehberi, Yetkin Kitabevi, Ankara, 2002; s. 877-881 (Tek Satıcılık Sözleşmesi Örneği).

⁶⁷ **Barlas**, s. 810. Benzer örnekler için ayrıca bkz. **Weber**, s. 415 vd.

- İlk örnekte; bir yayınevi sahibi ile bir dernek temsilcisinin, derneğin yayınlayacağı dergiye yönelik ileride her bir yazar ile ayrı ayrı akdedilecek münferit işlemlerin temelini teşkil eden ve yazarların bu işlemlerde tabi tutulacakları şartları belirleyen bir çerçeve sözleşme akdedebilecekleri ifade edilmektedir.⁶⁸
- İkinci örnekte ise; bir finansal kiralama şirketinin, ileride finansal kiralama sözleşmesi yapacağı bir şirketle imzaladığı çerçeve sözleşmede, şimdiden gelecekte akdedeceği sözleşmelerin tabi olacağı hüküm ve şartlar üzerinde mutabık kalmaları işaret edilmektedir.⁶⁹
- Üçüncü örnekte ise bir fabrika, enerji tedarikçisi ile enerji ihtiyacını karşılayabilmek için ileride akdedeceği enerji tedarik sözleşmelerinin tabi olacağı temel şartları belirlemek üzere bir çerçeve sözleşme akdetmektedir.

Weber'in kaleme aldığı örnekler ise şu şekilde özetlenebilir:⁷⁰

- Bir yazılım şirketi ile bir sigorta şirketinin aralarında başlayacak elektronik veri işleme sürecinde ve ileride akdedilecek bilişim teknolojisi (BT) sözleşmelerinde (*Electronic Data Processing (EDP) – Elektronische Datenverarbeitung Vertrag (EDV)*) tabi tutulacakları temel kuralları ana hatlarıyla belirleyen ancak yazılım programlarına ilişkin detayları belirlemedikleri bir sözleşme,

⁶⁸ İlgili örnek için ayrıca bkz. **Weber**, s. 415. Benzer bir çerçeve sözleşme örneği olarak Federal Adalet Divanı, dergi perakendecisi ile yayıncı arasında müşterilere yeniden satılmak üzere gazete alımının yanı sıra, reklam sübvansiyonu, indirim oranları, müşterilerin korunması gibi hususları düzenleyen bir sözleşmeyi çerçeve sözleşme olarak nitelendirmiştir, bkz. **Hoffbauer**, s. 6'dan naklen BGH, Urt. v. 6. November 1967 – VIII 175/65, BB 1968, 61 (62).

⁶⁹ İlgili örneğin bir benzerinde **Weber**, bir üretici ile alıcının ileride kurulması planlanan çok sayıda münferit satım sözleşmelerinin ve böylece de tedarik programının ana hatları ile belirlenmesini hedefledikleri bir çerçeve sözleşmeyi işaret etmektedir, bkz. **Weber**, s. 415.

⁷⁰ İlgili örnekler için bkz. **Weber**, s. 415-416.

- Bir yapımcı ile akdedilerek telif hakkı ileri sürmenin koşullarını düzenleyen -bu doğrultuda telif hakkının devredilmesi ve bunun ayrıntılarını düzenleyecek münferit sözleşmeleri bağlayan- bir sözleşme,
- Benzer şekilde bir turizm firması ile otel arasında, gelecekte yapılması planlanan turistik turlarda misafirlerin konaklama sözleşmelerinin içeriğinin (şartlarının) bir ölçüde önceden belirlenmesini amaçlayan bir sözleşme,
- Bir yayıncı ile reklamcı arasında, reklamcının yayıncının basılı ürünlerine yönelik hazırlanacak reklamlarla ilgilenebilmesi hedefi doğrultusunda, gelecekte akdedilecek sözleşmelerin temel kurallarını oluşturmayı amaçlayan bir sözleşme,
- Ana yüklenici sıfatını taşıyan bir inşaat şirketi ile iş sahibi arasında, henüz ayrıntıları belirlenmemiş bir anahtar teslim sanayi tesisinin inşaaı kapsamında, inşaa süreci için bağlayıcı olacak meseleler üzerinde temel hatlarıyla anlaştıkları bir sözleşme,
- İnşaat, işleme ve kâr dağıtımı başta olmak üzere farklı aşamalarda yürütülmesi gereken bir madencilik ilişkisinde, yalnızca bir fizibilite çalışmasına dayanan ancak maden kaynakları ve hammaddeler için sürecin devamına -ve bu süreçte akdedilecek münferit sözleşmelere- ışık tutacak bir madencilik sözleşmesi çerçeve sözleşme niteliğini haiz birer somut örnektir.⁷¹

⁷¹ **Weber**'in ve **Barlas**'ın örneklerinde, çerçeve sözleşmelerin 'ileride/gelecekte' akdedilecek birden fazla münferit sözleşmeyi hedef aldığı görülmektedir.

Tarafların teslimat ve ödeme detayları üzerinde anlaşmaları ancak sözleşme konusu edimin nicelik ve niteliğine ilişkin meselelerin kararlaştırılmasını gelecekte akdedilecek sözleşmelere bırakmaları da sıklıkla karşılaşılan çerçeve sözleşme örneklerindendir.⁷²

II. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN ÖZELLİKLERİ

A. Münferit Sözleşmenin Tabi Olacağı Hükümleri Belirlemesi

Çerçeve sözleşmenin özelliklerinden ilki, kapsamına aldığı münferit sözleşmenin tabi olacağı kuralları (esasları) belirlemesidir. Bu; öğretide yapılan çerçeve sözleşme tanımlarının tamamında ortak bir kabuldür. İleride gerekçelendirileceği gibi⁷³ bu özellik, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünün tespit edilmesi bakımından son derece önemlidir. Zira, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünün özü, çerçeve sözleşme vasıtasıyla üzerinde anlaşılan (münferit sözleşmenin tabi olacağı) esaslara uyulması yükümlülüğüdür.

Gerçekten, yinelemek gerekir ki çerçeve sözleşmeler, münferit sözleşme ilişkisine uygulanması konusunda tarafların üzerinde mutabık oldukları esasları içerir.⁷⁴ “Çerçeve sözleşmeler münferit sözleşmelerin anayasasıdır”.⁷⁵ Öyle ki

⁷² Maurenbrecher, s. 183.

⁷³ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, B (*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü*).

⁷⁴ Fuchs-Wissemann, G.: Die Abrenzung des Rahmenvertrages vom Sukzessivlieferungsvertrag, Marbug 1980, s. 99; Wüstney, s. 35; Behrens, s. 37; Gebhardt, s. 42; Hoffbauer, s. 5; Fikentscher, W. / Heinemann, A.: Schuldrecht, Berlin 2006, s. 84; Tandoğan (Özel Borç İlişkileri), s. 32, dn. 63; Herzog, s. 108; Kocayusufpaşaoğlu, s. 113; Weber, s. 403-404, Zingg, s. 11; Westermann / Bydlinski / Arnold, § 2 N. 92; Brox / Walker, § 4 N. 40; Barlas, s. 813; Scheven, s. 19; Wüstney, s. 35; Eckel, s. 75; Graf von Westphalen, s. 22; Tandoğan, s. 32; Tercier / Pichonnaz / Develioğlu, §17, p. 984; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 36; Yılmaz, s. 51; Ayrancı, s. 110; Uyan, G.: Çerçeve Sözleşme Kavramı ve Genel Kredi Sözleşme Kavramı ile İlişkisi, İstanbul Barosu Dergisi, C. 79, S. 4, 2005, s. 1134; Belen, s. 45; Kazmacı, Ö. U.: Factoring Sözleşmesi, İstanbul 2011, s. 64.

⁷⁵ Söz konusu benzetme için bkz. Mouzas / Furmston, s. 38; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 48; Uyumaz / Oumer, s. 56. Benzer bir diğer benzetme ile çerçeve sözleşmenin tüm münferit

taraflar, -münferit sözleşmeyi çerçeve sözleşmenin esasları dışına çıkararak akdetmedikleri (bu konuda uzlaşmadıkları) sürece- münferit sözleşme, çerçeve sözleşmenin belirlediği esaslarla bağlıdır.

Aşağıda ⁷⁶ detaylı olarak üzerinde durulacağı üzere, çerçeve sözleşme vasıtasıyla tabi olacağı esaslar belirlenen bir veya birden çok münferit sözleşme olabilir.

Ayrıca, her ne kadar uygulamada sıklıkla, münferit sözleşme kronolojik olarak çerçeve sözleşmeyi takiben akdedilse de çerçeve sözleşme vasıtasıyla kuralları belirlenen münferit sözleşmenin, çerçeve sözleşmeden önce veya onunla aynı anda akdedilmesine bir engel yoktur.

B. Hukuken Bağlayıcı Olması

Tüm sözleşme ilişkileri gibi, çerçeve sözleşme de hukuken bağlayıcıdır. Bu bağlayıcılığın anlamı bir madalyonun iki yüzü gibidir:

Bunlardan ilki, çerçeve sözleşmenin bizzat kendisinin bir hukuki işlem olarak başlı başına hukuken bağlayıcı olması; ikincisi ise çerçeve sözleşmenin içerdiği çerçeve hükümlerin, münferit sözleşmenin içeriğine açıkça ve şeklen dahil edilmesine ve üzerinde tekrar uzlaşılmasına gerek kalmaksızın münferit sözleşme bünyesinde hukuken bağlayıcı olmasıdır. Böylece çerçeve sözleşmenin hukuken bağlayıcı olma

sözleşmelerin tabi olduğu bağlayıcı esasları ortaya koyarak ‘‘münferit sözleşmeler için bağlayıcı halka’’ olarak nitelendirildiği karar için ayrıca bkz. **Hoffbauer**’den naklen Alman Federal Mahkemesi (BGH), Urt. v. 6 Kasım 1967 – VIII 175/65, BB 1968, 61 (62).

⁷⁶ Çerçeve sözleşmenin doğası gereği, birden fazla münferit sözleşmeyi kapsamak zorunda olduğuna ilişkin görüş ve değerlendirilmesi için bkz. Birinci Bölüm, § 1, II, E (*Bir veya Birden Fazla Münferit Sözleşme İlişkisini Kapsayabilmesi ve Süreklilik Unsuru İçermek Zorunda Olmaması*).

özelliği, içerdği çerçeve hükümlerin hem bizzat çerçeve sözleşme bünyesinde hem de kapsamına aldığı münferit sözleşmenin akdedilmesiyle birlikte ve elbette, taraflar münferit sözleşmeyi yaparken aksini kararlaştırmış olmadıkça, o münferit sözleşme bakımından bir bağlayıcılığı ifade eder.⁷⁷ Bu tespit, uygulamada sıklıkla görülen çerçeve sözleşmelerde olduğu gibi, ileride akdedilecek münferit sözleşmeler için de mevcut bir münferit sözleşmeyi kapsamına alan çerçeve sözleşmeler için de geçerlidir.

Madalyonun birinci yüzünde, çerçeve sözleşmenin bizzat kendisinin hukuken bağlayıcı olmasıyla kastedilen, tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile çerçeve sözleşmede belirlenen **hüküm ve sonuçlara uymak konusunda mutabık** kalmalarıdır.⁷⁸ **Zaki**, bu hukuki bağlayıcılığı ifade ederken çerçeve sözleşmelerin gelecekte akdedilecek münferit sözleşmelerin tabi tutulacağı esasları belirleme gücünü ‘‘bir kanun gibi’’ benzetmesiyle değerlendirir.⁷⁹ Söz konusu benzetmenin yerinde görülebilmesi için; çerçeve sözleşmenin benzetildiği ‘kanun’un, münferit sözleşme

⁷⁷ Çerçeve sözleşmenin hukuken bağlayıcı karakteri hk. **Gatsi**, s. 54; **Fikentscher / Heinemann**, s. 85; **Gernhuber, J.**: Das Schuldverhältnis: Begründung und Änderung Pflichten und Strukturen Drittwirkungen, Tübingen 1989, s. 35 vd.; **Barlas**, s. 814; **Weber**, s. 410-411 ve s. 413; **Brox / Walker**, § 4 N. 40; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 32 ve s. 36-37; **Ayrancı**, s. 108; **Eren** (Genel Hükümler), s. 225 p. 615; **Belen**, s. 48; **Yılmaz**, s. 18 ve s. 164; **Boğa, S.**: Sermaye Piyasası Kanunu’na Tabi Anonim Ortaklıklarda Hisse Devri, İstanbul 2010, s. 210 dn. 661; **Dağlı**, s. 10.

Aksi yönde, İngiliz hukukunda çerçeve sözleşmelerin yasal olarak bağlayıcı olmayabileceği yönünde bkz. **Mouzas / Furmston**, s. 46 vd. ve bu doğrultuda çerçeve sözleşmenin: (1) flu olması (kesinlik içermemesi) sebebiyle hakim tarafından uygulanamaması, (2) tarafların münferit sözleşme ilişkisine girme niyetini zaten -hiç- taşımamaları sebebiyle uygulanmaması, (3) İngiliz hukukunda geçerli bir sözleşmenin kurulmuş sayılabilmesi için aranacak karşılık ilişkisinin (*requirement of consideration*) sağlanamayacak olması ihtimallerine dikkat çekilmektedir.

⁷⁸ Çerçeve sözleşmenin bizzat kendisinin hukuken bağlayıcı olduğu savını destekleyen, ‘borç doğuran bir sözleşme’ olma vasfı ve ‘asli edim yükümlülüğü’dür. Bu meseleler çerçeve sözleşmenin ‘hukuki niteliği’ ve ‘içeriği’ başlıkları altında ayrıca kaleme alınacağından, tekrara düşmemek gayesiyle burada detaylı olarak açıklanmaması ancak ilgili başlıklar altında kaleme alınması tercih edilmiştir, bkz. Birinci Bölüm, § 2, II (*Dar Anlamda Çerçeve Sözleşme: Borç Doğuran Bir Sözleşme*) ve İkinci Bölüm, § 3, II, B (*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü*).

⁷⁹ **Zaki**, s. 1088.

akdedilirken tarafların aksini kararlaştırabilecekleri, bu sebeple de ‘yedek kurallardan oluşan bir kanun’ olduğunun altı çizilmelidir.

Madalyonun ikinci yüzünde ise, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esasların münferit sözleşme bünyesinde hukuken bağlayıcı olması sonucuyla karşılaşılır. Çerçeve sözleşmede belirlenen esaslar, münferit sözleşmenin varlığıyla birlikte hukuk dünyasında uygulama alanı bulur ve (taraflar münferit sözleşmede aksini kararlaştırarak bu esaslar dışına çıkmadıkça) üzerinde tekrar anlaşılmasına (ve/veya münferit sözleşmede ayrıca zikredilmesine) ihtiyaç duyulmaksızın münferit sözleşme ilişkilerinde bağlayıcı nitelik taşıyan⁸⁰ birer sözleşme hükmü haline gelir.

Klasik borçlar hukuku sözleşmeleri dikkate alındığında, bir hükmün bir sözleşmenin parçası olup o sözleşme kapsamında uygulanabilmesi için, kural olarak ilgili sözleşmenin bir parçası haline gelmesi, bir diğer ifadeyle o sözleşmenin ve sözleşme içerisindeki irade beyanlarının kapsamına dahil edilmesi gerekir. Böylece hukuki güvenilirlik ve belirlilik ilkesi ışığında, taraflar söz konusu hükmün o sözleşmenin bir parçası olduğunun ve aralarındaki hukuki ilişkiye uygulanacağını bilincinde, bağlanma iradeleri ilgili hükmü de kapsayacak şekilde sözleşmeyi akdeder. Çerçeve sözleşmenin hukuken bağlayıcı olma özelliği ise, münferit sözleşmeler ile çerçeve sözleşmeler arasındaki bağ sayesinde, çerçeve sözleşmenin içeriğinde kararlaştırılan bir hükmün münferit sözleşmenin içeriğine -şeklen- dahil edilmeksizin

⁸⁰ **Fikentscher / Heinemann**, s. 85; **Gauch, P. / Schluep W. R. / Schmid, J.**: Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil, Band I, Zürich 2014, N. 1099; **Mouzas, S. / Ford, D.**: *Managing Relationships in Showery Weather: The Role of Umbrella Agreements*, Journal of Business Research, Cilt: 59, Sayı: 12, 2006, s. 1254; **Maurenbrecher**, s. 198; **Wüstney**, s. 35; **Brox / Walker**, § 4 N. 40; **Graf von Westphalen**, s. 22; **Behrens**, s. 37; **Gebhardt**, s.42; **Scheven**, s. 19; **Eckel**, s. 76; **Weber**, s. 403, s. 410-411 ve s. 413; **Barlas**, s. 814; **Eren** (Genel Hükümler), s. 225 p. 615; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 2, s. 32, s. 36-37; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1048; **Ayrancı**, s. 108; **Yılmaz**, s. 18 ve s. 164.

ve üzerinde tekrar mutabık kalınmasına ihtiyaç olmaksızın, ilgili münferit sözleşme bünyesinde de bağlayıcı olmasını sağlar. Çerçeve sözleşme, beraberinde getirdiği bu imkan ve sonuç yönünden, klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden ayrılmakta, kendine özgü bir yapı kazanmaktadır.

Çerçeve sözleşmenin bağlayıcılığının hemen yukarıda açıklanan bu özelliği, zaman, para ve emek kaynaklarından tasarruf edilebilmesi ve böylece işlem maliyetlerinin azaltılmasına yararken münferit sözleşmenin tabi olacağı esasları önceden tespit ederek hukuki belirlilik avantajına da doğrudan bir katkı sağlar. Dahası, çerçeve sözleşme vasıtasıyla üzerinde mutabık kalınan esasların hukuken bağlayıcı olması, taraflara ‘planlama özgürlüğü’ sunar.

Hukuken bağlayıcı olma özelliği, çerçeve sözleşmeyi; sözleşme taslakları, niyet mektubu ve centilmenlik anlaşması başta olmak üzere hukuki bağlılık doğurmayan kavramlardan ayırır.⁸¹

Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki kronolojik ilişki açısından bu bağlayıcılığın şarta bağlılığı da ayrıca zikredilmelidir. Uygulamada sık rastlanmamakla birlikte, münferit sözleşmeden sonra akdedilen -atipik⁸²- çerçeve sözleşmelerin içerdiği çerçeve hükümler, hali hazırda akdedilmiş olan münferit sözleşmeler bünyesinde ‘anında’ bağlayıcıdır. Oysa, çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeden önce akdedildiği -tipik- çerçeve sözleşme modelinde, çerçeve sözleşme vasıtasıyla üzerinde mutabık kalınan çerçeve hükümlerin münferit sözleşme ilişkisi

⁸¹ Bkz. Birinci Bölüm, § 3 (*Çerçeve Sözleşmelerin Benzerlik Gösterdiği Hukuki Kavram ve Kurumlar ile Karşılaştırılması*).

⁸² ‘Atipik’ ve ‘Tipik’ çerçeve sözleşme kavramları için ayrıca bkz. İkinci Bölüm, § 3, VII (*Atipik Çerçeve Sözleşmeler*).

kapsamında uygulama alanı bulabilmesi ve bağlayıcılığının etkisini gösterebilmesi için ilgili münferit sözleşmenin akdedilmesine ihtiyaç vardır. Zira münferit sözleşme akdedilene kadar, bu sözleşme bünyesinde uygulanması amacıyla üzerinde anlaşılan bağlayıcı esasların uygulanacağı bir hukuki ilişki henüz mevcut değildir ve ilgili hükümler askıdadır. Diğer bir deyişle, çerçeve sözleşmedeki çerçeve hükümlerin bağlayıcılığı, bu anlamda geciktirici şarta bağlanmıştır.⁸³

Çerçeve sözleşmenin hukuken bağlayıcı olma özelliği üzerinde, borç ilişkisinin nisbiliği ilkesi ışığında da düşünülmesi gerekir. Gerçekten, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmenin tarafları farklı kişiler olursa, çerçeve sözleşmede mutabık kalınmış esasların çerçeve sözleşmenin tarafı olmayan münferit sözleşme tarafı ya da tarafları üzerinde hukuken bağlayıcı kabul edilip edilemeyeceği, edilecekse bunun hukuki temelini ne olacağı sorulabilir. Bilindiği üzere, borç ilişkisinin nisbiliği ile kastedilen, bir borç ilişkisinden doğan hak ve borçların sadece söz konusu ilişkinin tarafları arasında (*inter pares*) etki göstermesi, -borç ilişkisinin tarafı olmayan- üçüncü kişiler nezdinde -kural olarak- bir hak veya borç doğurmamasıdır.⁸⁴

Çerçeve sözleşmenin tarafı olmayan üçüncü kişinin çerçeve sözleşme ile bağlılığı açıklanmaya çalışılırken öğreti tarafından başvurulanan kurumlardan ilki “üçüncü kişi yararına sözleşme” kurumudur. Bu doğrultuda çerçeve sözleşmenin, münferit sözleşmenin tarafı olup, çerçeve sözleşmenin tarafı olmayan üçüncü kişi lehine geçerli ve bağlayıcı kabul edilip edilemeyeceği sorusu; üçüncü kişi yararına

⁸³ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, B (*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü*).

⁸⁴ **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 15 p. 23; **Serozan** (Özel Bölüm), p. 55; **Eren** (Genel Hükümler), s. 18 p. 52; **Oğuzman / Öz** (Cilt I), p. 96; **Gümüş** (Genel Hükümler), s. 53-54; **Akünel, T.:** *Sorumluluk Hukukunda Sözleşmenin Nisbiliği Prensibinin Aşılması*, Yargıtay Dergisi, C. 14, S. 3, s. 224.

sözleşme (TBK 129) kurallarına başvurmak suretiyle yanıtlanabilir.⁸⁵ Bu yaklaşımın, çerçeve sözleşmenin tarafı olmayan üçüncü kişinin, çerçeve sözleşmenin kendisi lehine olan hükümlerinden yararlanarak bir menfaat elde edebilmesi için yeterli olduğu ifade edilse de⁸⁶; bu yaklaşım söz konusu üçüncü kişinin tarafı olmadığı çerçeve sözleşmenin yukarıda açıklanan bağlayıcılığına -ve özellikle de tarafın aleyhine hükümler açısından- hangi hukuki dayanakla tabi olacağı sorusunun tanıtını vermemektedir. Bu sorunun cevabını, doktrinde bir görüş, üçüncü kişinin tarafı olmadığı çerçeve sözleşmenin hükümleri ile bağlı (doğan borçları ifa ile yükümlü) sayılabilmesi için, ilgili çerçeve sözleşme hükümlerinin açık veya örtülü irade beyanı ile söz konusu üçüncü kişi tarafından kabul edilmiş olması gerektiği şeklinde vermektedir. ⁸⁷ Fikrimce de çerçeve sözleşmenin tarafı olmayıp da münferit sözleşmenin tarafı olan üçüncü kişiyi de bağlayabilmesi, ilgili çerçeve sözleşmenin söz konusu üçüncü kişi tarafından açık veya en azından örtülü bir irade beyanı ile kabul edilmiş olması⁸⁸ ya da somut olayın özellikleri dikkate alındığında dürüstlük kuralından kaynaklanan güven prensibine göre bu kabulün varlığı sonucuna ulaşılabilir olması gerekir.

Çerçeve sözleşmenin hukuken bağlayıcı olma özelliği ile ilintili bir diğer mesele; çerçeve sözleşmenin kapsamına giren münferit sözleşmelerin (bir diğer ifadeyle çerçeve sözleşme hükümlerinin hangi münferit sözleşmeler için bağlayıcı

⁸⁵ Barlas, s. 814; Fikentscher / Heinemann, s. 85; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 38; Yılmaz, s. 54.

⁸⁶ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 38.

⁸⁷ Barlas, s. 814; Gernhuber, s. 35 vd.; Fikentscher / Heinemann, s. 85; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 38; Yılmaz, s. 54.

⁸⁸ Bu ihtimalde nispiyet ilkesinin aşılması söz konusu olmaz. Zira, 3. kişi kendi iradesiyle 'çerçeve sözleşmenin tarafı' sıfatını kazanır.

olacağının) tespit edilmesi problemidir.⁸⁹ Bu tespiti kolaylaştırmak, ortaya çıkacak uyuşmazlıkları minimuma indirmek ve işlem maliyetlerini azaltmak gayesiyle; çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki bağı açıkça görünür kılmak için, münferit sözleşmenin içeriğinde ilgili çerçeve sözleşmeye atıf yapılabilir ya da çerçeve sözleşmenin içeriğinde uygulanacağı münferit sözleşmenin tabi olduğu iş ilişkisinin bizzat kendisi işaret edilebilir.⁹⁰ Ancak çerçeve sözleşme ile kapsamına aldığı münferit sözleşme arasındaki bağı açıkça işaret edilmemiş olması, var olmadığı anlamına gelmez. Zira, somut olayın özellikleri dikkate alınarak taraf iradelerinin yorumlanmasıyla ve/veya dürüstlük kuralı ışığında güven teorisi gereği bu bağı var olduğu sonucuna varılabilir.

C. Başlı Başına Bir Sözleşme Olması

Çerçeve sözleşmenin ‘başlı başına bir sözleşme olması’ ile kastedilen, TBK m. 1 anlamında sözleşme vasfı taşıması; böylece tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile kurulması, tek başına ‘sözleşme’ niteliğini haiz olması ve hukuken ‘varlık kazanabilmesi’ için bir başka sözleşmenin varlığına ihtiyaç duymamasıdır.⁹¹

⁸⁹ Konunun detaylı olarak incelenmesi için bkz. Üçüncü Bölüm, § 1 (*Çerçeve Sözleşme ile Kapsamına Aldığı Münferit Sözleşmenin Tespiti*).

⁹⁰ Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmenin birbirine atıf yaptığı söz konusu ihtimalleri somutlaştırabilmek amacıyla ilgili sözleşme veya iş ilişkisine işaret ederek sözleşmeler arasındaki bağı görünür kılınması şöyle örneklendirilebilir:

Münferit sözleşmenin içeriğinde “Taraflar ... tarihinde akdedilmiş/akdedilecek çerçeve sözleşme hükümleriyle bağlıdır.” veya benzeri bir ibareye yer verilebilir.

Çerçeve sözleşmenin içeriğinde “İş bu sözleşme ... tarihinde akdedilmiş/akdedilecek münferit sözleşmeler için bağlayıcıdır/uygulanır.” veya benzeri bir ibareye yer verilebilir.

Çerçeve sözleşmenin içeriğinde “Taraflar arasında ... iş ilişkisinden doğacak sözleşmeler bünyesinde bağlayıcıdır/uygulanır.” veya benzeri bir ibareye yer verilebilir.

⁹¹ Çerçeve ve münferit sözleşmenin başlı başına birer sözleşme oldukları ve ayırt edilmeleri gerektiği yönünde bkz. Hoffbauer, s. 54; Westermann / Bydlinski / Arnold, § 2 N. 92.

Gerçekten de münferit sözleşmenin hiç akdedil(e)memesi veya ortadan kalkması - kural olarak⁹²- çerçeve sözleşmenin hukuki varlığına hanel getirmez.

Çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmenin başlı başına sahip oldukları sözleşme vasfı, yalnızca teorik değil pratik anlamda da bir değeri taşıır. Sözleşmenin kurulması için aranan tüm koşulların çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme için de aranması, bu sözleşmelerin her birinin bizzat kendisinin asli ve yan borçlar içermesi, münferit sözleşmelerin her birinin hukuki niteliğinin ayrı ayrı ele alınması,⁹³ sözleşmeler hukukunda karşılaşılabilecek tüm hukuki meselelerin (örneğin irade sakatlıkları, dönme-fesih, ifa engelleri, uygulanacak hukuk seçimi ⁹⁴ vb.) her bir sözleşme bünyesinde ayrı ayrı söz konusu olabilmesi mümkündür.

Çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmenin başlı başına birer sözleşme olduklarını somutlaştırabilmek gayesiyle şu örnekler işaret edilebilir: Bir çerçeve sözleşme ilişkisi olarak sürekli bir eser sözleşmesi ele alınırsa; sürekli ifalı bir sözleşme olan bu çerçeve sözleşmeden dönülmesi mümkün değilken, bu çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı ani edimli bir münferit sözleşmeden dönülebilmesi mümkündür.⁹⁵ Bir diğer örnekle, sözleşme ilişkisine aykırılığın (ihlalin) çerçeve

⁹² İlgili meselenin çeşitli ihtimaller dahilinde istisnaları çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmenin birbiriyle ilişkisinin inceleneceği üçüncü bölümde izah edilecektir, bkz. Üçüncü Bölüm, § 2 (*Çerçeve Sözleşme ve Münferit Sözleşme İlişkisinin Uygulanacak Kurallar Açısından Doğurduğu Sonuçlar*).

⁹³ **Maurenbrecher**, s. 204; **Yıldırım Soysal**, s. 101.

⁹⁴ Çerçeve ve münferit sözleşmeden doğacak uyuşmazlıkların çözümünde uygulanacak hukuk, yargı yeri veya uyuşmazlık çözüm yolu açısından; çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmenin birbirinden bağımsız birer sözleşme ilişkisi olduğu kabulünden yola çıkılarak, her bir sözleşme bünyesinde taraflarca bir seçim yapıp yapılmadığı birbirinden ayrı değerlendirilmelidir. Uygulanacak hukukun ayrı ayrı belirlenmesinin olası olduğu yönünde bkz. **Demir Gökyayla, C.:** Milletlerarası Özel Hukukta Tek Satıcılık Sözleşmeleri, Ankara 2013, s. 287 vd. Ancak, çerçeve sözleşmede yapılan seçim sonucunda; tarafların yeknesak bir çözüm belirlenmesi ve münferit sözleşmeye de söz konusu seçimin uygulanması niyetini taşıdıklarının da kabul edilebileceği yönünde bkz. **Hoffbauer**, s. 58 ve bkz. İkinci Bölüm, § 3, I (*Çerçeve Sözleşmenin İçeriği / Genel Olarak*).

⁹⁵ **Demir, B.:** Sürekli Eser Sözleşmeleri, Seçkin, Ankara 2020, s. 51-52.

sözleşmeden mi yoksa münferit sözleşmeden mi kaynaklandığının tespit edilmesi gerekir.⁹⁶ Dahası; tek satıcılık sözleşmesinin teşkil ettiği çerçeve sözleşme ilişkisi ile, bu ilişkinin belirlediği esaslara uyularak ifa edilen münferit satım sözleşmelerinin birbirinden ayırt edilmesi gerektiğine,⁹⁷ hizmet sağlayıcılık sözleşmesinin -bağlı olduğu- çerçeve sözleşmeden ayrı bir sözleşme olarak hak ve borçlar içerdğine⁹⁸, tedarik ilişkisini düzenleyen çerçeve sözleşmenin ve bu ilişki kapsamındaki münferit sözleşmelerin her birinin bağımsız birer sözleşme olduğuna⁹⁹, abonman sigorta sözleşmesinin kurulmasıyla münferit sigorta sözleşmesinin kurulmasının birbirinden ayrı değerlendirileceğine¹⁰⁰ de dikkat çekilebilir.

Nihayet, her ne kadar ‘başlı başına bir sözleşme’ olarak nitelendirilse de - hemen aşağıda izah edileceği üzere- çerçeve sözleşmenin işlevselliği münferit sözleşmenin varlığına bağlıdır. Bir yandan başlı başına bir sözleşme niteliği taşıırken diğer yandan işlevsel olarak münferit sözleşmenin varlığına ihtiyaç duyması, çerçeve sözleşmenin sahip olduğu kendine has dinamiği ortaya koyar. Öyleyse çerçeve sözleşme; başlı başına bir sözleşme olma vasfıyla anlam taşır ancak kapsamına aldığı her bir münferit sözleşme ile anlam kazanır.

D. İşlevselliğinin Münferit Sözleşmenin Varlığına Bağlı Olması

Bir yandan bir sözleşme niteliği taşıyan, ‘varlığının’ kabul edilmesi için başka bir sözleşmenin ‘var olmasına’ ihtiyaç duymayan ve bu yönüyle de ‘bağımsız’ olan çerçeve sözleşme; diğer yandan pratik anlamda ancak ve ancak münferit sözleşme ile

⁹⁶ Hoffbauer, s. 120.

⁹⁷ İşgüzar (Tek Satıcılık Sözleşmesi), s. 28; Aygüneş, s. 17.

⁹⁸ Dağlı, s. 11.

⁹⁹ Hoffbauer, s. 47.

¹⁰⁰ Yılmaz S., s. 40.

tamamlanarak uygulama alanı bulur ve bu yönüyle işlevselliği münferit sözleşmeye ‘bağlı’dır.¹⁰¹ Çerçeve sözleşmenin bu hem bağımsız hem de bağımlı karakteri, kavramın kendine has özelliklerinden birini de teşkil eder.

Kanaatimce çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki hukuki bağlantı¹⁰² (bağlılık) şu iki bağ ile açıklanmalıdır: Organik bağ ve İşlevsel bağ. **Organik bağ**, çerçeve sözleşmenin doğası gereği bir veya birden çok sözleşmenin ‘çerçevesi’ olmasından kaynaklanarak sözleşmelerin birbirine bağlı kabul edilmesi sonucunu doğuran bağdır. **İşlevsel (fonksiyonel) bağ** ise, çerçeve sözleşmenin ve kapsamına aldığı münferit sözleşmenin işlevsel olarak bir arada uygulanmaları ihtiyacını ve birlikte anlam ifade etmeleri sonucunu doğuran bağdır.

İşlevsel bağ, bir çerçeve sözleşmenin çerçeve hükümlerinin uygulama alanı bulabilmesi için münferit sözleşmenin varlığına ihtiyaç duymasını; bir diğer ifadeyle, münferit sözleşmenin yokluğunda çerçeve hükümlerin uygulanabileceği bir sözleşme ilişkisi de olmayacağından ilgili hükümlerin adeta askıda olduğu gerçeğini ifade eden bağdır. Görüldüğü üzere, çerçeve sözleşmenin işlevselliği (uygulanabilirliği), münferit sözleşmenin varlığına bağlıdır.

Çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeye bağlı karakterini ve işlevsel bağı güçlendiren, sadece çerçeve hükümlerin uygulanmasının münferit sözleşmenin varlığına ihtiyaç duyması değil; buna ek olarak, -her ne kadar başlı başına birer sözleşme olsalar da-sözleşmelerden birinde gerçekleşen bir hukuki olgunun bir

¹⁰¹ Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmenin birbirine bağımlı olduğu yönünde bkz. **von der Crone**, s. 244.

¹⁰² Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasında ‘‘hukuki bağlantı’’ bulunduğu tespiti hk. bkz. **Yılmaz**, s. 29 ve s. 92; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 86.

diğerine sirayet edebileceği, böylece bu sözleşmelerin birbirinin hukuki kaderini etkileyebileceği gerçeğidir.¹⁰³ Örneğin; sözleşmelerden birinde gerçekleşen irade sakatlığı (hata, hile veya ikrah) ya da sözleşmelerin birinin yokluğu veya hükümsüzlüğü, bir diğerinin sona erdirilmesine sebep olabilir. Öte yandan, birtakım hukuki sorunların çözülmesinde (örneğin taraf iradelerinin tespitinde) çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmenin beraber değerlendirilmesi ihtiyacı¹⁰⁴, işlevsel bağı kuvvetlendiren bir diğer etkidir.

Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki hukuki bağı doğma anı, sözleşmeler arasındaki kronolojik ilişki dikkate alınarak tespit edilir. Çerçeve sözleşme münferit sözleşmeden sonra akdedildiyse, çerçeve sözleşme akdedildiğı an çerçeve sözleşmenin hükümlerinin uygulanabileceğı -hali hazırda akdedilmiş- münferit sözleşme ilişkisi var olduğı için bağı anında doğarken; çerçeve sözleşme münferit sözleşmeden önce akdedildiyse, söz konusu bağı doğabilmesi -geciktirici şart niteliğı taşıyan- münferit sözleşmenin akdine bağılıdır.

Tüm bu açıklamalardan bir çıkarımda bulunmak gerekirse, (çalışmanın III. bölümünde detaylı olarak değerlendirileceğı üzere) çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki işlevsel bağı şu üç sac ayağı üzerine kuruludur: (i) Çerçeve hükümlerin doğaları gereğı uygulanabilmeleri için münferit sözleşmeye ihtiyacı, (ii) sözleşmelerden birinde gerçekleşen bir hukuki olgunun bir diğerine sirayet edebilme

¹⁰³ Sözleşmelerden birinde gerçekleşen bir hukuki olgunun bir diğer sözleşmeye etkisi, çalışmanın III. bölümüne (bkz. Üçüncü Bölüm, (*Çerçeve Sözleşme ve Münferit Sözleşme İlişkisinin Uygulanacak Kurallar Açısından Doğurduğu Sonuçlar*)) konu edinildiğinden burada sadece işlevsel bağı ile alakalı bu meseleye işaret etmekle yetinilmiştir.

¹⁰⁴ İşlevsel bağı ile ilgili olarak, çerçeve ve münferit sözleşmenin hangi hukuki problemlerin çözülmesinde beraber değerlendirilecekleri meselesi, üçüncü bölümde izah edilecektir, bkz. Üçüncü Bölüm, § 2 (*Çerçeve Sözleşme ve Münferit Sözleşme İlişkisinin Uygulanacak Kurallar Açısından Doğurduğu Sonuçlar*).

(onun hukuki kaderini etkileyebilme) gücü ve nihayet (iii) birtakım hukuki meselelerin çözümünde beraber değerlendirilmeleri gerekliliği.

E. Bir veya Birden Fazla Münferit Sözleşme İlişisini Kapsayabilmesi ve Süreklilik Unsuru İçermek Zorunda Olmaması

Öncelikle ifade etmek gerekir ki çerçeve sözleşmenin bu özellikleri, işbu başlık altında bir arada izah edilecek olmasına rağmen aynı meseleyi işaret etmez. Sırasıyla bu meselelerden ilki, çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşme sayısına ilişkinen ikincisi, çerçeve sözleşmenin sürekli bir borç ilişkisini beraberinde getirmek zorunda olup olmadığı problemi ile alakalıdır.

Öğretide çerçeve sözleşmeyi takiben sürekli bir borç ilişkisi kurulmamasının ve çerçeve sözleşmenin kapsamına tek bir münferit sözleşme dahil edilmesinin, çerçeve sözleşmenin doğasına aykırı olduğu¹⁰⁵; üstelik, tek seferlik hukuki işlemlerin tabi olacağı esasları belirleyen bir çerçeve sözleşme akdedilmesi hukuken mümkün olsa da taraflar için pratik bir yararının (menfaatlerinin) bulunmayacağı ifade edilmektedir.¹⁰⁶ Kanımca, tek bir münferit sözleşmeyi kapsayan ve tek seferlik hukuki işlemlerin tabi olacağı esasları belirleyen çerçeve sözleşmeler akdedilebileceği gibi; tarafların çerçeve sözleşmeyi takiben tek bir münferit sözleşme akdetmeyi tercih etmiş

¹⁰⁵ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 34 ve s. 43; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1050; **Yılmaz**, s. 54. **Zaki**'nin bu yöndeki kabulü, 'şekil sözleşmesi'nin bir dizi hukuki işlemi kapsamına alması şartıyla bir çerçeve sözleşmenin varlığından bahsedilebileceğini ifade etmesinden (dolaylı olarak) anlaşılmaktadır, (bkz. **Zaki**, s. 1065). **Hoffbauer**'in bu yöndeki kabulü ise, "...çerçeve sözleşmenin en azından bazı maddelerinin çok sayıda sözleşme için ... formüle edilmiş olma..." özelliği taşıdığı çıkarımından anlaşılmaktadır, (bkz. **Hoffbauer**, s. 60). Ödeme hizmeti sözleşmeleri açısından bir defaya mahsus olarak gerçekleştirilen ödeme işlemlerinin çerçeve sözleşme kapsamında olmayacağı çıkarımı da bu yöndedir, bkz. **Erdem**, s. 7. Aksi yönde **Barlas**'ın, çerçeve sözleşmenin tek bir münferit sözleşmeyi kapsamına alabileceği yönündeki kabulü "... çerçeve sözleşmede taraflar ileride belirli bir veya birden çok münferit sözleşmeyi akdetmeyi taahhüt etmemekte..." ifadesinden anlaşılmaktadır (bkz. **Barlas**, s. 814-815).

¹⁰⁶ **Yılmaz**, s. 23.

(amaçlamış) olmalarını gerektirecek herhangi bir menfaatin söz konusu olamayacağını ileri sürmek de isabetli olmaz.

Bu tercihte taraf menfaatlerinin bulunup bulunmadığı meselesi, objektif kalıplara sığdırılarak genel bir değerlendirme yapmanın mümkün olmadığı, her hukuki ilişkinin kendi dinamiği dikkate alınarak somut olayın özellikleri ve taraf iradeleri ışığında ayrıca değerlendirilmesi gereken son derece subjektif bir meseledir. Kaldı ki yalnızca bir münferit sözleşmeyi kapsayan bir çerçeve sözleşme akdedilmesinde - örnek kabilinden- şu menfaatler akla gelebilir: Taraflar münferit sözleşmeden önce akdettikleri çerçeve sözleşme eliyle, münferit sözleşmenin akdi sürecine hazırlanabilecekleri ve bu doğrultuda aralarındaki sürecin sosyal ve psikolojik anlamda ilk adımını atabilecekleri gibi; çerçeve sözleşmeyi söz konusu tek bir münferit sözleşmeyi takiben akdedip münferit sözleşmede uygulanacak esasları belirleyerek çerçeve sözleşmenin söz konusu münferit sözleşmeyi tamamlamasını da sağlayabilirler. Mutabakata varılması zor, uzun ve/ya maliyetli olacağı düşünülen meselelerin üzerinde, çerçeve sözleşme vasıtasıyla ayrıca anlaşılmasını sağlayarak münferit sözleşmenin akdi sürecini kolaylaştırabilirler. Genel işlem şartlarını çerçeve sözleşme vasıtasıyla kabul edebilecekleri gibi; bilgilendirme, aydınlatma ve sır saklama yükümlülüğü başta olmak üzere birtakım yükümlülüklerin -münferit sözleşmenin içeriğinde kaybolmasını engelleyerek- çerçeve sözleşmede kararlaştırılmasını sağlayabilirler. Öte yandan istikrar sağlama ve taraflar arasındaki güven ilişkisinin güçlendirilmesi, sadece ve sadece birden çok münferit sözleşmeyi değil; tek bir münferit sözleşmeyi kapsayan çerçeve sözleşmelerde de söz konusudur çünkü uygulanacak esasların tek bir münferit sözleşme için olsa dahi belirleniyor olması başlı başına bir istikrar ve güven sağlar. Dahası, ilgili münferit sözleşmenin

akdi borcunu doğuran bir yükümlülüğe söz konusu çerçeve sözleşmede yer verebilirler.

Zikredilen bu ihtimaller, tarafların yalnızca bir münferit sözleşmeyi kapsamına alan bir çerçeve sözleşme akdetmekte rasyonel menfaatleri olabileceğini gösterdiği gibi; ihtiyaç, istek ve iradeleri doğrultusunda -sözleşme özgürlüğü gereğince- bu tercihte bulunmaları sonucunu doğuran rasyonel -ve hatta irrasyonel- başka sebeplerin de söz konusu olabileceği göz ardı edilemez. Öte yandan, çerçeve sözleşmenin tek bir münferit sözleşmeyi kapsaması, taraflar bu yönde bir irade taşımasa -ve hatta bunu arzu etmese- dahi olabilir. Öyle ki her ne kadar taraflar, çerçeve sözleşmeyi birden fazla münferit sözleşmeyi kapsamına alması iradesiyle akdetmiş olsalar da günün sonunda, fiilen tek bir münferit sözleşmenin akdedil(ebil)miş ve bu sebeple çerçeve sözleşmenin kapsamına birden fazla münferit sözleşmenin dahil edil(e)memiş olması da ihtimal dahilindedir. Öyleyse çerçeve sözleşmelerin birden çok münferit sözleşmeyi kapsamak zorunda olduğu kabulü yerinde değildir.

Çerçeve sözleşmenin süreklilik unsuru taşımak zorunda olup olmadığı sorusu ise ayrıca değerlendirilmelidir. Bu soruya verilecek cevabın pratik önemi; sürekli borç ilişkisi olarak kabul edilmesi halinde; geçersizlik, sona erme ve tasfiye başta olmak üzere pek çok meselede sürekli borç ilişkilerine yönelik hükümlerin uygulanacak olmasıdır.¹⁰⁷ Sürekli borç ilişkilerinin beraberinde getirdiği sonuçlara örneğin; taraflar arasında daha yoğun bir güven ilişkisi, tasfiye halinde bunun sonuçlarının kural olarak

¹⁰⁷ Barlas, s. 819; Yılmaz, s. 57; Weber, s. 428 vd.; Hoffbauer, s. 15; Demir B., s. 121.

ileriye etkili şekilde doğması ve haklı sebebe dayanarak olağanüstü fesih hakkının gündeme gelmesi işaret edilebilir.¹⁰⁸

Çerçeve sözleşmenin -uygulamada sıklıkla karşılaşıldığı gibi- birden fazla münferit sözleşmeyi kapsadığı kabulünden hareket eden baskın görüşçe: kavramın özelliklerinden bir diğerinin “süreklilik” olduğu; zira, çerçeve sözleşmenin her bir münferit sözleşmeyi kapsamına alarak ve çerçeve hükümlerle onları tamamlayarak zamana yayıldığı ve süreklilik unsuru taşıdığı, böylece beraberinde sürekli nitelikte bir borç ilişkisi doğurduğu kabul edilmektedir.¹⁰⁹ Öyle ki çerçeve sözleşme niteliği

¹⁰⁸ Sürekli borç ilişkisi niteliğinin beraberinde getirdiği ilgili pratik sonuçlar hakkında:

* Sürekli borç ilişkisi niteliği taşıyan hukuki ilişkilerin -ani edimli borç ilişkilerine kıyasla- daha yoğun bir güven unsuru içerdiği yönünde bkz. **Maurenbrecher**, s. 210; **Serozan** (Özel Bölüm), p. 42; **Gürzumar, O. B.:** Franchise Sözleşmeleri ve Bu Sözleşmelerin Temelini Oluşturan Sistemlerin Hukukun Korunması, Beta, İstanbul 1995, s. 28; **Barlas**, 818; **Yılmaz**, s. 56; **Seliçi, Ö.:** Borçlar Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan Sürekli Borç İlişkilerinin Sona Ermesi, İstanbul 1977, s. 32-34; **Weber**, s. 405 ve s. 411; **Serozan, R.:** Sözleşmeden Dönme, İstanbul 2007, s. 165, **Demir B.**, s. 118; **Demir Gökyayla**, s. 20-21; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 44 ve s. 66.

* Sürekli borç ilişkileri gelecekte bir zaman dilimine yayılan bir ilişkiyi beraberinde getirdiğinden -ani edimli borç ilişkilerine kıyasen- risk ve belirsizlik unsurlarının daha yoğun olacağı (ve uyarılama kurumuna başvurunun daha olası olduğu) yönünde bkz. **Serozan** (İstanbul Şerhi), p. 78; **Serozan** (Özel Bölüm), p. 42; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 66; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1045.

* Sürekli borç ilişkisi niteliği taşımasının bir diğer sonucu olarak haklı sebeple feshin gündeme gelmesi hk. bkz. **Serozan** (İstanbul Şerhi), p. 78; **Serozan** (Özel Bölüm), p. 42; **Weber**, s. 430; **Barlas**, s. 820 ve **Uyan**, s. 1135.

* Sürekli borç ilişkisinde önceden ifa edilmiş edimlere ilişkin bir tasfiye yoluna başvurulması imkanının kısıtlı olacağı yönünde bkz. **Serozan** (Özel Bölüm), p. 42; **Serozan** (İstanbul Şerhi), p. 78.

Weber, Müller-Graff’dan bir alıntıyla uzun vadeli borç ilişkilerinin hukuki rejimi için içinde bulunulan -ilgili çalışmanın kaleme alındığı- dönemi “*olgunlaşmış ve açmış çiçeklerin düzen içinde, kalıcı ve dogmatik olarak döşenmiş bir çiçek yatağında değil; bilinmeyen bitkilerin düzensiz ve cılgınca filizlendiği geçici bir yolda*” ile tanımlandığını ancak bu tarif edilen resmin değiştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir, bkz. **Weber**, s. 434’den naklen. Ayrıca bkz. **Seliçi**, s. 32 vd.

¹⁰⁹ Çerçeve sözleşmelerin süreklilik unsuru içerdiği ve/ya sürekli nitelikte bir borç ilişkisi doğurduğu yönünde bkz. **Maurenbrecher**, s. 183; **Hoffbauer**, s. 13, s. 15, s. 17 ve s. 19; **Gass / Lange**, s. 14; **Wüstney**, s. 35; **Eckel**, s. 76; **Behrens**, s. 38; **Gebhardt**, s.42; **Kalmsee, B.:** Die Anpassung von Allgemeinen Geschäftsbedingungen in Dauerschuldverhältnisse, Hamburg 2011, s. 12; **Barlas**, s. 817-819; **Tandoğan** (Özel Borç İlişkileri), s. 32, dn. 63; **Zingg**, s. 11; **von der Crone**, s. 235; **Gillor, V.:** Der Rahmenvertrag für Finanzgeschäfte der Europäischen Bankenvereinigung (EMA) Wertpapierpensionsgeschäfte und Wertpapierdarlehen, 2006. s. 78; **Doğan, G.:** Önsözleşme (Sözleşme Yapma Vaadi), İstanbul 2006, s. 110; **Fikentscher / Heinemann**, s. 33 ve s. 84; **Herzog**, s. 108-109; **Westermann / Bydlinski / Arnold**, § 2 N. 92; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 112; **Weber**, s. 410 ve 419; **Yavuz**, s. 44; **Fuchs-Wissemann**, s. 99; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1043, s. 1050, s. 1052 ve s. 1060; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 4, s. 34 ve s. 42 vd.; **Ayrancı**, s. 110; **Belen**, s. 46; **Antalya**, s. 230; **Demir B.**, s. 121; **Yılmaz**, s. 23, s. 29, s. 54, s. 57 ve s. 167; **Uyan**, s. 1134; **Keskin, Ö.:** Çalışma İlişkilerinde Çerçeve Sözleşmeler, T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal

taşıyan franchise, tek satıcılık, mobil haberleşme abonelik ve kredi açma sözleşmeleri başta olmak üzere çok sayıda sözleşme ilişkisi, çerçeve sözleşmelerin sürekli borç ilişkisi doğurduğu fikrini güçlendiren birer örnek olarak işaret edilmektedir.¹¹⁰ Dahası süreklilik unsurunun; hukuki istikrar, esneklik, ve güvenilirlik başta olmak üzere kurumun çeşitli avantajlarını da beraberinde getirdiği ve güçlendirdiği de ileri sürülmektedir.¹¹¹

Öğretide, çerçeve sözleşmeler ile süreklilik unsuru arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek amacıyla, esas aldıkları kriterlerle birlikte şu görüşlere de rastlanır:

Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermediği kabulünü hareket noktası olarak esas alan bir görüşe göre; sözleşmeye süreklilik unsurunun dahil edilmesinde esas olanın asli edim yükümlülüğünün zamana yayılması olduğu dikkate alındığından, asli edim yükümlülüğü içermeyen çerçeve sözleşmenin sürekliliğinden de bahsolunamaz.¹¹² Bu görüşün ulaştığı sonuca paralel şekilde öğretide, sürekli-ani

Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2015, s. 17; **Karaahmetoğlu, Ş. D.:** Nakdi Kredi Sözleşmesinin Banka Tarafından Haklı Sebeple Feshi ve Sonuçları, İstanbul 2018, s. 37; **Köroğlu,** s. 73; **Boğa,** s. 210 dn. 661; **İşgüzar** (Tek Satıcılık), s. 14 ve s. 33; **Dağlı,** s. 10; **Yıldırım Soysal,** s. 96 ve s. 175; **Yılmaz S.,** s. 23 ve s. 30; **Oğuz S.,** s. 144; **Korkmaz,** s. 54; **Weber ve Uyan,** çerçeve sözleşmenin doğurduğu sürekli yükümlülüğün kendine özgü olduğunu ifade etmektedir, bkz. **Weber,** s. 410-411 ve **Uyan,** s. 1135. Dahası, **Hoffbauer;** münferit sözleşmenin akdedilmesine ilişkin bir yükümlülük içermesi halinde sürekliliğin daha yoğun şekilde var olduğu sonucuna varılacağını zira bu ihtimalde, söz konusu yükümlülüğün içeriğine bağlı olarak, taraflardan birinin veya her ikisinin birden çerçeve sözleşmenin ifasına 'sürekli' olarak istekli olması gerektiğini ifade etmektedir (bkz. **Hoffbauer,** s. 18).

¹¹⁰ Bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1045; **Yılmaz,** s. 56-67.

Örneğin, bir çerçeve sözleşme niteliği taşıyan franchise sözleşmesinin sürekli borç ilişkisi niteliği hk. bkz. **Gürzumar,** s. 26-28; **Büyükkalay, B. N.:** Franchise Sözleşmesi ve Uygulamadaki Önemi, T.C. İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Özel Hukuk Programı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aralık 2022, s. 10. Çerçeve sözleşme kurumundan yararlanılarak akdedilen sürekli eser sözleşmelerinde, çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmelerin bir araya gelerek bağlayıcı olan sürekli borç ilişkisini oluşturduğu yönünde bkz. **Demir B.,** s. 48 ve s. 58.

¹¹¹ **Weber,** s. 405; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 44; **Seliçi,** s. 32 vd.; **Yılmaz,** s. 30.

¹¹² **Demirsatan, B.:** Türk Borçlar Kanunu Çerçevesinde Sözleşmenin Haksız Olarak Sona Erdirilmesi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 68, dn. 3.

edimli sözleşme sınıflandırması ile çerçeve sözleşmeler arasında bir bağlantı kurulmaması gerektiği de ifade edilmektedir.¹¹³

Bir diğer görüş ise, çerçeve sözleşmeye süreklilik unsurunu katan dinamiğin sözleşmenin asli edim yükümlülüğüne değil, tarafların amaçlarının zamana yayılmış olup olmadığı kriterine dayandığını işaret etmektedir.¹¹⁴

Bir başka görüş ise, bir borç ilişkisinin sürekli nitelik taşıyıp taşımadığının tespit edilmesinde, tarafların süreklilik arz eden bir amaç gütmemesini değil; tarafların davranışlarının süreye yayılarak hukuki ve fiili bütünlük oluşturacak nitelikte devam etmesi kriterini esas almaktadır.¹¹⁵

Bir diğer görüş ise, çerçeve sözleşmenin doğurduğu borç ilişkisinin sürekli bir borç ilişkisi değil, ard arda teslimli borç ilişkisi olduğunu ileri sürmektedir.¹¹⁶

Çerçeve sözleşmenin sürekli bir borç ilişkisi doğurmayacağını ileri süren bir diğer görüş, çerçeve sözleşmede sözleşme süresi boyunca bir ifa yükümlülüğünün olmadığını, ifa yükümlülüğünün münferit sözleşmenin ifasına bağlı olduğunu ve bu sebeple de sürekli bir borç ilişkisinin varlığından söz edilemeyeceğini savunur.¹¹⁷

¹¹³ **Altınok Ormancı, P.:** Sürekli Borç İlişkilerinin Haklı Sebep Feshi, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2011, s. 32. Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünü ‘(münferit) sözleşme akdetmeye hazır durumda bulunma’ olarak tespit ederek bu asli edim yükümlülüğü sebebiyle sürekli borç ilişkisinin söz konusu olduğu yönünde karşıt görüş için bkz. **Tümerdem**, s. 43 ve s. 278; **Eckel**, s. 76; **Fuchs-Wissemann**, s. 100.

¹¹⁴ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 43; **İşgüzar** (Tek Satıcılık), s. 66.

¹¹⁵ **Yılmaz**, s. 55.

¹¹⁶ **Oetker, H.:** Das Dauerschuldverhältnis und seine Beendigung, Tübingen 1994, s. 143.

¹¹⁷ **Altınok Ormancı** (Sürekli Borç), s. 26. Aynı yönde bir sonuç ortaya koyan **Venturi / Zen / Ruffinen**’e göre, karakteristik edim borçlusunun münferit sözleşme/sözleşmeler akdedilmedikçe sürekli bir edimi ifa etme yükümlülüğü altında olduğundan bahsedilemez, bkz. **Altınok Ormancı** (Sürekli Borç)’dan naklen bkz. **Venturi / Zen / Ruffinen**, s. 22.

Bir diğ er g r     ise; süreklilik unsurunun münferit sözleşmeleri akdetme borcu doğuran yükümlülükten kaynaklandığını; öyle ki bu yükümlülüğün münferit sözleşmelerin akdedilmesi borcunu doğurarak  er eve sözleşmeye süreklilik unsuru kattığını ifade edilmektedir. ¹¹⁸

Nihayet işaret edilecek son bir g r    ;  er eve sözleşmenin uzun vadeli bir sözleşme ilişkisini beraberinde getirmesinin zorunlu olmadığını, bunu belirleme yetkisinin taraflarda olduğunu kabul etmektedir. ¹¹⁹

Bu farklı g r    leri değerlendirmeye ba lamadan önce belirtilmelidir ki  er eve ve münferit sözleşmenin akdi arasında uygulamada genellikle bir süre söz konusu olsa da aynı anda akdedilebilmelerine hukuken bir engel yoktur. Ancak akdedilme anları açısından aralarında bir zaman diliminin bulunması, bu sözleşmeler arasındaki kronolojik ili ki¹²⁰ ile alakalı olup  er eve sözleşmenin ve/veya münferit sözleşmenin sürekli veya ani edimli bir sözleşme olup olmadığı meselesinden bağımsızdır.  er eve sözleşmede süreklilik unsuru veya  er eve sözleşmenin sürekli borç ilişkisi niteliği taşıyıp taşımadığı sorunu,  er eve sözleşmenin (dolayısıyla içeriğinde belirlediği ve tarafların karşılıklı olarak anla tıkları bağlayıcı hükümlerin) ifasının bir zaman dilimine yayılıp yayılmadığı sorunudur.

¹¹⁸ **Weber**, s. 410; **Eckel**, s. 76; **Fuchs-Wissemann**, s. 99-100; **Tümerdem**, s. 43 ve s. 278; ** en Doğramacı** ( er eve Sözleşmeler), s. 43. Ancak fikrimce, söz konusu yükümlülük kavramsal olarak  er eve sözleşmenin zorunlu unsuru olarak kabul edilmediğinden ve her  er eve sözleşmede mevcut olmadığından, tatmin edici bir kriterin esas alındığı söylenemez.

¹¹⁹ **Mouzas / Ford**, s. 1249 ve **Mouzas / Furmston**, s. 39, dn. 14. Bu doğrultuda **von der Crone**, sürekli yükümlülükler söz konusu ise bir  er eve anlaşmanın (*Rahmenabrede*), -sürekli olmayan- bir dizi basit yükümlülük söz konusu ise bir  er eve sözleşmenin (*Rahmenvertrag*) varlığından söz etmektedir, (bkz. **von der Crone**, s. 311).

¹²⁰  er eve sözleşme ile münferit sözleşme(ler) arasındaki kronolojik ilişki hk. bkz. Birinci Bölüm,   1, II, F (*Münferit Sözleşmeden  nce Yapılmasının  art Olmaması*).

Fikrimce çerçeve sözleşmenin doğurduğu hukuki ilişkinin sürekli edimli mi yoksa ani edimli mi olduğu konusu, sürekliliğin öğretide ileri sürülen kriterlerden hangisi esas alınarak belirleneceği ve bu bağlamda çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermesinin bir önem taşıyıp taşımadığı ile ilgili bir sorundur. Bu kapsamda, bir sözleşmenin sürekli borç ilişkisi niteliği taşıyıp taşımadığının tespitinde asli edim yükümlülüğünün zamana yayılıp yayılmadığı kriterinin çerçeve sözleşmeler özelinde benimsenmesi, çözümden ziyade sayısız problemi beraberinde getirir. Zira, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermediği yönündeki baskın görüşün¹²¹ kabul edilmesi halinde, bu kriterin uygulanabilirliği yoktur çünkü ‘var olmayan’ bir asli edim yükümlülüğünün zamana yayılıp yayılmadığı tespit edilemez. Benzer şekilde, sürekli borç ilişkisi niteliği taşıyıp taşımadığının tespitinde, tarafların amaçlarının zamana yayılıp yayılmadığı kriterini esas alan görüş kabul edilirse, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermediği kabul edildiğinde ‘olmayan’ asli edim yükümlülüğünün sözleşmeye kattığı amaç değerlendirilemeyeceğinden ve tek başına (münferit sözleşme(ler) dikkate alınmaksızın) sözleşmenin amacının zamana yayılıp yayılmadığını tespit edebilmek kolay olmadığından, sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi yine mümkün değildir.

Halbuki kanaatimce, çerçeve sözleşmenin -kendine özgü bir- asli edim yükümlülüğü içerdiği kabul edilmektedir ve bu yükümlülük **‘kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması yükümlülüğü’**dür.¹²² Ancak bu yükümlülük -ileride detaylı olarak değerlendirileceği üzere- **dar anlamda borç doğuran bir sözleşme vasfı taşıyarak kapsamına aldığı**

¹²¹ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, B (*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü*).

¹²² Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü için bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, B (*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü*).

münferit sözleşmenin tabi tutulacağı esasları belirleyen, kendine özgü ve borç doğuran çerçeve sözleşme ilişkisinin soyut asli edim yükümlülüğüdür. Oysa sürekli veya ani edimli bir borç ilişkisi olarak nitelendirilmesi gereken hukuki ilişki, **dar anlamda çerçeve sözleşme ilişkisi değil; geniş anlamda bir sözleşme akdetme yöntemi olarak somut çerçeve sözleşmenin kendisi ve kapsamına aldığı somut münferit sözleşme(ler)den oluşan bütündür.**¹²³ Öyle ki -işbu çalışma boyunca yeri geldiğinde detaylı olarak kaleme alınacağı üzere- somut bir çerçeve sözleşme ilişkisinin ani edimli veya sürekli borç ilişkisi niteliği taşıyabilmesi mümkün olduğundan, salt ‘çerçeve sözleşme kavramı’ süreklilik unsuru içermek zorunda olmadığı gibi¹²⁴, sürekli borç ilişkisi kavramıyla bağdaştırılmak zorunda da değildir ve hatta bağdaştırılmamalıdır. Bu ihtimali somutlaştıracak örnek; komplike/girift bir satım sözleşmesinin akdinden önce akdedilen bir çerçeve sözleşme ile bu satım ilişkisinin temel ilkelerinin önceden belirlenmesi ancak söz konusu çerçeve sözleşme ile tarafların amaçladıkları menfaatlerin tatmininin bir zamana yayılmaması, bu sebeple de sürekli bir borç ilişkisinden bahsedilememesidir. Örneğin; çerçeve sözleşmede, satım sözleşmesinde satıcının temerrüde düştüğü her bir teslim için taraflarca aralarında belirlenen cezai şartı ödemesi kararlaştırılmışsa, bu çerçeve hüküm ile münferit sözleşme ilişkisi bir bütün olarak dikkate alındığında, sürekli bir amacın varlığından bahsedilemez. Kaldı ki ilgili hükümlerin taraflara sağladığı tatmin de zamana yayılmaz.

¹²³ Çerçeve sözleşmenin sürekliliğinin münferit sözleşmelerin akdi ile birlikte netleşeceği yönünde bkz. **Altınok Ormancı** (Sürekli Borç), s. 32.

¹²⁴ Bu sebeple **Weber** eserinde “*Typische Klauseln für langfristige Rahmenverträge (Uzun vadeli çerçeve sözleşmeler için tipik hükümler)*” başlığını (bkz. **Weber**, s. 419) uzun vadeli olmayan çerçeve sözleşmelerin de kurgulanabileceği düşüncesiyle; **von der Crone** de çerçeve sözleşmelerin sürekli bir yükümlülük getirmesi mümkün olduğu gibi “*tek bir (basit) yükümlülük*” (bkz. **von der Crone**, s. 247) getirebileceğini, süreklilik unsuru içermek zorunda olmadığını ifade etmek gayesiyle açıklamaktadır.

F. Münferit Sözleşmeden Önce Yapılmasının Şart Olmaması

Kapsamına aldığı münferit sözleşmeden önce, sonra veya onunla aynı anda akdedilebileceği tespiti, çerçeve sözleşmenin değerlendirilmesi gereken özelliklerinden bir diğeridir.

Çerçeve sözleşmenin akdedilme anı açısından münferit sözleşme ile arasındaki kronolojik ilişki ele alındığında; baskın görüş, çerçeve sözleşmenin mutlaka münferit sözleşmeden önce veya en geç münferit sözleşmeyle aynı anda akdedilmesi gerektiği kanısındadır.¹²⁵ Uygulamada da çerçeve sözleşmenin sıklıkla münferit sözleşmeden

¹²⁵ Bu görüşün öğretide ‘baskın’ olduğu değerlendirmesini desteklemek amacıyla şu söylemler işaret edilebilir: **Barlas**, zamansal açıdan çerçeve sözleşmenin akdinin münferit sözleşmelerden önce gerçekleşmesi gerektiği fikrini, çerçeve sözleşmenin özelliklerinden ilki olarak ‘İleride kurulacak sözleşmelere temel teşkil etmesi’ başlığı ve ‘... bir anlamda gelecekteki sözleşmelerin çekirdeğini oluşturmak...’ benzetmesi ile ifade etmektedir, bkz. **Barlas**, s. 813. **Weber**’in ise, çerçeve sözleşmelere ilişkin ‘daha sonra akdedilecek münferit sözleşmeler için bağlayıcı bir ortam (dessen Hauptwirkungen in der Festlegung eines verbindlichen «Umfeldes» für die später abzuschließenden Einzelverträge) belirlediği (bkz. **Weber**, s. 410)’ ifadesinden anlaşılmaktadır. **Zaki**, çok aşamalı bir sözleşme modeli olan çerçeve sözleşmelerin ilk aşamada çerçeve sözleşme ve sonraki aşamalarda münferit sözleşmelerden oluştuğunu ifade etmektedir, (bkz. **Zaki**, s. 1078). **Yılmaz** ise, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki zamansal ilişkiyi merdiven metaforu ile kaleme almakta; bu kapsamda hukuki ilişkinin bütünü bir merdiven ise bu merdivenin ilk basamağının çerçeve sözleşme olduğunu, ikinci basamağın ise ilk basamaktan sonra geçilmesi zorunluluk teşkil etmeyen ancak geçilmek üzere sırada olan bir basamak niteliğindeki münferit sözleşme olduğunu ifade etmektedir, (**Yılmaz**, s. 62, dn. 160). **Şen Doğramacı**’ya göre, çerçeve sözleşmelerin münferit sözleşmeden sonra kurulması işin doğasına aykırıdır zira, çerçeve sözleşmenin tamamlayıcı fonksiyonu, ‘‘ tarafların çerçeve sözleşme kurma yönündeki kararlarının oluştuğu andan sonra kurulan’’ münferit sözleşmeleri tamamlama gücünde saklıdır ve geriye etkili değildir, bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 33 ve **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1048 ve aynı yönde **Yılmaz**, s. 22. Hatta **Şen Doğramacı**’ya göre çerçeve sözleşmelerin münferit sözleşmelere kıyasla öncelikli olarak akdedilmesi, ‘‘münferit sözleşmelerin tümü göze alındığında mutlak’’ olarak karşımıza çıkar, bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 121 dn. 561. Çerçeve sözleşme tanımları hatırlandığında, (bkz. ‘‘Çerçeve Sözleşmenin Tanımı’’) çerçeve sözleşmelerin münferit sözleşmeden daha önce -veya en geç onunla birlikte- akdedildiği yönünde bkz. **Law**, Oxford Üniversitesi Hukuk Sözlüğü ‘‘framework contracts’’ kavramı; **Fuchs-Wissemann**, s. 91; **Behrens**, s. 37; **Mouzas / Furmston**, s. 41; **Westermann / Bydlinski / Arnold**, § 2 N. 92; **Gebhardt**, s. 42; **Hoffbauer**, s. 5; **Scheven**, s. 19; **Brox / Walker**, § 4 N. 40; **Wüstney**, s. 35; **Eckel**, s. 75; **Graf von Westphalen**, s. 22; **Oğuzman/Öz** (Cilt I), p. 170a; **von der Crone**, s. 247-248; **Zaki**, s. 1067; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 112; **Larenz / Wolf**, s. 428; **Eren** (Genel Hükümler), s. 225 p. 615; **Eren**, İsimli Sözleşmeler, s. 72; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 34; **Eren** (Özel Hükümler), s. 987 p. 3299; **Atamer** (Denetlenmesi), s. 96; **Özen**, s. 121; **Güçlü, H. A.:** Franchise Sözleşmesi (Tarihsel Gelişimi ve Ülkemiz Uygulaması), Ankara 2020, s. 44-45; **Ayrancı**, s. 107; **Kırca İ.**, s. 87; **Henrich**, s. 117; **Kırca Ç.**, s. 22; **Antalya**, s. 230; **İşgüzar** (Tek Satıcılık), s. 33; **Yılmaz**, s. 166-167; **Köroğlu**, s. 73; **Erdem**, s. 6-7; **Halıcı**, s. 32; **Dağlı**, s. 10; **Morkaya**, s. 14 ve s. 37; ve nihayet yasal bir düzenleme olarak **Fransız Medeni Kanunu**, m. 1111.

önce akdedildiği görülür. Bu durum, her zaman tarafların bu yöndeki bir tercihinden değil; çoğu zaman münferit sözleşmenin çerçeve sözleşmeyi takiben akdedilmesinin işin doğası gereği mecburi olmasından da kaynaklanır. Tarafların çerçeve ve münferit sözleşme arasındaki kronolojik ilişkiyi belirlemekte serbest olmadıklarını ortaya koyan örneklerden biri; borsa opsiyon sözleşmeleridir. Bu sözleşme ilişkilerinde, işin doğası gereği çerçeve sözleşmenin önceden akdedilmesi gerekir çünkü iş akışı incelendiğinde; çerçeve sözleşmenin akdedilmesi kanunen zorunlu olup bu sözleşmenin akdedilmesini takiben müşterinin borsa işlemlerini gerçekleştireceği hesap açılarak talimatları alınmaya ve bu doğrultuda münferit sözleşmeler akit ve ifa edilmeye başlanmaktadır.

Benzer bir zorunluluk söz konusu değilse, çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeyi takiben akdedilemeyeceği kabulü; tarafların sözleşme özgürlüğüne müdahale eder ve çerçeve sözleşmenin uygulama alanını daraltır. Çerçeve sözleşme, mutlaka münferit sözleşmeden önce akdedilmesi gereken ve hazırlık niteliği taşıyan bir sözleşme değil; kendisinden önce veya sonra ve hatta onunla aynı anda akdedilmiş münferit sözleşmede yer alan boşlukları doldurmayı ve ona eşlik etmeyi amaçlayan bir sözleşmedir. Dahası, tarafların münferit sözleşmeyi takiben akdedilecek bir çerçeve sözleşmenin varlığında meşru menfaatleri olabilir. Örneğin taraflar, söz konusu çerçeve sözleşmeyle münferit sözleşmenin içeriğindeki birtakım hükümlerde değişiklik yapabilme ve/veya onları ortadan kaldırabilme imkanından yararlanabilirler. Uygulamada inşaat sektöründe münferit sözleşmeyi takiben akdedilen çerçeve sözleşme örnekleriyle karşılaşılmaktadır.

Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki kronolojik ilişki değerlendirilirken, bu sözleşmelerin aynı anda akdedilebilmelerinin nasıl mümkün olacağı üzerine de düşünülmelidir. Öğreti, bu sözleşmelerin aynı anda akdedilebileceklerini kabul etmekle beraber, bunun nasıl mümkün olabileceği meselesine yeterince odaklanmamıştır. Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme aynı anda akdedileceklerse, bu tarafların tercihinə bağlı olarak şu iki farklı ihtimalde mümkün olabilir: Söz konusu sözleşmeler ya birbirinden ayrı sözleşmeler halinde akdedilebilirler ya da tek bir sözleşmenin içeriğinde vücut bulabilirler. Şeklen ayrı sözleşmeler olarak akdedilmeleri halinde aynı anda akdedilmeleri oldukça zordur. Öyle ki sözleşmeyi kuracak irade beyanları beşeri bir faaliyetle gerçekleşecekse (örneğin sözleşmeyi kuran irade beyanları sözlü olarak dile getirilecek veya imza atılacaksa), sözleşmelerden birini akdedecek davranış fiilen bir diğerinden önce gerçekleşeceği için en nihayetinde sözleşmelerden biri diğerinden önce -veya sonra- akdedilecektir. Söz konusu sözleşmeler elektronik bir altyapıdan (sistemden veya vasıtan) yararlanılarak akdedilecekse, yine hangisinin diğerinden önce akdedildiği teknolojik imkanlarla tespit edilebilir. Oysa münferit sözleşme ve çerçeve sözleşmenin birbirlerinin içine dercedildikleri ihtimallerde¹²⁶, şeklen tek bir sözleşme var olduğundan, icap ve kabullün buluşması, her iki sözleşmenin de aynı anda akdedilmesi sonucunu doğurur. Ancak belirtmek gerekir ki çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmenin şeklen tek bir sözleşme içeriğinde vücut bulabilmesi ancak özü itibarıyla hala birden fazla sözleşme ilişkisini teşkil etmeleri, çerçeve sözleşmenin içeriğinde

¹²⁶ Ki bu ihtimalde söz konusu sözleşme ilişkisi hem ifa hem de çerçeve sözleşme olma amacı taşır, bkz. **von der Crone, s. 244**

münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini içerebileceği kabulüyle yola çıkmayı zorunlu kılar.¹²⁷

Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki kronolojik ilişki yalnızca teorik bir nitelendirme değildir ve -işbu çalışma boyunca yeri geldiğince değerlendirildiği üzere¹²⁸- pratik bir değer de taşıyacağından doğru şekilde tespit edilmesi önemlidir. Sözleşmeler arasındaki öncelik-sonralık ilişkisi, somut olayın özellikleri dikkate alındığında bir sebeple tespit edilemiyorsa, nasıl bir çözüm benimseneceği üzerine de düşünülmelidir. Olası iki çözüm yolu vardır. Bunlardan ilki; hukuk sistemlerinin öncelik-sonralık ilişkisini belirleyemediği olgular arasında ‘aynı anda gerçekleşme’ kabulüne dayanan bir adi karine yaratma çözümünü¹²⁹ akla getirir. Böylece sıra ilişkisi belirlenemeyen çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasında kabul edilen ‘aynı anda akdedilme’ karinesinin de adi bir karine teşkil etmesi ve aksinin iddia edence ispat edilmesi gerekir. İkinci çözüm ise; çerçeve sözleşmenin genellikle münferit sözleşmeden önce akdedildiği kabulünden yola çıkarak çerçeve sözleşmenin karineten münferit sözleşmeden önce akdedildiğinin kabul edilmesi ancak adi bir karine söz konusu olduğundan aksinin iddia edence ispat edilerek çürütülebilmesidir. Kanaatimce ikinci çözüm yolu daha makul gözükmektedir. Zira, çerçeve sözleşme kurumunun ‘tipik’ modelinin formüle edilmesini sağlayan yaygın uygulaması esas alındığında, somut olayda karşılaşılan çerçeve sözleşme modelinde de çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşmeden önce akdedilmesi

¹²⁷ Münferit sözleşmelerin asli edim yükümlülüklerine çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer verilip verilemeyeceği problemi hk. ayrıca bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, D (*Münferit Sözleşmedeki Asli Borçların Çerçeve Sözleşmenin İçeriğine Dahil Edilip Edilemeyeceği Problemi*).

¹²⁸ Örneğin, çalışmanın III. Bölümünde değerlendirilecek yokluk, hükümsüzlük ve irade sakatlıklarının sözleşmeler arasındaki etkisinde, sözleşmeler arasındaki kronolojik ilişkinin rolü gözlemlenebilir.

¹²⁹ Bunun ilk akla gelen örneği, “*birden fazla kişiden hangisinin diğerinden önce veya sonra öldüğünün ispat edilememesi halinde*” uygulama alanı bulan ‘aynı anda ölüm karinesi’dir (bkz. TMK m. 29).

(aynı anda akdedilmiş olmalarına kıyasla) daha olası olduğundan bu yaklaşımın çözüme esas alınması yerinde olacaktır.

Nihayet çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmeler arasındaki kronolojik ilişki açısından dikkat çekilmesi gereken gereken son ihtimal; çerçeve sözleşmenin, hukuki ilişkinin bir parçası olan münferit sözleşmelerin bir kısmından önce, bir kısmıyla aynı anda ve bir kısmından sonra akdedilmesinin de mümkün olmasıdır. Böylece çerçeve sözleşme halihazırda akdedilmiş, gelecekte ve/veya onunla aynı anda akdedilecek münferit sözleşmeleri kapsamına alabilir.

G. Sözleşme Yapma Yükümlülüğü Doğuran Kayıtlar Taşımalarının Şart Olmaması

Çerçeve sözleşmenin kavramsal olarak münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran bir sözleşme (önsözleşme) olup olmadığı tartışmalıdır.¹³⁰ Kanaatimce münferit sözleşmenin akdedilmesi borcu doğurma unsuru, çerçeve sözleşmenin kavramsal anlamda zorunlu bir unsuru değildir.¹³¹ Bu sebeple çerçeve sözleşmenin özelliklerinden bir diğeri, münferit sözleşme akdetme borcu doğurma zorunluluğunun bulunmamasıdır. Öyleyse, münferit sözleşmenin akdi borcu doğuran -ve bu yönüyle

¹³⁰ Söz konusu tartışmaya odaklanan farklı görüşler için bkz. **Zaki**, s. 1075; **Fuchs-Wissemann**, s. 99; **Larenz / Wolf**, s. 467; **Gatsi**, s. 118 vd.; **Gauch / Schleup / Schmid**, N. 1099; **Mouzas / Ford**, s. 1254; **Barlas**, s. 814-815; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 112; **Weber**, s. 410, s. 412 ve s. 413; **Fikentscher / Heinemann**, s. 84; **Henrich**, s. 117; **Gillor**, s. 78; Tandoğan (Özel Borç İlişkileri), s. 32; **Nomer**, p. 34.8; **Kırca Ç.**, s. 22; **Antalya**, s. 230; **Yılmaz**, s. 13, s. 58 ve s. 61; **Ayrancı**, s. 107 ve s. 110; **Uyan**, s. 1131; **İşgüzar**, Tek Satıcılık, s. 33; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 32, s. 36, s. 38 vd.; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1047.

¹³¹ Söz konusu görüş ve gerekçeleri için bkz. İkinci Bölüm, § 3, V, B (*Münferit Sözleşme Akdetme Borcu Doğuran Yükümlülükler / Bu Yükümlülüklerin Çerçeve Sözleşmenin Zorunlu İçeriğine Dahil Olup Olmadığı Problemi*).

önsözleşme karakteri taşıyan- çerçeve sözleşmeler kurgulanabileceği gibi; -aksine- böyle bir borcu doğurmayan çerçeve sözleşmelerin akdedilmesine de bir engel yoktur.

H. Güven İlişkisi Kurması

Çerçeve sözleşmelerde güven unsurunu özel kılan olgu, münferit sözleşmeden önce akdedilen -bu yönüyle tipik- çerçeve sözleşmeler esas alındığında, taraflar gelecekte akdedilecek münferit sözleşmeyi şimdiden, -aslında gelecekte ne olacağını öngöremedikleri gerçeğinin bilincinde- birtakım esaslara tabi tutmak konusunda anlaşmakta ve genellikle bu esasları tek bir sözleşme için değil, çok sayıda sözleşme ilişkisi için benimsemekte, böylece daha ilişkinin en başında, ortalama bir borç ilişkisinde karşılaşılan güvenden çok daha yoğun bir güven duygusunun mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Çerçeve sözleşmelerin bu özelliği, aynı zamanda taraflarca çerçeve sözleşmelere başvurulmasının sebeplerinden ve kavramın beraberinde getirdiği avantajlardan birisidir.

Çerçeve sözleşmelerde güven unsuru ele alınırken işaret edilen örneklerden biri, akaryakıt istasyonu bayilik sözleşmesinin içeriğinde barındırdığı güven unsurunun yoğunluğudur.¹³² Akaryakıt istasyonu bayilik sözleşmesi vasıtasıyla, akaryakıt sağlayıcısının ürettiği ciddi miktardaki akaryakıt, sürümü arttırarak ürünün alıcılara ulaşmasını sağlayacak akaryakıt bayisine iletilir ve taraflar arasındaki güven ilişkisi, sürecin sağlıklı şekilde zamana yayılmasını sağlar.

Çerçeve sözleşmelerin ‘güven ilişkisi kurma’ özelliği, doktrinde çerçeve sözleşmelerin içeriğinde barındırdığı ‘süreklilik unsuru’na ve çerçeve sözleşmelerin

¹³² Yılmaz, s. 56, dn. 137.

sürekli nitelikte borç ilişkisi vasfına dayandırılmaktadır.¹³³ Sürekli borç ilişkilerinin ani edimli borç ilişkilerine kıyasla -genellikle- daha yoğun bir güven ilişkisi ihtiva ettiği yönündeki görüşe¹³⁴ katılmakla birlikte; -hemen yukarıdaki başlıkta da işaret edildiği üzere- süreklilik unsuru taşımayan çerçeve sözleşmelerin akdedilmesi de mümkün olduğundan ve söz konusu çerçeve sözleşmeler de içeriğinde yoğun bir güven ilişkisi taşıyabileceğinden, çerçeve sözleşmelerin beraberinde getirdikleri güven ilişkisinin sadece ‘süreklilik’ unsurundan doğduğu sonucuna varılması, yerinde bir çıkarım değildir. Benzer bir yaklaşımla, çerçeve sözleşmenin içeriğindeki güven unsurunun kaynağının, sadece münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran yükümlülük olduğundan bahsedilmesi de yerinde değildir; zira, böyle bir yükümlülük, çerçeve sözleşmenin zorunlu bir unsuru olmadığından tüm çerçeve sözleşmeleri kapsayan ortak bir gerekçe de teşkil edemez. Kanaatimce, çerçeve sözleşmenin beraberinde getirdiği güven unsurunun kaynağı, “bir veya birden çok münferit sözleşme ilişkisi için bağlayıcı esaslar üzerinde anlaşılması”nı içeren yükümlülüktür. Ancak bir çerçeve sözleşmenin süreklilik unsuru taşımasının ve/veya münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran bir yükümlülük barındırmasının taraflar arasındaki güven ilişkisini güçlendireceğine de şüphe yoktur.

Çerçeve sözleşme, içeriğindeki birtakım hükümler vasıtasıyla da taraflar arasındaki güven ilişkisini güçlendirir. Gerçekten de çerçeve sözleşme; münferit sözleşmenin içeriğinde kaybolması istenmeyen, üzerinde ayrı bir mesai ve emek

¹³³ Serozan (Sözleşmeden Dönme), s. 165; Seliçi, s. 34; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 44 ve s. 94. Bu doğrultuda uygulamada bazı hukuki işlemler için sıklıkla çerçeve sözleşme kurumuna başvurulmasının temel sebebinin, taraflar arasında uzun süreye yayılmış olan ve güven unsuruna dayanan ilişkinin varlığı olduğuna işaret edilmektedir, bkz. Yılmaz, s. 63.

¹³⁴ Serozan (Sözleşmeden Dönme), s. 165; İlgüzar (Tek Satıcılık), s. 138; Seliçi, s. 32 vd. ve s. 34; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 44; Demir B., s. 118.

harcanarak karşılıklı olarak müzakere edilmesi arzu edilen ve taraflar arasındaki güven ilişkisini tesis eden ve/ya güçlendiren (aydınlatma, koruma, sadakat, sır saklama, bilgilendirme ve uyarılma yükümlülükleri başta olmak üzere) çok sayıda yükümlülüğün, uygulanacakları münferit sözleşmeden ayrı bir sözleşme vasıtasıyla ele alınabilmesine imkan sağlar. Bu sebeptendir ki uygulamada, taraflar arasındaki güveni tesis eden ve/ya kuvvetlendiren yükümlülüklerin sıklıkla bizzat çerçeve sözleşmenin içeriğinde düzenlendiği görülmektedir.¹³⁵

Çerçeve sözleşmelerin ‘güven ilişkisi kurma’ özelliğinin pratik öneminin; bu doğrultuda uygulanacak hüküm ve sonuçlar yönünden etkisinin ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Güven ilişkisinin, çerçeve sözleşme ilişkisine devam edilmesini taraflardan en az birisi için dürüstlük kuralı gereğince katlanılamaz hale getirecek ölçüde zarar görmesi, sözleşmenin sona erdirilebilmesi için haklı sebep teşkil edebilir.¹³⁶ Dahası, münferit sözleşmenin akdedilmemesinden doğabilecek *Culpa in Contrahendo* sorumluluğu ele alınırken, somut çerçeve sözleşme ilişkisinde münferit sözleşmenin akdedileceğine duyulan ‘haklı güven’in yoğunluğu değerlendirileceğinden, çerçeve sözleşme ilişkisinde ‘güven’ unsurunun pratik bir diğer önemi gündeme gelir. Kanaatimce, -münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran bir yükümlülüğün varlığı çerçeve sözleşmenin zorunlu bir unsuru olmasa da- çerçeve sözleşme ilişkisinde münferit sözleşmenin akdedileceğine yönelik ‘haklı güven’ -

¹³⁵ Weber, s. 405; Gürzumar, s. 11-18; Kırca Ç., s. 109 vd; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 44 ve s. 94; Yılmaz, s. 56-57. Bu doğrultuda çerçeve sözleşmenin bankacılık ilişkisine yönelik güvene dayalı yükümlülükler içerebileceği yönünde bkz. Maurenbrecher, s. 210.

¹³⁶ Çerçeve ve/ya münferit sözleşmede, taraflar arasındaki güven ilişkisinin, ilgili sözleşme ilişkisine devam edilmesini taraflardan en az birisi için dürüstlük kuralı gereğince katlanılamaz hale getirecek ölçüde zarar görmesi halinde bunun diğer sözleşme ilişkilerine etkisine ilişkin örnekler için özellikle bkz. Üçüncü Bölüm, § 2 (Çerçeve Sözleşme ve Münferit Sözleşme İlişkisinin Uygulanacak Kurallar Açısından Doğurduğu Sonuçlar).

çerçeve sözleşmenin kendine özgü dinamiği sebebiyle- klasik borçlar hukuku sözleşmelerine kıyasla daha yoğun değerlendirilebileceğinden; çerçeve sözleşmede yer alan bu güven unsurunun *Culpa in Contrahendo* sorumluluğunun doğmasında gerekçe teşkil edeceği sonucuna daha kolay varılabilir.¹³⁷ Böylece çerçeve sözleşme ilişkisinde ‘güven’ unsurunun, *Culpa in Contrahendo* sorumluluğuna ilişkin kritik bir pratik sonucu beraberinde getirmesi de mümkündür.

III. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

Çerçeve sözleşme kurumunun tüm yönleriyle anlaşılabilmesi için beraberinde getirdiği avantaj ve dezavantajların da değerlendirilmesi gerekir.

A. Çerçeve Sözleşmenin Avantajları

Çerçeve sözleşmenin avantajları¹³⁸ -ve aynı zamanda tarafları çerçeve sözleşme akdetmeye motive eden sebepler- oldukça kapsamlıdır çünkü çerçeve sözleşmeler hukuki, sosyal¹³⁹, ekonomik ve psikolojik ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir role sahiptir.

Çerçeve sözleşmenin sunduğu avantajlar şunlardır:

Münferit sözleşmede uygulanacak hükümler üzerinde hukuken bağlayıcı nitelik taşıyacak bir çerçeve sözleşme vasıtasıyla anlaşılması, ilgili hükümlerin münferit sözleşmede uygulanmasına ihtiyaç duyulması halinde bu hükümler üzerinde

¹³⁷ İleri sürülen görüşün detaylı incelemesi için ayrıca bkz. İkinci Bölüm, § 3 V, D (*Münferit Sözleşmeyi Akdetme Borcu Doğuran Yükümlülükler / Bu Yükümlülüklere Aykırılığın Doğurduğu Hukuki Sonuçlar*).

¹³⁸ Çerçeve sözleşmelerin avantajları, çerçeve sözleşmenin işlevleri ile bağlantılıdır. Çerçeve sözleşmenin işlevleri için ayrıca bkz. **Yönet, Y. Ö.:** *İşlevleri Zemininde Çerçeve Sözleşme Kavramı*, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1, 2025, s. 777-813.

¹³⁹ **Weber** çerçeve sözleşmeleri ‘yeni sosyal ihtiyaçları karşılamanın bir yolu’ olarak nitelendirmektedir, bkz. **Weber**, s. 403.

tekrar anlaşılması ihtiyacını ortadan kaldırarak ayrıca zaman, emek ve para kaynaklarının¹⁴⁰ harcanmasına gerek kalmaksızın, söz konusu hükümlerin münferit sözleşme ilişkilerinde de uygulanmasını ve böylece maddi-manevi bir tasarruf imkanını sağlar. Kaynakların verimli kullanımına dayanan bu tasarruf, işlem maliyetlerinin azaltılmasına¹⁴¹ hizmet eder ve ekonomik anlamda ‘verimli (*efficient*)’ bir sözleşme yapma tekniği¹⁴² doğmuş olur.

Çerçeve sözleşmelerin işlem maliyetlerinin azaltılmasına ilişkin sunduğu avantajın piyasanın bütünündeki etkisi şu döngü ile sıkı sıkıya ilişkilidir: Birbirine benzer veya birbiriyle bağlantı içindeki her bir mal ve/ya hizmet arzı için geçerli olacak ortak esaslar üzerinde her seferinde sıfırdan anlaşılması, tarafların işlem maliyetlerini arttıracığından bu maliyetler, söz konusu mal ve/ya hizmetin sunulacağı fiyata eklenmekte, fiyatın artmasının doğal bir sonucu olarak piyasadaki talebin azalması ile¹⁴³ hem söz konusu mala ve/ya hizmete ihtiyaç duyan tüketicinin gerçekten ihtiyaç duyduğu miktardan çok daha az miktarda bir talepte bulunması sebebiyle

¹⁴⁰ **von der Crone**, çerçeve sözleşmelerde işlem maliyetlerini arttıran ‘iletişim’ kalemine dikkat çekmekte ve bu kalem üzerinde ayrıca düşünülmesini önermektedir, bkz. **von der Crone**, s. 19. Kanaatimce çerçeve sözleşme, münferit sözleşmeye uygulanacak esasları ortaya koyarak tarafların belirsizlikten doğacak iletişim ihtiyacını en aza indirger ve söz konusu maliyet kalemini daraltır.

Hoffbauer, çerçeve sözleşmenin minimuma indirdiği maliyetler arasında uyuşmazlık maliyetlerine değinmekte, “*satın alma ve satış departmanlarının, avukatların dahi katılımı gereksizdir bu maliyetten de kurtularak hukuki sorunları çözebileceği*”ni ifade etmektedir, bkz. **Hoffbauer**, s. 1.

¹⁴¹ **Mouzas / Ford**, s. 1254; **Gillor**, s. 55; **Mouzas / Furmston**, s. 49; **Hoffbauer**, s. 2; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1053; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 54 ve s. 121.

¹⁴² Bu doğrultuda hukukun ekonomik parametreleri etkilediği ve çerçeve sözleşmenin ekonomik ve hukuki etkilerinin birbirinden ayrılmasının mümkün olmadığı yönünde bkz. **Zaki**, s. 1072 ve **Von der Crone**, s. 1 ve s. 76-77. Yeni Kurumsal Ekonomi Okulunun benimsediği *işlem maliyetleri teorisi* ile *acenta teorisi*’ne atıf yapılarak bunlardan yararlanılabileceği hk. bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 58-60; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1057-1060 ve *acenta teorisi* için bkz. **Ott, C. / Schäfer, H. B.**: *Ökonomische Analyse des Unternehmensrechts*, Heidelberg 1993, s. 137; **Gunnar, J.**: *Ökonomische Theorie im Recht*, Berlin 2004, s. 80; **Richter, R.**: *Verträge aus wirtschaftstheoretischer Sicht*, Ökonomische Analyse von Verträgen, Wirtschaftswissenschaftliches Seminar, s. 1-24, Tübingen 2000, s. 9.

¹⁴³ İşlem maliyetlerinin fiyata eklenerek arzı azaltacağı yönünde bkz. **Yılmaz**, s. 33; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 54; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1053.

hedeflediği tatmine ulaşamaması hem de talebin azalması nedeniyle ulaşmayı amaçladığı kotaya ve dolayısıyla kâra ulaşamayan piyasa öznesinin piyasadan çekilmesi sonucunu doğurabilmekte ve böylece arzın da azalmasıyla birlikte piyasanın daralması sonucunu tetikleyebilme; dahası, arz azaldıkça fiyatların daha da artması tehlikesiyle birlikte söz konusu mal ve/ya hizmete ihtiyaç duyan üreticilerle ara ve nihai tüketicilerin mağduriyetinin büyümesine sebep olabilmekte ve bu olumsuz döngü zincirleme şekilde devam edebilmektedir.

Çerçeve sözleşmenin ekonomik anlamda verimli bir sözleşme yapma tekniği doğurmasından hareketle, aynı zamanda sosyal refahı da sağladığını ifade edebilmek ne kadar iddialı ise; toplumun sosyal refah seviyesine hiçbir etkisi olmadığını ifade etmek de bir o kadar eksiktir. Öyle ki çerçeve sözleşmenin işlem maliyetlerini azaltması ile mal ve hizmetin arz edildiği fiyatın artmaması, fiyat artmadığı için talebin azalmaması ve talep azalmadığı için de arzın azalmaması piyasanın daralmasını engeller ve daha yoğun bir piyasa işleyişine katkıda bulunur. Bu yoğun piyasa işleyişinin getireceği olumlu bir ihtiyaç olarak istihdam oranının artması ve çerçeve sözleşmenin mal ve/ya hizmet fiyatlarının daha düşük bir düzeyde tutulmasındaki rolü sayesinde bireylere, tasarruf ettikleri maddi kaynağı **Maslow**'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde sosyal refaha katkıda bulunacak daha üst basamakta bir ihtiyacına ayırabilme fırsatı sunar. Bu fırsat sayesinde çerçeve sözleşmeler bütünde toplumsal refah düzeyine katkıda bulunma ve toplumun sosyo-ekonomik yapısını geliştirme potansiyeli de taşır.

Münferit sözleşmelerin -çerçeve sözleşmede halihazırda mutabakata varılmış esaslar üzerinde tekrar anlaşılmasına gerek kalmadan- daha hızlı ve kolay formüle

edilmesine katkıda bulunan çerçeve sözleşmeler, kitlesel mal ve hizmet arzında kolaylaştırıcı bir rol oynar.¹⁴⁴

Çerçeve sözleşmelerin avantajlarından bir diğeri ise, kapsayacağı zaman diliminin uzunluğu ve/veya konusu bakımından girift bazı ekonomik ilişkilerin organize edilmesinde yarattığı kolaylıktır.¹⁴⁵ Gerçekten de çerçeve sözleşme kavramıyla; franchise, faktoring, kredi sözleşmeleri ve tek satıcılık başta olmak üzere girift ilişkiler bütünü olan sayısız hukuki işlemin ve uzun vadeli iş ilişkilerinin formüle edilmesinde sıklıkla karşılaşılr.

Vicdan ve ahlak başta olmak üzere hukuki yaptırım niteliği taşımayan olgularla bağıllık yaratan hukuki enstrümanlara (örneğin niyet mektubu ve centilmenlik anlaşması) kıyasla, çerçeve sözleşmenin ‘sözleşme’ vasfı sayesinde, yarattığı bağıllık hukuki yaptırımlarla desteklendiği için daha güçlüdür.

Çerçeve sözleşmelerin risk ve belirsizlik yönetimindeki rolü de avantajlarından bir diğerridir. Tarafların sözleşme ilişkisinden bekledikleri yararın gerçekleşmesine engel olan hayat olaylarının bir kısmı ‘risk ve belirsizlik’ kavramları altında toplanmakta;¹⁴⁶ ilişkilerinde amaçladıkları faydaya ulaşabilmeleri, aralarındaki risk ve belirsizlik faktörlerini minimuma indirmeleri ve ortadan kaldırılamayan risk ve belirsizlik faktörlerini ise kontrol etmeleri ile mümkün olabilmektedir. Doktrinde risk ve belirsizliğin kontrol edilmesinde, ün (itibar), ahlak ve sözleşmeler olmak üzere üç

¹⁴⁴ Hoffbauer, s. 2; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 121; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1053; Yılmaz, s. 13; Demir B., s. 49 ve s. 81.

¹⁴⁵ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 93; Yılmaz, s. 14.

¹⁴⁶ Risk ve belirsizlik kavramlarının aynı olmadığı yönünde bkz. von der Crone, s. 87-91.

temel enstrümanın mevcut olduğu ifade edilmektedir.¹⁴⁷ Tarafların belirsiz veya doğası gereği risk barındıran meseleler üzerinde sözleşme vasıtasıyla anlaşmış olmalarının beraberinde getirdiği bağlayıcılık ve bu bağlayıcılığın hukuki yaptırımlarla desteklenmesi, söz konusu risk veya belirsizliğin doğurabileceği potansiyel olumsuz sonuçların minimize edilmesine katkıda bulunur. Çerçeve sözleşmeyle, taraflar arasındaki riskin, -çoğu zaman taraflardan birinin veya belli oranlarda her ikisinin edim yüküne eklenmesi yoluyla- paylaşılmasının ya da tamamen veya kısmen bir üçüncü kişiye yüklenmesi yoluyla devredilmesinin sağlanması, risk faktörlerinin ortadan kaldırılması veya minimize edilmesi sonucunu doğurur.¹⁴⁸ Somutlaştırmak gerekirse, çerçeve sözleşme sayesinde taraflar, hangi risk faktörlerine karşı nasıl bir süreç yürütüleceğini (örneğin yeniden müzakere ve ifa engelleri kurallarını) ve risklerin dağılımını (örneğin bir riskin doğuracağı olumsuz bir sonucun tarafların edim yükümlülüklerine hangi oranda yükleneceğini veya üçüncü bir tarafa -örneğin sigorta şirketine- yükletilip yükletilmeyeceğini) -tüm münferit sözleşmeler için bağlayıcı bir zeminde- kararlaştırarak risklerin beraberinde getirdiği belirsizliği minimuma indirebilirler. Dahası, uyarılama hükümleri sayesinde değişen koşullar karşısında hukuki ilişkinin nasıl şekillendirileceğinin kararlaştırılması imkanı, öngörülebilirliğe katkı sunar, tarafların daha hızlı aksiyon almalarını sağlar ve kriz yönetimini kolaylaştırır.¹⁴⁹

¹⁴⁷ **Von der Crone**, s. 93 vd. ve s. 238 vd. (İlgili etmenler ya “*risk ve belirsizlik faktörlerini koruma mekanizmaları*” ya da “*beklenti koruma mekanizmaları*” olarak ifade edilmiştir.)

¹⁴⁸ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 53 ve 64; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1052 ve s. 1064; **von der Crone**, s. 242 vd. ve özellikle s. 243’de yer alan “*Selektionsumfeld als Vertragsgegenstand*” başlığı vd.’da kaleme alınan sözleşmenin konusu olarak tarafların seçim ortamı hk. açıklamalar.

¹⁴⁹ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1052-1053.

Çerçeve sözleşme yalnızca gelecekteki belirsizliklere ışık tutmaz, aynı zamanda tarafların akdettikleri sözleşmeler arasında da bir standardizasyon ve tutarlılık yaratır¹⁵⁰ ve hak ve işlem güvenliğine katkıda bulunarak hukuki güvenlik ve istikrar sağlar.¹⁵¹ Yeri gelmişken işaret etmek gerekir ki çerçeve sözleşmeyi nitelendirmek üzere başvuru olan “*müstakar çerçeve ilişki*”¹⁵² ifadesi gücünü çerçeve sözleşmenin istikrar sağlama rolünden alır. Bir örnekle somutlaştırmak gerekirse; taraflar, ifanın yer ve zamanını, uyuşmazlık halinde yetkili mahkemenin neresi olacağını ve/ya uyuşmazlık halinde uygulanacak hukuku çerçeve sözleşme vasıtası ile belirleyebilir, böylece tüm münferit sözleşmelere uygulanacak bu meseleler özelinde hem belirsizliklerin aydınlatılmasına katkıda bulunabilir hem de standardizasyon sağlayabilirler.

Çerçeve sözleşme sayesinde belirsizliklerin giderilmesi ve bunun beraberinde getirdiği hukuki güvenlik ile istikrar, taraflar arasındaki güven ilişkisini de kuvvetlendirerek hukuki ilişkinin daha güçlü temeller üzerine inşa edilmesine katkı sağlar. Özellikle çerçeve sözleşmenin içeriğinde barındırdığı bilgi verme, aydınlatma, özen ve rekabet etmeme gibi yükümlülükler tarafların ilişkilerindeki güven beklentilerinin somutlaştırıldığı yükümlülüklerdir.¹⁵³ Münferit sözleşmenin akdedilmesinden önce bir araya gelen tarafların birbirini tanımasına olanak sağlayan

¹⁵⁰ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1051. Çerçeve sözleşmenin bu rolü doktrinde “hukuki güvenilirlik, standardizasyon, stabilizasyon ve istikrar” ifadeleriyle bağlantılı olarak da kaleme alınmakta; dahası, ‘münferit sözleşmelerin rasyonelleştirilmesini sağlama’ olarak da ifade edilmektedir, bkz. **Antalya**, s. 230 ve **Ayrancı**, s. 108. Franchise sözleşmelerinin bu rolü hk. bkz. **Gürzumar**, s. 4; **Kırca Ç.**, s. 10.

¹⁵¹ **Gillor**, s. 53; **Gatsi**, s. 54; **Mouzas / Ford**, s. 1255; **Weber**, s. 403, s. 305 ve s. 419 vd.; **Hoffbauer**, s. 2; **Barlas**, s. 810; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1047 ve s. 1052; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 32, s. 53 ve s. 121; **Yılmaz**, s. 14 ve s. 18.

¹⁵² **Seliçi**, s. 3 ve **Oğuz S.**, s. 292.

¹⁵³ **Weber**, s. 405; **Gürzumar**, s. 16-18; **Kırca**, s. 109 vd.; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 44 ve s. 94; **Yılmaz**, s. 56-57. Bankacılık sektöründe çerçeve sözleşmelerin güvene dayalı yükümlülükler içerebileceği yönünde bkz. **Maurenbrecher**, s. 210.

çerçeve sözleşme, tarafların birbirlerinin istek ve ihtiyaçlarına yabancılığını da ortadan kaldırır. Böylece çerçeve sözleşmenin güven ilişkisine olumlu etkisi¹⁵⁴ ve belirsizliğin taraflar üzerinde yarattığı stresi azaltma gücü göz ardı edilemez.

Gizli tutulması arzu edildiği için münferit sözleşmenin içeriğinde yer verilmek istenmeyen meselelerin, çerçeve sözleşme vasıtasıyla karara bağlanmasıyla bu bilgilerin gizli tutulmasına da imkan sağlanır. Zira çerçeve sözleşme sayesinde gizli kalması arzu edilen meseleler üzerinde bir kez müzakere edilerek (bu meseleler bir kez dile getirilerek ve/veya yalnızca çerçeve sözleşme metnine yazılarak) tüm münferit sözleşme ilişkileri için bağlayıcı olmaları sağlanır. Böylece sürecin doğası, bu meselelerin gizli tutulmasına hizmet eder.

Çerçeve sözleşmeler, gelecekte akdedilmesi arzu edilen sözleşmenin esaslı unsurları belirli veya belirlenebilir olmadığı için önsözleşmenin akdedilemediği ya da belirli veya belirlenebilir olsa da tarafların önsözleşme akdederek asıl sözleşmeyi akdetme yükümlülüğü altına girmek istemedikleri hallerde, ileride akdedilebilme ihtimali olan münferit sözleşmenin tabi tutulmasını istedikleri esaslar üzerinde hukuken bağlayıcı şekilde mutabık kalabilmeleri ihtiyacını karşılar.

Münferit sözleşmeden önce akdedilen çerçeve sözleşmeler, çerçeve sözleşme görüşmeleri ile başlayan sosyal temasla birlikte tarafların münferit sözleşmenin akdedilmesi sürecine hazırlanabilmelerine ve aynı zamanda süreç boyunca hukuken

¹⁵⁴ **Hoffbauer**, çerçeve sözleşmelerin tek seferlik sözleşme ilişkilerine kıyasla daha yoğun bir güven ilişkisi doğurmasını tarafların çerçeve sözleşmede mutabık olunmuş meseleler hakkında bir belirsizlik yaşamayacak olmalarına bağlamaktadır, bkz. **Hoffbauer**, s. 13.

bağlayıcı ilkeler üzerinde anlaşabilmelerine imkan sağlayarak bu yönde bir avantajı da beraberinde getirir.

Çerçeve sözleşmenin beraberinde getirdiği bir diğer avantaj, ‘münferit sözleşmenin akdedilmesi’ motivasyonuna katkısıdır. Çerçeve sözleşme, münferit sözleşmenin akdi borcu doğuran bir yükümlülük içeriyorsa, bu yükümlülük ve bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde gündeme gelecek hukuki yaptırımların varlığı (örneğin tazminat, cezai şart vb.) tarafların münferit sözleşmeyi akdetme motivasyonunu -elbette- güçlendirir. Oysa böyle bir yükümlülüğü içersin veya içermesin her çerçeve sözleşmenin akdedilme süreci, tarafların maddi-manevi kaynak harcadıkları bir süreç olduğundan bu harcamaların boşa çıkmaması gayesi, tarafların gelecekte münferit sözleşmeyi akdetmeleri yönünde psikolojik anlamda güçlü bir motivasyon yaratır.

Çerçeve sözleşmenin, münferit sözleşmeye uygulanacak esasları belirleyerek sözleşme boşluklarını tamamlaması,¹⁵⁵ bu boşlukların yaratabileceği olumsuz hukuki sonuçların bertaraf edilmesini de sağlar.

Çerçeve sözleşme kavramının sözleşme adaletine katkısı da göz ardı edilemez. Zira, çerçeve hükümler sayesinde, sisteme dahil olan çok sayıda münferit sözleşme

¹⁵⁵ **Fuchs-Wissemann**, s. 23; **Weber**, s. 410 ve s. 414; **Larenz / Wolf**, s. 428; **Barlas**, s. 809; **Ayrancı**, s. 107; **Fikentscher / Heinemann**, s. 84; **Kırca Ç.**, s. 22; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 34; **Şen Doğramacı**, (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1049.

Her ihtimali karşılayamayan bu sözleşmeler “*tam olmayan sözleşmeler*” (*incomplite contracts/unvollständiger vertrag*) olarak adlandırılmış ve çerçeve sözleşmelerin, eğer hiç var olmasaydı ‘tam olmayan sözleşme’ olarak nitelendirilebilecek münferit sözleşmelerin boşluklarının taraf iradeleri ile doldurulmasını sağladığı da ifade edilmiştir, bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 68; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1069. Tam olmayan sözleşmeler hk. ayrıca bkz. **Neus, W.:** *Zur Bildung von Konzernen: Eine Analyse auf Basis unvollständiger Verträge*, Ökonomische Analyse von Verträgen, Wirtschaftswissenschaftliches Seminar, Tübingen 2000, s. 57; **Sanlı, K. C.:** *Haksız Fiil Hukukunun Ekonomik Analizi-Hukuk ve Ekonomi Öğretisi*, İstanbul 2007, s. 73; **Richter**, s. 5.

tarafının aynı kurallara tabi olması sağlanabildiğinden, eşit bir düzen yaratılabildiği gibi taraflar nezdinde ‘eşit işe/şartlara eşit işlem’ uygulandığı düşüncesi de kuvvetlenmektedir. Örneğin, çerçeve sözleşmenin barter ilişkilerinde belirsizliği azaltma ve eşitliği sağlama rolü, üyelerce önceden öngörülebilir bir uygulama sunduğu gibi; taraflar arasında eşit -veya en azından oldukça benzer- bir uygulamayı da garanti altına alarak sistemin sürdürülebilirliğine katkı sağlar.¹⁵⁶

Çerçeve sözleşmeler, hukuki ilişkiye esneklik sağlar.¹⁵⁷ Öyle ki taraflara, henüz belirle(ye)medikleri meseleleri münferit sözleşmede netleştirme (karara bağlama) olanağı sağlayarak¹⁵⁸ daha esnek bir ilişki dinamiği yaratır. Böylece taraflar istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda çerçeve sözleşmenin içeriğini belirleyerek, henüz netleştir(e)medikleri meselelerin münferit sözleşmenin akdi sürecine kadar ertelenmesini sağlayabilir, münferit sözleşmenin akdedilip akdedilmeyeceğine veya nasıl akdedileceğine hal ve şartlardaki değişiklikleri dikkate alarak bu değişikliklere bir tepki olarak da karar verebilir¹⁵⁹ ve bu yönüyle karar alma süreçlerine esneklik katabilirler. Dahası, çerçeve sözleşmenin içeriğindeki yeniden müzakere ve uyarlama hükümlerinin de sözleşmenin istek ve ihtiyaçlar doğrultusunda şekillendirilmesini sağlayarak ilişkiye esneklik kattığı ifade edilmektedir.¹⁶⁰ “*Karmaşık durumlara yanıt*

¹⁵⁶ Belen, s. 47; Yılmaz, s. 33.

¹⁵⁷ Gatsi, s. 8; Hoffbauer, s. 2; Wheeler, S.: *Contracts and Corporations*, in Peter Cane, and Herbert M. Kritzer (Ed.), *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research* (2010; Oxford Academic, 18 Sept. 2012), s. 134; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 54; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1052; Uyumaz / Oumer, s. 41; Yılmaz, s. 14 ve s. 33.

¹⁵⁸ Tercier / Pichonnaz / Develioğlu, §17 N. 984; von der Crone, s. 248-249 ve s. 235; Kirca İ., s. 87; Zingg, s. 11; Köhne, T.: *Marketing im Strategischen Unternehmensnetzwerk*, Wiesbaden 2006, s. 208 ve s. 210; Weber, s. 413; Barlas, s. 808; Tandoğan (Özel Borç İlişkileri), s. 32, dn. 63; Tandoğan, H.: *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, Cilt XI, Sayı: 4, Ankara 1983, s. 5, dn. 18; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1052; İşgüzar (Tek Satıcılık), s. 33; Ayrancı, s. 111.

¹⁵⁹ Gatsi, s. 3; Weber, s. 405; Hoffbauer, s. 2.

¹⁶⁰ von der Crone, s. 214; Weber, s. 405.

veren esnek bir sözleşme''¹⁶¹ olarak nitelendirilen çerçeve sözleşme ile taraflara sağlanan bu avantajın önemi yadsınamaz.

Avantajlardan bir diğeri; aslında potansiyel bir çatışma halinde olan 'hukuki güvenlik, istikrar ve esneklik' kavramlarının¹⁶², çerçeve sözleşme sayesinde uyum içinde çalışabilmesidir. İlk bakışta, taraflar arasındaki ilişki ne kadar esnekse, belirlilik ve hukuki güvenliğin bir o kadar zayıflayacağı düşünülebilir ancak çerçeve sözleşmelerin beraberinde getirdiği '*yapısal yenilik*'¹⁶³; esneklik ve hukuki güvenlik menfaatlerinin bir arada tatmin edilebilmesini sağlar.¹⁶⁴ Çerçeve sözleşme taraflara, 'bağlı olmadan bağlı olma' imkanı sunar. Öyle ki taraflar, -aksi sözleşmeden, kanundan veya dürüstlük kuralından doğmadıkça- münferit sözleşmeyi akdetme borcuyla bağlı olmasalar da münferit sözleşmeyi akdetmeye karar vermeleri halinde, -münferit sözleşmede aksini kararlaştırmadıkları sürece- çerçeve sözleşmede belirledikleri esaslarla bağlıdır.

Çerçeve sözleşme, sözleşmenin tüm detaylarının bir arada müzakere edildiği klasik sözleşme akdetme yöntemlerinden farklı şekilde, sözleşme hükümlerinin çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmenin müzakere süreçlerinde, birbirinden ayrı oturumlarda, daha fazla emek ve zaman ayrılarak müzakere edilebilmesine olanak sağlar.

¹⁶¹ Gatsi, s. 3.

¹⁶² Weber, s. 405; von der Crone, s. 235 ve s. 242; Hoffbauer, s. 2.

¹⁶³ '*Yapısal bir yenilik*' nitelendirmesi için bkz. Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 68 vd.; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1069 vd.

¹⁶⁴ von der Crone, s. 235 ve s. 237-238; Weber, s. 405; Hoffbauer, s. 2; Uyumaz / Oumer, s. 41; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 60; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1060, s. 1069 vd., s. 1071; Uyan, s. 1130.

Çerçeve sözleşme kavramının, tarafların uzun süreli iş ilişkilerini düzenleme ihtiyaçları sonucu vücut bulduğu ifade edilir.¹⁶⁵ Çerçeve sözleşme, uzun vadeli borç ilişkilerinde tarafların karşılıklı olarak envanter, ihtiyaç, gelir-gider gibi önemli kalemler üzerinde ‘plan yapabilme ve bu plana sadık kalabilme’ gücünü¹⁶⁶ de besler. Bu yaklaşımın bir yansıması olarak **Weber**, çerçeve sözleşme kavramını ele aldığı eserini “*Uzun Vadeli İş İlişkilerinin Düzenlenmesinde Yasal Bir Araç Olarak Çerçeve Sözleşmeler*”¹⁶⁷ başlığı altında kaleme almıştır. **Weber**, uzun vadeli bir iş ilişkisi içerisine girecek bireylerin gelecekle ilgili belirsizliği yaratan şu üç unsura odaklanan düzenlemeler yapma ihtiyacı içinde olduklarını ifade etmektedir: İstikrar, esneklik ve güven.¹⁶⁸ Çerçeve sözleşmenin sunduğu -hemen yukarıda değerlendirilen- istikrarı sağlama, esneklik yaratma ve taraflar arasındaki güven ilişkisini besleme avantajları dikkate alındığında; uzun vadeli borç ilişkilerinde ihtiyaç duyulan üç kilit unsuru da sağlayarak sunduğu avantaj gözler önüne serilir.

Çerçeve sözleşmeler sayesinde, taraflar arasında doğmuş veya doğabilecek uyuşmazlıkların nasıl çözüleceğine ilişkin yetkili mahkeme veya alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri üzerinde mutabık kalınarak uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin sürecin daha kolay ve hızlı ilerlemesi de sağlanır.

Nihayet ifade edilen avantajlar sayesinde taraf menfaatlerinin tatminine katkı sayılır katkısı, çerçeve sözleşmelerin uygulamada sıklıkla akdedilmeye ve varlığı fark edilmeye başlayan bir sözleşme olması sonucuyla doğrudan bağlantılıdır.

¹⁶⁵ **Weber**, s. 404.

¹⁶⁶ **Weber**, s. 405 ve **Hoffbauer**, s. 72.

¹⁶⁷ Bkz. “*Rahmenverträge als Mittel zur Rechtlichen: Ordnung Langfristiger Geschäftsbeziehungen*”, **Weber**, s. 403.

¹⁶⁸ **Weber**, s. 404 vd.

B. Çerçeve Sözleşmenin Dezavantajları

Çerçeve sözleşmenin sunduğu çok sayıda avantajın aksine, doktrin tarafından işaret edilen bir dezavantajı yoktur. Ancak kanaatimce şu iki muhtemel dezavantaj üzerine düşünülebilir:

Hukuki ilişkinin esnekliğine zarar verme potansiyeli, kavramın dezavantajları arasında akla gelebileceklerden ilkidir. Taraflar, henüz münferit sözleşmeleri akdetmeden, bu sözleşmelerin tabi olacağı esaslar üzerinde anlaşarak, akdedilecek münferit sözleşmelerin esnekliğini anlaştıkları ölçüde ortadan kaldırmakta mıdır? Bu soruya verilecek olumlu bir yanıt kolaylıkla çürütülebilir. Zira tarafların, çerçeve sözleşme vasıtasıyla belli esaslara tabi olma konusunda anlaşarak bazı menfaatlerden feragat etmeleri, sözleşme ilişkisini en baştan o sınırlar içerisinde şekillendirme iradesi taşıdıkları anlamına gelir. Bir diğer ifadeyle taraflar, çerçeve sözleşmenin çizdiği sınırı aşan bir esnekliği zaten -ilişkinin en başında- kendi iradeleriyle arzu etmemektedir. Kaldı ki tarafların esneklik menfaatlerine zarar verdiğini düşündükleri çerçeve sözleşmeleri akdetmeme olanakları zaten mevcuttur. Nihayet, tarafların çerçeve sözleşmede anlaşmış oldukları esaslardan her zaman vazgeçebilecekleri -karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla çerçeve sözleşmeyi ortadan kaldıran veya değiştiren bir sözleşme akdedebilecekleri veya münferit sözleşmede aksine karar verebilecekleri- gerçeği de dikkate alınırsa, ortada çerçeve sözleşme yüzünden vazgeçilmiş bir esneklik menfaatinin ve bu yönde bir dezavantajın söz konusu olmadığı açıktır.

Bir diğer dezavantaj, aslında genel işlem şartı niteliği taşıyan birtakım hükümlerin tabi tutulmaları gereken denetimden muaf tutulmaları amacıyla çerçeve sözleşme metni içerisine entegre edilerek bireysel sözleşme hükümleri arasında

görünmez hale getirilmesi -ve böylece çerçeve sözleşmenin, genel işlem şartlarına ilişkin kanun hükümlerini dolanmak amacıyla bir vasıta olabileceği endişesidir. Fikrimce bu endişe bir dezavantajı beraberinde getirmez çünkü çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alan bireysel sözleşme hükümleri ile genel işlem şartlarının birbirinden ayırt edilmesi ile çözülebilecek bir hukuki problem söz konusudur.

§ 2 – ÇERÇEVE SÖZLEŞMELERİN HUKUKİ NİTELİĞİ

I. GENEL OLARAK

Bir görüş, çerçeve sözleşmelerin kendine özgü bir ‘borç doğuran sözleşme’¹⁶⁹ olduğunu savunurken; bir diğer görüşe göre ise çerçeve sözleşme, birden çok sözleşmenin akdedilmesi için başvurulmuş ‘model’dir.¹⁷⁰ Çerçeve sözleşmenin taraflar arasındaki ilişkinin kronolojisinde, ‘sözleşme öncesi’ safhada yer aldığı kabulüyle hareket eden bir diğer görüş ise, çerçeve sözleşmelerin, ‘sözleşme öncesi bir hazırlık

¹⁶⁹ Çerçeve sözleşmenin borç doğuran bir sözleşme olduğu yönünde bkz. **Gatsi**, s. 193; **Hoffbauer**, s. 19; **Fuchs-Wissemann**, s. 27; **Eren**, Genel Hükümler, s. 225 p. 615; **Köhne**, s. 208, ve s. 210; **Oetker**, s. 124; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 46-47; **Yılmaz**, s. 25 ve s. 55; **Akkanat**, s. 278.

Aksi yönde “...salt çerçeve sözleşmenin akdedilmesi taraflar arasında borç doğurmaz; borç doğuran taraflar arasında akdedilen ve çerçeve sözleşmede öngörülen hükümlere tabi münferit sözleşmelerdir.”, bkz. **Gümüş** (Genel Hükümler), s. 141.

¹⁷⁰ Çerçeve sözleşmelerin sözleşmelerin akdine ilişkin bir örtü (model) olduğu yönünde bkz. **Hoffbauer**, s. 14; **Zaki**, s. 1066; **Barlas**, s. 818; **Uyan**, s. 1134. **Barlas**, çerçeve sözleşmelerin adlandırılmasında yararlanılan ‘manto sözleşme’ ifadesi ile ‘belki de’ çerçeve sözleşmelerin bu işlevine işaret edilmiş olabileceğini ifade etmektedir, bkz. **Barlas**, s. 818. Çerçeve sözleşmenin hukuki niteliğinde bir sözleşme akdetme yöntemi olma vasfının baskın olduğu yönünde “Çerçeve sözleşme bir sözleşmenin hukuki niteliğinden daha çok yapısal özelliğini tanımlar.” tespiti için bkz. **Oğuz S.**, s. 150.

işlemi'¹⁷¹ olarak nitelendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Öte yandan çerçeve sözleşmeler, “*sözleşme kurma sözleşmeleri*” olarak da nitelendirilmiştir.¹⁷²

Çerçeve sözleşmenin hukuki niteliğinin tespitinde rehberlik etmesi gayesiyle, kavramın hukuki niteliğinden hareket edilerek formüle edilen -dar ve geniş anlamda çerçeve sözleşme ayırımına dayanan¹⁷³- tanımı hatırlatılırsa:

Dar -ve gerçek- anlamda çerçeve sözleşme, tarafların akdetmiş oldukları veya - gelecekte- akdede(bile)cekleri (yani aksi kanundan, sözleşmeden veya dürüstlük kuralından çıkarılmadığı için akdetme yükümlülüğü altında olmasalar bile akdedecekleri) tek bir veya birden çok münferit sözleşme ilişkisinin tabi olacağı esasları, karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile belirledikleri (üzerinde mutabık kaldıkları) hukuken bağlayıcı, kendine özgü borç doğuran bir sözleşme ilişkisi; geniş anlamda çerçeve sözleşme ise, dar anlamda çerçeve sözleşme ile bunun kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşan bir hukuki ilişkiyi ve sözleşme akdetme yöntemini ifade eder.

¹⁷¹ Çerçeve sözleşmenin hukuki niteliğinin sözleşme öncesi hazırlık işlemi olduğu yönünde bkz. **Antalya**, s. 230 vd. Yazar çerçeve sözleşmeleri, “*Sözleşme Görüşmelerinin Görünüm Şekilleri*” başlığı altında ele almaktadır. Oysa fikrimce, çerçeve sözleşmelerin hukuki niteliğinin sözleşme öncesi bir hazırlık işlemi olduğu yönündeki yaklaşım, çerçeve sözleşmeler ile sözleşme öncesi işlemler (hazırlık işlemleri) ayırımını ortadan kaldırdığı için isabetli değildir, Bkz. Birinci Bölüm, § 3, II (*Çerçeve Sözleşmelerin Benzerlik Gösterdiği Hukuki Kavram ve Kurumlar ile Karşılaştırılması / Sözleşme Öncesi İşlemler (Hazırlık İşlemleri)*).

¹⁷² **Yılmaz**, s. 164.

¹⁷³ Dar ve geniş anlamda çerçeve sözleşme kavramlarına, **Maurenbrecher**’in de başvurduğu görülse de yazar tarafından kastedilenin, işbu çalışmada dar ve geniş anlamda çerçeve sözleşmelerden bahsedilirken kastedilenden farklı olduğu ifade edilmelidir. Zira yazar, terminolojik olarak, “*taraflar arasında gelecekte akdedilecek hukuki işlemlerin ortamını düzenleyen borçlar hukuku sözleşmeleri*”ni, “*geniş anlamda çerçeve sözleşme*”; “*münferit sözleşmeleri akdetme borcu doğuran çerçeve sözleşmeleri*” ise “*dar anlamda çerçeve sözleşme*” olarak nitelendirmektedir, bkz. **Maurenbrecher**, s. 184.

II. DAR ANLAMDA ÇERÇEVE SÖZLEŞME: BORÇ DOĞURAN BİR SÖZLEŞME

Çerçeve sözleşmeler, -ismiyle müstesna- ‘sözleşme’ kavramından ayrı düşünülemez. Öyle ki münferit sözleşmenin tabi olacağı esaslara ilişkin karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarının buluşması sonucunda, ‘çerçeve sözleşme’ olarak nitelendirilen, TBK m. 1 anlamında bir sözleşmenin akdi gerçekleşir. Ancak, kavramın ‘sözleşme’ niteliğinin şüphesiz şekilde ortaya konabilmesi (bu niteliğin sağlamasının yapılabilmesi) amacıyla birbiriyle bağlantılı şu iki sorunun yanıtlanması gerekir:

Öncelikle, **hukuki niteliği itibarıyla bir sözleşme söz konusu ise, tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile üzerinde anlaştıkları -bir diğer ifadeyle hukuki işlem niteliği taşıyan çerçeve sözleşme ile taraf iradelerinin yöneldiği- hukuki sonuç nedir?** İlgili sorunun cevabı (taraf iradelerinin yöneldiği bu hukuki sonuç); ‘çerçeve sözleşmede üzerinde mutabık kalınan esasların -taraflar münferit sözleşmede aksini kararlaştırmadıkça- münferit sözleşme ilişkisinde bağlayıcı olması’dır.

Çerçeve sözleşmenin ‘sözleşme’ niteliğinin aydınlatılması için, birinci soruyla ve bu soruya verilen yanıtla doğrudan bağlantılı ikinci soruya göre ise; **‘borç doğuran’ bir sözleşme söz konusu ise çerçeve sözleşmeden doğan borç nedir?** Fikrimce bu borç, çerçeve sözleşmede üzerinde mutabık kalınan esasların her bir münferit sözleşme ilişkisinde -aksi kararlaştırılmadıkça- uygulanması -ancak yeri

geldiğinde izah edileceği üzere bir görüşe göre bununla birlikte münferit sözleşmeyi akdetme- borcudur.¹⁷⁴

Nihayet, ele alınan her iki soruya da verilen cevaplar, çerçeve sözleşmenin ‘**borç doğuran sözleşme**’ vasfını açıklar ve destekler.

Çerçeve sözleşmelerin ‘sözleşme’ niteliğinin kabul edilmesini takiben; çerçeve sözleşmeden bir borç doğuyorsa, doğan borcun ne olduğu tartışmasına odaklanan - ikinci- soruya verilen yanıt, tarafların ‘çerçeve sözleşmede üzerinde mutabık kalınan esasların her bir münferit sözleşme ilişkisinde -aksi kararlaştırılmadıkça- uygulanması’ borcu altına girdiklerini ortaya koyar. Öyleyse çerçeve sözleşmeler, (doğuracakları borcun içeriği -özellikle asli edim yükümlülüğü ve münferit sözleşmenin akdedilmesi borcunu doğuran bir yükümlülük içerip içermedikleri- tartışmalı olmakla birlikte) borç doğuran sözleşmeler kategorisindedir;¹⁷⁵ bu doğrultuda, bir statü veya tasarruf sözleşmesi değildir. Statü sözleşmeleri, tarafların süreklilik arz eden bir sosyal ilişkiyi kurma, değiştirme veya ortadan kaldırma amacı ile (genellikle aile hukuku ilişkileri merkezinde) akdettikleri sözleşmelerken; çerçeve sözleşmeler, böyle bir gaye gütmedikleri gibi, bir sosyal ilişki değil bir borç ilişkisi merkezinde akdedilirler¹⁷⁶ ve her zaman süreklilik unsuru taşımak zorunda değildirler.

¹⁷⁴ Bu borcun şarta bağlı niteliği, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü ile bağlantılı olarak değerlendirilecektir, bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, B (*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü*).

¹⁷⁵ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 47; **Yılmaz**, s. 27. **Eren**, çerçeve sözleşmeleri, ‘borçlandırıcı sözleşmeler’ başlığı altında ‘özel sözleşme türleri’ alt başlığında kaleme almaktadır, bkz. **Eren** (Genel Hükümler), s. 225 p. 615. Benzer şekilde **Yılmaz**’da, çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümlülüğü olmamasına rağmen yan edim yükümlülüğü ve yan yükümlülükleri içerdiği gerekçesiyle ‘özel’ bir tür borçlandırıcı sözleşme olduğu kanaatindedir, bkz. **Yılmaz**, s. 28.

“Sözleşmelerin hakkı etkileme gücüne göre yapılan tasarruf sözleşmesi ve borçlanma sözleşmesi” ayrımı hk. ayrıca bkz. **Serozan** (İstanbul Şerhi), p. 81-82; **Serozan** (Özel Bölüm), p. 54-55.

¹⁷⁶ Aynı gerekçelerle çerçeve sözleşmelerin statü sözleşmesi olmadığı yönünde bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 45; **Yılmaz**, s. 26.

Dahası çerçeve sözleşmeler bir tasarruf sözleşmesi de değildir. Zira, münferit sözleşme ilişkisinin tabi olacağı esaslara uyma borcu doğuran çerçeve sözleşmenin, bir hakkı devrettiği, sınırladığı, hakkın içeriğini değiştirdiği veya hakkı ortadan kaldırdığı da söylenemez.¹⁷⁷

Çerçeve sözleşmelerin akdedilme sürecinde kat edilen aşamalara göre tek aşamalı (*Einstufigervertrag*) ve çok aşamalı (*Mehrstufigevertrag*) sözleşmeler sınıflandırmasındaki yeri de değerlendirilmelidir.

Tek aşamalı sözleşmeler ile çok aşamalı sözleşmeler arasındaki fark, tek aşamalı sözleşmelerde borcun doğması için tek seferlik bir uzlaşma yeterliyken; çok aşamalı sözleşmelerde tarafların birden çok kez anlaşması gerekliliğidir. Bu kapsamda çerçeve sözleşmeler, çok aşamalı sözleşme olarak nitelendirilmektedir.¹⁷⁸ Öyle ki çerçeve sözleşme kurumu tek aşamalı bir hukuki ilişkinin dinamiği ile özdeşmez; zira, belirlediği esasların uygulama alanı bulacağı ve böylece ‘çerçevesi olacağı’ en az bir münferit sözleşmeye daha ihtiyaç duyar. Bir diğer ifadeyle, çerçeve sözleşme ile ulaşılması amaçlanan nihai tatmine birden çok aşama ile ulaşılabilir. Ancak belirtilmelidir ki çerçeve sözleşmelerin çok aşamalı sözleşme kategorisine dahil olduğu kabulüne, somut olaydaki sözleşme ilişkisinde fiilen birden fazla aşamanın

¹⁷⁷ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 45; Yılmaz, s. 26-27.

¹⁷⁸ Aynı yönde Zaki, s. 1078; Maurenbrecher, s. 183; Zingg, s. 11; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 50 ve s. 134; Herzog, s. 108; Sauter, D.: *Ausgewählte Probleme Sukzessivlieferungsvertrages*, Zürich 1982, s. 21; Yılmaz, s. 29 ve s. 163. Maurenbrecher, bu nitelendirmenin çerçeve sözleşmenin uygulanabilmek için münferit sözleşmeye duyduğu ihtiyaçtan kaynaklandığını ifade etmekte ve çerçeve sözleşmenin bu özelliğini “*multi-level*” ifadesiyle açıklamaktadır, bkz. Maurenbrecher, s. 183. Çerçeve sözleşmelerin çok aşamalı sözleşmeler olduğu kabulünden hareket edilerek; tek aşamalı sözleşmeler için, ‘tek seferlik sözleşme (*contrat ponctuel*)’ ibaresinden yararlanıldığı da görülmüştür, bkz. <https://www.lettredesreseaux.com/P-535-678-P1-contrat-cadre.html> (E.T.: 05.08.2025). Tek aşamalı-çok aşamalı sözleşme nitelendirmesi, çerçeve sözleşmeler ile ard arda teslimli sözleşmeler arasındaki temel farklardan biri olarak da işaret edilmektedir, bkz. Birinci Bölüm, § 3, XIII (Çerçeve Sözleşmelerin Benzerlik Gösterdiği Hukuki Kavram ve Kurumlar ile Karşılaştırılması / Ard Arda Teslimli Sözleşme).

tamamlanıp tamamlanmadığına -bu doğrultuda bir münferit sözleşmenin akdedilip akdedilmediğine- göre değil; taraf menfaatlerinin tatmin edilebilmesi için birden çok aşamaya ihtiyaç duyulup duyulmadığına göre karar verilmelidir. Öyleyse örneğin, çerçeve sözleşmenin akdedilmesini takiben bir sebeple münferit sözleşmenin hiç akdedil(e)memiş olması, söz konusu çerçeve sözleşmenin ‘tek aşamalı sözleşme’ olduğu sonucunu doğurmaz. Zira, çerçeve sözleşme ile ulaşılması hedeflenen tatmin için münferit sözleşmenin varlığına ihtiyaç duyulduğundan, çerçeve sözleşmeler kavramsal açıdan çok aşamalı birer sözleşmedir.

Hukuki niteliği tespit edilirken değerlendirilmesi gereken meselelerden bir diğeri, çerçeve sözleşmenin bir karşılık ilişkisi (sinellagma) doğurup doğurmadığı; bir diğer ifade ile ‘karşılıklı borç yükleyen sözleşme’ niteliğini haiz olup olmadığı meselesidir.¹⁷⁹ Kanaatimce çerçeve sözleşmenin doğurduğu borç; ‘çerçeve sözleşmede üzerinde mutabık kalınan esasların her bir münferit sözleşme ilişkisinde -aksi kararlaştırılmadıkça- uygulanması’ olarak tespit edilmiştir. Bu borç, içeriği dikkate alındığında -klasik anlamda- edimlerin karşılıklı mübadelesi amacı taşımasa da **Zaki** tarafından ifade edildiği üzere; “Çerçeve sözleşmenin özü karşılıklıdır, değişim değildir. ... taraflar, henüz herhangi bir mal veya hizmet alışverişinde bulunmasalar da tam bir karşılıklılık ilişkisi içinde standartları belirlerler.”¹⁸⁰

¹⁷⁹ Çerçeve sözleşmenin bu niteliğe sahip olup olmadığı, uyumsuzluğa uygulanacak birtakım hükümlerin değişiklik göstermesi sonucunu doğurur. Örneğin, karşılıklı borç yükleyen sözleşmelerde temerrüt halinde, TBK. m. 123 vd.’da “*Karşılıklı borç yükleyen sözleşmelerde*” başlığı altında kaleme alınan hükümler (m. 123-126) uygulama alanı bulacaktır. Çerçeve sözleşmenin niteliğine ilişkin bu belirleme, örneğin; karşılıklı borç yükleyen sözleşmelerde temerrütten doğan seçimlik haklara ilişkin normun (TBK 125), çerçeve sözleşmede uygulama alanı bulup bulmayacağını tespit eder.

¹⁸⁰ **Zaki**, s. 1082. **Yılmaz**’a göre ise; çerçeve sözleşme, taraflarca ayrı bir kabul gerekmeksizin münferit sözleşmenin sınırları içerisinde bağlayıcı olduğundan, karşılıklılık ilişkisinin var olup olmadığının tespitinde, münferit sözleşmenin doğurduğu borçların da dikkate alınarak bir değerlendirme yapılması gerekir ki bu kapsamda iki tarafa borç yükleyen bir sözleşmenin varlığından söz edilebileceği için TBK 125’in sunduğu seçimlik haklar uygulama alanı bulabilir, bkz. **Yılmaz**, s. 111-112.

Gerçekten de çerçeve sözleşmede anlaşılan; ‘çerçeve sözleşmede üzerinde mutabık kalınan esasların her bir münferit sözleşme ilişkisinde -aksi kararlaştırılmadıkça- uygulanması’, tarafların bir karşılık ilişkisi içinde kabul ettikleri bir borçtur. Çerçeve sözleşmenin taraflarından her biri söz konusu -taraflar için özdeş- borcu yüklenirken, karşı tarafın borcunun bir karşılığı olarak yüklenmektedir.

Doktrinde çerçeve sözleşmeler nitelendirilirken “tekrarlayan (tekrar eden) borç ilişkisi (*Wiederkehrschuldverhältnis*)” kavramından da yararlanılmaktadır.¹⁸¹ Türk Hukuku’nda yer edinmemiş tekrarlayan (tekrar eden) borç ilişkisi kavramı ile kastedilen; -aynı- tarafların arasında hukuki bağ bulunan birden çok ‘aynı nitelikte’ sözleşmeyi, aralarındaki hukuki ilişkiyi devam ettirme niyeti taşıyarak akdettikleri borç ilişkileridir.¹⁸² Tek bir münferit sözleşmeyi kapsayan -bu yönüyle atıf- çerçeve sözleşme modelinin varlığı dikkate alındığında bu nitelendirme, tüm çerçeve sözleşmeleri kapsamaz. Zira, bir çerçeve sözleşmenin kendisinden önce veya sonra akdedilmiş yalnızca bir münferit sözleşmeyi kapsamına alması da -sözleşme özgürlüğünce- mümkün olduğundan, tek seferlik ve yalnızca ‘o’ münferit sözleşmeye uygulanması arzu edilen bir çerçeve sözleşme mevcut olacak ve ‘tekrarlayan bir borç ilişkisi’ olarak nitelendirilemeyecektir. Kaldı ki taraflar, birden fazla münferit sözleşme akdetme niyetinde olsalar da en nihayetinde, yalnızca bir münferit sözleşmenin akdedilmiş olması da ihtimal dahilindedir. Öte yandan, ‘tekrarlayan borç ilişkisi’nden söz edilebilmesi için sözleşmelerin taraflarının aynı olması zorunlu

¹⁸¹ Çerçeve sözleşme ve tekrarlayan borç ilişkilerinin bir arada bulunması gerektiği yönünde bkz. **Michalski**, s. 403; **Klaas, C.:** Dauerschuldverhältnisse im Immer Rascheren Wandel der Zeit, *Anwaltsblatt*, 1986-5, s. 214; **Scheven**, s. 18. Çerçeve sözleşme olmaksızın tekrarlayan borç ilişkisi kurgulanabileceği yönünde bkz. **Fuchs-Wissemann**, s. 25; **Behrens**, s. 40; **Sauter**, s. 50.

¹⁸² **Kalmsee**, s. 12; **Wüstney**, s. 13. **Behrens**, s. 40; **Sauter**, s. 50; **Klaas**, s. 214; **Hoffbauer**, s. 35; **Michalski, L.:** Zur Rechtsnatur des Dauerschuldverhältnisses, *Juristische Arbeitsblätter*, 1979, s. 402; **Scheven**, s. 17.

olduğu gibi; bu sözleşmeler arasında bir bağlantının mevcut olması da şarttır.¹⁸³ Oysa çerçeve ile münferit sözleşmenin tarafları, aynı olmak zorunda olmadığından ilgili kavramlar bu yönüyle birbirinden ayrılır.¹⁸⁴ Dahası, tekrar eden sözleşmelerin aksine -atipik bir çerçeve sözleşme modeli olacağı farkındalığıyla- münferit sözleşmelerin birbiriyle bağlantılı sayılmayacak hukuki ilişkilerden kaynaklanabilmesi de mümkündür. Örneğin; çerçeve sözleşmede, yıl boyunca akdedilecek tüm eser sözleşmelerinde temerrüt faizinin %20 oranında uygulanacağı üzerinde anlaşılması halinde, birbiriyle bağlantı içinde olmayan -birbirinden farklı- iki inşaat projesi akdedilerek münferit sözleşme vasfı taşıyabilir. Diğer bir örnekle çerçeve sözleşmede, taraflar arasındaki iş ilişkilerinden doğacak uyuşmazlıkların çözümünde İstanbul mahkemelerinin yetkili olacağı üzerinde mutabık kalındıysa; bu çerçeve hüküm, birbiriyle bağlantı içinde olmayan biri satım biri eser sözleşmesi niteliğindeki iki münferit sözleşmede de uygulama alanı bulur. Tüm bu gerekçelerle çerçeve sözleşmelerin, tekrarlayan borç ilişkisi olarak nitelendirilmesi yerinde değildir.

Nihayet, çerçeve sözleşmenin hukuki niteliği dar anlamda **‘borç doğuran bir sözleşme’** olarak tespit edilirken bu sözleşme ilişkisinin **‘kendine has’** özellikler taşıdığının ifade edilmemesi düşünülemez. Ancak bu özelliklerin anlaşılabilmesi için, çerçeve sözleşme kavramının tüm yönleriyle aydınlatılması şart olduğundan, burada meselenin zikredilmesiyle yetinilmesi ve çerçeve sözleşmeler ile klasik borçlar hukuku sözleşmelerinin karşılaştırıldığı başlıkta¹⁸⁵ izah edilmesi tercih edilmiştir.

¹⁸³ Scheven, s. 17; Behrens, s. 41; Tümerdem, s. 44.

¹⁸⁴ Yılmaz, s. 29-30.

¹⁸⁵ Bkz. İkinci Bölüm, § 5 (Çerçeve Sözleşmenin Klasik Borçlar Hukuku Sözleşmeleri ile Karşılaştırılması).

III. GENİŞ ANLAMDA ÇERÇEVE SÖZLEŞME: SÖZLEŞME AKDETME YÖNTEMİ

Çerçeve sözleşmelerin sadece dar anlamda değerlendirilmesi ve bu doğrultuda hukuki niteliğinin yalnızca ‘borç doğuran bir sözleşme’ olarak tespiti eksiktir. Zira, geniş anlamda çerçeve sözleşme; ‘dar anlamda çerçeve sözleşme ile birlikte kapsadığı münferit sözleşme(ler)den oluşan bütün’ü teşkil ettiğinden; aynı zamanda her tip sözleşmenin akdedilmesinde yararlanılabilecek bir **‘sözleşme akdetme yöntemi (sözleşme kurgulama metodu)’**dur.

Dar anlamda çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı münferit sözleşmelerden oluşan geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisi; orkestra şefi (çerçeve sözleşme) ve onun emri altındaki her bir enstrümanın (münferit sözleşmenin) ortaya çıkardığı nihai esere benzer.¹⁸⁶ İşte bu eserin (geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin), bir **sözleşme akdetme yöntemi olması** ile kastedilen; -hukuk düzeninin sınırları içinde-tüm **sözleşme ilişkilerinin formüle edilmesinde başvurulabilecek**¹⁸⁷ bir ‘model’ olarak karşımıza çıkmasıdır.¹⁸⁸ Bu doğrultuda meseleyi özünden kavrayan bir yaklaşımla, “*sözleşme türünden bağımsız genel ve soyut bir yapı*”, “*kendine özgü bir sözleşmesel model*” veya “*yeni bir sözleşme türü*”dür.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Hoffbauer, ‘geniş anlamda çerçeve sözleşme’ nitelendirmesine yer vermemekle birlikte tarafımızca önerilen bu nitelendirmeyi destekleyecek şekilde çerçeve sözleşmenin “*şemsiye altında akdedilen münferit sözleşmeleri tek bir bütün*” haline getirdiğini ifade etmektedir, bkz. Hoffbauer, s. 5.

¹⁸⁷ Bu çalışma özelinde çerçeve sözleşmeler; Borçlar Hukuku ilişkileri merkezinde ele alınsa da Medeni Hukuk’un diğer dallarında da uygulama alanı bulabilecek, bu kapsamda Aile Hukuku, Miras Hukuku veya Eşya Hukuku alanlarında da başvurulabilecek ve dahası İş Hukuku, Ticaret Hukuku, Milletlerarası Özel Hukuk ve Kamu İhale Hukuku başta olmak üzere farklı hukuk dallarında akdedilecek sözleşme ilişkilerinin formüle edilmesinde -hukuk düzeninin izin verdiği ölçüde- yararlanılabilecek bir enstrümandır.

¹⁸⁸ Barlas, s. 818; Uyan, s. 1134.

¹⁸⁹ Hoffbauer, s. 14.

Bir görüş, çerçeve sözleşmelerin bir ‘model’ (sözleşme akdetme yöntemi) olarak nitelendirilmesine, borçlar hukukunda mevcut olmayan (yeni) bir nitelendirme önerdiği ve sonuçları bakımından hukuki belirsizliği beraberinde getireceği endişesi ve eleştirisi ile katılmamakta; çerçeve sözleşmelerin hukuk düzeninde halihazırda mevcut bir nitelendirmeye ifade edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.¹⁹⁰ Kanaatimce bu endişe, yerinde olmadığı gibi, haklılık payı da taşımaz. Öncelikle ‘sözleşme akdetme yöntemi’ nitelendirmesinin borçlar hukukunda mevcut olmayan (yeni) bir nitelendirme olduğu düşünülemez. Bu doğrultuda bir kısmı kanunda düzenlenmiş, bir kısmı ismen zikredilmiş ve nihayet bir kısmı ise -bilinçli veya bilinçsiz olarak- ismen dahi zikredilmemiş ancak uygulamada yer edinen sözleşme modelleri (akdetme yöntemleri) söz konusudur. Mesafe sözleşmeleri, elektronik sözleşmeler, akıllı sözleşmeler, iş yeri dışında yapılan sözleşmeler, önsözleşme akdetme yoluyla asıl sözleşmenin akdedilmesi, taksitle veya ön ödemeli taksitle satış, örnek üzerine satış, açık arttırma yoluyla satış veya beğenme şartıyla satış, özünde birer sözleşme akdetme yöntemi-modeli-dir. Benzer şekilde bir sözleşme ilişkisinin çerçeve sözleşme modelinden yararlanılarak formüle edilmesine de bir engel yoktur. Kaldı ki ‘sözleşme akdetme yöntemi’ (model) nitelendirmesinin hukuk düzenine yabancı bir kavram olduğu kabul edilmiş olsa dahi, çerçeve sözleşmenin bu şekilde nitelendirilmesinin hukuki belirsizliği beraberinde getireceği endişesi ile reddedilmesi; kanaatimce Borçlar Hukuku öğretisinin gelişimine ket vurur. Zira, hayatın hızı karşısında hukuk düzeninin, her kavramı öngörebilmesini aramak rasyonel değildir. Öyle ki hukuk düzeninin ‘yabancı’ olduğu sayısız ‘yeni’ kavram, öğretinin ve uygulamanın etkisiyle

¹⁹⁰ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 45.

tanınırlık kazanmış ve kabul görmüş; zamanla ‘yeni’ ve ‘yabancı’ bir kavram olma vasfını yitirerek hukuk düzeninin bir parçası haline gelmiştir.

Çerçeve sözleşmelerin sözleşme akdetme yöntemi olma vasfı ile bağlantılı olarak, isimli-isimsiz sözleşmeler sınıflandırmasındaki yeri de değerlendirilmelidir.¹⁹¹ Kanunda asli edim yükümlülükleriyle birlikte hüküm ve sonuçlarıyla düzenlenmeyen sözleşmeler isimsiz sözleşme olarak nitelendirilir.¹⁹² Çerçeve sözleşmeler, -hukuk düzeninin izin verdiği sınırlarda- isimli veya isimsiz tüm sözleşmelerin formüle edilmesinde başvurulabilecek bir sözleşme akdetme yöntemi olduğundan, çerçeve sözleşme kavramının ‘isimli’ veya ‘isimsiz’ sözleşme olarak nitelendirilmesi yerinde değildir.¹⁹³ Zira, günün sonunda isimli veya isimsiz sözleşme olarak nitelendirilenin

¹⁹¹ Aynı şekilde çerçeve sözleşmelerin ‘tipik-atipik sözleşme’ sınıflandırmasına dahil edilip edilemeyeceği üzerine de düşünülmesi gerekir; ancak bu mesele, çerçeve sözleşmenin ‘tipik’ veya ‘atipik’ bir sözleşme olarak nitelendirilmesinden ziyade, çerçeve sözleşmenin ‘tipik’ ve ‘atipik’ görünümde karşımıza çıkabileceği ihtimali özelinde başlı başına önem arz ettiği düşüncesiyle ayrıca değerlendirilmiştir, bkz. İkinci Bölüm, § 3, VII (*Atipik Çerçeve Sözleşmeler*).

¹⁹² **Gümüş, M. A.:** Borçlar Hukuku Özel Hükümler Cilt I (İsimsiz Sözleşmeler Teorisi / Satış / Mal Değişimi / Bağışlama / Kira / Kullanım Öduncü / Tüketim Öduncü), İstanbul 2012, s. 4-5; **Akipek / Küçükgüngör**, s. 21 ve 24.

¹⁹³ **Zaki**, çerçeve sözleşmenin belli bir sözleşme grubu için ortak bir nitelendirme olamayacağını, ancak bir model olduğunu: “*çerçeve sözleşmenin bir ressamın çizimleri için esinlendiği bir model, dalları kendisinden büyüyen bir ağaç gövdesi, sürüyü besin kaynağına götüren bir çoban*” metaforlarıyla işaret etmektedir, (bkz. **Zaki**, s. 1066). Aynı yönde çerçeve sözleşmelerin “isimli-isimsiz sözleşme” sınıflandırmasına tabi tutulmasının yararsız olacağı sonucuna varan **Barlas** bu sonucu: “*çerçeve sözleşme, sözleşmeler şemasında bağımsız bir “tip” olarak yer verilmesi gereken bir ilişki değildir; daha ziyade, pek çok türden sözleşme için söz konusu olabilen bir kurgu tarzı, bir “örtü”dür.*” şeklinde ifade etmektedir, bkz. **Barlas**, s. 818. **Uyan** da çerçeve sözleşmelerin “*... herhangi bir sözleşmenin kurgu tarzını, belki daha doğru ifade ile yapısını ifade eden bir kavram*” olduğu kabulünden hareket etmektedir, bkz. **Uyan**, s. 1134. Ancak aksi yönde **Şen Doğramacı**, çerçeve sözleşmelerin “*...kanuni tipteki sözleşmeler karşısında şüphesiz ki, isimsiz sözleşmeler grubunda yer aldığı*” tespitini kaleme almıştır, bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 48. (Benzer şekilde “*... çerçeve sözleşmeler en geniş anlamda isimsiz sözleşmeler grubunda yer alır.*”, bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 175). Öte yandan **Şen Doğramacı**, çerçeve sözleşmelerin isimsiz sözleşme olarak nitelendirilmesinden sonra bir adım daha ileri gidilerek alt sınıflandırmaların yapılabilmesinin “*isabetli*” (bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 47) ve “*mümkün*” (bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 48) “*olmadığı*” nı; bu yönde bir nitelendirmenin “*... çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümü içermediği bilgisi ile çatışacağını*” ifade etmektedir (bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 175). Kanaatimce bir sözleşmenin ‘isimli-isimsiz sözleşme’ sınıflandırmasına tabi tutulabilmesi ve sağlıklı bir sonuca ulaşılabilmesi için, öncelikle asli edim yükümlülüğünün var olduğu kabul edilerek bu yükümlülüğün içeriğinin tespit edilmesi gerekir. Bu sebeple, çerçeve sözleşmenin ‘*asli edim yükümlülüğü içermediği*’ yönündeki çıkarımı ile ‘*isimsiz sözleşme olduğu*’ yönündeki çıkarım birbiriyle çelişkili gözükmektedir.

bizzat ‘çerçeve sözleşme’ kavramı değil, ‘çerçeve sözleşme modeli esas alınarak akdedilen somut sözleşme ilişkisi’dir. Gerçekten de satım, eser, kira, tek satıcılık, abonelik gibi isimli veya isimsiz nitelikte ve birbirinden farklı sözleşmeler, çerçeve sözleşme modeliyle akdedilebilir. Somut bir örnek ile; hüküm ve sonuçlarına TBK’da düzenlendiği için (bkz. TBK m. 299 vd.) isimli bir sözleşme olan kira sözleşmelerinin çerçeve sözleşme akdedilmesi yönteminden yararlanılarak kurulabilmesine bir engel olmadığı gibi, isimsiz bir sözleşme olan irtifak sözleşmesi veya sulh sözleşmesi de çerçeve sözleşme modeli esas alınarak akdedilebilir. Öyleyse, salt ‘çerçeve sözleşme’ kavramının isimli veya isimsiz sözleşme ilişkisi olarak nitelendirilmesi yerinde olmadığından bir adım daha ileri giderek ‘çerçeve sözleşme’ kavramını, isimsiz sözleşmelerin alt sınıflandırmalarından ‘kendine özgü (*sui generis*)¹⁹⁴’, ‘karma’ veya ‘bileşik’ sözleşmelerden herhangi birine dahil etmek de yerinde değildir.

İsimli-isimsiz sözleşme nitelendirmesine ve isimsiz sözleşme nitelendirmesinin beraberinde getirdiği alt sınıflandırmalara (bu kapsamda *sui generis*, karma veya bileşik nitelendirmesine) salt çerçeve sözleşme kavramının değil; geniş anlamda somut çerçeve sözleşme ilişkisinin tabi tutulacağına¹⁹⁵ şu örnekler işaret edilebilir:

¹⁹⁴ Bu sebeple, çerçeve sözleşmelerin -klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden farklı olarak- ‘kendine has/özgü’ özellikler taşıdığına ifade edilmesi gerektiğinde; ‘kendine özgü (*sui generis*) sözleşme’ nitelendirmesinden kaçınılması tercih edilmiştir. Çerçeve sözleşmenin kendine has/özgü özellikler taşıması ile kastedilen, isimsiz sözleşmelerin bir alt başlığı olan -teknik anlamda- ‘kendine özgü (*sui generis*)’ sözleşmeler değil; çerçeve sözleşmelerin ‘kendine özgü (*sui generis*)’ olma sıfatı (vasfı)dır.

¹⁹⁵ **Yılmaz** da bu çıkarımı destekler yönde çerçeve sözleşmeleri bir giysiye benzeterek hangi hukuki ilişkinin üzerine giydirildiyse giydirildiği ilişkiye göre nitelendirileceğini ifade etmektedir, bkz. **Yılmaz**, s. 29. Benzer şekilde, çerçeve sözleşme ile birlikte bir bütün oluşturan münferit sözleşme ilişkileri için de isimli-isimsiz sözleşme nitelendirmesinin yapılabileceği yönünde bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 175. Çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşmeyle, sözleşmelerle nitelik kazanacağı (karakterize olacağı) yönünde **Hoffbauer**, tedarik sözleşmesinin içeriğindeki her bir sözleşme ilişkisi başlı başına bir satım sözleşmesi gibi gözükse de hukuki ilişki bir bütün olarak başka bir sözleşme ilişkisini teşkil ettiğinden, tedarik ilişkisindeki bu çerçeve sözleşme yapılanmasının ayrı bir sözleşme olarak ele alınması gerektiği örneğini işaret eder, (bkz. **Hoffbauer**, s. 14).

Çerçeve sözleşme modeli esas alınarak akdedilen tek satıcılık sözleşmesi, isimsiz sözleşmeler sınıflandırmasında *sui generis* kabul edilen bir sözleşmedir.¹⁹⁶

Franchise sözleşmesi isimsiz bir sözleşme olarak, franchise alanın ve verenin borçları değerlendirildiğinde, temelde iş görme ve kullanma-yararlanma hakkı veren sözleşmelere -özellikle vekalet ve lisans sözleşmelerine- ilişkin özel unsurların birleşmesi ile oluşan karma bir sözleşmedir.¹⁹⁷ Kaldı ki franchise sözleşmeleri, mevzuatta esaslı noktaları, hüküm ve sonuçlarıyla düzenlenir ve bir isimli sözleşme vasfı kazanırsa; çerçeve sözleşme söz konusu isimli sözleşmenin akdedilmesinde kendisine başvurulmuş bir sözleşme akdetme yöntemi haline gelir.

Borç doğuran sözleşme vasfını haiz olan klasik borçlar hukuku sözleşmeleri, isimli veya isimsiz sözleşme olarak nitelendirilebilirken; çerçeve sözleşmenin dar anlamda borç doğuran bir sözleşme olmasına rağmen kavramsal olarak ‘isimli-isimsiz’ sözleşme sınıflandırmasına -ve türlerine- tabi tutularak nitelendirilememesi, bir tutarsızlık değil; çerçeve sözleşmenin kendine has bir özelliğidir ve kavramın, hem borç doğuran bir sözleşme hem de isimli veya isimsiz sözleşmelerin formüle edilmesinde başvurulmuş bir model olmasından kaynaklanır.

Nihayet, çerçeve sözleşmenin hukuki niteliğinin; **‘dar (gerçek) ve geniş anlamda çerçeve sözleşme’** kavramları bir arada değerlendirilerek- **‘borç doğuran**

¹⁹⁶ Yavuz, s. 43 vd.; İşgüzar (Tek Satıcılık), s. 32 vd.

¹⁹⁷ Franchise sözleşmesinin isimsiz ve karma bir sözleşme olduğu yönünde. bkz. Gürzumar, s. 20-26 ile 28-30. Franchise sözleşmesinin hukuki niteliği hakkında; “Franchise sözleşmesi her iki sözleşme grubuna (iş görme sözleşmeleri ile kullanma-yararlanma sözleşmeleri) ait olan öğeleri, içerdiği hak ve yükümlülüklerde bir arada toplayan, bunlardan hiçbirisinin diğerine nazaran daha üstün olmadığı, yaratma ve kıyas yönteminin elverdiği ölçüde, iş görme ve kullandırma sözleşmelerine ilişkin hükümlerin kıyasen kendisine uygulanmasını mümkün kılan, karma bir sözleşmedir.”, bkz. Gürzumar, s. 22. Franchise sözleşmesinin “kendine özgü sözleşme” veya “kendine özgü karma sözleşme” olarak nitelendirildiği görüşler için ayrıca bkz. Gürzumar, s. 20, dn. 126.

bir sözleşme’ ve ‘sözleşme akdetme yöntemi’ olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Çerçeve sözleşmenin hukuki niteliğini ortaya koyan bu iki vasıf, birbirini tamamlayarak kavramın kendine has özelliklerini beslemekte ve hukuki niteliğine çok yönlü bir karakter katmaktadır.

§ 3- ÇERÇEVE SÖZLEŞMELERİN BENZERLİK GÖSTERDİĞİ HUKUKİ KAVRAM VE KURUMLAR İLE KARŞILAŞTIRILMASI

I. GENEL OLARAK

Çerçeve sözleşmenin çok sayıda hukuki enstrümanla benzerlik arz etmesi ve bu doğrultuda karşılaştırılmaları ihtiyacının temelinde yatan sebep, bir yandan münferit sözleşmeden önce akdedildiğinden ‘sözleşmelerin akdedilmesine yönelik hazırlık veya sözleşmenin akdi borcu doğuran sözleşmeler’ ile; bir yandan da - genellikle- uzun vadeli iş ilişkilerinin düzenlenmesini amaçladığından, bu amacı taşıyan hukuki enstrümanlarla benzerlik göstermesidir.¹⁹⁸ Bu doğrultuda çerçeve sözleşmeler, öğretide özellikle şu hukuki kavram ve kurumlarla karşılaştırılmaktadır¹⁹⁹: Sözleşme öncesi işlemler (hazırlık işlemleri), sözleşme taslağı (sözleşme tasarısı), niyet mektubu, sözleşme görüşmeleri, centilmenlik anlaşması, icaba davet (öneriye çağırma / öneriye davet) ve icap (öneri) , önsözleşme (sözleşme yapma vaadi), opsiyon sözleşmesi, genel işlem şartları, içeriği normlara bağlanmış

¹⁹⁸ Hoffbauer, s. 20.

¹⁹⁹ Karşıt bir görüş olarak bu kurum ve/ya kavramların bir kısmı (önsözleşme, niyet mektubu, mütabakat zaptı) “çerçeve sözleşmenin çeşitli seviyeleri” niteliği taşıyabileceği gerekçesiyle birbirleri arasında bir karşılaştırma-kıyaslama yapmayan Gass / Lange, s. 14.

sözleşme, 6356 sayılı sendikalar ve toplu iş sözleşmeleri kanunu kapsamında akdedilen çerçeve sözleşme ve ard arda teslimli sözleşme.

Çerçeve sözleşme kavramının anlaşılabilmesi, bir sözleşmenin çerçeve sözleşme niteliğini haiz olup olmadığının belirlenebilmesi, böylece ilişkiye uygulanacak hükümlerin ve doğması gereken hukuki sonuçların doğru tespit edilebilmesi için; çerçeve sözleşmenin benzerlik taşıdığı diğer hukuki kavram ve kurumlardan ayırt edilmesi gerekir.

Öğretide çerçeve sözleşmeler ile diğer kurum ve kavramlar arasındaki sınırı çizen temel unsurun, bunlar arasındaki amaç ve fonksiyon (işlev) farklılığı olduğu ifade edilmektedir.²⁰⁰ Kanaatimce ‘amaç ve fonksiyon’, bu karşılaştırma faaliyetinde önemli birer kriter olsa da yeterli değildir. Örneğin; somut bir çerçeve sözleşme, kendisini takiben akdedilecek münferit sözleşmelere hazırlanılmasını amaçlayarak tarafların münferit sözleşmenin akdine hazırlık menfaatini tatmin edebilir ama bu işlev çerçeve sözleşmeye hazırlık işlemi vasfı kazandırmaz. Bir diğer örnekle; bir çerçeve sözleşme, genel işlem şartlarıyla benzer bir amaç güderek işlem maliyetlerini azaltmayı amaçlıyor olabilir ancak hala çerçeve sözleşme vasfını haizdir. Son bir örnekle; bir çerçeve sözleşme, münferit sözleşmenin akdedilmesi borcunu doğuran bir yükümlülüğü içerebilir ancak bu ihtimalde ortada yalnızca bir önsözleşmenin var olduğundan bahsedilemez ve söz konusu sözleşme ilişkisinin çerçeve sözleşme olarak da nitelendirilmesi gerekir.

²⁰⁰ Mouzas / Furmston, s. 40; Şen Doğramacı, Çerçeve Sözleşmeler, s. 121; Yılmaz, s. 65.

Nihayet, çerçeve sözleşmenin kendisiyle benzerlik gösteren hukuki kavram ve kurumlarla karşılaştırılması sürecinde, -aşağıda detaylı olarak ele alınacağı üzere- bunlardan bir kısmı ile arasındaki sınır net bir şekilde çizilebiliyorken; bir kısmı ile bir arada bulunabileceği²⁰¹ ve/veya somut bir çerçeve sözleşmenin, karşılaştırıldığı hukuki kavram veya kurumların karakterini taşıyabileceği²⁰² ancak hala ‘çerçeve sözleşme’ olma niteliğini kaybetmeyeceği sonucuna varılacaktır.²⁰³

II. SÖZLEŞME ÖNCESİ İŞLEMLER (HAZIRLIK İŞLEMLERİ)

Ekonomik yaşamın girift yapısına paralel şekilde sözleşme ilişkilerinin de karmaşıklaşması, sözleşme öncesi temasları en az sözleşmenin akdedilmesi ve sonrasındaki ilişkiler kadar önemli hale getirmiştir. Sözleşme öncesi işlemler (hazırlık işlemleri), akdedilmesi amaçlanan sözleşmenin hukuk dünyasında varlık kazanmasından öncesinde gerçekleşen hazırlık sürecine işaret eder.²⁰⁴

Çerçeve sözleşme, hazırlık işlemleri ile şu açılardan benzerlik gösterir:

Akdedilme anı açısından, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki zamansal ilişkinin, çerçeve sözleşmeleri hazırlık işlemlerine yaklaştırdığı ifade edilmektedir.²⁰⁵ Öyle ki çerçeve sözleşmeler, -genellikle- ileride kurulacak münferit

²⁰¹ Çerçeve sözleşmenin içeriğinde genel işlem şartlarına yer verilmesi, çerçeve sözleşme ile genel işlem şartlarının bir arada uygulanabileceğini gösteren somut bir örnektir.

²⁰² Çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmenin ifasına hazırlık amacı taşıması hazırlık işlemi karakteri; önsözleşme menfaatini tatmin etmesi ise önsözleşme karakteri taşıyabileceğini gösteren somut birer örnektir.

²⁰³ Bu doğrultuda varılacak nihai sonuç, “*çakışmalar olsa bile çerçeve sözleşmenin farklı olduğu*”dur, bkz. **Hoffbauer**, s. 42.

²⁰⁴ Niyet mektubu, sözleşme taslağı, ön sözleşme ve opsiyon sözleşmelerinin asıl sözleşmenin hazırlık aşamalarını oluşturduğu kabul edilmektedir; ancak bu kavramlar, -aşağıda- ayrıca ele alınacaktır.

²⁰⁵ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 121.

sözleşmenin çerçevesini çizmeyi amaçladıklarından -işin doğası gereği- önce akdedilirler. Bunun doğal bir sonucu olarak, çerçeve sözleşmelerin üstlendiği münferit sözleşmeye hazırlık görevinin, kavramları ortak paydada birleştiren özelliklerden bir diğeri olduğu da ifade edilebilir.

Bu benzerlikler ışığında bir görüş, çerçeve sözleşmeleri hazırlık işlemleri arasında değerlendirmektedir.²⁰⁶ Oysa katıldığım karşıt görüşçe,²⁰⁷ çerçeve sözleşmeler hazırlık işlemi olarak nitelendirilemez çünkü:

Çerçeve sözleşmeler ile hazırlık işlemlerini ortak paydada buluşturduğu işaret edilen ‘zamansal açıdan asıl sözleşmeden önce akdedildikleri’ ve ‘hazırlık amacı üstlendikleri’ çıkarımları, tüm çerçeve sözleşmeleri kapsamaz. Zira, münferit sözleşmeyle aynı anda veya onu takiben kurulan çerçeve sözleşmeler; akdedilme anı bakımından hazırlık işlemlerine benzemedikleri gibi, hazırlık görevi de üstlenmez.

Bir görüşe göre, çerçeve sözleşmelerin ağır basan amacı ve fonksiyonu, münferit sözleşmenin akdedilmesine hazırlık değil; söz konusu münferit sözleşmede boş bırakılan meseleleri tamamlamaktır ve çerçeve sözleşmeler, bu yönü ile hazırlık işlemlerinden ayrılır.²⁰⁸

Kaldı ki -katıldığım üzere- hazırlık amacı taşıyabileceği kabul edilse bile çerçeve sözleşmeler, salt hazırlık işlemlerinden çok daha fazlasını ihtiva eder. Öyle ki

²⁰⁶ Çerçeve sözleşmelerin yazar tarafından, “*Sözleşme Görüşmelerinin Görünüm Şekilleri*” ana başlığı altında düzenlenmesi, çerçeve sözleşmelerin hazırlık işlemleri kapsamında değerlendirildiğini gösterir, bkz. **Antalya**, s. 230 vd.

²⁰⁷ **Yılmaz**, s. 62 ve s. 164; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 34 ve **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1040.

²⁰⁸ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 34 ve **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1040; **Barlas**, s. 809.

çerçeve sözleşmeler, bir sözleşmeye hazırlık amacı taşımanın ötesinde; başlı başına borç doğuran bir sözleşme, kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşan bir hukuki ilişki ve sözleşme akdetme yöntemidir.

Hazırlık işlemleri, hazırlandığı sözleşme kurulduktan sonra bir işlevi kalmayan, bu sebeple de kendiliğinden ortadan kalkan işlemlerken; çerçeve sözleşmeler, münferit sözleşmenin akdi ile birlikte hukuken ortadan kalkmadıkları gibi -bilhassa- münferit sözleşmenin kurulması anına kadar adeta askıda olup onunla birlikte uygulama alanı bulur.²⁰⁹

Nihayet, tüm bu açıklamalar ışığında ‘çerçeve sözleşme’ ve ‘hazırlık işlemi’, birbirinden farklı iki hukuki kavramdır ve çerçeve sözleşmelerin -münferit sözleşmenin akdine hazırlık amacı/görevi taşıyor olsa dahi- hazırlık işlemi olarak nitelendirilmesi yerinde değildir.

III. SÖZLEŞME TASLAĞI (SÖZLEŞME TASARISI)

Sözleşme görüşmeleri esnasında, -özellikle belirli bir zamana yayılan karmaşık müzakere süreçlerinde- görüşmelerin verimliliğini sağlamak amacıyla, üzerinde anlaşılan hususları kapsayan -böylece üzerinde anlaşılmayan hususları dolaylı olarak ortaya çıkaran- belgeler sözleşme taslağı (sözleşme tasarısı / *Punktationen*) olarak adlandırılır.²¹⁰

²⁰⁹ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 34; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1049-1050; **Uyumaz / Oumer**, s. 42; **Yılmaz**, s. 22-23; **Doğan**, s. 110. **Ayrancı**, çerçeve sözleşmenin bu özelliğini, geçici değil kesin nitelikte bir sözleşme olduğu ve kendisinden sonra kurulacak münferit sözleşmenin ‘bu çerçevenin içinde kalacağı’ tespiti ile ifade etmektedir, bkz. **Ayrancı**, s. 110.

²¹⁰ **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 110-111 p. 30 ve s. 170 p. 8; **Merz, H.:** Vertrag und Vertragsschluss, Freiburg 1992, s. 163; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 124; **Ayrancı**, s. 89.

Sözleşme taslakları ve çerçeve sözleşmeler arasındaki benzerliği kuvvetlendiren ortak özellikler şu şekilde işaret edilebilir:

Sözleşme taslakları da çerçeve sözleşmeler de özellikle karmaşık ve zamana yayılan sözleşme ilişkilerinde ihtiyaç duyulan, böylece tarafların belirlilik ve düzen menfaatlerine katkıda bulunan hukuki enstrümanlardır.

Hem çerçeve sözleşmeler hem de sözleşme taslakları, sözleşme akdetme borcu ve bu yönde bir bağlayıcılık doğurmaz.

Her ikisi de ihtiyaç duyulması halinde taraf iradelerinin yorumlanmasında²¹¹ başvurulacak birer kaynaktır.

Bu benzerlikler kavramları birbirine yaklaştırsa da çerçeve sözleşmeler ile sözleşme taslaklarını birbirinden ayıran şu özellikler göz ardı edilmemelidir:

Sözleşme taslakları, hukuken bir sözleşme olarak nitelendirilemezken; çerçeve sözleşmeler, -tüm hukuki niteliklerinin en başında- borç doğuran birer sözleşmedir. Bunun sonucunda, çerçeve sözleşmeler hukuken bağlayıcı bir ilişki tesis ederken, sözleşme taslakları böyle bir bağlılık yaratabilme gücünü haiz değildir.²¹²

Çerçeve sözleşmeler -kanaatimce- asli edim yükümlülüğü içerirken²¹³, sözleşme taslaklarının asli edim yükümlülüğü içermemesi, kavramlar arasındaki bir

²¹¹ Sözleşme taslaklarının taraf iradelerinin yorumlanmasında rol oynadığı yönünde bkz. **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 111 p. 30 ve s. 337 p. 9; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 125.

²¹² **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 88; **Herzog**, s. 108. Sözleşme tasarısının tarafları hukuken bağlama gücünün mevcut olmadığı yönünde bkz. **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 111; **Merz**, s. 163; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 125; **Ayrancı**, s. 90.

²¹³ Belirtmekte fayda vardır ki çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümlülüğü içermediği görüşünün kabul edilmesi halinde, bu farklılıktan söz edilemez.

diğer farklılıktır. Öyle ki eğer sözleşme taslakları içeriğinde ‘bağlayıcı’ olması iradesi ile taraflar arasında kurulması arzu edilen sözleşmenin objektif esaslı noktalarını ihtiva ediyorsa, TBK m. 2/I gereği sözleşme akdedilmiş sayılacağından artık sözleşme taslağının ötesinde, sözleşmenin bizzat kendisi varlık kazanır.²¹⁴

Bir diğer farklılık ise, tarafların hukuki ilişkiye devam edilmesi yönündeki bağlanma iradelerinin yoğunluğu mukayese edildiğinde ortaya çıkmakta; -sözleşme taslağı hazırlanmasına kıyasla- ileride kurulacak sözleşmenin bağlayıcı hükümlerini barındıran bir çerçeve sözleşme hazırlanarak taraflar arasındaki temasın sürdürülmesi halinde, tarafların sözleşmenin akdedilmesi yönünde daha güçlü bir niyeti ortaya koydukları sonucuna ulaşılabilmektedir.²¹⁵

Taslak görevi gördüğü sözleşmenin akdedilmesi ile birlikte ortadan kalkan sözleşme taslaklarının aksine; çerçeve sözleşme, münferit sözleşmenin akdedilmesiyle ortadan kalkmaz.

Nihayet, çerçeve sözleşmeler ve sözleşme taslakları, hukuki nitelikleri ve arz ettikleri özellikler itibariyle birbirinden farklı iki kavramdır.

²¹⁴ Bu sebeptendir ki öğretide, içeriğinde objektif esaslı noktaları içeren sözleşme taslaklarında, (sözleşme henüz akdedilmek istenmiyorsa) taslağın bağlayıcı olmadığını belirten ifadelere yer verilmesi önerilmektedir, bkz. **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 111.

²¹⁵ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 41. Bu yaklaşım, bu çalışmada yer verilen münferit sözleşmenin akdedilmemesinden doğabilecek *Culpa in Contrahendo* sorumluluğunun ‘daha olası’ görüldüğü yönündeki değerlendirme (bkz. İkinci Bölüm, § 3, V, D (*Münferit Sözleşmeyi Akdetme Borcu Doğuran Yükümlülükler / Bu Yükümlülüklere Aykırılığın Doğurduğu Hukuki Sonuçlar*) ile de uyum içindedir. Dahası, ‘her çerçeve sözleşmenin -kavramsal olarak- münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuracağını’ kabul eden görüş benimsendiğinde; çerçeve sözleşmede tarafların münferit sözleşmeyi akdetme iradesinin, sözleşme taslaklarına kıyasen daha kuvvetli olduğu, daha da kolay ifade edilebilir.

IV. NİYET MEKTUBU

Niyet mektubu, hazırlayanın sözleşme akdetme niyetini tek taraflı olarak kaleme aldığı bir diğer sözleşme öncesi işlemdir.²¹⁶ Hukuki bir bağlayıcılık yaratmayan bu enstrüman, ilgili taraf üzerinde en fazla açıkladığı niyetine uyması yönünde manevi bir baskı yaratır.

Niyet mektubunun akdedilmesi arzu edilen sözleşmeye ilişkin her detayı ayrıntılı şekilde düzenlemiş olması şart değildir.²¹⁷ Ancak niyet mektubunu kaleme alan taraf, sözleşme görüşmeleri vasıtasıyla varılan sonuçlar ile objektif ve subjektif esaslı noktalar dahil olmak üzere asıl sözleşmeye ait pekçok unsuru niyet mektubunun bir parçası haline getirebilir.²¹⁸

Niyet mektubu ve çerçeve sözleşmeler, şu yönleriyle benzerlik taşır:

Her iki kavram da -genellikle- belli bir süreye yayılan karmaşık hukuki işlemlerin kurulmasında düzen ve kolaylık sağlamak için vücut bulur ve bu yönüyle taraflara avantaj sağlar.²¹⁹

Niyet mektubu ve çerçeve sözleşmelerin, tarafların seçim sürecindeki ortamlarını (seçeneklerini) belirlemeleri yönüyle de benzerlik taşıdığı ifade

²¹⁶ Niyet mektubu hk. bkz. **Hoffbauer**, s. 24; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 111 p. 32; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 126; **Ayrancı**, s. 91; **Dinar, R. C.**: Niyet Mektubunun Hukuki Niteliği ve Bağlayıcılığı, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2008, s. 3-4; s. 11 ve s. 13; **Oral, T.**: *Niyet Mektubu*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Sayı: 18, Yıl 7, 2016, s. 147. Niyet mektubunun bir hazırlık işlemi olduğu yönünde bkz. **von der Crone**, s. 252; **Larenz / Wolf**, s. 427.

²¹⁷ **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 111 p. 32; **von der Crone**, s. 252; **Dinar**, s. 3-4; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 126; **Doğan**, s. 78.

²¹⁸ **Larenz / Wolf**, s. 427; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 126; **Dinar**, s. 12 ve s. 34 vd.

²¹⁹ Niyet mektubunun belirli bir süreye yayılan karmaşık hukuki işlemlerin kurulmasında sağladığı kolaylık ve düzen hk. **Larenz / Wolf**, s. 427; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 126; **Ayrancı**, s. 91; **Dinar**, s. 11-12; **Doğan**, s. 78;

edilmektedir.²²⁰ Zira her iki hukuki enstrüman sayesinde de taraflar gelecekte verecekleri kararlara ilişkin belirlemeler yapabilir.

Hem niyet mektubu hem de çerçeve sözleşme, tarafların ilişkiye devam edecekleri yönündeki iradelerini yansıtır. Gerçekten de tarafın niyet mektubuyla ortaya koyduğu irade, niyet mektubunun içeriğini oluşturan hususlar hakkında tarafın görüşmelere devam etme isteğini yansıtır²²¹ ve kimi zaman sözleşmenin akdedileceği yönünde haklı bir güven doğurur ve bu güven *Culpa in Contrahendo* kurumu ile korunabilir. Bu durum, çerçeve sözleşme merkezinde de münferit sözleşmenin ihlalinin *Culpa in Contrahendo* sorumluluğunu gündeme getirebileceği kabulüyle benzerlik gösterir.²²²

Tüm bu benzerliklerin yanında, niyet mektubu ve çerçeve sözleşme birbirinden farklı iki kavramdır. Öyle ki:

Niyet mektubu, (baskın görüş uyarınca) hazırlayanın tek tarafı olarak kaleme aldığı²²³ bir diğer hazırlık işlemi iken, çerçeve sözleşmeler -adı ile müsemma- sözleşme niteliği taşır.

²²⁰ **Von der Crone**, s. 252. Ancak **von der Crone**, bu benzerliğe rağmen kontrol etmeyi amaçladıkları süreç bakımından farklılık arz ettiklerine; zira niyet mektubu tarafların müzakere sürecindeki seçim ortamlarını düzenlerken çerçeve sözleşmenin kendisini takiben akdedilecek münferit sözleşmelerin her birinin doğuracağı seçim ortamını belirleyerek kontrol etmeyi amaçladığına dikkat çeker, bkz. **von der Crone**, s. 253.

²²¹ Niyet mektubunun tarafın görüşme iradesini yansıttığı yönünde bkz. **Hoffbauer**, s. 25; **von der Crone**, s. 252; **Larenz / Wolf**, s. 428; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 111 p. 32; **Şen Doğramacı**, Çerçeve Sözleşmeler, s. 127; **Dinar**, s. 3-4; **Doğan**, s. 78.

²²² Bkz. İkinci Bölüm, § 3, V, D (*Münferit Sözleşmeyi Akdetme Borcu Doğuran Yükümlülükler / Bu Yükümlülüklerle Aykırılığın Doğurduğu Hukuki Sonuçlar*).

²²³ Niyet mektubunun tek tarafı olarak kaleme alındığı yönünde bkz. **Larenz / Wolf**, s. 427; **Şen Doğramacı**, Çerçeve Sözleşmeler, s. 126 ve s. 128; **Ayrancı**, s. 92; **Dinar**, s. 6; **Doğan**, s. 78. Ancak niyet mektubunun karşılıklı da kaleme alınabileceği görüşünün kabul edilmesi halinde, çerçeve sözleşme kurumuyla yaklaşacağına şüphe yoktur. Bu kapsamda niyet mektubunun tarafların iradeleri doğrultusunda birlikte hazırlanabileceği -iki veya daha fazla tarafı da olabileceği- yönündeki görüş hk. bkz. **Dinar**, s. 7.

Çerçeve sözleşmeler, sözleşme niteliğinin sonucu olarak hukuken bağlayıcıyken, niyet mektupları en fazla manevi bir baskı yaratmakta²²⁴ ve bu yönüyle bir borç doğurmamaktadır. Niyet mektubunda, kaleme alan taraf için henüz -hukuki- bir bağlanma niyeti mevcut olmadığından²²⁵; sözleşme niteliği taşıyarak tarafların bağlanma iradesini -şüphesiz- içeren çerçeve sözleşmeden tamamen ayrılır.

Baskın görüş esas alınır, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü yokken, niyet mektubunda asli edim yükümlülüklerine yer verilebilir.²²⁶ Oysa çerçeve sözleşmenin de asli edim yükümlülüğü içerdiği kabulü, kavramlar arasındaki bu farklılığı ortadan kaldırır.

Çerçeve sözleşmeler, borç doğuran bir sözleşme niteliği taşısa da niyet mektubunun -kural olarak- borç doğurmadığı ifade edilmelidir. Gerçekten de çerçeve sözleşme, münferit sözleşmenin tabi olacağı esaslara uyma borcu doğurduğu gibi münferit sözleşmenin akdi borcu doğuran bir yükümlülüğün kavramsal olarak çerçeve sözleşmenin zorunlu unsuru olduğu yönündeki görüşün kabul edilmesi halinde, niyet

²²⁴ Niyet mektubunun sadece manevi bir baskı yarattığı yönünde bkz. **Yılmaz**, s. 73; **Oral**, s. 147.

²²⁵ **Larenz / Wolf**, s. 427; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 111 p. 32; **Yılmaz**, s. 74; **Oral**, s. 149; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 127; **Dinar**, s. 63. Niyet mektubunun bağlayıcı nitelik taşımadığının yabancı literatürde “*no binding clause*” veya “*unverbindlich*” ibaresi ile ifade edildiğine işaret edilmektedir, bkz. **Dinar**, s. 63.

Niyet mektubunun en fazla icaba davet niteliği taşıyabildiği yönünde bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 127; **Herzog**, s. 88. Niyet mektubunun icap niteliği taşıyabileceği yönünde ayrıca bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 127; **Dinar**, s. 65; **Larenz / Wolf**, s. 428. Niyet mektubunun içeriğinde bağlanma iradesi taşıması halinde, zaten kurulması planlanan asıl sözleşmenin veya en azından o sözleşmenin akdini planlayan bir önsözleşmenin ya da sözleşme görüşmelerine ilişkin anlaşmaların da söz konusu olabileceği ileri sürülmektedir, bkz. **Larenz / Wolf**, s. 428; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 111 p. 32. Niyet mektubunun icaba davet niteliği taşıdığı ihtimal için bkz. **Dinar**, s. 63-64. Dahası, niyet mektubunun kimi zaman icaba davet veya icap niteliklerine ek olarak hukuki sonuç doğuran bir bilgi açıklaması olarak da kabul edilebileceği yönünde, bkz. **Dinar**, s. 7.

²²⁶ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 128; **Yılmaz**, s. 74.

mektubundan farklı olarak önsözleşme karakterinde bu borcu da doğuracağı ifade edilmelidir.²²⁷

Niyet mektubu, hukuki bir bağlayıcılık taşınamaması sebebiyle, konu edindiği sözleşmenin akdi ile birlikte kendiliğinden ortadan kalkarken; çerçeve sözleşme, münferit sözleşmenin akdi ile birlikte sona ermez; aksine, söz konusu münferit sözleşmede uygulama alanı bulur.²²⁸

Nihayet, izah edilen farklılıklar dikkate alındığında, çerçeve sözleşmeler ve niyet mektuplarının birbirinden farklı²²⁹ iki kavram olduğu gözler önüne serilir.

V. SÖZLEŞME GÖRÜŞMELERİ

Sözleşme görüşmeleri, sözleşme akdetme amacı taşıyan tarafların iletişimi başlattıkları an ile, karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarının buluşarak sözleşmenin kurulması anına kadar geçen zaman diliminde, tüm iletişim kanalları vasıtasıyla kurdukları temasları topyekûn ifade eden bir süreçtir.

Çerçeve sözleşmelerin hazırlık işlemleriyle olan benzerliği, sözleşme öncesi işlemlerden biri olan sözleşme görüşmeleri ile benzerliğiyle aynıdır.²³⁰ Ancak birbirinden farklı iki kavram olan ‘çerçeve sözleşmeler’ ve ‘sözleşme görüşmeleri’ arasındaki farklar şu şekilde ifade edilebilir:

²²⁷ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 128; Yılmaz, s. 73.

²²⁸ Hoffbauer, s. 25; Yılmaz, s. 74; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 128.

²²⁹ Farklılıklarına rağmen aralarındaki benzerliğin gözardı edilemeyeceği gerekçesiyle, çerçeve sözleşmelere ilişkin açıklamaların, büyük ölçüde niyet mektubu için de geçerli olduğu yönünde bkz. von der Crone, s. 253.

²³⁰ Bkz. Birinci Bölüm, § 3, II, (Çerçeve Sözleşmelerin Benzerlik Gösterdiği Hukuki Kavram ve Kurumlar ile Karşılaştırılması / Sözleşme Öncesi İşlemler (Hazırlık İşlemleri)).

Sözleşme görüşmeleri, her sözleşmenin akdedilmesi sürecinde gerçekleşmesi gereken bir faaliyettir. Her sözleşme ilişkisi gibi çerçeve sözleşmelerin akdedilme süreci de içeriğinde sözleşme görüşmelerini barındırır.

Taraflar sözleşme görüşmeleri esnasında -sözleşme akdedilene kadar- kural olarak bağlanma iradesine sahip değilken,²³¹ çerçeve sözleşmeler -sözleşme niteliğinin doğal bir sonucu olarak- tarafların bağlanma niyetini içermesi ve beraberinde getirdiği hukuki bağlayıcılık ile sözleşme görüşmelerinden ayrılır.²³²

Tam da bu noktada ‘bağlayıcılık’ unsurunun beraberinde getirdiği bir problem, sözleşme görüşmeleri esnasında düzenlenen belgelerin çerçeve sözleşme niteliği taşıyıp taşımadığı sorusundan doğar. Gerçekten de tarafların sözleşme görüşmeleri esnasında çerçeve sözleşme akdedebilmeleri mümkündür ve bu durumla sözleşme görüşmelerinin seyrinden tarafların münferit sözleşmeyi akdetmeye hazır olmadıklarının anlaşıldığı durumlarda sıklıkla karşılaşılır. Bu sorunun cevabı, her somut olayda tarafların sözleşme görüşmeleri esnasında düzenlenen belgelerde, münferit sözleşmede uygulanacak hükümler üzerinde bağlanma iradesiyle anlaşmalarının mevcut olup olmadığı titizlikle incelenerek bulunabilir.

Çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümlülüğü içermediğine ilişkin baskın görüş esas alındığında²³³, kavramlar bu yönüyle de farklılık arz eder.²³⁴ Zira, sözleşme görüşmelerinde tarafların asli edim yükümlülükleri üzerinde anlaşmayı amaçlaması sonucu işin doğası gereği asli edim yükümlülükleri de masaya yatırılmakta ve

²³¹ Fikentscher / Heinemann, s. 58; Hoffbauer, s. 20; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 122; Ayrancı, s. 88; Doğan, s. 72.

²³² Hoffbauer, s. 25; Herzog, s. 108; Weber, s. 413; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 123.

²³³ İkinci Bölüm, § 3, II, B (*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü*).

²³⁴ Hoffbauer, s. 20.

sözleşme görüşmelerinin bir parçası haline getirilmektedir.²³⁵ Ancak kanaatimce, çerçeve sözleşmeler ve sözleşme görüşmeleri arasında bu yönde bir farklılık işaret edilemez çünkü çerçeve sözleşmeler de asli edim yükümlülüğü içerir.²³⁶

Sözleşme görüşmeleri asıl sözleşmenin akdedilmesi ile birlikte hukuki varlığını kaybederken; çerçeve sözleşme münferit sözleşmenin akdi ile birlikte ortadan kalkmaz.²³⁷

Tüm bu farklılıklar ışığında, çerçeve sözleşmeler ve sözleşme görüşmeleri, birbirinden farklı hukuki kavramlardır.

VI. CENTİLMENLİK ANLAŞMASI

Centilmenlik anlaşması, hukuken bir bağlılık yaratmaksızın üzerinde anlaşılan edimlerin ifası bakımından tarafların birbirine ahlaken bağlı olmayı kabul ettikleri bir enstrümandır.²³⁸ Bir diğer ifade ile, centilmenlik anlaşmasında tarafların bağlılığının hukuki bir mekanizmayla değil,²³⁹ onur, şeref, vicdan ve haysiyet gibi kişinin içsel dünyasında baskı yaratan ahlaki bir yaptırımla desteklenmesi amaçlanmaktadır.²⁴⁰

²³⁵ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 123.

²³⁶ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, B (*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü*).

²³⁷ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 123.

²³⁸ Oğuzman / Öz (Cilt I), s. 50 p. 170b; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 128. Hukuken değil ama ahlaken bir bağlılık yarattığı yönünde bkz. Oğuzman / Öz (Cilt I) s. 50 p. 170b; Weber, s. 413; Herzog, s. 90; Kocayusufpaşaoğlu, s. 111-112 p. 33; Ayrancı, s. 94-95; Doğan, s. 84.

²³⁹ Centilmenlik anlaşmasına genellikle tarafların sözleşme ile çözemedikleri ancak ahlaki yaptırım baskısı ile çözüme ulaşabilmeyi amaçladıkları meselelerde başvurulduğu görülür. Şen Doğramacı bu hususa ilişkin ‘‘hukuken geçerlilik şekline tabi bir sözleşmenin şekle uyulmadan yapılması veya kartel yasağının dolanılması ya da içeriği hukuken veya ahlaken yasak olduğu için BK m. 19 gereğince mutlak butlanla geçersiz sayılacak bir anlaşmanın centilmenlik anlaşmasına konu edilmesi’’ örneklerini işaret etmektedir, bkz. Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 129; Ayrancı, s. 95; Doğan, s. 85.

²⁴⁰ Oğuzman / Öz (Cilt I), s. 50 p. 170b; Kocayusufpaşaoğlu, s. 111-112 p. 33; Weber, s. 413; Yılmaz, s. 75 ve s. 76; Antalya, s. 232; İkizler, M.: *Centilmenlik anlaşmaları*’, DEÜHFD, Prof. Dr. Şeref Ertaş’a Armağan, C. 19 Özel Sayı, 2017, s. 419 ve s. 421; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 129 ve s. 130; Ayrancı, s. 95; Herzog, s. 90.

Çerçeve sözleşmeler ve centilmenlik anlaşmaları, sözleşme içeriğinin taraflar nezdinde bağlayıcı olmasını amaçlamaları doğrultusunda benzerlik gösterebilir de bu bağlayıcılığın kaynağı; bir diğer ifadeyle beklentilerinin hayata geçirilmesinde işleyecek mekanizmalar, birbirinden farklıdır.²⁴¹ Gerçekten de centilmenlik anlaşması ile hedeflenen sonuca ulaşılmasında taraflar üzerinde ‘ahlaki’ bir baskı yaratıldığından tamamen vicdani bir bağlayıcılık söz konusuyken; çerçeve sözleşmenin yarattığı baskı, hukuk düzeni vasıtasıyla güvence altına alınan hukuki bir baskıdır. Dahası, uygulamadaki eğilim de dikkate alınarak, çerçeve sözleşmeler ve centilmenlik anlaşmaları arasındaki amaçsal farklılık da gözden kaçırılmamalıdır. Zira uygulamada çerçeve sözleşme kurumu ile hedeflenen temel amaç, münferit sözleşmenin tabi olacağı ve hukuk düzeninin izin verdiği esasları belirlemekken; centilmenlik anlaşmalarına başvururken sıklıkla güdülen amaç, hukuk düzeninin taraflarca üzerinde anlaşılmasına izin vermediği meselelerin, ahlaki baskının yarattığı bağlayıcılık sayesinde uygulanabilmesini sağlamaktır.²⁴²

Nihayet, centilmenlik anlaşması ile çerçeve sözleşmelerin birbirinden farklı hukuki kurumlar olduğu tespiti takiben, bir centilmenlik anlaşmasının çerçeve sözleşmeye dönüşebilme ihtimali üzerinde de düşünülmelidir. Centilmenlik anlaşmasının taraflardan birinin rızası ile ifa edilmesi halinde, bu davranış güven teorisi ışığında tarafın hukuken bağlanma -borç altına girme- iradesi taşıdığı yönünde yorumlanabiliyorsa, centilmenlik anlaşmasının yerini borç doğuran bir sözleşmeye bırakacağı sonucuna varan görüş,²⁴³ fikrimce burada da uygulama alanı bulabilir. Böylece münferit sözleşmeye uygulanacak esasları ahlaki bir yaptırımla destekleyen

²⁴¹ Weber, s. 413; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 130; Yılmaz, s. 166.

²⁴² Yılmaz, s. 76 ve s. 166.

²⁴³ Oğuzman / Öz (Cilt I), s. 50 p. 170b.

bir centilmenlik anlaşmasının ifası, güven teorisi ışığında tarafın hukuken bağlanma - borç altına girme- iradesi taşıdığı yönünde yorumlanabiliyorsa, borç doğuran bir sözleşme niteliği taşıyan çerçeve sözleşmenin varlığının kabul edilmesi sonucunu doğurabilir.

VII. ÖNERİYE DAVET VE ÖNERİ

Öneri (icap), karşı tarafın kabulüyle bağlı olmak üzere bir sözleşme akdetme amacı taşıyan, zaman itibarıyla önce yapılan, tek taraflı ve karşı tarafa varması gerekli bir irade açıklamasıdır.²⁴⁴ Öneriye (icaba) davet ise, sözleşmenin esaslı unsurlarının ve/veya bağlanma iradesinin henüz icap seviyesinde olgunlaşmadığı ve karşı tarafı icapta bulunmaya yönlendirmeyi -müzakereleri başlatabilmeyi veya devam ettirmeyi- amaçlayan bir irade beyandır.²⁴⁵

Çerçeve sözleşme ile icaba davet ve icap kavramları arasında benzerlik olabileceği düşüncesine sevk edebilecek olgu, sıklıkla karşılaşılan -tipik- çerçeve sözleşme modelinin gelecekte akdedilmesi planlanan münferit sözleşmenin tabi olacağı birtakım hükümleri ortaya koyarak, bu sözleşmelerin akdedileceği çerçeveyi çizmesinin ilgili sözleşmelerin akdedilmesine yönelik üstü kapalı bir icaba davet veya icap görevi görüp görmeyeceği meselesidir.

Bir görüş, çerçeve sözleşmenin ileride akdedilecek münferit sözleşmelerde yer alması planlanan hükümleri düzenlemesi yönüyle söz konusu sözleşmelere yönelik

²⁴⁴ **Oğuzman / Öz** (Cilt I), s. 52-53 p. 178-180; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 179 p. 1; **Eren** (Genel Hükümler), s. 282 p. 765. İcabın hukuki niteliği hk. tartışmalar için ayrıca bkz. **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 193-194 p. 24-25.

²⁴⁵ **Oğuzman / Öz** (Cilt I), s. 53-54 p. 181-184; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 182 p. 6; **Eren** (Genel Hükümler), s. 285 p. 774 vd.

“süreklilik arzeden ve bağlayıcılığı kuvvetlendirilmiş bir icap” olarak nitelendirilip nitelendirilmeyeceğini tartışmış ve icabın sözleşmenin esaslı noktalarını içeren bir beyan olması gerekirken; çerçeve sözleşmenin ileride akdedilecek münferit sözleşmenin esaslı noktalarını içermemesi yönüyle farklılık arz ettiği sonucuna varmıştır.²⁴⁶ Bu tespit, ‘çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmenin esaslı noktalarını içermesinin mümkün olmadığı’ yönüyle yerinde olmasa da ulaştığı sonuç itibarıyla isabetlidir. Gerçekten de icaba davet ve icap, sözleşmenin kurulması safhasında başvuru irade beyanlarını ifade ederken; çerçeve sözleşme, kurulması aşamasında TBK m. 1 uyarınca karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile akdedilen ve akdedilmesi aşamasında icaba davet, icap ve kabul gibi irade beyanlarını içeriğinde barındıran bir ‘borç doğuran sözleşme’ ve -hatta bunun da ötesinde- bir ‘sözleşme akdetme yöntemi’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple her sözleşme gibi çerçeve sözleşmenin de akdedilmesinde rol oynayan icap ve icaba davet kavramlarının, çerçeve sözleşme kavramı ile karşılaştırılması yerinde değildir. Kaldı ki münferit sözleşmeyi takiben akdedilen çerçeve sözleşme modeli ele alındığında, münferit sözleşme zaten akdedilmiş olduğundan icap veya icaba davet kavramları ile zamansal açıdan bir benzerlik ilişkisi söz konusu dahi olmaz.

VIII. ÖNSÖZLEŞME (SÖZLEŞME YAPMA VAADİ)

Çerçeve sözleşme ve önsözleşme, ortak paydada buluştukları noktalar esas alındığında sıkı bir benzerlik ilişkisi içindedir. Öyle ki Alman mahkemelerince 1930’lu yıllarda kaleme alınan hükümlerde, ‘Önsözleşme’, ‘Çerçeve sözleşme’ ve ‘Asıl sözleşme’ kavramlarının uzun süre birbirine karıştırılarak kullanıldığı ancak

²⁴⁶ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 41 dn. 186.

aralarındaki farka oldukça sonra işaret edildiği ifade edilmektedir.²⁴⁷ Bu benzerlik ilişkisine istinaden kavramların karşılaştırılması, hem öğreti hem de uygulama için yararlıdır.

TBK m. 29’da düzenlenen önsözleşme (sözleşme yapma vaadi), sözleşmenin taraflarından en az birini geçerli bir borçlandırıcı işlemin yapılması borcu altına sokan -bu yönüyle bağlayıcı olan- ve kural olarak geçerliliği ilerde akdedilmesi üstlenilen borçlandırıcı işlemin şekline bağlı olan sözleşmedir. ²⁴⁸

Çerçeve sözleşmeler ve önsözleşmelerin ortak paydada bulunduğu benzer özellikler şu şekilde işaret edilebilir:

Hukuki nitelikleri dikkate alındığında, ikisi de TBK m. 1 kapsamında tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile kurulan birer sözleşmedir:²⁴⁹ hukuken bağlayıcıdırlar ve borç doğururlar.

²⁴⁷ Hoffbauer, s. 6 ve Fuchs-Wissemann, s. 19-20. ‘Çerçeve sözleşme’ kavramı yerine ‘önsözleşme’ kavramının kullanıldığı bir mahkeme kararı örneği için bkz. Fuchs-Wissemann, s. 4.

Gass / Lange de çerçeve sözleşmeler ile önsözleşmeler arasındaki farkı ortadan kaldıran bir yaklaşımla çerçeve sözleşmelerin “kural olarak henüz herhangi bir doğrudan teslimat, kabul veya ödeme yükümlülüğü getirmeyen temel veya ‘önsözleşme’ ” olduğundan bahsetmektedir, bkz. Gass / Lange, s. 14.

²⁴⁸ Bucher, E.: *Die verschiedenen Bedeutungsstufen des Vorvertrags*, Berner Festgabe zum Schweizerischen Juristen Tag, 1979, s. 169; Oğuzman / Öz (Cilt I), s. 195 p. 586; von der Crone, s. 248; Hoffbauer, s. 22; Fikentscher / Heinemann, s. 82; Herzog, s. 52; Larenz / Wolf, s. 425; Merz, s. 156; Schmid, K.: *Vertragsmanagement bei externer Entwicklung*, Management von Innovation und Risiko, Berlin 2006, s. 504; Henrich, s. 1 vd. ve s. 59 vd., Kocayusufpaşaoğlu, s. 100 p. 14; Eren (Genel Hükümler), s. 353 p. 972; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 130; Ayranacı, s. 41 vd. Önsözleşme vasıtasıyla edim değişimi değil, ileride borçlandırıcı bir işlemin yapılması borcu altına girilmesi hk. bkz. Kocayusufpaşaoğlu, s. 102-103 p. 17; Larenz / Wolf, s. 425; Merz, s. 158; Ayranacı, s. 43; Doğan, s. 52.

²⁴⁹ Schmid (Vertragsmanagement), s. 504; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 132; Yılmaz, s. 68.

Kendilerini takip eden hukuki işlemlerle aralarındaki öncelik-sonralık ilişkisi bakımından, -genellikle- münferit sözleşmenin çerçeve sözleşmeyi takip etmesine benzer şekilde asıl sözleşmenin de önsözleşmeyi takip ettiği ifade edilmektedir.²⁵⁰

Münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran yükümlülüğün, kavramsal olarak çerçeve sözleşmenin zorunlu bir unsuru olduğu görüşünü benimseyenlerce, çerçeve sözleşme münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğururken önsözleşmenin de asıl sözleşmeyi akdetme borcunu doğurması, kavramlar arasındaki bir diğer benzerlik olarak işaret edilmektedir.²⁵¹

Her ikisi de temellerini sözleşme özgürlüğü ilkesinden almakta ve fakat tarafların sözleşme özgürlüğünü kısıtlamaları²⁵² yönüyle benzerlik arz etmektedir. Gerçekten de önsözleşme kurumu iradi bir sözleşme yapma yükümlülüğü doğurarak tarafların sözleşme yapmama özgürlüğünü, sözleşmenin tarafını seçme özgürlüğünü ve asıl sözleşmenin konusunu belirli veya belirlenebilir hale getirerek tarafların sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğünü kısıtlarken; çerçeve sözleşme de münferit sözleşmenin akdi borcu doğuran bir yükümlülük içermesi halinde tarafların sözleşme yapmama özgürlüğünü, sözleşmenin tarafını seçme özgürlüğünü ve akdedilecek münferit sözleşmenin tabi olacağı esasların bir kısmını belirleyerek tarafların akdedecekleri sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğünü kısmen kısıtlamaktadır.

²⁵⁰ **Fuchs-Wissemann**, s. 20-21; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 132. Ancak münferit sözleşmeden sonra akdedilen çerçeve sözleşmeler açısından böyle bir benzerlik söz konusu olamaz.

²⁵¹ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 132; **Weber**, s. 414. Oysa bu, münferit sözleşmenin akdi borcu doğurmayan çerçeve sözleşmeleri kapsayan bir benzerlik değildir.

²⁵² Her ikisinin de amacının ya her iki tarafın ya da taraflardan yalnızca birinin gelecekteki karar özgürlüğünün kısıtlanması olduğu yönünde bkz. **von der Crone**, s. 1.

Doktrinde önsözleşme kurumunun uygulanırlığının, özellikle asıl sözleşmenin konusunun henüz yeterince belirlenemediği (asıl sözleşmenin akdedilemediği veya akdedilmek istenmediği) hallerde pratik anlamda bir değer kazandığı ve taraflarca tercih edildiği ifade edilmektedir.²⁵³ Benzer şekilde çerçeve sözleşmeler de uygulamada, münferit sözleşmenin üzerinde mutabık kalınacak konusunun yeterince belirli olmadığı ancak bu sözleşmelerde uygulanacak birtakım esasların taraflarca belirlendiği hallerde sıklıkla tercih edilen bir sözleşme akdetme yöntemi olduğundan bu iki kavram, tarafların benzer bir ihtiyacına hizmet etmeleri yönüyle de benzerlik gösterir.

İlk bakışta birbirine oldukça benzeyen iki kavram izlenimi yaratsalar da birbirinden farklı olduklarının anlaşılması için şu farklılıkların altının çizilmesi gerekir:

Önsözleşmenin temel -birincil- amacı, asıl sözleşmenin taraflarca üzerinde anlaşıldığı şekilde kurulmasını sağlamakken, -her ne kadar münferit sözleşmenin akdi borcunu doğuran bir yükümlülük içeren çerçeve sözleşmeler de önsözleşme görevi üstlenerek bu amacı yerine getirmeyi hedefleye(bile)cek olsa da- tüm çerçeve sözleşmelerde ortak ve temel (birincil) amaç, münferit sözleşmenin tabi olacağı ve bu yönüyle taraflar üzerinde bağlayıcı olacak esasları belirlemektir.²⁵⁴ Bu fark en öz ifadesiyle “*çerçeve sözleşme gelecekteki bir kararın çerçevesini belirlerken önsözleşmenin bizzat gelecekte alınacak kararı öngörmesi*”dir.²⁵⁵ Benimsediğim görüş uyarınca, münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran bir yükümlülüğün

²⁵³ Oğuzman / Öz (Cilt I), s. 196 p. 589.

²⁵⁴ Hoffbauer, s. 104; von der Crone, s. 248; Yılmaz, s. 59 ve s. 69-70; Korkmaz, s. 139.

²⁵⁵ von der Crone, s. 248.

çerçeve sözleşmenin zorunlu bir unsuru olmadığı kabulünden hareket edildiğinde, ‘gelecekte bir sözleşmenin akdedilmesi’ kavramsal olarak tüm çerçeve sözleşmelerin ‘ortak’ amacı olarak nitelendirilemez. Kaldı ki münferit sözleşmeyi takiben akdedilen çerçeve sözleşmeler eşyanın doğası gereği -münferit sözleşme hali hazırda akdedilmiş olduğundan- bu amacı taşıyamaz. Ancak elbette, çerçeve sözleşme ile gelecekte bir münferit sözleşmenin akdinin amaçlanmasında ve bu yönde bir hükmün taraf iradelerince çerçeve sözleşmenin bir parçası haline getirilmesinde; böylece çerçeve sözleşmeye önsözleşme karakterinin kazandırılmasında bir sakınca yoktur.

Bu farklılık, taraflara sağlanan yetki açısından değerlendirilirse, çerçeve sözleşmeler -münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran bir yükümlülük içermediği sürece-, tarafları münferit sözleşmelerin akdedilmesine zorlama gücü vermez.²⁵⁶ Oysa önsözleşmenin taraflara kazandırdığı en önemli güç, asıl sözleşmenin akdedilmesine zorlama gücüdür zira önsözleşmenin içerdiği asli edim yükümlülüğü, bizzat asıl sözleşmenin akdedilmesidir.²⁵⁷

Çerçeve sözleşme ile önsözleşme arasındaki ‘sözleşmenin akdine zorlama gücü/yetkisi tanıyıp tanımama’ yönüyle karşımıza çıkan bu farkın pratik sonucu üzerine ayrıca düşünülmelidir. Önsözleşme ile yapmayı taahhüt ettiği asıl sözleşmeyi akdetmekten kaçınan tarafın irade beyanı yerine geçerek asıl sözleşmenin kurulması sonucunu doğuracak bir kararın mahkemeden talep edilebilmesi ve böylece asıl

²⁵⁶ **Fikentscher / Heinemann**, s. 84; **Henrich**, s. 117; **Barlas**, s. 815 ve s. 822; **Hoffbauer**, s. 22; **Larenz / Wolf**, s. 428; **Nomer**, p. 34.8; **Ayrancı**, s. 110; **Yılmaz**, s. 166; **Tümerdem**, s. 43; **Halıcı**, s. 32 ve s. 37; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 133; **Yılmaz, S.**, s. 30; **Karaahmetoğlu**, s. 36; **Korkmaz**, s. 138.

²⁵⁷ **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 106 p. 22; **von der Crone**, s. 248; **Eren** (Genel Hükümler), s. 360 p. 991; **Doğan**, s. 54; **Ayrancı**, s. 110.

sözleşmenin akdinin sağlanabilmesi mümkündür.²⁵⁸ Oysa münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuracak bir yükümlülük içermeyen ve bu yönüyle önsözleşme karakteri taşımayan çerçeve sözleşmeler için böyle bir yol öngörülemez. Bunun uygulamasında bir ihtimal olarak, taşınmaz satış vaadinde mülkiyetin devrinden kaçınılması halinde, TMK 716 kapsamında mülkiyetin devrine hükmedilmesinin mahkemeden talep edilebilmesi görüşü (ve bu meseleye ilişkin tartışmalar) dikkate alındığında;²⁵⁹ ortada taşınmaz satış vaadinin mi yoksa taşınmaz satışına ilişkin bir çerçeve sözleşmenin mi var olduğu sorusuna verilecek yanıtın birbirinden farklı pratik sonuçlar doğuracağı şüphesizdir. Öyleyse somut bir sözleşme ilişkisi ‘salt çerçeve sözleşme’ olabileceği gibi ‘önsözleşme karakteri taşıyan bir çerçeve sözleşme’ veya ‘salt önsözleşme’ olarak nitelendirilebilir ve bu nitelendirme asıl sözleşmenin kurulmasının mahkemeden talep edilip edilememe gücünün tarafa sağlanıp sağlanmayacağı açısından önem taşır.

İlgili kavramlar, bir görüşe göre, belirlilik ilkesinin uygulaması açısından da farklılık arz eder.²⁶⁰ Önsözleşmenin akdedilmesinde asıl sözleşmenin içeriğine yönelik belirlilik ilkesi katı olarak uygulanır. Buna göre önsözleşmenin akdedilebilmesi için asıl sözleşmenin muhtevasının belirli veya belirlenebilir -veya en azından nasıl

²⁵⁸ **Oğuzman / Öz** (Cilt I), s. 197 p. 591; **Kocayusufpaşaoğlu, N.:** Türk Medeni Hukukunda Gayrimenkul Satış Vaadi, İstanbul 1959, s. 159 vd.; **Eren** (Genel Hükümler), s. 360-361 p. 991-992; **Kılıçoğlu, A.:** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2022, s. 355-356, p. 1884-1885. Bkz. bu sonucun doğrudan münferit sözleşmeyi akdetme yükümlülüğü içeren çerçeve sözleşme için zikredildiği bkz. **Hoffbauer**, s. 112.

²⁵⁹ **Oğuzman, M. K. / Selici, Ö. / Oktay-Özdemir, S.:** Eşya Hukuku, İstanbul 2023, p. 1477 vd.; **Sirmen, L.:** Eşya Hukuku, Ankara 2022, s. 379-380. **Oğuzman / Öz** (Cilt I), s. 197 p. 591; **Eren** (Genel Hükümler), s. 361 p. 993; **Gümüş** (Genel Hükümler), s. 194-195; **Kılıçoğlu** (Genel Hükümler), s. 356, p. 1886 vd.; **Kılıçoğlu, A.:** Eşya Hukuku, Ankara 2021, s. 341, p. 2032 vd.

²⁶⁰ Aksi yönde “belirlilik ilkesinin kapsamı noktasında da çerçeve sözleşme ve önsözleşme arasında benzerlikler bulunduğu” hk. bkz. **Yılmaz**, s. 68.

belirleceğinin taraflarca belirlenmiş- olması gerekir.²⁶¹ Oysa çerçeve sözleşmelerde belirlilik ilkesi daha esnektir.²⁶² -Önsözleşmenin aksine- akdedilecek münferit sözleşmenin içeriği belirli veya belirlenebilir olmasa bile çerçeve sözleşme akdedilebilir. **Von der Crone**, önsözleşme ile çerçeve sözleşme arasındaki bu farkı, “esneklik” unsuru üzerinden kaleme almaktadır. Buna göre, önsözleşmenin geçerli şekilde akdedilebilmesi için asıl sözleşmenin esaslı unsurlarının belirli veya en azından belirlenebilir olması gerektiğinden (**von der Crone**’nin ifadesi ile “*en azından her iki tarafın lehine olacak şekilde*”) bir esneklik unsuru yaratılamayacaktır.²⁶³ Oysa çerçeve sözleşme -akdi sırasında münferit sözleşmenin esaslı unsurlarının belirli veya belirlenebilir olması aranmadığından- daha esnek yapıda bir sözleşme modeli ortaya koyar. Bu farklılık “*önsözleşmenin, çerçeve sözleşmenin sağladığı esnekliği sunmaması*” şeklinde de ifade edilebilir.²⁶⁴

Önsözleşme ile çerçeve sözleşme arasındaki bir diğer farklılık ise çerçeve sözleşme kavramsal olarak şekle bağlı değilken,²⁶⁵ TBK m. 29/II’de açıkça ifade edildiği üzere önsözleşmenin geçerli olarak akdedilebilmesi için asıl sözleşme bir

²⁶¹ **Oğuzman / Öz** (Cilt I), s. 196 p. 589 dn. 535 ve s. 197 p. 590; **Kılıçoğlu** (Genel Hükümler), s. 355, p. 1881; **Tekinay, S. S. / Akman, S. / Burcuoğlu, H. / Altop, A.**: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 1993, s. 143; **Eren** (Genel Hükümler), s. 353 p. 973 ve s. 357 p. 982-983. Bu doğrultuda **Henrich**, eğer edimler belirli ise artık çerçeve sözleşmenin değil önsözleşmenin varlığından bahsedilmesi gerektiğine dikkat çeker, bkz. **Henrich**, s. 117 ve s. 126.

²⁶² Bu yaklaşımın tartışılması için bkz. İkinci Bölüm, § 1, II (*Çerçeve Sözleşmenin Kurulmasında Belirlilik İlkesi*).

²⁶³ **Von der Crone**, s. 249.

²⁶⁴ **Von der Crone**, s. 248-249.

²⁶⁵ Çerçeve sözleşmenin şekli hakkında detaylı açıklamalar için ayrıca bkz. İkinci Bölüm, § 4, I (*Çerçeve Sözleşmenin Şekli*).

geçerlilik şekline bağlıysa, önsözleşmenin de -kanunda öngörülen istisnalar dışında- aynı şekilde yapılması zorunluluğudur.²⁶⁶

Kendisini takip eden hukuki işlemlerden önce akdediliyor olması ilk bakışta, çerçeve sözleşme ile önsözleşme arasındaki bir benzerlik olarak düşünülebilse ve bu benzerlik, münferit sözleşmeden önce akdedilen (ve ileride bu yönüyle tipik olduğunu ifade edeceğimiz) çerçeve sözleşmeler için doğru bir belirleme olsa da münferit sözleşmeden sonra akdedilen -atipik- çerçeve sözleşmeler açısından bir benzerlik teşkil etmez. Bu sebeple önsözleşme, ismiyle müstesna doğası gereği, her zaman asıl sözleşmeden ‘önce’ akdedilmesi gereken bir sözleşme iken, çerçeve sözleşmenin akdinde tarafların sözleşmeyi akdetme anında özgür olmaları iki kavram arasındaki bir diğer farklılık olarak karşımıza çıkar.

Çerçeve sözleşmelerin doğurduğu borç ilişkisinin sürekli niteliği ile önsözleşmenin doğurduğu borç ilişkisinin ani edimli karakterinin de kurumlar arasındaki bir diğer farklılık olduğuna işaret edilmektedir.²⁶⁷ Ancak fikrimce, sözleşme özgürlüğü ilkesi ışığında, bir çerçeve sözleşme vasıtasıyla ani edimli bir borç ilişkisi de doğabileceğinden, tüm çerçeve sözleşmeler açısından bu yönde bir farklılık gündeme gelmez.

Çerçeve sözleşme ve önsözleşme, tarafların sözleşme özgürlüğünü kısıtladıkları kapsam dolayısıyla da birbirinden farklıdır. Öyle ki önsözleşme, belirli bir borçlandırıcı işlemi yapıp yapmama, söz konusu hukuki işlemin tarafını seçme ve

²⁶⁶ **Oğuzman / Öz** (Cilt I), s. 197 p. 590; **Eren** (Genel Hükümler), s. 357-358 p.984; **Kılıçoğlu** (Genel Hükümler), s. 355, p. 1882-1883; **Özbilen, A. B.:** Sözleşmelerin Şekli ve Şekil Yönünden Hükümsüzlüğü, İstanbul 2016, s. 152 vd.

²⁶⁷ **Fuchs-Wissemann**, s. 99; **Henrich**, s. 126; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 134; **Yılmaz**, s. 69; **Kazmacı**, s. 66.

içeriğini belirleme özgürlüğünü kısıtlarken²⁶⁸ çerçeve sözleşme; -eğer içeriğinde münferit sözleşmenin akdi borcunu doğuracak bir yükümlülük içermiyorsa (önsözleşme karakteri taşımıyorsa)- ileride akdedilecek bir veya çok sayıda münferit sözleşmenin tabi olacağı birtakım esasları belirleyerek -aksi kararlaştırılmadığı sürece- sadece bu esaslarla sınırlı bir düzlemde sözleşme özgürlüğünü kısıtlar ve böylece tarafların üzerinde mutabakata varılmamış diğer meselelerde karar alma özgürlükleri mevcuttur.²⁶⁹ Örneğin²⁷⁰ çerçeve sözleşme niteliği taşıyan bir tek satıcılık ilişkisinde, satım sözleşmeleri çerçeve sözleşmenin belirlediği esaslar ışığında akit ve ifa edilecek olsa da çerçeve sözleşmede üzerinde mutabık kalınmayan hususlarda tarafların karar verme ve seçim yapma özgürlüğü bakidir.

Çerçeve sözleşme ve önsözleşme, kendiliğinden sona erme sebepleri bakımından da farklılık gösterir. Önsözleşme, asıl sözleşmenin akdi ile birlikte amacını tatmin ettiğinden -işin doğası gereği- kendiliğinden ortadan kalkarken çerçeve sözleşme, taraflar arasında akdedilecek veya akdedilmiş münferit sözleşmelerin tabi olacağı esasları belirlediğinden, münferit sözleşmelerin kurulmasıyla ortadan kalkmadığı gibi; asıl uygulama alanını söz konusu münferit sözleşmelerle birlikte bulur.²⁷¹ *Salandra* tarafından yapılan şu benzetmeyle: önsözleşme, asıl sözleşmenin akdedilmesi ile birlikte “*kelebeğe dönüşen bir krizalit gibi*” ortadan kalkarken, münferit sözleşmenin akdedilmesi çerçeve sözleşmeyi ortadan kaldırmaz.²⁷²

²⁶⁸ Oğuzman / Öz (Cilt I), s. 195 p. 586; Kocayusufpaşaoğlu, s. 102 ve 103; Larenz / Wolf, s. 42; Yılmaz, s. 66; Ayrancı, s. 52 ve s. 111; Eren (Genel Hükümler), s. 353 p. 972 vd.

²⁶⁹ Ayrancı, s. 111.

²⁷⁰ Ayrancı, s. 111.

²⁷¹ Hoffbauer, s. 22 ve s. 104; Fuchs-Wisseemann, s. 23; Barlas, s. 822; Weber, s. 414; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 132; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1071; Yılmaz, s. 69 ve s. 166; Halıcı, s. 32; Korkmaz, s. 139.

²⁷² Zaki'den naklen bkz. Zaki, s. 1079.

Bu yönüyle çerçeve sözleşme, sözleşmesel ilişkinin bir parçası iken önsözleşme sözleşmesel ilişkiye hazırlık işlemi niteliğindedir.²⁷³

Nihayet, çerçeve sözleşmeler ve önsözleşmelerin benzerlik ve farklılık arz ettikleri noktalar dikkate alındığında varılacak temel sonuç, iki farklı hukuki kavramın söz konusu olduğu gerçeğidir. Benimsediğim görüş doğrultusunda, münferit sözleşmenin akdi borcu doğuran bir yükümlülük kavramsal anlamda tüm çerçeve sözleşmeler için zorunlu bir unsur olmadığından ve çerçeve sözleşmeler münferit sözleşmeyi takiben de akdedilebildiğinden; her çerçeve sözleşme önsözleşme karakteri taşımadığı gibi; önsözleşme kurumu ile yoğun bir benzerlik de ihtiva etmez. Somut bir çerçeve sözleşme, münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran bir yükümlülük içermesi halinde önsözleşme karakteri de taşıyacak ancak önsözleşme kurumundan daha fazlasını ihtiva ettiğinden hareketle hala bir çerçeve sözleşmenin varlığından da bahsedilmesi yerinde olacaktır. Dahası, çerçeve sözleşmenin içeriğine entegre edilmiş önsözleşme sonucunda, önsözleşme ile çerçeve sözleşme kavramlarından bir arada yararlanıldığı tespiti yanlış bir tespit olmayacaktır.²⁷⁴ En öz ifadesiyle çerçeve sözleşme ve önsözleşme, “*birbirine karışmadan birleştirilebilir.*”²⁷⁵ Bu ihtimalde -kanaatimce karma sözleşme olarak

²⁷³ Weber, s. 414; Larenz / Wolf, s. 424; Fikentscher / Heinemann, s. 82-83; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1047; Doğan, s. 110.

²⁷⁴ Von der Crone, bu yaklaşımı tarafların akdettikleri bir önsözleşmede çerçeve sözleşme amacı gütmelerinin mümkün olması ile açıklamakta, bu kapsamda örneğin tarafların münhasır bir dağıtım anlaşması ile yedek parçaların geri satın alınmasına ilişkin -önsözleşme karakteri taşıyan- bir yükümlülüğü sözleşmenin içeriğine dahil edilebileceklerini ancak bu sözleşmenin işlevi gelecekteki seçim ortamını düzenlemek olduğundan ilgili sözleşmenin çerçeve sözleşme vasfına sahip olmaya devam edeceğini ifade etmektedir, bkz. von der Crone, s. 249.

²⁷⁵ Zaki, s. 1079.

sınıflandırılmayan- ‘çift karakterli sözleşme’ olarak nitelendirilecek bir sözleşme ilişkisinin varlığı gündeme gelir.²⁷⁶

IX. OPSİYON SÖZLEŞMESİ

Opsiyon hakkı, opsiyon sözleşmesinin taraflarından birine tek taraflı irade beyanı ile belirli bir içerikte bir sözleşme kurma veya sözleşmenin şartlarında değişiklik yapma yetkisi veren haktır.²⁷⁷

Opsiyon sözleşmesi ile çerçeve sözleşmeyi birbirine yaklaştıran temel özellikler şu şekilde işaret edilebilir:

Öncelikle, hukuki nitelikleri dikkate alındığında opsiyon sözleşmesi -her ne kadar taraflar arasında akdedilecek sözleşmeye hazırlanma amacı taşısa da- teknik anlamda bir hazırlık işlemi değil; TBK m. 1 gereğince bir borçlar hukuku sözleşmesidir. Bu kabul ile yola çıkıldığında, çerçeve sözleşmeler ile opsiyon sözleşmelerinin hukuki nitelik paydasında bulunduğu görülür.

Kurumlar arasındaki bir diğer benzerlik ise meydana getirdikleri hukuki ilişkinin yapısından-içeriğinden kaynaklanmaktadır. Gerçekten de hem çerçeve sözleşmeler

²⁷⁶ İlgili ihtimalde ortaya çıkan sözleşme ilişkisinin neden karma sözleşme olarak sınıflandırılmadığı, ‘çift karakterli sözleşme’ nitelendirmesinin önerilmesi ve bu ihtimalin beraberinde getirebileceği çeşitli problemlerin tespiti ile çözüm önerileri için ayrıca bkz. İkinci Bölüm, § 3, V, C (*Bu Yükümlülüklerin Çerçeve Sözleşmenin Hukuki Niteliğini Değiştirip Değiştirmeyeceği Problemi*).

²⁷⁷ **Eren**, Genel Hükümler, s. 359 p. 988; **Hoffbauer**, s. 23; **Yılmaz**, s. 71; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 110 p. 29, **Ayrancı**, s. 99.

Tanımdan da açıkça anlaşıldığı üzere opsiyon sözleşmesi ve önsözleşme kurumları beraberinde getirdikleri şu pratik fark sebebiyle birbirinden ayrılır: Opsiyon sözleşmesinde opsiyon hakkı sahibi tek taraflı irade beyanı ile asıl sözleşmeyi kurabilme veya değiştirebilme gücüne sahipken; önsözleşmenin ifa edilmemesi ve bu kapsamda asıl sözleşmenin kurulmaması halinde söz konusu sözleşmenin kurulması tek taraflı bir irade beyanı ile mümkün olmadığı gibi, ancak açılacak bir eda davası ile sağlanabilir. Bu kapsamda ön sözleşme ve opsiyon hakkı arasındaki söz konusu farklara ilişkin bkz. **Buz, V.:** Medeni Hukukta Yenilik Doğuran Haklar, Ankara 2005, s. 164; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 110; **Larenz / Wolf**, s. 561; **Eren** (Genel Hükümler), s. 359 p. 988.

hem de opsiyon sözleşmesi, kapsamında birden fazla sözleşmeyi barındıran bir hukuki enstrümandır.²⁷⁸

Nihayet bir diğer benzerlik, münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran bir yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin zorunlu unsuru olacağı yönündeki görüşün kabul edilmesi halinde, her iki sözleşmenin de pratik olarak başka bir sözleşmenin akdedilmesi sonucunu doğurabilme gücüdür. Bu yönüyle ilgili hukuki kurumların aynı amaca hizmet ettiği ifade edilebilir.

İfade edilen tüm benzerliklerin karşısında, opsiyon sözleşmeleri ve çerçeve sözleşmeler arasındaki farklar şu şekilde ifade edilebilir:

Bu çalışmada esas alınan kabule göre, münferit sözleşmenin akdedilmesi amacı taşıyan bir yükümlülük, çerçeve sözleşmelerin zorunlu unsuru olmadığından, bu yönde bir yükümlülük içermeyen çerçeve sözleşmeler münferit sözleşmenin akdi borcu doğurmazken; opsiyon hakkı sahibine yenilik doğuran bir hak sunarak, tek taraflı bir irade beyanı ile asıl sözleşmeyi kurabilme veya değiştirebilme gücü verir. Kaldı ki iki kavramın da pratik olarak bir başka sözleşmenin akdedilmesi sonucunu doğurabilme gücü -hemen yukarıda kaleme alındığı üzere- bir benzerlik olarak kabul edilse de bu gücün temelinde yatan hakların niteliği birbirinden farklıdır. Zira münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran -önsözleşme karakteri taşıyan- çerçeve sözleşmeler, münferit sözleşmenin akdi borcu doğuran bir alacak hakkını gündeme getirirken; opsiyon sözleşmesi ile doğan hak bir yenilik doğuran haktır.

²⁷⁸ Şen Doğramacı bu ortak noktayı “...içeriğini birbirinden farklı sözleşmelerin oluşturabildiği bir kalıp şeklinde değerlendirilmesi...” olarak ifade etmektedir, bkz. Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 140.

Bununla bağlantılı olarak, aralarındaki bir diğer fark, tarafı ifaya zorlama gücü doğurup-doğurmama noktasında kendini gösterir.²⁷⁹ Gerçekten de opsiyon hakkı, hakkın sahibine tek taraflı irade beyanı ile hukuki ilişkiyi kurabilme -ve/veya değiştirebilme- hakkı tanıyarak amaçlanan hukuki sonucun gönüllü olarak yerine getirilmemesi halinde cebri icra yoluna başvurulabilme gücü sağlar.

Opsiyon sözleşmesi ile çerçeve sözleşmenin farklılık arz ettiği bağlantılı bir diğer husus, bu iki hukuki kavramın sözleşme serbestisini sınırlandığı sac ayağı bakımındandır.²⁸⁰ Çerçeve sözleşme, münferit sözleşmenin tabi olacağı birtakım esasları belirleyerek tarafların münferit sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğünü üzerinde mutabık kaldıkları bu esaslar oranında kısıtlarken; buna ek olarak sadece münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran bir yükümlülük içeren çerçeve sözleşmeler, münferit sözleşmenin akdedilip akdedilmeyeceği yönündeki sözleşme özgürlüğünü de bertaraf etmektedir. Oysa tüm opsiyon sözleşmeleri, opsiyon hakkı sahibine yenilik doğuran bir hak sunarak, tek taraflı bir irade beyanı ile asıl sözleşmeyi kurabilme veya değiştirebilme gücü vererek karşı tarafın ilgili sözleşmenin kurulmaması veya değiştirilmemesi yönündeki sözleşme özgürlüğünü bertaraf eder.²⁸¹

Kavramlar arasındaki bir diğer fark ise, çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşmeden önce veya bunu takiben akdedilmesi mümkünken, opsiyon sözleşmesinin -işin doğası gereği- tek taraflı irade beyanı ile belirli içerikte bir

²⁷⁹ Eren (Genel Hükümler), s. 359 p. 988; Hoffbauer, s. 24; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 141; Yılmaz, s. 72.

²⁸⁰ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 141.

²⁸¹ Kocayusufpaşaoğlu, s. 113.

sözleşme kurma -veya sözleşmenin şartlarında değişiklik yapma- yetkisi tanıdığı hukuki ilişkiden önce akdedilmesidir.

Opsiyon sözleşmesi ile çerçeve sözleşme arasındaki farklardan bir diğeri de çerçeve sözleşmenin içeriğinde münferit sözleşmenin esaslı unsurlarını içermek zorunda olmaması ancak opsiyon sözleşmesinin geçerli şekilde akdedilmiş kabul edilebilmesi için asıl sözleşmenin esaslı unsurlarını -belirli veya belirlenebilir şekilde- içermesi gerekliliğidir. Bu farklılık, çerçeve anlaşma imzalandığında münferit sözleşmenin detaylarının henüz bir opsiyon hakkı sağlayabilmek için -genellikle- yeterince belirli olmadığı ve opsiyon hakkı ile ilişkilendirilen taahhüdün çerçeve sözleşmenin sağlamak istediği esneklik ihtiyacıyla uyumsuz olacağı yönüyle de ifade edilmektedir.²⁸²

Öte yandan bir diğer farklılık, opsiyon sözleşmesinin asıl sözleşmenin kurulması ile birlikte ortadan kalkması ancak münferit sözleşmenin akdedilmesinin çerçeve sözleşmeyi ortadan kaldırmamasıdır.²⁸³

İlgili açıklamalar ışığında, her ne kadar opsiyon sözleşmeleri ile çerçeve sözleşmelerin iki farklı hukuki kavram olduğu açıkça anlaşılrsa da -önsözleşmeler açısından benimsenen yaklaşımla paralel şekilde- söz konusu hukuki kurumların birbirinin içeriğine entegre edilebilecekleri ve somut bir sözleşme bünyesinde bir arada uygulanabilecekleri²⁸⁴ göz ardı edilmemelidir. Örneğin bir çerçeve sözleşmenin içeriğinde aynı zamanda bir opsiyon sözleşmesini barındırması ve böylece taraf iradelerince bir opsiyon hakkı tanınarak hakkın sahibine tek taraflı irade beyanı ile

²⁸² Hoffbauer, s. 68.

²⁸³ Hoffbauer, s. 24; Yılmaz, s. 166.

²⁸⁴ Aynı yönde bkz. Fuchs-Wissemann, s. 28; Yılmaz, s. 72.

içeriği belirlenmiş bir sözleşmeyi kurabilme veya değiştirebilme gücünün sağlanabilmesi de mümkündür.

X. GENEL İŞLEM ŞARTLARI

Çerçeve sözleşmeler ile karşılaştırılan hukuki kavramlar arasında en sıkı benzerliğe sahip olanlardan bir diğerrinin ise genel işlem şartları olduğu ifade edilmelidir. Kavramlar arasındaki sıkı benzerlik, her iki kurumun da amaçları ile beraberinde getirdikleri avantajların paralel olmasından ve çerçeve sözleşmelerin akdedilmesinde sıklıkla genel işlem şartlarından yararlanılmasından kaynaklanmakta; bu benzerlik, dikkatle karşılaştırılmalarını zorunlu hale getirmektedir.²⁸⁵

Genel işlem şartları, TBK m. 20/1’de tanımlandığı üzere, sözleşmenin akdi sırasında düzenleyenin ileride çok sayıda benzer sözleşmede kullanmak üzere tek taraflı hazırladığı ve karşı tarafın kabulüne sunduğu sözleşme hükümleridir.

Çerçeve sözleşmeler ile genel işlem şartlarını birbirine yaklaştıran ortak paydalar şu şekilde ifade edilebilir:

Hem çerçeve sözleşmeler hem genel işlem şartları, taraflar arasındaki hukuki ilişkinin kurulmasını kolaylaştırarak zaman, para ve emek yönünden tasarruf etmeyi amaçlamakta ve böylece işlem maliyetlerini minimuma indirerek ekonomik bir avantaj sunmaktadır.²⁸⁶ Özellikle de kitlesel mal ve hizmet sunumunda kolaylaştırıcı

²⁸⁵ Öyle ki **Barlas**’a göre genel işlem şartları ile çerçeve sözleşmeler arasında göz ardı edilemez bir bağlantı söz konusudur zira genel işlem şartlarının geçerliliğinin nasıl tespit edileceği sorusunun revaçta olduğu 1999 yılında doktrindeki girift tartışmalar, çerçeve sözleşme kavramına yönelen dikkatleri ve çerçeve sözleşme kavramının değerini arttırmış; bu sebeple iki müessese arasındaki ilişkinin ortaya konması ihtiyacı önem kazanmıştır, bkz. **Barlas**, s. 807-808.

²⁸⁶ Her iki kurumun da ekonomik konjüktüre katmayı amaçladığı avantajların paralel olduğu, bu yönde benzer amaçların hedeflendiği ve işlem maliyetlerini azalttığı yönünde bkz. **Larenz / Wolf**, s. 771;

bir rol oynarak girift pek çok sözleşmenin hızlı ve kolay formüle edilmesine hizmet ederler.²⁸⁷

Her iki kavram da hukuki belirlilik ilkesine katkı sağlar. Zira hem çerçeve sözleşmeler hem de genel işlem şartları, -çerçeve sözleşmeler için mutlak olmasa da çoğunlukla- birden çok hukuki işlem için uygulanacak birtakım hükümler açısından temel bir şablon inşa ederek belli bir standard ortaya koyma gayesi ile hukuki belirlilik ilkesine ve iş ilişkilerinde standardizasyona hizmet eder.²⁸⁸

Her iki hukuki kavram da taraflar arasındaki ilişkinin tabi tutulacağı kuralların belirlenmesini sağlayan hukuki birer araç olduğundan; sözleşme boşluklarının doldurulmasını -ve hatta fikrimce- hukuki ilişkide potansiyel sözleşme boşluklarının (daha doğmadan) minimuma indirilmesini zira söz konusu boşluğun doğma potansiyelinin taraf iradeleriyle baştan bertaraf edilmesini- sağlar.²⁸⁹

Genel işlem şartları ile çerçeve sözleşmelerin bir diğer benzer özelliği ise, -yapısal bir özellik olduğu ifade edilebilecek bir ortak payda niteliğinde- birden çok sözleşmede uygulama alanı bulmaları, bir diğer ifade ile; tek bir sözleşme ilişkisi için değil, çok sayıda sözleşme için pratik bir değer taşımaları olarak işaret edilmektedir.

Eren, Genel Hükümler, s. 226-227 p. 619-622; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 228; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 121 ve s. 135; **Yılmaz**, s. 84. Genel işlem şartlarının rasyonalizasyonu ve hızı sağladığı yönünde bkz. **Maurenbrecher**, s. 187; **Atamer** (Denetlenmesi), s. 72; **Atamer, Y. M.**: *Genel İşlem Koşulu mu Bireysel Pazarlıkla Kurulan Sözleşme mi? Tüketici ve Tacir İşlemleri Açısından Karşılaştırmalı Olarak Başvurulabilecek Değerlendirme Kriterleri*, Yeni Türk Borçlar Kanunu ve Yeni Türk Ticaret Kanunu Sempozyumu, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2013, s. 110-111; **Eren** (Genel Hükümler), s. 227 p. 621. Genel işlem şartlarının ekonomik etkinlikte işlem maliyetlerini azaltma fonksiyonu hk. ayrıca bkz. **Atamer** (Denetlenmesi), s. 58-59; **Eren** (Genel Hükümler), s. 227, p. 621.

²⁸⁷ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 121; **Yılmaz**, s. 84.

²⁸⁸ **Larenz / Wolf**, s. 771; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 226; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 121 ve s. 135; **Yılmaz**, s. 84; **Eren** (Genel Hükümler), s. 226 p. 619.

²⁸⁹ **Eren** (Genel Hükümler), s. 227 p. 622; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 135.

Öyle ki çerçeve sözleşmeler, -genellikle- birden fazla münferit sözleşmede uygulanacak çatı hükümleri içermesi yönüyle genel işlem şartı kurumuyla benzerlik arz etmektedir.²⁹⁰ Gerçekten de hazırlayan, genel işlem şartını birden çok sözleşmede kullanmak amacı ile formüle ederken; çerçeve sözleşmede üzerinde mutabık kalınan esasların da münferit sözleşmelerde uygulanmak üzere kaleme alındığı açıktır.

Nihayet çerçeve sözleşmeler ile genel işlem şartları arasındaki bir diğer benzerliğin, nasıl ki genel işlem şartları bir hukuki ilişkinin tabi olacağı ‘şartları’ ‘önceden’ belirliyor ise; çerçeve sözleşmenin de münferit sözleşmenin tabi olacağı birtakım esasları ‘önceden’ belirlemesi olduğu düşünülebilir. Ancak Şen Doğramacı’ya göre, genel işlem şartları ile çerçeve sözleşmeler arasındaki benzerlikler tespit edilirken ilişkili oldukları sözleşme ile aralarındaki öncelik-sonralık ilişkisinin baz alınması yerinde değildir zira çerçeve sözleşme münferit sözleşmelerden bağımsız -başlı başına- bir sözleşme iken, genel işlem şartları ilintili olduğu sözleşmenin belli bir usulle belirlenmiş olan içeriğidir.²⁹¹ Kanaatimce de genel işlem şartları ile çerçeve sözleşmeler arasında, ilişkili oldukları sözleşmenin kurulmasından önce veya sonra vücut bulmaları kriteri esas alınarak bir benzerlik kurulması yerinde değildir ancak bu sonucun altında yatan sebep kavramların hukuki niteliklerinden azade, her ne kadar uygulamada sıklıkla karşılaşılan -bu yönüyle tipik- çerçeve sözleşme modelinin münferit sözleşmeden önce akdedildiği açıkça gözlemlense de çerçeve sözleşmelerin kapsamına aldığı münferit sözleşmeden sonra da akdedilebileceği kabul edildiğinden, bu kriterin çerçeve sözleşmeler bakımından belirleyici olma gücünü kaybetmesi ve

²⁹⁰ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 121; Yılmaz, s. 84.

²⁹¹ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 137.

kavramlar arasındaki bir benzerliğin tespitinde rol oynamasının sağlıklı gözükmemesidir.

İzah edilen ve özellikle kavramların amaçsal birlikteliğinden kaynaklanan tüm bu benzerlikler, genel işlem şartları ile çerçeve sözleşme kavramlarını birbirine yaklaştırmaktadır. Ancak benzerlik arz ettikleri özelliklerine rağmen çerçeve sözleşmeler ile genel işlem şartlarını birbirinden farklı kılan²⁹² şu meselelere dikkat çekilmelidir:

Kavramların hukuki nitelikleri epeyce farklıdır.²⁹³ Genel işlem şartları, başlı başına bir sözleşme değil; sözleşmenin içeriğinde yer alan hükümlerin bir kısmına verilen teknik bir nitelendirme. Oysa çerçeve sözleşme, taraflar arasında kurulmuş olan -TBK m. 1 anlamında- sözleşmesel ilişkinin bizzat kendisidir.²⁹⁴

Farklı hukuki nitelikleri, hukuki akıbetlerinin belirlenmesinde tabi olacakları hükümlerin de farklı olması sonucunu doğurur. Örneğin çerçeve sözleşmelerin kurulması ve geçerliliği, diğer tüm sözleşme ilişkileri gibi TBK'nın sözleşmelerin kurulması ve geçerliliğine ilişkin hükümlerine -ve bunlarla beraber ilgili çerçeve sözleşmeyi kapsamına alan özel bir kanun hükmü varsa ona- tabiyken, genel işlem şartlarının geçerliliği, 'genel işlem şartlarının yürürlük, yorum ve içerik denetimi' olarak ifade edilen, TBK'da özel olarak belirlenmiş usul ve esaslara tabidir.²⁹⁵

²⁹² **Kochs, H.:** Der Eigenhändler, Rechtsprobleme des Rahmenvertrages unter Berücksichtigung auch der Nebenverträge, Diss. Köln 1964, s. 32.

²⁹³ **Şen Doğramacı** fikrimce bu sebeple, kurumlar arasındaki benzerliğin '*fonksiyon bakımından*', oysa farklılığın '*yapısal*' bir farklılık olduğunu ifade etmektedir (bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 135).

²⁹⁴ **Barlas**, s. 818; **Fikentscher / Heinemann**, s. 98; **Larenz / Wolf**, s. 773; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 136.

²⁹⁵ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 137; **Yılmaz**, s. 85.

TBK m. 20/I'de de açıkça ifade edildiği üzere, genel işlem şartlarından bahsedilebilmesi için, “... ileride çok sayıdaki benzer sözleşmede kullanmak amacıyla, önceden, tek başına” hazırlanmış hükümlerin söz konusu olması gerekir. Oysa çerçeve sözleşme hükümlerinde böyle bir şart söz konusu değildir. Çerçeve sözleşme hükümleri tek bir veya birden çok; benzer veya birbirinden oldukça farklı münferit sözleşme ilişkisinde uygulanması yönünde taraflarca mutabık kalınmış esaslar olabilecekleri gibi tek tarafça hazırlanmış olmaları da gerekmez. Ancak elbette çerçeve sözleşmenin hükümleri içinde genel işlem şartlarına yer verilmesine de bir engel yoktur.

Genel işlem şartları ile çerçeve sözleşmeler arasındaki bir diğer fark; taraflara tanınan müzakere gücü dikkate alındığında hukuk dünyasında vücut bulma şekilleridir. Genel işlem şartı taraflardan birine müzakere gücü tanınmaksızın²⁹⁶, tek taraflı olarak dayatılan ve bu sebeple de ağır denetim mekanizmalarına tabi tutulan sözleşme hükümleriyken; genel işlem şartı niteliği taşımayan çerçeve hükümler, tarafların müzakere edebilme gücüne (ilgili hükmü -kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda- değiştirebilme gücüne) sahip olarak karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile akdettikleri hükümlerden oluşur.²⁹⁷ Bir diğer ifadeyle tarafların sahip oldukları müzakere gücü, çerçeve sözleşmenin içeriğindeki genel işlem şartı

²⁹⁶ Çalışma boyunca ‘müzakere gücü tanınmaksızın/olmaksızın’ ifadeleri ile kastedilen tarafa dayatılmış ‘kabul et ve imzala ya da imzalama’ (*take it or leave it*) düzenidir. Ele alınması gereken temel kriter “*müzakere gücünün gerçek anlamda var olup olmadığı*” sorunudur; müzakere gücünün kullanılıp kullanılmaması değildir, bkz. **Atamer** (Denetlenmesi), s. 77.

Müzakere gücünün gerçek anlamda var olduğundan bahsedilebilmesi için müzakere ortamının kurulabilmesi, tarafa kendi menfaatlerini koruma özgürlüğünün sağlanması ve sözleşmenin içeriğini değiştirebilme (etkileyebilme) gücünün sunulması gerektiği yönünde bkz. **Hoffbauer**, s. 61. Genel işlem şartları kendisine sunulan tarafın müzakere gücünün bulunmadığı yönünde bkz. **Hoffbauer**, s. 63-64; **Eren** (Genel Hükümler), s. 231 p. 631; **Atamer** (Denetlenmesi), s. 77.

²⁹⁷ **Hoffbauer**, s. 60 ve s. 63-64; **Fuchs-Wissemann**, s. 96; **Eckel**, s. 75; **Behrens**, s. 37; **Gebhardt**, s. 42; **Graf von Westphalen**, s. 22; **Wüstney**, s. 35; **Barlas**, s. 811; **Tümerdem**, s. 42; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 138; **Yılmaz**, s. 84 ve s. 167; **Halıcı**, s. 28; **Ayhan**, s. 16-17; **Dağlı**, s. 10.

taşımayan bir çerçeve hüküm ile bir genel işlem şartı arasındaki kırmızı çizgidir. Ancak bir sözleşmenin akdi sürecinin başında genel işlem şartı olarak kullanılması öngörülmüş ve bu amaçla kaleme alınmış bir sözleşme hükmünün, sonradan bir bireysel çerçeve hükme vücut verebilmesi mümkün olduğu gibi; bireysel çerçeve hüküm olarak akdedilmesi planlanan bir sözleşme hükmünün genel işlem şartı olarak sözleşmenin içeriğine dahil edilmesinin de mümkün olduğuna dikkat çekilmelidir. Öyle ki sözleşmenin hazırlık safhasında genel işlem koşulu olması düşüncesiyle sözleşmenin tek bir tarafınca kaleme alınmış bir hüküm üzerinde, ilerleyen zamanlarda müzakere sürecinde karşı tarafa müzakere ve söz konusu hüküm üzerinde değişiklik yapabilme gücü ve yetkisi veriliyorsa artık bir genel işlem şartının varlığından değil tarafların üzerinde müzakere ettikleri bireysel bir sözleşme hükmünden²⁹⁸ bahsedilir. Benzer bir şekilde, bireysel bir çerçeve hüküm olarak sözleşmenin akdi sürecinde tarafların müzakeresine açık olacağı düşünülen bir sözleşme hükmü, süreç amaçlandığı şekilde sürdürülemez ve en nihayetinde sürecin sonunda müzakere etme gücü sağlanmaksızın ilgili tarafa dayatılırsa, -genel işlem şartı olabilmesini sağlayacak diğer şartları da sağlaması koşuluyla- bir genel işlem şartı niteliği taşıyabilir. Öyleyse sözleşmenin akdedilmesi sürecinde tanınan müzakere gücünün yoğunluğu, ortada

²⁹⁸ **Atamer**, “*Genel İşlem Şartlarının Bireysel Anlaşmaya Dönüşmesi*” başlığı altında kaleme aldığı bu meselede -katıldığım üzere- genel işlem şartları kendisine dayatılan tarafa sunulmuş basit -ve adeta göstermelik- bir “*isterseniz şartları değiştirebilirsiniz*” teklifinin yeterli kabul edilemeyeceğini, tarafın somut olayın özellikleri dikkate alındığında hükmü şekillendirme özgürlüğünü kullanabilecek güce sahip olduğuna kanaat getirilebilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Öyle ki tarafın sözleşmenin içeriğinde yer alan genel işlem şartlarının anlamına ve hukuki sonuçlarına vakıf olabilme yetisi de sözleşme hükümlerini bireysel sözleşme haline getirmez zira bir bireysel anlaşmadan bahsedebilmek için aslanan tarafın -gerçek anlamda- müzakere edebilme gücünü haiz olabilmesidir, detaylı bilgi için ayrıca bkz. **Atamer** (Denetlenmesi), s. 73 vd. Müzakere edebilme gücünün ne zaman var kabul edileceğine ilişkin önerilen kriterler hk. bkz.: **Atamer** (Değerlendirme Kriterleri), s. 126 vd. ile **Hoffbauer**, müzakere şartının gerçekleşip gerçekleşmediğinin (gerçek bir müzakere ortamının karşı tarafa sağlanıp sağlanmadığının) değerlendirilmesinde çifte farklılaştırma (*doppelter Differenzierungsgebot*) olarak ifade ettiği bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulacağını, bu kapsamda tarafların korunma ihtiyaçları bakımından tüketici-girişimci ilişkisi ile girişimci-girişimci ilişkisinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir, (ilgilisi için ayrıca bkz. **Hoffbauer**, s. 62.).

bireysel bir hükmün mü yoksa genel işlem şartının mı mevcut olduğunun tespit edilmesinde kilit unsurlardan biridir.

Bir görüşe göre genel işlem şartları ile çerçeve sözleşmeler arasındaki farklardan bir diğeri, genel işlem şartları sözleşmenin asli veya yan edim yükümlülüklerine ilişkin olabilecekken çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümlülüğü içermemesidir.²⁹⁹ Ancak fikrimce çerçeve sözleşmeler de -kendine özgü bir nitelik taşısa da- asli edim yükümlülüğü içerdiğinden,³⁰⁰ bu hususun iki kavram arasındaki bir farklılık olarak işaret edilmesi yerinde değildir.

Çerçeve sözleşmeler ile genel işlem şartları arasındaki bir diğer fark ise, bağlayıcı olabilmeleri için bağlayıcı olacakları sözleşme ilişkisinin içeriğine şeklen dahil edilmelerinin şart olup olmadığı yönüyle ortaya çıkar. Bir genel işlem şartının işlerlik kazanabilmesi için, öncelikle her bir sözleşme özelinde ayrıca kabul edilmesi -ilgili sözleşmenin içeriğine dahil edilmesi ve böylece yürürlük denetimini geçebilmesi- gerekir. Oysa çerçeve sözleşme, doğası itibarıyla kapsamına aldığı tüm münferit sözleşmelerin tabi olacağı esasları belirleyen bir çerçeve olarak ilgili münferit sözleşmenin bünyesinde, hükümleri üzerinde taraflarca tekrar anlaşılmasına gerek kalmaksızın -kendiliğinden- bağlayıcıdır.³⁰¹

Öte yandan kanaatimce, iki kavramın yarattığı psikolojik etkinin birbirinden şu yöndeki farklılığı da göz ardı edilmemelidir:

²⁹⁹ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 139; **Yılmaz**, s. 84-85. Genel işlem şartlarının sözleşmenin asli veya yan edim yükümlerine ilişkin olabilmesi hk. bkz. **Atamer** (Denetlenmesi), s. 64; **Larenz / Wolf**, s. 773.

³⁰⁰ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, B (*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü*).

³⁰¹ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 138; **Yılmaz**, s. 85; **Ayrancı**, s. 108.

Bireysel çerçeve hükümler, sözleşmenin tarafları açısından yarattığı psikolojik durum dikkate alındığında genel işlem şartlarına kıyasla daha avantajlıdır. Zira, genel işlem şartlarını hazırlayan tarafın bakış açısıyla bakıldığında; akdedilen hükümlerin müzakere gücü bertaraf edilerek karşı tarafa dayatılıyor olması sonucu kendine özgü bir denetim mekanizmasına tabi tutulması, genel işlem şartlarının yokluğu veya geçersizliği riskini besler ve bu risk genel işlem şartını hazırlayan için sözleşmesel ilişkiye adeta ‘diken üzerinde’ bir psikolojide devam etme ihtimalini doğurur. Öyle ki hazırlayan taraf “ya genel işlem şartı tabi tutulduğu hukuki denetimleri geçemezse” şüphesi ve bu ihtimalin -düşük bir ihtimal dahi olsa- varlığı ile hukuki ilişkiye ilgili genel işlem şartının geçerli şekilde uygulanamayacak olması riskiyle devam ederken; genel işlem şartının yazılmamış sayılması halinde, “Ancak genel işlem şartının tabi tutulduğu bu hukuki sonucu bilseydim sözleşmenin geri kalanını da akdetmezdim!” iddiasında da bulunamayacağından (bkz. TBK 22), -içinde bulunulan durum ilgili taraf için sözleşme ilişkisine devam edilemez ağırlıkta katlanılamaz olsa dahi- sözleşme ilişkisine devam etme zorunluluğu altındadır. Oysa bireysel çerçeve sözleşme hükümleri, genel işlem şartlarının tabi olduğu hukuki denetime tabi olmayacak, -tüm sözleşme ilişkileri gibi- yokluklarını veya hükümsüzlüklerini gerektirecek bir sebep bulunmadıkça geçerli kabul edilecek ve bu yönüyle ilgili hüküm lehine sonuç doğuracak kişi perspektifinden daha güvenli bir liman teşkil edecektir.

Müzakere gücü bertaraf edilerek genel işlem şartı kendisine dayatılan taraf açısından bakıldığında ise, tarafın müzakere gücü olmadığı ve fikrinin alınmadığı gerçeği ile hukuki ilişkiye başlaması sözleşme ilişkisine duyduğu güven duygusunu zedeleyen psikolojik bir yükür. Oysa bireysel çerçeve sözleşme hükümleri, genel işlem şartlarının müzakere edilmemesinin taraf üzerinde doğurduğu “bir tarafça

empoze edilme'' unsuruna yönelik bu psikolojik yükü ortadan kaldırmakta, tarafa müzakere gücü sağlayarak birden fazla sözleşme ilişkisinde uygulanabilecek hükümler üzerinde karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile bir orta noktada buluşma imkanı sağlamakta; dahası böylece, tarafların sürece güven duygusuna ve somut sözleşme adaletine yönelik hislerine olumlu yönde katkıda bulunarak taraflara üzerinde anlaştıkları hükümlere uyma yönünde daha gönüllü olacakları³⁰² bir düzen yaratmaktadır. Öyle ki kanaatimce kişinin kendisine başkası tarafından dayatılmış bir kurala uyma motivasyonu ile, müzakere etme ve bu doğrultuda da formüle etme gücüne sahip olduğu bilinciyle kabul ettiği bir kurala uyma motivasyonunun aynı olduğundan bahsedilmesi makul gözükmemektedir.

Nihayet ifade etmek gerekir ki genel işlem şartları ve çerçeve sözleşmelerin birbirinden farklı iki hukuki kavram olduğu gerçeği, bir hukuki ilişkide bir arada başvurulabilecek iki hukuki enstrüman olmalarına engel değildir. Hatta genel işlem şartları ile çerçeve sözleşmeler arasındaki bağılılığı ve benzerliği arttıran en önemli etken, çerçeve sözleşmelerin içeriği oluşturulurken uygulamada sıklıkla genel işlem şartlarından yararlanıldığı gerçeğidir.³⁰³ Öyle ki çerçeve sözleşmelerin akdi safhasında genel işlem şartlarından yararlanılması mümkün ve hatta olağandır. Ancak tam da bu noktada beraberinde soru işaretlerini de getirecek şu ihtimallerin üzerinde düşünülmesi zaruriyeti doğar:

³⁰² Hoffbauer, s. 17.

³⁰³ Weber, s. 417; Hoffbauer, s. 60 ve s. 63; Gürzumar, s. 28; Barlas, s. 811, Atamer (Denetlenmesi), s. 95 vd.; Larenz / Wolf, s. 428; Zingg, s. 21; Erdem, s. 7; Yılmaz S., s. 24; Yılmaz, s. 167; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 36, s. 88, s. 138; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1051; Yıldırım Soysal, s. 103-104; Demir B., s. 67; Dağlı, s. 10.

Öncelikle bir çerçeve sözleşme bütünüyle genel işlem şartlarından oluşuyorsa; genel işlem şartlarından oluşan standart (tip/kitleseel/formüler) bir sözleşmenin varlığından bahsedilmesi ve bu sözleşmenin ilgili hukuk düzeninin genel işlem şartları için öngördüğü hükümlere -özellikle de genel işlem şartları için öngörülen denetime-tabi tutulması gerekir.³⁰⁴ Ancak bir çerçeve sözleşmenin içeriğindeki bir kısım hükümler için müzakere gücü tanınmıyor, böylece ilgili sözleşmenin bir kısmının formülasyonunda genel işlem şartlarından yararlanılıyorsa; bu ihtimalde bireysel çerçeve hükümler ile birlikte sözleşmenin içeriğine entegre edilmiş genel işlem şartlarının varlığı kabul edilmeli ve sözleşmenin içeriğindeki genel işlem şartlarına yine ilgili hukuk düzeninin genel işlem şartları için öngördüğü -özellikle bu şartların denetlenmesine yönelik- hükümler uygulanmalıdır.³⁰⁵ Nihayet son bir ihtimal olarak, çerçeve sözleşmenin hiç genel işlem şartı içermemesi de mümkündür. İlgili ihtimallerin ayrı ayrı ele alınmasının tarafımca pratik açıdan taşıdığına inandığım değer, sözleşmenin bir tarafının diğer tarafa dayatmak istediği genel işlem şartlarını, kanunu dolanmak ve hukuk düzeninin genel işlem şartlarına yönelen denetiminden kaçabilmek amacıyla çerçeve sözleşmenin içeriğindeki bireysel çerçeve hükümler arasında kamufle etmeye çalışarak çerçeve sözleşme modelinin adeta bir ‘maşa/perde’ olarak kullanabilmesi tehlikesidir. Bu tehlikenin bertaraf edilmesinde ilgili sözleşme hükümlerinin doğru şekilde nitelendirilmesi kritik önem taşır.

³⁰⁴ Standart sözleşmeler ile çerçeve sözleşmelerin karşılaştırıldığı bölüm için ayrıca bkz. Birinci Bölüm, § 3, II (*Çerçeve Sözleşmelerin Benzerlik Gösterdiği Hukuki Kavram ve Kurumlar ile Karşılaştırılması / X. Genel İşlem Şartları*).

³⁰⁵ Çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alan genel işlem şartlarının TBK’nın (veya ilgili hukuk sisteminin) genel işlem şartlarına ilişkin hükümlerine tabi tutulacağı yönünde bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 6; **Brox / Walker**, § 4 N. 40; **Demir B.**, s. 67; **Köroğlu**, s. 85.

Değerlendirilmesi gereken bir diğer ihtimal ise, sözleşmenin taraflarından biri ile akdedilen çerçeve sözleşme, birden fazla başka sözleşme öznesi ile de aynı şekilde -veya görünüşte farklılık yaratılacak şekilde sadece gramatik unsurları değiştirilerek ancak özü ve amacı korunarak akdediliyorsa³⁰⁶ - söz konusu çerçeve sözleşmenin aynı zamanda bütünü itibarıyla bir genel işlem şartı karakteri ve fonksiyonu taşıyıp taşımayacağı ile ortada bir standart sözleşmenin varlığından bahsedilip bahsedilemeyeceği meselesidir. Bu ihtimalde, her ne kadar şeklen genel işlem şartlarını ve standart sözleşmeleri anımsatan bir çerçeve sözleşme söz konusu olsa da ilgili çerçeve sözleşmenin hükümlerine ilişkin müzakere gücü bertaraf edilmedikçe, bu hükümler birer genel işlem şartı ve söz konusu sözleşme de bir standart sözleşme olarak nitelendirilemez.³⁰⁷ Örneğin, avukatların veya noterlerin birden çok hukuki işlem için önceden hazırladıkları çerçeve sözleşmelerin, karşı tarafa pazarlık etme gücü sağlandığı sürece genel işlem şartı ve standart sözleşme niteliği taşıdığından bahsedilemez.³⁰⁸ Ancak ne zaman ki ilgili sözleşme, tarafın müzakere gücü olmaksızın tarafa dayatılırsa -her ne kadar taraflarca çerçeve sözleşme olarak nitelendirilse de-

³⁰⁶ Hatırlatılmalıdır ki TBK m. 20/II'de açıkça kaleme alındığı üzere genel işlem şartlarının birden fazla hukuki işlemde gramatik açıdan farklı şekilde kaleme alınmış olması genel işlem şartı karakterlerini ortadan kaldırmaz.

³⁰⁷ **Atamer** (Denetlenmesi), s. 72.

³⁰⁸ İlgili örnek için bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 137 dn. 649. Müzakere imkanının sorunları beraberinde getirebileceği yönünde bkz. **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 226; **Fikentscher / Heinemann**, s. 100; **Tekinay / Akman / Burcuoğlu / Altop**, s. 158; **Atamer** (Denetlenmesi), s. 70.

Bu noktada akla gelebilecek bir diğer probleme daha ışık tutulması yerinde olacaktır: Çerçeve hükmün, akdedilecek veya hali hazırda akdedilmiş çok sayıda münferit sözleşme için de bağlayıcı olacağı gerçeği dikkate alındığında, bu durumun çerçeve sözleşme sayesinde çerçeve hükmün aslında fiziken içeriğine dahil edilmediği çok sayıda münferit sözleşme için de bağlayıcı olması sonucunda (söz konusu çerçeve hükmün) yürürlük denetiminden muaf tutularak kanunun dolanılması sonucunu doğurup doğurmayacağı üzerinde düşünülmesi gereken bir diğer soru işaretidir. Fikrimce, çerçeve sözleşmenin içeriğine dahil edilmiş bir -çerçeve- hüküm üzerinde müzakere gücü bir taraf aleyhine kısıtlanmadığı sürece bir genel işlem şartından bahsedemeyeceğinden elbette yürürlük denetimine ihtiyaç duyulmayacaktır. Ancak tarafa müzakere gücü sunulmadığı için genel işlem şartı niteliği taşıyan bir hükmün çerçeve sözleşmenin içeriğine dahil edilmesi halinde, bağlayıcı olacağı münferit sözleşmelerin içeriğine dahil olup olmadığının denetlenmesi ihtiyacı hasıl olacağından yürürlük denetimi gündeme gelecektir.

tarafların nitelendirmesinden bağımsız şekilde genel işlem şartlarından oluşan bir standart sözleşmenin varlığından bahsedilir.³⁰⁹

Genel işlem şartları ile de bağlantılı olarak, çerçeve sözleşmelerin karşılaştırılması gereken bir diğer hukuki kurum standart sözleşmelerdir. Uygulamada sıklıkla başvuru alan ve genel işlem şartlarından oluşan sözleşmeler standart (tip / kitlesel / formüler / iltihaki) sözleşmeler olarak adlandırılır.³¹⁰

Standart sözleşmeler ile çerçeve sözleşmeler arasındaki benzerlik ilişkisi şu şekilde ele alınabilir:

Her şeyden önce hem çerçeve sözleşmeler hem de standart sözleşmeler, ‘sözleşme’ olma nitelikleri ile ortak bir paydada buluşurlar.

Hem çerçeve sözleşmeler hem de standart sözleşmeler taşıdıkları işlev ve beraberinde getirdikleri avantajlar açısından da ciddi ölçüde benzerlik taşır. Zira her iki kurum da birden çok hukuki ilişkiyi kapsamına alacak hükümleri belirleyerek zaman, emek ve para kaynaklarından tasarruf edebilmeyi ve böylece işlem maliyetlerini azaltmayı hedeflemektedir.³¹¹

³⁰⁹ Standart sözleşmelerin temel özelliği olarak taraflardan birinin müzakere gücünün bertaraf edildiği yönünde bkz. **Oğuz, C.:** *Standart Sözleşmelerin BK 21 İle 99/2 ve 100/3 Hükümlerine Göre Hakim Tarafından Kontrolü*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 1998/1, s. 25-26.

³¹⁰ **Eren** (Genel Hükümler), s. 230 p. 630; **Oğuz C.**, s. 25; **Gümüş** (Genel Hükümler), s. 171; **Aydoğdu**, s. 125-126. Çerçeve sözleşmelerle bu (ve hatta ‘şartname’, ‘seri sözleşme’, ‘kitle (yığın) sözleşmeleri’ başta olmak üzere benzer) kavramların birbiri yerine kullanıldığı hk. **Aydoğdu**, s. 60-61.

³¹¹ Standart sözleşmeler bu yönüyle genel işlem şartları ile de benzerlik taşıdıklarından, genel işlem şartları ile çerçeve sözleşmelerin işlev ve doğurdıkları avantajlar yönünden -hemen yukarıda izah edilen- benzerlikleri aynı zamanda standart sözleşmeler ile çerçeve sözleşmeler arasındaki benzerlikler olarak da işaret edilebilir. Standart sözleşmelerin beraberinde getirdiği söz konusu avantajlar için ayrıca bkz. **Oğuz C.**, s. 26.

Söz konusu benzerliklere ve uygulamada yerleşik bir hata olarak birbirleri yerine kullanılmalarına³¹² rağmen çerçeve sözleşmeler ve standart sözleşmeler iki farklı hukuki kavramdır. Çerçeve sözleşmeleri standart sözleşmelerden ayıran en temel özellik; standart sözleşmelerin içeriğinin tamamının genel işlem şartlarından oluşması ve hazırlayanca, sözleşmenin karşı tarafına bir müzakere gücü tanınmaksızın ‘‘take it or leave it’’ usulünce dayatılması; oysa çerçeve sözleşmenin (elbette içindeki genel işlem şartları ile birlikte) hükümlerinin müzakere gücünün taraflardan biri aleyhine kısıtlanmaksızın sunulan bireysel hükümlerden de oluşabilmesidir. Öyleyse ‘her çerçeve sözleşme, bir standart sözleşme’ olmadığı gibi³¹³ ‘her standart sözleşme bir çerçeve sözleşme’ olmak zorunda da değildir.

XI. İÇERİĞİ NORMLARA BAĞLANMIŞ SÖZLEŞME

İçeriği normlara bağlanmış sözleşmeler (*Vertrag mit Normiertem Inhalt*), ikinci dünya savaşı sonrasında devletlerin benimsemiş oldukları müdahaleci yaklaşımın bir görünümü olarak ortaya çıktığı ifade edilen, sözleşmelerin içeriğindeki belli başlı normları devletin norm koyma gücüyle önceden kaleme aldığı ve tarafların bu emredici normları değiştirmeksizin akdedebildikleri bir sözleşme türüdür.³¹⁴ Bu kapsamda örneğin toplu iş sözleşmeleri, tarafların hak ve borçları ile ileride karşılaşacakları uyuşmazlıkların çözüm yollarını düzenleyen içeriği normlara bağlanmış sözleşme örneğidir.³¹⁵

³¹² Aynı yöndeki tespit için ayrıca bkz. **Kazmacı**, s. 63.

³¹³ ‘Ancak uygulamada çerçeve sözleşmelerin sıklıkla iltihaki (katılmalı) sözleşme biçiminde yapıldığı’ yönünde bkz. **Keskin**, s. 13 dn. 34.

³¹⁴ **Barlas**, s. 826; **Yılmaz**, s. 76-77; **Çetin / Töremiş**, s. 87.

³¹⁵ **Barlas**, s. 826; **Yılmaz**, s. 77.

Kavramlar arasındaki benzerlik ele alındığında, çerçeve sözleşmeler ile içeriği normlara bağlanmış sözleşmelerin dahil olduğu hukuki ilişkiler, yapısal anlamda bir benzerlik arzeder; öyle ki her iki modelde de kapsamına aldıkları hukuki işlemleri bağlayacak temel kuralların belirlenmesi söz konusudur.³¹⁶

Söz konusu benzerliklerine rağmen, içeriği normlara bağlanmış sözleşmeler ile çerçeve sözleşmeler şu pek çok noktada farklılık arz eder:

Normlara bağlanmış sözleşmenin çerçeve sözleşmeden farkı; bu sözleşmenin -bu kapsamda örneğin bir toplu iş sözleşmesinin- içeriğinin tamamen veya kısmen değiştirilemez normlardan oluşması sebebiyle tarafların sözleşme özgürlüğü kapsamında ilgili hükümleri belirleme veya değiştirme özgürlükleri sınırlı veya hiç yokken; çerçeve sözleşmenin hükümlerinin taraflarca serbestçe ve üzerinde müzakere edilerek belirlenmesi, kabul edilmesi ve yine taraf iradeleri ile değiştirilebilmesidir.³¹⁷

Normlara bağlanmış sözleşme ile çerçeve sözleşme arasında **Weber**'in işaret ettiği bir diğer farklılık ise³¹⁸, her ikisinin de gelecekte akdedilecek hukuki ilişkilerin tabi olacağı temel kuralları düzenlemesi, ancak normlara bağlanmış sözleşme ilerde akdedilmesi “*muhtemel*” tüm hukuki işlemlerin temel normlarını belirlerken (bu yönüyle daha geniş bir uygulama alanına sahipken); çerçeve sözleşmelerin ilerde akdedilecek “*belirli*” ve “*somut*” münferit sözleşmeleri esas almasıdır. Ancak işaret edilen bu fark her somut çerçeve sözleşme açısından doğru olmayabilir. Zira, fikrimce münferit sözleşmeyi akdetme borcu çerçeve sözleşmenin zorunlu bir unsuru

³¹⁶ **Barlas**, s. 826; **Weber**, s. 414-415.

³¹⁷ **Barlas**, s. 826; **Yılmaz**, s. 77; **Çetin / Töremiş**, s. 87.

³¹⁸ **Weber**, s. 414-415. **Barlas**, söz konusu farklılığı kabul etmekle beraber bu farklılığın “*hiçbir pratik değer taşımayan, salt psikolojik ve sonuçta, önemsiz bir farklılık*” olduğunu ifade etmektedir, bkz. **Barlas**, s. 827.

olmadığından çerçeve sözleşmenin münferit sözleşme akdetme borcu doğurması halinde, ileride akdedilecek “belirli” ve “somut” bir münferit sözleşmeyi esas aldığı gibi; münferit sözleşme akdetme borcu doğurmaması halinde -akdedilmesi kesin olmayan ve bu sebeple- akdedilmesi “muhtemel” olan (bu yönüyle de belirli ve somut olmayan) bir münferit sözleşmenin tabi olacağı birtakım esasları belirlediği ifade edilebilir.

Doktrinde, bir çerçeve sözleşme sadece genel işlem şartları kullanılarak formüle edilmiş ise, normlara bağlanmış sözleşmeden bir farkının kalmayacağı ifade edilmektedir.³¹⁹ Ancak kanaatimce normlara bağlanmış sözleşmeyi “tamamen genel işlem şartlarından oluşan bir çerçeve sözleşme” olarak adlandırmak yerinde değildir. Zira bu çalışmanın benimsediği terminoloji esas alınır; tamamı genel işlem şartlarından oluşan bir sözleşme, standart sözleşmedir. Normlara bağlanmış sözleşme ise, içeriğindeki birtakım hükümlerin ‘emredici hüküm’ niteliği dolayısıyla değiştirilemediği ancak birden çok sözleşmeye uygulanacak esasları belirlemesi yönüyle çerçeve sözleşme kurumuna yaklaşan bir sözleşme modelidir.

Nihayet, fikrimce çerçeve sözleşme ile normlara bağlanmış sözleşme birbirinden tamamen farklı değerlendirilmesi gereken iki hukuki kavram değildir. Ancak normlara bağlanmış sözleşmelerin içeriği dikkate alındığında aksi kararlaştırılamayan emredici hükümler içerdiği ve bu hükümler açısından tarafların müzakere gücünün mevcut olmadığı tespit edilir. Bu farklılığına rağmen normlara bağlanmış sözleşmenin, birden fazla sözleşme ilişkisine uygulanacak esasları belirlemesi yönüyle çerçeve sözleşme görevi ifa etmesine bir engel yoktur.

³¹⁹ Yılmaz, s. 77; Barlas, s. 827

İçeriğindeki hükümlerin büyük kısmı emredici olan ve çerçeve sözleşme görevi üstlenen toplu iş sözleşmeleri bunun en açık örneğidir. Dahası fikrimce, normlara bağlanmış sözleşmelerin aynı zamanda çerçeve sözleşme niteliği taşıması halinde, ortaya çıkan uyuşmazlıklarda çerçeve sözleşmeler için geliştirilen çözümlerin uygulama alanı bulmasında da bir sakınca yoktur.

XII. 6356 SAYILI SENDİKALAR VE TOPLU İŞ SÖZLEŞMELERİ KANUNU KAPSAMINDA AKDEDİLEN ÇERÇEVE SÖZLEŞMELER

Çerçeve sözleşme kavramı, *6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmeleri Kanunu* kapsamında da karşımıza çıkmaktadır.³²⁰ İlgili kanunun tanımlamasına göre çerçeve sözleşme: “*Ekonomik ve sosyal konseyde temsil edilen işçi ve işveren konfederasyonlarına üye işçi ve işveren sendikaları arasında işkolu düzeyinde yapılan sözleşmeyi*” ifade eder.³²¹

6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmeleri Kanunu kapsamında akdedilen çerçeve sözleşmeler ile bu çalışmada borçlar hukuku perspektifinden ele alınacak çerçeve sözleşmelerin benzerlikleri şu şekilde açıklanabilir:

³²⁰ İlgili kanunda çerçeve sözleşme kavramı, tanım maddesi olan 2/b maddesi ile birlikte “*Toplu İş Sözleşmesi ve Çerçeve Sözleşmenin İçeriği*” başlığını taşıyan 33. maddenin 3, 4 ve 5. bentlerinde kaleme alınmaktadır.

³²¹ 6356 sayılı kanun kapsamında çerçeve sözleşme kavramının tam olarak anlaşılabilmesi için toplu iş sözleşmeleri kavramının da ele alınmasında fayda vardır. Toplu iş sözleşmeleri tür bakımından sınıflandırıldığında; işyeri toplu iş sözleşmesi, grup toplu iş sözleşmesi, işletme toplu iş sözleşmesi ve nihayet çerçeve sözleşme kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda toplu iş sözleşmeleri kavramı ile çerçeve sözleşme kavramı birbirine karıştırılmamalıdır zira amaç ve konu bakımından birbirinden farklı iki hukuki kavram söz konusudur. İş Kanunu’nda yer alan çerçeve sözleşme kavramının tanımı, tarafları, benzer kavramlardan farkı ve içeriği hk. ayrıca bkz. **Canbolat, T.:** 6356 Sayılı Kanuna Göre Toplu İş Sözleşmesinin Düzeyi ve Türleri, İstanbul 2013, s. 146.

Öncelikle öğretide “*özel hukuk kökenli kendine özgü sözleşme*” niteliğinin her iki çerçeve sözleşmenin de ortak noktası olduğu işaret edilmiştir.³²² Sözleşme olma vasıflarının doğal bir sonucu olarak taraflar üzerinde hukuken bağlayıcı olmaları da bir diğer benzerliktir.

Her iki çerçeve sözleşme de -genellikle- birden çok münferit sözleşmeye uygulanacak birtakım esasları belirlemesi yönüyle aynı amaca hizmet etmektedir.

6356 sayılı kanun kapsamında akdedilecek çerçeve sözleşmenin içeriği açısından sözleşme özgürlüğü -aşağıda açıklanacağı üzere- pek çok açıdan kısıtlanmış olmasına rağmen, taraflar hem TBK hem 6356 sayılı kanun kapsamında bir çerçeve sözleşmeyi akdedip akdetmeme yönünden serbesttir.

Ancak 6356 sayılı kanun kapsamında akdedilen çerçeve sözleşmeler ile TBK kapsamında çerçeve sözleşmelerin farkları şu şekilde ifade edilebilir:

TBK kapsamında çerçeve sözleşmeler ele alındığında, akdedilmeleri açısından konu bakımından bir sınırlama söz konusu olmadığından taraf iradelerince hukuk düzeninin izin verdiği sınırlar dahilinde arzu edilen her konuda çerçeve sözleşme akdedilmesi mümkündür. Oysa 6356 sayılı kanun kapsamında akdedilen çerçeve sözleşmeler konu bakımından sınırlandırılmıştır.³²³ Zira, 6356 sayılı kanunun 33. maddesinin 3. bendine göre: “*Çerçeve sözleşme, sözleşmenin tarafı olan işçi ve işveren sendikasının üyeleri hakkında uygulanır ve meslekî eğitim, iş sağlığı ve güvenliği, sosyal sorumluluk ve istihdam politikalarına ilişkin düzenlemeleri*

³²² Yılmaz, s. 80.

³²³ Yılmaz, s. 78, s. 79, s. 80-81 ve s. 166.

içerebilir.” İlgili hükmün emredici niteliğinin bir sonucu olarak kanunun sınırladığı konular dışında akdedilen çerçeve sözleşmeler kesin hükümsüzdür. Bu yaptırım, 6356 sayılı kanunun 33/5 maddesinde “Toplu iş sözleşmeleri ve çerçeve sözleşmeler, Anayasaya ve Kanunların emredici hükümlerine aykırı düzenlemeler içeremez.” hükmüyle de ifade edilmekte ve desteklenmektedir.

İki çerçeve sözleşme arasında işaret edilebilecek bir diğer farklılık ise 6356 sayılı kanun kapsamında akdedilen çerçeve sözleşmelerin, işkolu düzeyinde bağlayıcı olmasıdır. 6356 sayılı kanunun 2. maddesinin b fıkrasında kaleme alınan ‘çerçeve sözleşme’ tanımı esas alındığında; “*ekonomik ve sosyal konseyde temsil edilen işçi ve işveren konfederasyonlarına üye işçi ve işveren sendikaları arasında işkolu düzeyinde yapılan sözleşmeyi*” tanımladığı ifade edildiğinden, çerçeve sözleşmenin akdedileceği düzey itibarıyla ‘iş kolu’ esas alınmış ve bu kapsamda diğer toplu iş sözleşmelerine kıyasla farklı bir düzenleme getirilmiştir.³²⁴ Ancak TBK kapsamında çerçeve sözleşmeler için sözleşmenin bağlayıcı olacağı çevrenin bu yönde sınırlandırıldığı bir hukuki düzenleme mevcut değildir.

6356 sayılı kanun kapsamında çerçeve sözleşmenin akdedileceği taraflar açısından da sözleşme özgürlüğü sınırlandırılmıştır. ³²⁵ Zira ilgili kanunun 33. maddesinin 3. fıkrasına göre “*çerçeve sözleşme, sözleşmenin tarafı olan işçi ve işveren sendikasının üyeleri hakkında uygulanır...*” İlgili çerçeve sözleşmeyi akdedebilme

³²⁴ **Yılmaz**, s. 78, s. 80-81 ve s. 166; **Kılıç, Ş.:** Toplu İş Sözleşmesi Türleri Açısından Alman Hukuku ile Türk Hukukunda Grup Toplu İş Sözleşmeleri ve Çerçeve Sözleşmeler, Beta, Ankara 2019, s. 333. Öyle ki bu niteliği sebebiyle öğretide bir görüşün kanunun bu ifadesinden hareketle iş hukukundaki çerçeve sözleşmeleri “*iş kolu düzeyinde yapılan toplu iş sözleşmesi*” olarak nitelendirdiği ifade edilmektedir, bkz. **Kılıç**, s. 333, dn. 2’de yer alan yazarlar ve aksi görüş için bkz. dn. 4’de işaret edilenler.

³²⁵ **Yılmaz**, s. 80 ve s. 80-81.

ehliyetine sahip olunabilmesi için, taraf sendikanın *ekonomik ve sosyal konseyde temsil edilen konfederasyon üyesi olunması* gerekir.³²⁶ Oysa TBK anlamında çerçeve sözleşmenin akdedileceği taraflar ve çerçeve sözleşmeyi akdedebilme ehliyeti açısından bir sınırlandırma söz konusu değildir.

6356 sayılı kanun kapsamında akdedilecek çerçeve sözleşmelerin süresi de sınırlandırılmıştır.³²⁷ Zira, ilgili kanunun 33. maddesinin 4. fıkrasına göre “*Çerçeve sözleşme, taraflardan birinin çağrısı ve karşı tarafın çağrıya olumlu cevap vermesi ile en az bir, en çok üç yıl için yapılır.*” Oysa TBK kapsamında çerçeve sözleşmenin süresinin belirlenmesinde³²⁸ taraflara hukuk düzeninin sınırları içinde tanınmış bir sözleşme serbestisi söz konusudur.

6356 sayılı kanun kapsamında akdedilen çerçeve sözleşmeler ile TBK kapsamında akdedilen çerçeve sözleşmelerin amaçsal açıdan da birbirinden ayrıldığı, zira 6356 sayılı kanun kapsamında akdedilen çerçeve sözleşmelerin amacının münferit sözleşmeleri tamamlamak değil; o işkolunda akdedilecek her bir münferit sözleşmenin tabi olacağı emredici hükümleri belirlemek olduğu doktrinde işaret edilmektedir.³²⁹

6356 sayılı kanun kapsamında akdedilen çerçeve sözleşmeler ile TBK kapsamında akdedilen çerçeve sözleşmeler arasındaki bir diğer farkın da sözleşmelerin zamansal etkisi olduğu işaret edilmiştir.³³⁰ TBK kapsamında çerçeve sözleşmeler hükümlerini akdedildikten sonra doğururken; 6356 sayılı kanun kapsamında akdedilen çerçeve sözleşmeler hali hazırda uygulanmaya devam eden

³²⁶ Yılmaz, s. 79.

³²⁷ Yılmaz, s. 78, s. 80-81 ve s. 166.

³²⁸ Bkz. İkinci Bölüm, § 4, II (*Çerçeve Sözleşmenin Süresi*).

³²⁹ Yılmaz, s. 80 ve s. 166.

³³⁰ Yılmaz, s. 80 dn. 243 ve 166.

toplu iş sözleşmeleri üzerinde de bağlayıcı etki göstererek uygulama alanı bulur. Bir diğer ifadeyle 6356 sayılı kanun kapsamında akdedilen çerçeve sözleşmeler, kapsamına alacakları sözleşmeler hali hazırda kurulmuşken (mevcutken) de akdedilebilir. Ancak kanaatimce, TBK kapsamında bir çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşmeden sonra akdedilerek hali hazırda akdedilmiş münferit sözleşmeye de uygulanabilmesi mümkün olduğundan bunun bir farklılık olarak işaret edilmesinin yerindeliği tartışmaya açıktır.

İşaret edilen farklardan bir diğeri ise, 6356 sayılı kanun kapsamında akdedilen çerçeve sözleşmeler ile toplu iş sözleşmeleri arasındaki hiyerarşik ilişki gereğince, çerçeve sözleşmelerin toplu iş sözleşmelerinin hiyerarşik olarak üzerinde bir yapı teşkil ederek toplu iş sözleşmelerini bağlayan emredici nitelikte hükümler doğurması,³³¹ oysa TBK kapsamında akdedilen çerçeve sözleşmeler ve münferit sözleşmeler arasında böyle bir hiyerarşinin bulunmamasıdır.³³² Zira çerçeve sözleşme hükümleri, aynı zamanda münferit sözleşmelerin de görünmez bir parçası olduğundan, münferit sözleşmenin bir parçası ile bizzat münferit sözleşmenin kendisi arasında bir hiyerarşi (altlık-üstlük) ilişkisi yaratılması mantıklı değildir.

Nihayet varılması gereken temel sonuç; 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmeleri Kanunu kapsamında akdedilen çerçeve sözleşmelerin de kavramsal olarak -özünde- birer çerçeve sözleşme olduğu, ancak işbu çalışmanın asıl konusunu oluşturan borçlar hukuku anlamında çerçeve sözleşmelerden pek çok açıdan ayrılıyor

³³¹ **Yılmaz**, s. 80. Ancak çerçeve sözleşme ve toplu iş sözleşmesi arasında emredici ve hiyerarşik bir düzenin mevcut olmadığını ileri süren bir görüş de mevcuttur.

³³² Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasında hiyerarşik bir ilişki bulunmadığı tespiti için bkz. Üçüncü Bölüm, § 2, I (*Çerçeve Sözleşme ve Münferit Sözleşme İlişkisinin Uygulanacak Kurallar Açısından Doğurduğu Sonuçlar / Genel Olarak*).

olması sebebiyle kendine özgü özellikleri ile ayrıca değerlendirilmesi gerektiğidir. Zira, TBK kapsamında çerçeve sözleşmeler içeriği, normları, bağladığı kitle ve süresi açısından tarafların sözleşme özgürlüğüne sahip olduğu bir hukuki kurumken, 6356 sayılı kanun kapsamında çerçeve sözleşmeler taraflarının sözleşme özgürlüğünün büyük ölçüde -ve pek çok açıdan- kısıtlandığı bir çerçeve sözleşme modelidir. Ancak belirtmek gerekir ki bu çalışma içeriğinde çerçeve sözleşme kurumuna ilişkin varılan birtakım çözüm ve öneriler, uygun düştüğü ölçüde, 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmeleri Kanunu kapsamında akdedilen çerçeve sözleşmeler açısından da uygulama alanı bulabilir.

XIII. ARD ARDA TESLİMLİ SÖZLEŞMELER

Ard arda teslimli sözleşme, taraflardan birinin ifa edeceği edimi, belli bir olguya bağlı olarak ard arda teslim etmeyi, karşı tarafın ise kendi edimini bir defada veya tarafların kararlaştırdıkları şekilde ard arda ifa etmeyi üstlendiği sözleşmedir.³³³

Alman hukukunda ard arda teslimli sözleşme kavramının iki farklı şekilde değerlendirildiği tespit edilmiş, bu ikili ayrıma göre taraflar arasında tek bir sözleşme ilişkisinden oluşan ve bu sözleşme ilişkisi kapsamında teslimlerin birbirlerini takip ederek tamamlanması halinde borcun ifa edildiği tipine *gerçek ard arda teslimli sözleşme (Echte Sukzessivlieferungsvertrag)* ya da *kısmi teslimli sözleşme (Teillieferungsvertrag)* adı verilirken; bir çerçeve sözleşmeyi takiben akdedilen münferit sözleşmelerden oluşan tipi *gerçek olmayan ard arda teslimli sözleşme*

³³³ **Fuchs-Wissemann**, s. 1; **Barlas**, s. 823; **Sauter**, s. 1; **Serozan** (Özel Bölüm), p. 430; **Zevkliler, A.:** Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, Ankara, s. 100; **Seliçi**, s. 12 vd.; **Öz, T.:** İş sahibinin Eser Sözleşmesinden Dönmesi, İstanbul 1989, s. 14-16; **Tandoğan** (Özel Borç İlişkileri), s. 137; **Kuntalp, E.:** Ard Arda Teslimli Satım Akdi, Sevinç Matbaası, Ankara 1968, s. 7; **Altınok Ormancı** (Sürekli Borç), s. 17; **Gümüş** (Cilt I), s. 20.

(*Unechte Sukzessivlieferungsvertrag*) olarak adlandırıldığı görülmüştür.³³⁴ Fikrimce burada, çerçeve sözleşme kavramından farklı olan gerçek ard arda teslimli sözleşme ilişkisiyken, gerçek olmayan ard arda teslimli sözleşme kavramıyla ifade edilen özü itibariyle geniş anlamda bir çerçeve sözleşme ilişkisidir.³³⁵

Çerçeve sözleşmeler ile ard arda teslimli sözleşmeler arasındaki benzerlikler ele alındığında şu hususlar ifade edilebilir:

Çerçeve sözleşmeler de ard arda teslimli sözleşmeler de belli bir zaman dilimine yayılmaları yönüyle zaman unsurunun taşıdığı önem ve sürekli borç ilişkisi niteliği dikkate alındığında öğretide ortak bir paydada buluşturulmaktadır.³³⁶ Bu benzerliği temel alan bir görüşe göre³³⁷, çerçeve sözleşmeler ard arda ifalı sözleşmelerin bir türü olarak kabul edilmekte ve ilgili görüş doğrultusunda ard arda ifalı sözleşmeler başlığı altında hem ard arda teslimli sözleşmelerin hem de çerçeve sözleşmelerin yer aldığı, ancak aralarındaki temel farkın çerçeve sözleşmenin pratik olarak uygulama alanı bulabilmesinin münferit sözleşmelerin varlığına bağlı olması olduğu ifade edilmektedir.³³⁸

³³⁴ Söz konusu ayırım hk. detaylı bilgi için bkz. **Demir B.**, s. 53 vd.

³³⁵ **Demir** de aynı yönde, gerçek olmayan ard arda teslimli sözleşme ifadesinin aslında çerçeve sözleşme niteliği taşıyan tedarik sözleşmesinden bir fark taşımadığını örneklendirmektedir, bkz. **Demir B.**, s. 55.

³³⁶ **Hoffbauer**, s. 30; **Barlas**, s. 825; **Yılmaz**, s. 82; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 134 ve s. 177. Söz konusu husus bir görüşçe iki kavram arasındaki bir benzerlik olarak işaret edilse de ard arda teslimli sözleşmelerin sürekli borç ilişkisi doğurup doğurmadığı -hemen aşağıda değerlendirileceği üzere- tartışmalı olduğu gibi fikrimce -yeri geldikçe bahsedildiği üzere- her çerçeve sözleşmenin sürekli borç ilişkisi doğurduğu da ifade edilemez.

³³⁷ Çerçeve sözleşmelerin ard arda ifalı sözleşmeler kapsamında değerlendirildiği yönünde ayrıca bkz. **Altınok Ormancı** (Sürekli Borç)'dan naklen **Venturi / Zen / Ruffinen**, s. 16. **Oetker** ise, çerçeve sözleşmelerin doğurduğu borç ilişkisinin sürekli bir borç ilişkisi değil; ard arda teslimli bir borç ilişkisi olduğunu ifade etmektedir, bkz. **Oetker**, s. 143.

³³⁸ **Altınok Ormancı** (Sürekli Borç), s. 26.

Ard arda teslimli sözleşmelerde gerçekleşen ard arda teslimlere benzer şekilde, çerçeve sözleşmenin kurulmasını takiben belirli aralıklarla münferit hukuki işlemlerin kurulması, bu yönüyle çerçeve sözleşmenin bazı yazarlarca ard arda teslimli sözleşmeler ile benzetilmesine sebep olmuştur.³³⁹ Oysa kanaatimce bu benzetme elma ile armudun kıyaslanması niteliğindedir. Zira, ard arda teslimli sözleşmelerde zaman içerisinde tekrar eden olgu teslim olgusuyken, çerçeve sözleşmeyi takiben tekrarlanan olgu münferit sözleşmelerin akdi ve ifasıdır. Bir diğer ifade ile her iki hukuki kurumun takip eden aralıklarla beraberinde getirdiği olgular birbirinden oldukça farklıdır. Kaldı ki -sözleşme özgürlüğü ilkesinin bir sonucu ve atipik bir çerçeve sözleşme modeli olarak- münferit sözleşmeyi takiben akdedilen veya tek bir münferit sözleşmeyi kapsayan çerçeve sözleşmelerin de söz konusu olabileceği düşünülürse; bu yönde bir benzerlik -zaten- gündeme gelmeyecektir.

Fuchs-Wissemann, çerçeve sözleşmeler ile ard arda teslimli sözleşmelerin ayırt edilmesi konusundaki belirsizliği gözler önüne serebilmek gayesiyle, çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşmenin *“birbirini izleyen (ard arda) tedarik sözleşmeleri”* olarak nitelendirildiğine ve bu belirsizliğin içtihatlarla da söz konusu kavramların birbiri yerine kullanılması vasıtasıyla yansıdığına dikkat çekmektedir.³⁴⁰ Bu belirsizliği giderebilmek ve kurumları birbirinden ayırt edebilmek için çerçeve sözleşmeler ile ard arda teslimli sözleşmeler arasındaki farklar³⁴¹ şu şekilde ifade edilebilir:

³³⁹ Çerçeve sözleşme kavramı ile ard arda teslimli sözleşme kavramının bu yönüyle birbirine yaklaştığı -benzediği- tespiti için bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 121 ve s. 133-134.

³⁴⁰ **Fuchs-Wissemann**, s. 3.

³⁴¹ Ayrıca bkz. **Weber**, s. 414.

Öncelikle, çerçeve sözleşmeler ile ard arda teslimli sözleşmeler amaçsal olarak birbirlerinden oldukça farklıdır. Ard arda teslimli sözleşmeler birbirini takip edecek edimlerin ifasını amaçlarken, bu amaçtan farklı olarak çerçeve sözleşmeler birbirini takip eden edimlerin ifasını değil, münferit sözleşmenin tabi olacağı çerçeveyi belirlemeyi amaçlar.³⁴²

Ard arda teslimli sözleşmenin doğurduğu hukuki ilişki, edimlerin belli bir zaman dilimine yayılarak ard arda teslim edilmesi sonucunu doğuran tek bir sözleşmeden (daha geniş bir ifadeyle tek bir borç ilişkisinden) oluşurken³⁴³ ; çerçeve sözleşmenin oluşturduğu hukuki ilişki süreç sonunda içeriğinde birden çok sözleşme ilişkisini barındıran (çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme(ler)den oluşan) bir bütündür.³⁴⁴ Gerçekten de çerçeve sözleşme ileride akdedilecek veya halihazırda akdedilmiş münferit sözleşmenin çerçevesi olmayı hedef aldığından birden çok sayıda sözleşmenin bir arada bulunduğu bir hukuki ilişki söz konusudur. Bu doğrultuda zaman unsurunun her iki kavram bakımından taşıdığı rol, ilişkilerin içerdikleri hukuki işlem sayısında kendini gösterir ve çerçeve sözleşme çok aşamalı bir hukuki işlemin³⁴⁵ -katılmadığım baskın görüşçe mutlaka ilk ancak fikrimce ilk veya son- adımını oluştururken; ard arda teslimli sözleşmeler tüm teslimlerin tek bir sözleşme

³⁴² Weber, s. 414; Eckel, s. 75; Graf von Westphalen, s. 22; Yılmaz, s. 166; Tümerdem, s. 39-40.

³⁴³ Barlas, s. 823; Altınok Ormancı, Sürekli Borç, s. 17; Kuntalp, Satım Akdi, s. 21 vd.; Seliçi, s. 16.

³⁴⁴ Barlas, s. 823-824; Hoffbauer, s. 32. Bu farklılık, çerçeve sözleşmenin hukuki niteliğinin tarafımda ‘geniş anlamda çerçeve sözleşme’ olarak ‘çerçeve sözleşme ile kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)in bütününden oluştuğu’ çıkarımı ile de uyum içindedir. Altınok Ormancı, çerçeve sözleşmenin birden fazla sözleşme ilişkisinden oluşan yapısına dayanan bu farklılığı “çerçeve sözleşmeyi ard arda teslimli sözleşmelerden ayıran unsur, somutlaştırılması ve ifası için ileride münferit sözleşmelerin kurulmasına ihtiyaç göstermesidir.” şeklinde ifade etmektedir, bkz. Altınok Ormancı, Sürekli Borç, s. 26.

³⁴⁵ Çerçeve sözleşmelerin çok aşamalı sözleşme niteliği için ayrıca bkz. Birinci Bölüm, § 2, II (Dar Anlamda Çerçeve Sözleşme: Borç Doğuran Bir Sözleşme).

ilişkisinden doğduğu, -teslim olgusu çok aşamalı gerçekleşse de- tek aşamalı bir hukuki ilişkidir.³⁴⁶

Aralarındaki bir diğer fark, asli edim yükümlülüğünün belirli veya belirlenebilir olması açısından karşımıza çıkar. Ard arda teslimli sözleşmede -klasik bir borçlar hukuku sözleşmesi olarak- edimin sözleşme kurulduğu sırada belirli veya belirlenebilir olması şartı aranırken, çerçeve sözleşmenin akdedildiği esnada münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin belirli veya belirlenebilir olması zorunluluğu aranmaz.³⁴⁷ Bu farkın somutlaştırılabilmesi için, -adeta biçilmiş bir kaftan niteliği taşıyan- şu mahkeme kararına³⁴⁸ işaret edilmelidir: İlgili somut olayda davacı, davalının çiçek dükkanını satın almış, ayrıca taraflar davalının çiçek ihtiyacının -hasıl olduğunda- davacıdan -davacının seçeceği çiçeklerin satın alınması suretiyle- giderileceği konusunda anlaşmışlardır. Somut olayda söz konusu çiçeklerin belli bir zaman dilimine yayılarak -ihtiyaç duyuldukça- teslim edileceği olgusu dikkate alınarak ard arda teslimli bir sözleşmenin var olup olmadığı tartışılmış ancak ilgili sözleşmenin konusu edimin (hangi çiçeklerin sözleşmenin konusu olduğunun) ve bedelin belirli olmadığı gerekçesinden hareketle ard arda teslimli bir sözleşmenin varlığından bahsedilemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu sözleşme, edimi belirleme hakkını davacıya bırakarak gelecekte kurulma ihtimali bulunan pek çok -

³⁴⁶ **Yılmaz**, s. 29 ve s. 83; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 134. Ard arda teslimli sözleşmenin tek aşamalı sözleşme niteliği hk. bkz. **Barlas**, s. 823; **Herzog**, s. 108; **Sauter**, s. 8; **Seliçi**, s. 16. Tek aşamalı sözleşme ile çok aşamalı sözleşme nitelendirmeleri arasındaki fark, tek aşamalı sözleşmelerde borcun doğması için tek seferlik bir uzlaşma yeterliken; çok aşamalı sözleşmelerde tarafların birden çok sayıda anlaşması gerekliliğidir. Bu kapsamda ard arda teslimli sözleşmeler tek aşamalı sözleşmelerdir zira taraflar arasında tek seferlik bir anlaşma, borcun doğması için yeterlidir. Oysa, çerçeve sözleşmeler çok aşamalı sözleşmelerdir. Zira çerçeve sözleşmenin içeriğindeki çerçeve hükümlerin uygulama alanı bulabilmeleri için en az bir münferit sözleşmeyle tamamlanmaları gerekir.

³⁴⁷ **Hoffbauer**, s. 30-31; **Fuchs-Wissemann**, s. 1; **Fikentscher / Heinemann**, s. 84; **Herzog**, s. 106; **Oetker**, s. 120; **Zevkliler**, s. 101; **Barlas**, s. 823; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 134; **Tümerdem**, s. 40; **Yılmaz**, s. 83.

³⁴⁸ İlgili karar için bkz. **Wüstney**, s. 35; **Fuchs-Wissemann**, s. 4 vd.; **Tümerdem**, s. 40.

münferit- satım sözleşmesi için edimin nasıl belirleneceği konusunda bağlayıcı bir kural sunduğundan bir çerçeve sözleşme olarak nitelendirilmiştir.

Bu görüşe paralel bir diğer yaklaşıma göreyse,³⁴⁹ ard arda teslimli satım sözleşmesi ile çerçeve sözleşmenin farkı belirlenirken, asgari ve/veya azami olarak edim miktarının -örneğin ne miktarda mal satın alınacağını- belirlenip belirlenmediği kriterinden hareket edildiği ifade edilmektedir. Zira bu yaklaşıma göre, asgari veya azami olarak satın alınacak miktarın belirlenebiliyor olması halinde, asli edim yükümlülüğünün belirli olduğu gerekçesiyle artık bir çerçeve sözleşmeden bahsedilemez ve ard arda teslimli satım sözleşmesi gündeme gelir. Oysa kanaatimce, çerçeve sözleşmenin içeriğinden münferit sözleşmenin edim yükümlülüğünün belirlenebilmesi de mümkün olduğundan³⁵⁰ bu kriter ilgili hukuki kurumlar arasında her ihtimalde doğru bir sonuç ortaya koyan ayırt edici bir kriter olarak kabul edilemez.

Ard arda teslimli sözleşmeden bahsedebilmek için taraflardan en az birinin edim yükümlülüğünün ifa edilme yönteminin ard arda teslim şeklinde olması -işin doğası gereği- şartken, çerçeve sözleşmenin bağlı olduğu münferit hukuki ilişkilerde edimlerin ard arda teslim edilmesine yönelik bir zorunluluk aranmaz.³⁵¹

Ard arda teslim sözleşmesi, genellikle bir satım sözleşmesiysen, çerçeve sözleşme her sözleşmenin akdinde başvurulabilen bir sözleşme akdetme yöntemi olduğundan özel olarak herhangi bir sözleşme tipi ile ilgili değildir.³⁵² Çerçeve

³⁴⁹ **Kochs**, s. 31-32; **Yılmaz**, s. 21-22; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 177.

³⁵⁰ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, D (*Münferit Sözleşmedeki Asli Borçların Çerçeve Sözleşmenin İçeriğine Dahil Edilip Edilemeyeceği Problemi*).

³⁵¹ **Barlas**, s. 823.

³⁵² **Hoffbauer**, s. 32.

sözleşme modeline -hukuk düzeninin sınırları içinde- her sözleşme tipinin formüle edilmesinde başvurulabilir.

Her ne kadar -yukarıda değerlendirildiği üzere- bir görüşçe, sürekli borç ilişkisi karakteri taşımaları bir benzerlik (ortak payda) olarak işaret edilmiş olsa da ard arda teslimli sözleşmenin sürekli borç ilişkisi teşkil edip etmediği yönünde kabul edilecek görüşçe³⁵³ ve somut olayda yer alan çerçeve sözleşmenin sürekli veya ani edimli olup olmadığına göre bu yönüyle benzerlik veya farklılık göstermeleri de mümkündür. Öyleyse bu kriter, karşılaştırılmalarında esas alınmamalıdır.

Ard arda teslimli borç ilişkisi ile çerçeve sözleşme arasındaki ilişkinin netleştirilebilmesi için “*dönemli (sürekli biçimde yenilenen) borç ilişkisi (wiederkehrschuldverhältnis)*” kavramıyla çerçeve sözleşme arasındaki ilişkinin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Katıldığım bir görüşe göre,³⁵⁴ dönemli borç ilişkilerinde, başlangıçta taraflar arasında uygulanacak temel esasları belirlemek üzere akdedilen bir çerçeve sözleşmeyle, ilerleyen dönemlerde aynı esaslara bağlı kalmak kaydıyla sözleşmelerin periyodik olarak yenilendiği bir hukuki ilişki kurulur. Bu sözleşmeleri somutlaştırabilmek amacıyla işaret edilebilecek en temel örnekler; üretici/dağıtıcı ile nihai kullanıcı olan tüketici arasında akdedilen doğalgaz, su veya

³⁵³ **Barlas**, s. 824; Bu kapsamda bir görüşe göre, ard arda teslimli sözleşmeler doğası gereği sürekli borç ilişkisi doğururken (bkz. **Behrens**, s. 21; **Fikentscher / Heinemann**, s. 33; **Fuchs-Wissemann**, s. 21; **Herzog**, s. 109; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 112) karşıt görüşçe ard arda teslimli sözleşmelerden -her zaman- sürekli borç ilişkisi doğmaz (bkz. **Oğuzman / Öz** (Cilt I), s. 13 p. 42-43 dn. 42-43; **Barlas**, s. 824; **Kuntalp** (Satım Akdi), s. 26 vd.; **Seliçi**, 13 vd.) Ancak edimin miktarının -kapsamının- zamana bağlı olduğu ard arda teslimli satım akitlerinin sürekli borç ilişkisi meydana getireceği yönünde bkz. **Kuntalp** (Satım Akdi), s. 28. Ard arda teslimli sözleşmelerin sürekli borç ilişkisi doğurup doğurmadığının tespit edilmesinde sözleşme ile güdülen amacın esas alınması gerektiği ve amaç belli bir edim miktarının bölünerek elde edilmesi değil de bir ihtiyacın belli bir sürece yayılarak sürekli olarak karşılanması ise sürekli bir borç ilişkisinin varlığından bahsedileceği yönünde bkz. **Oğuzman / Öz** (Cilt I), s. 13 p. 42-43 dn. 42-43.

³⁵⁴ **Gernhuber**, s. 414 vd.; **Seliçi**, s. 16, dn. 53.

elektrik satış sözleşmeleridir. Gerçekten de bu hukuki ilişkiler içeriğinde, yolun en başında akdedilen bir çerçeve sözleşme ile bu çerçeve sözleşmeye göre şekillenen münferit sözleşmeleri barındırır. Oysa, karşıt görüşe göre,³⁵⁵ burada sürekli bir borç ilişkisi doğuran tek bir sözleşme ilişkisi bulunduğu (ki söz konusu sözleşme ilişkisinin tedarik, abonman veya taraf iradelerince başka bir sözleşme şeklinde karşımıza çıkabileceği) ve daha komplike bir sözleşmesel sisteme ihtiyaç olmadığı ifade edilmiştir. Dönemli borç ilişkileri ile çerçeve sözleşmeler arasındaki farka dikkat çekmek isteyen **Weber**'e ve **Fuchs-Wissemann**'a göre, çerçeve sözleşmeler sürekli biçimde yinelenmeyen -içeriği aynı kalan-, zaman zaman ortaya çıkarak tekrarlanan yükümlülükler doğurmayan tek bir sözleşmeyken, dönemli borç ilişkileri sürekli olarak yinelendiğinden -ve bu kapsamda yinelenen yükümlülükler doğurduğundan- iki kavram birbirinden farklıdır.³⁵⁶

Nihayet, yukarıda farklılıklarıyla izah edildiği üzere, ard arda teslimli sözleşmeler ile çerçeve sözleşmeler birbirinden farklı iki hukuki kavramdır. Dahası, bir sözleşmenin çerçeve sözleşme mi yoksa ard arda teslimli sözleşme niteliği mi taşıdığının tespit edilebilmesi için sözleşmenin amacı dışında bir kriter benimsenmesine ihtiyaç yoktur. Zira, teslim olgusunun birden fazla seferde gerçekleştirilmesini amaçlayan ard arda ifalı sözleşmeler ile münferit sözleşmelerin tabi olacağı esasları belirlemeyi amaçlayan çerçeve sözleşmeler sadece taşıdıkları bu söz konusu amaç unsuru dikkate alındığında dahi kolaylıkla birbirinden ayırt edilebilir. Dahası, çerçeve sözleşme kavramı, aynı zamanda bir sözleşme akdetme

³⁵⁵ **Gernhuber**, s. 415 vd. ve s. 427 vd.; **Seliçi**, s. 17, dn. 53; **Kuntalp** (Satım Akdi), s. 31.

³⁵⁶ **Weber**, s. 414; **Fuchs-Wissemann**, s. 23 vd. Yinelenen yükümlülük (borç ilişkisi) kavramının 'geniş' bir kavram olarak terminolojik bir belirsizlik yarattığı ve bu kavramın kullanımından kaçınılması gerektiği yönünde bkz. **Fuchs-Wissemann**, s. 28.

yöntemi olarak ard arda ifalı sözleşmelerin akdinde de yararlanılabilecek bir hukuki enstrümandır. Örneğin, ard arda teslimli bir satım sözleşmesinin akdedilmesinden önce (veya kabulümce sonra) bir çerçeve sözleşme vasıtasıyla söz konusu hukuki ilişkide teslimde gecikme halinde uygulanacak yaptırımların belirleneceği bir çerçeve sözleşme akdedilmesine ve böylece söz konusu iki hukuki kavramın bir arada uygulanmasına bir engel yoktur.

§ 4- UYGULAMADA SIKLIKLA KARŞILAŞILAN ÇERÇEVE SÖZLEŞME ÖRNEKLERİ ³⁵⁷

Çerçeve sözleşme kavramının somutlaştırılması gayesiyle uygulamada sıklıkla karşılaşılan çerçeve sözleşme örneklerinin okuyucuya sunulması oldukça önemlidir. İfade etmek gerekir ki -aşağıda tekrar değinileceği ve açıklanacağı üzere- işbu başlıkta ve metnin içeriğinde yer verilen ‘çerçeve sözleşme örnekleri’ ibaresi kısa ve öz bir ifade olsa da bununla kastedilen (çerçeve sözleşmenin hukuki niteliğinin dar anlamda borç doğuran bir sözleşme, geniş anlamda ise bir sözleşme akdetme yöntemi olması sebebiyle) yeri geldikçe ya ‘münferit sözleşmenin akit ve ifa edilmesinde uyulacak esasları belirleyen sözleşme’ye ya da ‘çerçeve sözleşme ile kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşturduğu bütüne ve böylece bir sözleşme akdetme yöntemi olarak çerçeve sözleşme kurumu esas alınarak akdedilen sözleşme’ye örnek verilmesidir.

Öncelikle, sözleşme akdetme yöntemi vasfı sayesinde, çerçeve sözleşme kavramıyla, her türlü hukuki ilişkide karşılaşılabileceği tespit edilmelidir. Öyle ki bir

³⁵⁷ Çerçeve sözleşme örneği olduğu işaret edilecek sözleşme tiplerinin her birinin, esasen ayrı bir monografi konusu değerinde olduğu dikkate alındığında, detaylı olarak kaleme alınmaları bu çalışmanın amacının dışında ve ötesinde bir emek gerektireceğinden yalnızca örnek kabilinden zikredilmeleri uygun bulunmuştur.

sözleşme akdetme metodu olarak çerçeve sözleşme, tarafların istek, ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda somut olayın özelliklerine uygun düşen her türlü sözleşme ilişkisinin formüle edilmesinde, hukuk düzeninin sınırları içinde ve sözleşme özgürlüğü ilkesi ışığında başvurulabilecek bir yöntemdir.³⁵⁸ Ekonomik gelişmelerin sözleşmeler alanına yansması ile birlikte çerçeve sözleşmenin beraberinde getirdiği avantajlardan da yararlanabilme gayesiyle çerçeve sözleşme modelini esas olarak akdedilen çok sayıda (eski veya yeni) sözleşme örneği,³⁵⁹ sıklıkla uygulama alanı bulmaya başlamıştır.

Günümüzde çerçeve sözleşmelerin uygulama alanı oldukça geniştir.³⁶⁰ Karmaşık iş ilişkilerinin kurulmasında ve özellikle de girift bir yapı taşıyan kitlesel mal ve hizmet arzının sağlanmasında³⁶¹ çerçeve sözleşme modelinden yararlanılmaktadır. Bu kapsamda sıklıkla karşılaşılan franchise sözleşmeleri³⁶², tek

³⁵⁸ Kochs, s. 11; Yılmaz, s. 62-63; Barlas, s. 809; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 6.

³⁵⁹ Barlas'ın 1999 tarihli makalesi dikkate alındığında, çerçeve sözleşme kavramına doktrinde özellikle faktoring sözleşmeleri (*Factoringvertrag*), akaryakıt istasyonu sözleşmeleri (*Tankstellenvertrag*) ve kredi açma sözleşmeleri (*Krediteröffnungsvertrag*) açısından kendine özgü nitelik taşıyan bu sözleşmelerin nitelendirilmesinde başvurulduğu (bkz. Barlas, s. 809, dn. 4); çerçeve sözleşme kavramıyla özellikle genel banka sözleşmeleri ile kamusal hizmetlerin sunulması için özel teşebbüslerle akdedilen sözleşmelerde sıklıkla karşılaşıldığı (bkz. Barlas, s. 807) ifade edilmektedir. Günümüzdeyse, -katıldığım üzere- çerçeve sözleşme modeli esas alınarak akdedilen ve en çok bilinen sözleşmelerin franchise, tek satıcılık ve kredi açma sözleşmeleri olduğuna işaret edilmektedir, bkz. Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1045.

³⁶⁰ Weber, s. 415; Zinng, s. 11; Kochs, s. 11; Barlas, s. 809; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 50 ve s. 120; Yılmaz, s. 14.

³⁶¹ Yılmaz, s. 13.

³⁶² Franchise sözleşmelerinin çerçeve sözleşme niteliği taşıdığı yönünde bkz. Gürzumar, s. 28; Wang, M.: *Die Funktionsweise des Franchising im Gastgewerbe und in der Hotellerie*, Neue Vertragsformen der Wirtschaft: Leasing, Factoring, Franchising, Bern - Stuttgart - Wien, s. 344; Martinek, M.: *Franchising*, Heidelberg 1987, s. 379-380; Eren (Özel Hükümler) s. 987-988 p. 3299-3300; Eren (İsimsiz Sözleşmeler), s. 72; Altınok Ormancı, P.: *Franchise Sözleşmesinin Haklı Sebeple Feshinde Hizmet Ve Adi Ortaklık Sözleşmelerine İlişkin Hükümlerden Yararlanıp Yararlanılamayacağı Sorunu*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 13, 2013, s. 384-385; Morkaya, s. 74-75; Büyükkalay, s. 7; Yılmaz, s. 98-99; Yeniocak, U.: *Franchise Sözleşmesi*, Ankara 2016, s. 37.

Aksi yönde; franchise sözleşmelerinin, tarafların başlangıçtan itibaren ileride doğacak ilişkilere uygulanacak hükümleri tespit ettikleri bir sözleşme ilişkisi olmadığı, zira taraflar arasındaki tek sözleşme ilişkisi olduğu gerekçesiyle, çerçeve sözleşme olarak nitelendirilemeyeceği yönünde bkz. Kapancı, s. 1032-1033.

Yine aksi yönde franchise sözleşmesinde kararlaştırılmadıkça münferit sözleşmeleri akdetme borcunun doğmayacağı gerekçesiyle, bu sözleşmenin her ihtimalde bir çerçeve sözleşme olarak

nitelendirilemeyeceğine ilişkin karşıt görüşe göre; çerçeve sözleşmenin hukuki niteliği belirlenirken ikili bir ayırım yapılmalı ve franchise alanın ihtiyaç duyduğu araç ve gereçleri bir üçüncü kişiden veya franchise verenden alma yükümlülüğü yüklenip yüklenmediği incelenmeli ve söz konusu yükümlülük mevcutsa çerçeve sözleşmenin varlığından bahsedilirken; eksikliğinde sözleşmenin çerçeve sözleşme olmadığı sonucuna varılmalıdır, bkz. **Şimşek, B.:** Franchising Sözleşmesi, Ankara 2016, s. 56; **Güçlü,** s. 45.

satıcılık sözleşmeleri³⁶³, tek temsilcilik sözleşmeleri³⁶⁴, genel banka sözleşmeleri³⁶⁵ (ve özellikle kredi açma sözleşmeleri³⁶⁶), faktoring sözleşmeleri³⁶⁷, barter

³⁶³ Tek satıcılık sözleşmelerinin çerçeve sözleşme niteliği taşıdığı (ve/veya tek satıcının asgari alım borcunu düzenleyen sözleşmenin hukuki niteliğinin önsözleşme kurumuyla değil, çerçeve sözleşme modeli ile açıklanması gerektiği) yönünde bkz. **Gürzumar**, s. 24; **Tandoğan** (Tek Satıcılık), s. 1 ve s. 5; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 113; **Ulmer, P.**: Der Vertragshändler, München 1969 s. 340; **Kochs**, s. 30 vd.; **Eren** (Özel Hükümler), s. 1046 p. 3513; **Eren** (İsimsiz Sözleşmeler), s. 118-119; s. 120-121 ve s. 123; **Tandoğan** (Özel Borç İlişkileri), s. 27 vd. ve s. 32, dn. 63; **Gümüş** (Cilt I), s. 11; **Yavuz** s. 43-44; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 42, s. 51, s. 61 ve s. 173; **Ayrancı**, s. 111; **Antalya**, s. 230; **Eren** (Genel Hükümler), s. 225 p. 615; **İşgüzar** (Tek Satıcılık), s. 14, s. 27, s. 30, s. 33-34, s. 113; **Büyükkalay**, s. 39; **Gürkaynak, G. / Karaoğlu, C. / Uluay, T.**: *Tek Satıcılık Sözleşmesinin Sona Ermesi ve Sona Ermenin Sonuçları*, Terazi Aylık Hukuk Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 85, s. 15-16; **Aygüneş**, s. 17; **Demir Gökyayla**, s. 29 vd.; **Yeşiltepe, S. Ö.**: *Tek Satıcılık Sözleşmesinin Öğretide Benzer Olarak Belirtilen Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi*, MÜHFHAD, C. 13, S. 1-2, 2007, s. 171 ve s. 191; **Olgaç, S. C.**: *Tek Satıcılık Sözleşmesi ve Tek Satıcının Denkleştirme İstemi*, Ankara 2021, s. 25-34; **Sanrı, P.**: *Türk ve Avrupa Birliği Rekabet Hukuku Kuralları Çerçevesinde Tek Satıcılık Sözleşmesi*, T.C. Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009, s. 19-21.

³⁶⁴ Tek temsilcilik sözleşmelerinin çerçeve sözleşme niteliği hk. bkz. **Eren** (Genel Hükümler), s. 225 p. 615.

³⁶⁵ Genel banka sözleşmelerinin çerçeve sözleşme niteliği taşıdığı yönünde bkz. **Maurenbrecher**, s. 182-190 ve s. 191 dn. 87; **Barlas**, s. 812, dn. 14; **Weber**, s. 416-417) Çerçeve sözleşme kavramına yönelik tartışmaların Almanya'da özellikle "genel bankacılık sözleşmeleri" üzerine yoğunlaştığı yönünde bkz. **Weber**, s. 416 ve **Weber**'in genel bankacılık sözleşmelerini bu önemine binaen ayrı bir başlıkta (*Allgemeiner Bankvertrag im Besonderen*) değerlendirdiği tespit edilmiştir, bkz. **Weber**, s. 416 vd.

³⁶⁶ Kredi açma sözleşmeleri uygulamada 'Banka Kredi Sözleşmesi', 'Genel Kredi Sözleşmesi' veya 'Ticari/Tüketici Kredi Açma Sözleşmesi' olarak da adlandırılmaktadır. **Barlas**, "Banka Sözleşmeleri" olarak da ifade edilen kredi açma sözleşmelerinin "Genel Banka Sözleşmeleri (*allgemeiner Bankvertrag*)" ile karıştırılmaması gerektiğine, "Genel Banka Sözleşmeleri" kavramının banka ile müşteri arasındaki gelecekte akdedilmesi hedeflenen tüm ilişkileri kapsayan daha genel bir çerçeve sözleşme ilişkisine işaret ettiğine dikkat çekmektedir, bkz. **Barlas**, s. 812, dn. 14. **Uyan** ise, "genel kredi sözleşmesi" kavramının sözleşmenin çerçeve niteliğini gözler önüne serdiğine dikkat çekmektedir, bkz. **Uyan**, s. 1129. Kredi kartı sözleşmesinin de kredi kartı merkezindeki kredi ilişkisindeki bir takım temel ilkeleri belirleyerek çerçeve sözleşme niteliği taşıdığı yönünde, bkz. **Ayrancı**, s. 108. Kredi açma sözleşmelerinin çerçeve sözleşme niteliği hk. ayrıca bkz. **Zingg**, s. 11-13; **Atamer** (Denetlenmesi), s. 96; **Akyol, Ş.**: Banka Sözleşmeleri, İstanbul, 2001, s. 79 ve s. 94; **Antalya**, s. 230; **Karaahmetoğlu**, s. 32 vd.; **Oğuz, S.**, s. 28, s. 121, ve s. 135; **Gürses, D.**: Banka Genel Kredi Sözleşmesi, İstanbul 2016, s. 156. Kredi açma sözleşmelerinin hukuki niteliğine ilişkin değerlendirmeler ve farklı görüşler için ayrıca bkz. **Akıpek, Ş.**: Türk Hukuku ve Mukayeseli Hukuk Açısından Tüketici Kredisi, Ankara 1999, s. 41-42; **Özen**, s. 120-121; Banka kredi sözleşmelerinin çerçeve sözleşme niteliği taşıyıp taşımadığına ilişkin Türk Hukukunda karşılaşılan diğer tartışmalar için ilgisine ayrıca bkz. **Oğuz, S.**, s. 142; **Bilgen, M.**: Banka Hukukunda Sözleşmeler, Uyuşmazlıklar ve Hukuki Sorumluluk, Ankara 2011, s. 119; **İşgüzar, H.**: Banka Kredi Kartı Sözleşmeleri, Ankara 2003, s. 67; **Ertan, K.**: *Banka Kredi Açma Sözleşmelerinin Hukuki Niteliği ve Özellikle Çerçeve Anlaşma Olma Özelliği*, LHD, 2003, C. I, S. 7, s. 1697; **Akkanat**, s. 276; **Somuncuoğlu**: *Banka Genel Kredi Sözleşmeleri ve Kefalet*, Terazi Hukuk Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 165, Mayıs 2020, s. 1057; **Yener**, s. 81. **Kaplan**, Banka, s. 291.

³⁶⁷ Faktoring sözleşmelerinin çerçeve sözleşme niteliği taşıdığı yönünde bkz. **Ayrancı**, s. 108; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 49, dn. 223; **Çelen, V.**: Türk Hukukunda Faktoring Sözleşmeleri, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2016, s. 114. Bir görüşe göreyse, faktoring sözleşmelerinin uygulaması dikkate alındığında faktoring derneği tarafından hazırlanmış matbu sözleşmelerin akdedilmesi ile birlikte alacaklar kendiliğinden -başka bir hukuki işleme ihtiyaç duyulmaksızın- faktoring firmasına

sözleşmeleri³⁶⁸, alım satıma aracılık sözleşmeleri³⁶⁹, bayilik sözleşmeleri³⁷⁰, abonman sözleşmeleri³⁷¹, tam zamanında tedarik sözleşmeleri³⁷², hizmet seviyesi (düzeyi) sözleşmeleri, tam zamanında üretim sözleşmeleri³⁷³, ödeme hizmeti sözleşmeleri³⁷⁴, abonelik sözleşmeleri³⁷⁵ ve işletme-sağlayıcı sözleşmeleri akla ilk gelen çerçeve sözleşme örneklerindendir.³⁷⁶ Dahası idari sözleşmelerin formüle edilmesinde -ve

devrolduğundan ayrıca bir münferit sözleşmenin varlığına ihtiyaç duyulmayacağından her ne kadar sıklıkla bir çerçeve sözleşme olarak nitelendirilse de teknik anlamda bir çerçeve sözleşme yapılanmasından bahsedilemez, bkz. **Kazmacı**, s. 64 vd. Faktoring sözleşmelerinin hukuki niteliğine ilişkin detaylı bir değerlendirme için bkz. **Kocaman, A.:** Faktoring İşleminin Hukuki Niteliği, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 1992, s. 49 vd.

³⁶⁸ Barter sözleşmelerinin çerçeve sözleşme niteliği hk. bkz. **Belen**, s. 43-47.

³⁶⁹ Alım satıma aracılık çerçeve sözleşmelerinin uygulamada ‘alım-satım cari hesap sözleşmesi’, ‘cari hesap sözleşmesi’ veya ‘semaye piyasası araçlarının alım satımına yönelik aracılık sözleşmesi’ olarak adlandırıldığı da görülmektedir. Komisyonculuk sözleşmesi olarak da adlandırılan alım satıma aracılık sözleşmelerinin çerçeve sözleşme niteliği taşıdığı yönünde bkz. **Ayrancı**, s. 108; **Ata, Ö.:** Sermaye Piyasası Hukukunda Alım Satıma Aracılık Faaliyetlerinde Yatırımcının Korunması, İstanbul 2020, s. 192 vd.; **Kara, M. S.:** Sermaye Piyasası Aracılık Faaliyetlerinde Yatırımcının Korunması, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Ticaret Hukuku) Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2006, s. 233; **Boğa**, s. 211; **Yılmaz**, s. 98. Ancak karşıt bir görüş olarak alım satıma aracılık sözleşmelerinin çerçeve sözleşme niteliği taşımadığı yönünde bkz. **Çetin / Töremiş**, s. 87.

³⁷⁰ Bayilik sözleşmelerinin çerçeve sözleşme niteliği hk. **Gümüş, M. A.:** *Bayilik Sözleşmesinde Bayinin Asgari Satın Alma Yükümü*, Türk Borçlar Hukuku Açısından İsimli Sözleşmeler Sempozyumu, Ankara 2022, s. 79; **Morkaya**, s. 71. Bayilik sözleşmelerine örnek olarak akaryakıt istasyonu bayilik sözleşmesinin çerçeve sözleşme niteliği taşıdığı yönünde bkz. **Alkaç, S. E. S.:** Akaryakıt İstasyonu Bayilik Sözleşmesi, İstanbul 2017 s. 82-83 ve s. 108; **Karauz, A. K.:** Akaryakıt Bayilik Sözleşmesi, Ankara 2015, s. 63 ve s. 89.

³⁷¹ Sigorta abonman sözleşmelerinin yargı kararları ve doktrindeki hakim görüş ışığında çerçeve sözleşme olarak nitelendirilmesine rağmen önsözleşme ve şarta bağlı sözleşme olarak nitelendirilebildiği farklı görüşler ve tartışmalar hk. bkz. **Yılmaz, S.**, s. 23-24.

³⁷² Tam zamanında tedarik sözleşmelerinin çerçeve sözleşme niteliği için bkz. **Korkmaz, Y.:** *Tam Zamanında Tedarik Sözleşmesi ve Benzer Sözleşmelerle Karşılaştırılması*, MÜHFHAD, C. 22, S. 3, s. 1848 vd. ve **Korkmaz**, s. 54.

³⁷³ **Şen Doğramacı**, çerçeve sözleşmelerin ekonomik fonksiyonunun somutlaştırılması amacıyla tipik bir örnek olarak tam zamanında üretim sözleşmelerini işaret etmektedir, detaylı bilgi için bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler) s. 70-76.

³⁷⁴ Ödeme hizmeti sözleşmelerinin çerçeve sözleşme niteliği hk. **Erdem**, s. 7.

³⁷⁵ Abonelik sözleşmelerine verilecek örnek kapsamında elektronik haberleşme hizmeti sözleşmelerinin çerçeve sözleşme niteliği hk. bkz. **Yıldız, M. G.:** Son Kullanıcı ile Akdedilen Elektronik Haberleşme Hizmeti Sözleşmesi, İstanbul 2012, s. 69-70; **Açıkgöz, O.:** Tüketicinin Korunması Çerçevesinde Mobil Haberleşme Abonelik Sözleşmesinde Genel İşlem Koşulları, İstanbul 2013, s. 152.

³⁷⁶ İşaret edilen sözleşmelerin çerçeve sözleşme niteliği taşıması hk. **Hoffbauer**, s. 2; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 50-51; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1045; **Yılmaz**, s. 14. Dahası toplu sözleşmelerin de çerçeve sözleşmelerin en önemli örneklerinden biri olduğu ifade edilmektedir, bkz. **Eren** (Genel Hükümler), s. 225 p. 615.

özellikle bunların en yaygın örneği olan imtiyaz sözleşmelerinde- de çerçeve sözleşmelerden yararlanılabilmesi mümkün ve yaygındır.

Uygulamada sıklıkla karşılaşılan söz konusu çerçeve sözleşmelere yönelik, sözleşmenin tatminini sağlamayı amaçladığı menfaat ele alınarak “çerçeve hizmet” ve “çerçeve dağıtım” sözleşmesi kavramlarından da yararlanılmakta; bu kapsamda gelecekte sunulacak bir hizmetin hüküm ve koşullarını sunan sözleşmeler “çerçeve hizmet sözleşmesi” (örneğin: Sinema Filmi Pazarlama ve Tanıtım Hizmet Sözleşmesi) olarak nitelendirilirken gelecekte gerçekleşecek tedariklerin hüküm ve sonuçlarını belirleyen sözleşmeler “çerçeve dağıtım sözleşmeleri” (örneğin: franchise ve imtiyaz sözleşmeleri) olarak nitelendirilmektedir.³⁷⁷

Öğretide bazı sözleşme ilişkilerinin, elbette klasik bir borçlar hukuku sözleşmesi modeliyle akdedilebileceği gibi, çerçeve sözleşme modeliyle de

³⁷⁷ Söz konusu ‘çerçeve hizmet sözleşmesi (*contrat-cadre de prestation de service*)’ ve ‘çerçeve dağıtım sözleşmesi (*contrat-cadre de distribution*)’ kavramları için bkz. <https://www.lettredesreseaux.com/P-535-678-P1-contrat-cadre.html> (E.T.:19.07.2025).

Çerçeve sözleşmelerin konusu bakımından sınıflandırılması noktasında **Weber** de benzer bir sınıflandırma yapmakta ve çerçeve sözleşmelerin iki temel modelinden bahsederek bunlardan birincisinin sinellagmatik bir karakter taşıyarak her ne türden olursa olsun karşılıklı mal ve hizmet değişimini amaçlayan çerçeve sözleşmelerken, ikincinin bir projedeki işbirliği ve koordinasyonu amaçladığından bahsetmekte; bu kapsamda birinci grupta vadeli tedarik, lisans ve yatırım sözleşmelerine yer verirken ikinci grupta büyük ölçekli madencilik, arge, hizmet ve anahtar teslim eser sözleşmelerinin yer aldığına işaret etmektedir (bkz. **Weber**, s. 418 ve s. 419).

Çerçeve sözleşmelerin sınıflandırılması girişimlerinden bir diğeri ise “konusu bakımından çerçeve sözleşmeler” başlığı altında çerçeve sözleşmelerin ‘münferit sözleşmeleri tek bir çatı altında toplayarak onların temel ilkelerini belirleyen -bu yönüyle tüm münferit sözleşmeleri tamamlayan- çerçeve sözleşmeler’ ile ‘münferit sözleşmeye eklenecek birtakım yan yükümleri öngören çerçeve sözleşmeler’ olarak tasnif edildiği görülmüştür, bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 51. Ancak fikrimce söz konusu sınıflandırmalar oldukça flu bir kategorizasyon içerir. Zira, çerçeve sözleşmenin içeriğindeki yan yükümler de münferit sözleşmeleri tamamlama ve münferit sözleşmelere uygulanacak hükümleri tek bir çatı altında toplama işlevini taşıyabilir. Bu sebeple işbu çalışmada ilgili veya benzer bir sınıflandırmaya, sınırlarının açık ve net şekilde çizilemeyeceği endişesi ve pratik açıdan bir önem de taşımadığı düşüncesiyle yer verilmemiştir.

akdedilebildiği ifade edilmekte ve bu doğrultuda araştırma-geliştirme (ar-ge), gizlilik ve kalite-güvence sözleşmelerine değinilmektedir.³⁷⁸

Çalışmanın konusu dışında kalmakla beraber, çerçeve sözleşme ihaleleri kavramına da ayrıca değinilmesi yerinde olacaktır. Kamu ihale sisteminde karşımıza çıkan çerçeve sözleşme ihaleleri ile kastedilen, ilk aşamada yeterlilik değerlendirmesi yapılarak temel çerçevenin çizildiği ancak ikinci aşamada yetkililerden sadece fiyat alınarak sonuçlandırılan ihale yöntemidir.³⁷⁹

Çerçeve sözleşmelerin sunduğu sözleşme akdetme yönteminden, ihale hukukunda da yararlanılır. Öyle ki 4735 Sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu’nun sözleşme türlerini düzenleyen 6. maddesinin e bendine göre; ilgili kanun kapsamında akdedilecek sözleşmelerden biri olan münferit sözleşmeler, “*çerçeve anlaşmaya*³⁸⁰ *dayalı olarak idare ile yüklenici arasında imzalanan sözleşme*”³⁸¹ olarak nitelendirilir.

Dahası tüm bu çerçeve sözleşme örneklerine ek olarak, çerçeve sözleşme niteliği taşıyıp taşımadığı üzerinde düşünülmesi gerektiği inancını taşıdığım ortaklık sözleşmelerine de işaret edilmesi yerinde olacaktır. Bu kapsamda örneğin ticari ortaklık sözleşmesi, bir ticari girişimin bizzat kendisinin ve bu girişimin sınırları içerisinde akdedilen hukuki işlemlerin tabi olacağı birtakım esasları (bu kapsamda

³⁷⁸ Hoffbauer, s. 36 vd.

³⁷⁹ Türk Hukukundaki gelişimi açısından çerçeve sözleşme ihaleleri kavramı için bkz. Toprak, E.: *Kamu İhale Sisteminde Yeni Bir Kavram: Çerçeve Sözleşme İhaleleri*, Terazi Hukuk Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 19, Mart 2008, s.141-166.

³⁸⁰ 20.11.2008 tarihli ve 5812 sayılı Kanun’un 32. maddesiyle, öncesinde ‘çerçeve sözleşme’ olarak ifade edilen bu kavram, ‘çerçeve anlaşma’ olarak değiştirilmiştir.

³⁸¹ İş hukukunda akdedilen çerçeve sözleşmelerle benzer şekilde, kamu ihale hukuku kapsamındaki çerçeve anlaşma ve münferit sözleşmelerde de belirtilmesi zorunlu olan hususların söz konusu olduğu ve bu hususların belirlenmesinin ‘Kurum’ un (Kamu İhale Kurumu) yetkisinde olduğu, aynı maddenin ek fıkrasında açıkça kaleme alınmıştır.

örneğin ve özellikle kar ve zararın nasıl paylaşılacağını, sorumluluğun dağılımını, girişim özelinde doğacak hukuki problemlerin nasıl çözüleceğini, ortaklığın süresini, tarafların görevlerini, ortaklık erken tasfiye edilecekse tasfiyenin tabi olacağı prosedürü) düzenleyen bir sözleşme olarak çerçeve sözleşme niteliğini haiz midir sorusunu da beraberinde getirebilir. Fikrimce, bir ortaklık sözleşmesi, kapsamına aldığı bir veya birden çok münferit sözleşmenin tabi olacağı esasları düzenlemesi halinde çerçeve sözleşme niteliği taşıyabilir. Bu kabul, çerçeve sözleşmelerin uygulama alanını ciddi ölçüde genişletir ve çerçeve sözleşme kavramının ortaklık hukuku merkezinde de değerlendirilmesi ihtiyacını doğurur.

Nihayet, -bir kez daha dikkat çekilmesinde fayda vardır ki- çerçeve sözleşme ‘sözleşme akdetme yöntemi’ vasfı sayesinde, -isimli veya isimsiz- tüm sözleşmelerin akdedilmesi sürecinde başvurulabilir bir hukuki enstrüman olduğu için; satım, kira, bağışmalama gibi nispeten basit sözleşme ilişkilerinin formüle edilmesi sürecine de entegre edilebilir bir sözleşme akdetme yöntemidir. Bir diğer ifadeyle, somut olayda karşılaşılan çerçeve sözleşme, -hemen yukarıda kaleme alındığı üzere- franchise, tek satıcılık veya bayilik sözleşmesi gibi bir ‘sistem’in bütününi teşkil edebileceği gibi; satım, kira, bağışlama gibi başlı başına ‘sistem’ olarak nitelendirilmesi mümkün gözükmeyen bir sözleşme tipinin akdedilmesinde başvuru bir model de olabilir. Kira sözleşmesi merkezinde bir örnek kurgulanırsa, birden fazla taşınmazını veya taşınırını aynı kişiye kiralamayı planlayan mal sahibi ile potansiyel kiracı, bu hukuki ilişkiden doğacak birtakım yükümlülükler üzerinde bir çerçeve sözleşme vasıtasıyla anlaşabilirler. Satım sözleşmesi merkezinde bir örnek kurgulanırsa, ileride akdedilmesi planlanan bir taşınmaz satımının tabi olacağı birtakım esasları belirleyen bir çerçeve sözleşme akdedilebilmesine de bir engel yoktur. Aynı yönde sıklıkla

karşılaşılan bir diğer örnek ise sürekli eser sözleşmelerinin çerçeve sözleşme modelinden yararlanılarak akdedilmesidir. Sürekli eser sözleşmelerinin de hukuki niteliği içeriğinde sürekli borç ilişkisine dayanak olan çerçeve sözleşme ve bu çerçeve sözleşmeye ek dönemsel olarak tekrar eden münferit sözleşmelerden oluşan bir sözleşme ilişkisi olarak işaret edilmektedir.³⁸² Gerçekten de günümüzde -özellikle inşaat ve organizasyon sözleşmeleri başta olmak üzere- sürekli nitelik taşıyan ve girift eser sözleşmelerinin, bir çerçeve sözleşme ve bunu takiben akdedilen münferit sözleşmeler ile formüle edildiği gözlemlenebilir.³⁸³ Sürekli eser sözleşmesi ilişkisine dayanak olan bir çerçeve sözleşme örneği, bir ayakkabı üreticisinin ürünlerinde kullanacağı tabanların üreticisi ile üretim sürecinde akdettiği çerçeve sözleşmede *“bir seferde en az ve en fazla alınacak sipariş adedini ve siparişin ne kadar süre içinde teslim edileceği ve ödemenin siparişten ne kadar süre sonra yapılacağı”* hususlarını belirlemeleri, her bir sipariş ile de aralarındaki münferit eser sözleşmelerini kurmalarıdır.³⁸⁴ Görüldüğü gibi taraf istek ve iradelerinin bu yönde olması halinde ve elbette hukuk düzeninin sınırları içinde, isimli-isimsiz tüm sözleşme ilişkilerinin formüle edilmesi sürecinde çerçeve sözleşme kurumundan yararlanılması, bu doğrultuda akla gelebilecek tüm sözleşme ilişkileri merkezinde birer çerçeve sözleşme örneği kurgulanabilmesi mümkündür.

³⁸² **Demir B.**, s. 37 ve s. 47.

³⁸³ **Demir** de sürekli eser sözleşmelerinin *“çoğunlukla birtakım koşulların belirlendiği çerçeve sözleşme ve meydana getirilecek yeni edim sonucu için örtülü veya açık olarak tarafların anlaştıkları münferit eser sözleşmelerinden oluşan”* sürekli bir borç ilişkisi olduğunu ifade ederken, sürekli eser sözleşmelerinin formüle edilmesinde çoğunlukla çerçeve sözleşme modelinden yararlanıldığına ancak bunun bir zorunluluk olmadığına dikkat çekmektedir, bkz. **Demir B.**, s. 57.

³⁸⁴ **Demir B.**, s. 47-48. Benzer bir diğer örnekle, bir fabrikanın belirli bir süre boyunca ihtiyacı olan tüm ambalaj malzemesinin üretimi konusunda yaptığı anlaşma da işaret edilebilir (bkz. **Demir B.**, s. 37).

BÖLÜM II:

ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN KURULMASI VE İÇERİĞİ

§ 1- ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN KURULMASI

I. GENEL OLARAK

Çerçeve sözleşmeler, özünde bir ‘sözleşme’ olmalarının sonucunda, kurulmaları bakımından sözleşmelerin kurulmasına ilişkin genel kurallara tabidir.³⁸⁵

Öğretide, kanunda öngörülmemiş ancak ekonomik gelişmeler sonucu ortaya çıkmış bir sözleşme modelinden bahsediliyorsa bu sözleşmenin (TBK m. 2/I gereğince) kurulmuş sayılabilmesi için üzerinde anlaşılması gereken objektif esaslı noktaların “*ilgili sözleşmenin anlamlı bir bütün oluşturabilmesi için iş hayatında aranan şartların tam olarak gerçekleşip gerçekleşmediğinin*” tespiti ile değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.³⁸⁶ Bu yaklaşım çerçeve sözleşmelerin kurulması safhasında da değerlendirilmelidir. Zira, kurulmuş bir sözleşmenin çerçeve sözleşme olarak nitelendirilebilmesi için, münferit sözleşme(ler)de bağlayıcı olacak esaslar üzerinde³⁸⁷ karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile anlaşılması gerekir.

³⁸⁵ Hoffbauer, s. 67.

³⁸⁶ Kocayusufpaşaoğlu, s. 174-175 p. 6.

³⁸⁷ İrade beyanlarının asgari içeriği ile doğrudan bağlantılı olarak çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü, “*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü*” (bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, B) başlığında incelenecektir.

II. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN KURULMASINDA BELİRLİLİK İLKESİ

Bir sözleşmenin kurulmuş sayılabilmesi için asli edim yükümlülüklerinin belirli veya belirlenebilir olması, borçlar hukukunun temel ilkelerindendir.³⁸⁸ Çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmelerin başlı başına birer sözleşme olmalarının sonucu olarak; madem ki çerçeve sözleşme başlı başına bir sözleşmedir, çerçeve sözleşmenin kuruluşunda belirlilik ilkesi ele alınacaksa -münferit sözleşmenin değil- bizzat çerçeve sözleşmenin edim yükümlülükleri esas alınarak bu yükümlülüklerin ‘belirli veya belirlenebilir’ olup olmadığı üzerine düşünülmesi gerekir.

Belirlilik ilkesinin ele alınabilmesi için çerçeve sözleşmelerin içeriğinin ve bu doğrultuda özellikle de asli edim yükümlülüğü içerip içermediğine ilişkin görüşlerin dikkate alınması gerekir. İlerleyen bölümde detaylı olarak³⁸⁹ değerlendirilecek bu mesele, belirlilik ilkesinin incelenebilmesi ile sınırlı olarak şu şekilde izah edilebilir:

Çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümlülüğü içermediği yönündeki baskın görüşe göre, çerçeve sözleşme münferit sözleşmede bağlayıcı olacak esasları ortaya koyar ve böylece çerçeve sözleşmenin konusu karşılıklı edim değişimi değil; münferit sözleşmenin tabi olacağı esasların belirlenmesidir.³⁹⁰ Bu sebeple münferit sözleşmenin

³⁸⁸ Hoffbauer, s. 72; Eren (Genel Hükümler), s. 102-103 p. 281 vd.; Yılmaz, s. 93. Belirlilik ilkesinin objektif ve subjektif esaslı noktaları kapsadığı yönünde bkz. Eren (Genel Hükümler), s. 271 p. 742; Barlas, s. 813; Yılmaz, s. 93.

³⁸⁹ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, II (Çerçeve Sözleşmenin İçeriği / Asli Edim Yükümlülüğü).

³⁹⁰ Çerçeve sözleşmenin esas konusunun ve temel amacının karşılıklı edim değişimi değil, münferit sözleşme bünyesinde geçerli olacak esasların belirlenmesi olduğu yönünde bkz. Weber, s. 410; Gillor, s. 77; von der Crone, s. 235; Zaki, s. 1075; Hoffbauer, s. 5; Larenz / Wolf, s. 428; Barlas, s. 813 ve s. 818; Kirca Ç., s. 22; Yılmaz, s. 18, s. 51 ve s. 94; Belen, s. 48; Kocayusufpaşaoğlu, s. 112 ve s. 113; Tümerdem, s. 39; Ayrancı, s. 109 ve s. 110; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 32 ve s. 86; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1043 ve s. 1047. von der Crone çerçeve sözleşmelerin bu özelliğine, “çerçeve sözleşmenin taraflarca daha sonra yapılacak seçimlerin

edim yükümlülükleri henüz belirli -ve hatta belirlenebilir- olmasa dahi çerçeve sözleşme akdedilebilir ki uygulamada da söz konusu belirsizliğin giderilmesinin, taraf iradelerince gelecekte akdedilecek münferit sözleşmelere bırakılmasının, çerçeve sözleşme kavramının amaç ve fonksiyonuna uygun olduğu ifade edilmektedir.³⁹¹ Böylece söz konusu yaklaşım, çerçeve sözleşmelerin taşıdığı ekonomik ve amaçsal fonksiyon gereği, içeriğinde esaslı noktalara -ve elbette asli edim yükümlülüklerine- yer verilmemiş olmasının, belirlilik ilkesine aykırılık sebebiyle çerçeve sözleşmenin kurulmadığı anlamına gelmeyeceğini ifade etmekte;³⁹² bu görüş asli edim yükümlülüklerinin belirli veya belirlenebilir olması şartını aramamaktadır.³⁹³ Dahası **Barlas**, çerçeve sözleşmede tarafların edim yükümlülüklerinin belirli veya en azından belirlenebilir şekilde düzenlenmemesini, bir sözleşmeyi çerçeve sözleşme olarak nitelendirebilmek için işin doğası gereği “*kavramsal bir zorunluluk*” olarak nitelendirmekte, aksi takdirde klasik bir borçlar hukuku sözleşmesinin söz konusu olacağına işaret etmektedir.³⁹⁴

Söz konusu görüşçe çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümlülüğü içermediği kabulünden yola çıkılmakta ve çerçeve sözleşmelerin akdinde belirlilik ilkesi oldukça

sonucunu -örneğin bir mal veya hizmetin ifasını- değil, daha ziyade ileride alınacak olan kararların ortamını öngördüğü” ifadesiyle işaret etmektedir (bkz. von der Crone, s. 235).

³⁹¹ **Barlas**, s. 813; **Uyan**, s. 1134.

³⁹² **Yılmaz**, s. 95; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 88; **Uyan**, s. 1134.

³⁹³ **Barlas**, s. 813; **Fuchs-Wissemann**, s. 99 vd.; **Henrich**, s. 117; **Weber**, s. 412-413; **Herzog**, s. 145; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 3, s. 47 dn. 213, s. 50 ve s. 86-87; **Ayrancı**, s. 110; **Yılmaz**, s. 51 ve s. 94, **Uyan**, s. 1134; **Belen**, s. 48; **Halıcı**, s. 28; **Boğa**, s. 210. Öyleki tarafların bu belirlemeleri münferit sözleşmenin akdi safhasına ertelemiş olabilecekleri gibi; söz konusu hususların belirlenmesi için hakimi de yetkilendirmiş olabilecekleri ifade edilmektedir, bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 176.

³⁹⁴ **Barlas**, s. 813 ve ayrıca bkz. **Uyan**, s. 1134; **Ayrancı**, s. 110; **Yılmaz**, s. 165; **Korkmaz**, s. 53. **Weber** de ilişkinin somutlaştırılmasının bilinçli olarak münferit sözleşmeye bırakılmasının sözleşmelerin akdinde belirlilik ilkesine aykırılık teşkil etmediği gibi, çerçeve sözleşmenin doğasına da daha uygun olduğunu ifade etmektedir, bkz. **Weber**, s. 413. Görüldüğü gibi ilgili görüş benimsemiş olduğu bu yaklaşım merkezinde, belirlilik ilkesinin uygulaması bakımından, çerçeve sözleşmeler ile klasik borçlar hukuku sözleşmelerini birbirinden ayırmaktadır, bkz. İkinci Bölüm, § 5 (Çerçeve Sözleşmenin Klasik Borçlar Hukuku Sözleşmeleri ile Karşılaştırılması).

esnek bir şekilde değerlendirilmekte (ve hatta fikrimce esnetilmenin ötesinde gözardı edilmekte); böylece asli edim yükümlülüğü belirli veya belirlenebilir olması bir yana mevcut dahi olmadığı kabul edilen çerçeve sözleşmenin kurulmuş sayılması sağlanmakta ve ilgili görüş kendi içinde tutarlı bir sonuca ulaşmaktadır. Öyle ki söz konusu görüş benimsendiğinde, belirlilik ilkesi sıkı sıkıya uygulansaydı, çerçeve sözleşmenin içeriğinde mevcut olmadığı kabul edilen asli edim yükümlülüğünün ‘belirli veya belirlenebilir’ olup olmadığından dahi bahsedilemeyeceğinden sözleşmenin kurulmadığı sonucuna ulaşılması gerekirdi. Ancak sözleşmenin kurulmuş sayılması için edim yükümlülüklerinin belirli veya belirlenebilir olması gerekliliğini ortaya koyan belirlilik ilkesinin sıkı sıkıya uygulanmaması sayesinde sözleşmenin kurulduğu sonucuna varılır.

Kanaatimce bu görüş, bu çalışmada esas alınan ‘çerçeve sözleşmenin bizzat kendi asli edim yükümlülüğünü içerdiği kabulü karşısında yerinde değildir.³⁹⁵ Kaldı ki söz konusu görüşçe, çerçeve sözleşmenin akdedilmesinde belirlilik ilkesi ele alınırken, münferit sözleşmenin edim yükümlülüklerinin henüz belli veya belirlenebilir olmadığı gerekçesinin işaret edilmesi de yerinde değildir çünkü münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin belirli veya belirlenebilir olup olmadığı ‘çerçeve sözleşmenin’ değil; ‘münferit sözleşmenin akdedilmesinde’ belirlilik ilkesi ile ilgilidir.

Tarafların edim yükümlülüklerinin belirli veya en azından belirlenebilir şekilde düzenlenmemesinin, bir sözleşmeyi çerçeve sözleşme olarak nitelendirebilmek için kurumun doğası gereği ‘*kavramsal bir zorunluluk*’ olduğu düşüncesi de ikna edici gözükmemektedir. Zira çerçeve sözleşmenin akdi anında, münferit sözleşmenin asli

³⁹⁵ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, B (*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü*).

edim yükümlülüklerinin belirli veya en azından belirlenebilir olması mümkündür. Örneğin³⁹⁶ ve özellikle, çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeden önce akdedildiği - bu yönüyle tipik- bir çerçeve sözleşme söz konusu ise, münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin henüz belirli veya belirlenebilir olması³⁹⁷ da olmaması da mümkünken; münferit sözleşmeden sonra akdedilen bir çerçeve sözleşme söz konusu ise, münferit sözleşme hali hazırda akdedildiğinden artık edim yükümlülüklerinin belirli veya en azından belirlenebilir olduğu -işin doğası gereği- açıktır -ki söz konusu edim yükümlülükleri belirli veya belirlenebilir olmasaydı münferit sözleşme zaten hiç kurul(a)mamış olurdu.

Nihayet, çerçeve sözleşmenin bizzat kendi asli edim yükümlülüğünü içerdiği kabulü, -bu asli edim yükümlülüğü kendine özgü olsa da- çerçeve sözleşmelerde belirlilik ilkesinin esnetilmesi ihtiyacını ortadan kaldırır. Öyle ki çerçeve sözleşmenin **asli edim yükümlülüğü; ‘soyut (kavramsal)’ olarak ‘kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması yükümlülüğü’** olsa da her bir çerçeve sözleşme ilişkisinde, taraf iradelerince netleşerek **‘ tarafların münferit sözleşme(ler)de uyulması konusunda mutabık kaldıkları esasların neler olduğunu’ ortaya koyan ‘somut asli edim yükümlülüğü’nü** doğurur. İşte çerçeve sözleşmenin somut asli edim yükümlülüğü, çerçeve sözleşmelerde belirlilik ilkesini tatmin eder.

³⁹⁶ Bir diğer örnekle eğer çerçeve sözleşme, münferit sözleşmenin akdi borcunu doğurarak önsözleşme karakteri de taşıyorsa; bu ihtimalde, aynı zamanda esas sözleşme niteliği de taşıyan münferit sözleşmenin esaslı unsurlarının belirli veya en azından belirlenebilir olması çerçeve sözleşmeden değil, çerçeve sözleşme bünyesine dercedilmiş önsözleşmeden kaynaklanır.

³⁹⁷ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, D (*Münferit Sözleşmedeki Asli Borçların Çerçeve Sözleşmenin İçeriğine Dahil Edilip Edilemeyeceği Problemi*).

Somut ve soyut asli edim yükümlülüğü kavramları, ilgili bölümde³⁹⁸ detaylı olarak açıklanacak olsa da, çerçeve sözleşmelerde akdedilmesinde belirlilik ilkesinin rolünü anlaşılabilir kılmak gayesiyle bir örnekle somutlaştırmak gerekirse; A bankası ile müşterisi arasında akdedilen ve çerçeve sözleşme vasfı taşıyan bir genel kredi sözleşmesinde soyut asli edim yükümlülüğü, ‘münferit kredi sözleşmesinde, genel kredi sözleşmesi (çerçeve sözleşme) vasıtasıyla üzerinde mutabık kalınan esaslara uyulması’ iken; somut asli edim yükümlülüğü, ‘çerçeve sözleşme vasfı taşıyan söz konusu genel kredi sözleşmesinde tarafların münferit sözleşmede uyacakları konusunda mutabık kaldıkları yükümlülükler’, bu doğrultuda örneğin; tarafların çerçeve sözleşme vasıtasıyla üzerinde mutabık kaldıkları münferit sözleşmeye uygulanacak gecikme faizi miktarı, münferit sözleşmeden doğacak uyuşmazlıkların çözümünde yetkili mahkemeyi ve münferit sözleşmenin tasfiye usulünü belirleyen yükümlülüklerdir.

Nihayet, görüldüğü gibi çerçeve sözleşmenin somut ve soyut asli edim yükümlülüğü olarak iki farklı görünümde ifade edilen kendine özgü asli edim yükümlülüğü, belirlilik ilkesini tatmin ettiğinden; söz konusu ilkeyi esnettiğini, göz ardı ettiğini ve bu doğrultuda çerçeve sözleşmelerin belirlilik ilkesine bir istisna teşkil ettiğini veya klasik borçlar hukuku sözleşmelerine kıyasla bu yönüyle bir farklılık gösterdiğini ileri sürme ihtiyacı doğmaz.

³⁹⁸ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, B (*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü*).

III. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN KURULMASINDA MÜZAKERE YÖNTEMLERİ

Çerçeve sözleşmelerin kurulması sürecinde, üç farklı ihtimal gündeme gelebilir. Öyle ki bir çerçeve sözleşme, baştan sona tarafların üzerinde müzakere ederek veya bu gücü haiz olarak nihai halini kararlaştırma gücünü haiz oldukları hükümlerden oluşarak **(A) tamamen bireysel sözleşme modelinden yararlanılarak** akdedilebileceği gibi; müzakere gücünün taraflardan biri aleyhine bertaraf edildiği bir düzende **(B) tamamen genel işlem şartlarından yararlanılarak** da akdedilebilir. Dahası, çerçeve sözleşmenin hem bireysel sözleşme hükümlerinden hem de genel işlem şartlarından yararlanılarak akdedildiği **(C) hibrit modele** başvurulması da elbette ki mümkündür.

Müzakere gücünün taraflardan biri aleyhine bertaraf edilmesi ile kastedilen; söz konusu sözleşme tarafının, ilgili hükmün şekillendirilmesinde söz sahibi olamaması, o hükmü ‘olduğu gibi kabul etmeye mecbur olması’, aksi takdirde ‘sözleşmeyi hiç akdedemeyecek olması’dır. Bu, ‘ya kabul et ya da vazgeç’ (*take it or leave it*) düzenidir.

Çerçeve sözleşmelerin akdinde -tamamen veya kısmen- genel işlem şartlarından yararlanılmasının beraberinde getirebileceği hukuki problemlerin göz ardı edilmemesi gayesiyle söz konusu ihtimallerin ayrıca değerlendirilmesinde yarar vardır.³⁹⁹

³⁹⁹ Aynı uyarıyı **Kocayusufpaşaoğlu** da yapmakta ve genel işlem şartlarından yararlanılarak akdedilen sözleşmeleri “... borçlar kanununun öngördüğü biçimde, eşit durumdaki kişilerin gereğinde görüşmeler yaparak icap ve kabul ile kurdukları sözleşmelerle bir tutmanın kesinlikle mümkün olmadığını...” açıkça ifade etmektedir, bkz. **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 171 p. 9. Bu doğrultuda genel

A. Tamamen Bireysel Sözleşme Modelinden Yararlanılması

Taraflar arasındaki müzakere süreci dikkate alındığında çerçeve sözleşmelerin kurulmasında ilk ihtimal; tüm hükümlerinin tarafların müzakere gücüne sahip oldukları bir düzende, karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile kabul edilmesi; bir diğer ifadeyle sözleşmenin, müzakere gücünün taraflardan biri aleyhine kısıtlanmadığı bir süreçte akdedilmesidir.⁴⁰⁰ Bu ihtimalde çerçeve sözleşmenin içeriğindeki her hüküm, birer bireysel sözleşme hükmü niteliği taşır. Dolayısıyla genel işlem şartlarına ilişkin komplike problemleri beraberinde getirmeyen bir çerçeve sözleşme modeli söz konusu olur ve genel işlem şartlarına ilişkin hükümler (TBK m. 20 vd.) uygulama alanı bulmaz.

Kurulmasında tamamen bireysel sözleşme modelinden yararlanan bir çerçeve sözleşme örneği şu şekilde kurgulanabilir: Yüklenici şirket X ile iş sahibi Y arasında, gelecekte akdedilmesi planlanan farklı mevkiilerdeki birden fazla kat karşılığı inşaat sözleşmelerinin öncesinde, iş sahibinin malzeme temin etme borcu yüklenicinin ise eseri teslim etme borcu bakımından temerrüde düşmeleri ihtimalinde tabi tutulacakları yaptırımları düzenleyecek bir çerçeve sözleşme akdetdikleri düşünülürse, söz konusu yaptırımların içeriği tarafların müzakere gücüne sahip oldukları -bir diğer ifadeyle müzakere gücünün bir taraf aleyhine kısıtlanmadığı- bir senaryoda karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile belirlendiyse, tamamen bireysel sözleşme modelinden yararlanılarak akdedilen bir çerçeve sözleşmenin varlığı gündeme gelir.

işlem şartları sebebiyle sözleşme eşitliğinin bozulduğu yönünde ayrıca bkz. **Atamer** (Denetlenmesi), s. 30 vd.

⁴⁰⁰ Çerçeve sözleşmenin bireysel sözleşme modeliyle akdedilmesi hk. bkz. **Yılmaz**, s. 295 ve **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 86.

B. Tamamen Genel İşlem Şartlarından Yararlanılan Model

Uygulamada çerçeve sözleşmelerin formüle edilmesinde, genellikle genel işlem şartlarından yararlanılır.⁴⁰¹ Ancak yararlanmanın ötesinde, çerçeve sözleşmenin baştan sona genel işlem şartlarından oluşması -bir diğer ifadeyle içeriğinin genel işlem şartlarından ibaret kılınması- da mümkün ve oldukça yaygındır. Örneğin, -çerçeve sözleşme niteliği taşıyan- banka kredi (genel kredi/kredi açma) ve sigorta sözleşmelerinin genel işlem şartlarıyla formüle edilmesi olağandır.⁴⁰² Benzer şekilde abonelik, tek satıcılık, franchise ve sermaye piyasası aracılığıyla yürütülen borsa opsiyon işlemleri⁴⁰³ başta olmak üzere çerçeve sözleşmelerin formüle edilmesinde genel işlem şartlarından yararlanılması yaygın bir pratiğe sahiptir. Öyle ki, uygulamada “tip sözleşme” olarak adlandırılan (örneğin Abonelik Tip Sözleşmesi, Yapım İşlerine Yönelik Tip Sözleşme, Hizmet Alımları Tip Sözleşmesi, Mal Alımları

⁴⁰¹ Hoffbauer, s. 60 ve s. 64; Maurenbrecher, s. 180; Zingg, s. 13; von der Crone, s. 259-260; Barlas, s. 811; Larenz / Wolf, s. 428; Atamer (Denetlenmesi), s. 95 vd.; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1051; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 36, s. 88, s. 138; Yılmaz, s. 35-36, s. 52 ve s. 167; Erdem, s. 7; Yılmaz, S., s. 24; Demir B., s. 67; Yıldırım Soysal, s. 103-104; Dağlı, s. 10; Keskin, s. 13, dn. 34; Oğuz C., s. 46. Genel işlem şartlarının yoğun uygulamasına ilişkin Forstmoser’in tespitleri hk. naklen bkz. Kocayusufpaşaoğlu, s. 226 p. 1.

Barlas, genel işlem şartlarının kabulünde çerçeve sözleşme kurumundan yararlanılmasının sıklıkla karşılaşılan bir yöntem olduğunu ifade ederken, eserini kaleme aldığı yıllarda Almanya’da yürürlükteki (9 Aralık 1976 tarihli) Genel İşlem Şartları Kanunu’nun (*Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen/AGBG*) 2. paragrafının 2. fıkrasında yer alan; “*Taraflar hukuki işlemlerin belirli bir türü için belirli genel işlem şartlarının geçerli olacağını 1. fıkra yazılı şartlar çerçevesinde önceden kararlaştırabilirler.*” düzenlemesini işaret etmekte, bu düzenlemenin genel işlem şartlarının çerçeve sözleşme akdetme tekniği ile kabul edilebileceğini açıkça gösterdiğini ifade etmektedir (bkz. Barlas, s. 811-812). Zira, ilgili normun düzenlediği ihtimalde tarafların, akdedecekleri bir çerçeve sözleşme eliyle birtakım hukuki işlemlere uygulanacak genel işlem şartları üzerine anlaşması sağlanır.

⁴⁰² Özellikle borsa ve banka işlemlerinde genel işlem şartlarından sıklıkla yararlanıldığı yönünde bkz. Atamer (Denetlenmesi), s. 95-96; Kırca İ., s. 88; Weber, s. 417; Akyol (Banka Sözleşmeleri), s. 96; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 88-89. Bankacılık sektöründe akdedilen çerçeve sözleşmelerin içeriğinde genel işlem şartlarına yer verilmesinin İsviçre Hukuk teorisinde etraflıca ele alınmadığı yönünde ayrıca bkz. Zingg, s. 13 ve Maurenbrecher, s. 182.

⁴⁰³ Bu yönde “... modern toplumda yapılan birçok sözleşme tipinde olduğu gibi, çerçeve sözleşmenin içeriğini oluşturan şart ve hükümler borsa üyelerince tek yanlı olarak belirlenmekte, müşteri bu sözleşmeyi ya olduğu gibi kabul etmekte ya da sözleşme yapmaktan kaçınmaktadır.” tespitini yapar, Halıcı, s. 28.

Tip Sözleşmesi vb.) sözleşmelerin nitelendirilmesinde yararlanılan “tip” ibaresinin bu hususa -ilgili sözleşmenin genel işlem şartlarından yararlanılarak akdedildiğine- dikkat çektiği ifade edilmektedir.⁴⁰⁴

Bütünüyle genel işlem şartlarından oluşan ve bu yönüyle de taraflardan biri aleyhine müzakere etme gücünün bertaraf edildiği bu sözleşmenin -sırasıyla- çerçeve sözleşme olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğine ve beraberinde getirebileceği bir hukuki probleme⁴⁰⁵ ayrıca değinilmesi gerekir. Akdedilen bu sözleşme, kapsamına aldığı münferit sözleşmeye uygulanacak esasları belirlemesi şartıyla ve yönüyle hala çerçeve sözleşme vasfını korur. Buna ek olarak, genel işlem şartlarından oluşan bir sözleşme söz konusu olduğundan, standart (formüler/kitle/tip) sözleşme olarak da nitelendirilir ve genel işlem şartlarının denetimine ilişkin düzenlemeler (TBK m. 20 vd.) uygulama alanı bulur.⁴⁰⁶ Böylece meselenin beraberinde getirebileceği bir hukuki problem olarak genel işlem şartlarına ilişkin kanun hükümlerinin uygulanmaması amacıyla, genel işlem şartı niteliği taşıyan hükümlerin ‘çerçeve sözleşme’ başlığı altında akdedilen bir sözleşmenin içine gizlenerek -‘çerçeve sözleşme’ perdesi arkasına saklanarak- genel işlem şartlarına ilişkin denetimden muaf tutulmaya çalışılması ve kanunun dolanılması tehlikesi⁴⁰⁷ söz konusu dahi olmaz.

⁴⁰⁴ Açıkgöz, s. 175.

⁴⁰⁵ Weber bir çerçeve anlaşmaların sadece genel işlem şartlarından oluşması halinde özel sorunların ortaya çıkacağını ifade etmekte ve bu durumun özellikle bankacılık ilişkilerinde gündeme geleceğine dikkat çekmektedir, bkz. Weber, s. 416-417.

⁴⁰⁶ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 6 ve s. 89; Yılmaz, s. 36 ve s. 92; Demir B., s. 67.

⁴⁰⁷ Bkz. Birinci Bölüm, § 3, II, X (Çerçeve Sözleşmelerin Benzerlik Gösterdiği Hukuki Kavram ve Kurumlar ile Karşılaştırılması / Genel İşlem Şartları).

C. Hibrit Model

Bir çerçeve sözleşmenin hem bireysel sözleşme hükümlerinden hem de genel işlem şartlarından bir arada yararlanılarak formüle edilebilmesi de -elbette- mümkündür. ‘Hibrit model’ olarak adlandırılacak bu çerçeve sözleşme akdetme modeline örnek olarak; abonenin müzakere gücünün, birtakım hükümlerin formüle edilmesinde tamamen ortadan kaldırıldığı; ancak sözleşmenin geriye kalan hükümleri açısından müzakere etme ve ilgili sözleşme hükmüne şekil verme gücüne sahip olduğu bir abonelik sözleşmesi kurgusu işaret edilebilir.

Çerçeve sözleşmenin içeriğinde genel işlem şartı olduğu tespit edilen her bir hüküm bireysel sözleşme hükümlerinden ayrı ve hukuk düzeninin genel işlem şartlarını tabi tuttuğu hükümlere (TBK m. 20 vd.) tabi tutulmalı; böylece genel işlem şartlarına bağlanan hukuki sonuçlardan kurtulabilmek gayesiyle, bunları ‘çerçeve sözleşme’ olarak nitelendirilen bir sözleşmenin içeriğinde -adeta- kamufle etmek isteyebilecek -kanuna karşı hile teşkil edebilecek- girişimlerin önüne geçilmelidir.

Nihayet, çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alan ve aynı zamanda çerçeve hüküm niteliği taşıyan genel işlem şartları, kapsamına aldığı münferit sözleşmelere uygulanacak bağlayıcı birer hükümdür.⁴⁰⁸ Belirtmek gerekir ki çerçeve sözleşmenin içeriğine dercedilen genel işlem şartlarının, hangi münferit sözleşmeler için bağlayıcı olacağının değerlendirilmesi bir yorum faaliyetinin konusu olsa da taraf iradelerince

⁴⁰⁸ Barlas, s. 812; Atamer (Denetlenmesi), s. 96.

‘ taraflar arasında kurulacak tüm sözleşmeler’ için bağlayıcı olacağı şeklinde (bu ölçüde belirsiz ve geniş) bir belirleme yapılamaz.⁴⁰⁹

IV. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN TARAFLARI

Uygulamada sıklıkla karşılaşılan durum, çerçeve sözleşmenin tarafları ile münferit sözleşmenin taraflarının aynı kişiler olmasıdır. Gerçekten de taraflar - gelecekte akdedecekleri veya halihazırda akdetmiş oldukları- münferit hukuki ilişkilerin tabi olacağı esasları bir çerçeve sözleşme vasıtasıyla belirleyebilirler. Ancak çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmenin tarafları tamamen farklı kişiler de olabilir.⁴¹⁰

Bu kapsamda çerçeve sözleşmenin ve münferit sözleşmenin tarafları açısından matematiksel olarak şu ihtimaller⁴¹¹ gündeme gelebilir: İlk ve sıklıkla karşılaşılan ihtimal, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmenin taraflarının aynı kişiler olması ihtimalidir. Bunun tipik bir örneği, banka ve müşterisi arasında akdedilen genel kredi sözleşmesini takiben bankanın yine aynı müşteri ile akdettiği münferit kredi sözleşmeleridir. İkinci ihtimal, çerçeve sözleşmenin ve münferit sözleşmenin taraflarından birinin ortak, diğerinin ise üçüncü bir kişi olmasıdır. Nihayet son ihtimal, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmenin taraflarının çerçeve sözleşmenin taraflarından tamamen farklı kişiler olması ihtimalidir. Münferit sözleşmenin çerçeve

⁴⁰⁹ bkz. **Atamer** (Denetlenmesi), s. 96-97.

⁴¹⁰ **Barlas**, s. 813-814; **Güçlü**, s. 46; **Yılmaz, S.**, s. 24; **Ayrancı**, s. 109; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 32; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1048; **Yılmaz**, s. 53. Aksi yönde (çerçeve ve münferit sözleşmenin taraflarının aynı kişiler olacağını kabul eden **Antalya**, s. 230 ve **Tandoğan** (Özel Borç İlişkileri), s. 32, dn. 63.

⁴¹¹ İlgili ihtimaller için bkz. **Barlas**, s. 814.

Münferit sözleşmenin çerçeve sözleşmenin taraflarından biri ile üçüncü kişiler arasında yapılabilmesi ihtimaline ilişkin ayrıca bkz. **Fikentscher / Heinemann**, s. 84-85; **Belen**, s. 48; **Gernhuber**, s. 35 vd. Münferit sözleşmenin çerçeve sözleşmenin tarafları dışında kalan tamamen üçüncü kişiler arasında akdedilmesi ihtimaline ilişkin ayrıca bkz. **Fikentscher / Heinemann**, s. 84.

sözleşme tarafları dışında bir üçüncü kişi ile akdedilebilmesine, barter üyelik sözleşmeleri örnek gösterilmektedir.⁴¹² Gerçekten barter üyelik sözleşmesi organizasyon şirketi ve üyeleriyle akdedilirken; münferit sözleşme bizzat üyelerle akdedilir.⁴¹³

Çerçeve sözleşmenin tarafının kim olduğu meselesinin pratik önemi; -borç ilişkisinin nisbiliği ilkesi dikkate alındığında- çerçeve sözleşmenin, kendisinin tarafı olmayan ancak münferit sözleşmenin tarafı olan bir üçüncü kişi üzerinde nasıl bağlayıcı olacağı problemiyle gündeme gelir. Bu mesele, çerçeve sözleşmenin ‘hukuken bağlayıcı olma’ özelliğiyle bağlantılı olarak ayrıca değerlendirildiğinden, -tekrara düşmemek gayesiyle- ilgili bölüme atıf yapılmasıyla yetinilecektir.⁴¹⁴

§ 2- ÇERÇEVE SÖZLEŞME VE SÖZLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜ

I. GENEL OLARAK

Öğreti tarafından çerçeve sözleşme ile sözleşme özgürlüğü arasındaki ilişkiye özellikle dikkat çekilmekte;⁴¹⁵ çerçeve sözleşme kavramının temellerinin sözleşme özgürlüğü ilkesi sayesinde atıldığı⁴¹⁶ ve kavramın meşruiyetini sözleşme özgürlüğü ilkesinden alarak vücut bulduğu ifade edilmektedir.⁴¹⁷ Söz konusu tespit, sözleşme özgürlüğü ilkesinin çerçeve sözleşmeyle ilişkisinin anlaşılabilmesi bakımından önemli

⁴¹² Yılmaz, s. 53.

⁴¹³ Belen, s. 15; Keskin, A. D.: Barter Sözleşmesi, Turhan Kitabevi, Ankara 2004, s. 36 vd.

⁴¹⁴ Bkz. Birinci Bölüm, § 1, II, B (Çerçeve Sözleşmenin Özellikleri / Hukuken Bağlayıcı Olması).

⁴¹⁵ Zingg, s. 8 vd.; Barlas, s. 809; Eren (Özel Hükümler), s. 952 p. 3211; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 4, s. 5-30, s. 34-35; s.91; Yılmaz, s. 13, s. 18, s. 34-41 ve s. 163; Ayrancı, s. 109; Oğuz S., s. 142.

⁴¹⁶ Barlas, s. 809; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 34-35; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1043; Belen, s. 44.

⁴¹⁷ Barlas, s. 809; Fikentscher / Heinemann, s. 84; Uyumaz / Oumer, s. 46; Yılmaz, s. 13, s. 18, s. 34-41; Ayrancı, s. 109; Belen, s. 44; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 2, s. 4, s. 5-30, s. 34-35 ve s. 91; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1043 ve s. 1052.

ancak eksiktir. Öyle ki bu tespit, -hukuki niteliği dikkate alındığında, borç doğuran sözleşme ve sözleşme akdetme yöntemi olan ancak- yasal bir düzenlemeye konu edilmeyen çerçeve sözleşmelerin hukuk düzenince kabul görmesinde sözleşme özgürlüğü ilkesinin kritik rolünü ortaya koymasıyla kıymetlidir. Eksikliği ise, çerçeve sözleşme kavramının sözleşme özgürlüğü ile ilişkisini sadece “sözleşme özgürlüğünden doğması” tespitiyle sınırlı olarak değerlendirmesinden kaynaklanır. Halbuki çerçeve sözleşmelerin sözleşme özgürlüğü ile ilişkisi, madalyonun iki yüzüdür: Hem ‘**çerçeve sözleşmenin sözleşme özgürlüğünden doğması**’⁴¹⁸’nı hem de ‘**çerçeve sözleşmenin tarafların sözleşme özgürlüğünü sınırlandırması**’⁴¹⁹’nı içerir.

Çerçeve sözleşme, meşruiyetini sözleşme özgürlüğü ilkesinden alarak tarafların istek ve ihtiyaçları doğrultusunda uygulamadan doğan bir hukuki enstrüman olarak, yalnızca ‘borç doğuran bir sözleşme’ niteliği taşımakla kalmaz; taraflara aralarındaki sözleşme ilişkisini formüle ederken tercih edebilecekleri bir ‘sözleşme akdetme yöntemi’ sunar. Böylece sözleşme ilişkisinin ‘nasıl (hangi yöntemle) kurulacağı’ yönünden bir serbesti sağlayarak sözleşme özgürlüğünü besler. Çerçeve sözleşmenin “sözleşme akdetme yöntemi (metodu)” vasfından kaynaklanan bu serbesti, kanaatimce sözleşme özgürlüğünün görünüm şekilleri olarak ifade edilen beş ayağından ((1) sözleşmeyi yapıp yapmama özgürlüğü, (2) sözleşmenin karşı tarafını seçme özgürlüğü, (3) sözleşmenin içeriğini ve tipini belirleme özgürlüğü, (4) sözleşmenin şeklini belirleme özgürlüğü, (5) sözleşmenin içeriğini değiştirme veya sözleşmeyi ortadan kaldırma özgürlüğü⁴¹⁸) hiçbirine dahil edilemeyen⁴¹⁹ ve fakat

⁴¹⁸ **Tandoğan** (Özel Borç İlişkileri), s. 9 vd.; **Gümüş** (Genel Hükümler), s. 203 vd.; **Yavuz**, s. 17 vd.; **Akipek / Küçükgüngör**, s. 30 vd.

⁴¹⁹ Bu özgürlük alanının ilk bakışta ‘sözleşmenin şekli’ veya ‘tipini’ belirleme özgürlüğü kapsamında değerlendirilebileceği düşünülebilse de bu yerinde değildir. Zira çerçeve sözleşmeler, teknik anlamda bir ‘sözleşme şekli’ -ki bu kapsamda resmi, yazılı ve sözlü şekil sınıflandırması akla gelir- olarak

‘sözleşme ilişkisinin nasıl (hangi yöntemle) kurulacağına’ ilişkin -öğretiye sözleşme özgürlüğünün altıncı görünüm şekli olarak önerilecek- bir özgürlük alanına aittir.

II. SÖZLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ÇERÇEVE SÖZLEŞME İLE SINIRLANDIRILMASI

Çerçeve sözleşmeler temelini sözleşme özgürlüğü ilkesinden almakla kalmaz, aynı zamanda tarafların sözleşme özgürlüğünü de sınırlandırır. Tarafların sözleşme özgürlüğünün çerçeve sözleşme vasıtasıyla sınırlandırılması ile kastedilen; çerçeve sözleşmede belirlenen esasların, münferit sözleşmelerde ‘emredici bir kanun hükmü gibi bağlayıcı olması’ ve dolayısıyla da ‘sözleşme özgürlüğünün emredici kanun hükümleri ile kısıtlanması’ değildir. Zira taraflar -pekala- münferit sözleşmeyi yaparken, çerçeve sözleşmedeki çerçeve hükümlerin öngördüğü rejimden sapan anlaşmalar yapabilirler ve sözleşme özgürlükleri bu anlamda sınırlandırılmış değildir.⁴²⁰ Ancak çerçeve hükümlerin öngördüğü rejimden sapan bir anlaşmanın yokluğunda, bu hükümlerin tarafların sözleşme özgürlüğü üzerindeki etkisi değerlendirilmelidir.

Sözleşme özgürlüğünün çerçeve sözleşme vasıtasıyla sınırlandırılmasının (A) ‘Münferit Sözleşmenin İçeriğini Belirleme Yönünden Kısmen’ ve (B) ‘Münferit Sözleşmeyi Akdedip Akdetmeme Özgürlüğü Yönünden’ değerlendirilmesi; takiben,

nitelendirilemeyeceği gibi, hukuk düzeni aksini öngörmedikçe her tipte sözleşmenin akdedilmesinde başvurulabilen bir sözleşme akdetme yöntemi olarak bir sözleşme tipi de değildir.

⁴²⁰ Bu gerekçeyle -işbu çalışma boyunca yeri geldikçe değinildiği üzere- çerçeve sözleşmeyi, münferit sözleşmelerin üzerinde emredici bir kanuna -veya anayasaya- benzeten yaklaşımlara katılmak makul gözükmemektedir.

(C) ‘Çerçeve Sözleşme Akdetme Zorunluluğu ve Yasağı’ üzerinde düşünülmesi gerekir.

A. Sözleşme Özgürlüğünü Münferit Sözleşmenin İçeriğini Belirleme Özgürlüğü Yönünden Kısmen Sınırlandırması

Münferit sözleşmeden önce akdedilen -bu yönüyle tipik- çerçeve sözleşmeler esas alındığında, -çerçeve sözleşmenin belirlemiş olduğu hukuki rejimden ayrılmadıkça- münferit sözleşmenin, çerçeve sözleşmenin belirlemiş olduğu esaslara uygun şekilde kurulması ve ifa edilmesi zorunluluğu, bu yönüyle çerçeve sözleşmenin tarafların münferit sözleşmenin içeriğini diledikleri şekilde belirleme özgürlüklerinin kısmen sınırlandırılması⁴²¹ sonucunu doğurur. Sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğünün ‘kısmen’ sınırlandırması ile kastedilen, sözleşme özgürlüğünün çerçeve sözleşmede belirlenen esaslar yönünden sınırlandırılmasıdır.

Münferit sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğüne çerçeve sözleşmeyle getirilen bu sınırlamanın mutlak olup olmadığı, ilgili sınırlamanın iradi mi yoksa kanuni mi olduğuna; bu doğrultuda, ortada emredici bir hükmün var olup olmadığına göre değerlendirilmelidir. Eğer -emredici bir hüküm bulunmaksızın- çerçeve sözleşmenin içeriği doğrudan taraf iradelerince belirleniyorsa, münferit sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğüne çerçeve sözleşme vasıtasıyla getirilen sınırlama mutlak olmayıp taraf iradelerince ortadan kaldırılabilir. Öyle ki tarafların anlaşarak çerçeve sözleşmeyi kapsamına aldığı tüm münferit sözleşmeler açısından sona erdirebilmeleri mümkün olduğu gibi; söz konusu çerçeve sözleşmenin bir/birkaç

⁴²¹ Çerçeve sözleşmenin tarafların karar alma özgürlüklerini kısıtladığı yönünde bkz. **von der Crone**, s. 1 ve s. 235; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 113.

münferit sözleşmeye uygulanmayacağı yönünde karar almalarına da bir engel yoktur. Dahası taraflar, -açıkça böyle bir karar vermeksizin- ilgili münferit sözleşmeyi akdederken çerçeve sözleşmenin öngördüğü rejimden farklı bir düzen üzerinde de anlaşabilirler. Oysa çerçeve sözleşmenin içeriğindeki çerçeve hükümleri belirleyen emredici bir kanun hükmü ise, söz konusu kanun hükmü aynı zamanda münferit sözleşmenin de içeriğini belirleme özgürlüğünü sınırlandıran emredici bir hüküm rolü taşıyacağından, münferit sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğüne getirilen sınırlama esasen kanundan doğar ve -emredici kanun hükmünün aksine anlaşmalar söz konusu kanun hükmü var oldukça TBK m. 27 gereğince kesin hükümsüz olacağından- mutlak bir nitelik taşır.

B. Sözleşme Özgürlüğünü Münferit Sözleşmeyi Akdedip Akdetmeme Özgürlüğü Yönünden Sınırlandırması

Çerçeve sözleşme, önsözleşme karakteri taşıyıp taşımadığına bağlı olarak tarafların münferit sözleşmeyi akdedip akdetmeme özgürlüğünü de sınırlandırabilir. Münferit sözleşmenin akdedilmesi borcunu doğuran ve bu yönüyle de önsözleşme karakteri taşıyan çerçeve sözleşmeler, tarafların münferit sözleşmeyi akdedip akdetmeme yönündeki özgürlüklerini sınırlandırır da⁴²² bu yönde bir yükümlülük doğurmayan çerçeve sözleşmeler yönünden taraflar, münferit sözleşmeyi akdedip akdetmemekte özgürdür.

⁴²² Münferit sözleşmeyi akdetme borcunun çerçeve sözleşmenin zorunlu bir unsuru olduğunu kabul eden görüşün benimsenmesi halinde bu sonuç, tüm çerçeve sözleşmeler için doğar.

C. Çerçeve Sözleşme Akdetme Zorunluluğu ve Yasağı

Elbette irade serbestisi ve sözleşme özgürlüğü gereğince tarafların, çerçeve sözleşme akdedip akdetmeme konusunda özgür olmaları esastır. Ancak kaynağını kanuni düzenlemelerden ya da taraf iradelerinden alan bir çerçeve sözleşme akdetme zorunluluğu veya yasağı da gündeme gelebilir. Çerçeve sözleşmenin akdedilmesi zorunluluğu veya yasağı, hem çerçeve sözleşme akdedip akdetmeme hem de sözleşmenin nasıl (hangi sözleşme akdetme yöntemiye) akdedilip akdedilemeyeceği özgürlüğüne getirilmiş çok yönlü bir kısıtlamadır.

Öncelikle çerçeve sözleşme akdetme zorunluluğunun kaynağı bizzat taraf iradeleri olabilir. Örneğin, taraflar çerçeve sözleşmenin akdedilmesini konu edinen bir önsözleşme kurabilir. Önsözleşme borçlandırııcı işlemin akdedilmesi borcunu doğurduğuna göre, çerçeve sözleşmenin akdedilmesi borcunu doğuran bir önsözleşmenin akdedilebileceği kabulü, çerçeve sözleşmenin borç doğuran bir sözleşme olduğu kabulüyle birlikte anlam kazanır ve söz konusu önsözleşme ile akdedilmesi borcu altına girilen borçlandırııcı işlem çerçeve sözleşme olur. Çerçeve sözleşmeyi akdetme yasağının kaynağının iradi olması ise, teknik anlamda mümkün olsa da pratik anlamda makul değildir. Zira, taraflardan en az birinin iradesi ‘çerçeve sözleşmeyi yasaklamak derecesinde yapmamak’ yönündeyse zaten en nihayetinde çerçeve sözleşmenin akdedilmeyecek olması, çerçeve sözleşme akdetme yasağı üzerine anlaşılması ihtiyacını ortadan kaldırır. Bir diğer ifadeyle tarafların aralarında bir çerçeve sözleşmeyi fiilen akdetmemeleri, çerçeve sözleşmenin akdinin yasaklanması üzerine anlaşmalarını beklemekten daha makuldür.

Elbette çerçeve sözleşme akdetme zorunluluğu veya yasağının kaynağı kanuni bir düzenleme de olabilir. Opsiyon sözleşmelerinde müşteri ile borsa üyesi arasında çerçeve sözleşme zorunluluğu⁴²³ ile kripto varlık hizmet sağlayıcıları için çerçeve sözleşme zorunluluğu⁴²⁴ buna örnektir.

Çerçeve sözleşmeyi akdedip etmeme yönündeki sözleşme özgürlüğünün ‘bir zorunluluk veya yasak sunularak’ bertaraf edilmesine ek, çerçeve sözleşmenin şeklini ve içeriğini belirleme özgürlüğü de hukuk düzenince sınırlandırılmış ve böylece ilgili çerçeve sözleşmenin zorunlu (asgari) içeriği ile birlikte geçerlilik şekli bizzat bir kanun hükmü ile düzenlenmiş olabilir. Örneğin, III-39.I Yatırım Kuruluşlarının Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Tebliğ’in 26. maddesinin birinci fıkrasında çerçeve sözleşmede yer alması gereken asgari unsurların Sermaye Piyasası Kurulunca (SPK) belirleneceği düzenlenmiştir.

Nihayet kanaatimce, çerçeve sözleşme akdetme zorunluluğu ve yasağının sözleşme adaletinin sağlanması ve zayıf tarafın korunması amacıyla, kanun koyucunun başvurabileceği hukuki bir enstrüman olabilme potansiyeli üzerine de ayrıca düşünülmelidir. Öyle ki kanun koyucu tarafından, zayıf tarafın korunması ihtiyacı duyulan sözleşme ilişkileri için çerçeve sözleşme akdetme zorunluluğu getirilerek ve söz konusu çerçeve sözleşmenin zayıf tarafın korunmasını sağlayacak zorunlu asgari içeriği belirlenerek bu amaç tatmin edilebilir. *Vice versa* çerçeve sözleşme akdedilmesini yasaklayan bir kanun hükmü vasıtasıyla da zayıf tarafın korunması sağlanabilir. Örneğin; bir sektörde tarafı olduğu birden çok münferit

⁴²³ III-39.I Yatırım Kuruluşlarının Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Tebliğ m. 26/I, Resmî Gazete, 17.12.2013, Sayı: 28854.

⁴²⁴ Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcılarının Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Tebliğ (III-35/B.1) m. 21 vd., Resmî Gazete, 13.03.2025, Sayı: 32840.

sözlemeye uygulanacak esasların tek bir sözleşme vasıtasıyla belirlenmesi tüketicinin aleyhine bir sözleşme düzeni doğuruyorsa, kanun koyucunun sözleşmenin zayıf tarafı olan tüketiciyi koruyabilmek amacıyla, ilgili sektörde çerçeve sözleşme akdedilmesini yasaklayabilmesi de benimsenebilecek bir hukuk politikası olarak ihtimal dahilindedir. Bu doğrultuda çerçeve sözleşmenin yasaklanan içeriğinin belirlenmesi de söz konusu amaca hizmet edebilecek bir enstrümandır. Sermaye Piyasası Araçlarının Kredili Alım, Açığa Satış ve Ödünç Alma ve Verme İşlemleri Hakkında Tebliğ (Seri: V No: 65) m. 11/III'e göre çerçeve sözleşmenin içeriğinde "*Sermaye piyasası mevzuatına aykırı hükümler ile müşterilerin haklarını ciddi şekilde zedeleyici ve aracı kuruluşlar lehine tek taraflı olağanüstü haklar sağlayan hükümlere yer verilememesi*" bunun bir örneğidir.

§ 3- ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN İÇERİĞİ

I. GENEL OLARAK

Çerçeve sözleşmenin içeriği; tarafların istek, irade ve ihtiyaçlarının anlaşılabilmesi için değer taşıdığından; hukuki ilişkinin bütününde doğabilecek soru işaretlerinde temel başvuru kaynaklarından biri de bizzat çerçeve sözleşmedir. Çerçeve sözleşmenin hazırlanması, titizlik gerektiren ve taraflar arasındaki ilişkinin kaderi üzerinde söz sahibi olan önemli bir süreçtir. Bu süreçte sözleşmenin uygulanabilirliğini, ekonomik verimliliğini ve tarafların riskten kaçınma hedeflerini tehlikeye atabilecek hukuki ve fiili olasılıkların dikkate alınması gerekir.⁴²⁵ Dahası, çerçeve sözleşmenin içeriği ve temel yapılanması (süresi, anlaşma konusunun

⁴²⁵ Weber, s. 418 ve s. 433.

karmaşıklığı, vb.), ortaya koyduğu -genellikle uzun ancak istisnai olarak kısa vadeli- hukuki ilişkinin uygulanabilirliğini -ayakta kalabilirliğini- belirler.⁴²⁶

Çerçeve sözleşmenin maddi ve/veya usuli hükümlerine; münferit sözleşmenin ifasının tarafları, konusu, zamanı veya yeri başta olmak üzere ifa modaliteleri, iradi şekil şartı, tarafların birbirlerini ve üçüncü kişileri bilgilendirme yükümlülükleri, vergi yükümlülükleri, bildirim ve tebligatların şekli, yeri ve süresi, kalite hükümleri, münhasırlık hükümleri, çerçeve sözleşmenin bağlayıcı (yürürlükte) olacağı süre, devretme ve devralma hükümleri,⁴²⁷ taraflar arasındaki sözleşme ilişkilerinin sona erme sebepleri ve usulü, edimin değiştirilmesini talep hakkı,⁴²⁸ sorumluluğun sınırlandırılması (sorumsuzluk kayıtları), sözleşmeye aykırılığın doğuracağı hukuki sonuçlar, ceza koşulu, cayma bedeli, değişen koşullar karşısında sözleşmenin yeniden müzakeresi ve uyarlanması, müşteri tazminatı, münferit sözleşmeyi akdetmek için icapta bulunma veya sunulan icabı kabul etme yükümlülüğü⁴²⁹, sır saklama (gizlilik) hükümleri, döviz veya altın kaydı gibi değer koruma kayıtları, tarafların fikri mülkiyet hakları, kişisel verileri koruyan hükümler, teminat hükümleri, uygulanacak hukuk seçimi⁴³⁰, yetkili mahkeme, tahkim şartı başta olmak üzere diğer alternatif uyuşmazlık

⁴²⁶ **Weber**, s. 418.

⁴²⁷ Örneğin, büyük bir projenin (bir otelin veya üretim tesisinin) inşası ve işletilmesi için yapılan çerçeve sözleşmelerin içeriğinde, eğitilen personelin ve şirketin kademeli olarak devredilmesi hükümleriyle sıklıkla karşılaşmaktadır, bkz. **Weber**, s. 421-422.

⁴²⁸ Çerçeve sözleşmelerin içeriğinde, genellikle ivazlı olarak edimde değişiklik yapılmasını talep etme hakkını saklı tutan hükümlerle sıklıkla karşılaşmaktadır. Özellikle gemi kiralama anlaşmalarına ilişkin çerçeve sözleşmelerde, genellikle mal sahibinin kiralanan gemiyi değiştirme hakkını saklı tuttuğu hükümler bu kapsamda birer örnek olarak işaret edilmektedir, bkz. **Weber**, s. 420. Günümüzde bunun tipik bir diğer örneğini paket tur sözleşmelerinin içeriğinde yer bulan gezi rotasına ilişkin değişiklik hükümleri oluşturur.

⁴²⁹ **Hoffbauer**, s. 88-89.

⁴³⁰ Bu doğrultuda cevaplandırılması gereken soru, çerçeve sözleşme ile onun çatısı altındaki münferit sözleşmelere uygulanması gereken hukukun aynı hukuk olmasının zorunlu olup olmadığına ilişkindir. Alman doktrininde uygulanacak hukuk açısından yeknesaklık sağlanması için münferit sözleşmenin çerçeve sözleşmeye uygulanacak hukuka tabi tutulacağı yönünde bir görüş yer almakla birlikte, uygulamada mahkemelerin çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmenin birbirinden bağımsız sözleşmeler olmaları gerekçesiyle farklı hukuk kurallarına tabi olabilecekleri kabul edilmekte; bu

çözüm yolları, delil sözleşmesi, garanti şartları, münferit sözleşme müzakerelerinde doğan giderlerin (müzakerelerin başarılı veya başarısız şekilde sona ermesine göre veya bundan bağımsız olarak) taraflar arasında nasıl paylaştırılacağı, veri güvenliği, rekabetin korunması veya rekabet etmeme, temlik etmeme ve ispat yükü ile ilgili hükümler örnek gösterilebilir.⁴³¹ Dahası çerçeve sözleşmede, ileride akdedilecek

kapsamda münferit sözleşmelere uygulanacak hukukun çerçeve sözleşme için geçerli olan hukuk değil, ilgili münferit sözleşmenin karakteristik edimleri dikkate alınarak belirlenecek hukuk olduğu ifade edilmekte; ancak sözleşmelerin birbirleriyle ilişkilerinin somut bir sonucu olarak günün sonunda bu sözleşmelere uygulanacak hukukun genellikle (zaten) aynı hukuk olacağına da ayrıca dikkat çekilmektedir, bkz. **Hoffbauer**, s. 47. Münferit sözleşmelere uygulanacak hukuk seçiminin tespit edilmesinde **Hoffbauer** tarafından sunulan (bkz. **Hoffbauer**, s. 48-50) yerinde çözüm, adım adım şu şekilde özetlenebilir: Taraflar münferit sözleşmeye uygulanacak hukuku serbestçe seçebilir, ancak münferit sözleşmede bu seçimi yerine getirmemişlerse iradelerinin, çerçeve sözleşmedeki hukuk seçiminin münferit sözleşmelere de uygulanması yönünde olduğu kabul edilmelidir. Çerçeve sözleşmede, taraflar arasındaki ilişkiye uygulanacak hukukun belirlenmesi halinde, söz konusu hukuk seçiminin münferit sözleşmelerde ayrıca zikredilmese dahi, münferit sözleşmelerin ifasından doğan uyuşmazlıklar bakımından da yetkili hukuk sıfatı ile uygulanacağı yönünde bkz. **Yılmaz**, s. 64, dn. 172. Franchise sözleşmeleri özelinde bkz. **Şahan, A. G.: 5718 Sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun Çerçevesinde Franchise Sözleşmelerine Uygulanacak Hukukun Tayini**, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C. 38; S. 2; 2018, s. 455.

Çerçeve sözleşmeden doğan uyuşmazlıklara ilişkin yetki anlaşmasının, çerçeve sözleşmenin kapsamındaki münferit sözleşmelerden kaynaklanan uyuşmazlıkları da kapsayıp kapsamadığı meselesinin tartışmalı olduğu ve yine benzer bir çözüm benimsenerek yetki anlaşmasında münferit sözleşmelere açıkça atıf yapılması halinde zaten uygulanacağı ancak bunun yokluğunda dahi münferit sözleşmeleri de kapsamına aldığı düşünülebileceği yönündedir ve yetkili yargı yeri açısından, tarafların tek bir yargı yeri belirlemiş olmalarının daha açık bir çözüm olacağına, çerçeve sözleşmeye ve münferit sözleşmeye ilişkin uyuşmazlıklarda görev alacak yargı yerinin her bir sözleşmede ayrı ayrı kararlaştırılmasının “gerçekçi olmayan ve şekilci” bir beklenti (bkz. **Hoffbauer**, s. 50) olacağına da işaret eder.

⁴³¹ Benzerleri için ayrıca bkz. **Kochs**, s. 12; **Weber**, s. 419 vd.; **Gass / Lange**, s. 28 vd.; **Mouzas / Furmston**, s. 42 vd.; **Barlas**, s. 810; **Antalya**, s. 230; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 112; **Kırca İ.**, s. 90; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 36 ve dn. 161; **Yılmaz**, s. 36 ve s. 64; **Ayrancı**, s. 107-108; **Sanrı**, s. 21.

Kochs, çeşitli sektörlerde başvuru çerçeve sözleşmelerin, şeklen farklılık gösterebilir de içeriklerinin kabaca bir taslağını çıkarabilmenin mümkün (bu yönüyle farklı sektörlerde başvurusalar da içeriklerinin benzer) olduğuna dikkat çekmektedir, bkz. **Kochs**, s. 11.

Weber, “Uzun vadeli çerçeve sözleşmelerde yer alan tipik hükümler” başlığı altında, şu hükümleri kaleme alır (bkz. **Weber**, s. 419-422): “(1) Sözleşmeyi Tamamlayıcı Hükümler (*Vertragsergänzungsklauseln*), (2) Uyarılma Hükümleri ya da Sözleşme Konusu Edimde Değişiklik Yapılması Hak ve Borcunu Doğuran Hükümler, (*Abänderungsklauseln*) (3) Değer Koruma Hükümleri (*Wertsicherungsklauseln*), (4) Stabilizasyon (İstikrar) Hükümleri (*Stabilisierungsklauseln*), (5) Vergi Hükümleri (*Steuerklauseln*), (6) Devralma Hükümleri (*Übernahmeklauseln*), (7) Sözleşmenin İhlali ve Temerrüt Hükümleri (*Klauseln über Vertragsverletzungen*), (8) Uyarılma ve Yeniden Müzakere Hükümleri (*Revisions- oder Neuverhandlungsklauseln*).” Ancak çerçeve sözleşmenin içeriğindeki bazı hükümlerin -herhangi bir diğer sözleşme ilişkisinde yer almasına kıyasla- bir özellik arz etmediğini ve bu sebeple de ayrıca ele alınmasına gerek olmadığını ifade etmekte ve bu hükümlere: “*sorumluluk veya sorumluluğun sınırlandırılmasına, ödeme koşullarına, kalite belirlemesine, gizliliğe, rekabetin korunmasına, tarafların birbirini bilgilendirmesi ve aydınlatmasına, maliyete, temlik etmeme taahhüdüne, hukuk seçimine ve yargı yetkisine -bu kapsamda yetkili mahkeme veya alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına-*” ilişkin hükümleri örnek göstermektedir, bkz. **Weber**, s. 419.

münferit sözleşmenin içeriğinin birtakım esaslar bakımından belirlenmesi yetkisinin çerçeve sözleşmenin taraflarından yalnızca birine veya bir üçüncü kişi ya da kuruma bırakılmasına ilişkin hükümlere de yer verilebilir.⁴³²

İşaret edilen hükümler örnek kabilindendir. Çerçeve sözleşmenin içeriği, elbette hukuk düzeninin sınırları içinde kalmak kaydıyla, tarafların istek ve ihtiyaçları doğrultusunda belirlenebilir. Örneğin; faktoring sözleşmelerinde sıklıkla alacağın devrine ilişkin şartlar ile işe başlama zamanına ve işin süresine ilişkin hükümlere yer

Zaki, çerçeve sözleşmenin -gelecekte akdedilecek hukuki işlemlerin şekline ilişkin tek bir düzenlemeyi içermesi ihtimalinde olduğu gibi- tek bir maddeye indirgenmesi halinde bu çerçeve sözleşmeyi ‘mini’ çerçeve sözleşme olarak nitelendirmektedir, (bkz. **Zaki**, s. 1074). Ancak komplike bir çerçeve sözleşme kurgusunun şu 5 bölümden oluşabileceğini ifade eder (bkz. **Zaki**, s. 1074-1075):

- (1) Giriş bölümünde tarafların çerçeve sözleşme ile amaçladıkları hedefler, çerçeve sözleşmeyi akdetmedeki menfaatleri, iş birliklerine zemin oluşturan olgular.
- (2) İkinci bölümde gelecekte akdedilecek hukuki işlemlerin (örneğin münhasırlık, satış kotası ya da şekil şartı vb.) koşulları.
- (3) Üçüncü bölümde gelecekte akdedilecek (münferit) sözleşmeler arasındaki ilişki.
- (4) Dördüncü bölümde yeniden müzakere hükümleri.
- (5) Nihayet beşinci bölümde uyuşmazlığın çözümünde yargı yolu, yetkili makam ve uygulanacak hukuk hakkında seçimler.

Etkili bir çerçeve sözleşme hazırlanabilmesinde yol göstermesi amacıyla adım adım bir kılavuz sunarak çerçeve sözleşmenin içeriğine; sözleşmenin taraflarının, amacının, faaliyet alanının, geçerlilik süresinin, teslimat koşulları-ödeme-ürün ve hizmet kalitesi gibi birtakım yükümlülüklerin, sözleşmenin değiştirilmesi-geçici olarak askıya alınması veya sona erdirilmesine ilişkin hükümlerin, alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulacaksa bunların, gizlilik ve kişisel verilerin korunmasına ilişkin taahhütlerin dikkatle yerleştirilmesi gerektiğine ilişkin bkz.<https://www.legalstart.fr/fiches-pratiques/contrats-commerciaux/contrat-cadre/#:~:text=Pour%20résumer%2C%20un%20contrat%2Dcadre,et%20devoirs%20de%20chaque%20partie> (E.T.: 19.07.2025) Çerçeve sözleşmenin imzalanması sürecinde alınması gereken hazırlık tedbirleri için bkz. **Gass / Lange**, s. 7 ve çerçeve sözleşmenin temel içeriğine ilişkin bir kontrol listesi örneği için bkz. **Gass / Lange**, s. 129.

Fransız hukuku açısından da çerçeve sözleşme hazırlamanın, sözleşmenin açık, eksiksiz ve yasalara uygun olması bakımından özenle yapılması gereken bir faaliyet olduğunu ifade eden, etkili bir çerçeve sözleşme hazırlanabilmesi için dikkat edilmesi gereken meselelere ve çerçeve sözleşmenin içeriğinde mutlaka yer verilmesi gerektiğine inanılan hükümlere ilişkin önerilerden oluşan bir kılavuz için ayrıca bkz. “*Bir çerçeve sözleşme nasıl hazırlanır? (Comment rédiger un contrat cadre?)*”:<https://www.legalstart.fr/fiches-pratiques/contrats-commerciaux/contrat-cadre/#:~:text=Pour%20résumer%2C%20un%20contrat%2Dcadre,et%20devoirs%20de%20chaque%20partie> (E.T.: 19.07.2025).

Tüm “sözleşmelerin hazırlanmasında dikkate alınması gereken hususlar” için ayrıca bkz. **Akipek / Küçükgüngör**, s. 37-46.

⁴³² **Özen**, s. 121.

verilirken; franchise sözleşmelerinde sıklıkla kullandırma borcunun kapsamına ilişkin hükümlerle karşılaşılmaktadır.

Çerçeve sözleşmenin içeriğinde yalnızca maddi hukuk sonuçları değil; usul hukuku sonuçları doğuran hükümlere de yer verilebilir.⁴³³ Çerçeve sözleşmenin içeriğinde usul hukukuna ilişkin hükümlerin yer alması, uyuşmazlıkların yönetilmesinde rol sahibi oldukları için önemlidir.⁴³⁴ Örneğin⁴³⁵ taraflar, uyuşmazlık halinde üçüncü bir tarafın -misalen bir arabulucunun- uyuşmazlığın çözümü için sürece dahil edilmesini ve bunun -hukuk düzeninin elverdiği ölçüde- ihtiyari bir dava şartı olarak benimsenmesini kararlaştırabilirler.

Tarafların çerçeve sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğünü kısıtlayan kanuni düzenlemelerin de var olabileceği unutulmamalı ve çerçeve sözleşmenin içeriği belirlenirken dikkate alınmalıdır. Örneğin; sermaye piyasası kurulu tarafından asgari içeriği belirlenen çerçeve sözleşmeler söz konusudur.⁴³⁶

Nihayet, çerçeve sözleşmenin içeriği değerlendirilirken; asli borçlar, yan borçlar ve koruma yükümlülükleri de değerlendirilmelidir. Ancak bu değerlendirmede, çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme bir yandan ‘başı başına bir

⁴³³ Bu doğrultuda uygulamadan incelenen çerçeve sözleşmelerde, akdedilecek çerçeve sözleşmenin detaylı olması halinde maddi hukuk sonucu doğuracak hükümleri ile usul hukuku sonucu doğuracak hükümlerinin ayrı başlıklar altında düzenlendiği, bir önsöze, terimler sözlüğüne, içeriğindeki meselelerin kaleme alınma sırasını gösteren -basit de olsa- bir içindekiler bölümüne de yer verilebildiği -ve hatta bunun genellikle tercih edildiği- görülmüştür. Ayrıca söz konusu maddi ve usul hukuku sonuçlarının, iki ayrı çerçeve sözleşme olarak akdedilebilmesine de hukuken bir engel yoktur.

⁴³⁴ **Von der Crone**, s. 353.

⁴³⁵ İlgili örnekler için bkz. **von der Crone**, s. 354. Ancak **von der Crone**, taraflar arasındaki iş birliği için ilişkinin olmazsa olmazı güven duygusunun bir kez ciddi şekilde zedelenmesi halinde, telafi edilerek eskiye dönülemeyeceğini, bu durumda usul hukuku hükümlerinin de faydası olmayacağını ifade etmektedir, (bkz. **von der Crone**, s. 354).

⁴³⁶ Bkz. <https://spk.gov.tr/kurumlar/portfoy-yonetim-sirketleri/basvuru-surecleri/cerceve-sozlesmeler>(E.T.: 01.12.2024)

sözleşme olma’ özellikleri göz ardı edilmeksizin ayrı ayrı dikkate alınmalı; bir yandan ise ‘işlevsellikleri yönüyle birbirlerine bağlı sözleşmeler’ olmaları sebebiyle asli ve yan borçlar ile koruma yükümlülüklerinin sözleşmeler arasındaki etkileşimi izah edilmelidir.⁴³⁷ Bu ihtiyaç, çerçeve sözleşmenin -onu klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden ayıran- kendine has yapısından kaynaklanır.

II. ASLİ EDİM YÜKÜMLÜLÜĞÜ

A. Genel Olarak

Asli edim yükümlülüğü, sözleşmeye karakterini kazandıran ve onun hukuki niteliğini (vasfını) belirleyen edim yükümlülüğüdür.⁴³⁸ Söz konusu edim yükümlülüğünün sözleşmeyi karakterize etme vasfını somutlaştırabilmek gayesiyle işaret edilecek şu örneklerle: Satım sözleşmesinin asli edim yükümlülüğü, satıcının satım konusu malın mülkiyetini devretme alıcının ise bunun karşılığında bedel ödeme borcu; kira sözleşmesinin asli edim yükümlülüğü ise, kiraya verenin kira konusu şeyi kullanıma hazır bulundurma, kiralayanın ise bunun karşılığında bedel ödeme borcudur. Açıkça görüldüğü gibi söz konusu yükümlülükler, ilgili oldukları sözleşmeye ‘o sözleşme olma’ karakterini (vasfını) kazandırır. Öyleyse çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü belirlenirken de -ilgili örneklerde benimsenen mantık esas alınarak- ‘bir sözleşmeye çerçeve sözleşme olma karakteri (vasfı) kazandıran, yokluğunda söz konusu sözleşme ilişkisinin ‘çerçeve sözleşme’ olarak

⁴³⁷ Bu tespit, çerçeve sözleşmenin özelliklerinden “Başlı Başına Bir Sözleşme Olması” ve “İşlevselliğinin Münferit Sözleşmenin Varlığına Bağlı Olması” ile doğrudan ilgilidir. Bkz. Birinci Bölüm, § 1, II, C (Çerçeve Sözleşmenin Özellikleri / Başlı Başına Bir Sözleşme Olması) ve Birinci Bölüm, § 1, II, D (Çerçeve Sözleşmenin Özellikleri / İşlevselliğinin Münferit Sözleşmenin Varlığına Bağlı Olması).

⁴³⁸ Kocayusufpaşaoğlu, s. 7 p. 7.

nitelendiril(e)meyeceği olgunun ve veya olguların' sorgulanması ve tespit edilmesi gerekir.

Çerçeve sözleşme metodu benimsenerek akdedilmiş bir sözleşme ilişkisinde asli edim yükümlülüğü incelenirken; öğretide benimsendiği ve sıklıkla zikredildiği üzere, sadece 'çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümlülüğü içerip içermediği' ifadesiyle hareket edilmesi, soru işaretlerini beraberinde getirir. Zira, geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin 'bizzat -dar anlamda- çerçeve sözleşmenin kendisi ile kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşan bir bütün ve bir sözleşme akdetme yöntemi' olduğu hatırlanırsa; "çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içerdiği veya içermediği" ifadesi, hukuk okuyucusunun zihninde 'hangi sözleşmenin asli edim yükümlülüğünün kastedildiği' yönünde şu iki soruyu doğurur: 'Dar anlamda çerçeve sözleşmenin bizzat kendisinin bir asli edim yükümlülüğü var mıdır?' ve 'Geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisi ele alındığında; münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüğü, dar anlamda çerçeve sözleşmenin içeriğine, 'çerçeve sözleşme vasfını ortadan kaldırmadan' dahil edilebilir mi?' Öyleyse çerçeve sözleşmenin içeriğindeki asli edim yükümlülüklerinin doğru bir şekilde tespit edilebilmesi için öğretide işaret edilmeyen bir sınıflandırmanın açıkça ortaya konması; **'bizzat dar anlamda çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülükleri'** ile **'münferit sözleşmenin asli edim yükümlülükleri'** olmak üzere ikili bir ayırımla ele alınması gerekir.

B. Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü

1. Görüşlerin Değerlendirilmesi

Çerçeve sözleşmenin içeriğinin anlaşılabilmesi için doğurduğu edim yükümlülüklerinin belirlenmesi gerekir. Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içerip içer(e)meyeceği, öğretide tartışmalıdır.

Öncelikle, ‘bizzat çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü’ tespit edilmeye çalışılırken ‘dar anlamda’ çerçeve sözleşmenin mi yoksa ‘geniş anlamda’ bir sözleşme akdetme yöntemi olarak çerçeve sözleşme ile kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşan bütünün mü ele alınacağı aydınlatılmalıdır. Bir öneri, asli edim yükümlülüğünün, çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmelerle tamamlanması sonucu ortaya çıkan bütün esas alınarak belirlenmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁴³⁹ Oysa fikrimce bu yaklaşım, çerçeve ve münferit sözleşmenin -her ne kadar işlevsel anlamda birbirilerine bağlı olduklarına şüphe olmasa da- başlı başına birer sözleşme olma nitelikleri ile çelişir. Madem ki -dar anlamda- çerçeve sözleşme başlı başına bir ‘borç doğuran sözleşme’dir, bu sözleşmenin bizzat kendisinin asli edim yükümlülüğünün tespit edilebiliyor olması gerekir. Geniş anlamda çerçeve sözleşme ise, dar anlamda çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşan bütündür ve -bu çalışma kapsamında da yeri geldikçe önerildiği üzere- bu bütün, kimi hukuki problemlerin çözümünde esas alınabilecek olsa da bizzat çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü tespit edilmeye çalışılırken, ‘dar anlamda çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü’ tespit edilmeye çalışılacaktır.

⁴³⁹ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 3.

Öğretideki egemen görüşe göre çerçeve sözleşmeler asli edim yükümlülüğü içermez.⁴⁴⁰ Bu sebeple de çerçeve sözleşmeler, yabancı öğretilerde asli edim yükümlülüğü içermeyen sözleşmeleri nitelendirmek amacıyla ifade edilen ve ‘bağlayıcı olmayan sözleşme’ anlamına gelen “*unverbindlicher Vertrag*” kavramına örnek gösterilmektedir.⁴⁴¹ Çerçeve sözleşmenin hukuken bağlayıcı olduğunu ileri süren bu çalışmada,⁴⁴² benimsenmeyen mezkur görüşün bazı temsilcileri, asli edim yükümlülüklerini içeren bir çerçeve sözleşmenin hali hazırda ‘şekillenmiş’ bir sözleşme niteliği taşıyacağını, tarafların aralarındaki ilişkiyi ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda şekillendirebilmelerine engel olacağını ve çerçeve sözleşmenin avantajlı yönlerinden biri olan esnek yapısına zarar vereceğini ileri sürmektedir.⁴⁴³

Oysa ‘çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermediği’ kanaatinin, fikrimce çelişkili olduğunu ortaya koyan şu gerekçeler ile beraberinde getirdiği şu soru işaretlerine değinilmesi gerekir:

Öncelikle ‘çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermediği’ kabulü, bir sözleşmenin kurulmuş sayılabilmesi için asli edim yükümlülüklerinin belirli veya en azından belirlenebilir olması gerektiğine ilişkin belirlilik ilkesine aykırıdır. Zira mevcut olmayan bir asli edim yükümlülüğünün belirli veya en azından belirlenebilir olup olmadığından da bahsedilemez. Öyleyse bu görüşün benimsenmesi, ‘çerçeve sözleşmenin kuruluşunda belirlilik ilkesinin nasıl ele alındığı’, bu kapsamda ‘belirlilik

⁴⁴⁰ Çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümlülüğü içermediği yönünde bkz. **Fuchs-Wissemann**, s. 1; **Oetker**, s. 124; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 112-113; **Barlas**, s. 813, s. 818 ve s. 823; **Altınok Ormanlı** (Sürekli Borç), s. 31; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 3, s. 46, s. 47 dn. 213, s. 48 vd. dn. 219, s. 86, s. 87, s. 94 ve s. 134; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1051; **Yılmaz**, s. 13-14, s. 15, s. 25, s. 27, s. 55-56, s. 61 ve s. 101; **Ayrancı**, s. 107; **Keskin**, s. 13-14; **Oğuz S.**, s. 144; **Tümerdem**, s. 39.

⁴⁴¹ **Şen Doğramacı**’dan (Çerçeve Sözleşmeler, s. 48 dn. 219) naklen **Schulze**, s. 383.

⁴⁴² Bkz. Birinci Bölüm, § 1, II, B (Çerçeve Sözleşmenin Özellikleri / Hukuken Bağlayıcı Olması).

⁴⁴³ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 48, dn. 219.

ilkesinin göz ardı mı edildiği?’ ve ‘çerçeve sözleşmelerin belirlilik ilkesine bir istisna mı teşkil ettiği?’ yönünde -açıklığa kavuşturulmaya muhtaç- soru işaretlerini beraberinde getirir.⁴⁴⁴

Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermediği görüşü, çerçeve sözleşmelerin TBK m. 1 uyarınca karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile kurulan birer sözleşme olduğu kabulüyle bağlantılı olarak, önemli bir soru işaretini daha beraberinde getirmekte; ortada ‘sözleşmenin akdedilmesi’ mertebesine ulaşmış bir irade uyuşması varsa, bu uyuşmanın konusunu ortaya koyacak bir asli edim yükümlülüğünün var olmadığını söyleyebilmenin ne ölçüde ikna edici olacağına ilişkin bir şüphe doğurmaktadır. Bir diğer ifadeyle, ‘Madem TBK m. 1 gereğince kurulmuş bir sözleşme söz konusudur, o zaman bu sözleşmenin kurulmasını sağlayan karşılıklı irade uyuşmasının kapsamı nedir?’ diye sorulduğunda asli edim yükümlülüğünü de içeren bir sonuca varılması gerekir.

Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermediği yönündeki bu yaklaşımın, aynı zamanda çerçeve sözleşmeleri borç doğuran sözleşmeler kategorisine de dahil ettiği görülür. Oysa çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermediği sonucuna varılırken, aynı zamanda borç doğurduğunu ileri sürmek, -bir gerekçe ile desteklenmedikçe- çelişkili görülebilir. Zira, -kural olarak- bir sözleşme ilişkisine borç doğurma gücünü kazandıran ve doğurduğu borca göre sözleşmenin hukuki niteliğini belirleyen ‘asli’ olgu, ‘asli edim yükümlülüğü’dür. Ancak istisnai olarak, edim yükümlülüklerinden doğmayan borç ilişkilerinin de var olduğunun kabul edilebilmesi

⁴⁴⁴ Bkz. İkinci Bölüm, § 1, II (*Çerçeve Sözleşmenin Kurulmasında Belirlilik İlkesi*).

amacıyla, çeşitli hukuki kurumlar⁴⁴⁵ geliştirilebilmektedir. Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermediği kabulüne rağmen borç doğurduğu sonucuna varılmak isteniyorsa, bu klasik borçlar hukuku öğretisine ve sözleşmelerin temel dinamiğine istisna bir sonuç doğuracağından, bu çıkarımı destekleyen bir gerekçe sunabilme gayesiyle bir kavramdan/kurumdan yararlanılması ve hatta kanaatimce hukukumuzda çerçeve sözleşmelerle bağlantılı/ilişkili böyle bir kavramın/kurumun mevcut olmadığı gerekçesiyle yaratılması gerekir.

-Hemen yukarıda izah edilen- söz konusu çelişkiyi gidermeyi amaçlıyor gibi gözüken bir görüş, ‘çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümlülüğü içermediğini; ancak, çerçeve sözleşmenin içeriğindeki münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran yükümlülüğün ve yan edim yükümlülüklerinin, çerçeve sözleşmeleri borç doğuran sözleşmeler sınıflandırmasına dahil etmek için yeterli olduğunu’ ileri sürmektedir.⁴⁴⁶ Oysa ‘çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermemesine rağmen yan edim yükümlülüğü içerdiği’ kabulü de ‘asli edim yükümlülükleri’ ile ‘yan edim yükümlülükleri’ arasındaki ilişkinin doğasıyla çelişir. Eşyanın doğası gereği- asli edim yükümlülüğü mevcut olmalıdır ki bu yan edim yükümlülüklerinin varlığından söz edilebilsin. Hal böyleyken, asli edim yükümlülüğünün yokluğuna rağmen yan edim yükümlülüğünün varlığından bahsetmek -elbette hukuki bir gerekçeyle desteklenmedikçe- ‘köksüz bir bitki’ veya ‘temeli olmayan bir bina’ kurgulamak gibidir; kavramların özüyle çelişir.

⁴⁴⁵ Edim yükümünden bağımsız borç ilişkileri buna örnektir.

⁴⁴⁶ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 46.

Doktrinde, -yine birtakım soru işaretlerini beraberinde getirecek şekilde- çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermediği yönündeki bu yaklaşımla beraber, sürekli nitelikte bir borç ilişkisi doğurduğunun da kabul edildiği görülür. Bir borç ilişkisinin sürekli nitelikte olup olmadığı belirlenirken öğretide baskın iki yaklaşımdan biri tercih edilerek ya tarafların edim yükümlülüklerinin miktarının zamanla değişiklik gösterip göstermediği ya da tarafların amacının zamanla ilişkisi dikkate alındığında bunun süreklilik arz edip etmediği esas alınır. Birinci kriter esas alındığında, bu kriterin uygulanabilmesinde doğrudan rol oynayacak asli edim yükümlülüklerinin şüphesiz tespit edilmesi gerekir. İkinci kriterden yararlanılarak tarafların sözleşme ilişkisiyle ulaşmak istedikleri amacın zamanla ilişkisinin tespit edilebilmesinde ise, asli edim yükümlülüğü dolaylı ancak önemli bir rol oynar. Zira, asli edim yükümlülüğü tarafların sözleşme ilişkisiyle ulaşmak istedikleri amacın tespit edilebilmesi ve bu amacın zamana yayılıp yayılmadığının anlaşılabilmesi için üstlenilecek yorum faaliyetinde yol göstericidir. Bu sebeptendir ki asli edim yükümlülüğünün söz konusu kriterlerin değerlendirilmesindeki -doğrudan veya dolaylı ancak önemli- rolü dikkate alındığında; asli edim yükümlülüğünün mevcut olmadığı kabulünden sonra çerçeve sözleşmenin ‘sürekli-ani edimli’ sınıflandırmasına tabi tutulması, bu sınıflandırmanın gerçekten sağlıklı olup olmadığına yönelik haklı bir endişeyi⁴⁴⁷ beraberinde getirir.

⁴⁴⁷ **Barlas**, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermediği ve münferit sözleşmeyi akdetme borcunu doğurmadığı kabulünden hareket etmekte ancak -ifade edilen söz konusu eleştiriyi destekleyecek şekilde- “Çerçeve sözleşme ileride münferit sözleşmeleri akdetme borcu doğurmayan ve şu haliyle taraflar için henüz asli edim yükümlülüğü içermeyen bir bağ olduğuna göre, nasıl olur da bir borç ilişkisi sayılabilir ve ardından, sürekli borç ilişkisi olarak nitelendirilebilir?” sorusunu gündeme getirmektedir, bkz. **Barlas**, s. 817.

Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermediğinin kabulü ancak bunu takiben ‘isimli-isimsiz sözleşme’ sınıflandırmasına tabi tutulması da tutarlı gözükmemektedir. İsimli-isimsiz sözleşme sınıflandırması, ilgili sözleşmenin asli edim yükümlülükleri ile birlikte hüküm ve sonuçlarıyla kanunda düzenlenip düzenlenmediği kriterini esas aldığına göre, sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi asli edim yükümlülüklerinin dikkate alınmasını zorunlu kılar. Zira literatürde isimli veya isimsiz sözleşme olarak nitelendirilen tüm sözleşme örnekleri üzerine düşünüldüğünde, her birinin asli edim yükümlülükleri tespit edilerek bu yükümlülükleri içeren bir sözleşme tipinin hüküm ve sonuçlarıyla mevzuatta bir düzenlemenin konusu yapıp yapılmadığının sorgulandığı; bu soruya verilebilen olumlu bir yanıtın ‘isimli sözleşme’, aksinin ise ‘isimsiz sözleşme’ nitelendirmesini beraberinde getirdiği görülür. Bir örnekle somutlaştırmak gerekirse franchise sözleşmesinin asli edim yükümlülükleri, “*Franchise verenin, üretim-işletme-pazarlama sistemini franchise alana kullandırma borcu ve franchise alanı destekleme borcu; franchise alanın ise mal ve/veya hizmetlerin sürümünü kendi nam ve hesabına yapma ve destekleme borcu, üretim-işletme-pazarlama sistemindeki fikri ve sınai unsurları kullandırma borcu, sistemin içerdiği ve franchise veren tarafından belirlenen üretim-işletme-pazarlama ilkelerine uyma borcu ve ücret ödeme borcu*”⁴⁴⁸ olarak tespit edildikten sonra, bu yükümlülükler ile örtüşen bir sözleşmenin hüküm ve sonuçlarıyla mevzuatta düzenlenmediği sonucuna varılarak franchise sözleşmeleri isimsiz bir sözleşme olarak nitelendirilir. Görüldüğü gibi asli edim yükümlülüğünün tespiti, isimli-isimsiz sözleşme nitelendirmesinde kritik bir role sahiptir. Bu doğrultuda çerçeve sözleşmenin ‘asli edim yükümlülüğüne sahip olmadığı’ çıkarımını

⁴⁴⁸ Franchise sözleşmesinin esaslı unsurlarını oluşturan borçlar hk. bkz. **Gürzumar**, s. 10 vd.

takiben ‘nasıl isimli-isimsiz sözleşme sınıflandırmasına tabi tutulduğu’ sorusu da doğar.⁴⁴⁹

Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermediği yönündeki tespiti takiben çerçeve sözleşme niteliğini haiz olduğu konusunda mutabık kalınan başta franchise, abonelik, barter, tek satıcılık ve genel kredi sözleşmesi olmak üzere çok sayıda sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin var olduğunun kabul edilmesi ve ilgili sözleşmelerin asli edim yükümlülüklerinin tespit edilmesi de tutarlı gözükmemektedir. Gerçekten de çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümlülüğü içermediği kabul edilmesine rağmen, çerçeve sözleşme örneklerinin asli edim yükümlülüklerinin tespit edilmesi çelişkilidir. Söz konusu çelişkinin giderilebilmesi için, bu yaklaşımı tutarlı hale getiren bir sistematığın açıklanması gerekir.

2. Asli Edim Yükümlülüğünün Tespiti

Baskın görüşün aksine, ‘dar anlamda çerçeve sözleşmenin de asli edim yükümlülüğü içerdiği’ kabulüyle⁴⁵⁰ ve ‘kavramın kendine özgü dinamiği ile bağdaşan

⁴⁴⁹ Söz konusu soruya ilgili görüşü savunanlar tarafından getirilebilecek en makul yanıt, ‘asli edim yükümlülüğü içermeyen bir sözleşme tipinin kanunda düzenlenmemiş olduğu gerekçesiyle çerçeve sözleşmenin isimsiz bir sözleşme olduğu’ olabilir. Ancak bu da alışlagelmiş isimsiz sözleşme öğretisiyle uyuşmayan bir gerekçedir. Zira, bir sözleşmeyi ‘isimsiz sözleşme’ olarak nitelendiren olgu asli edim yükümlülüğü içermemesi değil; sözleşmenin asli edim yükümlülükleriyle birlikte hüküm ve sonuçlarıyla kanunda düzenlenmemiş olmasıdır.

⁴⁵⁰ **Belen**, çerçeve sözleşmelerin de asli edim yükümlülüğü içerebileceğini ve çerçeve sözleşme vasfını korumaya devam edeceğini ifade etmektedir, **Belen**, s. 20. Ancak **Belen** tarafından ‘çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içerebileceği’ ile kastedilen, burada üzerinde durulan ‘dar anlamda çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü’ değil; ‘münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alabilmesi’dir. Bu çıkarımın yapılabilmesi için ilgili görüşün dikkatle değerlendirilmesi gerekmiş olması; bilimsel eserlerde ‘çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içerip içermediği’ problemi değerlendirilirken ‘çerçeve sözleşmenin bizzat kendi asli edim yükümlülüğünden mi?’ yoksa ‘münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinden mi?’ bahsedildiğinin netleştirilmesi gerektiğini gösterir.

yeni bir bakış açısına ve düşünce sistemine ihtiyaç duyulduğu' inancıyla, çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümlülüğü şu şekilde tespit edilmiştir:

Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü belirlenirken, 'çerçeve sözleşmeye çerçeve sözleşme olma vasfı kazandıran, ona asıl karakterini veren' yükümlülüğün tespit edilmesi gerekir. Öncelikle, -önemli bir soru işaretini ortadan kaldırabilmek gayesiyle- çerçeve sözleşmeye önsözleşme karakteri kazandıran ve münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran yükümlülüğün rolü aydınlatılmalıdır. Bu yükümlülük, çerçeve sözleşmenin karakterini belirlemez çünkü çerçeve sözleşmenin zorunlu içeriğine dahil değildir. Tüm çerçeve sözleşmelerde mevcut olmadığından, tüm çerçeve sözleşmelerin karakterini belirleyen bir asli edim yükümlülüğü olarak nitelendirilemez.⁴⁵¹

Bir sözleşmeye çerçeve sözleşme olma vasfı kazandıran karakteristik olgu- *'karar alma ortamının şekillendirilmesine yönelik bir araç'*⁴⁵² olmasıdır. Bunun anlamı, çerçeve sözleşmenin hukuken bağlayıcı esasları ortaya koyarak tarafların alacakları veya hali hazırda aldıkları kararların (münferit sözleşmelerin) çerçevesinin belirlenmesinde sahip olduğu asli görevdir. Öyleyse bir sözleşmeye çerçeve sözleşme karakteri kazandıran olgunun, 'münferit sözleşme(ler)de bağlayıcı olacak esasları belirlemek' olduğu kanaatinden hareketle, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme(ler) arasındaki kronolojik ilişki de dikkate alındığında ortaya çıkan farklı ihtimallerde şu şekilde tespit edilmiştir:

⁴⁵¹ Münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran yükümlülük, çerçeve sözleşmenin içeriğindeki rolü bakımından ayrıca değerlendirilecektir, bkz. İkinci Bölüm, § 3, V (*Münferit Sözleşme Akdetme Borcu Doğuran Yükümlülükler*).

⁴⁵² Von der Crone, s. 236.

Çerçeve sözleşmenin münferit sözleşme(ler)den **önce akdedildiği** birinci ihtimalde çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü, **‘münferit sözleşme(ler) eğer akdedilirse, bu sözleşme(ler)de çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara (çerçeve hükümlere) uyulması yükümlülüğü’**dür.

İkinci ihtimalde, çerçeve sözleşme münferit sözleşme(ler)le **aynı anda veya münferit sözleşme(ler)den sonra** akdedildiyse, **‘halihazırda -onunla beraber veya ondan önce- akdedilmiş münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara (çerçeve hükümlere) uyulması yükümlülüğü’**dür.

Esasen ilk iki ihtimalin bir arada gerçekleşmesi niteliği taşıyan üçüncü ihtimalde, çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşmelerin **bir kısmından önce ve/veya aynı anda ancak bir kısmından sonra akdedilmesi** de mümkündür. Bu ihtimalde asli edim yükümlülüğü **‘halihazırda -onunla beraber veya ondan önce- akdedilmiş münferit sözleşme(ler)de ve kapsamına alma ihtimali taşıdığı münferit sözleşme(ler) akdedilirse o sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara (çerçeve hükümlere) uyulması yükümlülüğü’**dür.

Nihayet, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme(ler) arasındaki kronolojik ilişki esas alınarak belirlenen üç ihtimalde de çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü olarak tespit edilen yükümlülükler bir ortak paydada buluşur ve kanaatimce **çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü** -münferit sözleşme(ler) ile arasındaki kronolojik ilişki dikkate alınmaksızın her üç ihtimali de tek bir çatıda birleştirecek şekilde- **‘kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara (çerçeve hükümlere) uyulması**

yükümlülüğü'dür.⁴⁵³ Söz konusu yükümlülük, bir sözleşmeye çerçeve sözleşme vasfı kazandıran karakteristik özellik ve çerçeve sözleşmenin varlığından bahsedilebilmesi için aranacak uyuşmanın asgari kapsamıdır.

Çerçeve sözleşmenin söz konusu asli edim yükümlülüğünü, klasik borçlar hukuku sözleşmelerinde karşılaştığımız asli edim yükümlülüklerinden ayırarak ona 'kendine has' olma vasfı kazandıran şu özellikleri ayrıca dikkat çekilmeye ve açıklanmaya muhtaçtır:

Öncelikle, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünden doğan borcun ('kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması yükümlülüğü'nün) geciktirici şarta bağlı olup olmadığı, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme(ler) arasındaki kronolojik ilişkiye -sözleşmelerin akdedilme zamanına- göre şu şekilde değişkenlik gösterir: ⁴⁵⁴

Çerçeve sözleşme, münferit sözleşmenin akdedilme anına bağlı olarak asli edim yükümlülüğüne mündemiç bir geciktirici şart taşıyabilir. **Çerçeve sözleşme münferit sözleşme(ler)den önce akdedildiyse** asli edim yükümlülüğü, **'eğer münferit sözleşme(ler) akdedilirse, bu sözleşme(ler)de çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması yükümlülüğü'**dür ve söz konusu çerçeve

⁴⁵³ Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü tespit edilirken öncelikle çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme(ler) arasındaki kronolojik ilişki esas alınarak ortaya çıkan üç farklı ihtimal ayrı ayrı değerlendirilmiş; takiben nihai olarak her üç ihtimali de kapsayan bir asli edim yükümlülüğü sunulmuştur. Bu sistematüğün kasten tercih edilme sebebi; söz konusu üç ihtimalin, -hemen aşağıda detaylı olarak açıklanacağı üzere- çerçeve sözleşmenin doğurduğu borcun şarta bağlılığının tespitinde pratik bir önem taşıması ve bu hususa dikkat çekebilme gayesidir.

⁴⁵⁴ İfade etmek gerekir ki burada izah edilmeye çalışılan mesele, taraf iradeleri doğrultusunda çerçeve sözleşmenin (veya münferit sözleşmenin) -geciktirici veya bozucu bir- şarta bağlı olarak akdedilebilmesi değil; çerçeve sözleşmenin doğuracağı borcun, şarta bağlılığı meselesidir. Çerçeve veya münferit sözleşmenin taraf iradelerince geciktirici veya bozucu şarta bağlı olarak akdedilebilmesi -hukuk düzeninin sınırları içinde- elbette mümkündür.

sözleşmenin doğuracağı **borç, geciktirici şart niteliği taşıyan münferit sözleşme(ler)in akdedilmesi olgusuna bağlıdır.** Gerçekleşeceği kesin ancak ne zaman gerçekleşeceği bilinmeyen bir olgu hukuki ilişkide bir vade; gelecekte gerçekleşip gerçekleşmeyeceği kesin olmayan olgular bir ‘şart’ teşkil eder.⁴⁵⁵ Burada gelecekte gerçekleşmesi kesin olmayan ve böylece şart kurumunu gündeme getiren olgu münferit sözleşme(ler)in akdedilip akdedilmeyeceği olgusudur.⁴⁵⁶ Münferit sözleşme(ler) akdedilmeden önce söz konusu çerçeve sözleşmenin çerçeve hükümleri⁴⁵⁷ uygulama alanı bulmaz ve çerçeve sözleşme askıdadır.⁴⁵⁸ Hukuki işlemin

⁴⁵⁵ **Sirmen, L.:** Türk Özel Hukukunda Şart, Ankara 1992, s. 87; **Serozan, R.:** İfa, İfa Engelleri, Haksız Zenginleşme, İstanbul 2022, §5, p. 7.

⁴⁵⁶ **Barlas,** ‘şart’ kurumunu ismen zikretmeksizin çerçeve sözleşmenin uygulanabilirliğinin şarta bağlı karakterini şu cümlelerle ifade etmektedir: “...çerçeve sözleşmede taraflar ileride belirli bir veya birden çok münferit sözleşmeyi akdetmeyi taahhüt etmemekte böyle bir münferit sözleşmenin **kurulması durumunda - ve kurulduğu takdirde !**— bunun içeriğinin hangi koşullarla şekilleneceğini kararlaştırmaktadırlar” (bkz. **Barlas**, s. 814-815) ve “Görülüyor ki, çerçeve sözleşmede saptanan koşullar, ancak **münferit sözleşme akdedildiği takdirdir ki hayatiyet kazanabilmektedir.**” (bkz. **Barlas**, s. 817). Söz konusu ifadelerden de açıkça anlaşıldığı üzere **Barlas**, münferit sözleşmenin akdedilmesi yönünde bir zorunluluğun mevcut olmadığı ancak çerçeve sözleşme hükümlerinin uygulanabilirlik kazanabilmesinin münferit sözleşmenin akdi şartına bağlı olduğu kanaatinde. **Zaki** ise, çerçeve sözleşmenin -asli edim yükümlülüğünün şarta bağlılığından bahsetmese de- içeriğindeki çerçeve hükümlerin şarta bağlı karakterinden bahsederek, geciktirici şartın varlığını ‘koşul’ ve bunun beraberinde getirdiği ‘etki’ ifadeleri ile şu çerçeve hüküm örnekleriyle kaleme almıştır: “Eğer bir sözleşme akdetmeye karar verirsek (koşul), bunu üçüncü bir tarafla akdetmeyeceğiz (etki). Eğer ekonomik şartlarda bir değişiklik meydana gelirse (koşul), sözleşmeleri uyarlamak üzere bir araya geleceğiz (etki). Eğer bir uyumsuzluk söz konusuysa (koşul), tahkim yoluyla çözeceğiz (etki). Eğer bir irade beyan edilecekse (koşul), öngörülen şekilde yapacağız (etki).” (bkz. **Zaki**, s. 1075)

⁴⁵⁷ Her ne kadar yeri geldikçe ‘çerçeve sözleşmenin askıda’ olmasından bahsedilecek olsa da bununla kastedilenin ‘çerçeve sözleşmenin çerçeve hükümleri’ olduğuna dikkat çekmek gerekir. Zira çerçeve sözleşmelerin, esasında münferit sözleşmelerin akdinden bağımsız olarak tarafları arasındaki ilişkiyi düzenleyen (çerçeve hüküm niteliği taşımayan) hükümler de içerebileceği unutulmamalıdır. Örneğin, gizlilik yükümlülükleri münferit sözleşmenin akdedilip akdedilmemesinden bağımsız olarak tarafların sır saklama yükümlülüğünü doğurur, (bkz. aynı yönde **Hoffbauer**, s. 13 ve s. 17).

⁴⁵⁸ Çerçeve sözleşmelerin münferit sözleşmeler akdedilene kadar uygulama alanı bulmadığına ilişkin **Maurenbrecher**, bu sözleşmelerin tek başına uygulama alanı bulmadığından ve ancak ‘hesap açılması’ gibi münferit bir sözleşme ilişkisinin varlığı ile birlikte hukuken önem kazandıklarını ifade etmektedir (bkz. **Maurenbrecher**, s. 175). **Hoffbauer**, bu durumu çerçeve sözleşmenin “hayat bulması” olarak nitelendirmiş ve “çerçeve sözleşmenin düzenleyici içeriğinin ancak taraflar münferit sözleşmeleri imzaladığında hayat bulacağını” ifade etmiş (bkz. **Hoffbauer**, s. 13); dahası, çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmenin akdedilmesi ile muaccel olacağından (bkz. **Hoffbauer**, s. 17) bahsetmiştir. **Yılmaz** da münferit sözleşme akdedilene kadar çerçeve sözleşmenin hükümlerinin “askıda” olduğunu ifade etmektedir ancak şart kurumu ile bir bağlantı kurmamaktadır, bkz. **Yılmaz**, s. 62. Benzer şekilde **Barlas** da çerçeve sözleşme hükümlerinin askıda olduğunu “hayatiyet kazanabilmeleri” için münferit sözleşmelerin akdedilmesi gerektiğini ifade ederek kaleme almakta ancak teknik anlamda ‘şart’ kavramı ile doğrudan bir bağlantı kurmamaktadır (bkz. **Barlas**, s. 817). **Altınok Ormancı** ise aynı sonucu “...münferit sözleşmeler yapılmadıkça çerçeve sözleşmede ifa yükümlülüğü söz konusu değildir.”

(çerçeve sözleşmenin) hükümlerini doğurması (çerçeve hükümlerin uygulanmaya başlaması) şartın gerçekleşmesine (ilgili münferit sözleşmenin akdedilmesine) bağlı olduğundan **geciktirici şart** söz konusudur. Tamamlayıcı unsur niteliği taşıyan geciktirici şart gerçekleşince, **‘münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması’** borcu doğar. Oysa, münferit sözleşme(ler) ile **aynı anda veya on(lar)dan sonra akdedilen çerçeve sözleşmelerin** doğurduğu borç şarta bağlı değildir. Bu çerçeve sözleşmelerde asli edim yükümlülüğü, **‘halihazırda - onunla beraber veya ondan önce- akdedilmiş münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması yükümlülüğü’** olarak tespit edildiğinden, sözleşmenin kurulmasıyla birlikte söz konusu borç da doğar. Çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı **münferit sözleşmelerin bir kısmından önce ancak bir kısmından sonra akdedilmesi** ihtimalinde ise, borcun doğumu **henüz akdedilmemiş münferit sözleşme(ler) açısından geciktirici şarta bağlıyken; hali hazırda akdedilmiş münferit sözleşme(ler) açısından şarta bağlılık gündeme gelmez.** Tüm bu açıklamaların özü itibariyle; çerçeve sözleşmeden doğacak asli borcun, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme(ler) arasındaki kronolojik ilişkiye göre ‘geciktirici şarta bağlı olup olmadığı’nın değişkenlik göstermesi, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünü klasik borçlar hukuku sözleşmelerinde

ifadesiyle kaleme almaktadır, bkz. **Altınok Ormancı** (Sürekli Borç), s. 31. Aynı yönde bkz. **Zaki**, s. 1075 ve s. 1077.

Dikkat çekmek gerekir ki münferit sözleşme akdedilene kadar uygulama alanı bulmayan ve bu yönüyle uygulanması askıda olan **‘eğer münferit sözleşme(ler) akdedilirse bu sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması yükümlülüğü’** olarak ifade edilen asli edim yükümlülüğüdür. Bu yükümlülüğe ek olarak çerçeve sözleşme, kendisini takiben akdedilecek münferit sözleşmenin varlığına ihtiyaç duymaksızın uygulama alanı bulacak hükümler de içerebilir. Bu hükümler açısından şarta bağlılık gündeme gelmez. Örneğin, çerçeve sözleşmenin içeriğindeki ‘münferit sözleşmenin akdi borcu doğuran bir hüküm’, doğası gereği münferit sözleşmenin akdedilmesi şartına bağlı değildir.

karşılaşılan asli edim yükümlülüklerinden ayırır ve ona ‘kendine özgü’ bir özellik kazandırır.

Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünün kendine özgü yapısı bakımından üzerinde durulması gereken bir diğer mesele, bu yükümlülüğün sözleşmenin her iki tarafı için de ‘özdeş’ niteliğidir. Gerçekten de çerçeve sözleşmeden doğan asli edim yükümlülüğü, her iki tarafın da omzuna -birebir aynı borcu- **‘kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması yükümlülüğü’**nü yükler. Çerçeve sözleşmenin bu dinamiği, taraflara yüklenen asli edim yükümlülüğünün birbirinden farklı olduğu klasik borçlar hukuku sözleşmeleri (örneğin satım, kira, eser) dikkate alındığında, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünün, kendine özgü bir özellik taşıdığını gözler önüne serer.

Nihayet, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünü kendine özgü hale getiren kanaatimce en önemli husus, bu yükümlülüğün ‘soyut’ ve ‘somut’ olmak üzere iki ayrı görünümüdür. **Soyut asli edim yükümlülüğü; ‘kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması yükümlülüğü’**dür ve çerçeve sözleşmenin kavramsal olarak tespit edilen asli edim yükümlülüğü olarak niteliği itibarıyla soyuttur. Adeta ‘çerçeve’ sözleşmenin bizzat kendisi gibi ‘çerçeve’ nitelik taşıyan bu ‘soyut’ asli edim yükümlülüğünün netleştirilebilmesi için, içinin her bir ‘somut’ çerçeve sözleşmede yer alan çerçeve hüküm(ler)le doldurulması ve böylece **somut asli edim yükümlülüğü** olarak adlandırılacak ve **‘tarafların çerçeve sözleşmede, münferit sözleşme(ler)de uyulması konusunda mutabık kaldıkları esasların neler olduğunu ortaya koyan’**

yükümlülüğün de tespit edilmesi gerekir. Diğer bir ifadeyle soyut asli edim yükümlülüğü tüm çerçeve sözleşmeler için ortak şekilde ifade edilebilirken, somut asli edim yükümlülüğü söz konusu somut çerçeve sözleşme ilişkisinde tarafların ‘çerçeve hüküm’ olarak üzerinde anlaştıkları esasların değerlendirilmesi ile tespit edilebilir. Böylece ‘somut asli edim yükümlülüğü’ kavramı sayesinde asli edim yükümlülüğünün somutlaştırılması; ‘bir sözleşmenin kurulmuş sayılabilmesi için asli edim yükümlülüklerinin belirli veya belirlenebilir olması gerektiği’ kabulünden hareket eden belirlilik ilkesini de tatmin eder.

Soyut-somut asli edim yükümlülüğü ayrımını bir örnekle açıklamak gerekirse; banka ile müşterisi arasında akdedilen bir genel kredi sözleşmesinde tarafların, bu sözleşmeye bağlı olarak akdedilecek tüm kredi sözleşmelerinde uygulanacağı yönünde (a) ‘doğan uyuşmazlıklarda Ankara ili mahkeme ve icra müdürlüklerinin yetkili olduğu’, (b) gecikme faizinin %X olarak uygulanacağı’ ve (c) ‘gecikme halinde ipoteklerin paraya çevrilmesine ilişkin özel bir prosedürün tercih edileceği’ üzerinde geçerli şekilde mutabık kaldıklarını düşünelim. Söz konusu genel kredi sözleşmesinin **soyut asli edim yükümlülüğü ‘kapsamına aldığı her bir münferit kredi sözleşmesinde, çerçeve sözleşme niteliği taşıyan genel kredi sözleşmesinde mutabık kalınan esaslara uyulması yükümlülüğü’** iken, söz konusu soyut asli edim yükümlülüğünün içeriği doldurularak tespit edilen **‘somut’ asli edim yükümlülüğü**, ‘kapsamına aldığı her bir münferit kredi sözleşmesinde (a) **‘doğan uyuşmazlıklarda Ankara ili mahkeme ve icra müdürlüklerinin yetkili olmasına’** , (b) **‘gecikme faizinin % X olarak uygulanmasına’** ve (c) **‘gecikme halinde ipoteklerin paraya çevrilmesine ilişkin üzerinde anlaşılan özel prosedürün uygulanmasına’** uyma yükümlülüğüdür.

Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünün, ‘soyut’ ve ‘somut’ asli edim yükümlülüğü olarak değerlendirilmesinin gerekçesi kanaatimce şu şekilde izah edilebilir:

Çerçeve sözleşmenin hukuki niteliğindeki düallite, asli edim yükümlülüğüne de sirayet eder. Öyle ki çerçeve sözleşmenin geniş anlamda bir sözleşme akdetme yöntemi ile dar anlamda borç doğuran bir sözleşme olarak arz ettiği kendine özgü hukuki nitelik, asli edim yükümlülüğünün de ‘soyut-somut asli edim yükümlülüğü’ olmak üzere iki farklı görünümde⁴⁵⁹ karşımıza çıkması sonucunu doğurur. Fikrimce soyut asli edim yükümlülüğü, çerçeve sözleşme kavramının ‘geniş anlamda’ bir ‘sözleşme akdetme yöntemi’ olmasının sonucu olarak, tüm çerçeve sözleşmeler için geçerli olan asli edim yükümlülüğünü sunarken; somut asli edim yükümlülüğü, ‘dar anlamda’ bir ‘borç doğuran sözleşme’ olması ile bağlantılı olarak doğurduğu asli borcu söz konusu çerçeve sözleşme özelinde somutlaştırarak ortaya koyar.

Çerçeve sözleşmenin somut asli edim yükümlülüğü, ‘ tarafların çerçeve sözleşmede, münferit sözleşme(ler)de uyulması konusunda mutabık kaldıkları esasların neler olduğunu ortaya koyarak’ yalnızca çerçeve sözleşmenin asli edim

⁴⁵⁹ Bu çalışmada önerilen ‘soyut-somut’ asli edim yükümlülükleri ayırımına ilk bakışta benzediği düşünülebilecek bir diğer ayırım **Gümüş** tarafından ileri sürülen, bir çerçeve sözleşme modeli olan franchise sözleşmeleri bakımından önerilen ‘*temel-kök asli edim yükümlülüğü ve alt asli edim yükümlülükleri*’ ayırımıdır, bkz. **Gümüş** (Cilt I), s. 11-12. Bu ayırma göre franchise verenin ‘*kendi başarısını sağlayan ticari yöntemlerini (üretim, işletme ve pazarlama sistemini) devamlı olarak franchise alana aktarma*’ yükümünün kök-temel asli edim yükümlülüğü olduğu, alt edim yükümlülükleri ile bunun netleştirileceği (doldurulacağı) ifade edilmektedir. Temel-kök asli edim yükümlülüğü olarak işaret edilen yükümlülükler, bu çalışmanın önerdiği sistemde çerçeve sözleşme ilişkisi olan franchise sözleşmesinin ‘somut’ asli edim yükümlülüğünün birer parçasıdır. Yine bu çalışmada önerilen terminoloji bakımından, eğer ‘kök’ nitelendirmesi ile ifade edilebilecek bir asli edim yükümlülüğü belirlenecekse, bunun en temeldeki asli edim yükümlülüğü olması gerekeceğinden; bu ‘soyut’ asli edim yükümlülüğü olarak nitelendirilen ‘kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede (franchise sözleşmesinde) mutabık kalınan esaslara uyulması yükümlülüğü’ olacaktır. Böylece kök asli edim yükümlülüğü daha geniş ve daha soyut tanımlanmış olur. Nihayet bu yönüyle ilgili görüşün benimsediği sistem ve terminoloji, işbu çalışmada benimsenen ve önerilenden oldukça farklıdır.

yükümlülüğü değil; işin doğası gereği aynı zamanda münferit sözleşme(ler)in de yükümlülüğüdür. Böylece çerçeve sözleşmenin somut asli edim yükümlülüğü, münferit sözleşme(ler) bünyesinde adeta ‘görünmez’ bir hüküm niteliği taşır ve münferit sözleşme(ler)de bir yan borç doğurur. Bir örnek ile somutlaştırmak gerekirse; çerçeve sözleşmenin somut asli edim yükümlülüğü “münferit satım sözleşmelerinde malın tesliminde gecikilen her gün için ... TL cezai şart ödeneceği hükmüne uymak” ise, taraflarca üzerinde mutabık kalınan bu yükümlülük, ilgili münferit sözleşmenin içeriğinde görünmez bir hükümdür. ‘Malın tesliminde temerrüde düşülmesi halinde bunun bir yaptırımı olup olmayacağına’ ilişkin görünürdeki boşluğu bir puzzle parçası misali doldurarak münferit sözleşmenin arzu edilene uygun şekilde ifa edilmesine katkıda bulunur ve münferit sözleşme bünyesinde bir yan borç doğurur.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, nihayet ve özetle çerçeve sözleşmenin - yukarıda detaylı olarak izah edilen gerekçelerle- kendine özgü bir asli edim yükümlülüğüne sahip olduğu, bu yükümlülüğün ‘soyut ve somut asli edim yükümlülüğü’ olmak üzere iki alt görünümü beraberinde getirdiği ve şarta bağlı bir borç doğurup doğurmadığının çerçeve sözleşmenin münferit sözleşme(ler) ile arasındaki kronolojik ilişkiye göre şekillendiği sonucuna varılır. Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğüne yönelik önerilen bu terminoloji,⁴⁶⁰ ‘çerçeve sözleşmenin asli

⁴⁶⁰ İfade etmek gerekir ki ‘soyut ve somut asli edim yükümlülüğü’ ayrımı, ilk bakışta zaten her sözleşme ilişkisine uygulanabilecek bir sistematik olarak görülebilir ve çerçeve sözleşmeler bünyesinde bir önem arz etmediği düşünülebilir. Oysa ‘soyut-somut asli edim yükümlülüğü’ kavramları, diğer sözleşme ilişkileri açısından taşımadığı rolü çerçeve sözleşmeler özelinde taşır. Bir örnek ile açıklamak gerekirse; bu düşünce sistemi satım sözleşmelerine entegre edilmek istenirse, satıcının asli edim yükümlülüğü satılanın zilyetlik ve mülkiyetini alıcıya geçirmek, alıcının asli edim yükümlülüğü ise kararlaştırılan bedeli ödemektir. Söz konusu asli edim yükümlülüğü, -herhangi bir somut satım sözleşmesi ele alınmaksızın tespit edilebildiğinden- soyut bir nitelik arz eder ve satım sözleşmesinin soyut asli edim yükümlülüğü olarak düşünülebilir. Ancak “Nişantaşı’ndaki 2+1 apartman dairesinin 25 000 000 TL karşılığında satışını konu alan bir satım sözleşmesi” ele alındığında söz konusu asli edim yükümlülüğü netleşir ve somut asli edim yükümlülüğünün “satıcı için Nişantaşı’ndaki 2+1 apartman dairesinin zilyetlik ve mülkiyetini alıcıya geçirmek (tapuda taşınmaza ilişkin tescil işlemini gerçekleştirmek), alıcı

edim yükümlülüğü içermediği' yönündeki kabulün beraberinde getirdiğine kanaat getirilen çelişkilerin ve soru işaretlerinin⁴⁶¹ ortadan kalkmasına şu açılardan ve gerekçelerle katkı sağlar:

Çerçeve sözleşmenin soyut asli edim yükümlülüğü içerdiğinin kabul edilmesi, borç doğuran bir sözleşme olduğu argümanını kuvvetlendirir ve çerçeve sözleşmeden doğan asli borcun kaynağının doğrudan söz konusu asli edim yükümlülüğü olduğunun işaret edilebilmesine imkan sağlar. Somut asli edim yükümlülüğü ise, 'soyut asli edim yükümlülüğü'nün somutlaştırılmasını sağlayarak çerçeve sözleşmeden doğan borçları netleştirir. Böylece 'kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması yükümlülüğü' olarak vücut bulan soyut ve kavramsal asli edim yükümlülüğü; çerçeve sözleşmede üzerinde mutabık kalınan bu esasların ne olduğunu ortaya koyan somut asli edim yükümlülüğü vasıtasıyla taraflar için doğan borcu elle tutulur- gözle görülür hale getirir. Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünün var olduğu ve asli bir borç doğurduğu kabulü, yan borçlar

için ise 25 000 000 TL bedeli ödemek'' olduğu ortaya konur. Dikkat edilirse sözleşmenin nitelendirilebilmesi (somut olayda bir satım sözleşmesinin söz konusu olduğu tespiti) tek başına soyut asli edim yükümlülüğü ile mümkündür. Burada somut asli edim yükümlülüğü, sözleşmenin niteliğini ortaya koyan soyut asli edim yükümlülüğünün yalnızca içini doldurur. Oysa çerçeve sözleşme modeli için önerilen 'soyut-somut asli edim yükümlülüğü' ayrımı bunun ötesinde bir anlam ifade eder: Çerçeve sözleşmede somut asli edim yükümlülüğü, soyut asli edim yükümlülüğünün gerçekten ne olduğunu ortaya koyar ve onun içeriğini anlaşılabilir kılar. Zira, 'münferit sözleşme(ler)de 'hangi' esaslara uyulacağının anlaşılabilmesi' somut asli edim yükümlülüğü ile mümkün olur. Dahası, çerçeve sözleşme modelinde sözleşmenin nitelendirilebilmesi için soyut asli edim yükümlülüğü tek başına yeterli değildir, somut asli edim yükümlülüğü ile netleştirilmesi gerekir. Öyle ki soyut asli edim yükümlülüğü, tüm çerçeve sözleşmeler için ortakken, somut olayda akdedilen sözleşmenin bir satım sözleşmesi mi, franchise mı, bayilik mi yoksa bir ödünç sözleşmesi mi olduğunun tespitinde ve sözleşmenin nitelendirilmesinde somut asli edim yükümlülüğünden de yararlanılması gerekir. Nihayet, soyut-somut asli edim yükümlülüğü ayrımı, klasik borçlar hukuku sözleşmelerinin asli edim yükümlülüğüne -hemen yukarıdaki taşınmaz satımına ilişkin örnekte kaleme alındığı üzere- uygulandığında, hem somut hem soyut asli edim yükümlülüğü söz konusu sözleşme -örnekte satım sözleşmesi- bünyesinde uygulama alanı bulur. Oysa -işin doğası gereği- çerçeve sözleşmenin somut asli edim yükümlülüğü, münferit sözleşme(ler)de uygulanacak esasları belirleyerek bu sözleşme(ler)de uygulama alanı bulur. Görüldüğü gibi 'soyut-somut asli edim yükümlülüğü' ayrımı, klasik borçlar hukuku sözleşmelerinde değil; çerçeve sözleşmenin kendi dinamiğinde anlam ve önem taşır.

⁴⁶¹ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, B, 1 (*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü / Görüşlerin Değerlendirilmesi*).

doğurabilmesine de zemin hazırlar. Dahası, geniş anlamda çerçeve sözleşme, -hukuk düzeninin sınırları içerisinde- akla gelen her sözleşme ilişkisinin akdedilmesinde başvurulabilecek bir sözleşme akdetme metodu olarak ‘sürekli-ani edimli’, ve ‘isimli-isimsiz’ sözleşme nitelendirmelerinin konusu olamasa da somut asli edim yükümlülükleri ile kapsamına aldığı münferit sözleşmelerin birlikte ortaya koyduğu ‘geniş anlamda somut çerçeve sözleşme’ ilişkisinden hareket edilerek, ilgili hukuki ilişkinin söz konusu nitelendirmelere tabi tutulabilmesi mümkündür çünkü ‘sürekli-ani edimli’ veya ‘isimli-isimsiz’ olarak nitelendirilmesi gereken kavramsal olarak çerçeve sözleşme değil; bir sözleşme akdetme yöntemi olarak çerçeve sözleşme modeli esas alınarak akdedilmiş somut çerçeve sözleşme ilişkisidir. Tüm bunların yanısıra, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme(ler) arasındaki işlevsel bağ sayesinde, çerçeve sözleşmenin somut asli edim yükümlülüğü, münferit sözleşme(ler)de ‘görünmez’ birer hüküm olarak rol oynar. Zira, çerçeve sözleşmenin somut asli edim yükümlülüğü ‘münferit sözleşme(ler)de uygulanacak esaslar’ı ortaya koyduğu için bu şaşırtıcı değil; işin doğası gereği, çerçeve sözleşme kavramı ile amaçlanan sonuçtur.

C. Münferit Sözleşmedeki Asli Borçlar

Çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme, her ne kadar birbirlerine işlevsel olarak bağımlı olsalar da varlık kazanmaları yönünden bağımsız olma karakterlerinin bir sonucu olarak, ‘başı başına birer sözleşme’dir. Bunun sonucunda her bir münferit sözleşme, bizzat kendi asli edim yükümlülüklerini içerir.

Münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüğünün bir örnekle somutlaştırılabilmesi için, banka ile müşteri arasındaki genel kredi ilişkisi ele

alınabilir. Banka ile müşteri arasında akdedilen ve çerçeve sözleşme niteliği taşıyan genel kredi sözleşmesinde mutabık kalınan esaslarla bağlı her bir banka işlemi, birer münferit sözleşme niteliği taşır. Müşterinin kredi başvurusunda bulunması ve bu başvurunun onaylanması ile birlikte akdedilen münferit kredi sözleşmesi, genel kredi sözleşmesine bağlı bir münferit sözleşme örneğidir. Söz konusu münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüğü, kredi alan için belirlenen süre sonunda kullanılan kredi miktarının faizi ile birlikte iadesi, banka için ise söz konusu kredi miktarını banka müşterisinin kullanımına sunmaktır.

Münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüğünün belirlenmesi yalnızca teorik değil, pratik bir değer de taşır. Zira, çerçeve sözleşme ile kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşan somut olaydaki -geniş anlamda- çerçeve sözleşme ilişkisinin hukuki nitelendirmesi ve bu doğrultuda ilgili hukuki ilişkiye uygulanacak hükümlerin belirlenebilmesi için münferit sözleşme(ler)de yer alan asli edim yükümlülüklerinin de dikkate alınması gerekir.⁴⁶²

D. Münferit Sözleşmedeki Asli Borçların Çerçeve Sözleşmenin İçeriğine Dahil Edilip Edilemeyeceği Problemi

Münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin çerçeve sözleşmenin içeriğine dahil edilip edilemeyeceği ve bu ihtimalin çerçeve sözleşmenin hukuki niteliğini etkileyip etkilemeyeceği; öğretide baskın görüşü temsil ettiği ifade edilen ‘çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümlülüğü içermeyeceği’ ve ‘çerçeve sözleşmelerin konusunun -ve amacının- karşılıklı edim değişikliği değil; münferit

⁴⁶² Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 94.

işlemlere uygulanacak birtakım esasların belirlenmesi ve böylece hukuki ilişkinin çerçevesinin çizilmesi⁴⁶³ olduğu tespitiyle ayrılmaz bir bütündür. Bu yaklaşımla paralel bir görüş, içeriğinde asli edim yükümlülüğü barındıran sözleşmelerin, ‘çerçeve olma’ niteliğinin çok ötesine geçerek asıl sözleşmeyi teşkil edeceğini, bunun çerçeve sözleşmelerin sağladığı ‘esneklik’ avantajı ile bağdaşmayacağını zira asli edimlerin bizzat çerçeve sözleşmenin içeriğinde belirlenmesi halinde tarafların hukuki ilişkiye şekil verebilme kabiliyetlerinin oldukça sınırlı olacağını ileri sürer.⁴⁶⁴ Bu görüşe göre örneğin; teslim yükümlülüğü çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alamaz ve yalnızca münferit sözleşmeye konu edinebilir; sözleşmenin içeriğinde teslim yükümlülüğü varsa bu sözleşmenin münferit sözleşme olduğu ifade edilmiştir.⁴⁶⁵

Oysa kanaatimce, münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin çerçeve sözleşmenin içeriğine ‘çerçeve sözleşme vasfını ortadan kaldırmadan’ dahil edilip edilemeyeceğinin şu farklı ihtimaller dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekir:⁴⁶⁶

⁴⁶³ Gillor, s. 77; Zaki, s. 1043; Weber, s. 410; von der Crone, s. 235; Zaki, s. 1075; Hoffbauer, s. 5; Barlas, s. 813 ve s. 818; Kırca İ., s. 86; Kocayusufpaşaoğlu, s. 112 ve s. 113; Ayrancı, s. 107, s. 109 ve s. 110; Yılmaz, s.18, s. 51, s. 94, s. 101 ve s. 163; Larenz / Wolf, s. 428; Belen, s. 48; Halıcı, s. 24; Yıldırım Soysal, s. 98; Yılmaz, s. 18; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 32 ve s. 86; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1043 ve s. 1047.

⁴⁶⁴ Bu yönde bkz. Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 48 dn. 219. Karşıt görüş olarak: Çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini içerebileceği yönünde bkz. Belen, s. 20; Çerçeve sözleşmenin teslim yükümlülüğü içerebileceği -bu durumda bir münferit sözleşme mi yoksa çerçeve sözleşmenin mi söz konusu olduğunun tespit edilmesinin kolay olmayacağı- yönünde bkz. Fuchs-Wissemann, s. 32 vd.; Tam zamanında tedarik sözleşmelerinde edimin ana hatlarıyla çerçeve sözleşmede tespit edilmiş olma ihtiyacı hk. bkz. Korkmaz, s. 58. ve s. 1850; Çerçeve sözleşmenin “‘kural olarak’ henüz herhangi bir doğrudan teslimat, kabul veya ödeme yükümlülüğü getirmeyen” bir sözleşme olmasından bahsederken ‘kural olarak’ ifadesi ile aksinin de mümkün olabildiğine dikkat çekildiği yönünde bkz. Gass / Lange, s. 14 ve ayrıca bkz. Gass / Lange, s. 29.

⁴⁶⁵ Hoffbauer, s. 83-85. Teslim etme yükümlülükleri gibi, ödeme ve kabul etme yükümlülüklerinin de çerçeve sözleşmede değil, münferit sözleşmede yer bulacağı yönünde bkz. Hoffbauer, s. 88-89 ve s. 109-110.

⁴⁶⁶ İlgili ihtimallere geçmeden önce ifade etmek gerekir ki çerçeve sözleşmenin içeriğinde münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerine yer verilmesinin hukuken anlamlı olabilmesi için, söz konusu edim yükümlülüklerinin belirli veya belirlenebilir olması gerekir. Çerçeve sözleşme kavramına ihtiyacı gündeme getiren temel sebeplerden birinin de tarafların münferit sözleşmenin edim yükümlülüklerini henüz belirlememeleri (veya belirleyememeleri) sebebiyle münferit sözleşmenin bizzat kendisini akdetmemeleri (veya akdedememeleri) olduğu dikkate alınır; belirsiz olan bu yükümlülüğün

Problemin ele alınmasında, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki kronolojik ilişki belirleyicidir. Öyle ki ‘çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini içerip içer(e)meyeceği’ tartışması, münferit sözleşmeden sonra akdedilen bir çerçeve sözleşme söz konusuysa pratik bir yarar taşımaz çünkü halihazırda akdedilen münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alması, hukuken ‘kurucu’ bir değer taşımaz. Zira, söz konusu münferit sözleşme halihazırda akdedilmiştir. Bu ihtimalde münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerine çerçeve sözleşme içinde yer verilmesi mümkün olmakla birlikte bu; olsa olsa ilgili münferit sözleşmenin ‘hatırlatılması’, söz konusu münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin ‘tekrar edilmesi’ ve ‘çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki bağlantının açıkça görülebilir kılınması (sözleşmelerin birbirine atıf yapması)’ anlamını taşır. Oysa münferit sözleşmeden önce veya onunla aynı anda akdedilen çerçeve sözleşmeler esas alınır; münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin çerçeve sözleşmenin içeriğine dahil edilmesi, ortada bir ‘çerçeve sözleşmenin’ mi yoksa ‘münferit sözleşmenin mi mevcut olduğu’ ve münferit sözleşmeden bahsedilecekse ‘bunun hukuken varlık kazanıp kazanmadığı’ sorularını akla getirdiğinden, meselenin anlamlı bir problemi işaret etmesini sağlar.

Çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeden önce veya onunla aynı anda akdedilmesi halinde, çerçeve sözleşmenin içeriğinde, söz konusu münferit sözleşmenin hukuken varlık kazanabilmesi için aranacak asli edim yükümlülüklerinin

genellikle çerçeve sözleşmenin içeriğine hukuken anlam ifade edecek şekilde dahil edilebilmesi istisnai bir ihtimal olacaktır. Öyleyse ifade etmek gerekir ki ‘münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin çerçeve sözleşmenin içeriğine dahil edilip edilemeyeceği probleminin uygulamada nadiren karşımıza çıkacağı’ gerçeğine rağmen bu mesele, pratik değil teorik değeri için değerlendirilmiştir.

bir kısmına yer verilmesi mümkündür. Bu ihtimalde münferit sözleşmenin akdedilmiş sayılabilmesi için gerçekleşmesi gereken uyuşmanın asgari kapsamı (esaslı noktalar) eksik ise münferit sözleşme kurulamaz. Bu durum, çerçeve sözleşmede münferit sözleşmenin -olası- içeriğinden bahsedilmesinden daha fazla bir anlam taşımaz. Ancak çerçeve sözleşme, tarafların münferit sözleşmede yükleneceği asli edim yükümlülüklerinin tamamını içeriyorsa ve taraflar söz konusu asli edim yükümlülükleri üzerinde karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile anlaşmışlarsa;⁴⁶⁷ hem söz konusu münferit sözleşme kurulmuş olur hem de bu sözleşme ilişkisi, münferit sözleşmeye uygulanacak esasları belirlediği için çerçeve sözleşme olma vasfını -hemen aşağıdaki paragrafta işaret edilecek ‘istisnai ihtimal’ dışında- korur. Böylece görünürde şeklen tek bir sözleşme mevcut olsa da özü itibariyle çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmeden oluşan birden fazla sözleşmenin bir arada akdedilmesi -sözleşmelerin birbirlerinin içine dercedilmesi- söz konusudur.

Tam da bu noktada bir ihtimale ayrıca dikkat çekilmesi gerekir. İçeriğinde bir münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini içeren çerçeve sözleşme, -taraflarca bu amaçlanmamış veya istenmemiş olsa bile- yalnızca söz konusu -asli edim yükümlülüklerini içerdiği- münferit sözleşmeyi kapsamına alıyorsa (bir diğer ifadeyle, çerçeve sözleşmenin kapsamına alacağı bir başka münferit sözleşmenin akdedilmesi ihtimali mevcut değilse) ve söz konusu münferit sözleşme ile çerçeve sözleşmenin tarafları aynı kişilerse, artık çerçeve sözleşme-münferit sözleşme ayrımından

⁴⁶⁷ Dikkat çekilmelidir ki bağlanma iradesinin yokluğunda bir sözleşmenin kurulduğundan bahsedilemeyeceği de şüphesizdir. Tarafların çerçeve sözleşmenin içeriğinde, münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerine eksiksiz yer vermelerine rağmen sözleşmenin yorumlanması sonucunda bağlanma iradelerinin mevcut olmadığı (örneğin sözleşmenin içeriğinde ‘ileride değerlendirmek ve/veya değiştirmek üzere belirlenen..., ileride müzakere edilmesi planlanan’ vb. ifadelerle yer verdikleri) anlaşılırsa da münferit sözleşme kurulmaz.

bahsedilmesinin ve çerçeve sözleşme teorisinden yararlanılmasının bir anlamı yoktur. Zira söz konusu ihtimalde -en nihayetinde- tek bir sözleşme ilişkisi mevcuttur.

Çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini içerip içer(e)meyeceği, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmenin ‘aynı anda akdedilebilecekleri’ tespiti ile de doğrudan bağlantılıdır. Çerçeve sözleşmenin içeriğinde, münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin yer alamayacağını kabul edilmesi halinde, söz konusu sözleşmelerin aynı anda akdedilebilmeleri için mutlaka şeklen birbirlerinden ayrı akdedilmeleri zorunluluğunu kabul etmek gerekir. Oysa kanaatimce, münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alması mümkün kabul edildiğinden; çerçeve sözleşmenin münferit sözleşme ile aynı anda akdedilebilmesi, hem tek bir sözleşme bünyesinde birbirlerinin içine dercedilmeleri hem de şeklen birbirlerinden ayrı vücut bulmaları ile mümkündür.

Tüm bu açıklamalar şu örneklerle somutlaştırılabilir:

Çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini içerebileceğine, kredi açma ve tam zamanında tedarik sözleşmeleri örnek gösterilmekte ve kredi açma sözleşmelerinin -aslında münferit sözleşme ilişkilerinin asli edim yükümlülüğü olan- ‘kredi kurumunun krediyi hazır bulundurma ve banka müşterisinin talep etmesi halinde ona sağlama yükümlülüğü’nü içerdiğini ve bu yükümlülüğün doğması için ayrıca bir münferit sözleşmenin varlığına ihtiyaç duyulmayacağı ifade edilmektedir.⁴⁶⁸ Tam zamanında tedarik sözleşmeleri açısından

⁴⁶⁸ **Yener, M. D.:** Kredi Açma Sözleşmesi, İstanbul 2008, s. 81; **Kaplan, İ.:** Banka Sözleşmeleri Hukuku, Ankara 2020, s. 291. Bu görüş aynı zamanda kredi açma sözleşmeleri için yeni bir kavram kullanmakta ve bu sözleşmeleri “tek aşamalı çerçeve sözleşme” olarak nitelendirmektedir, bkz. **Yener,**

ise, uygulamada münferit sözleşmenin içeriğinin (örneğin sipariş nitelik ve niceliğinin, teslimat yerinin, zamanının vs.) belirlenmesi yetkisinin genellikle alıcıya bırakıldığına; ancak bu yetkinin alıcıya tanınması için öncelikle -münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinden biri olan- teslim konu malın genel hatlarıyla çerçeve sözleşmede belirlendiğine dikkat çekilmekte,⁴⁶⁹ bu örnek de çerçeve sözleşmelerin münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüğünü içerebileceğini gözler önüne sermektedir.

Çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini içerebileceğine bir diğer örnek, fiyat hükümlerinin çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alabilmesidir. Çerçeve sözleşme ilişkilerinde -özellikle de tedarik ilişkisini düzenlemeyi hedefleyenlerde-, ileride akdedilecek münferit satım sözleşmelerinin asli edim yükümlülüğü olan fiyat -genellikle belirli bir zaman dilimi için- belirlenebilir.⁴⁷⁰

Nihayet, çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini içerebilmesinin mümkün olduğu sonucuna varılır. Münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin, çerçeve sözleşme bünyesinde eksiksiz yer alması ve bunlar üzerinde bağlanma iradesiyle, karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla anlaşılması halinde ise, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme aynı anda akdedilir. Bu ihtimalde hukuki ilişki, şeklen tek bir sözleşme gibi gözükse de özü itibarıyla hem çerçeve hem de münferit sözleşmeyi içerir. Çerçeve sözleşmenin,

s. 81. Oysa kanaatimce ‘tek aşama’ ve ‘çerçeve sözleşme’ birbirine tezat iki ifadedir. Zira, çerçeve sözleşmenin varlığı, ‘çerçeve’ olma fonksiyonunu taşıyabileceği -en az bir- münferit sözleşme ile ilişkisiyle anlam bulduğundan ‘tek aşamalı çerçeve sözleşme’ kavramı, işin doğasına aykırıdır. Bu gerçek, münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin, çerçeve sözleşmenin içeriğine dahil edilmesinden etkilenmez.

⁴⁶⁹ Fuchs-Wissemann, s. 67 ve s. 74; Korkmaz, s. 1850.

⁴⁷⁰ Hoffbauer, s. 10; Gass / Lange, s. 30-31; Kochs, s. 13.

münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini içerebileceği kabulü, çerçeve sözleşmenin içine dercedilen münferit sözleşme vasıtasıyla bir mal veya hizmetin ifası görevi taşıyabileceğini de ortaya koyar.

E. Ara Sonuç: Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin ve Geniş Anlamda Çerçeve Sözleşme İlişkisinin Asli Edim Yükümlülükleri⁴⁷¹

Buraya kadar yapılan açıklamalar ışığında, ‘dar anlamda çerçeve sözleşmenin’ ve kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşan ‘geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisi’nin asli edim yükümlülükleri hakkında ortaya çıkan tablo, kanaatimce, şudur:

Madem ki dar anlamda çerçeve sözleşme başlı başına borç doğuran bir sözleşmedir ve çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme(ler) ayrı ayrı birer sözleşme olma vasfını haizdir; bu sözleşmelerin her birinin doğurduğu asli borcu ortaya koyan asli edim yükümlülüklerinin de ilgili sözleşmeye karakterini kazandıran ve o sözleşmenin vasfını belirleyen edim yükümlülükleri dikkate alınarak ayrıca tespit edilmesi gerekir.

Dar anlamda çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü, kendine özgü bir nitelik taşıyarak; geciktirici şarta bağlı bir borç doğurup doğurmadığı çerçeve sözleşmenin münferit sözleşme(ler) ile arasındaki kronolojik ilişkiye göre belirlenen soyut ve somut olmak üzere iki görünüm arz eder. **Soyut asli edim yükümlülüğü, ‘kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan**

⁴⁷¹ Bu ve hemen aşağıda takip eden başlığın yalnızca ‘asli edim yükümlülükleri’ yönünden kaleme alınması bilinçlidir. Zira meseleyi ‘asli edim yükümlülükleri’ özelinde değerlendirilmesini gerektirecek ölçüde önemli kılan, bu çalışmada benimsenen ‘geniş ve dar anlamda çerçeve sözleşme’ ayrımı ile ‘soyut ve somut asli edim yükümlülüğü’ kavramlarıdır.

esaslara uyulması yükümlülüğü’ yken; somut asli edim yükümlülüğü, ‘ tarafların çerçeve sözleşmede, münferit sözleşme(ler)de uyulması konusunda mutabık kaldıkları esaslar’dır.

Her bir münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüğü ise, söz konusu münferit sözleşmeye karakterini kazandıran yükümlülüğünün belirlenmesi ile tespit edilir ve münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin -yukarıda izah edildiği üzere- çeşitli ihtimaller dahilinde çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer almasında bir sakınca yoktur.

Dar anlamda çerçeve sözleşmeden ve çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşan bütünü ifade eden geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisi ise; hem dar anlamda çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini (ki bu yükümlülükler -hemen yukarıda açıklandığı üzere- doğası gereği münferit sözleşme bünyesinde borç doğuran birer yükümlülüktür) hem de her bir münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini içerir.

Öyleyse bir çerçeve sözleşme kapsamında karşılaşılabilecek asli edim yükümlülükleri şöyle ifade edilebilir:

Dar anlamda borç doğuran bir sözleşme niteliği taşıyan çerçeve sözleşmenin bizzat kendi asli edim yükümlülüğü olduğu gibi, münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini de içerebileceği; geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin ise, hem dar anlamda çerçeve sözleşmenin hem de kapsamına aldığı her bir münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini içerdiği sonucuna varılmıştır.

F. Asli Edim Yükümlülüklerine Aykırılığın Hukuki Sonuçları

Asli edim yükümlülüklerinin ihlalinin beraberinde getireceği hukuki sonuçlar, -özünde borç doğuran bir sözleşme niteliği taşıdığından- esas itibariyle ayrıca incelenmesini gerektiren bir önem taşımaz. Ancak çerçeve sözleşme modelinin beraberinde getireceği şu kendine özgü sonuçlara -özellikle de bu aykırılığın sözleşmeler arasındaki etkisi açısından- ayrıca dikkat çekilmesi gerekir:

Geniş anlamda çerçeve sözleşme bünyesinde, hem dar anlamda çerçeve sözleşmenin hem de her bir münferit sözleşmenin asli edim yükümlülükleri yer alır. Çerçeve sözleşme kurumunun beraberinde getirdiği bu girift yapı dikkate alındığında, asli edim yükümlülüğü ihlal edilen sözleşme ilişkisi dar anlamda çerçeve sözleşme olabileceği gibi, münferit sözleşme ilişkilerinden biri de olabilir. Öyleyse çerçeve sözleşmenin bu kendine özgü yapısı, her bir somut olayda hangi sözleşmenin asli edim yükümlülüğünün ihlal edildiğinin doğru tespit edilmesi ihtiyacını doğurur. Öte yandan, bu tespiti takiben, bir asli edim yükümlülüğünün ihlalinin sözleşmeler arasındaki etkisi üzerinde de ayrıca düşünülmesi gerekir. Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüklerine aykırılık, öncelikle -elbette- bizzat çerçeve sözleşmenin ihlal edilmesi anlamına gelir ve bu ihtimalde -şüphesiz- sözleşmeye aykırılık hükümleri uygulama alanı bulur.⁴⁷² Ancak çerçeve sözleşmenin somut asli edim yükümlülüğünün bir parçası olan çerçeve hükümler, münferit sözleşmenin içeriğinde yan borç doğuran -görünmez- birer hüküm teşkil ettiğinden, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünün ihlali, aynı zamanda münferit sözleşme bünyesinde bir yan borcun da ihlali anlamına gelebilir. Bu sonuç, çerçeve ve münferit sözleşme arasındaki

⁴⁷² Barlas, s. 817.

işlevsel bağdan doğar ve çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğüne aykırılık, işin doğası gereği -kendiliğinden- münferit sözleşmeye de sirayet ederek onun da ihlali sonucunu doğurabilir.

Münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin ihlali ise kendiliğinden çerçeve sözleşmeye sirayet etmez. Ancak elbette somut olayın özellikleri dikkate alındığında, dar anlamda çerçeve sözleşmenin ve/veya diğer münferit sözleşmelerin sona erdirilebilmesi için haklı sebep teşkil edip etmediğinin, somut olayda bu hukuki sonucun dayanağı olacak ilgili hukuki kurum ışığında değerlendirilmesi mümkündür.

III. YAN BORÇLAR

A. Çerçeve Sözleşmedeki Yan Borçlar

Her sözleşme ilişkisinde olduğu gibi, çerçeve sözleşmeler de söz konusu sözleşmenin tipini belirlemeyen, bu yönüyle ikinci planda kalan yan borçları beraberinde getirir.

Çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümlülüğü tartışmalı olmakla beraber, yan edim yükümlülüğü (*Nebenleistungspflicht*) içerdiği konusunda fikir birliği vardır. Öyle ki literatürde kabul edildiği üzere, çerçeve sözleşmelerin içeriği yan edim yükümlülüklerinden ve yan yükümlülüklerden oluşur.⁴⁷³ Bu doğrultuda çerçeve sözleşmenin hukuki niteliği değerlendirilirken, yan edim yükümlülüklerinin çerçeve sözleşmenin borç doğurması (bir diğer ifadeyle borç doğuran sözleşme niteliği) için yeterli olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷⁴ Oysa çerçeve sözleşmeye ‘borç doğuran

⁴⁷³ Barlas, s. 810 ve s. 818; Weber, s. 419; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 46, s. 86 ve s. 94; Yılmaz, s. 14, s. 27-28, s. 55-56.

⁴⁷⁴ Barlas, s. 817-818.

sözleşme’ vasfı kazandıran asıl olgu, çerçeve sözleşmenin bizzat kendi asli edim yükümlülüğüdür. Bu yükümlülük, bir sözleşmeye ‘çerçeve sözleşme’ olma vasfı kazandırır ve ‘kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması’ borcunu doğurur.

Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmenin başlı başına birer sözleşme olmasının bir sonucu olarak her birinden doğacak yan borçların diğerinden bağımsız ele alınması gerekir.-Öyleyse geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinde, hem çerçeve hem de münferit sözleşme bünyesinde yan borçlar söz konusu olabileceğinden, bir yan borcun hangi sözleşme ilişkisinden doğduğunun tespit edilmesi ihtiyacı doğar. Bunun tespit edilebilmesinin tek yolu, bir yorum faaliyetine girilerek söz konusu yan borcun, hangi sözleşmenin asli edim yükümlülüğü ile ilişkilendirilebileceğinin tespit edilmesidir.

Bu doğrultuda bir yan borç, çerçeve sözleşmeden veya münferit sözleşmeden doğabilir. Zira, şu örneklerle açıklamak gerekirse:

Geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin içeriğinde varlığı tespit edilen...

... istikrarı koruma yükümlülüğü, doğrudan münferit sözleşme ile ilişkiliyse (örneğin satım sözleşmesi niteliğini haiz olan münferit sözleşmede bedelin bir değer kaydına (örneğin altın, döviz veya ÜFE-TÜFE vb.) sabitlenmesini sağlayarak nominal değerinin korunmasını hedefliyorsa, münferit sözleşmenin yan edim yükümlülüğü; çerçeve sözleşmenin -somut- asli edim yükümlülüğü, “bedelde gecikme halinde ... TL cezai şart ödenmesi” ise, bu yükümlülükle ilişkili olarak söz konusu

yükümlülüğün bir değer kaydına sabitlenmesini sağlamaya yönelik bir hükümse, çerçeve sözleşmenin ...;

... sözleşme koşullarının yeniden görüşülmesi (müzakeresi) yükümlülüğü ise, eğer yeniden görüşülmesi yükümlülüğü altına girilen sözleşme ilişkisi (ve/veya hükümleri) münferit sözleşme ise münferit sözleşmenin; çerçeve sözleşme ise çerçeve sözleşmenin...;

... uyarlama yükümlülüğü ise, uyarlanması öngörülen sözleşme ilişkisi (ve/veya hükümleri) münferit sözleşme ise münferit sözleşmenin; çerçeve sözleşme ise çerçeve sözleşmenin ...;

... ifa engelleri kurallarına uyma yükümlülüğü ise, eğer belirlenen ifa engeli kuralı münferit sözleşme ilişkisine ilişkin ise münferit sözleşmenin; çerçeve sözleşme ilişkisinin ifasına yönelikse çerçeve sözleşmenin... yan borcudur.

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda dikkat çekmek gerekir ki geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisindeki bir yan borç, somut olayın özellikleri dikkate alınıp değerlendirildiğinde ya dar anlamda çerçeve sözleşmeden ya da münferit sözleşmeden doğan asli borç ile ilişilidir.

B. Yan Borçların Somutlaştırılması için Örnekler

Somitlaştırılması gayesiyle geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinde⁴⁷⁵ sıklıkla karşımıza çıkan yan borçlardan (1) istikrarı koruma yükümlülükleri, (2) iradi

⁴⁷⁵ Yeri gelmişken ifade etmek gerekir ki burada 'geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkilerinde' ibaresi kasten tercih edilmiştir. Zira, hemen yukarıda izah edildiği ve aynı zamanda aşağıda da açıklanacağı üzere geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinde yan borç olarak karşımıza çıkan yükümlülükler, asli

tamamlama yükümlülüğü, (3) sözleşme koşullarının yeniden görüşülmesi yükümlülüğü, (4) uyarlama yükümlülüğü, (5) ifa engelleri kurallarına uyma yükümlülüğü ve (6) diğer yan borçlar başlığı altında sözleşme özgürlüğü kapsamında sözleşmeden doğabilen çeşitli yan borçlar söz konusudur.

1. İstikrarı Koruma Yükümlülükleri

Uzun süreli hukuki ilişkilerin yürütülmesinde duyulan ihtiyaçlardan biri de istikrarın sağlanmasıdır. Özellikle piyasa düzeninde, enflasyonist baskının bu derece yoğun olduğu günümüzde, tarafların aralarındaki ilişkide istikrarı koruyan hükümlere olan ihtiyacı⁴⁷⁶ ve bu hükümlerin çerçeve sözleşmelerin parçası haline getirilme isteği artmış, böylece istikrarı koruma yükümlülüğü getiren hükümler günden güne önem kazanmış, uygulama alanını genişletmiştir.⁴⁷⁷ İstikrarın sağlanmasında en önemli enstrümanlardan biri şüphesiz sözleşmenin parçası haline getirilen bu yükümlülüklerin taraflar üzerinde yarattığı hukuki baskıdır. Bu kapsamda çerçeve sözleşme, hukuki bir enstrüman olarak istikrarı koruyan hükümleri vasıtasıyla taraflar arasındaki uzun vadeli ilişkide⁴⁷⁸ istikrarı sağlamaya katkıda bulunur.⁴⁷⁹

edim yükümlülüğü ile bağlantılı olduğu sözleşme ilişkisinin hangi sözleşme olduğuna bağlı olarak ya çerçeve sözleşme ya da bir münferit sözleşme ile ilişkili birer yan borç olarak karşımıza çıkabilir.

⁴⁷⁶ İstikrarı koruma yükümlülüğü doğuran hükümlerin amaçları -ve aynı zamanda bu hükümlere ihtiyaç duyulmasının sebepleri- arasında, -özellikle gelişmekte olan ülkelerde- devletin yasal veya idari tedbirler yoluyla yatırımcının yatırımdan vazgeçmesine sebep olma tehlikesinin veya üçüncü kişilere sözleşmenin uygulanmasını tehlikeye atabilecek ayrıcalıkların tanınmasının bertaraf edilmesi de gösterilmektedir, bkz. **Weber**, s. 421.

⁴⁷⁷ Özellikle inşaat, enerji alım-satım, uzun vadeli tedarik ve kamu ihale sözleşmelerinde, sözleşme sürecinde meydana gelebilecek maliyet artışlarının taraflarca üzerinde anlaşılan belirli bir formül veya endekse göre bedele yansıtılmasını sağlayan bu hükümler uygulamada, ‘eskalasyon hükmü/maddesi’ olarak da anılmaktadır. Aksine fiyat düşüşünü talep eden sözleşme hükümleri için ise bkz. ‘de-eskalasyon hükmü/maddesi’.

⁴⁷⁸ Bu sebeple **Weber**, çerçeve sözleşmelerin istikrar sağlayan hükümlerine “uzun vadeli çerçeve sözleşmeler için tipik hükümler” başlığı altında ayrıca yer vermektedir, bkz. **Weber**, s. 419 vd.

⁴⁷⁹ **Barlas**, s. 810; **Weber**, s. 419 vd.; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1047.

İstikrarı koruma yükümlülüklerinin somutlaştırılması için şu örnekler işaret edilebilir: Paranın değerini koruyucu hükümlere yer verilmesi⁴⁸⁰ ve bu amaçla -aynı zamanda olumlu bir uyarılama kaydı olarak- paranın belirli bir değer kaydına (altın, döviz veya ÜFE-TÜFE vb.) bağlanarak sabitlenmesi⁴⁸¹ veya vergi yükümlülüğünün artması halinde karşı tarafa bir miktar tazminat ödenmesine karar verilen hükümler⁴⁸² çerçeve sözleşmenin içeriğine dahil edilerek (değer kaydına benzer bir işlevle) istikrarı sağlar.⁴⁸³

Çerçeve sözleşmelerde sıklıkla karşılaşılan değer koruma hükümlerine ise; borçlunun vade tarihinde, önceden belirlenmiş olan bir kur veya altın miktarı üzerinden borcunu ifa etmesini öngören döviz kuru klozları (*Kurswertklauseln*) ile altın klozları (*Goldklauseln*), ifa edilecek miktarın belli bir endeks baz alınarak (örneğin ÜFE-TÜFE) belirlenmesi esasına dayanan endeks hükümleri (*Indexklauseln*), borcun hesaplanmasında referans noktasını -genellikle günlük yaşamda kullanılan- belirli bir mal (örneğin bir gıda, enerji veya hammadde) olarak belirleyen değer ölçüm hükümleri (*Wertmesserklauseln*) veya edimin maliyetinin ifa edilecek borç miktarının tespit edilmesinde esas alındığı maliyet hükümleri (*Kostenklauseln*) örnek gösterilebilir.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 97. Paranın değerini korumayı amaçlayan istikrarı koruma yükümlülükleri vasıtasıyla nominal olarak belirlenen parasal faydanın değişen ekonomik koşullara rağmen korunmasının hedeflendiği ve buna özellikle kredi unsurunun ağır bastığı sözleşme ilişkilerinde rastlandığı yönünde bkz. **Weber**, s. 420.

⁴⁸¹ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 98; **Yılmaz**, s. 109.

⁴⁸² **Weber** bu hükümlerin, bir vergi yükünün ortaya çıkması halinde bu yükü sözleşme taraflarından hangisinin -tamamen veya kısmen- ödemesi gerektiğini belirlediğini ve gelecekte vergi yükünün artması ihtimalinde durumu kötüleşen sözleşme tarafının söz konusu tazminat ile zararının giderileceğini ifade etmektedir, bkz. **Weber**, s. 421.

⁴⁸³ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 98.

⁴⁸⁴ **Weber**, s. 420-421; **Eren** (Genel Hükümler), s. 1107 p. 3043-3046.

2. İradi Tamamlama Yükümlülüğü

Sözleşme boşlukları, sıklıkla karşılaşılan bir hukuki problemidir. Öyle ki taraflar, gerçekleşmesi muhtemel bir olasılığı hiç öngörmemiş veya öngörememiş olabilecekleri gibi; öngörülmesi muhtemel dahi olmayan bir olasılık gerçekleştiği için de bir sözleşme boşluğu vücut bulmuş olabilir.⁴⁸⁵

Sözleşme boşluklarının tamamlanmasında, irade serbestisi ilkesinin bir yansıması olarak taraf iradeleri ilk başvuru kaynağıdır. Zira taraflar, sözleşme ilişkilerinden doğacak olası boşlukların ne şekilde (nasıl ve/veya kim tarafından) doldurulacağı hususunda özgürce karar vererek istek, ihtiyaç ve iradeleri doğrultusunda bir çözüm benimseyebilirler.⁴⁸⁶ İşte irade özgürlüğü ilkesinin bu yansımasıyla, sözleşme boşluklarının doldurulmasını öğretti “iradi tamamlama” ifadesiyle kavramsallaştırmaktadır.⁴⁸⁷ İradi tamamlama yükümlülüğü, tarafların sözleşme ilişkisinde ortaya çıkacak boşluklar karşısında nasıl hareket edeceklerini baştan belirlemelerini sağlar ve çerçeve sözleşmelerde sıklıkla yer verilen yükümlülüklerindendir.⁴⁸⁸

3. Sözleşme Koşullarının Yeniden Görüşülmesi Yükümlülüğü

Sözleşme koşullarının yeniden görüşülmesi (müzakeresi), çerçeve sözleşmenin içeriğinde sıklıkla yer verilen yükümlülüklerden bir diğeridir.⁴⁸⁹ Uygulamada sıklıkla

⁴⁸⁵ Eren (Genel Hükümler), s. 545 p. 1474; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 96.

⁴⁸⁶ Herzog, s. 148; Arat, s. 36; Eren (Genel Hükümler), s. 546 p. 1479.

⁴⁸⁷ Eren (Genel Hükümler), s. 554 p. 1499; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 97; Arat, A.: Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması, Seçkin, Ankara 2006, s. 36.

⁴⁸⁸ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 94 ve s. 96-97.; Yılmaz, s. 103.

⁴⁸⁹ Barlas, s. 827; Weber, s. 422 ve s. 425; Yılmaz, s. 104; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 100-102.

karşılaşılan çerçeve sözleşme modelinin sürekli borç ilişkisi karakteri dikkate alındığında, zamanla değişen koşulların yeniden müzakeresi gerekir. Öyle ki tarafların ilişkinin başında, sözleşme ilişkisine uygun düştüğünü düşündükleri çeşitli hükümler zaman içerisinde değişen koşullar dolayısıyla dezavantajlı, hakkaniyetsiz ve istenmeyen sonuçlar meydana getirebilir. Bu kapsamda taraflar arasında bozulan dengenin yeniden tesis edil(ebil)mesi için sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması gerekebilir. Yeniden müzakere yükümlülükleri, sözleşmenin uyarlanması amacıyla başvurulabilecek en basit yol olarak nitelendirilmekte; dahası, değişen koşullar karşısında bu yolun tercih edilmesinin taraflara avantaj sağlayarak hız ve maliyet tasarrufu yapabilmelerine imkan tanıdığı ve tarafların prestij kaybını önlediği ifade edilmektedir.⁴⁹⁰

4. Uyarlama Yükümlülüğü

Tarafların sözleşme ilişkisinin başında üzerinde mutabık oldukları edim dengesinin zaman içinde bozulması halinde sözleşmenin uyarlanması ihtiyacı doğar.⁴⁹¹ Bu ihtiyacı karşılayabilmek amacıyla çerçeve sözleşmelerin içerebileceği (ve uygulamada sıklıkla içerdiği) yükümlülük, sözleşmenin uyarlanması yükümlülüğüdür.⁴⁹²

Sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması yükümlülüğünün, çerçeve sözleşmenin içeriğine dahil edilebilecek “*belki de duruma göre en işlevsel*”

⁴⁹⁰ Weber, s. 425.

⁴⁹¹ Weber, s. 422; Eren, Genel Hükümler, s. 551 vd. p. 1495; Serozan (İfa), s. 259; Herzog, s. 111; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 102.

⁴⁹² Barlas, s. 827-828; von der Crone, s. 350; Weber, s. 422, Arat, s. 140 vd.; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 101.

yükümlülük olduğu ifade edilir.⁴⁹³ Uyarlama, sözleşme ilişkisine aynen devam etme veya sözleşme ilişkisini tamamen ortadan kaldırma seçenekleri arasında sıkışıp kalan taraflara üçüncü bir çözüm yolu sunar.⁴⁹⁴ Uyarlama hükümlerinin aynı zamanda çerçeve sözleşmenin esnek bir düzen inşa etmesine katkıda bulunduğu ve bu yönüyle kavramın ‘esneklik sağlama’ avantajını da desteklediği ifade edilmektedir.⁴⁹⁵ Tarafların kendi iradelerine uygun şekilde sözleşmenin nasıl uyarlanacağını belirlemeleri, ilerde ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların (ve bunların maliyetlerinin) büyük kısmının baştan bertaraf edilmesi anlamına geldiği gibi; tarafların iradelerine uygun bir çözüm yolunun öncelikli olarak uygulanmasına da imkan sağlar. Öyle ki uyarlama kaydı (*Anpassungsklausel*) sayesinde, uyarlamanın hangi şartlar altında ve nasıl yapılacağı taraf iradelerince belirlenir. Bu ihtimalde, taraf iradelerinin öncelikli etkisi gereği, uyarlama tarafların belirledikleri esaslara sadık kalınarak gerçekleştirilir ve böylece taraf iradeleri öncelikli olarak uygulama alanı bulur.⁴⁹⁶ Örneğin taraf iradeleri doğrultusunda, çerçeve sözleşmelerde yer alabilecek bir uyarlama hükmü olarak müşterinin tazminat karşılığında değişiklik talep etme veya kiraya verenin kiralananı değiştirme hakkını saklı tutması mümkündür.⁴⁹⁷ Sözleşmenin hangi şartlarda ve nasıl uyarlanacağını (veya uyarlanamıyorsa sona erdirilme prosedürünü) tespit eden hükümlerin, taraflar arasındaki ilişkiye belirlilik ve istikrar sağlayacağına (ve çerçeve sözleşmenin beraberinde getirdiği bu avantajlara katkıda bulunacağına) da şüphe yoktur.

⁴⁹³ Yılmaz, s. 105.

⁴⁹⁴ Weber, s. 432.

⁴⁹⁵ von der Crone, s. 214; Weber, s. 405.

⁴⁹⁶ Yılmaz, s. 31. Çerçeve sözleşmenin içeriğinde uyarlamanın nasıl ve ne şekilde yapılacağına ilişkin bir düzenleme yok ise de tarafların niyetlerine uygun bir çözüm aranması gerekir, bkz. Weber, s. 425.

⁴⁹⁷ Weber, s. 420.

Sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması, zamana yayılması yönüyle işin doğası gereği daha fazla risk ve belirsizlik içeren sürekli borç ilişkilerinde, daha sık gündeme gelen bir ihtiyaçtır.⁴⁹⁸ Öyle ki insan ilişkilerinde biçilmiş uzun bir vade, koşulların değişmesi olasılığını beslediği gibi; süreci olumsuz etkileyebilecek risklerin sahneye çıkması veya hiç doğmayan risklerin doğması ihtimalini de artırır. Çerçeve sözleşmeler, genellikle sürekli borç ilişkisi teşkil ettiğinden ve girift ilişkileri tek bir çatı altında toplamayı amaç edindiğinden, içeriğinde değişen koşulların uyarlanmasına ilişkin hükümlere yer verilmesi olağandır. Ancak elbette, ani edimli sözleşmelerde de uyarlama ihtiyacı hasıl olabileceğinden, süreklilik unsuru taşımayan çerçeve sözleşmelerde de değişen koşullar karşısında sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin hükümlere yer verilebilir.

Uyarlama hükmü doğrultusunda tarafların içinde bulunacağı hukuki durum üzerine ayrıca düşünülmelidir. Sözleşmeler hukukunun temel ilkelerinden biri, uyarlama kurumunun da hizmet ettiği, sözleşmenin ayakta tutulması ve sözleşmeyle bağlılık (ahde vefa / *pacta sunt servanda*) ilkesidir.⁴⁹⁹ Bu kapsamda taraflar talep edilecek bedelin veya arz edilecek mal veya hizmet biriminin azaltılması veya artırılmasını, edimlerin ifası için belirlenen vadenin ertelenmesini veya öne çekilmesini, ek birtakım menfaatlerin karşı tarafa sunulmasını veya mevcut birtakım menfaatlerden feragat edilmesini (bu ve/veya benzer yöntemlerden bir veya birkaçını) uyarlama hükmü vasıtasıyla kararlaştırarak sözleşmenin ayakta tutulması gayesini

⁴⁹⁸ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 103; Karş. **Serozan** (Sözleşmeden Dönme) s. 355 vd.

⁴⁹⁹ **Arat**, s. 51, s. 187 ve s. 196; **Gümüş, M. A.:** Teorisiyle ve Yargıtay Uygulamasıyla Sözleşmenin Uyarlanması (TBK m. 138), Yetkin Yayınları, Ankara 2022, s. 1-2; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 104. 'Ahde vefa'nın temel prensip olması sözleşmenin uyarlanması ihtimalini ikinci planda başvurulacak bir yol haline getirdiğinden öğretide "uyarlamanın ikincilliği" ifadesine de yer verilmektedir.

tatmin edebilirler.⁵⁰⁰ Ancak kimi zaman sözleşmenin ayakta tutulması (ahde vefa) menfaatini, uğruna uyarlama yapılmasını gerektirecek güçte korumak mümkün ve/veya hakkaniyetli olmaz ve çözüm taraflar arasındaki sözleşme ilişkisinin tasfiyesi sonucunu da doğurabilir.⁵⁰¹ Öyleyse çerçeve sözleşmenin içeriğinde, şartların değişmesine yönelik taraflarca sunulan çözümler doğuracağı sonuç bakımından iki farklı görünümde⁵⁰² karşımıza çıkabilir: Bunlardan ilki, uyarlama hükmü vasıtasıyla tarafların sözleşmeyi nasıl ve ne yönde değiştireceklerini belirlemeleriyle bir diğeri, sözleşmenin hangi şartlar altında nasıl tasfiye edileceğini öngören hükümlerdir.

Çerçeve sözleşmede yan edim yükümlülüğü olarak vücut bulan uyarlama kayıtlarının, ‘olumsuz’ uyarlama kaydı olması da mümkündür. Çerçeve sözleşmenin içeriğindeki olumsuz uyarlama kayıtları, tarafların sözleşmenin uyarlanması yoluna başvurmaya engel olur.⁵⁰³

5. İfa Engelleri Kurallarına Uyuma Yükümlülüğü

Çerçeve sözleşme vasıtasıyla, sözleşmeden doğan yükümlülüklerin ihlali halinde başvurulacak sonuçlar kararlaştırılabilir.⁵⁰⁴ Tarafların sözleşmelerinde ifa engellerinin tabi olacağı hukuki sonuçları bizzat kendi iradeleri ile ortaya

⁵⁰⁰ Uyarlama yoluyla sözleşmenin ayakta tutulduğu örnekler için bkz. **Eren** (Genel Hükümler), s. 553 p. 1498 vd. **Weber**, s. 424; **Serozan** (İfa), s. 199.

⁵⁰¹ Uyarlama ile sözleşmenin tasfiyesi sonucunun doğduğu örnekler için bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 104; **Eren** (Genel Hükümler), s. 553 p. 1498 vd. **Tekinay / Akman / Burcuoğlu / Altop**, s. 783.

⁵⁰² **Weber** bu sınıflandırmayı baz alarak uyarlama yükümlülüklerinin; klasik mücbir sebep düzenlemeleri olarak sözleşmenin hangi şartlar altında feshedileceğini düzenleyen hükümlerden ibaret şekilde karşımıza çıkabileceği gibi, ifası hala mümkün ancak aşırı ifa güçlüğü sebebiyle artık anlaşıldığı şekilde ifası makul olmayan sözleşmelerin nasıl uyarlanacağını ortaya koymayı amaçlayan hükümler de olabileceğini ifade etmektedir, bkz. **Weber**, s. 423.

⁵⁰³ **Arat**, s. 147 ve s. 151; **Eren** (Genel Hükümler), s. 554 p. 1499; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 104; **Yılmaz**, s. 106.

⁵⁰⁴ **Weber**, s. 422; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 100; **Yılmaz**, s. 107.

koymalarının sağlayacağı yarar, hukuki ilişkinin geleceğine ilişkin belirlilik sağlanmasıdır.⁵⁰⁵

Çerçeve sözleşmenin içeriğinde sıklıkla karşılaşılan ifa engelleri kuralları şu şekilde örneklendirilebilir: Tam zamanında tedarik sözleşmesi özelinde bir örnek kurgulanırsa, -sözleşmenin doğası gereği- erken ifa zarara sebep olabilir. Zira, tam zamanında tedarik sözleşmelerinde iş akışının planlandığı şekilde devam edebilmesi için, ifanın tam olarak kararlaştırılan zamanda yapılması önem taşır. Erken ifa, hazırlıksız yakalanan taraf için çeşitli zararlara (örneğin beklenmeyen erken ifa tarihinde deposunda yer bulunmaması sebebiyle malların saklanması için ekstra bir harcama yapmasına veya zararı azaltma külfetine uygun davranılmasına rağmen böyle bir harcama yapamıyor veya bu harcamanın yapılması karşı taraftan dürüstlük kuralı gereği beklenemeyecek derecede ağır ise, saklanamayan malların zarar görmesine) sebep olursa, bu durum kötü ifa sebebiyle sözleşmenin müspet ihlalini oluşturarak tazminat sorumluluğunu gündeme getireceğinden, tarafların çerçeve sözleşmenin içeriğine erken ifanın bir ifa engeli sayılarak sözleşmenin feshi yetkisi sağlayacağına veya bir cezai şart teşkil edeceğine ilişkin bir hüküm koyması mümkündür.⁵⁰⁶

6. Diğer Yan Borçlar

Sözleşme özgürlüğü ilkesince, taraflar ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda başka yan borçlar üzerinde de mutabık kalabilirler. Bu kapsamda örneğin; garanti hükümleri, işin yönetim ve denetiminin üstlenilmesi, işe başlanabilmesi ve devam edilebilmesi için belirli eğitimlerin verilmesi yükümlülüğü, işin niteliğine uygun bazı

⁵⁰⁵ Yılmaz, s. 107-108.

⁵⁰⁶ Yılmaz, s. 108.

sorumlulukların yerine getirilmesi yükümlülüğü, belirlenen etik kurallara uyulması yükümlülüğü, kredilerin belli bir alanda kullanılması yükümlülüğü, bizzat teslimat yükümlülüğü ve teminat gösterme yükümlülüğü işaret edilebilir.

C. Münferit Sözleşmedeki Yan Borçlar

Çerçeve sözleşme ile kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler) işlevsel açıdan birbirlerine bağlı -bu doğrultuda ‘geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisi’ olarak ifade edilen bütünün parçaları- olsalar da aynı zamanda başlı başına birer sözleşme niteliği de taşıdıklarından, çerçeve sözleşmenin ve münferit sözleşmenin doğurduğu yan borçların da ayrıca tespit edilmesi gerekir.

Çerçeve sözleşme modelinin ortaya koyduğu kendine özgü sistematik sebebiyle, münferit sözleşmedeki yan borçların kaynağı üzerinde ayrıca düşünülmelidir. Öyle ki münferit sözleşmenin yan borçları iki farklı kaynaktan; bizzat ilgili münferit sözleşmenin kendisinden doğabileceği gibi çerçeve sözleşmeden de doğabilir.

Münferit sözleşmedeki yan borçların iki kaynağı şu şekilde incelenecektir:

Münferit sözleşmeden doğacak yan borçların akla gelen ilk kaynağı, -elbette- bizzat münferit sözleşmenin kendisidir. Örneğin; münferit sözleşmenin bir satım sözleşmesi niteliği taşıması halinde, sözleşme konusu malın teslimat ve taşıma hizmetlerinin sağlanması ile monte edilmesi ve teslimde gecikme halinde uygulanacak cezai şart hususunda söz konusu münferit sözleşmenin (satım sözleşmesinin) akdi sürecinde mutabık kalındığında, bunlar bizzat münferit sözleşmeden doğan yan borçlardır.

Bir sözleşmenin içeriğindeki yan borçların kaynağının bizzat o sözleşme ilişkisi olması, klasik borçlar hukuku sözleşmelerinde karşılaşılan olağan bir sonuçtur. Oysa çerçeve sözleşme modelinin kendine özgü işleyişi, münferit sözleşmeden doğacak yan borçların kaynağının yalnızca söz konusu münferit sözleşme olmasının önüne geçer. Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki işlevsel bağın bir sonucu olarak, münferit sözleşmenin yan borçlarının bir kısmının çerçeve sözleşmeden doğması da olası ve hatta bu, çerçeve sözleşme modeli ile amaçlanan sonuçtur. Tarafların ‘münferit sözleşme(ler)de uyulması konusunda mutabık kaldıkları somut esasları’ ortaya koyan çerçeve sözleşmenin somut asli edim yükümlülüğü, münferit sözleşme(ler) bünyesinde yan borç doğurur.⁵⁰⁷ Somutlaştırabilmek gayesiyle, hemen yukarıda kurgulanan örnek biraz değiştirilirse, çerçeve sözleşmenin ‘somut’ asli edim yükümlülüğü, “münferit satım sözleşmelerinde, sözleşme konusu malın teslimat ve taşıma hizmetlerinin sağlanması ile monte edilmesinin A’ya ait olacağı ve malın tesliminde gecikilen her gün için ... TL cezai şart ödeneceği” ise, çerçeve sözleşmenin bu -somut- asli edim yükümlülüğü, ilgili münferit sözleşmenin içeriğinde ‘malın tesliminde temerrüde düşülmesi halinde bunun bir yaptırımı olup olmayacağı yönündeki görünürdeki boşluğu, münferit sözleşmenin görünmez bir hükmü olarak bir puzzle parçası misali doldurur ve münferit sözleşmede bir yan borç doğurur. Görüldüğü gibi ilgili örnekte, çerçeve sözleşmenin ‘somut asli edim yükümlülüğü’, münferit sözleşme bünyesinde adeta ‘görünmez’ bir hüküm; bu hüküm ise münferit sözleşmeden doğacak bir yan borcun kaynağıdır.

⁵⁰⁷ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, F (*Asli Edim Yükümlülüklerine Aykırılığın Hukuki Sonuçları*).

Nihayet, çerçeve sözleşmenin -somut- asli edim yükümlülüğünün, çerçeve sözleşmede asli borç doğururken münferit sözleşme(ler)de yan borç doğurabilmesi, -klasik borçlar hukuku sözleşmelerinde karşılaşılmayan bir sonuç olarak- çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme(ler) arasındaki işlevsel bağın ve çerçeve sözleşme modelinin kendine özgü işleyişinin bir sonucudur.

IV. KORUMA YÜKÜMLÜLÜKLERİ

A. Çerçeve Sözleşmedeki Koruma Yükümlülükleri

Koruma yükümlülüklerinin⁵⁰⁸ amacı, tarafların ifa menfaatleri dışında kalan mal ve kişi varlığı değerlerinin korunmasının sağlanması⁵⁰⁹ ve sözleşme ilişkisi ile amaçlanan tatmine ulaşılmasıdır. İfa menfaatleri dışında kalan mal ve şahıs varlığı değerlerinin korunmasını sağlayan bu yükümlülükler, taraflar arasındaki güven ilişkisinin temelidir.

Çerçeve sözleşmede yer alan koruma yükümlülüğü doğuş anı dikkate alındığında sözleşme öncesi, sırası ve hatta sözleşme sonrası olmak üzere üç farklı evrede gündeme gelebilir. Sözleşme sonrası koruma yükümlülüklerine, sözleşme sona ermiş olsa dahi devam eden tarafların sözleşme sebebiyle elde ettikleri sırları koruma veya fikri mülkiyet haklarına saygı gösterme yükümlülükleri örnek gösterilebilir.

⁵⁰⁸ Doktrinde ‘diğer davranış yükümlülükleri’ veya ‘özen gösterme yükümlülükleri’ olarak da ifade edilmektedir, bkz. **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 12 p. 15 vd. **Gümüş**, “*korunan menfaat*” kriterini ileri sürerek yan yükümler ile koruma yükümlülerinin aynı kavramı işaret etmediğini zira yan yükümler tarafların “*ifa menfaatini*” korurken, koruma yükümlülüklerinin tarafların “*bütünlük-korunma menfaatini*” tatmin etmeyi amaçladığını ifade etmektedir, bkz. **Gümüş, M. A.**: Türk-İsviçre Borçlar Hukukunda Vekilin Özen Borcu, Beta Yayınları, İstanbul 2001, s. 123.

⁵⁰⁹ **Emmerich, V.**: Das Recht der Leistungsstörungen, München 2005, s. 336-337; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 12 p. 15 vd.; **Eren** (Genel Hükümler), s. 36-37 p. 101-102.

B. Koruma Yükümlülüklerinin Somutlaştırılması için Örnekler

İçerdiği koruma yükümlülüklerinin somutlaştırılması gayesiyle çerçeve sözleşmelerde sıklıkla yer verilen koruma yükümlülükleri arasında aydınlatma ve bilgilendirme, sadakatli davranma, işbirliğini sağlama, rekabet etmeme ve sır saklama yükümlülükleri işaret edilebilir.

Çerçeve sözleşmelerde sıklıkla yer verildiği ifade edilen bu koruma yükümlülükleri -aşağıda- ele alınmadan önce; söz konusu yükümlülüklerin, ilgili olduğu sözleşme ilişkisinde taraf iradelerince veya akdedilen sözleşmenin doğası gereği bir asli veya yan borç doğurabilme ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Örneğin⁵¹⁰, tek satıcılık sözleşmesinin -adı üzerinde- doğası gereği, yapımıcının tek satıcı ile rekabet etmemesi ve böylelikle tek satıcının ilgili piyasadaki tek satıcı sıfatının korunabilmesi, yapımıcının asli edim yükümlülüğüdür. Bu sebeple söz konusu yükümlülüklerin asli veya yan borç doğurup doğurmadığı ya da koruma yükümlülüğü olup olmadığının tespiti, her somut sözleşme ilişkisi özelinde ayrıca değerlendirilmesi gereken bir meseledir.

1. Aydınlatma ve Bilgilendirme Yükümlülüğü

Doktrinde çerçeve sözleşmenin içeriğindeki aydınlatma ve bilgilendirme yükümlülüklerinin⁵¹¹ sözleşme ilişkisinin ve sürecin şeffaflaştırılmasında kritik bir rol oynadığı ve münferit sözleşmeden önce akdedilen -tipik- çerçeve sözleşme modeli esas alındığında tarafların münferit sözleşmenin akdedilip akdedilmeyeceği veya

⁵¹⁰ İlgili örnek için bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 115, dn. 536 ve **İşgüzar** (Tek Satıcılık), s. 16 vd.

⁵¹¹ Bkz. **von der Crone**, s. 342 vd., s. 355 vd., s. 364 vd.

akdedilecekse hangi şartlar altında akdedileceğine yönelik kararları üzerinde yadsınamaz bir etkisi olduğu ifade edilmektedir.⁵¹²

Aydınlatma ve bilgilendirme yükümlülüğü, taraflar arasındaki güven ilişkisine ve belirlilik olgusuna olumlu yönde katkı sağlar. Gerçekten de münferit sözleşmeden önce akdedilen -bu yönüyle tipik- çerçeve sözleşme modeli esas alınır, bu çerçeve sözleşmede aydınlatma ve bilgilendirme yükümlülüklerine yer verilmesi, tarafların geleceğe ilişkin soru işaretlerinin bir kısmına -daha münferit sözleşmenin bile akdedilmediği- erken bir safhada cevap vermelerini sağlayarak ilişkide belirlilik ve güven olgularını besler. Münferit sözleşmeden sonra akdedilen -bu yönüyle atipik- çerçeve sözleşmeler açısından ise, taraflar arasındaki hukuki ilişkinin beraberinde getirdiği bazı belirsizliklerin aydınlatılmasında ve böylece taraflar arasındaki güven ilişkisine katkı sağlanmasında kritik bir rol oynar.

Çerçeve sözleşme doğası gereği yoğun güven ilişkisi içerdiğinden⁵¹³ aydınlatma ve bilgilendirme yükümlülükleri sözleşme metninde açıkça kaleme alınmış olmasa dahi tarafların omzunda bir yüküdür. Dahası, -tipik- çerçeve sözleşme modelinin içerdiği süreklilik unsuru, ve bunun doğurduğu yoğun güven olgusu, aydınlatma ve

⁵¹² **Yılmaz**, s. 113-114; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 111. Aydınlatma ve bilgilendirme yükümlülüğünün çift yönlü bir yükümlülük olduğunun altı çizilmelidir çünkü ilişkinin her iki tarafı da birbirini bilgilendirme ve aydınlatma yükümlülüğü altındadır. Ancak, ilişkinin doğası gereği taraflardan birinin ilgili yükümlülüğü, sahip olduğu bilgi, birikim, tecrübe, ilişkideki baskın rolü vb. etmenlerle doğru orantılı olarak daha ağır iken; karşı tarafın bilgilendirme ve aydınlatma yükümlülüğü daha hafif kabul edilebilir. Bu sebeple aydınlatma ve bilgilendirme yükümlülüğünün pratik önemi, özellikle taraflar arasında bilgi asimetrisi varsa gözler önüne serilir. Örneğin, genellikle Franchise sözleşmesinde franchise verenin aydınlatma ve bilgilendirme yükümlülüğü, sahip olduğu bilgi (özellikle know-how) birikimi ve tecrübe seviyesi ile doğru orantılı şekilde, franchise alanın aydınlatma ve bilgilendirme yükümlülüğüne kıyasen daha ağır kabul edilecektir (Aynı yönde ilgili örnekler için bkz. **Gürzumar**, s. 81 vd.; **Yılmaz**, s. 114; **Şimşek**, s. 131-132). Bilginin karar alma sürecinde ve sözleşmesel performansta olmak üzere iki temel alanda rol oynadığı yönünde bkz. **von der Crone**, s. 342 vd.

⁵¹³ Bkz. Birinci Bölüm, § 1, II, H (Çerçeve Sözleşmenin Özellikleri / Güven İlişkisi Kurması).

bilgilendirme yükümlülüğünün özenle yerine getirilmesi gereğini ortaya koyar.⁵¹⁴ Bu kapsamda bir çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer verilebilecek aydınlatma ve bilgilendirme yükümlülüklerine örneğin; tek satıcılık sözleşmelerinde tek satıcının, satış planları, piyasadaki mevcut ve/veya beklenen arz-talep durumu, reklam faaliyetleri, müşterilerin olumlu ve olumsuz geri dönüşleri gibi meseleler hakkında yapımıcıya bilgi verme yükümlülüğü işaret edilebilir.⁵¹⁵

2. Rekabet Etmeme Yükümlülüğü

Uygulamada rekabet etmeme yükümlülüğünün, sıklıkla çerçeve sözleşmelerin içeriğine dahil edildiği, onun işlevlerini güvence altına aldığı⁵¹⁶ ve özellikle de yaptırım olarak bir cezai koşula bağlandığı görülmektedir.⁵¹⁷ Bu kapsamda uygulamada tarafların mutabık oldukları rekabet etmeme yükümlülüğünün özellikle taraflar arasında karşılıklı iş bölümünün konu alındığı çerçeve sözleşmelerde yer aldığı ifade edilmekte ve bu kapsamda tek satıcılık ile franchise sözleşmeleri işaret edilmektedir.⁵¹⁸

Çerçeve sözleşmeden doğan rekabet etmeme yükümlülüğü, taraflarca sözleşmenin içeriğinde açıkça düzenlenmeksizin doğrudan çerçeve sözleşmenin doğasından ve dürüstlük kuralından kaynaklanabilir. Örneğin, franchise sözleşmesinin amacı gereği, sözleşme süresince taraflar rekabet etmeme yükümlülüğü altındadır. Ancak bu yükümlülüğün sözleşmenin ifasından sonraya taşınması konusunda

⁵¹⁴ Aynı yönde **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 111.

⁵¹⁵ **İşgüzar** (Tek Satıcılık), s. 75; **Kochs**, s. 44; **Tandoğan** (Özel Borç İlişkileri), s. 44-45.

⁵¹⁶ Münhasırlık ve rekabet yasağı hükümlerinin, çerçeve sözleşmenin işlevini güvence altına aldığı yönünde bkz. **von der Crone**, s. 340.

⁵¹⁷ **Yılmaz**, rekabet etmeme yükümlülüğünün bir cezai koşulla desteklenmesini, tek satıcılık ve franchise sözleşmelerini işaret ederek örneklemiştir, bkz. **Yılmaz**, s. 118.

⁵¹⁸ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 116.

anlaşabilirler.⁵¹⁹ Bir diğer örnekle, tek satıcılık sözleşmesinde tek satıcının, sağlayıcının hedeflediği satışı sağlayabilmesi için bir rekabet etmeme yükümlülüğü bulunduğu ifade edilebilir.⁵²⁰

3. Sır Saklama Yükümlülüğü

Özellikle bir meslek sırrına veya *know-how*'a sahip olmanın başarılı olabilmenin anahtarlarından biri olarak kabul edildiği sektörlerde, aralarındaki iş ilişkisi dolayısıyla birbirinin 'sır' niteliğindeki bilgilerine⁵²¹ vakıf olabilmeye fırsatı yakalayan taraflar için sözleşme ilişkisi süresince ve hatta kimi zaman sözleşme ilişkisinin de ötesinde söz konusu sırları saklama yükümlülüğü vardır.

Bu yükümlülük açıkça çerçeve sözleşmenin içeriğinde düzenlenmiş bir yan borç olarak karşımıza çıkabileceği gibi, sözleşmenin içeriğinde açıkça düzenlenmemiş olsa dahi ilgili sözleşmenin doğası gereği dürüstlük kuralından doğan bir koruma yükümlülüğü de olabilir. Örneğin, kredi açma sözleşmelerinde -açıkça kararlaştırılmış ve kaleme alınmış olmasa dahi-, bankanın müşterisi hakkında edindiği, (müşterinin mal varlığı, ödeme gücü, borç ve alacak miktarı başta olmak üzere sayısız) sır niteliğindeki bilgiyi saklama yükümlülüğü söz konusudur.⁵²² Tek satıcılık sözleşmesinde de tek satıcının işletmeye ilişkin edindiği sırları, söz konusu bilgilerin gizli kalmasında menfaat devam ettiği sürece gizli tutması gerekir.⁵²³

⁵¹⁹ Yılmaz, s. 119.

⁵²⁰ Yılmaz, s. 119.

⁵²¹ 'Fabrikasyon sırrı', 'ticari sır' ve 'gizli *know-how*' tanımları için ayrıca bkz. Gürzumar, s. 81-82. Bir sırrın hukuken korunmaya değer nitelik kazanması için aranacak şartlar hk. bkz. Gürzumar, s. 82-84.

⁵²² Yılmaz, s. 117; Yener, s. 121.

⁵²³ Yılmaz, s. 117; Olgaç, s. 54; İsgüzar (Tek Satıcılık), s. 80-83.

4. Sadakat Yükümlülüğü

Çerçeve sözleşmelerde sadakat yükümlülüğü, sözleşmenin taraflarınca birbirine dürüst davranma ödevinin yerine getirilmesi yükümlülüğüdür. Bu yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin içeriğinde açıkça ifade edilmemiş olması, var olmadığı sonucunu doğurmaz. Örneğin, sözleşmenin içeriğinde açıkça kararlaştırılmış olmasa dahi, franchise sözleşmesinde franchise alanın, franchise verene karşı sadakat yükümlülüğü kapsamında onun çıkarlarını korumak yönünde bir yapma ve zarar vermekten kaçınma yönünde bir yapmama borcu olduğu kabul edilecektir.⁵²⁴ Benzer şekilde tek satıcılık sözleşmesinde sadakat yükümlülüğünün açıkça düzenlenebileceği, ancak düzenlenmemesi halinde, vekalet ve hizmet sözleşmesinin niteliğine uygun düşen hükümlerin kıyasen uygulanması yolu ile sadakat yükümlülüğünün varlığından bahsedilebileceği ifade edilmektedir.⁵²⁵

C. Münferit Sözleşmedeki Koruma Yükümlülükleri

Çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmenin işlevsel açıdan birbirlerine bağlı olsalar da başlı başına birer sözleşme olması, bu sözleşme ilişkilerinin her birinin içeriğinde bizzat kendi koruma yükümlülüklerini içermeleri sonucunu doğurur. Bu sebeptendir ki ilk bakışta çerçeve sözleşmenin ve münferit sözleşmenin koruma yükümlülüklerinin, sadece parçası olduğu sözleşme ilişkisi içinde hüküm ve sonuçlarını doğurduğu ve ayrı ayrı ele alınmaları gerektiği düşünülebilir. Oysa çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki işlevsel bağ ve koruma yükümlülüklerinin doğası gereği, bu sözleşme ilişkilerinden herhangi birinden doğan bir koruma

⁵²⁴ Şimşek, s. 199; Yılmaz, s. 115.

⁵²⁵ Yılmaz, s. 116.

yükümlülüğü, geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisi içindeki her bir sözleşmede koruma yükümlülüğü görevi üstenebilir. Bir diğer ifadeyle, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme(ler) arasındaki işlevsel bağ, hangi sözleşmeden doğarsa doğsun bir koruma yükümlülüğünün geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin tamamına sirayet etmesi ve bu sözleşme ilişkisinin parçası olan tüm sözleşme ilişkilerinde uygulanması zorunluluğunu doğurabilir. Bunun tespiti ancak ve ancak somut olayın değerlendirilmesi ile mümkün olabilir. Örneğin, taraflar arasında münferit sözleşme ilişkisinde sadakat yükümlülüğünün var olduğu ancak (dar anlamda çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı münferit sözleşmelerden oluşan) geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinde bu yükümlülüğün mevcut olmadığı kabulü, mantık kuralları ile bağdaşmazken; münferit sözleşmelerden biri kapsamında rekabet etmeme yükümlülüğü varken bir başka münferit sözleşme özelinde böyle bir yükümlülüğün mevcut olmadığı sonucuna varılabilir.

Son olarak, **koruma yükümlülüklerine aykırılığın hukuki sonuçlarına** da kısaca değinilmesi gerekir:

Koruma yükümlülüklerin yerine getirilmemesi (ihlal edilmesi) halinde ifası talep edilemez⁵²⁶ ancak bu yükümlülüklerin ihlali tazminat sorumluluğunu beraberinde ⁵²⁷ getirir. Öte yandan, koruma yükümlülüğünün ihlalinin, somut olayın koşullarına göre çerçeve sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep teşkil edebileceği de göz ardı edilmemelidir.⁵²⁸ Öyle ki aykırılığın yoğunluğu sözleşmenin

⁵²⁶ Kocayusufpaşaoğlu, s. 12 p. 15; Gümüş (Özen Borcu), s. 122; Eren (Genel Hükümler), s. 36-37 p. 101; Emmerich, s. 336; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 106; Yılmaz, s. 14.

⁵²⁷ Kocayusufpaşaoğlu, s. 12 p. 15; Gümüş (Özen Borcu), s. 122; Eren (Genel Hükümler), s. 36-37 p. 101; Emmerich, s. 336; Yılmaz, s. 14 ve s. 112; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 106-107.

⁵²⁸ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 106; Yılmaz, s. 121; Şimşek, s. 247. Buna ilişkin YHGK'nın T. 04.07.2011, E. 2001/19-526 K. 2001/572 künyeli kararında (bkz. Kazancı), tek satıcının

amacının gerçekleşmesini tehlikeye düşürüyorsa, menfaatleri ihlal edilen taraftan çerçeve sözleşme ilişkisine devam etmesi dürüstlük kuralı gereği beklenemeyeceğinden sözleşmenin haklı sebeple sona erdirilmesi (somut olaya göre dönme veya fesih) imkanı gündeme gelebilir.

Koruma yükümlülüklerinin ihlal edilmesi halinde bahsedilen söz konusu genel sonuçlara ek olarak birtakım özel sonuçlar da doğabilir. Örneğin; taraflardan birinin münferit sözleşmenin akdedilmesi sürecinde çerçeve sözleşmeden doğan bilgilendirme yükümlülüğünü kasten ihlal etmesi, sözleşmenin iptalini doğuran teknik anlamda hileli bir davranışı ve TBK'nın hile hükümlerinin uygulanabilirliğini gündeme getirebilirken; sır saklama yükümlülüğünün ihlali sözleşme ilişkisinin haklı sebeple feshi sonucuna ek olarak TCK bakımından suç teşkil eden bir fiilin doğmasına da sebep olabilir.⁵²⁹ Örneğin, bu kapsamda akla gelen suç tiplerinden biri, TCK 239'da düzenlenmiş olan “*Ticari Sır, Bankacılık Sırrı veya Müşteri Sırrı Niteliğindeki Bilgi veya Belgelerin Açıklanması*” suçudur.

V. MÜNFERİT SÖZLEŞME AKDETME BORCU DOĞURAN YÜKÜMLÜLÜKLER

A. Kavram

Çerçeve sözleşmenin içeriği incelenirken ele alınması gereken yükümlülüklerden bir diğeri münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran yükümlülüktür. Doktrinde “*kök yüküm (Stammverpflichtung)*” olarak ifade edildiğine

ilgili bölgede başka firmaların da ürünlerini satmasının sadakat yükümlülüğüne aykırılık teşkil ederek karşı tarafa fesih hakkı doğurduğuna hükmedilmiştir.

⁵²⁹ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 106-107.

de rastlanan⁵³⁰ bu yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alan ve taraflardan en az biri için münferit sözleşmeyi akdetme borcunu doğuran temel yükümlülük olduğu ifade edilmektedir.⁵³¹ Kök yüküm ifadesi, kavramın münferit sözleşmenin adeta kökünü -temelini- oluşturduğu düşüncesini destekler. Öyle ki doktrinde kök yükümün bu rolü, münferit sözleşmelerin adeta olgunlaşan birer meyve gibi çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alan kök yükümden ayrılarak varlık kazandığı metaforuyla somutlaştırılmaktadır.⁵³²

Münferit sözleşmeyi akdetme borcu, sözleşmenin her iki tarafı için söz konusu olabileceği gibi, taraflardan yalnızca birisi için de söz konusu olabilir. Opsiyon sözleşmesine ilişkin bir çerçeve sözleşme kapsamında, münferit sözleşme olan satım sözleşmesinin kurulması için müşterinin bir yükümlülüğü bulunmaması ancak sözleşmenin karşı tarafı olan borsa üyesinin haklı bir sebebi olmadıkça münferit sözleşmeyi akdetme borcu altında olması, münferit sözleşmeyi akdetme borcunun tek tarafa yüklendiği bir çerçeve sözleşme örneğidir.⁵³³

Doktrinde söz konusu yükümlülük, kendine özgü bir edim yükümlülüğü olarak nitelendirilmektedir.⁵³⁴ Ancak fikrimce bu yükümlülüğün ‘kendine özgü’ olma gerekçeleri yeterince aydınlatılmamıştır. Öncelikle münferit sözleşmenin akdedilmesi borcunu doğuran bu yükümlülüğün ‘çerçeve sözleşmenin’ asli edim yükümlülüğü

⁵³⁰ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 39-40.

⁵³¹ Tandoğan (Özel Borç İlişkileri), s. 32, dn. 63; İşgüzar (Tek Satıcılık), s. 33.

⁵³² Otto von Gierke, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki ilişkiyi, münferit sözleşme akdetme yükümlülüğü bakımından bir mecazi benzetme ile çekirdek ve meyveye benzetmekte; zamanı geldiğinde münferit sözleşmenin kurulmasını talep etme hakkının çekirdek niteliğindeki çerçeve sözleşmeden kaynaklandığını (bu kapsamda bu talebin de çekirdeğinden (tohumundan) varlık kazanan bir meyveye benzetilebileceğini) ifade etmektedir (bkz. Weber, s. 410-411’den naklen: Otto von Gierke, “*Dauernde Schuldverhältnisse*”, Jher. Jb.64, (1914), s. 355-374).

⁵³³ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 149; Kırca İ., s. 88.

⁵³⁴ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 43.

olarak nitelendirilmesi mümkün değildir⁵³⁵ zira bu yükümlülük, ‘çerçeve sözleşmeye çerçeve sözleşme olma karakteri kazandıran’ bir yükümlülük olmadığı gibi -aşağıda detaylı olarak tartışılacağı üzere- her çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alması zorunlu bir yükümlülük de değildir.

Münferit sözleşmenin akdi borcu doğuran bu yükümlülüğün, -çerçeve sözleşmeye önsözleşme karakteri kazandırdığından hareketle- önsözleşmenin asli edim yükümlülüğü ile benzerlik gösterdiği şüphesizdir.

Öğretide bir yaklaşım, bu yükümlülüğün önsözleşmenin asli edim yükümlülüğünden farkının, “*tek ve belirli bir (münferit) sözleşme yapılması borcu doğurmaması*” olduğuna işaret etmektedir.⁵³⁶ Oysa bu yaklaşım, tek bir münferit sözleşmeyi kapsamına alan ve onun akdi borcu doğuran -bu yönüyle atipik- çerçeve sözleşmeleri göz ardı eder. Kaldı ki sözleşme özgürlüğü gereğince bir önsözleşmeden birden fazla sözleşme akdetme borcunun doğabilmesinin de mümkün olabileceği düşünüldüğü zaman, esaslı bir farklılık bahis konusu edilemez.

Çerçeve sözleşmede yer alan bu yükümlülük, önsözleşmenin asli edim yükümlülüğü ile kıyaslanırken; sadece münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğurmakla sınırlı olmadığı, bunun ötesinde taraflar arasındaki ilişkiye ve sürece ışık tutan bir yükümlülük olduğu da kaleme alınmaktadır.⁵³⁷ Oysa kanaatimce, münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran bu yükümlülük her çerçeve sözleşmenin zorunlu bir unsuru olmadığından, ‘münferit sözleşme ilişkisine ışık tutma’ rolünü

⁵³⁵ Söz konusu yükümlülüğün ‘sözleşme akdetmeye hazır durumda bulunma yükümlülüğü’ olarak ifade edildiği ve çerçeve sözleşmenin ‘asli’ edim yükümlülüğü olarak kabul edildiği karşıt görüş için bkz. **Eckel**, s. 76; **Fuchs-Wissemann**, s. 100; **Tümerdem**, s. 43 ve 278.

⁵³⁶ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 43.

⁵³⁷ **Yılmaz**, s. 56; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 43.

üstlenmemeli; çerçeve sözleşme ilişkisinde bu çapta geniş ve önemli bir rol bu yükümlülüğe değil, çerçeve sözleşmenin bizzat kendi asli edim yükümlülüğüne biçilmelidir. Öyleyse bu rol, **‘kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması yükümlülüğü’** olarak ifade edilen **soyut asli edim yükümlülüğü** ve çerçeve sözleşme ilişkisinde içi doldurulan **somut asli edim yükümlülüğü** vasıtasıyla -böylece **çerçeve sözleşmenin bizzat kendi asli edim yükümlülüğü** ile- tatmin edilir.

Münferit sözleşmeyi akdetme yükümlülüğü değerlendirilirken; akdedilmesi planlanan münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin belirli veya belirlenebilir olup olmadığına göre şu iki farklı ihtimalle karşılaşılır:

İlk ihtimalde; münferit sözleşmenin asli edim yükümlülükleri belirli veya belirlenebilir nitelikteyse, önsözleşme ile çerçeve sözleşmenin bir arada var olduğu - bir diğer ifadeyle çerçeve sözleşme ve önsözleşme ilişkilerinin birbirinin içine dercedildiği- bir sözleşme ilişkisi söz konusudur. Özü itibarıyla birden fazla sözleşmenin şeklen tek bir sözleşme çatısı altında bulunduğu bu ihtimalde, münferit sözleşmenin akdi borcunu doğuran yükümlülük, bizzat önsözleşmenin asli edim yükümlülüğüdür.⁵³⁸

İkinci ihtimal ise; çerçeve sözleşmenin içeriğindeki münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran yükümlülükte, söz konusu münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin belirli veya (en azından) belirlenebilir olmamasıdır. Nitekim bu imkan sayesinde, münferit sözleşmenin asli edim yükümlülükleri belli veya (en

⁵³⁸ Yeri gelmişken ifade edilmelidir ki çerçeve sözleşmenin içeriğinde, münferit sözleşme vasfı taşımayan (bu yönüyle çerçeve sözleşme ilişkisinden bağımsız) bir başka sözleşmenin akdi borcu doğuran bir yükümlülük de yer alabilir.

azından) belirlenebilir olmadığından, henüz önsözleşme akdetme imkanı olmayan veya bu imkana sahip olmasına rağmen önsözleşme akdetmek istemeyen taraflar, münferit sözleşmenin tabi olacağı esasları çerçeve sözleşme vasıtasıyla belirleyebilirler. İşte bu ihtimalde, çerçeve sözleşmenin içeriğinde bir önsözleşmenin varlığından bahsedilemez ve elbette söz konusu yükümlülük, -münferit sözleşmenin asli edim yükümlülükleri belirli veya belirlenebilir olmadığından- önsözleşmenin asli edim yükümlülüğü olarak nitelendirilemez. Ancak tarafların bu yöndeki iradeleri -söz konusu hükmün mevcut olması ile olmaması arasındaki fark- yok sayılamaz ve bu iradenin doğurabileceği hukuki sonuçlar üzerinde ayrıca düşünülmesi gerekir.⁵³⁹

B. Bu Yükümlülüklerin Çerçeve Sözleşmenin Zorunlu İçeriğine Dahil Olup Olmadığı Problemi

Münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran yükümlülüğün, çerçeve sözleşmenin zorunlu içeriğine dahil olup olmadığı tartışmalıdır.⁵⁴⁰ Meselenin çözümünde benimsenecek yaklaşım, yalnızca ‘çerçeve sözleşme’ öğretisine katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda pratik bir değer de taşır. Öyle ki çerçeve sözleşmenin kavramsal olarak münferit sözleşmenin akdi borcu doğurup doğurmadığı (bu yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin zorunlu içeriğine dahil olup olmadığı) tartışması pratik önemini, münferit sözleşmenin akdedilmemesinin borca aykırılık

⁵³⁹ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, V, D (Münferit Sözleşme Akdetme Borcu Doğuran Yükümlülükler / Bu Yükümlülüklerle Ayrılığın Doğurduğu Hukuki Sonuçlar).

⁵⁴⁰ Dikkat çekmek gerekir ki çerçeve sözleşmenin bu yükümlülüğü içermek ‘zorunda olup olmadığı’ sorusu ile, tarafların sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlükleri kapsamında ‘karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile bu yükümlülük üzerinde anlaşmalarında bir sakınca olmaması’ birbirinden farklı iki meseledir.

teşkil edip etmeyeceği ve tarafın dava yoluyla sözleşmenin akdedilmesine zorlanıp zorlanamayacağı meselelerinde ortaya koyar.

Bir görüş, çerçeve sözleşmelerin -tarafardan en az birisi için- münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğurduğunu ve bu sebeple de ilgili yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin zorunlu içeriğine dahil olduğunu ifade etmektedir.⁵⁴¹ Dahası bu kabulden hareket eden bir yaklaşım; söz konusu yükümlülüğü, çerçeve sözleşmeyi sürekli bir borç ilişkisi haline getiren ‘*sözleşme akdetmeye hazır durumda bulunma*’ yükümlülüğü olarak ortaya koymakta ve çerçeve sözleşmeye özgü bir asli edim yükümlülüğü olarak nitelendirmektedir.⁵⁴²

Münferit sözleşmenin akdi borcu doğuran yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin zorunlu içeriğine dahil olduğunu kabul eden görüşün ‘baskın’ görüş haline gelmesini⁵⁴³ destekleyen maddi gerçeklik, uygulamada akdedilen çerçeve sözleşmelerin büyük bölümünü takiben tarafların münferit sözleşmeyi -zaten- akdetmesidir. Çerçeve sözleşmenin akdi sürecinin tarafların zaman, emek ve maddi

⁵⁴¹ Weber, s. 410, s. 412 ve s. 413; Henrich, s. 117; Ulmer, s. 300; Fuchs-Wissemann, s. 2, s. 27, s. 65 ve s. 67; Tandoğan (Özel Borç İlişkileri), s. 32, dn. 63; Tandoğan (Tek Satıcılık), s. 5 dn. 18; Ulmer, s. 300; Gernhuber, s. 406; Altınok Ormancı (Sürekli Borç)’dan naklen Venturi / Zen / Ruffinen, s. 22; Güçlü, s. 45; Özen, s. 121; İsgüzar (Tek Satıcılık), s. 33; Kırca Ç., s. 22; Karauz, s. 64; Kırca İ., s. 87; Tümerdem, s. 43 ve s. 278; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 32, s. 36, s. 38 vd.; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1047; Aygüneş, s. 17; Ayhan, s. 17; Sanrı, s. 19. İsviçre doktrininde bu yönde bir kabulün baskın olduğu yönünde bkz. Zingg, s. 15. Weber, söz konusu borcun doğup doğmadığının taraflar arasında bir uyumsuzluğa konu olması ve şüphe halinde taraflardan en az birinin münferit sözleşmeyi akdetme yükümlülüğünü kabul ettiği yönünde bir görüş ileri sürmektedir, bkz. Weber, s. 412.

⁵⁴² Eckel, s. 76; Fuchs-Wissemann, s. 100; Tümerdem, s. 43 ve s. 278. Oysa bu yükümlülük, -hemen aşağıda tespit edileceği üzere- çerçeve sözleşmelerin zorunlu içeriğine dahil edilemeyeceğinden (bu sebeple her çerçeve sözleşmede var olmadığından) çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü olarak nitelendirilemez.

⁵⁴³ Tarafımca yapılmış okumalar sonucunda ilgili görüşün baskın görüş sıfatını haiz olduğuna kanaat getirilmiştir. Maurenbrecher de baskın görüşün, çerçeve sözleşmenin taraflarından en az birisi için sözleşmeyi akdetme yükümlülüğünü de içerdiğini kabul ettiğini; böyle bir yükümlülük içerdiğini kabul etmeyen görüşün ise azınlık görüşü olduğunu ifade eder, (bkz. Maurenbrecher, s. 183). Oysa bu kanaatimin aksine Uyan tarafından, münferit sözleşmeyi akdetme yükümlülüğünün çerçeve sözleşmenin zorunlu bir unsuru olmadığı yönündeki karşıt görüşün ‘baskın’ olduğu ifade edilmektedir, bkz. Uyan, s. 1131.

kaynak harcamalarını gerektirdiği, buna binaen çerçeve sözleşmelerin akdedilmesinin de bir maliyeti olduğu dikkate alındığında; tüm bu harcamaların münferit sözleşmenin akdedilmesi inancı ve isteği ile göze alındığı ve bu doğrultuda çerçeve sözleşmenin taraflarının günün sonunda münferit sözleşmeyi de akdettikleri gözlemlenmektedir. Ancak çerçeve sözleşmeleri takiben münferit sözleşmenin akdedilmesinin yaygın bir uygulama olması, çerçeve sözleşmenin kavramsal olarak münferit sözleşmeyi akdetme yükümlülüğü içermek ve bu yönde bir borç doğurmak zorunda olduğu sonucuna ulaşabilmek için yeterli bir gerekçe değildir. Tarafların münferit sözleşmeyi akdetmeyi tercih etmeleri ile bu sonucu doğuracak bir yükümlülük altında olmaları birbirinden farklı iki meseledir.

Karşıt görüş ise, münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran bir yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin zorunlu içeriğine dahil olmadığını ileri sürmektedir.⁵⁴⁴ İlgili görüş uyarınca, münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran bir

⁵⁴⁴ **Zingg**, s. 15; **Zaki**, s. 1075; **Gass / Lange**, s. 14; **Barlas**, s. 814-815 ve s. 822; **Fikentscher / Heinemann**, s. 84; **Gebhardt**, s. 42; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 112; **Nomer**, p. 34.8; **Gümüş** (Genel Hükümler), s. 141; **Yılmaz**, s. 13, s. 58 ve s. 61; **Ayrancı**, s. 107 ve s. 110; **Uyan**, s. 1131; **Ergüne / Kurşun**, p. 23; **Demir B.**, s. 50; **Köroğlu**, s. 73; **Erdem**, s. 6-7; **Oğuz S.**, s. 142; **Tümerdem**, s. 43; **Karaahmetoğlu**, s. 29; **Belen**, s. 46; **Doğan**, s. 109; **Akkanat**, s. 276; **Açıkgöz**, s. 151; **Gillor**, s. 78; **Korkmaz**, s. 51 ve s. 1849. **Barlas**, çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğurmayacağını çerçeve sözleşmelere ilişkin, “İleride belirli bir veya birden çok münferit sözleşmeyi akdetmeyi taahhüt etmemekte, böyle bir münferit sözleşmenin kurulması durumunda -ve kurulduğu takdirde!- bunun içeriğinin hangi koşullarda şekilleneceğini kararlaştırmaktadır.” ifadesi ile ortaya koymaktadır (**Barlas**, s. 814-815). Başka bir örnek **Barlas**’ın “Görülüyor ki, çerçeve sözleşmede saptanan koşullar, ancak münferit sözleşme akdedildiği takdirde ki hayatiyet kazanabilmektedir.” ifadesi de ilgili görüşü destekler (bkz. **Barlas**, s. 817). **Gümüş**, münferit sözleşmeyi, tarafların “akdetmeyi ‘düşündükleri’, -borçlandıkları değil!-” sözleşmeler olarak nitelendirerek bu görüşü ifade eder (**Gümüş**, Genel Hükümler s. 141). **Altınok Ormancı** ise aynı sonucu “...münferit sözleşmeler yapılmadıkça çerçeve sözleşmede ifa yükümlülüğü söz konusu değildir.” ifadesiyle kaleme almaktadır, bkz. **Altınok Ormancı** (Sürekli Borç), s. 31. **Yılmaz**, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki ilişkiyi somutlaştırmak üzere merdiven metaforundan yararlanarak; hukuki ilişkinin bütünü bir merdiven ise, bu merdivenin ilk basamağının çerçeve sözleşme, ikinci basamağın ise ilk basamaktan sonra geçilmesi zorunluluk teşkil etmeyen ancak geçilmek üzere sırada olan münferit sözleşme olduğunu ifade ederek ilgili yükümlülüğün mevcut olmadığını ileri sürer (bkz. **Yılmaz**, s. 62, dn. 160). **Zaki** ise, çerçeve sözleşmelerin münferit sözleşmenin akdedilmesi borcu doğurmadığına ilişkin, Fransız hukukunda toplu sözleşme örneğini hatırlatmakta, söz konusu çerçeve sözleşme modelinde “çalışma koşulları konusunda anlaşmaya varılmasına rağmen, çalışma taahhüdünün mevcut olmadığını” ifade etmektedir, (bkz. **Zaki**, s. 1075).

yükümlülük çerçeve sözleşmenin zorunlu içeriğine dahil olmadığından, -elbette bu yükümlülük taraf iradelerinden, kanundan ya da dürüstlük kuralından doğmadıkça- çerçeve sözleşme münferit sözleşmenin akdini talep ve dava hakkı vermez.⁵⁴⁵ Ancak bu görüşü ileri süren yazarlardan bir kısmı, münferit sözleşmenin akdedilmemesinin - çerçeve- sözleşmenin müspet ihlali sonucunu doğuracağı kanaatindedir.⁵⁴⁶ Oysa var olmadığı kabul edilen bir yükümlülüğün müspet ihlalinden söz edilmesi kendi içinde çelişkilidir.⁵⁴⁷

Kanaatimce münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğurmak tüm çerçeve sözleşmeleri kapsayan ortak bir özellik olmadığı gibi; bu borcu doğuran bir yükümlülük, çerçeve sözleşmenin zorunlu içeriğine dahil değildir. Söz konusu kanaate ulaşırken altı çizilmeye değer bulunan gerekçeler şu şekilde izah edilebilir:

Her ne kadar çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğurduğunu ileri sürenler, çerçeve sözleşmenin ekonomik fonksiyonunun tatmin edilebilmesi için münferit sözleşmeyle tamamlanması gerektiğini, çerçeve sözleşmenin anlam kazanabilmesinin ancak ve ancak onu takip eden münferit sözleşmenin akdi ile mümkün olduğunu,⁵⁴⁸ aksi takdirde çerçeve sözleşmenin anlamsız kalacağını ifade etmekteyse de çerçeve sözleşmeyi anlamlı kılan tek özelliği önsözleşme karakteri taşıması değildir. Çerçeve sözleşme, başlı başına bir sözleşme olmasının sonucu olarak münferit sözleşme hiç akdedilmese dahi hukuk dünyasında kendi başına varlık kazanır ve tek başına dahi hukuken anlamlıdır. Örneğin; somut bir

⁵⁴⁵ **Ayrancı**, s. 107; **Korkmaz**, s. 53-54; **Weber**, s. 412 (**Weber**'in gerekçesi münferit sözleşmenin şartlarının başlangıçta yeterince belirlenmemiş olmasıdır); **Barlas**, s. 815.

⁵⁴⁶ **Larenz / Wolf**, s. 428; **Ayrancı**, s. 110.

⁵⁴⁷ Söz konusu çelişkiye dikkat çeken **Barlas**, s. 816; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 39 ve **Uyan**, s. 1133.

⁵⁴⁸ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 39.

çerçeve sözleşme, -münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğurmadığı bir senaryoda da- söz konusu münferit sözleşmenin tabi olacağı esasları, hukuken bağlayıcı bir zeminde ortaya koymakta; böylece tarafların içinde bulunacakları hukuki ilişkiye ışık tutarak tarafların birbirlerine ve sürece güven duygusuna katkı sağlamaktadır. Üstelik, münferit sözleşme akdedilmese bile süreç boyunca hala bir sözleşme vasfı (ve bu yönüyle bir anlam) taşımaya devam eder. Ancak elbette münferit sözleşmenin akdedilmesi halinde, çerçeve sözleşmede belirlenen esasların uygulama alanı bulmaya başlaması ile birlikte anlam kazanır.

Çerçeve sözleşmenin amacının münferit sözleşmenin akdi olduğu kabulünden hareketle, münferit sözleşmenin akdedilmesi borcunun kendiliğinden doğduğu sonucuna varılmamalıdır.⁵⁴⁹ Öyle ki çerçeve sözleşme kavramına bir amaç biçilecekse bu amaç, -çerçeve sözleşmeye çerçeve sözleşme olma karakteri kazandıran asli edim yükümlülüğüyle de paralel şekilde- ‘münferit sözleşmede uygulanacak esasların belirlenmesi’dir. Gelgelelim bu amaca ek olarak bir çerçeve sözleşmenin, münferit sözleşmenin akdedilmesi amacı taşıyabilmesi de mümkündür.

Münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran söz konusu yükümlülüğü çerçeve sözleşmenin zorunlu bir unsuru olarak kabul etmektense, tarafların kendi menfaatleri doğrultusunda bir seçim yapabilmelerine fırsat tanımak, liberal borçlar hukuku anlayışına daha uygundur. Zira, somut olayın özellikleri dikkate alındığında, taraflar menfaatlerinin tatmini için münferit sözleşmenin akdedilmesine ilişkin bir yükümlülük altına girmeyi istemiyor, sadece ‘eğer münferit sözleşme akdedilirse üzerinde mutabık kaldıkları esasların uygulanmasını garanti altına almayı arzu ediyor

⁵⁴⁹ Yılmaz, s. 61.

olabilirler. Çerçeve sözleşme ile amaçlanan tatmin, ancak ve ancak münferit sözleşmenin akdi ile gerçekleşecekse, çerçeve sözleşmenin içeriğinde münferit sözleşmenin akdedilmesi borcunu doğuran bir yükümlülüğe ihtiyaç duyuluyorsa, tarafların -hukuk düzeninin sınırları içinde- bu borcu doğuracak bir sözleşme hükmü üzerinde anlaşmalarına -zaten ve elbette- engel yoktur.

Çerçeve sözleşmenin kavramsal olarak münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğurmadığı görüşü, kurumun sunduğu şu iki birbirine zıt avantajı da dengeler: Belirlilik ve Esneklik. İş dünyasında taraflar, bir sözleşmenin tabi olacağı birtakım esasların üzerinde mutabık kalmalarının yarattığı belirlilik kadar, değişen şartlar karşısında söz konusu sözleşmeyi akdedip akdetmeme özgürlüğüne (esnekliğine) de ihtiyaç duyabilirler. Bu ihtiyaca binaen **Hoffbauer**, çerçeve sözleşmenin amacının ve beraberinde getirdiği önemli menfaatlerden birinin esneklik olduğu gerekçesiyle, taraflara münferit sözleşmeyi akdedip akdetmeyecekleri yönünde manevra alanı bırakılmasının kavramın özüne daha uygun olacağını; bu sebeple münferit sözleşmeyi akdetme yükümlülüğünün çerçeve sözleşmeye dahil edilmesinin taraf iradelerine bırakılması gerektiğini ifade eder.⁵⁵⁰ Çerçeve sözleşme, belirlilik ve esneklik ihtiyaçlarını bir arada tatmin eden bir hukuki kavramdır. Zira, taraflar bir yandan münferit sözleşmeyi akdedip akdetmeme konusunda özgür olduklarından yeni ve daha avantajlı fırsatları değerlendirme şansları devam etmekte; bir yandan da eğer münferit sözleşme akdedilirse çerçeve sözleşme vasıtasıyla üzerinde mutabık kaldıkları ve bağlı olacakları esaslar güvence altına alınmaktadır.

⁵⁵⁰ **Hoffbauer**, s. 94. Dahası Hatta **Hoffbauer**, ard arda teslimli sözleşmelerde teslimat borcu altına girildiğinden böyle bir özgürlük (manevra) alanının hiç sağlanmamasının bu sözleşmeler ile çerçeve sözleşmeler arasındaki bir diğer fark olduğunu da ifade etmektedir, bkz. **Hoffbauer**, s. 94-95.

Münferit sözleşmenin akdedilmesi borcu doğuran bir yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin zorunlu içeriğine dahil edilmesi, çerçeve sözleşmelerin uygulama alanını daraltır. Öyle ki iş hayatında stratejik bir avantaj olan karar alma özgürlüğünü kaybetmek ve -bu doğrultuda- ilerde koşullar değişmiş olsa dahi münferit sözleşmeyi önceden belirlenmiş esaslarla bağlı olarak akdetme baskısı altında hissetmek istemeyen taraflar, çerçeve sözleşme akdetme yolunu tercih etmeyecek; bu gerçek, çerçeve sözleşmelerin uygulamasını azaltarak beraberinde getirdiği avantajlardan da yararlanılamaması sonucunu doğuracaktır.

Çerçeve sözleşmenin zorunlu içeriğine münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran bir yükümlülüğün dahil olduğunun kabul edilmesi halinde, bu yükümlülüğün ifasına ilişkin birtakım problemler de gündeme gelir. Önsözleşmenin aksine, çerçeve sözleşmenin akdi esnasında ileride akdedilmesi planlanan münferit sözleşmenin esaslı unsurlarının belirli veya belirlenebilir olması aranmayacağından, söz konusu münferit sözleşmenin akdi borcu doğuran yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin bir parçası olmak zorunda olduğu kabul edilirse; münferit sözleşmenin nasıl -hangi esaslı unsurlar- üzerinden akdedileceğine ilişkin uyumsuzluklarla karşılaşılabilmesi olağandır. Söz konusu belirsizlik sebebiyle münferit sözleşmenin akdinin sağlanamaması -ulaşılması arzu edildiği düşünülen sonuca ulaşamadığından- pratik anlamda etkisiz bir sonucu beraberinde getirir.⁵⁵¹

Münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin zorunlu içeriğine dahil olacağı kabulü, -uygulamada daha nadir karşılaşılan- münferit sözleşmeyi takiben akdedilen çerçeve sözleşmeler açısından,

⁵⁵¹ Hoffbauer, s. 95.

münferit sözleşme hali hazırda akdedilmiş olduğundan, işin doğası gereği makul değildir. Bu sebeple de bu yükümlülüğün her çerçeve sözleşme modelinin zorunlu içeriğine dahil olduğu söylenemez.

İşaret edilen gerekçeler dikkate alındığında, münferit sözleşmenin akdi borcu doğuran yükümlülük, her çerçeve sözleşmenin zorunlu içeriğine dahil kabul edilemeyeceğinden çerçeve sözleşmelerin, söz konusu yükümlülüğü içerip içermediklerine göre sınıflandırılması mümkündür.⁵⁵²

Münferit sözleşmeyi akdetme yükümlülüğü çerçeve sözleşmenin zorunlu bir unsuru olmasa da tarafların anlaşmasından, kanundan veya somut olayın özellikleri değerlendirildiğinde dürüstlük kuralından doğarak ilgili çerçeve sözleşmeye önsözleşme karakteri kazandırabilir. Örneğin, bir görüşe göre; tam zamanında tedarik

⁵⁵²Çerçeve sözleşmeleri “*Münferit Sözleşme Akdetme Borcu Doğurup Doğurmaması Yönüyle*” sınıflandıran yazarlar: **Hoffbauer**, s. 95-96; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 51-52; **Gernhuber**, s. 379-380, s. 407-408 ve s. 414-415. Dahası, **Şen Doğramacı**, bu ayrımın Rus Hukuk öğretisinde ele alındığını ve münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğurup doğurmaması yönüyle çerçeve sözleşmelerin “*contrat’a de organisation*” veya “*contrats preliminaires*” olarak isimlendirildiğini ifade etmektedir, bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 52. **Wolf** da çerçeve sözleşmelerin kendi içinde ikiye ayrıldığını, hem çerçeve sözleşme akdetme zorunluluğu olan hem de olmayan çerçeve sözleşmelerin söz konusu olduğunu ifade etmekte, bu kapsamda çerçeve sözleşmeleri *Rahmengrundlagenverträge* ve *Rahmennebenbestimmungsverträge* olmak üzere iki farklı sınıflandırmaya tabi tutmakta, -sırasıyla- ‘temel çerçeve anlaşmalar’ ve ‘yardımcı (yan) çerçeve anlaşmalar’ olarak ifade edilebilecek bu sınıflandırmaya göre; temel çerçeve anlaşmaların münferit sözleşmeleri akdetme ve ifa etme yönünde bir yükümlülük doğurmasına rağmen, yardımcı (yan) çerçeve anlaşmaların böyle bir yükümlülük içermeksizin yalnızca münferit sözleşmenin tabi olacağı esasları belirlediğini ifade etmektedir, bkz. **Hoffbauer**’den naklen s. 920: **Soergel / Wolf**, *Vor § 145 Rn. 82*; *dem folgend auch Roth, WM 2003, 480 f.* **Merz** ise çerçeve sözleşmelerin münferit sözleşmeyi akdetme yükümlülüğü taşıyıp taşımadıklarına göre üçlü bir ayrım yapmakta, bu kapsamda çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmenin akdedilmesi borcunu doğuran ve doğurmayan olmak üzere iki modelde ortaya çıkabileceği gibi, yalnızca iç organizasyonu düzenleyen bir sözleşme modelinde de akdedilebileceğini ifade etmektedir, bkz. **Hoffbauer**’den naklen s. 92: **Merz**, *Qualitätssicherungsvereinbarung, S. 43 f., 44 f. ve 45 f.* Öte yandan **Barlas**, kavramsal olarak çerçeve sözleşmenin hem münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğurabilen hem de bu borcu doğurmayan çerçeve sözleşmeler olarak karşımıza çıkıyor olduğu kabulünü, çerçeve sözleşme özelinde bir değerlendirme yapmaması yönüyle “*hem esas hem metodolojik yönden yerinde bulmadığını*” ifade etmektedir, bkz. **Barlas**, s. 816, dn. 23 ve aynı yönde bkz. **Uyan**, s. 1132. Münferit sözleşmeyi akdetme borcunun var olup olmadığına ilişkin ilgili sınıflandırmayı ortaya koyan Federal Mahkeme kararları için ayrıca bkz. **Hoffbauer**, s. 92 vd.

sözleşmesinin doğası gereği ana üretici, üretim sürecinde ihtiyaç duyduğu ve tam zamanında tedarik sözleşmesinin konusu olan girdileri, sadece anlaşma yaptığı tedarikçiden satın alma zorunluluğu altında olduğu gibi; tedarikçi de ana üreticinin satın alma (münferit sözleşme akdetme) talebini -sözleşmede açık hüküm var ise elbette bu hüküm doğrultusunda ancak yok ise de- sadakat yükümlülüğü kapsamında kabul etmek zorundadır.⁵⁵³ Görüldüğü gibi bu görüş, tedarikçinin her bir münferit satım sözleşmesini akdetme borcunun, temelini dürüstlük kuralından alan sadakat yükümlülüğünden doğduğu sonucuna varmaktadır.

Nihayet, bir çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeyi akdetme borcunu doğurup doğurmadığı sorusuna yanıt aranırken; emredici bir kanun hükmünün var olup olmadığı, taraf iradeleri, somut olayın özellikleri, çerçeve sözleşmenin konu edildiği hukuki ilişkinin hayatın olağan akışındaki işleyişi ve dürüstlük kuralı dikkate alınarak bir değerlendirme yapılması gerekir. “*Müşterinin gereksinimlerinin % X’ini sözleşme süresince tedarikçiden karşılayacağı*” yönünde anlaşılan bir çerçeve sözleşmenin tarafların münferit sözleşmeleri akdetme borcunu doğuracağını örneklendiren **Hoffbauer**, çerçeve sözleşmenin içeriğinde sözleşme akdetme yükümlülüğünün var olup olmadığını ortaya koyabilmenin sözleşmenin yorumu ile ilgili bir mesele olduğunun altını çizmektedir. ⁵⁵⁴ Çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeyi, akdetme borcu doğurup doğurmadığının -müspet veya menfi şekilde- taraflarca bizzat sözleşme metninde belirtilmesi, ilerleyen süreçte karşılaşılabilecek uyuşmazlıkların yolun en başında bertaraf edilmesi için pratik bir öneridir.

⁵⁵³ Korkmaz, s. 56.

⁵⁵⁴ Hoffbauer, s. 98.

C. Bu Yükümlülüklerin Çerçeve Sözleşmenin Hukuki Niteliğini Değiştirip Değiştirmeyeceği Problemi

Münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin içeriğine dahil edilmesi halinde söz konusu sözleşmenin ‘çerçeve sözleşme’ olarak nitelendirilip nitelendiril(e)meyeceği meselesi farklı yaklaşımları beraberinde getirir. Bunlardan ilki, çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran bir yükümlülük içermesi halinde, bu yükümlülüğün çerçeve sözleşmeyi önsözleşme formuna sokacağını; öyle ki şeklen çerçeve sözleşme mevcut gibi gözükse de önsözleşme karakteri baskın bir sözleşmenin meydana geleceğini ifade etmektedir.⁵⁵⁵ Bu görüşe göre, hukuki niteliği ve amaçları dikkate alındığında çerçeve sözleşme ile önsözleşmenin bir arada bulunması işin doğası gereği mümkün olmadığından, münferit sözleşmenin akdedilmesi yükümlülüğünü içeren bir sözleşme artık bir çerçeve sözleşme değil, özünde önsözleşme niteliğini haiz (önsözleşme karakteri baskın) bir sözleşmedir.⁵⁵⁶ Bu değerlendirmenin çerçeve sözleşme kurumunun ekonomik fonksiyonu göz ardı edilerek yapıldığından hareketle doğru bir sonuca ulaşmadığı kanısında olan karşıt bir görüş⁵⁵⁷ mevcut olduğu gibi, önsözleşme karakteri taşıyan bir çerçeve sözleşmenin hukuki niteliğini “karma sözleşme” olarak nitelendiren bir diğer yaklaşım da mevcuttur.⁵⁵⁸

⁵⁵⁵ Barlas, s. 822; Fikentscher / Heneimann, s. 84. Bkz. ve karş. Gernhuber, s. 379.

⁵⁵⁶ Barlas, s. 822; Yılmaz, s. 69; Uyan, s. 1134; Doğan, s. 110. Uyan’a göre çerçeve sözleşme ve önsözleşme birer sözleşme tipi değil de sözleşme akdetme yöntemi olduklarından, bunlara ilişkin asli unsurların bir araya gelerek yeni bir sözleşme meydana getirebilmesi mümkün değildir çünkü birinin varlığı bir diğerrinin varlığını ortadan kaldırır, bkz. Uyan, s. 1134.

⁵⁵⁷ Bkz. Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 42 ve s. 121.

⁵⁵⁸ Ayranç, s. 111-112. Karma sözleşmeler hk. ayrıca bkz. Tandoğan (Özel Borç İlişkileri), s. 69 vd.; Gümüş (Cilt I), s. 8 vd.; Yavuz, s. 31 vd.; Akipek / Küçükgüngör, s. 25 vd.

Kanaatimce çerçeve sözleşmenin içeriğindeki ‘münferit sözleşmenin akdi borcu doğuran yükümlülüğün, sözleşmenin hukuki niteliğinin belirlenmesindeki rolü’ ele alınırken, akdedilmesi yükümlülüğü altına girilen münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin belirli veya belirlenebilir olup olmadığı ihtimallerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir:

Akdedilmesi yükümlülüğü altına girilen münferit sözleşmenin asli edim yükümlülükleri belirli veya belirlenebilir ise, bu sözleşmenin hukuki niteliğinin tespit edilmesinde ‘**çift karakterli sözleşme**’ nitelendirmesinden yararlanılması gerekir çünkü bu ihtimalde söz konusu sözleşme münferit sözleşmenin akdedilmesi borcunu doğurmasıyla önsözleşme; münferit sözleşme ilişkisinin tabi olacağı birtakım esasları belirlemesi yönüyle ise çerçeve sözleşme karakteri taşır ve böylece her iki hukuki kuruma ilişkin unsurların tek bir sözleşmede vücut bulması mümkündür.⁵⁵⁹ Bir diğer ifade ile çerçeve sözleşme, teknik anlamda bütünüyle bir önsözleşme haline gelmez. Münferit sözleşmenin akdedilmesi borcu, önsözleşmenin asli edim yükümlülüğüdür ve bu sebeple önsözleşme karakterini (işlevini/fonksiyonunu) de taşır ancak söz konusu münferit sözleşme bünyesinde uygulanacak esasları hukuken bağlayıcı bir zeminde ortaya koyduğundan çerçeve sözleşme vasfını da kaybetmez. Böylece, ‘çift karakterli bir sözleşme’nin varlığından bahsedilir.

‘Çift karakterli sözleşme’ kavramının önerilme gerekçesi, önsözleşme karakteri taşıyan çerçeve sözleşme modelini nitelendirebilecek bir kavramın mevcut olmamasıdır. Kanaatimce bu sözleşme, hukuki niteliği itibariyle ‘karma sözleşme’

⁵⁵⁹ Hoffbauer, s. 23 ve s. 104-105; Weber, s. 412; Kocayusufpaşaoğlu, s. 112, dn. 61; Şimşek, s. 55; Ayrancı, s. 111. Karşıt görüş için bkz. Özen, s. 121; Barlas, s. 815.

kalıbına uymaz. Zira karma sözleşmelerde iki sözleşme ‘tip’i birleşirken çerçeve sözleşmenin hukuki niteliğinin bir ‘sözleşme tipi’nin ötesinde, ‘her türlü sözleşme tipinin formüle edilmesinde başvurulabilen bir sözleşme akdetme yöntemi’ olduğu kabulünden hareket edildiğinden ‘karma sözleşme’ nitelendirmesi yerinde bir sonuç doğurmaz. Münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğurarak önsözleşme, münferit sözleşmenin tabi olacağı birtakım esasları belirlemesi yönüyle çerçeve sözleşme karakteri taşıyan bu kendine özgü yapısı sebebiyle ‘çift karakterli sözleşme’ olarak nitelendirilmesi; dahası, bu doğrultuda ‘çerçeve sözleşme işlevi (karakteri) taşıyan bir önsözleşme’ ve/veya ‘önsözleşme işlevi (karakteri) taşıyan bir çerçeve sözleşme’ olarak ifade edilebilmesi mümkündür. Zira bu sözleşme, ne önsözleşme ne de çerçeve sözleşme vasfını yitirir. Böylece şeklen tek bir sözleşme ilişkisi varmış gibi gözükse de özü itibarıyla hem çerçeve sözleşme hem de önsözleşme karakteri taşıyan ‘çift karakterli bir sözleşmenin varlığı’ gündeme gelir.

Akdedilmesi yükümlülüğü altına girilmesi hedeflenen münferit sözleşmenin asli edim yükümlülükleri belli veya belirlenebilir değilse, bu ihtimalde önsözleşmenin asli edim yükümlülüğü mevcut olmayacağından bir önsözleşmenin varlığından bahsedilemez ve söz konusu sözleşme yalnızca bir ‘çerçeve sözleşme’ olarak nitelendirilir. Ancak bu ihtimalde, -hemen yukarıda detaylı olarak kaleme alındığı üzere- taraf iradelerince sözleşmenin içeriğine dahil edilen münferit sözleşmeyi akdetme yükümlülüğü yok sayılamamalıdır. Bu ihtimalde bir önsözleşmenin varlığından söz edilemediği için önsözleşme kurumuna ilişkin hükümler uygulama alanı bulamaz. Söz konusu yükümlülüğe aykırılığın nasıl değerlendirileceği -ve hatta değerlendirilmesi gerektiği- ise hemen aşağıda izah edileceği üzere cevaplandırılması gereken önemli soru işaretlerini beraberinde getirir.

D. Bu Yükümlülüklerle Aykırılığın Doğurduğu Hukuki Sonuçlar

Çerçeve sözleşmenin içeriğindeki münferit sözleşmenin akdi borcunu doğuran yükümlülüğün ihlali halinde⁵⁶⁰ doğacak hukuki sonuçlar yalnızca öğreti için değil, uygulama açısından da önemlidir. Bir görüşe göre, münferit sözleşmeyi akdetme yükümlülüğüne aykırılık halinde taraf ifaya zorlanamayacağından münferit sözleşmenin akdi talep ve dava edilemez ancak uğranılan zararların tazmini gündeme gelir.⁵⁶¹

Kanaatimce münferit sözleşmenin akdedilmesi borcunu doğuran yükümlülüğe aykırılığın beraberinde getireceği hukuki sonuçlar, bu yükümlülüğün ‘akdedilmesi borcu altına girilmesi hedeflenen münferit sözleşmenin esaslı unsurlarının belirli veya belirlenebilir olup olmadığı’ kriteriyle sözleşmeye ‘önsözleşme’ vasfı kazandırılıp kazandırılmadığı dikkate alınarak değerlendirilmelidir:

Münferit sözleşmenin esaslı unsurları, bu sözleşmenin akdinin talep edilebileceği ölçüde belirli veya belirlenebilirse (örneğin, esaslı unsurları akdi talep edilebilecek ölçüde belirli veya belirlenebilir bir satım sözleşmesi söz konusuysa), bu yükümlülük, çerçeve sözleşme ile birlikte var olan -onun içine dercedilen- önsözleşmenin asli edim yükümlülüğüdür. Öyleyse esasında ifası talep edilen

⁵⁶⁰ **Hoffbauer**, farklı bir bakış açısı sunarak münferit sözleşmenin akdedilmesini talep etmenin bir uyumsuzluğa konu olması halinde artık sözleşmenin taraflarının geçmişte yaşanan bu hukuki ihtilaflara rağmen münferit sözleşmenin akdedilmesini talep etmek konusunda ısrarcı olmayacağını çünkü teslimat gecikmeleri, ödeme güçlükleri, kalite kusurları ve benzeri pek çok sorunun yaşanabileceğini öngörebileceklerini, bu sebeple bir münferit sözleşmenin akdedilmesi konusundaki ısrarcı yaklaşımın sadece ve sadece ürünün ikamesinin (piyasadan başka türlü temin edilmesinin) son derece zor veya imkansız olması halinde gündeme gelebileceğini ileri sürmektedir, bkz. **Hoffbauer**, s. 112-113.

⁵⁶¹ **Weber**, s. 412; **Fikentscher / Heinemann**, s. 84; **Henrich**, s. 117; **Şen Doğramacı**, Çerçeve Sözleşmeler, s. 40, dn. 179; **Larenz / Wolf**, s. 428. Ayrıca içeriğinde münferit sözleşmenin akdi borcunu barındıran bir çerçeve sözleşme ilişkisinde münferit sözleşmenin akdedilmemesinin sözleşmenin müspet ihlali sonucunu doğuracağı yönünde bkz. **Şen Doğramacı**, Çerçeve Sözleşmeler, s. 40; **Fikentscher / Heinemann**, s. 84; **Larenz / Wolf**, s. 428.

sözleşme, ‘önsözleşme’dir ve önsözleşme kurumuna ilişkin düzenlemeler, çerçeve sözleşme bünyesinde ilgili yükümlülüğün ifasına -elbette kıyasen değil- doğrudan uygulanır.

Münferit sözleşmenin esaslı unsurları, bu sözleşmenin akdedilmesinin talep ve dava edilebileceği ölçüde belirli veya belirlenebilir değilse, bu ihtimalde çerçeve sözleşme ile birlikte akdedilmiş bir önsözleşmenin varlığından söz edilemez. Bir görüşe göre bu ihtimalde, münferit sözleşmenin edim yükümlülükleri belirli veya belirlenebilir ve bu doğrultuda tarafları münferit sözleşmenin akdine zorlamak mümkün olmadığından⁵⁶², bunun yerine müspet zararın tazmini gündeme gelmelidir.⁵⁶³ Kanaatimce, her ne kadar taraf iradeleri bir önsözleşmenin asli edim yükümlülüğü teşkil etmiyor -bu mertebeye ulaşamamış- olsa da söz konusu taraf iradelerinin gözardı edilmemesi gerekir. Bunun için bu yükümlülüğün tarafların farazi iradeleri ile uyumlu olarak ‘söz konusu münferit sözleşmenin edim yükümlülüklerini belirli hale getirmek ve/veya münferit sözleşmeyi akdedebilmek için dürüstlük kuralına uygun ölçüde ciddi girişimleri (sözleşme görüşmelerini ve müzakereleri) başlatma ve sürdürme yükümlülüğü’ olarak yorumlanması -elbette somut olayın özellikleri de bu sonucu destekliyorsa- mümkün olabilir. Böylece söz konusu

⁵⁶² Hoffbauer, s. 74-75 ve s. 105.

⁵⁶³ Weber, münferit sözleşmenin içeriğinin genellikle başlangıçta yeterince belirlenmediğinden hareketle, belirli bir münferit sözleşmenin akdedilmesi için dava açmanın çoğunlukla mümkün olmadığını ancak münferit sözleşmenin içeriğinin, çerçeve sözleşmenin ortaya koyduğu ilkelere uygun ve makul bir düzlemde belirlenmesine katkıda bulunmayı reddetmenin, tazminat borcu doğurabileceği gibi; somut olayın özellikleri dikkate alındığında çerçeve sözleşmenin feshi sonucunu doğuracak olumlu bir sözleşme ihlali de teşkil edebileceğini ifade etmektedir, bkz. Weber, s. 412. Şen Doğramacı, çerçeve sözleşmelerde bu belirsizliğin her zaman söz konusu olacağı kabulünden hareket etmekte ve bu kabulden hareketle tarafları münferit sözleşmenin akdine zorlamak mümkün olmadığından müspet zararın tazmininin talep edilmesi çözümünü çerçeve sözleşmeler arasında bir ayrım yapmaksızın hepsi için kabul etmektedir, bkz. Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 40, dn. 184.

yükümlülüğün ifası talep edilebileceği gibi -haklı bir sebep olmaksızın- ihlali halinde tazminat sorumluluğu da gündeme gelebilir.

Nihayet, her ne kadar münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin zorunlu içeriğine dahil olmadığı kabul edilse de bu yükümlülüğü içermeyen somut bir çerçeve sözleşme ilişkisinde, münferit sözleşmenin akdedilmemesinin hukuken bir sonuç doğurup doğurmayacağı meselesi üzerinde ayrıca düşünülmesi gerekir. Bu çerçeve sözleşme ilişkisinde, münferit sözleşmenin akdedilmemesinin bir yaptırım doğurmaması, somut olayın özellikleri dikkate alındığında, -çerçeve sözleşme içeriğinde münferit sözleşmenin akdi borcu doğuran bir yükümlülük içermemesine rağmen- hakkaniyetli ve makul olmayabilir. Öyleyse somut olayın özellikleri gereğince, çerçeve sözleşmenin akdi ile birlikte, ilgili taraf için münferit sözleşmenin akdedileceği yönünde haklı bir beklenti doğmuşsa, bu haklı beklentinin yerine getirilmemesinin bir yaptırımı olup olmayacağı üzerine düşünülmelidir.

Bu ihtimalde münferit sözleşmenin akdedilmemesi açıkça bir borca aykırılık olarak kabul edilemeyeceğinden -çünkü münferit sözleşmenin akdedilmesi yönünde borç doğuran bir sözleşme hükmünün var olmadığı en baştan ifade edildiğinden- çözümün başka bir hukuki kurumda aranması gerekir.⁵⁶⁴ Kanaatimce, çerçeve ve

⁵⁶⁴ İlgili ihtimal için **Hoffbauer**, münferit sözleşmeyi akdetme yükümlülüğü doğuran bir hüküm içermeyen çerçeve sözleşmelerde de münferit sözleşmeyi akdetmemenin istisnai olarak tazminat yükümlülüğüne sebep olabileceğini (bkz. **Hoffbauer**, s. 107) ve bu doğrultuda “*güvenden doğan*” bir yükümlülüğün varlığından bahsedilemeyecekse o zaman münferit sözleşmeyi akdetmemenin bir hukuki sonucunun olmayacağını (bkz. **Hoffbauer**, s. 111) ifade eder. **Uyan da** bir yandan böyle bir yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin zorunlu içeriğine dahil olmadığını kabul ederken; bir yandan da sözleşmenin olumlu ihlali sonucunun doğacağını ileri süren görüşü eleştirirken kastedilenin “... *belki de MK. md. 2 temeline ve taraflar arasındaki güven ilişkisine dayalı bir sorumluluk*” olabileceğine, ancak doktrinde “*bu yönde bir açıklamanın yapılmadığına*” dikkat çekmektedir, bkz. **Uyan**, s. 1133. Bu yaklaşımlar, her ne kadar işbu çalışmada önerilecek *Culpa in Contrahendo* sorumluluğunu doğrudan tespit ve zikretmiyorsa da tarafıma ulaşılacak istenen sonucun kilometre taşıdır.

münferit sözleşme arasındaki göz ardı edilemez işlevsel bağ dikkate alındığında; çerçeve sözleşme görüşmelerinin başladığı an, aslında gelecekte akdedilme ihtimali olan münferit sözleşme için de birer sözleşme görüşmesi rolü taşır. Bir diğer ifade ile münferit sözleşmenin akdine ilişkin sözleşme görüşmeleri, çerçeve sözleşme görüşmelerinden itibaren başlar. Taraflardan birinin söz konusu çerçeve sözleşme görüşmeleri esnasında -somut olayın özellikleri de dikkate alındığında- münferit sözleşmenin akdedileceğine yönelik karşı tarafta güçlü ve haklı bir güven duygusu uyandıracak davranışlar⁵⁶⁵ sergilemesi fakat en nihayetinde haklı bir sebebi olmaksızın münferit sözleşmeyi akdetmemesi, fikrimce *Culpa in Contrahendo* sorumluluğunu gündeme getirebilir.⁵⁶⁶ Nitekim *Culpa in Contrahendo*'nun temel örneklerinden biri olan “sözleşme akdetme niyeti gerçek olmaksızın sözleşme görüşmelerine devam ederek karşı tarafta sözleşmenin akdedileceği yönünde haklı bir güven yaratılması”⁵⁶⁷ ihtimali, çerçeve sözleşme kurumu merkezinde karşımıza şu şekilde çıkabilir: En başından beri münferit sözleşmeyi akdetme niyeti olmayan taraf, çerçeve sözleşmeyi dürüstlük kuralına aykırı bir saikle⁵⁶⁸ akdeder ve takiben münferit

⁵⁶⁵ **Hoffbauer**, bu haklı güvenin ne zaman söz konusu olacağına ilişkin örneklerdirirken, belirli bir süre boyunca belirli bir miktara ilişkin münferit sözleşmelerin düzenli olarak akdedilmesinin, -elbette koşullarda bir değişiklik olmaması kaydıyla- çerçeve sözleşmenin taraflarında bu uygulamaya ve çerçeve sözleşmenin akdedilmesine devam edileceğine dair haklı bir güven doğurabileceğine ilişkin bir örnek göstermektedir, bkz. **Hoffbauer**, s. 108.

⁵⁶⁶ Kredi sözleşmeleri açısından bir örnekle, münferit kredi sözleşmelerinin kurulacağına ilişkin haklı güvenin *Culpa in Contrahendo* sorumluluğu doğurabileceği yönünde bir örnek için bkz. **Karaahmetoğlu**, s. 36, dn. 108.

⁵⁶⁷ Bu davranışın *Culpa in Contrahendo* sorumluluğuna örnek olduğu yönünde bkz. **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 10 p. 11a; **Serozan** (İstanbul Şerhi), p. 112 vd.

⁵⁶⁸ Söz konusu ‘dürüstlük kuralına aykırı saike’, iş hayatından verilebilecek bazı örnekler şu şekilde kurgulanabilir:

*Çerçeve sözleşmenin karşı tarafının gelecekte kendisiyle münferit sözleşmeyi akdedeceğine güvenmesini sağlayarak piyasadaki rakip firmalardan biriyle sözleşme yapmasını engellemek.

*Söz konusu münferit sözleşmeyi akdetme amacı olmamasına rağmen, çerçeve sözleşme vasıtasıyla adının duyulmasını sağlamak ve reklam faaliyetlerine katkıda bulunmak.

*Aslında münferit sözleşmeyi akdetme niyeti olmamasına rağmen yine de (adeta bir -B değil- F planı olarak bu sözleşmeyi bir kenarda tutabilmek amacıyla) çerçeve sözleşmeyi akdederek münferit sözleşmenin akdedileceğine ilişkin haklı bir güven doğurmak.

sözleşmeyi akdetmeyerek münferit sözleşmenin akdedileceği yönündeki haklı güveni boşa çıkarırsa, tipik bir *Culpa in Contrahendo* sorumluluğunun varlığından söz edilebilir. Bu ihtimalde münferit sözleşmenin akdedilmemesinin *Culpa in Contrahendo* olarak nitelendirilmesinin pratik sonucu, ilke olarak olumsuz zararın tazmin edilebilmesi ancak kast veya ağır ihmal söz konusu ise hakkaniyet gereği tazminat miktarının olumlu tazminat miktarına kadar yükseltilebilmesidir.⁵⁶⁹ Dahası, somut olayın özellikleri değerlendirildiğinde çerçeve sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep teşkil edebilmesi de mümkündür.⁵⁷⁰

VI. ARA SONUÇ: İÇERDİĞİ YÜKÜMLÜLÜKLER MERKEZİNDE ÇERÇEVE SÖZLEŞMELERİN ZORUNLU (ASGARI) İÇERİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Taraflarınca karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla akdedilen bir sözleşmenin çerçeve sözleşme vasfını taşıyabilmesi için zorunlu (asgari) içeriğinin - hemen yukarıda değerlendirildiği üzere- oldukça tartışmalı olduğu, bu kapsamda tartışmaların özellikle de çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içerip içermediği, münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran bir yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin zorunlu bir unsuru olup olmadığı ve münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin çerçeve sözleşmenin içeriğine dahil edilip edilemeyeceği meselelerinde yoğunlaştığı görülmüştür.

İzah edilen değerlendirmeler ve okuyucuya önerilen görüş doğrultusunda, tarafımda çerçeve sözleşmenin zorunlu (asgari) -bir diğer ifadeyle bir çerçeve

⁵⁶⁹ Kocayusufpaşaoğlu, s. 9 p. 10.

⁵⁷⁰ Hoffbauer, s. 113.

sözleşmenin varlığından bahsedilebilmesi için sahip olması gereken en sade-içeriğinin şu şekilde tespit edilmesi gerektiğine kanaat getirilmiştir:

Öğretide kanunda öngörülmemiş ancak ekonomik veya sosyal gelişmeler sonucu sözleşme özgürlüğü sayesinde varlık kazanmış bir sözleşme modelinden bahsediliyorsa bu sözleşmenin (TBK m. 2/I gereğince) kurulmuş sayılabilmesi için üzerinde anlaşılması gereken objektif esaslı noktaların var olup olmadığının, *“ilgili sözleşmenin anlamlı bir bütün oluşturabilmesi için iş hayatında aranan şartların tam olarak gerçekleşip gerçekleşmediğinin”* tespiti ile ele alınması gerektiği ifade edilmektedir.⁵⁷¹ Fikrimce çerçeve sözleşmenin anlamlı bir bütün oluşturabilmesi için aranan asgari içerik; çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümlülüğü taşımadığı yönündeki görüşe katılmadığımın defaten ifade edilmesini takiben, (doğurduğu borcun şarta bağlı bir nitelik taşıyıp taşımadığı münferit sözleşme ile arasındaki zamansal ilişkiye göre değişkenlik gösterse de) soyut ve somut asli edim yükümlülüğünden oluşan, çerçeve sözleşmenin -bizzat kendisinin- kendine özgü asli edim yükümlülüğünün bütünüdür. Soyut asli edim yükümlülüğü, tüm çerçeve sözleşmeler için ortak şekilde ifade edilebilecek ‘kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması yükümlülüğü’ iken; somut asli edim yükümlülüğü ‘söz konusu somut çerçeve sözleşme bünyesinde taraf iradelerince üzerinde mutabık kalınan esasları ortaya koyarak somutlaştırılan ve bu yönüyle her bir çerçeve sözleşme bünyesinde farklılık gösteren asli edim yükümlülüğüdür.

⁵⁷¹ Kocayusufpaşaoğlu, s. 174-175 p. 6.

Bir örnekle izah etmek gerekirse:

Bir çerçeve sözleşme ilişkisinde üzerinde mutabık kalınan mesele, münferit sözleşme ilişkisindeki/ilişkilerindeki ödemelere %15 gecikme faizi işlemesi gerektiği ise, söz konusu çerçeve sözleşmenin somut asli edim yükümlülüğü “(eğer akdedilirse) münferit sözleşmede/sözleşmelerde gecikme faizinin %15 değerinde uygulanacağı” iken; bir başka çerçeve sözleşmede, münferit sözleşme ilişkilerinden doğacak uyuşmazlıklar için tahkim yoluna gidilmesi öngörülüyorsa söz konusu çerçeve sözleşmenin somut asli edim yükümlülüğü “(eğer akdedilirse) münferit sözleşmelerde uygulanacak esaslardan biri olarak taraflar arasındaki uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözülmesi” yükümlülüğüdür. İlgili örneklerden de anlaşıldığı gibi, tarafların çerçeve sözleşme vasıtasıyla, münferit sözleşme(ler) bünyesinde uygulanması üzerine karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile mutabakata vardıkları esasların belirlilik ilkesi ışığında ortaya konabilmesi, somut asli edim yükümlülüğü sayesinde gerçekleşir. O halde yalnızca soyut asli edim yükümlülüğü ile içeriği anlaşılamayan çerçeve sözleşmenin içeriğini ortaya koyan somut asli edim yükümlülüğü, şüphesiz çerçeve sözleşmenin asgari içeriğinin bir parçasıdır.

Çerçeve sözleşmenin içeriğindeki koruma yükümlülükleri ise, temelini dürüstlük kuralından alan ve tarafların ifa menfaatleri dışında kalan mal ve kişi varlığı değerlerinin korunmasını amaçlayan, böylece taraflar arasındaki güven ilişkisinin zeminini kuran birer yükümlülük olarak her sözleşmenin bir parçası olduğu gibi, çerçeve sözleşmelerin de asgari içeriğine dahildir. Zira TMK m. 2 gereğince “Herkes, haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak

zorunda'' olduğundan, temelini dürüstlük kuralından alan koruma yükümlülüğü içermediği düşünüle(bile)cek tek bir sözleşme ilişkisi dahi kurgulanamaz.

Nihayet, bir çerçeve sözleşmenin zorunlu (asgari) içeriği, ifade edilen yükümlülüklerden ibarettir.

VII. ATİPİK ÇERÇEVE SÖZLEŞMELER

‘Çerçeve sözleşme tanımlarının -birtakım esaslar bakımından doktrindeki farklı görüşlerin birer ürünü oldukları için- özdeş olmadığı’ ve uygulamada ‘bir çerçeve sözleşmenin sahip olduğu bir özelliği bir başka çerçeve sözleşmenin taşımak zorunda olmadığı’ farkındalığı, ‘çerçeve sözleşmenin uygulamada sıklıkla akdedildiği için öğreti tarafından da esas alınan ‘tipik’ bir modeli var mıdır?’ sorusunun doğmasına ve dahası, ‘atipik’ çerçeve sözleşme kavramının şekillenmesine vesile olmuştur.

Günümüz çerçeve sözleşme öğretisi ve uygulaması dikkate alındığında, çerçeve sözleşmenin ‘tipik’ bir modeli olduğu gibi ‘atipik’ bir modelinin de mevcut olduğu görülür. Tipik çerçeve sözleşme modeli; sürekli borç ilişkisi doğuran, münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini içermeyen, birden fazla münferit sözleşmeyi kapsamına alan ve münferit sözleşmelerden önce akdedilerek münferit sözleşmeleri akdetme borcu doğuran çerçeve sözleşmedir.

Bir çerçeve sözleşme, ‘tipik’ çerçeve sözleşme modelinden ayrılması sonucu doğuran ve ona ‘atipik’ sıfatı kazandıran -işbu çalışmada yeri geldikçe farklı başlıklar altında izah edilmiş fakat tam da bu noktada birarada sunulması istenen- şu özellikleri taşıyabilir:

Tipik çerçeve sözleşme, kapsamına aldığı münferit sözleşmeden önce veya en geç onlarla aynı anda akdedilir. Oysa münferit sözleşmeyi takiben akdedilen atipik bir çerçeve sözleşme de söz konusu olabilir.

Çerçeve sözleşmenin tipik modeli, birden çok münferit sözleşmeye uygulanacak esasları düzenlemesine rağmen; yalnızca bir münferit sözleşmenin bağlı olacağı esasları belirleyen atipik çerçeve sözleşmeler de akdedilebilir.

Çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı münferit sözleşmelerden oluşan geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisi düşünüldüğünde; genellikle tek bir çerçeve sözleşmenin varlığından bahsedilse de bu ilişkiye, birden fazla çerçeve sözleşmenin dahil edilebilmesi de mümkündür. Örneğin, münferit sözleşme veya sözleşmelerin tabi olacağı esasları belirleyen birden fazla çerçeve sözleşme akdedilebilir. Bir diğer örnekle, birden çok çerçeve sözleşmenin yer aldığı bir ilişkide, söz konusu çerçeve sözleşmelerden birinin bir diğerinin çerçevesi -bir diğer ifadeyle bir çerçeve sözleşmenin çerçeve sözleşmesi- olabilmesi de mümkündür. Bu ihtimalde çerçeve sözleşme, kendisine çerçeve olan diğer çerçeve sözleşme ile arasındaki ilişkide ‘münferit sözleşme’ rolü taşıırken, kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler) ile ilişkisinde çerçeve sözleşme olma vasfını sürdürür.

Tipik modelin aksine, münferit sözleşmenin asli edim yükümlülükleri, çerçeve sözleşmenin içeriğine dahil edilebilir. Bu sebeple, -tipik çerçeve sözleşme modelinin münferit sözleşmeye uygulanacak birtakım esasları belirleme amacı taşıdığı ancak ifa amacı taşımadığı kabulünün aksine- atipik bir çerçeve sözleşmenin, ifa amacı taşıyabilmesi de mümkündür.

Uygulamada sıklıkla karşılaşıldığı için ‘tipik’ olduğu ifade edilebilecek ‘münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran’ çerçeve sözleşme modelinin aksine, bu yönde bir borç doğurmayan -atipik- çerçeve sözleşmeler de akdedilebilir.

Tipik çerçeve sözleşmeler süreklilik unsuru taşıırken, sürekli bir borç ilişkisini beraberinde getirmeyen ve bu yönüyle de ‘atipik’ çerçeve sözleşmeler de akdedilebilir.

İzah edilen tüm tipik ve atipik çerçeve sözleşme modelleri, kendi içinde şu sınıflandırmalara tabi tutulabilir: ‘sürekli borç ilişkisi doğuran-doğurmayan’, ‘tek bir münferit sözleşmeyi kapsayan-birden çok münferit sözleşmeyi kapsayan’, ‘münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran-doğurmayan’, ‘münferit sözleşmeden önce-sonra veya münferit sözleşmeyle aynı anda akdedilen’, ‘münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini içeren-içermeyen’ çerçeve sözleşmeler.

Çerçeve sözleşmelerin tipik modelinin ötesinde atipik modeli ile de karşımıza çıkabileceği önerisine yöneltilebilecek potansiyel bir eleştirinin; ‘çerçeve sözleşmelerin ‘tipik’ özelliklerini ortadan kaldırdığı ve çerçeve sözleşmeleri ‘her şekilde’ akdedilebilir bir sözleşme modeline dönüştürdüğü’ olabileceği düşünülebilir. Kanaatimce bu yerinde bir eleştiri değildir çünkü ‘atipik’ çerçeve sözleşmelerin varlığını kabul etmek, çerçeve sözleşme kavramının kendine has özelliklerini ortadan kaldırmaz. Aksine, bir yandan zaten kendine has olan ‘tipik’ çerçeve sözleşmenin ötesinde, daha da kendine has ‘atipik’ çerçeve sözleşmelerin de akdedilebileceğini kabul ederek çerçeve sözleşme kavramının esnekliğini; bir yandan da hukuki ilişkinin formüle edilmesinde atipik çerçeve sözleşme modelinden yararlanmayı arzu eden taraf iradelerini korur.

Nihayet, ifade etmek gerekir ki ‘tipik ve atipik’ çerçeve sözleşmelerin, - birbirlerinden farklı özellikler arz etmelerine rağmen- ‘münferit sözleşmenin tabi olacağı esasları belirlemeleri’ yönüyle ortak paydada bulunduğu dikkate alınırsa bu işlevsel bütünlüğün⁵⁷², tüm çerçeve sözleşmeleri aynı çatı altında topladığı sonucuna varılır. Ancak bu sonuç, tipik-atipik çerçeve sözleşme kavramlarının pratik ve teorik faydasını ortadan kaldırmaz. Bu fayda şu şekilde açıklanabilir:

Öğreti, çerçeve sözleşmelere ilişkin hukuki meseleleri değerlendirirken, ‘tipik’ çerçeve sözleşme perspektifinden bakmış, ‘atipik’ çerçeve sözleşme modeli üzerinde yeterince durulmamıştır. Oysa çerçeve sözleşme kavramının, söz konusu ‘tipik’ kalıba hapsedilmesi kabul edilemez. Bir çerçeve sözleşmenin, -aksi hukuk düzenince emredici bir hükme tabi tutulmadıkça- tipik modele uygun şekilde akdedilmesini zorunlu kabul eden bir yaklaşım, çerçeve sözleşmeyi kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirmeyi arzu eden taraf iradelerini -ve bu sonucu destekleyen sözleşme özgürlüğünü- yok sayar. Bu gerekçelerle çerçeve sözleşme kavramının yalnızca ‘tipik’ çerçeve sözleşme modeli üzerinden değerlendirilmesi eksiktir. ‘Tipik çerçeve sözleşme’ modelinin aşılması ve çerçeve sözleşmeler üzerinde çalışırken -işbu çalışma boyunca amaçlanan şekilde- hem tipik hem de atipik çerçeve sözleşmelerin değerlendirilmesi gerekir. Bu farkındalık, çerçeve sözleşme öğretisinde -yeri geldikçe ifade edilen veya henüz öngörülemediği için değerlendirilemeyen- yeni problem ve çözümlerin kilometre taşı olabilir.

⁵⁷² Çerçeve sözleşme modelleri farklılaşsa da çerçeve sözleşme kurumu ile amaçlanan fonksiyonun aynı olduğuna ilişkin bkz. **von der Crone**, s. 247; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 51 ve s. 52.

§ 4- ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN ŞEKLİ VE SÜRESİ

I. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN ŞEKLİ

Çerçeve sözleşmenin şekli meselesinde üzerinde durulması gereken temel esasların sunulmasını takiben şu iki sorunun yanıtlanması gerekir:

‘Geçerlilik şekline tabi bir hukuki işlem çerçeve sözleşmenin içeriğine dahil ise, çerçeve sözleşme de söz konusu şekil şartına tabi midir?’ ve ‘Münferit sözleşme(ler) bir geçerlilik şekline tabi ise çerçeve sözleşme de aynı geçerlilik şekline tabi midir?’

Borçlar hukukuna hakim olan şekil serbestisi ilkesi (TBK m. 12), -kural olarak- çerçeve sözleşmeler için de geçerlidir ve çerçeve sözleşmenin akdinde esas olan, tarafların herhangi bir şekil şartına tabi olmaksızın serbest ve özgür olmasıdır.⁵⁷³

Geçerlilik ve ispat şeklinin kaynağı kanun veya taraf iradeleridir. Bir genel hüküm vasıtasıyla çerçeve sözleşmenin şekli öngörülmediğinden, kanuni bir geçerlilik veya ispat şeklinden bahsedilemez.⁵⁷⁴ Ancak elbette ki tarafların, çerçeve sözleşmeyi iradi bir geçerlilik şekline tabi tutmalarında bir sakınca yoktur (TBK m. 17/I).

Dar anlamda çerçeve sözleşmelerin şeklini düzenleyen bir genel hükmün mevcut olmaması sonucunda ilke şekil serbestisi olmakla birlikte; geniş anlamda bir sözleşme akdetme yöntemi olan çerçeve sözleşme modeli esas alınarak akdedilen bir

⁵⁷³ **Köroğlu**, s. 77; **Halıcı**, s. 25; **Keskin**, s. 14; **Konuralp, H. / Konuralp, A.:** *Borsa Uyuşmazlıkları*, Prof. Dr. Ali Bozer’e Armağan, Ankara 1998, s. 592; **Özbilen, A. B.:** *Sözleşmelerin Şekli ve Şekil Yönünden Hükümsüzlüğü*, İstanbul 2016, **Özbilen**, s. 25 vd.; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 91-92. Bayilik sözleşmeleri özelinde çerçeve sözleşmelerde şekil özgürlüğü için bkz. **Kochs**, s. 34 vd.

⁵⁷⁴ **Yılmaz**, s. 97.

sözleşme tipinin geçerliliğinin, kanuni bir düzenleme ile şekle tabi kılınabileceği de göz ardı edilmemelidir. Bu ihtimal özellikle de şekil şartlarının; güç, bilgi, deneyim, ihtiyaç vb. yönlerden biriyle zayıf olan tarafın korunmasında araç olmasının hedeflendiği kanuni düzenlemelerde söz konusu olabilir. Buna ilişkin somut bir örnek, SPK'nın mülga *Aracılık Faaliyetleri ve Aracı Kuruluşlara İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ'inin* (Seri: V, No: 46) ⁵⁷⁵, aracı kurumların çerçeve sözleşme yapma yükümlülüğünü düzeleyen 13. maddesinin ilk fıkrasında karşımıza çıkmaktadır. İlgili hüküm gereğince; *‘‘Aracı kurumlar müşterileriyle alım satıma aracılık, portföy yöneticiliği, yatırım danışmanlığı, repo- ters repo, türev araçların alım satımına aracılık, kredili menkul kıymet, açığa satış ve menkul kıymetlerin ödünç işlemi yapmaya başlamadan önce, yazılı bir sözleşme yapmak zorundadırlar.’’* Açıkça anlaşıldığı üzere, aracı kurumların akdedetme yükümlülüğü altında oldukları çerçeve sözleşmelerin geçerliliği yazılı şekil şartına tabi kılınmıştır.⁵⁷⁶

İradi şekil şartı bakımından; tarafların çerçeve sözleşmenin şekli üzerinde anlaşmaları halinde bu şekil -aksi kararlaştırılmadıkça- geçerlilik şeklidir. Örneğin taraflar, çerçeve sözleşmenin yazılı şekil şartına tabi olduğu hususunda anlaşmışlarsa, -bunun geçerlilik şartı olacağını belirtmemiş dahi olsalar- TBK m. 17 gereğince bu bir geçerlilik şartıdır. Oysa taraflar, kararlaştırdıkları şeklin geçerlilik şartı değil ispat şartı olduğunu belirtmişlerse, bu ihtimalde ise bir ‘delil sözleşmesi’ söz konusudur.

⁵⁷⁵ Söz konusu tebliğ ve çerçeve sözleşme yapma zorunluluğu hk. bkz. **Aydın, Sema:** Borsa İşlemlerinden Doğan Uyuşmazlıklar, İstanbul 2009, s. 66 vd.

⁵⁷⁶ Bu noktada, kanuni bir dayanağı olan şekil özgürlüğünün normlar hiyerarşisinde kanunun hiterarşik olarak altında bir hukuki enstrüman ile ortadan kaldırılıp kaldırılamayacağına ilişkin tartışmalara detaylı olarak değinilmemiş olsa da bu tartışmaların varlığına dikkat çekilmesi gerekir.

Doktrinde her ne kadar kavramsal olarak çerçeve sözleşmenin akdinde geçerlilik şekli aranmıyor olsa da sözleşmenin varlığına ve içeriğine yönelik ispat bakımından doğabilecek olası uyuşmazlıkları önleyebilmek için, en azından yazılı şekilde akdedilmesi önerilmektedir.⁵⁷⁷

Öğretide, “Çerçeve sözleşme taraflarının iradesinden sözleşmenin geçerliliğini bir şekle tabi tutmak istedikleri anlaşılmıyorsa, çerçeve sözleşmelerin ispat bakımından yazılı şekle tabi olduğunu kabul etmek gerekir.”⁵⁷⁸ önerisine de rastlanmıştır. Oysa ki kanaatimce bu yaklaşım yerinde değildir. Zira, ‘tarafların iradesinden sözleşmenin geçerliliğini bir şekle tabi tutmak istediklerinin anlaşılamaması’, doğrudan ‘iradi bir ispat şekli üzerinde anlaştıkları veya kanuni bir ispat şeklinin var olduğu ve bunun da yazılı şekil olduğu’ anlamına gelmez. Çerçeve sözleşmenin varlığı, içeriği ve kapsamı konusundaki uyuşmazlıkların baştan bertaraf edilebilmesi için yazılı şekilde akdedilmesi yönündeki öneriye gönülden katılmakla birlikte; çerçeve sözleşmeler için kanuni bir ispat şekli mevcut olmadığından -ve sair mevzuat da dikkate alındığında mevcut olmadığı sürece-, somut olayda taraflarca bir delil sözleşmesi akdedildiği sonucuna varılmadıkça, bir çerçeve sözleşmenin ispat açısından -yazılı veya resmi- şekle tabi olduğu ifade edilemez. Ancak, mevzuatta bu hususta bir eksikliğin varlığına kanaat getiriliyorsa, bu şekil şartının kanunda düzenlenmesini önermek⁵⁷⁹ kanaatimce daha sağlıklı bir çözüm olacaktır.

⁵⁷⁷ Yılmaz, s. 97; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 91. Dahası, fikrimce bu sebeptir ki **Gürzumar** da herhangi bir şekil şartı mevcut olmamasına rağmen franchise sözleşmeleri açısından “Uygulamada ise, anlaşılır nedenlerle, istisnasız olarak yazılı sözleşme tercih” edildiğini ifade etmektedir, bkz. **Gürzumar**, s. 30. Çerçeve sözleşmenin kendisinden beklenen ekonomik verimliliği yazılı şekilde akdedilmesi halinde sağlayabileceği de ifade edilmektedir, bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 138.

⁵⁷⁸ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 91.

⁵⁷⁹ Bkz. İkinci Bölüm, § 6 (Çerçeve Sözleşme Kurumunun TBK’da Düzenlenmesi Önerisi).

Uygulamada çerçeve sözleşmelerin sıklıkla yazılı şekilde akdedildiği dikkate alınarak, bu hususta bir örf-adet kuralının bulunduğu ifade edilmektedir.⁵⁸⁰ İş ilişkilerinde çerçeve sözleşmelerin sıklıkla yazılı akdedildiği gerçeği, bir örf-adet kuralının var olduğu sonucuna ulaşmayı haklı kılsa da çerçeve sözleşmelerin şekle tabi olduğu sonucunu doğurmaz. Tam da bu noktada ifade etmek gerekir ki -hemen yukarıda bilinçli olarak tercih edildiği üzere- çerçeve sözleşmelerin yazılı akdedilmesine yönelik bir örf ve adet ‘hukuku’ndan değil, ‘kuralı’ndan bahsedilmesi gerekir. Zira, alelade bir örf-adet kuralının, örf ve adet hukuku mertebesine yükselebilmesi için ‘uzun olarak nitelendirilebilecek bir zamandan beri istikrarlı olarak uygulanagelmesi’ şartını içeren ‘maddi unsur’ ile ‘toplumda ilgili kuralın uygulanacağına yönelik genel bir inanın var olması’ şartını içeren ‘manevi unsur’ tatmin edilmelidir.⁵⁸¹ Oysa çerçeve sözleşme kavramı, istikrarlı şekilde uygulandığından ve bu yönde toplumda bir inanın varlığından bahsedilemeyecek kadar yeni bir kavramdır. Hatta çerçeve sözleşme kavramının varlığı yönünde farkındalığın dahi tam olarak oluşmadığı ileri sürülebilir. Elbette eğer günün birinde, çerçeve sözleşmenin şekline ilişkin bir örf ve adet hukukunun varlığı kabul edilebilirse; o zaman çerçeve sözleşmelerin şekline ilişkin kanun boşluğunun söz konusu örf ve adet hukuku ile doldurulup doldurulamayacağına ve bu doğrultuda TMK

⁵⁸⁰ **Şen Doğramacı**, Çerçeve Sözleşmeler, s. 91.

⁵⁸¹ **Edis, S.:** Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri, Ankara 1997, s. 98 vd.; **İmre, Z.:** Medeni Hukuka Giriş, İstanbul 1980, s. 182-183; **Oğuzman, M. K.:** Medeni Hukuk (Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar), İstanbul 2024, p. 350 vd; **Tekinay, S. S.:** Medeni Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku, İstanbul 1992, s. 67; **İşıktaç, Y.:** Hukukun Kaynağı Olarak Örf ve Adet Hukuku, İstanbul 2004, s. 40 vd.; **Esener, T.:** Hukuka Giriş, İstanbul 2015, s. 132-133; **Akyol, Ş.:** Medeni Hukuka Giriş, İstanbul 2006, s. 301 vd.; **Demir, R.:** *Türk Medeni Hukuku’nun Yazılı Olmayan Kaynağı; Örf ve Adet Hukuku*, Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 5, S. 1, Nisan 2020, s. 1005-1006.

m. 1'in uygulama alanı bulması gerekip gerekmediğine ilişkin tartışmalar gündeme gelebilir ancak bugün için bu mesele bir anlam ifade etmemektedir.

Çerçeve sözleşmenin şekline ilişkin temel esasların açıklanmasını takiben yukarıda -meselenin en başında- işaret edilen iki sorunun cevaplandırılması gerekir.

‘Geçerlilik şekline tabi bir hukuki işlem çerçeve sözleşmenin içeriğine dahil ise, çerçeve sözleşme de söz konusu şekil şartına tabi midir?’ sorusu ile başlanırsa:

Bir görüş, çerçeve sözleşmenin, içeriğindeki işlemin tabi olduğu şekil şartına uygun akdedilmesi gerektiğini ifade ederek, çerçeve sözleşmenin de ilgili işlemin geçerlilik şartına tabi olduğunu kabul etmektedir.⁵⁸² Fikrimce, çerçeve sözleşmenin - bizzat kendisi kanuni veya iradi bir geçerlilik şartına tabi tutulmadıkça- içeriğinde barındırdığı bir başka hukuki işleme ilişkin şekil şartına uyma zorunluluğunun bulunmadığı kabul edilmelidir. Bir diğer ifadeyle, somut bir çerçeve sözleşme için kanuni bir geçerlilik şartı öngörülmemiş ve taraflarca iradi bir geçerlilik şartı da belirlenmemişse, ilgili çerçeve sözleşmenin geçerliliği -içeriğinde şekil şartına tabi bir başka hukuki işlem mevcut olsa dahi- şekil şartına tabi değildir. Söz konusu şekil şartı, çerçeve sözleşmenin tamamı için değil ait olduğu hukuki işlem için geçerlidir ve öngörülen geçerlilik şekline aykırılığın, çerçeve sözleşmenin tamamını etkilediği sonucuna varılamaz. Söz konusu şekle uyulmaması halinde; çerçeve sözleşmenin içeriğindeki şekle tabi hukuki işlem ile çerçeve sözleşmenin diğer hükümlerinden oluşan bütün birbirinden ayrı düşünülmeli, çerçeve sözleşme diğer hükümleri ile geçerliyken, içeriğindeki şekle tabi hukuki işlem geçersiz kabul edilmelidir. İçinde

⁵⁸² Yılmaz, s. 98; Ayrancı, s. 111; Fikentscher / Heinemann, s. 85; Kırca Ç., -aynı yönde- franchise sözleşmesinin patent veya marka lisansına ilişkin hükümler içermesi halinde, bu sözleşmenin patent veya marka lisans sözleşmesine ilişkin şekle uyularak akdedilmesi gerektiği görüşündedir, bkz. Kırca Ç., s. 34-35.

bulunulan bu hukuki durum -kural olarak⁵⁸³- bir ‘kısmi hükümsüzlük’ halidir. Aynı yönde, bir çerçeve sözleşme modeli olarak işaret edilen franchise sözleşmelerinde olduğu gibi, lisans konusu yapılması şekle tabi bir gayrimaddi malın kullandırılmasının da çerçeve sözleşmenin içeriğine dahil edilmesi halinde, lisans sözleşmesine ilişkin şekil şartlarına uyulmamasının tüm franchise sözleşmesini geçersiz hale getirmediği ancak söz konusu şekle tabi hükümlerin geçersizliğinin gündeme geleceği ve fakat TBK m. 27/II c.2 (EBK m. 20/II c. 2)’nin uygulanmasıyla sözleşmenin tamamının kesin hükümsüz olabileceği sonucuna varılmaktadır.⁵⁸⁴

Yanıtlandırılan söz konusu sorunun pratik bir uygulaması, önsözleşme karakteri taşıyan (sözleşme akdetme borcu doğuran) çerçeve sözleşmelerin tabi tutulacağı geçerlilik şekli bakımından karşımıza çıkar. Bir görüşe göre çerçeve sözleşme önsözleşme karakteri taşıyor ve münferit sözleşmenin akdi borcunu doğuruyorsa; önsözleşmenin esas sözleşmenin şekline tabi olması sebebiyle, çerçeve sözleşmenin, aynı zamanda esas sözleşme niteliği taşıyan münferit sözleşmenin⁵⁸⁵ geçerlilik şekline tabi tutulması gerektiği ifade edilmektedir.⁵⁸⁶ Örneğin, tarafların ifa şartları ve -önsözleşme niteliğinde- mutlak bir teslimat yükümlülüğü üzerinde anlaştıkları bir tedarik çerçeve sözleşmesinin şekli, -gelecekte akdedilecek satım sözleşmesini hedef alan bir önsözleşme rolü de söz konusu olacağından- esas sözleşme niteliği taşıyan satım sözleşmesinin şekline tabi olacaktır.⁵⁸⁷ Görüldüğü gibi bu

⁵⁸³ bkz. TBK 27/II c. 2.

⁵⁸⁴ **Gürzumar**, s. 31-32.

⁵⁸⁵ Belirtmek gerekir ki çerçeve sözleşmenin akdedilmesi borcunu doğurduğu ve bu yönüyle ‘esas sözleşme’ niteliği taşıyan sözleşme ilişkisi; münferit sözleşme olabileceği gibi, münferit sözleşme niteliği taşımayan bağımsız bir sözleşme de olabilir.

⁵⁸⁶ Aynı yönde, **Yılmaz**, s. 98; **Ayrancı**, s. 111.

⁵⁸⁷ **Ayrancı**, s. 111. Münferit sözleşmeyi akdetme borcunun çerçeve sözleşmenin zorunlu unsuru olduğunu kabul eden görüş esas alınarak çerçeve sözleşmenin ‘önsözleşme’ niteliğini de haiz olduğu sonucuyla birlikte, asıl sözleşmenin şekline tabi olduğu yönünde -franchise sözleşmeleri özelinde- bir yaklaşım örneği için bkz. **Güçlü**, s. 45.

görüşün benimsenmesi halinde; ‘Geçerlilik şekline tabi bir hukuki işlem çerçeve sözleşmenin içeriğine dahil ise, çerçeve sözleşme de söz konusu şekil şartına tabi midir?’ sorusuna olumlu cevap verilir ve çerçeve sözleşmenin geçerli olabilmesi için, içine dercedilmiş önsözleşmenin geçerlilik şekline uyması aranmış olur. Oysa kanaatimce, söz konusu soruya -hemen yukarıda- verilen cevap doğrultusunda çözüm şöyle olmalıdır: Söz konusu şekil şartı, çerçeve sözleşmenin tamamının değil; sadece münferit sözleşmenin akdedilmesi borcunu doğuran ve çerçeve sözleşmeye önsözleşme karakteri kazandıran hükmünün geçerliliği için söz konusudur. Bu şekil şartına uyulmaması, -kural olarak- çerçeve sözleşmenin tamamını geçersiz hale getirmez ama çerçeve sözleşmenin içine dercedilmiş önsözleşmeye ait bu hükmün şekle aykırılık sebebiyle geçersizliği, TBK m. 27/II c.2’nin uygulanmasını gerektiriyorsa sözleşmenin tamamı kesin hükümsüz hale gelebilir.

Çerçeve sözleşmenin şekline ilişkin yanıtlanması gereken ikinci soru, **‘Münferit sözleşme(ler) bir geçerlilik şekline tabi ise⁵⁸⁸ çerçeve sözleşme de aynı geçerlilik şekline tabi midir?’** sorusudur. Bir görüşe göre, çerçeve sözleşmenin -münferit sözleşmeden önce akdedildiği kabulünden hareketle- işin doğası gereği kendisinden sonra akdedilecek ve henüz var olmayan münferit sözleşmeyi değiştirme, ortadan kaldırma veya onunla çelişme ihtimali mevcut olmadığından, münferit sözleşmenin şekle tabi olması, çerçeve sözleşmenin de TBK m. 13 kapsamında aynı şekilde akdedilmesi zorunluluğunu doğurmaz.⁵⁸⁹ Bu görüş, münferit sözleşmeden önce aldedilen çerçeve sözleşmeler açısından yerinde olsa da münferit sözleşmeyi

⁵⁸⁸ Uygulamada genellikle münferit sözleşmenin, akdedilmesini zorlaştıracak şekil şartlarına tabi tutulmadığı ve münferit sözleşmenin şekline ilişkin düzenlemelere çerçeve sözleşmede yer verilebileceği yönünde bkz. **Hoffbauer**, s. 68.

⁵⁸⁹ **Yılmaz**, s. 98; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 92, dn. 422.

takiben akdedilen çerçeve sözleşmeler açısından eksiktir. Münferit sözleşmeyi takiben akdedilen bir çerçeve sözleşme söz konusuysa, TBK m. 13 gereğince çerçeve sözleşmenin içeriği değerlendirilmeli; şekle tabi münferit sözleşmenin hükümlerini değiştiren, ortadan kaldıran veya onunla çelişen hükümler içeriyorsa -çerçeve sözleşmenin yine tamamının değil- sadece bu hükümlerin geçerliliğinin, ilgili münferit sözleşmenin şekil şartına tabi kabul edilmesi gerekir. Zira aksinin kabulü, TBK'nın 13. maddesinin yok sayılması anlamına gelir.

Çerçeve sözleşmelerde 'senetle ispat zorunluluğunun' uygulaması üzerine de düşünülmelidir. Temel bir usul hukuku kuralı olarak, yapıldıkları zaman miktar ve değerleri hukuk düzeninin her sene belirlemiş olduğu sayısal değeri aşan hakların *“doğumunun, düşürülmesinin, devrinin, değiştirilmesinin, yenilenmesinin, ertelenmesinin, ikrarının ve itfasının”* senetle ispat edilmesi gerekir.⁵⁹⁰ Her ne kadar kural olarak çerçeve sözleşmenin ispatı şekle tabi olmasa da çerçeve sözleşmenin içeriğinde maddi değeri senetle ispat sınırını aşan bir hakkın *“doğumunun, düşürülmesinin, devrinin, değiştirilmesinin, yenilenmesinin, ertelenmesinin, ikrarının ve itfasının”* mevcut olması halinde, söz konusu olgunun ispat edilebilmesi için senetle ispat kuralının tatmin edilmesi gerekir. Bu ihtimalde, elbette bizzat çerçeve sözleşmenin varlığı ve içeriğindeki tüm hükümlerin ispatı için değil, sadece senetle ispat kuralının kapsamındaki maddi vakıaların ispatı açısından senetle ispat mecburiyeti gündeme gelir.

Nihayet, zikredilmesi gereken son bir mesele, çerçeve sözleşmenin şeklinin bir hukuk politikası sorunu olduğu ve yapılacak seçimin 'işlem maliyetlerinin azaltılması'

⁵⁹⁰ Bkz. HMK m. 200

ile ‘hukuki belirlilik’ menfaatleri arasında bir seçim yapılması anlamına geleceği gerçeğidir. Şekil serbestisi, çerçeve sözleşmenin akdedilmesi sürecini daha kolay, ucuz ve hızlı hale getirerek işlem maliyetlerini azaltır. Oysa çerçeve sözleşmenin şekle tabi tutulması, -özellikle de resmi şeklin söz konusu olması- her ne kadar çerçeve sözleşmenin akdi sürecini -nispeten daha- zor, maliyetli ve yavaş bir hale getirse de çerçeve sözleşmenin varlığı, kapsamı ve içeriği hakkında gelecekte doğması muhtemel uyuşmazlıkların şimdiden bertaraf edilebilmesini sağlayacağından gelecekte doğabilecek uyuşmazlık maliyetlerini azaltacak ve dahası çerçeve sözleşmenin beraberinde getirdiği hukuki güvenlik ilkesine katkıda bulunacaktır. Kanaatimce çerçeve sözleşmenin varlığına, geçerliliğine ve içeriğine ilişkin soru işaretlerini minimuma indirebilmek, ihtilaflarda ispat kolaylığı sağlamak ve belirsizliklerden doğabilecek dezavantajları daha yolun başında engelleyebilmek gayesiyle -doktrinde de önerildiği üzere-çerçeve sözleşmenin geçerliliğinin -nispeten- daha pratik ve maliyetsiz bir şekil şartı olan yazılı şekil şartına tabi tutulması yerinde olacaktır.⁵⁹¹

II. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN SÜRESİ

Aydınlatılması gereken soru işaretlerinden bir diğeri, çerçeve sözleşmenin bağlayıcı olacağı (yürürlükte kalacağı) sürenin⁵⁹² tespit edilmesidir. Bir çerçeve sözleşme, bağlayıcı olacağı süre dikkate alındığında belirli veya belirsiz süreli bir sözleşme olarak akdedilebilir. Örneğin, tarafların temerrüt halinde uygulanmak üzere

⁵⁹¹ Bkz. İkinci Bölüm, § 6 (*Çerçeve Sözleşme Kurumunun TBK’da Düzenlenmesi Önerisi*).

⁵⁹² Bir sözleşmenin belirli bir süre için bağlayıcı olacağının taraflarca kararlaştırılması (örneğin uygulanmasının 5 yıl ile sınırlı olacağı yönünde taraflarca mutabakata varılması) ile sürekli borç ilişkisi niteliği taşıması birbirinden farklıdır. Burada açıklanan çerçeve sözleşmenin ne kadar bir süre için bağlayıcı olacağı meselesidir, aynı yönde bkz. **Barlas**, s. 820. Gerçekten de çerçeve sözleşmenin ne süre ile bağlayıcı olacağı sorunu ve bu kapsamda “belirli süreli-belirsiz süreli çerçeve sözleşme” ayrımı ile bir çerçeve sözleşmenin “sürekli edimli – ani edimli çerçeve sözleşme” olma vasfı birbirine karıştırılmamalıdır. Sözleşmenin süresinin belirlenmesi sorunu, sadece sürekli borç ilişkilerinde söz konusu olmaz.

gecikme faizini ve cezai şartları belirledikleri bir çerçeve sözleşmenin 5 yıl süre ile uygulanması konusunda karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile açıkça anlaşmaları halinde belirli süreli bir çerçeve sözleşmenin varlığından söz edileceği gibi; ne süre ile uygulanacağı konusunda bir belirleme yapmayarak, bu hususta tamamen sessiz kaldıkları belirsiz süreli bir çerçeve sözleşmenin akdedilmesi de mümkündür. Çerçeve sözleşmenin belirli veya belirsiz süreli bir sözleşme olarak nitelendirmesi pratik sonuçlarını; başvurulacak fesih usulü açısından ve sürenin sona ermesinin, sözleşmenin kendiliğinden sona erme sebeplerinden biri olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği⁵⁹³ yönünden gösterir.

Sözleşme süresinin tarafların istek ve ihtiyaçlarına uygun belirli bir süre ile sınırlandırılması ve bu doğrultuda sözleşmenin kararlaştırılan bir süre için kurulmasıyla, uygulamada sıklıkla karşılaşılabılır.⁵⁹⁴ Belirli süreli bir çerçeve sözleşmede, söz konusu sürenin dolması halinde sözleşme ilişkisinin kural olarak kendiliğinden sona ereceği kabul edilse de uygulanmasına süresi sona ermesine

⁵⁹³ Bkz. Üçüncü Bölüm, § 2, X, B, 7 (*Sona Ermesi ve Sonuçları Açısından / Taraflarca Kararlaştırılan Sürenin Sona Ermesi*).

⁵⁹⁴ Çerçeve sözleşmelerin taraflarca kararlaştırılan bir süre için akdedildiği yönünde yaygın uygulamayı örneklemek için:

Barter üyelik sözleşmesi ve tek satıcılık sözleşmesinin çoğunlukla 1 yıl veya 5 yıllık akdedildiği yönünde bkz. **Belen**, s. 172; **Tandoğan** (Özel Borç İlişkileri), s. 5; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 151.

Tam zamanında tedarik sözleşmelerinin genellikle 1 yıllık süre için kurulduğu yönünde (ve azami süre hk. tartışmalar için) bkz. **Korkmaz**, s. 193.

Franchise sözleşmelerinin de -genellikle- belirli bir süre için akdedildiği yönünde bkz. **Baudenbacher, C.:** *Die Behandlung des Franchisevertrages im Schweizerischen imeuropäischen Recht*, Neue Vertragsformen der Wirtschaft: Leasing, Factoring, Franchising, Bern Stuttgart Wien, 1992, s. 379; **Gürzumar**, s. 169; **Martinek**, s. 323; **Kırca Ç.**, s. 171; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 151.

Borsa opsiyon sözleşmelerinde de sıklıkla sözleşme süresine ilişkin kayıtlara yer verildiği yönünde bkz. **Halıcı**, s. 93.

Tek satıcılık ve franchise sözleşmelerinde uygulamada sıklıkla sözleşmenin sona erdirilmesi için taraflarca fesih bildirim süresi belirlendiği ve süresinde yapılmayan fesih bildirimi sonucunda sözleşmenin kendiliğinden belirsiz süreli sözleşmeye döneceği -uzayacağı- yönünde bkz. **Gürzumar**, s. 169; **Kırca Ç.**, s. 172; **Martinek**, s. 324; **Tandoğan** (Özel Borç İlişkileri), s. 53; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 151-152.

rağmen devam edilmesi halinde sözleşme ilişkisinin belirsiz süreli bir sözleşmeye dönüşmesi de ihtimal dahilindedir.⁵⁹⁵

Belirli ve belirsiz süreli olarak akdedilebileceği ifade edilen çerçeve sözleşmelerin bağlayıcı olacağı süre kapsamında şu meseleler üzerinde düşünülmelidir:

Sözleşme özgürlüğü ilkesinden hareketle tarafların, çerçeve sözleşmenin bağlayıcı olacağı süreyi serbestçe belirleyebileceklerine şüphe olmasa da bu ‘serbestçe belirleme’nin hukuken bir sınırı olup olmadığı; bu kapsamda çerçeve sözleşmenin ilanihaye ve/veya objektif anlamda oldukça ‘uzun’ olarak nitelendirilecek bir süre için bağlayıcı olacağı yönünde bir anlaşmanın hukuki geçerliliği üzerine düşünülmesi gerekir. İlk bakışta, mademki çerçeve sözleşme kapsamına aldığı münferit sözleşme akdedilene kadar uygulama alanı bul(a)mamakta, o zaman çerçeve sözleşmenin de ilanihaye ve/veya objektif anlamda oldukça uzun olarak nitelendirilebilecek bir süre için akdedilmesinin bir zararı olmayacağı, zira çerçeve sözleşmenin taraflar münferit sözleşmeyi akdedene kadar uygulama alanı bulmayacağı ve tarafların eğer çerçeve sözleşme ile bağlı kalmak istemiyorlarsa münferit sözleşmeyi zaten akdetmeyecekleri düşünülebilir. Oysa bu yaklaşım hem çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeyi takiben de akdedilebileceği hem de çerçeve sözleşmelerin, ‘münferit sözleşmede uygulanmak amacıyla üzerinde mutabık kalınan esaslara uyulması’ yönünde bir bağlılık yarattığı gerçeğini görmezden gelir. Tarafların bir bağlılık altına girecekleri sürenin dürüstlük kuralınca kabul edilemeyecek ölçüde uzun olmasını kişilik hakkının

⁵⁹⁵ Yılmaz, s. 144; İşgüzar (Tek Satıcılık), s. 143; Korkmaz, s. 194; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 159.

ihlali olarak değerlendiren modern hukuk sistemleri bu sonucu tasvip etmez. Bu sebeple belirli süreli akdedilecek çerçeve sözleşmenin ‘en fazla ne kadar süre ile bağlayıcı olacağı’nın aydınlatılması gerekir. Benzer şekilde, tarafların çerçeve sözleşmenin bağlayıcı olacağı süre konusunda bir belirleme yapmamaları ve böylece çerçeve sözleşmenin belirsiz süreli akdedilmesinde mutabık kalmaları halinde, bu mutabakatın kişilik haklarına aykırı olmaması için yine çerçeve sözleşmenin en fazla ne kadar süre ile bağlayıcı olacağı sorusunun cevaplandırılması gerekir.

Taraflar, sözleşme özgürlüğü kapsamında çerçeve sözleşmenin süresini sayısal bir değerle değil; çerçeve sözleşme vasıtasıyla ulaşmayı hedefledikleri amacı (bu kapsamda organize etmeyi hedefledikleri ilgili projeyi/çalışmayı) esas alarak da belirleyebilirler. Örneğin, ilgili çerçeve sözleşmenin, planlanan inşaat projesi tamamlanana kadar bu proje kapsamında akdedilecek tüm münferit sözleşmeleri kapsayarak son münferit sözleşme de ifa edilene kadar yürürlükte kalacağı, yönünde anlaşılabilirler. Çerçeve sözleşmenin bağlayıcı olacağı süreyi bu yöntem ile belirleyen tarafların, ilgili projenin asgari ve azami olmak üzere ne sürede tamamlanacağına ilişkin -yaklaşık da olsa- bir öngörülerinin olması beklenir. Bu öngörü maddi gerçeklikle de uyuşur ve çerçeve sözleşme, tarafların tahmin ve arzu ettikleri süre ile sınırlı olarak yürürlükte kalırsa, hukuki bir sorun gündeme getirmez. Ancak söz konusu proje, tarafların öngördüklerinden uzun bir süre zarfına yayılmış ve tarafların çerçeve sözleşme ile ‘hala’ bağlı olmalarının hakkaniyete aykırı kabul edilebileceği ölçüde değişikliği beraberinde getirdiyse, çerçeve sözleşmenin bağlayıcılığı için mutabık kalınan süre dolmamasına (zira ilgili proje/çalışma sona ermemesine) rağmen, sözleşmenin hala bağlayıcı kabul edilip edilemeyeceği; bu kapsamda çerçeve sözleşmenin süresinin sayısal olarak değil, bir amaç ile bağlantılı olarak belirlenmesi

halinde, bu mutabakatın hakkaniyete aykırı sonuçlar doğurmaması için söz konusu çerçeve sözleşmenin en fazla ne kadar süre ile bağlayıcı kabul edileceğinin de değerlendirilmesi gerekir.

Yukarıda tespit edilen tüm bu sorunlar birbiriyle bağlantılı olduğundan bir arada ele alınmaları yerindedir. Çerçeve sözleşmenin süresinin belirlenmesinde mutlak bir özgürlük alanının kabul edilmesi, çerçeve sözleşmelerin kişilik haklarını ihlal edecek derecede belirsiz ve uzun bir gelecek için akdedilmesine sebebiyet vererek kavramın kelepçeleme sözleşmesi vasıtası haline gelmesi tehlikesini doğurabilir. Çerçeve sözleşmenin ilanihaye veya dürüstlük kuralınca katlanılması beklenebilecek süreden daha uzun bir süre için bağlayıcı kabul edilmesi, hukuki belirlilik ilkesiyle de bağdaşmayacağından çerçeve sözleşmenin süresinin şu makul ölçütler esas alınarak belirlenmesi gerekir: Süre sınırlaması bakımından ilgili sözleşmeye ilişkin emredici bir kanun hükmünün mevcut olup olmadığı, TMK m. 23, TBK m. 27, dürüstlük kuralı (TMK m. 2). Öncelikle çerçeve sözleşmenin süresini -asgari veya azami yönden- belirleyen emredici bir hükmün varlığı halinde şüphesiz ilgili kanun hükmüne uyulması gerekir. Böyle bir hükmün yokluğunda; TMK 23, TBK 27 ve dürüstlük kuralı ışığında, çerçeve sözleşmenin bağlayıcı kabul edilebileceği azami sürenin aşılp aşılmadığının değerlendirilmesi gerekir. Bu değerlendirme nisbidir. Öyle ki örneğin; 40 yıl gibi uzun bir süreye yayılan yap-işlet-devret ilişkisine uygulanacak birtakım esasları ortaya koymayı amaçlayan bir çerçeve sözleşmenin, dürüstlük kuralı gereğince katlanılamayacak kadar uzun olduğu sonucuna varılmazken; bir tüketici ile satıcı arasındaki çerçeve sözleşmenin 15 yıl boyunca bağlayıcı kabul edilmesi, dürüstlük kuralınca katlanılamayacak ölçüde uzun kabul edilebilir.

Öte yandan çerçeve sözleşmenin süresi bir amaç (bu kapsamda bir projenin/çalışmanın sona ermesi) esas alınarak belirlendiyse, çerçeve sözleşmenin muhakkak söz konusu amacın gerçekleşmesi anına kadar yürürlükte kalacağı sonucuna varılması -kimi zaman- hakkaniyete aykırı bir sonuç doğurabilir. Öyle ki bu ihtimalde, dürüstlük kuralı gereğince taraflarca öngörüleebilecek ve katlanılabilecek süre dikkate alınarak, çerçeve sözleşmenin tarafları -güven teorisi ile de paralel şekilde- bu süreyle sınırlı olarak bağlayacağı sonucuna varılabilir.

Nihayet, çerçeve sözleşmenin bağlayıcı kabul edilebileceği süreden daha uzun bir süre için akdedilmesi halinde bu problem, ‘sözleşmenin bağlayıcı kabul edilebileceği süreyi aşan kısmının geçersizliği’ kabul edilerek⁵⁹⁶ çözülür. Yukarıda izah edilen açıklamalar doğrultusunda bu süre nisbidir; her somut çerçeve sözleşme için ayrıca değerlendirilmesi gerekir.

§ 5- ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN KLASİK BORÇLAR HUKUKU SÖZLEŞMELERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Çerçeve sözleşmeler, özünde şüphesiz birer ‘sözleşme’ olmaları sebebiyle; klasik borçlar hukuku sözleşmelerine benzerlik gösterse ve sözleşme niteliği dikkate alındığında hukuk düzeninin sözleşme ilişkilerini düzenleyen -genel- hükümlerine tabi tutulacakları tartışmasız olsa da⁵⁹⁷ çerçeve sözleşmelerin kendine has yapısının, klasik borçlar hukuku sözleşmeleri ile karşılaştırıldığında hatırı sayılır farklılığı beraberinde

⁵⁹⁶ Yılmaz, s. 133; Şimşek, s. 219-220; Seliçi, s. 219.

⁵⁹⁷ Hoffbauer, s. 15 ve s. 19; Maurenbrecher, s. 183; Yılmaz, s. 27 ve s. 88; Aliyeva, s. 36; Köroğlu, s. 92; Yıldırım Soysal, s. 98; Aliyeva, Z.: Sermaye Piyasasında Aracı Kurumlar ve Halka Arza Aracılık Sözleşmeleri, T.C. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sermaye Piyasaları ve Ticaret Hukuku Yüksek Lisans Programı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019.

getirdiği; bu yönüyle de klasik borçlar hukuku sözleşmeleriyle aynı kümeye dahil edilemeyecekleri ifade edilmektedir.⁵⁹⁸

Klasik borçlar hukuku sözleşmeleri ile karşılaştırılarak, çerçeve sözleşmelerin ‘kendine has’ bir dinamiğe sahip olma vasfının değerlendirileceği meseleler şunlardır:

Çerçeve sözleşmeyi, klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden ayıran en temel mesele ‘hukuki niteliği’dir.⁵⁹⁹ Zira çerçeve sözleşmenin hukuki niteliğinin ‘dar’ ile ‘geniş’ anlamda değerlendirilmesi ve hem ‘borç doğuran bir sözleşme’, hem de ‘bir sözleşme akdetme yöntemi’ vasfı, onu klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden ayırır. Bu doğrultuda klasik borçlar hukuku sözleşmeleri kavramsal düzlemde ‘isimli-isimsiz’, ‘sürekli-ani edimli’ vb. sınıflandırmalara tabi tutulabilirken bu durum, çerçeve sözleşme kavramı için gündeme gelemez çünkü çerçeve sözleşme, -hukuk düzeninin sınırları içerisinde- akla gelen -ve hatta gelmeyen- tüm sözleşme tiplerinin formüle edilmesinde başvurulabilen bir sözleşme akdetme yöntemidir. Bu sınıflandırmalara tabi tutulacak olan soyut düzlemde çerçeve sözleşme kavramı değil, bizzat somut olayda akdedilen ‘somut çerçeve sözleşme’dir.

Çerçeve sözleşmeler ve klasik borçlar hukuku sözleşmeleri karşılaştırılırken, ‘asli edim yükümlülüğü’ kavramının çerçeve sözleşmelerde taşıdığı rolün de (hem ‘var olup olmadığı’ hem de ‘kendine özgü özellikleri’) perspetifinden değerlendirilmesi gerekir. Fikrimce, asli edim yükümlülüğü kavramı açısından klasik borçlar hukuku

⁵⁹⁸ Zaki, s. 1043; Uyan, s. 1129; Aliyeva, s. 35-36; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 46-47; Boğa, s. 210; Halıcı, s. 24; Yıldırım Soysal, s. 98.

Tercier / Pichonnaz / Develioğlu’nun çerçeve sözleşmeleri “*Bazı Özel Sözleşme Tipleri*” başlıklı bölümde “*Üç Farklı Sözleşme Tipi*” alt başlığında incelemesi de söz konusu yazarlarca çerçeve sözleşmelerin, klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden ayrı tutulduklarını gösterir, bkz. Tercier / Pichonnaz / Develioğlu, §17, N. 984.

⁵⁹⁹ Bkz. Birinci Bölüm, § 2 (Çerçeve Sözleşmelerin Hukuki Niteliği).

sözleşmeleri ile çerçeve sözleşmeler arasındaki farklılığın sebebi, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğüne sahip olmaması değil; sahip olduğu asli edim yükümlülüğünün kendine has karakteridir. Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünü klasik borçlar hukuku sözleşmelerinin asli edim yükümlülüklerinden ayıran ve onu kendine özgü hale getiren bu özellikler ise ayrıca değerlendirilmiştir⁶⁰⁰ ve tekrara düşmemek gayesiyle ilgili başlığa atıf yapmakla yetinilecektir. Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünü ‘kendine has’ hale getiren tüm bu özelliklerin, çerçeve sözleşmeyi klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden farklılaştırdığı şüphesizdir.

Çerçeve sözleşmeyi klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden ayıran kendine özgü yapı, yükümlülüklerin ve bunlara aykırılığın sözleşmeler arasındaki etkisi açısından da gündeme gelir. Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki işlevsel bağın ve çerçeve sözleşmenin ortaya koyduğu kendine özgü yapının bir sonucu olarak; sözleşmelerin yükümlülükleri, bir diğer sözleşme bünyesinde de rol oynayabilir ve böylece adeta bir yapbozun eksik parçası gibi ilgili sözleşmeyi tamamlayabilir ve dahası, sözleşme bünyesindeki bir yükümlülüğün ihlali bir diğer sözleşmeye sirayet edebilir. İşbu çalışmada izah edilen; ‘dar anlamda çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünün, münferit sözleşme(ler) bünyesinde yan borç niteliği taşıması’ ve ‘dar anlamda çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğüne aykırılığın, münferit sözleşme(ler) bünyesinde yan borcun ihlali sonucu doğurması’ bunun bir örneğidir.⁶⁰¹ Oysa, klasik borçlar hukuku sözleşmelerinde, -kural olarak- sözleşme ilişkisinin içeriğindeki bir hüküm yalnızca ilgili sözleşme ilişkisinde

⁶⁰⁰ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, B (*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü*).

⁶⁰¹ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, F (*Asli Edim Yükümlülüklerine Aykırılığın Hukuki Sonuçları*).

uygulama alanı bulurken, bu yükümlülüğe aykırılık da yalnızca söz konusu sözleşme ilişkisinde hukuki sonuçlarını doğurur.

Öğretide çerçeve sözleşmeyi klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden ayıran bir diğer hususun belirlilik ilkesiyle bağlantılı olduğu; çerçeve sözleşmenin kurulabilmesi için -klasik borçlar hukuku sözleşmelerinin aksine- sözleşmenin esaslı unsurlarının belirli veya belirlenebilir olması şartının aranmadığı ifade edilir.⁶⁰² Bu kabulden hareket edildiğinde, belirlilik ilkesinin çerçeve sözleşmeler özelinde -klasik borçlar hukuku sözleşmelerine kıyasla- ‘daha esnek’ kabul edildiği ve hatta çerçeve sözleşmelerin ‘edim yükünün belirli veya en azından belirlenebilir olmasına ilişkin genel kuralın istisnası’ olduğu izlenimi yaratılmaktadır. Dahası, çerçeve sözleşmede tarafların edim yükümlülüklerinin belirli veya en azından belirlenebilir şekilde düzenlenmemesinin, bir sözleşmeyi çerçeve sözleşme olarak nitelendirebilmek için -kavramın doğası gereği- ‘*kavramsal bir zorunluluk*’ olduğu; aksi takdirde klasik bir borçlar hukuku sözleşmesinin söz konusu olacağı da ifade edilmektedir.⁶⁰³ Oysa fikrimce, -yukarıda ayrıca izah edildiği gibi⁶⁰⁴- çerçeve sözleşmenin kurulmasında belirlilik ilkesi değerlendirilecekse, belirli veya belirlenebilir olup olmadığı tespit edilecek edim yükümlülüğü, münferit sözleşmenin değil; çerçeve sözleşmenin edim yükümlülüğü olmalıdır. Münferit sözleşmenin hiçbir edim yükümlülüğü belirli veya belirlenebilir olmasa dahi⁶⁰⁵ çerçeve sözleşme, -TBK m. 1/I uyarınca- tarafların

⁶⁰² Bkz. İkinci Bölüm, § 1, II (*Çerçeve Sözleşmenin Kurulmasında Belirlilik İlkesi*).

⁶⁰³ **Barlas**, s. 813; **Uyan**, s. 1134; **Ayrancı**, s. 110. **Weber** de benzer yönde ilişkinin somutlaştırılmasının bilinçli olarak münferit sözleşmeye bırakılmasının sözleşmelerin akdinde belirlilik ilkesine aykırılık teşkil etmediği gibi, çerçeve sözleşmenin doğasına da daha uygun olduğunu ifade etmektedir, bkz. **Weber**, s. 413.

⁶⁰⁴ Bkz. İkinci Bölüm, § 1, II (*Çerçeve Sözleşmenin Kurulmasında Belirlilik İlkesi*).

⁶⁰⁵ Çerçeve sözleşmelerin akdi sırasında münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerinin belirli veya belirlenebilir olmaması bir zorunluluk değil, sadece kurumun doğası gereği sıklıkla karşılaşılan senaryodur. Öyleki taraflar -genellikle- münferit sözleşme bünyesinde henüz bir belirleme yap(a)madıklarından ve bir anlaşma sağla(ya)madıklarından, münferit sözleşme ilişkisine yönelik tam

karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarının bulunduğu an kurulmuş sayılır çünkü bu senaryoda belirlilik ilkesi çerçeve sözleşmenin değil münferit sözleşmenin akdedilmesine engel olur. Çerçeve sözleşme kendine özgü asli edim yükümlülüğünü ve bununla birlikte kendi esaslı unsurlarını içermekte ve somut asli edim yükümlülüğü, belirli veya belirlenebilir olma şartını zaten tatmin etmektedir.⁶⁰⁶ Nihayet, çerçeve sözleşmenin, belirlilik ilkesine istisna bir düzen sunduğu (onu esnettiği) ve bu yönüyle klasik borçlar hukuku sözleşmelerine kıyasla farklı bir düzen getirdiği ifade edilemez.

Çerçeve sözleşmeyi klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden ayıran bir diğer farklılık amacıdır. Klasik borçlar hukuku sözleşmelerinin amacı, taraflara bir borç yükleyerek edim değişimini konu almakken; çerçeve sözleşmelerde -esas (birincil)- amaç bu değil; münferit sözleşme ilişkisinin tabi olacağı esaslar üzerinde hukuken bağlayıcı bir zeminde mutabık kalınmasıdır.⁶⁰⁷ Bu farklılığı ortaya koyan bir tespit ile, “*Alışılmış sözleşmeler borç doğuran birer anlaşmayken çerçeve sözleşmelerin normlar üreten bir sözleşme*”⁶⁰⁸ olmasıdır.

Çerçeve sözleşme kendine has özellikleri sayesinde, klasik borçlar hukuku sözleşmelerinde karşılaşılmayan şekilde, bireysel sözleşme ile standart sözleşme modellerinin bir arada uygulanabilirliğini sağlar. Öyle ki çerçeve sözleşme bireysel bir sözleşme olarak akdedilse (standart sözleşme niteliği taşımasa) bile; çerçeve hükümler, kapsamına aldığı her bir münferit sözleşmede, üzerinde taraflarca tekrar

bir belirliliğin sağlanmasını münferit sözleşmenin akdedilmesi safhasına erteler. Netleştirdikleri ve anlaşma niyeti taşıdıkları hususlar üzerinde ise, çerçeve sözleşme vasıtasıyla mutabık kalırlar.

⁶⁰⁶ Bkz. İkinci Bölüm, § 1, II (*Çerçeve Sözleşmenin Kurulmasında Belirlilik İlkesi*).

⁶⁰⁷ Weber, s. 410; Maurenbrecher, s. 187; Gillor, s. 77; Zaki, s. 1043, s. 1067 ve s. 1075; Hoffbauer, s. 5; von der Crone, s. 235; Kocayusufpaşaoğlu, s. 112 ve s. 113; Larenz / Wolf, s. 428; Barlas, s. 813 ve s. 818; Ayrancı, s. 107 ve s. 109; Yılmaz, s.18, s. 51, s. 94, s. 101 ve s. 163; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 32 ve s. 86; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1043 ve s. 1047; Halıcı, s. 24; Yıldırım Soysal, s. 98; Belen, s. 48; Kırca İ., s. 86.

⁶⁰⁸ Zaki, s. 1043.

anlaşılmasına gerek kalmaksızın bağlayıcı olduğundan, standart sözleşmelerin beraberinde getirdiği avantajları sunarak kaynaklardan (zamandan, paradan ve emekten) tasarruf edilmesini ve böylece işlem maliyetlerinin azaltılmasını sağlar. Bu, ekonomik bir sözleşme akdetme yöntemine vücut verir. Klasik borçlar hukuku sözleşmelerinde karşılaşılamayan bu özellik, çerçeve sözleşmenin kendine özgü dinamiğinden doğar.

Klasik borçlar hukuku sözleşmeleri dikkate alındığında, bir hükmün bağlayıcı olabilmesi için, o sözleşmenin bir parçası haline getirilmesi gerekir. Oysa çerçeve sözleşme vasıtasıyla üzerinde mutabık kalınan esaslar (çerçeve hükümler), münferit sözleşmede üzerinde bir daha anlaşılması gerekmeksizin -kendiliğinden- bağlayıcı olur. Bu, ‘çerçeve hükümlerin; çerçeve sözleşmenin görünür, münferit sözleşmenin görünmez birer hükmü’ olmasından kaynaklanır.

Çerçeve sözleşmenin kendine özgü yapısı, sözleşme özgürlüğüyle ilişkisinin de -klasik borçlar hukuku sözleşmelerine- kıyasla kendine özgü bir özellik taşıması sonucunu doğurur. Gerçekten de -ilgili başlıkta izah edildiği üzere⁶⁰⁹- çerçeve sözleşmenin sözleşme özgürlüğü ile ilişkisi, madalyonun iki yüzü gibidir. Madalyonun bir yüzünde çerçeve sözleşme, ‘hem sözleşme özgürlüğünden doğar hem de -fikrimce klasik anlamda sözleşme özgürlüğünün sac ayaklarından biri olarak işaret edil(e)meyen- “sözleşmenin hangi metot ile (nasıl) akdedileceği özgürlüğü” adı altında ifade edilebilecek bir özgürlük alanını besler. Oysa madalyonun arka yüzünde, amacı itibariyle çerçeve sözleşme, münferit sözleşme bünyesinde bağlayıcı esasları ortaya koyarak tarafların münferit sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğünü

⁶⁰⁹ Bkz. İkinci Bölüm, § 2 (*Çerçeve Sözleşme ve Sözleşme Özgürlüğü*).

sınırlandırır. Böylece çerçeve sözleşme, bir yandan tarafların sözleşme özgürlüğünden doğar ve onu beslerken bir yandan da tarafların sözleşme özgürlüğünü kısıtlaması sebebiyle ‘sözleşme özgürlüğü’ ilkesiyle -klasik borçlar hukuku sözleşmelerine kıyasla- kendine özgü bir ilişki içindedir.

Çerçeve sözleşmeyi klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden ayıran bir diğer yapısal özelliği, esneklik ve belirlilik menfaatlerini bir arada tatmin edebilmesidir. Gerçekten de çerçeve sözleşme, kendine özgü dinamiği sayesinde, münferit sözleşmede uygulanacak esasları hukuken bağlayıcı bir zeminde ortaya koyarak hukuki belirlilik menfaatine katkı sağlarken; diğer meselelerin kararlaştırılmasını münferit sözleşmeye erteleyerek ve -aksi çerçeve sözleşmenin içeriğinden, kanundan veya dürüstlük kuralından doğmadıkça- münferit sözleşmeyi akdedip akdetmeme yönünde tarafları serbest bırakarak tarafların hukuki ilişkisinin esnekliğine duydukları ihtiyacı da beslemektedir.⁶¹⁰

Çerçeve sözleşme ilişkisinde, münferit sözleşmenin akdedileceğine yönelik ‘haklı güven’, çerçeve sözleşmenin kendine özgü dinamiği sebebiyle -klasik borçlar hukuku sözleşmelerine göre- daha yoğun değerlendirilebileceğinden *Culpa in Contrahendo* sorumluluğu ile karşılaşılmasına -yine klasik borçlar hukuku sözleşmelerine kıyasla- daha uygun bir zemin hazırlanır. Zira, tarafların ileride akdedilme ihtimali olan münferit sözleşmenin bağlı olacağı esaslar üzerinde hukuken bağlayıcı şekilde anlaşmış olmaları, bu yönde bir anlaşmanın hiç mevcut olmadığı klasik borçlar hukuku sözleşmeleri ile karşılaştırıldığında; münferit sözleşmenin

⁶¹⁰ Bkz. Birinci Bölüm, § 1, III, A, (Çerçeve Sözleşmenin Avantajları).

akdedileceği yönünde daha yoğun bir haklı güven inşa eder.⁶¹¹ Var olduğuna kanaat getirilen bu güvenin boşa çıkmasının ise, somut olayın özellikleri dikkate alındığında *Culpa in Contrahendo* sorumluluğunu beraberinde getirebilmesi -klasik borçlar hukuku sözleşmelerine kıyasla- daha olasıdır.

Çerçeve sözleşmeyi klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden ayıran bir diğer özelliği hem ‘bağımlı’ hem de ‘bağımsız (başlı başına)’ bir sözleşme olma karakteridir.⁶¹² Gerçekten de çerçeve sözleşme, TBK m. 1 anlamında başlı başına bir sözleşme niteliği taşıması yönüyle bağımsız bir sözleşmeyken, organik ve işlevsel bir bağ ile münferit sözleşmeye bağlıdır. Bu sebeple, klasik borçlar hukuku sözleşmelerinde, bir sözleşme ilişkisinde gerçekleşen bir hukuki olgu kural olarak sadece ilgili sözleşmede hukuki sonuçlarını doğururken, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki işlevsel bağın- bir sonucu olarak, sözleşmeler bünyesinde gerçekleşen olgular bir diğerine sirayet edebilir.⁶¹³

Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki ilişkinin -ve etkileşimin- önemi⁶¹⁴ de çerçeve sözleşmeyi klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden ayırır. Zira (bu çalışmanın III. bölümünde detaylı olarak inceleneceği üzere) birtakım kavram ve kurumların uygulanmasında çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmenin birlikte değerlendirilmesi ile bu sözleşmelerden birinde gerçekleşen bir olgunun bir diğerine sirayet edebileceği gerçeği, klasik borçlar hukuku sözleşmelerinin birbirleriyle ilişkisi

⁶¹¹ **Hoffbauer**, çerçeve sözleşmenin ortaya koyduğu tarafların daha uzun süre iş birliği yapma niyetleridir, bkz. **Hoffbauer**, s. 13.

⁶¹² Bkz. Birinci Bölüm, § 1, II, C (*Çerçeve Sözleşmenin Özellikleri / Başlı Başına Bir Sözleşme Olması*) ve Birinci Bölüm, § 1, II, D (*Çerçeve Sözleşmenin Özellikleri / İşlevselliğinin Münferit Sözleşmenin Varlığına Bağlı Olması*).

⁶¹³ Bu sonuç detaylı olarak çalışmanın III. Bölümünde değerlendirilecektir.

⁶¹⁴ Bkz. Üçüncü Bölüm, § 2 (*Çerçeve Sözleşme ve Münferit Sözleşme İlişkisinin Uygulanacak Kurallar Açısından Doğurduğu Sonuçlar*).

bakımından karşılaşılamayacak yoğunlukta bir etkileşimi ortaya koyar. Zira, klasik borçlar hukuku sözleşmelerinin dinamiği dikkate alındığında, her sözleşme adeta tek başına bir düzendir ve -kural olarak- tek başına ele alınır. Bir sözleşmede gerçekleşmiş bir olgunun bir diğer sözleşmeye sirayet etmesi ise istisnai bir senaryodur. Oysa çerçeve sözleşmelerin kendine özgü yapısı, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmelerin bir arada ele alındığı ve birbirlerini etkiledikleri bir düzeni zorunlu kılar.

Çerçeve sözleşme, bir ‘sözleşme akdetme yöntemi’ olarak, sözleşmenin akdedilmesi sürecini kendi içinde birbirinden farklı zaman dilimlerine böler ve taraflar arasındaki ilişkinin farklı zaman dilimlerinde ve ayrı oturumlarda, hem çerçeve hem münferit sözleşme(ler) eliyle formüle edilebilmesine imkan sağlar. Bu doğrultuda **Von der Crone**, tarafların karar alma süreçlerine göre iki temel sözleşme biçiminin söz konusu olduğunu; bunlardan ilkinin en basit sözleşmesel yaklaşım olan statik yapıya sahip klasik sözleşmeler olduğunu, bu sözleşmelerde ilişkinin en başından tarafların tüm sözleşmesel ilişkinin içeriğini belirlediğini; ikincisinin ise, sürekli borç ilişkilerinde karşılaşılan dinamik bir sözleşmesel yaklaşım olduğunu ve taraflarca üzerinde bir değişiklik yapılmadıkça, önceden kararlaştırılan hususların uygulamada olduğu ancak tarafların belli periodlarda sözleşme üzerinde değişiklikler yapabildiği, yeni hususlar üzerine anlaşılabildiği daha dinamik bir yapı arz ettiğini ifade eder.⁶¹⁵ Klasik borçlar hukuku sözleşmelerinin formüle edilmesi dikkate alındığında, sözleşme görüşmelerinden itibaren taraflar, sözleşmenin içeriğini bir kül halinde müzakere eder ve sözleşmenin akdedilmesi anında sözleşme tüm hükümleriyle varlık kazanır. Oysa çerçeve sözleşme modeli esas alındığında, münferit sözleşmenin tabi olacağı esaslar,

⁶¹⁵ Von der Crone, s. 2-3.

ilgili münferit sözleşmenin akdedilmesinden önce veya sonra akdedilen bir çerçeve sözleşme vasıtasıyla belirlenir. Böylece çerçeve sözleşme, sözleşme ilişkisinin içeriğine dahil olacak hükümlerin aynı anda değil, farklı zaman dilimlerinde ve ayrı oturumlarda -böylece daha dinamik bir süreçte- müzakere edil(ebil)mesine imkan sağlar.

Çerçeve sözleşmeyi klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden ayıran bir diğer yaklaşım, uyarlama kurumuna başvurulmasının bir şartı olarak '*öngörülme* ve *öngörülmesi de beklenmeyen olağanüstü bir durum*' un gerçekleşmesi şartı (bkz. TBK m. 138) tespit edilirken, klasik borçlar hukuku sözleşmelerine kıyasla -kanaatimce- daha katı bir bakış açısının benimsenmesi olasılığının artma ihtimalidir.⁶¹⁶ Zira, münferit sözleşmeden önce akdedilen -bu yönüyle tipik- çerçeve sözleşmeler esas alınır, tarafların münferit sözleşmenin akdine kadar geçen süreçte gerçekleştirebilecek değişikliklerin riskini öngördükleri ve/veya öngörebilecek durumda oldukları ancak bu riski üstlendikleri; bu sebeple de uyarlamanın şartlarının gerçekleşmediğinin ileri sürülebilmesi, klasik borçlar hukuku sözleşmelerine kıyasla daha olasıdır.

Nihayet çerçeve sözleşmelerin, klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden ayrıldığı tüm bu özellikler, çerçeve sözleşmelerin '*kendine özgü*' olma vasfını doğurur ve besler. Böylece klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden farklı bir dinamik taşıyan çerçeve sözleşmelerin, bu kendine has özelliklerine uygun bir düşünce sisteminin sunacağı yaklaşımlarla değerlendirilmesi gerekir.

⁶¹⁶ Bkz. Üçüncü Bölüm, § 2, IX (*Çerçeve Sözleşme ve Münferit Sözleşme İlişkisinin Uygulanacak Kurallar Açısından Doğurduğu Sonuçlar / Uyarlama Açısından*).

§ 6- ÇERÇEVE SÖZLEŞME KURUMUNUN TBK'DA DÜZENLENMESİ ÖNERİSİ

Çerçeve sözleşme kurumunun TBK'da düzenlenmesi ihtiyacı ve önerisi ele alınmadan önce, Türk Hukukunda çerçeve sözleşmeleri düzenleyen mevzuat hükümlerinin tespit edilmesi gerekir. Pozitif hukukumuzda çerçeve sözleşmeleri düzenleyen genel nitelikte bir yasal düzenleme mevcut olmamakla birlikte, çerçeve sözleşme ifadesini tanımlayan ve/veya kullanan yürürlük kaynaklarına örnekler şunlardır:

- 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu m. 2 (b) bendi:
*“Ekonomik ve Sosyal Konseyde teşmil edilen işçi ve işveren konfederasyonlarına üye işçi ve işveren sendikaları arasında işkolu düzeyinde yapılan sözleşme”*⁶¹⁷
- Çerçeve Anlaşma İhaleleri Uygulama Yönetmeliği, m. 2 (a) bendi:
*“Bir veya birden fazla idare ile bir veya birden fazla istekli arasında, belirli bir zaman aralığında gerçekleştirilecek alımların özellikle fiyat ve mümkün olan hallerde öngörülen miktarların tespitine ilişkin şartları belirleyen sözleşme”*⁶¹⁸
- Yatırım Kuruluşlarının Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Tebliğ (2013/III-39.1) m. 26 (ve sair hükümler):
“Yatırım kuruluşları müşterileriyle işlem yapmaya başlamadan önce, sunulacak faaliyet ve hizmete ilişkin yazılı bir sözleşme yapmak

⁶¹⁷ 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, Resmî Gazete, 07.11.2012, Sayı: 28460

⁶¹⁸ Çerçeve Anlaşma İhaleleri Uygulama Yönetmeliği, Resmî Gazete, 04.03.2009, Sayı: 27159.

*zorundadır. Bu sözleşmede yer verilmesi gereken asgari hususlar Kurulca belirlenir. Bu sözleşme, yatırım kuruluşuyla müşterisi arasındaki ilişkiyi genel olarak düzenleyen, başlangıçta bir kez akdedilen ve münferit işlemlerin esasını oluşturan bir çerçeve anlaşmadır...’’*⁶¹⁹

- 6493 sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun -sırasıyla- m. 12/2/k ve m. 12/3:

“...ödeme hesabından para çeken müşteri ile yapılmış çerçeve sözleşmenin tarafı olmayan bir hizmet sağlayıcı...” (m. 12/2/k)

“... ödeme hizmetine ilişkin sağlanacak bilgi ve koşullar ile çerçeve sözleşmeye ilişkin usul ve esaslar,...” ve *“...Çerçeve sözleşme yazılı şekilde veya uzaktan iletişim araçlarının kullanılması suretiyle mesafeli...”* (m. 12/3)⁶²⁰

- Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcıların Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Tebliğ (III-35/B.1) m. 21 vd.⁶²¹

Söz konusu hukuki düzenlemeler, çerçeve sözleşme kavramının ortaya konmasında ‘genel’ nitelik taşımaksızın sektör spesifik birer yasalastırma faaliyetinin ürünüdür ve çerçeve sözleşme kavramı için rehberlik görevi üstlenemezler. Dolayısıyla Türk Hukukunda çerçeve sözleşmeleri düzenleyen bir genel hüküm

⁶¹⁹ Yatırım Kuruluşlarının Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Tebliğ, Resmî Gazete, 17.12.2013, Sayı: 28854.

⁶²⁰ 6493 sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun, Resmî Gazete, 27.06.2013, Sayı: 28690.

⁶²¹ Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcıların Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Tebliğ, Resmî Gazete, 13.03.2025, Sayı:32840.

yoktur. Benzer şekilde Alman Hukukunda da çerçeve sözleşmeleri düzenleyen bir genel hüküm mevcut değildir.

Hayatın hızı ve buna bağlı olarak ihtiyaçların değişkenliği karşısında hukuk düzeninin tüm hukuki kavram ve kurumları düzenlemesi rasyonel bir beklenti değildir. Ancak uygulamada başvurulma sıklığı ve akla gelen-gelmeyen her sözleşme tipinin akdedilmesinde yararlanılabilecek çatı yapısı dikkate alındığında, kanaatimce ‘temel’ kavram niteliği kazanması gereken çerçeve sözleşmelerin -istisnalar ayrı tutulmak üzere- ders kitaplarında -değil detaylı olarak kaleme alınması- ismen dahi zikredilmemesi oldukça ‘şaşırtıcı’ olduğu gibi; tüm sözleşme ilişkilerinin temel başvuru kaynağı olan TBK’nın genel hükümleri içinde, rehber nitelikte bir yasal düzenleme ile düzenlenmiyor olması da önemli bir eksikliktir. Bu yönüyle ‘her sözleşme tipinin/metodunun kazuistik bir yaklaşımla TBK’da düzenlenemeyeceğine’ yönelik potansiyel bir eleştiri ‘çerçeve sözleşme’ kurumu özelinde kabul edilemez. Nasıl ki uygulamada sıklıkla başvuru alan önsözleşme kurumunun TBK’da düzenlenmesi tercih edilmiş ve söz konusu hukuki düzenlemelerle kurumun beraberinde getirebileceği sorunlara ışık tutulmuşsa, çerçeve sözleşme kurumunu ele alan rehber nitelikte bir yasal düzenlemeye de ihtiyaç vardır.

Çerçeve sözleşmelere ilişkin genel bir hukuki düzenleme sıfatıyla Fransız Medeni Kanunu’nun 1111. maddesi işaret edilebilir. Söz konusu düzenleme şu şekilde Türkçe’ye çevrilebilir: “*Çerçeve sözleşme tarafların gelecekteki sözleşme ilişkilerinin genel özellikleri üzerinde mutabık kaldıkları bir anlaşmadır. Münferit sözleşmeler, ifanın şart ve koşullarını belirler.*” Söz konusu düzenleme, bu çalışmada benimsenen

pek çok görüşle şu açılardan örtüşmediği için önerilecek yasal düzenlemenin formüle edilmesinde esas alınamaz:

Anılan hükümde tarafların çerçeve sözleşme vasıtasıyla '*gelecekteki sözleşme ilişkilerinin genel özellikleri*' üzerinde anlaştıkları ifade edilmiştir. Oysa bu çalışmada benimsenen görüşe göre tarafların uygulanacak esasları üzerinde anlaştıkları sözleşme ilişkisinin 'gelecekte' akdedilecek bir sözleşme ilişkisi olması zorunlu olmadığı gibi; çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşme ilişkilerinin birden fazla olması da şart değildir. Ayrıca, çerçeve sözleşme vasıtasıyla tarafların uygulanması konusunda mutabık kaldıkları esasların 'genel' veya 'temel' esas olarak nitelendirilmesi de bu çalışmada benimsenen çerçeve sözleşme anlayışından farklı bir normatif yaklaşımın sonucudur. Zira kanımca tarafların çerçeve sözleşme vasıtasıyla, 'genel' veya 'temel' olarak nitelendirmeyecekleri bir esas üzerinde anlaşabilmeleri de mümkündür. Nihayet, Fransız Medeni Kanunu'nun anılan hükmü, çerçeve sözleşmenin şekli, münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğurup doğurmadığı, süreklilik unsuru taşımak zorunda olup olmadığı vb. soruların yanıtını vermediği için de eksik bir düzenlemedir.

Önerilecek yasal düzenlemenin formüle edilmesinde esas alınmayacak olmasına rağmen, söz konusu düzenlemenin Fransız sözleşme hukukunun geleneksel sınıflandırmasını zenginleştirdiği gerçeği dikkate alınırsa, Türk Hukuku'nda da çerçeve sözleşmeleri düzenleyerek bu görevi üstlenecek bir genel hükme ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaca binaen önerilecek kanuni düzenlemenin -sırasıyla- nihai formatı ve formüle edilme süreci -gerekçeleriyle birlikte- şu şekilde açıklanabilir:

IV.Önsözleşme ve Çerçeve Sözleşme

1.Önsözleşme

MADDE 29/A

...

2.Çerçeve Sözleşme

MADDE 29/B

Halihazırda akdedilmiş veya akdedilecek münferit sözleşmenin yahut sözleşmelerin tabi olduğu esasları belirleyen ve taraflarına bu esaslara uyma borcu yükleyen sözleşme yazılı olarak akdedilmesi halinde geçerlidir.

Çerçeve sözleşmeden, kapsamına aldığı münferit veya bu niteliği taşımayan bir başka sözleşmenin kurulması borcunun doğabilmesi için önsözleşme hükümlerine uyulması gerekir.

Hükmün formüle edilmesi sürecinde, açıklamalara ilgili kanuni düzenlemenin başlığı ile başlanmalıdır. Kavramı karşılamak üzere öğretilde başvurulmuş manto sözleşme, temel sözleşme, şemsiye sözleşme, prensip (ilke) anlaşması, koordinasyon (işbirliği) anlaşması vb. ifadeler yerine; doktrin ve uygulama tarafından ağırlıklı olarak benimsenen ‘**Çerçeve Sözleşme**’ başlığının seçilmesi isabetli olur.

Takiben, söz konusu kanun hükmünün TBK’da sistematik olarak düzenlenmesi gereken en uygun yer üzerine düşünülmelidir. Fransız Medeni Kanunu’nda yer alan çerçeve sözleşme düzenlemesi, *Mülkiyetin Kazanılma Yolları*’nı düzenleyen üçüncü kitapta, *Borcun Kaynakları*’ndan *Sözleşmeler* başlığı

altında **Giriş Hükümleri** arasında düzenlenmektedir. Türk Hukukunda ise çerçeve sözleşmenin, hem ‘borç doğuran bir sözleşme’ hem de bir ‘sözleşme akdetme yöntemi’ olduğu dikkate alınarak, söz konusu düzenlemenin TBK’nın birinci bölümünü oluşturan **Genel Hükümler** arasında, **Borç İlişkisinin Kaynakları**’nı düzenleyen birinci bölümde ve **Sözleşmeden Doğan Borç İlişkileri**’ni ele alan birinci ayırmda yer alması uygundur. Çerçeve sözleşmelerin, her sözleşme tipinin formüle edilmesinde başvurulabilecek bir sözleşme akdetme yöntemi olduğu dikkate alındığında, çerçeve sözleşmelere ilişkin bir hukuki düzenlemenin genel hüküm niteliğini haiz olması gerektiğine şüphe yoktur.⁶²² Dahası, bir sözleşme akdetme yöntemi olarak çerçeve sözleşme, kendisinden önce veya sonra akdedilecek münferit sözleşme(ler) için hukuken bağlayıcı esasları bir başka sözleşme bünyesinde düzenleme imkanı sağladığından, ‘münferit sözleşmenin içeriği’nin belirlenmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Öyleyse, TBK m. 29’un hemen arkasında düzenlenmesi suretiyle, **‘F. Sözleşmenin İçeriği’** başlığı altına alınmış olacağından, kanunun sistematığına bu yönüyle de uygun olacaktır. Diğer bir söyleyişle, söz konusu başlık altındaki düzenlemeler dikkate alındığında, kanunun sistematik bütünlüğünün bozulmaması gayesiyle, sırasıyla *Sözleşme Özgürlüğü*, *Kesin Hükümsüzlük ve Aşırı Yararlanma* başlıklarını takiben *Önsözleşme* kurumunu düzenleyen 29. maddeden hemen sonra⁶²³ kaleme alınması makuldür. Öte yandan, önerilecek kanun hükmünün

⁶²² Çerçeve sözleşmelerin borçlar hukukunun genel kısmına atfedilmesi gerektiği yönünde bkz. **Hoffbauer**, s. 15.

⁶²³ TBK’nın önsözleşme kurumunu düzenleyen 29. maddesinden hemen sonra düzenlenmesini önerdiğimiz hükmün kanuna yeni bir madde numarası eklenerek düzenlenmesi, takip eden tüm düzenlemelerin madde numaralarının değişmesi; böylece doktrinde ve uygulamada madde numaraları ile yer edinmiş -akla gelen ilk örneklerle TBK m. 32 (esaslı hata), TBK m. 46 (yetkisiz temsil), TBK m. 49 (haksız fiil) vb.- hukuki kurumların madde numaralarının değişmesi ve alışılmış uygulamanın bozulması sonucunu doğurur. Bu olumsuz sonucun bertaraf edilebilmesi gayesiyle; ‘önsözleşme’ ve ‘çerçeve sözleşme’nin aynı kanun hükmünü paylaşması, TBK’nın 29. maddesinin ana başlığının **“Önsözleşme ve Çerçeve Sözleşme”** olarak revize edilmesi ve 29/a hükmünde **‘Önsözleşme’nin, 29/b hükmünde ise ‘Çerçeve Sözleşme’nin düzenlenmesi** önerilmiştir.

içeriğinde, çerçeve sözleşmenin sahip olabileceği ‘önsözleşme karakterinden’ ve ‘önsözleşme hükümlerinin uygulama alanı bulabilme ihtimalinden’ bahsedileceğinden, önce önsözleşme kurumunun düzenlenmesi ve akabinde çerçeve sözleşmeye yer verilmesi anlamlı bir sistematiktir.

Önerilen düzenlemenin içeriği incelenmeye başlanırsa; çerçeve sözleşmeyi düzenleyen kanun hükmünün, kavramı tanımlayan bir ifade ile başlaması⁶²⁴ yerinde olacaktır. Bu ifadeyi ortaya koyan betimleme, çerçeve sözleşmelere yönelik tartışmalarda kanun koyucunun benimsediği veya benimsemediği yaklaşımlara ışık tutmalı, tipik çerçeve sözleşmeler ile birlikte Türk Borçlar Hukuku’nun irade özerkliğine saygı gösteren liberal ruhuna uygun bir tutumla taraf iradelerince şekillenen atipik çerçeve sözleşmeleri de kapsamalıdır. Kanaatimce önerilecek **‘halihazırda akdedilmiş veya akdedilecek münferit sözleşmenin yahut sözleşmelerin tabi tutulacağı esasları belirleyen ve taraflarına bu esaslara uyma borcu yükleyen sözleşme’** ifadesi -Fransız Medeni Kanunu’nda yer alan düzenlemenin aksine- çerçeve sözleşme kavramını, tipik ve atipik görünümelerini de kapsayacak şekilde geniş bir perspektifte ele alır. Öyle ki ilgili tanım çerçeve sözleşmenin kapsamına bir veya birden çok münferit sözleşmenin (bkz. **‘münferit sözleşmenin yahut sözleşmelerin’** ifadesi) dahil olabileceğine işaret ettiği gibi, söz

Önsözleşme ve çerçeve sözleşmenin aynı kanun hükmünde düzenlenecek olmasının pratik yararı, yalnızca kanundaki diğer hükümlerin madde numaralarının değişmemesi ile sınırlı değildir. Önsözleşme ve çerçeve sözleşmenin hemen ard arda ancak birbirinden ayrı düzenlenmesi, kanun koyucunun bu kavramların birbirinden farklı olduğuna ilişkin kabulüne dikkat çekmesi yönüyle de kıymetlidir. Bir diğer ifadeyle benimsenecek bu sistematik, çerçeve sözleşme ve önsözleşmenin ‘esasen aynı kavram olup olmadığı’ tartışmasında kanun koyucunun yaklaşımını da gözler önüne serer.

⁶²⁴ Kanun metninde, kaleme alınacak hukuki kurumun veya kavramın kısaca tanımlanmasını benimseyen bu kanun yazma tekniğinin TMK ve TBK’ya yabancı olduğu söylenemez. Örneğin, TBK 29. maddesinde ‘önsözleşme’ kurumunu düzenleyen kanun koyucu, ilgili hükmü kaleme alırken *‘Bir sözleşmenin ileride kurulmasına ilişkin sözleşmeler...’* ifadesine yer vererek bu kurumun özüne yönelik bir tanımla yola çıkar.

konusu münferit sözleşmenin veya sözleşmelerin çerçeve sözleşmeden önce (bkz. ‘**halihazırda**’ ifadesi) akdedilmiş ya da çerçeve sözleşmeyi takiben (bkz. ‘**gelecekte**’ ifadesi) akdedilecek⁶²⁵ münferit sözleşmeler olabileceğine de dikkat çeker. Dahası, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esasların ‘temel’ veya ‘genel’ benzeri bir sıfatla nitelendirilmemiş olması da ayrıca önemlidir zira tarafların çerçeve sözleşme vasıtasıyla üzerinde anlaşacakları esasların, sözleşme özgürlüğü gereğince, aralarındaki ilişkinin temel veya genel vasfını haiz bir esasa ilişkin olması zorunlu değildir.

Öte yandan, kanaatimce asli edim yükümlülüğü içerdiği ve borç doğurduğu kabul edilen çerçeve sözleşmenin hem asli edim yükümlülüğünün hem de doğurduğu borcun ilgili hükümden anlaşıldığı görülür. Zira, ‘**...taraflarına bu esaslara uyma borcu yükleyen sözleşme**’ ibaresi, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü olan ‘**kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması yükümlülüğü**’nü ifade eder. Böylece çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içerip-içermediği, borç doğurup doğurmadığı ve bu sorulara verilecek yanıt olumlu ise bunların mahiyetine ilişkin muğlaklık bizzat TBK eliyle ortadan kaldırılmış olur.

İrade özgürlüğünün ve sözleşme serbestisinin bir görünümü olan şekil serbestisi gereğince, çerçeve sözleşmenin şekline ilişkin kanuni bir geçerlilik şartından

⁶²⁵ Önerilen kanuni düzenlemenin yalnızca ilk fıkrası ele alınarak lafzi yorum yapılır ve ‘**akdedilecek**’ ifadesi dikkate alınır, ‘münferit sözleşmenin veya sözleşmelerin’ kesin akdedileceğine yönelik bir yanılgı gündeme gelebilir. Ancak kanun hükmünün bir bütün olarak ele alınması gerekliliğince birinci fıkrası ile ikinci fıkrası bir arada değerlendirilirse; çerçeve sözleşmenin sözleşme akdetme yükümlülüğü doğurmak zorunda olmadığı (bunun yalnızca bir ihtimal olduğu), önerilen hükmün -aşağıda ayrıca değerlendirilecek- son fıkrasında yer alan ‘**kapsamına aldığı münferit veya bu niteliği taşımayan bir başka sözleşmenin kurulması borcunun doğabilmesi için...**’ ifadesinden açıkça anlaşılır.

-de lege lata- bahsedilemez. Oysa fikrimce, bir hukuk politikası seçimi olarak, (sözleşmenin geçerliliğinin şekle tabi olmasının -beraberinde getireceği tüm dezavantajlara rağmen sunacağı avantajlardan yararlanmak düşüncesiyle⁶²⁶) varlığına ve içeriğine yönelik olası uyuşmazlıkların minimuma indirilebilmesi gayesiyle, çerçeve sözleşmenin -de lege feranda- en azından yazılı şekil şartına tabi tutulması gerekir. Önerilen kanuni düzenlemede, çerçeve sözleşmenin **‘yazılı olarak akdedilmesi halinde geçerli olacağı’**na ilişkin bir ifadeye yer verilmesi⁶²⁷, doktrindeki ‘çerçeve sözleşmelerin en azından yazılı şekil şartına tabi tutulması’ yönündeki önerinin ilgili yasal düzenleme ile bir temenninin ötesine geçip hukuken bağlayıcı olmasını sağlar. Böylece yazılı şekil, evleviyetle daha nitelikli olan resmi şekli de kapsadığından -çoğun içinde azı vardır-, bir çerçeve sözleşmenin geçerli şekilde akdedilebilmiş kabul edilebilmesi için yazılı veya resmi şekilde akdedilmesi gerekir.

Söz konusu yasal düzenlemenin, çerçeve sözleşmenin münferit sözleşme akdetme borcu doğurup doğurmadığına yönelik tartışmaları da aydınlatması gerekir. Kanaatimce, münferit sözleşme akdetme borcu doğuran bir yükümlülüğün varlığı, çerçeve sözleşmenin kavramsal olarak zorunlu bir unsuru olmadığından bunu ifade

⁶²⁶ Öğreti, şekil şartının beraberinde getirdiği avantajlar arasında hukuki işlemin varlığı ve içeriğine ilişkin yarattığı ispat kolaylığını, tarafları düşünmeye sevk etmesini, kötü niyetli olduğu düşünülebilecek işlemleri önlemesini, resmi şekil bakımından hukuki işlemlerde devlet denetiminin var olmasını ve bu sayede kamu düzeninin korunmasını; dezavantajlar arasında ise, katı şekil şartlarının tatmin edil(e)memesi sebebiyle doğabilecek mağduriyetleri (özellikle geçersizlik yaptırımının beraberinde getirebileceği hakkaniyete aykırı sonuçları), sözleşmenin akdi sürecinde zaman ve maliyet kalemlerini arttıracağını ve sözleşmenin akdini zorlaştıracığını işaret etmektedir. Bu doğrultuda şekil şartının beraberinde getireceği avantaj ve dezavantajlara ilişkin ayrıca bkz. **Özbilen**, s. 35 vd.

⁶²⁷ Bunun bir örneği, Aracılık Faaliyetleri ve Aracı Kuruluşlara İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ (Seri: V, No: 46) 13. maddesinde düzenlenen çerçeve sözleşmelerin şekline ilişkin; “*Aracı kurumlar müşterileriyle alım satıma aracılık, portföy yöneticiliği, yatırım danışmanlığı, repo-ters repo, türev araçların alım satımına aracılık, kredili menkul kıymet, açığa satış ve menkul kıymetlerin ödünç işlemi yapmaya başlamadan önce, yazılı bir sözleşme yapmak zorundadırlar.*” düzenlemesinde açıkça yer verilen “yazılı” ifadesidir.

edebilmek amacıyla ilgili düzenlemede ‘çerçeve sözleşmeden, kapsamına aldığı münferit veya bu niteliği taşımayan bir başka sözleşmenin kurulması borcunun doğabilmesi için önsözleşme hükümlerine uyulması gerekeceği’ne ilişkin bir ifadeye yer verilmesi uygun olacaktır.⁶²⁸ Bu ifade, münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğuran bir yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin zorunlu bir unsuru olmadığını (bkz. ‘doğabilme’ ifadesi), çerçeve sözleşme ile önsözleşmenin tek bir sözleşme bünyesinde vücut bulabileceğini, söz konusu borcu doğuran yükümlülük açısından (örneğin geçerliliği için aranacak şartlar, ifası ve bu yükümlülüğe aykırılığın hukuki sonuçları ele alınırken), önsözleşme hükümlerinin uygulanacağını ortaya koyarak akla gelebilecek pek çok soru işaretini açıklığa kavuşturur. Bu doğrultuda bir çerçeve sözleşmenin, münferit sözleşmenin veya münferit sözleşme niteliği taşımayan diğer bir sözleşmenin akdedilmesi borcunu doğurabilmesi için, akdedilmesi borcu doğurduğu (münferit veya münferit niteliği taşımayan) sözleşmenin esaslı unsurlarının belirli veya belirlenebilir olması gerekir. Ulaşılan bu sonucun önerilen kanun maddesinin lafzından açıkça anlaşılması gerekmez zira bu sonuç, önsözleşme kurumuna ilişkin temel bilgilerden doğar.

Akdedilmesi borcu konu alınan sözleşmenin esaslı unsurları belirli veya belirlenebilir şekilde tespit edilemiyorsa bir önsözleşmenin varlığından söz edilemeyeceğinden, pozitif hukuk dikkate alındığında söz konusu hükmün ifası ve bu doğrultuda ilgili münferit sözleşmenin akdedilmesi de talep edilemez. Ancak söz konusu münferit sözleşmenin esaslı unsurlarını belirli veya belirlenebilir hale getirebilmek için sözleşme görüşmelerine -dürüstlük kuralına aykırı şekilde / haklı bir

⁶²⁸ Böylece çerçeve sözleşme teorisi ile ilgili, birbiriyle bağlantı şu iki önemli soru kanun koyucu eliyle açıklığa kavuşmuş olur: ‘Çerçeve sözleşmeler münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğurmak zorunda mıdır?’ ve ‘Çerçeve sözleşmenin önsözleşmeden farkı nedir?’

gerekçesi olmaksızın- devam etmemek veya görüşmeler devam etmesine rağmen bu belirliliğin yerine getirilmesini kasten engellemek, somut olayın özellikleri dikkate alındığında *Culpa in Contrahendo* sorumluluğunu gündeme getirebilir. Fikrimce çerçeve sözleşme’de münferit sözleşmenin tabi olacağı birtakım esaslar üzerinde anlaşılıyor olması, münferit sözleşmenin akdedileceği yönünde -alelade bir sözleşme ilişkisine kıyasla- daha yoğun bir haklı güvenin doğmasına zemin hazırladığından, *Culpa in Contrahendo* sorumluluğunun gündeme gelme ihtimali de artar. Ancak -işbu paragraf boyunca şimdiye kadar kaleme alınmış- tüm bu açıklamalar kanunda yer alması önerilecek yeni bir hükme ihtiyaç duyulmaksızın mevcut hukuk düzeninin düstur edilmesi ile ulaşılabilir hukuki sonuçlardır. Oysa çerçeve sözleşmenin, akdedilme borcu doğurmayı amaçladığı münferit sözleşmenin esaslı unsurları belirli veya belirlenebilir şekilde tespit edilemiyorsa ve söz konusu münferit sözleşmenin akdedilmemesinin bir tazminat sorumluluğu doğurduğu sonucuna *Culpa in Contrahendo* sorumluluğuna başvurulmaksızın ulaşmak isteniyorsa; -bu ihtimalde münferit sözleşmenin edim yükümlülükleri belirli veya en azından belirlenebilir olmadığı için önsözleşme hükümlerinden yararlanılamayacağından- tazminat sorumluluğunun açıkça bir kanun hükmü ile düzenlenmesi gerekirdi. Ancak bu yönde bir düzenleme, çerçeve sözleşmeye esneklik katan ‘münferit sözleşmenin akdedilmesi yükümlülüğünün sözleşmenin zorunlu unsuru olmaması’ yönündeki özelliğini; tarafın sözleşmenin akdedilmemesi halinde kanuni bir tazminatla yükümlü tutulması ile katılaştırır, taraf üzerinde ilgili sözleşmeyi akdetmesi için tazminat yaptırımı eliyle baskı kurar ve kurumun önsözleşmeye yaklaştırılması sonucunu doğurur. Kanaatimce bu istenmeyen bir sonuçtur ve *Culpa in Contrahendo* kurumu hakkaniyete aykırı sonuçları ortadan kaldırmak ve mevcut sorunu çözmek için yeterlidir. Bu sebeple,

bahsedilen türden bir ifadenin /çözümün önerilen kanun metninde yer bulmaması bilinçli bir tercihtir.

Nihayet, TBK'ya eklenmesi önerilen söz konusu kanuni düzenlemenin çerçeve sözleşme öğretisinde ve uygulamasında cevaplandırılması gereken her meseleye temas ettiğini ileri sürmek rasyonel değildir. Kaldı ki her ihtimali dikkate alacak ölçüde kazuistik bir düzenleme kaleme alınması mümkün olmadığı gibi, nispeten yeni farkındalık kazanan çerçeve sözleşme kavramının beraberinde getireceği tüm soru işaretlerinin şu anda öngörülebilmesi de olası değildir. Yine de TBK'da yer edinmesi önerilen kanun hükmünün beraberinde getirdiği şu olumlu sonuçlar gözardı edilemez:

Yasal düzenlemenin varlığı, kavramın beraberinde getirdiği tartışmalı pek çok meselenin kanun koyucu tarafından benimsenen yaklaşım ışığında çözülebilmesine imkan sağlar. Önerilen kanun hükmünün tipik ve atipik çerçeve sözleşmelerin tamamını kapsayan bakış açısı, borçlar hukukunun liberal ruhuna ve sözleşme özgürlüğü ilkesine uygundur. Böylece, çerçeve sözleşmelerin ilgili kanun hükmüyle düzenlenmesine yöneltilebilecek potansiyel bir eleştiri olarak, “kavramın kanun hükmü ile düzenlenmesi halinde taşıdığı esnekliği kaybedeceği” düşüncesinin tam tersine; söz konusu kanun hükmü, çerçeve sözleşmelerin kanun koyucu nezdinde son derece esnek bir kavramı karşıladığını gözler önüne serer. Nihayet, çerçeve sözleşmelerin TBK'da düzenlenmiş olmasının kurumun varlığına olan farkındalığı arttırması ve kuruma duyulan güven duygusuna olumlu katkısı sayesinde, çerçeve sözleşmeler uygulamada daha sık başvurulanan bir hukuki enstrüman haline gelebilir ve buna bağlı olarak beraberinde getirdiği avantajlardan yararlanılan somut olaylar artabileceğinden, toplumun refah düzeyine olumlu bir katkı sunulabilir.

BÖLÜM III:

ÇERÇEVE SÖZLEŞME İLE MÜNFERİT SÖZLEŞME ARASINDAKİ İLİŞKİ VE BU İLİŞKİNİN UYGULANACAK KURALLAR AÇISINDAN DOĞURDUĞU SONUÇLAR

§ 1- ÇERÇEVE SÖZLEŞME İLE KAPSAMINA ALDIĞI MÜNFERİT SÖZLEŞMENİN TESPİTİ

I. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN TESPİTİ

Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki ilişkinin ve bu ilişkinin uygulanacak kurallar açısından doğurduğu sonuçların izah edilebilmesi için cevaplandırılması gereken ilk soru, ‘somut olayda bir çerçeve sözleşmenin var olup olmadığı’dır. Zira, ‘münferit sözleşmenin tespiti’ ve ‘çerçeve sözleşme ile arasındaki ilişkinin uygulanacak kurallar açısından doğurduğu sonuçların değerlendirilebilmesi’ -işin doğası gereği elbette- bir çerçeve sözleşme modelinin varlığını gerektirir.

Bir sözleşmenin çerçeve sözleşme niteliğini haiz olup olmadığının tespit edilmesinde başvurulacak hukuki kurum ‘yorum’dur. Öyle ki bir sözleşme ilişkisinin, ona çerçeve sözleşme karakteri kazandıran ‘bir veya birden çok sözleşmenin tabi olacağı esasları belirleme amacı’⁶²⁹ taşıyıp taşımadığının tespit edilebilmesi, somut olayın özellikleri ve taraf iradeleri ele alınarak hem amaçsal hem de lafzi yorumdan yararlanılmasını gerektirir. Söz konusu yorum faaliyeti, sözleşmenin lafzında çerçeve sözleşme niteliğini ortaya koyan ibarelere açıkça yer verilmesi sayesinde oldukça kolay olabileceği gibi; bunun aksine oldukça komplike bir süreci de beraberinde getirebilir.

⁶²⁹ ‘Münferit sözleşmenin tabi olacağı esasları belirleme amacı’nın bir sözleşmeye çerçeve sözleşme karakteri kazandırdığı çıkarımını destekleyecek şekilde ifade edilen çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü (doğurduğu asli borç) için ayrıca bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, B (*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü*).

Bir sözleşmenin çerçeve sözleşme vasfı taşıyıp taşımadığının belirlenmesi amacıyla yürütülecek yorum faaliyetinde takip edilmesi gereken adımlar, şu şekilde tespit edilmiştir:

Bir sözleşmenin, çerçeve sözleşme vasfını haiz olup olmadığının tespitinde başlangıç noktası sözleşmenin lafzıdır. İlgili sözleşmenin bizzat isminde ‘çerçeve’ nitelendirmesi kullanılarak bu vasfı ifade edilebileceği gibi, içeriğinde de bu karakterini ortaya koyan ifadeler yer verilebilir. Örneğin; bir sözleşme metninin ismi/başlığı ‘... İnşaat Sözleşmesine İlişkin Çerçeve Sözleşme’ veya ‘Alım-Satıma Aracılık Çerçeve Sözleşmesi’ olabileceği gibi, sözleşmenin içeriğinde de ‘çerçeve sözleşme niteliği taşıdığı’na ilişkin ‘İş bu sözleşme ... ilişkisinin çerçevesidir.’ veya ‘... sözleşmesine ilişkin çerçeve akittir/sözleşmedir.’ vb. ibarelere yer verilebilir.

İfade etmek gerekir ki bu tespit faaliyetinde lafzi yorum yetersiz kalabileceği gibi, sözleşmenin lafzi yorumu ile ulaşılan sonucun tarafların istek ve iradelerine aykırı olması da ihtimal dahilindedir. Bu doğrultuda ikinci basamak; amaçsal yorum faaliyetine başvurulması ve böylece sözleşmenin lafzı ile ulaşılamayan çerçeve sözleşme niteliğinin tespit edilmesi veya lafzi yorum ile ulaşılan sonucun sağlamasının amaçsal yorum vasıtasıyla yapılmasıdır.

Diğer bir ifadeyle, somut olayın özellikleri ve taraf iradeleri gözardı edilmeksizin, lafzi ve amaçsal yorumun birbirini teyit edip etmediği tespit edilmelidir. Bu kapsamda örneğin, -tipik- çerçeve sözleşme modelinin temel amaçlarından biri, tarafların uzun süreli ve istikrarlı bir borç ilişkisi kurabilmesine katkıda bulunmak, bu gayeyle de taraflar arasındaki -genellikle süreklilik arz etmesi amaçlanan- ilişkinin

güçlü temellere oturtulmasını sağlayabilmektir.⁶³⁰ Taraf iradelerinin yorumlanması sonucunda, tarafların sözleşmenin akdedilmesinde amaçları klasik anlamda bir sözleşme ilişkisi kurarak edimlerin ifasını sağlamaktan ziyade münferit sözleşmeye uygulanacak hükümleri belirleyerek istikrar sağlamaksa, bu çerçeve sözleşmenin varlığı konusunda önemli bir ipucudur. Zira, çerçeve sözleşme kavramı “işlevsel” bir kavram olduğundan ancak ve ancak bu “belirli amaç ve işlev”, bir sözleşmeye çerçeve sözleşme niteliği kazandırır.⁶³¹ Bir sözleşme ilişkisinin, bu amaç ve işleve sahip olup olmadığının tespitini hedef alan yorum faaliyetinde ise; değerlendirilen somut sözleşme ilişkisinin, işbu çalışmanın ilk bölümünde izah edilen çerçeve sözleşmenin özelliklerini taşıyıp taşımadığı sorusu her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

Sözleşmenin amacının, sözleşmeye çerçeve sözleşme vasfı kazandırmasına bir örnek franchise sözleşmeleridir. Franchise sözleşmeleri ile; franchise alan ve franchise veren arasındaki münferit sözleşmelerden oluşan hukuki ilişkinin tabi olacağı birtakım esasların belirlenmesi amaçlandığından, -bir franchise sözleşmesinin lafzında çerçeve sözleşme olma niteliğine ilişkin bir ibareye yer verilme bile- sözleşmenin ‘salt’ amacı, franchise sözleşmesinin çerçeve sözleşme niteliğini ortaya koyar.

Bir sözleşmenin çerçeve sözleşme niteliği taşıyıp taşımadığının tespit edilebilmesi amacıyla lafzının ve amacının değerlendirilebilmesi için, -elbette- ilgili sözleşmenin içeriğinden yararlanılması gerekir. Bu doğrultuda çerçeve sözleşmelerde sıklıkla karşılaşılan birtakım hükümler, bir sözleşmenin çerçeve sözleşme olduğuna

⁶³⁰ Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 32.

⁶³¹ Von der Crone, s. 246.

kanaat getirilmesinde yol gösterici olabilir. Örneğin, tedarik ilişkisini düzenleyen çerçeve sözleşmelerin içeriğinde sıklıkla yer verilen hükümlerin; teslimatın detaylarını düzenleyen hükümler, performans yükümlülükleri, fiyat belirlemeleri, sipariş süreci ile ilgili hükümler, garanti yükümlülükleri, sorumsuzluk hükümleri, kalite güvencesi, sözleşme konusu mallara ilişkin hasar ve yararın geçişinin hangi anda gerçekleşeceği kuralları, mülkiyetin muhafazasına ilişkin hükümler, tarafların operasyonel riskleri karşılamak üzere öngörecekları sigorta yükümlülükleri, fikri mülkiyet haklarına ilişkin hak ve yükümlülükler, gizlilik yükümlülükleri, ifa yerine, yazılı şekil şartlarına, hukuk seçimine, yargı yeri ve varsa tahkim anlaşmasına ilişkin hükümler ile münferit sözleşmelerin kısmen veya tamamen geçersizliği halinde bunun etkisinin ne olacağını düzenleyen bölünebilirlik hükümleri (*Salvatorische Klausel / severability clause*) olabileceği ifade edilmektedir.⁶³²

Bir sözleşmenin çerçeve sözleşme niteliğini haiz olup olmadığının tespit edilmesi sürecinde, amaçsal ve lafzi yorum ile ulaşılan sonuçların birbirini teyit etmesi kadar birbiriyle çelişmesi de ihtimal dahilindedir. Bu ihtimalde, her ne kadar ilgili sözleşmenin salt lafzı değerlendirildiğinde bir çerçeve sözleşme olduğu sonucuna ulaşılsa da amaç ile desteklenmeyen ve çelişen bu lafız sonuca esas alınmamalı; ilgili sözleşmenin çerçeve sözleşme vasfı kabul edilmemelidir. Örneğin, bir sözleşmenin başlığında veya içeriğinde ‘çerçeve sözleşme’ nitelendirmesine yer verilmesi, amacıyla desteklenmedikçe ilgili sözleşmeye çerçeve sözleşme olma vasfı kazandırmaz. Bu doğrultuda ‘*falsa demonstration non nocet*’ (yanlış nitelendirme zarar vermez) ilkesinin uygulaması üzerinde ayrıca düşünülmelidir. Tarafların çerçeve

⁶³² Hoffbauer, s. 10-12; Gass / Lange, s. 49.

sözleşme olarak zikrettikleri bir sözleşme, bu nitelendirmenin aksine esasen bir çerçeve sözleşme olamayacağı gibi; bir sözleşme, çerçeve sözleşme olarak adlandırılmasa bile bu niteliği haiz olabilir.⁶³³ Köln Yüksek Bölge Mahkemesi'nin buna ilişkin bir kararında; tarafların bilgisayar parçası tedarikine ilişkin akdettikleri bir sözleşme ilişkisi, her ne kadar çerçeve sözleşme olarak adlandırılmış olsa da bu nitelendirmenin sözleşmenin içeriğiyle uyumsuz olduğuna, zira tedarik ilişkisini tüm boyutlarıyla düzenleyen ve bağlayıcı tedarik yükümlülükleri içeren anlaşmanın çerçeve sözleşme olmadığı sonucuna varılmıştır.⁶³⁴

Dahası, bir sözleşmenin 'çerçeve' niteliği, yalnızca o sözleşmenin değil; söz konusu sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşmelerin lafzi veya amaçsal yorumuyla da anlaşılabilirliğinden, yorum faaliyetinde yalnızca çerçeve sözleşme niteliği taşıyıp taşımadığı tespit konusu olan ilgili sözleşmenin esas alınması yeterli olmadığı gibi; bu değerlendirmenin, en nihayetinde münferit sözleşme olduğu sonucuna varılacak sözleşmeler ve hatta taraflar arasında akdedilen diğer sözleşme ilişkileri de dikkate alınarak yapılması gerekir. Bir sözleşmenin içeriğinde, "İşbu sözleşmede kararlaştırılmayan hususlarda ... tarihinde imzalanan (çerçeve) sözleşmenin hükümleri uygulama alanı bulur." vb. bir hükmün yer alması, işaret edilen sözleşmenin çerçeve niteliğinin bir münferit sözleşmenin içeriğinde ifade edilmesine örnektir. Öte yandan, mevcut -halihazırda akdedilmiş- sözleşmeler kadar, henüz akdedilmemiş sözleşmelere ilişkin planlardan, görüşmelerden ve taslaklardan da yararlanılmalıdır.

⁶³³ Aynı yönde bkz. **Hoffbauer**, s. 71

⁶³⁴ **Hoffbauer**, s. 71'den naklen OLG Köln, Urt. v. 22. April 1994 – 19 U 145/93, CR 1994, 737 (738).

Nihayet ve özetle, bir sözleşmenin çerçeve sözleşme olup olmadığının tespitinde en doğru sonuca; yalnızca ilgili sözleşmenin değil, bu sözleşme ile birlikte taraflar arasındaki -halihazırda akdedilmiş veya görüşme aşamasında olan- tüm sözleşmesel ilişkilerinin kollektif olarak değerlendirilmesi ve hem amaçsal hem de lafzi yorum faaliyetinin bir parçası haline getirilmesi ile ulaşılabilir.

II. ÇERÇEVE SÖZLEŞMENİN KAPSAMINA ALDIĞI MÜNFERİT SÖZLEŞMENİN TESPİTİ

Somut olayda bir çerçeve sözleşmenin mevcut olup olmadığı değerlendirmesinde ulaşılan sonuç olumsuzsa, ilgili sözleşmenin hali hazırda kapsamına aldığı veya gelecekte almayı planladığı münferit sözleşme(ler)den de söz edilemez. Ancak bir sözleşmenin, çerçeve sözleşme vasfını haiz olduğuna kanaat getirilmişse sıradaki adım, söz konusu çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı her bir münferit sözleşmenin tespit edilmesidir.⁶³⁵ Bu tespit, özellikle de girift hukuki işlemlerde sıklıkla karşılaşılabilecek zor bir problem olduğu gibi, pratik açıdan da kritik bir önem taşır. Çünkü bir çerçeve sözleşme, yalnızca kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler) için bağlayıcı bir düzen ortaya koyar ve bu niteliği haiz olmayan (çerçeve sözleşme ilişkisinden bağımsız) sözleşmeler bünyesinde uygulama alanı bulmaz. Dahası, -işbu üçüncü bölümde incelenecek- çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme(ler) arasındaki ilişkinin uygulanacak kurallar açısından doğurduğu sonuçlar, yalnızca çerçeve sözleşmenin, kapsamına aldığı münferit sözleşmeler ile ilişkisinde gündeme gelir.

⁶³⁵ **Hoffbauer**, çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşmenin tespit edilmesini, “*Çerçeve Sözleşme Hükümlerinin Münferit Sözleşmeye Dahil Edilmesi*” başlığı altında kaleme almaktadır (bkz. **Hoffbauer**, s. 45). Bu tercih, işbu çalışma boyunca yeri geldikçe benimsenen ‘çerçeve sözleşmenin içeriğindeki çerçeve hükümlerin, kapsamına aldığı münferit sözleşmelerin -adeta- görünmez birer hükmü olduğu’ kabulünü destekler niteliktedir.

Bir sözleşme ilişkisinin münferit sözleşme vasfının tespit edilmesinde yararlanılabilecek araçlar; sözleşmenin lafzı, amacı, bu doğrultuda sözleşme taraflarının gerçek niyetleri ve benzer sözleşme ilişkilerinin taraflar arasında geçmişte nasıl akdedildiğidir.⁶³⁶ Çerçeve sözleşme kapsamına dahil olan bir münferit sözleşmenin mevcut olup olmadığı, tüm bu kriterlerin birlikte değerlendirilmesiyle tespit edilir.

Çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler), ilgili sözleşmelerin birbirlerine ya da kaynaklandıkları iş ilişkisine yaptıkları bir atıfla açıkça tespit edilebileceği gibi; bu atfın yokluğu halinde, somut olayın özellikleri ve taraf iradeleri dikkate alınarak⁶³⁷ sürdürülecek bir yorum faaliyetiyle dürüstlük kuralı ışığında da belirlenebilir. Söz konusu ihtimaller şu örneklerle somutlaştırılabilir:

Çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alan *‘‘İşbu çerçeve sözleşme, taraflar arasında, adres bilgisi ... olan taşınmazda ... projesi kapsamında inşa edilecek kat mülkiyetine tabi yapının inşaatı için tedarik edilecek hammaddelere yönelik ... ve ... tarihli satım sözleşmelerini kapsar.’’* ifadesi, ilgili çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşmelerin belirlenmesini sağlayacak açık ve doğrudan bir atfa örnektir. Bu örnekte, çerçeve sözleşme vasıtasıyla münferit sözleşmelere atıf yapılması söz konusudur. Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmeler arasındaki bağı şeklen gözler önüne seren benzer bir açık atıf, münferit sözleşmenin içeriğinde de yer alabilir. Örneğin, münferit sözleşmede *‘‘İş bu münferit sözleşme, ... tarihinde akdedilen çerçeve sözleşme hükümlerine tabidir.’’* benzeri bir ifadenin yer alması

⁶³⁶ Hoffbauer, s. 71.

⁶³⁷ Aynı yönde, Hoffbauer, s. 71; Yılmaz, s. 52.

halinde, münferit sözleşme vasıtasıyla çerçeve sözleşmeye atıf yapılmıştır.⁶³⁸ Kurgulanan örneklerde de görüldüğü gibi; sözleşmeler arasındaki atıf çerçeve sözleşmeden münferit sözleşmeye veya münferit sözleşmeden çerçeve sözleşmeye yapılabileceği gibi sözleşmelerin birbirlerine -karşılıklı olarak- atıf yapabilmesi de elbette ihtimal dahilindedir. Kaldı ki kanaatimce atfın karşılıklı olması, çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşmelere yönelik uyumsuzlukların bertaraf edilmesinde daha güçlü bir çözümdür.

Bir münferit sözleşmenin, bir diğer münferit sözleşmeyi işaret etmesi ve söz konusu münferit sözleşme ile çerçeve sözleşmenin bağlantısının bu yolla kurulabilmesi de mümkündür. Örneğin, (A) münferit sözleşmesinde “İş bu sözleşme (X) -çerçeve- sözleşmesine tabidir.” hükmünü takiben “(B), (C) ve (D) sözleşmeleri de (X) -çerçeve- sözleşmesinin kapsamındadır/sözleşmesine tabidir.” hükmüne yer verilebilir. Bu atıf açık ancak dolaylı bir atıftır, zira çerçeve sözleşmenin kapsamında olan diğer münferit sözleşmeler vasıtasıyla çerçeve sözleşmeye doğrudan atıf yapılmamakta, bu sözleşmeler arasındaki bağ bir diğer münferit sözleşme vasıtasıyla (aracılılıkla) kurulmaktadır.

Çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler), ilgili sözleşmelerin birbirlerine yaptıkları bir atıf yerine, ‘ taraflar arasındaki iş ilişkisine’ yaptıkları bir atıfla da tespit edilebilir. Çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer verilecek “*İşbu çerçeve sözleşme, ... ilişkisi/projesi/sözleşmesi kapsamında akdedilecek tüm satım sözleşmelerini kapsar.*” hükmü, buna örnek bir atıf hükmüdür.

⁶³⁸ Münferit sözleşmenin içeriğinde çerçeve sözleşmeye atıf yapılması yönteminin “*pratik bakımdan daha elverişli*” olduğu yönünde (bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 38).

Kimi zaman ise, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme(ler) arasındaki bağ, bir atıfla ortaya konmasa da bu bağın taraf iradeleri ve somut olayın özellikleri dikkate alındığında dürüstlük kuralı gereğince var olduğu sonucuna varılabilir. Örneğin; taraflar arasında akdedilmiş bir çerçeve sözleşme, hatrı sayılır bir zaman diliminde, belirli bir proje bünyesinde akdedilen satım sözleşmelerinin hepsine -istisnasız- uygulanıyorken yine aynı proje bünyesinde akdedilmiş bir satım sözleşmesini de kapsamına aldığı düşünülmesi, somut olayın özellikleri ve taraf iradeleri dikkate alındığında hukuken korunmaya değer ve haklı bir beklentiye, -sözleşmeler arasında açıkça bir atıf mevcut olmasa dahi- dürüstlük kuralı gereği söz konusu sözleşmenin, çerçeve sözleşmenin kapsamında olduğu ve münferit sözleşme niteliği taşıdığı sonucuna varılabilir. Dahası fikrimce, taraflar arasında belirli bir iş ilişkisi/proje/amaç kapsamında zamana yayılarak düzenli olarak akdedilmeye devam eden çok sayıda benzer sözleşmeyi kapsayan bir çerçeve sözleşme ilişkisi mevcutken, söz konusu iş ilişkisi/proje/amaç ilişkisine dahil olması beklenebilecek bir diğer sözleşme ilişkisinin ilgili çerçeve sözleşme kapsamına dahil olmayacağının ileri sürülmesi, -elbette somut olayın özellikleri dikkate alındığında, yapılacak dürüstlük kuralına uygun ve makul bir değerlendirme sonucunda- çelişkili davranış yasağının ihlali olarak değerlendirilerek hakkın kötüye kullanılması niteliği de taşıyabilir.

Tüm bu açıklamalara ilişkin bir örnekle⁶³⁹; banka ve müşterisi arasında akdedilmiş ve çerçeve sözleşme niteliği taşıyan bir banka kredi sözleşmesinin, sonradan akdedilecek sözleşmelerden hangilerini kapsamına aldığı belirlenmesinde, söz konusu sözleşmelerin birbirlerine yaptıkları atıftan

⁶³⁹ Gürses, s. 156.

yararlanılabileceği gibi; atfın yokluğu halinde, somut olayın özellikleriyle taraflar arasında akdedilen sözleşmenin içeriğinin ve amacının değerlendirilmesinden de yararlanılabilir.

Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme(ler) arasındaki bağlantının şeklen gözle görülür hale getirilebilmesi ve çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı her bir münferit sözleşmenin kolaylıkla tespit edilebilmesi gayesiyle; söz konusu sözleşmelerin birbirlerine yapacağı açık bir atfın, çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı münferit sözleşmelere ilişkin potansiyel uyuşmazlıkların daha en başından bertaraf edilebilmesi için yerinde bir çözüm olacağını ifade etmenin yanısıra, atfın beraberinde getirebileceği iki önemli probleme de ayrıca dikkat çekilmelidir:

Öncelikle, bir çerçeve sözleşmenin taraflar arasında akdedilmiş veya akdedilecek tüm sözleşme ilişkilerine uygulanacağına ilişkin genel bir kaydın -bir diğer ifadeyle böylesine geniş bir atfın- hukuki akıbeti üzerine düşünülmesi gerekir. Öğretide çerçeve sözleşmenin uygulama alanının -bir diğer ifadeyle kapsamına aldığı münferit sözleşmelerin-, sınırı belirlenemez ölçüde genişletilmesinin tarafların farazi iradelerine ve aralarındaki güven ilişkisine aykırı olabileceğine dikkat çekilmiştir.⁶⁴⁰ Bu sorunun çözümünde fikrimce iki farklı potansiyel yaklaşım gündeme gelebilir. Bunlardan ilki; söz konusu kaydın geçersiz kabul edilmesi, zira hangi sözleşmelerin çerçeve sözleşmenin kapsamında olduğunun veya olacağının taraflarca açıkça veya zımnen belirtilmesi gerektiği yönündedir.⁶⁴¹ Ancak bu yaklaşım, esasen tarafların

⁶⁴⁰ **Maurenbrecher**, s. 196.

⁶⁴¹ Bu tartışma, genel işlem şartları özelinde ele alınmakta ve söz konusu yaklaşım doğrultusunda genel işlem şartlarının taraflar arasındaki 'diğer hukuki ilişkilerde de uygulama alanı bulacağı' yönündeki düzenlemelerin tüm hukuki işlemleri kapsayacak genişlikte kabul edilemeyeceği ve hangi hukuki işlemler için geçerli olacağının belirtilmesi gerektiği ifade edilmektedir, bkz. **Atamer** (Denetlenmesi), s. 96-97.

karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla üzerinde anlaştıkları bir hükmün geçersiz olduğunun kabulü ile taraf iradelerinin tamamen göz ardı edilmesi sonucunu doğurur. Bu sebeple kanaatimce benimsenmesi gereken -ikinci- yaklaşım; ilgili kaydın taraflar arasında akdedilmiş veya akdedilecek tüm sözleşmeleri kapsayacak genişlikte geçerli kabul edilemeyeceği sonucuna varılmakla beraber, -taraf iradelerini görmezden gelmeksiniz- hayatın olağan akışı ve somut olayın özellikleri değerlendirilerek söz konusu atfın, çerçeve sözleşmenin kapsamında kabul edilebilmesi makul sözleşmeleri kapsayacak (bir diğer ifadeyle sadece bu sözleşmeleri kapsamına alacak) ölçüde daraltılmasıdır. Basit bir örnekle açıklanırsa; her ne kadar çerçeve sözleşmenin taraflar arasında akdedilecek tüm sözleşme ilişkilerinde uygulama alanı bulacağı kararlaştırılmış olsa da somut olay dikkate alındığında, tarafların tacir olduğu sonucuna varılıyor, taraflar arasındaki etkileşimin ticari ilişkilerden kaynaklandığı gözlemleniyor ve çerçeve sözleşmenin içeriği de dikkate alındığında özü taraflar arasında belirli sıklıkta tekrarlanan ticari nitelikte taşınır ve taşınmaz kira sözleşmelerini hedef alıyorsa; taraflar arasında akdedilecek ve ticari amaç gütmeyen bir kira sözleşmesi (örneğin bireysel kullanıma özgülenecek bir taşınır kirası), çerçeve sözleşmenin kapsamına alacağı sözleşmelerden sayılmamalı ve bu doğrultuda ‘münferit sözleşme’ olarak nitelendirilmemelidir. Çerçeve sözleşmenin geniş bir uygulama alanına sahip olması yönündeki taraf iradelerini yok saymayan, somut olayın özelliklerinin değerlendirilmesinden hareket eden bu ikinci yaklaşım daha ılımlıdır.

Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki atfa ilişkin üzerinde düşünülmesi gereken bir diğer problem ise, taraflardan birinin bu hususta bir müzakere gücü olmaksızın ilgili sözleşmenin içeriğine yerleştirilen atfın akıbetidir. Tarafların

müzakere gücüne sahip olarak, karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla söz konusu atıf hükmünü kabul etmesi ihtimalinde, ilgili atıf şüphesiz geçerli ve söz konusu münferit sözleşme, çerçeve sözleşmenin kapsamındadır. Oysa atıf hükmü, tarafa müzakere gücü tanınmaksızın, ‘ya kabul et ya da imzalama (*take it or leave it*)’ usulüyle dayatılmışsa, bunun akıbeti üzerinde ayrıca düşünülmesi gerekir. Kanaatimce bu ihtimalde, atıf hükmünün bizzat kendisi bir genel işlem şartıdır. Bunun pratik sonucu, söz konusu çerçeve sözleşme hükümlerinin (çerçeve sözleşmenin içeriğinde birer bireysel sözleşme hükmü olsalar dahi), atıf hükmü vasıtasıyla ilgili münferit sözleşmenin içeriğine yerleştirilmiş birer -adeta- ‘görünmez’ genel işlem şartı olmasıdır ve bu hükümlerin genel işlem şartlarının tabi olduğu denetim mekanizmalarına tabi tutulmaları gerekir. Öyle ki ‘çerçeve sözleşmenin söz konusu hükümlerinin karşı tarafa müzakere gücü sunulmaksızın birer genel işlem şartı olarak tek tek ilgili münferit sözleşmenin içeriğine yazılması ve sözleşmenin karşı tarafına dayatılması’ ile ‘çerçeve sözleşme hükümlerinin ilgili münferit sözleşme bünyesinde uygulanacağını düzenleyen bir atıf hükmünün sözleşmenin karşı tarafına müzakere gücü tanınmaksızın dayatılması’ arasında izlenen yöntem bakımından şeklen bir farklılık mevcut olsa da amaçlanan -öz- bakımından bir fark yoktur.

III. ÇERÇEVE SÖZLEŞME VASFININ VE KAPSAMINA ALDIĞI MÜNFERİT SÖZLEŞMENİN UYUŞMAZLIK KONUSU OLMASI VE İSPAT YÜKÜ

Verme, yapma ve/veya yapmama istemini içeren bir talep söz konusu olmaksızın, salt ‘bir sözleşmenin çerçeve sözleşme’ veya ‘bir sözleşmenin ilgili çerçeve sözleşmenin kapsamına girerek münferit sözleşme’ vasfı taşıyıp taşımadığının

tespit edilmesi gerekiyorsa, -hukuki yararın mevcut olması kaydıyla- açılacak davanın bir tespit davası olacağı şüphesizdir. İlk bakışta teorik bir ihtimal gibi gözüксе de söz konusu uyuşmazlıkların tespit davasına konu edilmesinde hukuki yarar mevcut olabilir. Örneğin taraf, münferit sözleşme görüşmelerine devam etmek ve münferit sözleşmeyi akdetmek için, çerçeve sözleşmenin varlığına (ve/ya bir diğer sözleşmenin de münferit sözleşme vasfına) emin olmak istiyorsa hukuki yarar, bu uyuşmazlığın çözümünden kaynaklanabilir.

Bir sözleşmenin, çerçeve sözleşme niteliği taşıyıp taşımadığı veya çerçeve sözleşmenin kapsamına dahil bir münferit sözleşme olup olmadığı, bir (çerçeve veya münferit) sözleşmenin ifası talebiyle açılan eda davasının içeriğinde de tespit edilebilir. Bir diğer ifadeyle, çerçeve sözleşmenin ve/veya münferit sözleşmenin ifası talebini konu edinen bir eda davası içeriğinde, -doğası gereği- ilgili sözleşmenin çerçeve veya münferit sözleşme niteliği taşıyıp taşımadığı yönünde bir tespit hükmünü de içerebilir.

Belirtmek gerekir ki çerçeve sözleşmede yer alan ve münferit sözleşmenin tabi olacağı esasları belirleyen bir çerçeve hükmün ifasına veya ilgili hükme aykırılığın doğurduğu tazminat talebine ilişkin bir eda davası açılacaksa, bu çerçeve hükmün ihlal veya uygulanmasının ihmal edildiğinin kanıtlanacağı bir münferit sözleşmenin varlığına ihtiyaç duyulacak ve ilgili çerçeve hükmün ihmal veya ihlalinin doğurduğu zararın tazmini, o münferit sözleşme bünyesinde talep edilebilecektir. Bir diğer ifadeyle, çerçeve hükümlerin uygulama alanı münferit sözleşme olduğundan, söz konusu çerçeve hükümlere ilişkin talepler -işin doğası gereğince- münferit sözleşmeden bağımsız düşünülemez. Çerçeve hükümlerin ifasının sağlanabilmesi için

açılacak dava da şeklen münferit sözleşme merkezinde (ilgili çerçeve hükmün münferit sözleşmede uygulanması istemiyle) açılmış gözüke de -münferit sözleşme ile çerçeve sözleşme arasındaki işlevsel bağ sebebiyle- özü itibariyle aynı zamanda çerçeve hükümlerin yer aldığı çerçeve sözleşmenin ifasını da konu olarak yalnız münferit sözleşmenin değil; çerçeve sözleşmenin de ifası talebini içerir.

Meseleyi bir örnekle ifade etmek gerekirse, A ve B şirketleri arasında bir inşaat projesi kapsamında “akdedilecek tüm hammadde satım sözleşmelerinde bedelin malın teslim edilmesinden 1 ay sonra muaccel olacağı ve temerrüt halinde ise temerrüt tarihinden itibaren yıllık %18 oranında temerrüt faizi işleyeceği” hükmünü içeren bir çerçeve sözleşmenin akdedildiğini varsayalım. Bu çerçeve hükmün uygulanması, ancak taraflar arasında münferit sözleşme niteliği taşıyan satım sözleşmesi akdedilir ve satış bedelinde temerrüt doğarsa söz konusu olabilir. Dolayısıyla burada açılacak dava, münferit satış sözleşmesindeki satış bedelinin ve temerrüt faizinin ödenmesi talebiyle açılacak, ancak bu talep aynı zamanda, bir çerçeve hükmün ifasına ilişkin olduğundan çerçeve sözleşmenin ifasını da konu edinecektir.

Yine aynı yönde, bir çerçeve hükmün ihlalinin doğurduğu tazminat talebi de kurulmuş bir münferit sözleşme merkezinde dava edilir. Zira, çerçeve hükmün ihlal edilip edilmediği ve bunun sonucunda tazmin edilecek zararın miktarı, ilgili münferit sözleşme dikkate alınmaksızın tespit edilemez. Örneğin; münferit satım sözleşmesinin konusu hammaddenin uyması gereken kalite standartlarının bir çerçeve hüküm vasıtasıyla belirlendiğini, ancak alıcıya bu kalite standartlarına uymayan bir hammaddenin teslim edildiğini ve bunun maddi bir zarara (örneğin nihai ürün arzu edilen kalite standardını sağlayamadığı için hedeflenen fiyata satılamaması nedeniyle

yoksun kalınan kâra) sebep olduğunu varsayalım. Bu ihtimalde açılacak dava, münferit satım sözleşmesinin ayıplı ifasına dayanır. Ancak talep edilen tazminatın kaynağı; hem ihlal edilen çerçeve hükmün ait olduğu çerçeve sözleşmenin, hem de bu çerçeve hükmün uygulama alanı bulacağı münferit satım sözleşmesinin ihlalidir. Esasen ulaşılan bu sonuçlar, çerçeve ve münferit sözleşme arasındaki işlevsel bağın bir sonucu olarak, ‘çerçeve sözleşmedeki çerçeve hükümlerin aynı zamanda münferit sözleşmenin -görünmez- hükümleri’ olmasından doğar.

Çerçeve sözleşmenin varlığı ve/veya bir sözleşmenin bir çerçeve sözleşmenin kapsamında (bir diğer ifadeyle ‘münferit sözleşme’ sıfatını haiz) olup olmadığı konusundaki uyuşmazlıklarda ispat yüküne gelince:

İspat yükü bakımından genel kuraldan ayrılmayı gerektirecek bir sebep ve kanun hükmü söz konusu olmadığından; kural olarak bir sözleşme ilişkisinin çerçeve sözleşme olduğunu ve/veya bir sözleşmenin çerçeve sözleşmenin kapsamına dahil olduğunu (münferit sözleşme niteliği taşıdığını) iddia eden taraf, ispat yüküne ilişkin temel kuralı ortaya koyan TMK m. 6 ve HMK m. 190 f. 1 gereğince bu iddiasını ispatla mükelleftir.

Kural bu olmakla birlikte; çerçeve sözleşmenin taraflarının tacirler olması halinde, -ispat yüküne ilişkin genel kuraldan ayrılarak- ‘münferit sözleşmelere yakın zamanda akdedilen ve ona ciddi ölçüde benzeyen’ sözleşmeleri çerçeve sözleşmenin kapsamına dahil birer münferit sözleşme olarak kabul eden bir adi karine benimsenmelidir. Bu önerinin gerekçeleri şöyledir: Öncelikle “Sürekli borç ilişkisi içerisindeki tacirlerin önceden usulüne uygun şekilde kabul ettikleri genel işlem koşullarını, yakın zamanda gerçekleştirilen aynı hukuki ilişkiler için de zımnen kabul

ettikleri görüşü⁶⁴²’, kanaatimce genel işlem koşulu niteliği taşıyan çerçeve hükümler hakkında uygulanabildiğine göre; genel işlem şartı niteliği taşıyan çerçeve hükümler için bu görüşçe -doğrudan- ve tarafların müzakere gücünü haiz oldukları bireysel sözleşme hükmü olan çerçeve hükümler hakkında ise evleviyetle uygulanabilir. Bu doğrultuda, çerçeve sözleşmenin kapsamına önceden dahil edilmiş münferit sözleşmelerle yakın zamanda akdedilen, aynı -ve hatta kanaatimce ciddi ölçüde benzer- nitelikte hukuki işlemler, çerçeve sözleşmenin kapsamına dahil edilmeyecekse bunun tacirlerce açıkça kararlaştırılması ve mümkünse sözleşme metninde kaleme alınması gerektiği; aksi takdirde bu sözleşmelerin çerçeve sözleşmenin kapsamı içinde kabul edilme riskinin üstlenildiği, tacirlerin özen yükümlülüğüne ve basiretli tacir ilkesine de uygun bir yaklaşımdır. Dahası bu yaklaşım, ticari hayatta hızın korunması yönünden arzu edilen düzeni de destekler. Zira, ticari işlerinde hız kazanmak isteyen tacirlerin, hayatın olağan akışı gereği münferit sözleşmelere ciddi ölçüde benzer sözleşmeleri de çerçeve sözleşmenin kapsamında akdetmesinin makul bir kabul olacağı dikkate alınır; asıl olanın münferit sözleşmelerle yakın zamanda akdedilen ve ona ciddi ölçüde benzeyen hukuki işlemlerin de söz konusu çerçeve sözleşmenin kapsamına dahil edilmesi, istisnanın ise kapsam dışı bırakılması olduğu sonucuna varılarak sağlanan belirlilik sayesinde, meseleye yönelen potansiyel uyuşmazlıklarla vakit kaybedilmez. Ancak bu adi karinenin yürütülmesi, bu kapsamda münferit sözleşmelerle yakın zamanda ve onlara ciddi ölçüde benzer bir sözleşme ilişkisinin - somut olayın özellikleri ve taraf iradeleri dikkate alındığında- söz konusu çerçeve

⁶⁴² **Atamer** (Denetlenmesi), s. 96, dn. 77.

sözleşmenin kapsamına dahil edilmediğinin ispat edilebilmesi de -elbette- mümkündür.

§ 2- ÇERÇEVE SÖZLEŞME VE MÜNFERİT SÖZLEŞME İLİŞKİSİNİN UYGULANACAK KURALLAR AÇISINDAN DOĞURDUĞU SONUÇLAR

I. GENEL OLARAK

Çerçeve sözleşmenin ve kapsamına aldığı münferit sözleşmenin tespit edilmesini takiben; söz konusu sözleşmelerin aralarındaki ilişkinin uygulanacak kurallar açısından doğurduğu sonuçların değerlendirilmesi gerekir. Ancak bu değerlendirmeye geçmeden önce bir köprü niteliği taşıyan mesele çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme arasındaki ilişkinin hukuki önemidir.

Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki ilişkiyi ifade eden yerinde bir benzetme çerçeve sözleşmelerin “*münferit sözleşmeleri çatısı altında toplayan bir organizma*”⁶⁴³ olduğu tespittir. Çerçeve sözleşmenin bu kapsayıcı yapısı dikkate alındığında, her ne kadar başlı başına bir sözleşme niteliği taşısa da beraberinde getireceği hukuki problemlerin tam anlamıyla anlaşılabilmesi için, ‘münferit sözleşme ile olan ilişkisinin (sözleşmeler arasındaki etkileşimin)’ de göz ardı edilmemesi gerekliliği⁶⁴⁴ ortaya çıkar. Öyle ki çerçeve sözleşme modeli esas alınarak formüle edilen bir hukuki ilişki içinde, dar anlamda borç doğuran çerçeve sözleşme, kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den ayrı düşünülemez çünkü “*Münferit sözleşmelerin*

⁶⁴³ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 94.

⁶⁴⁴ **Hoffbauer**, s. 43.

*yürütülmesi sırasında ortaya çıkan zorluklar, çerçeve anlaşma ile münferit sözleşme arasındaki ilişki dikkate alınmadan çözülemez.”*⁶⁴⁵

Çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme arasındaki ilişkinin formüle edilmesinde ‘astlık-üstlük’ bağından yararlanmanın yerinde olmayacağı ifade edilmelidir.⁶⁴⁶ Birden çok münferit sözleşme ilişkisi için bağlayıcı hükümler doğuran doğası gereğince çerçeve sözleşmeler, yarattıkları çatı yapıda en üstte (adeta taraflar arasındaki tüm münferit sözleşmelerin oluşturduğu hayali piramidin en tepesinde), altında yer alan tüm münferit sözleşmeler için bağlayıcı ilkeler sunan bir sözleşme olarak hayal edilebilse de bu, hiyerarşik bir üstünlüğü ifade etmemelidir. Ancak ve ancak bir arada uygulandıklarında hukuki ilişkinin taraflarının amaçladıklarını tatminin elde edilmesine hizmet eden ve anlam kazanan bu sözleşmelerin, hiyerarşik bir yapının parçası olmaları makul gözükmediği gibi, böyle bir yapının varlığı pratik açıdan da bir yarar sağlamaz. Çünkü çerçeve hükümler, aynı zamanda münferit sözleşmenin de -görünmez- birer hükmü ve böylece parçası olduğundan; münferit sözleşmenin bir parçası ile bizzat münferit sözleşmenin kendisi arasında hiyerarşik ilişki (astlık-üstlük) kurulması, mantıklı gözükmemektedir. Bu sebeptendir ki örneğin -ve özellikle- çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeden daha üstün olduğu kabul edilerek kendisini takiben içeriğine aykırı akdedilmiş münferit sözleşme hükümlerinin hükümsüzlüğünden bahsedilemez. Zira, bir çerçeve sözleşme hükmünün, taraf iradelerince bir münferit sözleşmeyle -aksi kararlaştırılmak suretiyle- bertaraf

⁶⁴⁵ Hoffbauer, s. 58.

⁶⁴⁶ Aksi yönde yazar, çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme arasındaki ilişkiyi “*Hiyerarşi*” başlığı altında kaleme almakta (bkz. Hoffbauer, s. 44); çerçeve sözleşmeyi münferit sözleşmeden üstün kabul etmekte (bkz. Hoffbauer, s. 22); ve bu doğrultuda, çerçeve sözleşmeleri “*üst düzey*”, bu sözleşmenin şemsiyesi altında akdedilen münferit sözleşme ilişkilerini ise “*alt düzey*” bir sözleşme olarak nitelendirmekte (bkz. Hoffbauer, s. 5 ve s. 14)’dir.

edilebilmesi mümkündür.⁶⁴⁷ Nihayet, bu sözleşmeler arasında hiyerarşik bir yapıdan bahsetmek yerine, **Weber**'in de işaret ettiği şekilde “*çoklu bir yapı*” ihtiva ettikleri sonucuna varılır.⁶⁴⁸

Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki ilişkinin önemi, yalnızca teorik anlamda çerçeve sözleşme kavramının tam anlamıyla anlaşılmasına hizmet etmez ve çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmenin tabi olacağı birtakım esasları belirlemesi ile de sınırlı değildir. Öyle ki bu ilişki -aralarındaki işlevsel bağlılığın bir sonucu olarak- aynı zamanda **(1) birtakım hukuki kurumların uygulanabilmesi için bu sözleşmelerin birlikte değerlendirilmeleri (bir diğer ifadeyle dar anlamda çerçeve sözleşme ile kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşan geniş anlamda çerçeve sözleşmenin bir arada değerlendirmeye tabi tutulması) gerekliliğini ve (2) sözleşmelerden birinde gerçekleşen bir olgunun bir diğerine sirayet ederek birtakım hukuki sonuçlar doğurabileceği gerçeğini** de ortaya koyduğundan, pratik sonuçları bakımından da göz ardı edilemez bir etkiye sahiptir.

Öncelikle, **(1) birtakım hukuki kurumların uygulanmasında, dar anlamda borç doğuran çerçeve sözleşme ile birlikte kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşan bütünün (geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin) esas alınması gerekir.** Öyle ki hem çerçeve sözleşme hem de münferit sözleşme, başlı başına birer ‘sözleşme’ olma niteliğini haiz olup hukuken varlık kazansalar da birtakım hukuki kurumların uygulanabilmesi için birbirlerini tamamlamalarına -yardımlaşmalarına- ihtiyaç duyulur. Örneğin; -işbu çalışmada yeri geldikçe ve

⁶⁴⁷ Bu sebeple katıldığım üzere **Yılmaz**, çerçeve sözleşmeler ile münferit sözleşmeler arasındaki ilişkiyi ele alırken “*çerçeve sözleşmelerin, münferit sözleşmeler üzerinde emredici nitelikte hiyerarşik ilişki içinde olduklarının söylenemeyeceğini*” ifade eder, (bkz. **Yılmaz**, s. 80 dn. 242).

⁶⁴⁸ **Weber**, s. 410.

özellikle de aşağıda izah edileceği üzere- yorum faaliyetinin sürdürülebilmesi ile sözleşme boşluklarının tespiti ve doldurulması için çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı her bir münferit sözleşmenin bir arada değerlendirilmesi; bir diğer ifadeyle geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinden yararlanılması gerekir. Öyleyse, teşbihte hata olmayacaksa, birtakım hukuki kurumların uygulanmasıyla ulaşılması arzu edilen sonuç, birden fazla anahtarla açılabilen kilitli bir kutunun içindeyse; bu kutunun kilidini açabilecek anahtarlardan bir tanesi -dar anlamda- çerçeve sözleşmede, diğer(ler)i ise münferit sözleşme(ler)dedir.

Çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme(ler) arasındaki ilişki dikkate alındığında, bir diğer önemli pratik sonuç, **(2) sözleşmelerden birinde gerçekleşen bir olgunun bir diğerine sirayet ederek onun hukuki kaderini etkileyebilmesinin** mümkün olmasıdır. Meselenin başında dikkat çekmek gerekir ki sözleşmeler arasındaki bu etkileşimin tek yönlü değil, çift yönlü bir değerlendirmeye esas alınması gerekir. Bununla kastedilen, çerçeve sözleşmede vuku bulan bir olgunun, münferit sözleşmeyi etkileyebileceğine şüphe olmadığı gibi; *vice versa*, münferit sözleşmede vuku bulan bir olgunun da çerçeve sözleşmeyi etkileyebileceği gerçeğidir.⁶⁴⁹ Öyleyse

⁶⁴⁹ Bu doğrultuda, birbirinden farklı hukuki meselelerde sözleşmeler arasındaki etkileşimin çift yönlü olduğu dikkate alınacaktır. Örneğin; sona erme başlığı altında ‘ifa’ ile sona ermenin etkisi bakımından, hem çerçeve sözleşmenin ifa ile sona ermesinin münferit sözleşmeye, hem de münferit sözleşmenin ifa ile sona ermesinin çerçeve sözleşmeye etkisi veya bir diğer örnekle; irade sakatlıklarının etkisi bakımından, hem çerçeve sözleşmedeki bir irade sakatlığının münferit sözleşmeye, hem de münferit sözleşmedeki bir irade sakatlığının çerçeve sözleşmeye etkisi üzerinde ayrı ayrı düşünülerek çift yönlü bir değerlendirme yapılacaktır, bkz. Üçüncü Bölüm, § 2 (*Çerçeve Sözleşme ve Münferit Sözleşme İlişkisinin Uygulanacak Kurallar Açısından Doğurduğu Sonuçlar*).

Özellik arz ettiği için izah edilmesi uygun bulunan mesele, çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeyle ilişkisidir. Oysa elbette münferit sözleşme bünyesinde gerçekleşen bir olgunun bir diğer münferit sözleşmeyi ve/ya çerçeve sözleşme bünyesinde gerçekleşen bir olgunun bir diğer çerçeve sözleşmeyi etkileyebilmesinin de mümkün olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Örneğin, bir hukuki ilişkide akdedilen franchise ve bayilik sözleşmesi her ne kadar bağımsız iki sözleşme ilişkisi olsa da birinden doğan bir yükümlülüğün yerine getirilmemesi diğer sözleşmenin de ifa edil(e)memesi sonucunu doğurabilir ve hatta sözleşmenin feshi için haklı sebep teşkil edebilir. İlgili örneği kurarken esinlenen benzer bir örnek için bkz. <https://www.lettre-des-reseaux.com/P-535-678-P1-contrat-cadre.html> (E.T.:01.12.2024).

çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki işlevsel bağ, adeta bir ayna gibi sözleşmelerden birinde gerçekleşen bir olguyu bir diğerine yansıtabilir ve birtakım hukuki sonuçların bir diğer sözleşme ilişkisinde de doğmasını sağlayabilir. Bu hukuki sonuçlar, -aşağıda ilgili başlıklarda inceleneceği üzere genelleme yapılmaksızın- her bir hukuki olgu özelinde ayrıca düşünülerek değerlendirilmeye muhtaçtır.

Çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme arasındaki bu ilişki esasen, borç ilişkilerinin temel işleyişi açısından çerçeve sözleşmelerin klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden farklı bir yönünü de ortaya koyar. Zira, klasik borçlar hukuku sözleşmeleri esas alındığında, taraflar arasındaki birden fazla sözleşme ilişkisinde her sözleşmenin kendi içinde değerlendirilmesi ve bu sözleşme bünyesinde gerçekleşen hukuki olguların yalnızca söz konusu sözleşmeyi etkilemesi esas, bunun aksine birden çok sözleşme ilişkisinin bir arada ele alınması mecburiyeti ve birinde gerçekleşen bir hukuki olgunun diğer bir sözleşmeye sirayet etmesi istisnadır. Oysa çerçeve sözleşme modelinin getirdiği yapısal yenilik sayesinde, kural olarak birden fazla sözleşmenin birbirinden ayrı düşünülemediği ve içeriklerinde gerçekleşen olguların bir diğerine sirayet ederek birbirleri üzerinde etki doğurabildikleri bir ilişkiler dinamiği gündeme gelmektedir. Bir örnek ile, taraflar arasındaki birden fazla sözleşmeden biri olan satım sözleşmesindeki hata olgusunun, yine taraflar arasındaki bir başka sözleşme ilişkisi olan kira sözleşmesini etkilemesi -hayatın olağan akışı gereğince- pek de olası değilken; ‘çerçeve sözleşme bünyesinde vuku bulan bir hatanın münferit sözleşmeye sirayet ederek onun da iptali sonucunu doğurup doğurmayacağı’ kolaylıkla cevaplandırılabilir bir soru olmadığı gibi; somut olayın özellikleri de dikkate alınarak üzerinde çeşitli kriterlerle düşünülmesi gereken bir meseledir.

Nihayet, özünde borç doğuran bir sözleşme niteliği taşıyan çerçeve sözleşmeler bünyesinde, sözleşmeler hukukuna ilişkin bütün kurum ve meselelerin kül halinde ve tüm detaylarıyla değerlendirilmesi, literatürde ihtiyaç duyulmayan ve bu çalışmanın amacını aşan bir çabanın ürünü olarak, çerçeve sözleşmeleri konu alan bir borçlar hukuku genel hükümler kitabının yaratılması sonucunu doğurur. Oysa bu çalışmanın amacı, ‘Türk Borçlar Hukuku’nda Çerçeve Sözleşme Kavramı’nı inceleyen bir monografinin ortaya konması ve bu gayeyle yalnızca çerçeve sözleşme kurumu ve münferit sözleşme(ler) ile arasındaki ilişkinin uygulanacak kurallar açısından doğurduğu -çerçeve sözleşme öğretisinde önem taşıdığı düşünülen- sonuçların değerlendirilmesidir. Zira en nihayetinde, hukuki niteliği gereğince ‘sözleşme’ vasfını haiz olmasının doğal bir sonucu olarak çerçeve sözleşmeler, borçlar hukukunun temel kaidelerinden, genel ve özel hükümlerden ve hukukun bütünlüğü ilkesince başvurulabilecek tüm hukuk kaynaklarından yararlanılarak uygulama alanı bulur ancak kavramın kendine has özellikleri, tüm bunların ötesinde kendine özgü hukuki problemleri ve çözüm ihtiyaçlarını da beraberinde getirir.⁶⁵⁰ Bu doğrultuda, birtakım hukuki kurumların (örneğin yokluk, irade sakatlıkları, hükümsüzlük, vb.) klasik borçlar hukuku sözleşmelerine uygulandığı şekilde uygulanıp uygulanmayacağı üzerine düşünülmesi ihtiyacı doğar. Bu kapsamda çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme arasındaki ilişki, uygulanacak kurallar ve doğurduğu sonuçlar düşünüldüğünde önem arzeden (i) *Yorum Faaliyeti*, (ii) *Sözleşme Boşluklarının Tespiti ve Doldurulması*, (iii) *Yokluk*, (iv) *Kesin Hükümsüzlük*, (v) *İrade Sakatlıkları ve Sözleşmenin İptali*, (vi) *Sorumsuzluk Anlaşmaları*, (vii) *İfa*

⁶⁵⁰ Weber, s. 411.

Engelleri, (viii) Uyarlama ve nihayet (ix) Sona Ermenin Etkisi ve Sonuçları açısından değerlendirilecektir.⁶⁵¹

II. YORUM FAALİYETİ AÇISINDAN

Çerçeve sözleşme ve/veya münferit sözleşme bünyesinde bir yorum faaliyetine ihtiyaç duyulması halinde; taraf iradelerinin, tatmin etmek istedikleri menfaatlerin ve tarafların içinde bulundukları ilişkiden beklentilerinin aynası olan, -dar anlamda çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşan- geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin ele alınması, yorum faaliyetinin sağlıklı olarak gerçekleştirilebilmesi için şarttır. Bu sebeple çerçeve sözleşme bünyesinde gerçekleştirilecek bir yorum faaliyetinde münferit sözleşmelerin; yorum faaliyeti bir münferit sözleşme bünyesinde sürdürülecekse çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı diğer münferit sözleşmelerin bir arada ele alınması gerekir. Zira, yorum faaliyetinde geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin esas alınması; söz konusu sözleşmelerden birinde karşılaşılan soru işaretlerinin diğer bir sözleşme ilişkisi ile çözülebilmesini, taraf iradelerinin daha doğru tespitini ve yorum faaliyeti sonunda ulaşılan sonuçların sağlamlasının yapılabilmesini sağlar. Bu anlayış, sözleşmelerin yorumunda taraflar arasında akdedilmiş diğer sözleşme ilişkilerinin de dikkate alınması gerektiği yaklaşımıyla uyum içindedir.

Görüldüğü gibi, çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme arasındaki ilişki özelinde, yorum faaliyetinin gerçekleştirilebilmesi için sözleşmelerin beraber ele alınmaları gerekliliği, **‘birtakım hukuki kurumların uygulanmasında, dar**

⁶⁵¹ İlgili meseleler merkezinde, çerçeve ve münferit sözleşme ilişkisi değerlendirilirken; ya (1) söz konusu hukuki kurumun uygulanabilmesi için birlikte değerlendirilmeleri gerekliliği ya da (2) sözleşmelerden birinde gerçekleşen bir olgunun bir diğerine nasıl sirayet ederek çeşitli hukuki sonuçlar doğurabileceği ortaya konmaya çalışılacaktır.

anlamda borç doğuran çerçeve sözleşmeyle birlikte kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşan bütünün (geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin) esas alınması gerektiği' tespitini destekler ve örnekler.

Münferit sözleşmede yorum faaliyetine başvurulmasını gerektiren bir problemle karşılaşıldığında, çerçeve sözleşme ilgili münferit sözleşmenin oluşturacağı ilişkinin 'yalnızca çerçevesi' olma gayesi taşıdığından, onun içeriğinden hareket edilerek ilgili münferit sözleşmenin tüm koşul, içerik ve ayrıntılarının belirlenebilmesi elbette olası değildir.⁶⁵² Ancak çerçeve sözleşmeler, tarafların sözleşme ilişkisinden beklentilerinin -en azından bir kısmının- aynası olduğundan, çerçeve sözleşmenin içeriğini şekillendiren taraf iradelerinin ve beklentilerinin yorumlanması, münferit sözleşmenin yorumlanması faaliyetinin de bir parçasıdır ve münferit sözleşmeden doğan soru işaretlerinin giderilmesini sağlayabilir. Benzer şekilde çerçeve sözleşmede ihtiyaç duyulan bir yorum faaliyetinde, bir münferit sözleşmenin çözüme ışık tutabilmesi de mümkündür.

'Çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)in bir küle halinde yorum faaliyetine esas alınması -bir diğer ifadeyle yorum faaliyetinde geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinden yararlanılması-' gerekliliğini ortaya koyan önemli bir mesele ve somut bir örnek, TBK 19. maddesinde düzenlenen muvazaa kurumundan doğar. *"Sözleşmenin türünün ve içeriğinin belirlenmesinde ve yorumlanmasında tarafların yanlışlıkla veya gerçek amaçlarını gizlemek için kullandıkları sözcüklere bakılmaksızın gerçek ve ortak iradelerinin esas alınacağı"* prensibini ortaya koyan TBK 19. maddesi gereğince, tarafların 'gerçek ve ortak'

⁶⁵² Henrich, s. 117.

iradelerinin tespit edilebilmesi için, -yine- çerçeve sözleşmeden ve kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den bir arada yararlanılması yerinde olacaktır.

Geniş anlamda çerçeve sözleşmenin bünyesinde bulundurduğu sözleşme ilişkileri yorum faaliyetine esas alındıklarında ideal olan, birbirine uygun sonuçlara ulaştırmaları (çelişmemeleri) olsa da bunun tam aksine senaryolarla karşılaşılabilmesi de mümkündür. Bu kapsamda üzerinde durulması gereken önemli meselelerden bir diğeri; çerçeve sözleşme karşılıklı olarak anlaşılabilir ortadan kaldırılmaksızın veya söz konusu çerçeve sözleşmenin somut münferit sözleşmeye uygulanmayacağı (münferit sözleşmenin kapsam dışı bırakıldığı) yönünde bir karar alınmaksızın,⁶⁵³ çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmede birbiriyle çelişen hükümlerle karşılaştırılması halinde, söz konusu çelişkinin nasıl giderileceği problemidir ve çözümünde şu meselelerin değerlendirilmesi gerekir:

Çerçeve sözleşme ile bir münferit sözleşmenin çelişmesi halinde, çözümün öncelikle taraf iradelerinde aranması ve tarafların bu ihtimale sundukları çözümün öncelikli olarak uygulanması gerekir.⁶⁵⁴ Ancak böyle bir çözümün yokluğunda, bu çelişkinin nasıl giderileceği ve sözleşme ilişkilerinden hangisinin sunduğu rejimin esas alınarak uygulama alanı bulacağının belirlenmesi gerekir. **Weber**, bu soruya yanıt arama faaliyetinde genel bir kuralın ortaya konmasının zor olduğunu ifade etmektedir.⁶⁵⁵

⁶⁵³ İfade etmek gerekir ki çerçeve ve münferit sözleşmenin çelişmesi, uyumsuzluk konusu haline geldiğinde bir anlam taşır. Uygulamada karşılaşılabileceği gibi, sözleşmeler arasında görünürdeki çelişkiye rağmen taraflar bu çelişkiyi çözmek için anlaşmışlar veya fiilen bir uygulama benimsemişlerse, ortada hukuk düzeninin müdahale edebileceği bir uyumsuzluk yoktur.

⁶⁵⁴ **Hoffbauer**, s. 44.

⁶⁵⁵ **Weber**, s. 413.

Bu doğrultuda değerlendirilmesi gereken mesele, *lex specialis derogat generali* ve *lex posterior derogat leges priori* ilkelerinin bu problemin çözümünde bir rol oynayıp oynamayacağıdır. **Weber**'e göre; *lex specialis derogat legi generali* ilkesinin çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme arasındaki ilişkide uygulanması ve böylece münferit sözleşmelerin 'özel' çerçeve sözleşmenin ise 'genel' sıfatıyla nitelendirilmesi; değişen koşullar veya yeni olgular, çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmede belirlenen yeni kurallar vasıtasıyla kısmen geçersiz hale gelmesini haklı gösteriyorsa kabul edilebilir. Ancak, somut olayda taraf(lar)ın çerçeve sözleşmeden kasten ayrılmasını haklı kılacak açıklanabilir bir neden yoksa, münferit sözleşmenin değil, çerçeve sözleşmenin esas alınması -münferit sözleşmenin arka planda bırakılması- gerekir.⁶⁵⁶

Maurenbrecher ise, sözleşmelerin çelişmesi halinde *lex specialis derogat legi generali* ilkesinin uygulaması yerine her bir somut sözleşme ilişkisi özelinde çözüm bulunması gerektiği kanaatindedir.⁶⁵⁷

Hoffbauer, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmenin birbiriyle çelişmesi halinde, *lex specialis derogat lex generalis* ilkesinin uygulanabilir, münferit sözleşmenin daha özel bir sözleşme ve bu yönüyle çerçeve sözleşmeye bakılmaksızın münferit sözleşmenin uygulanmasının *lex specialis derogat lex generalis* ilkesine uygun olduğunu; dahası münferit sözleşme -çerçeve sözleşmeyi takiben akdedildiği kabulünden hareket edildiği için- daha yeni bir sözleşme ilişkisi olduğundan bu

⁶⁵⁶ **Weber**, s. 413.

⁶⁵⁷ **Maurenbrecher**, s. 206.

çözümün *lex posterior derogat leges priori* ilkesini de tatmin ettiğini ifade etmektedir.⁶⁵⁸

Tüm bu görüşler değerlendirildiğinde kanaatimce, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki kronolojik ilişki esas alındığında, münferit sözleşmenin ‘yeni tarihli’ olması bir zorunluluk olmadığı gibi; çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasında (astlık-üstlük ilişkisi olmadığı gibi) ‘genel-özel’ nitelendirmesi yapılabilmesi de makul gözükmemektedir. Zira, çerçeve sözleşme ile kapsamına aldığı münferit sözleşme, birbirine kıyasla ‘özel veya genel’ bir nitelik taşımaksızın geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin bir parçasıdır. Öyleyse burada, aralarındaki ilişkide birbirine eş değer - biri diğerine kıyasla ‘genel veya özel’ olarak nitelendirilemeyecek- sözleşmeler söz konusu olduğundan -kural olarak- taraf iradelerince sonraki sözleşme hükmü vasıtasıyla önceki sözleşme hükmünün zımnen ortadan kaldırıldığı sonucuna varılabilir.⁶⁵⁹ Çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme arasındaki kronolojik ilişki gereği, hangisinin bir diğerinden önce akdedileceğine ilişkin emredici bir kural olmadığından, öncelik-sonralık ilişkisinin her somut olayda ayrıca değerlendirilmesi gerekir.

Söz konusu değerlendirme yapılırken ele alınması gereken bir diğer mesele, tarafların çerçeve sözleşmeyi takiben akdettikleri münferit sözleşmede, çerçeve sözleşme ile çelişen bir hüküm üzerinde anlaşmaları halinde bu iradenin, “sadece söz konusu münferit sözleşmenin zımnen çerçeve sözleşmenin kapsamı dışına çıkarıldığı

⁶⁵⁸ Hoffbauer, s. 45. Bu doğrultuda örneğin, tedarik ilişkisini düzenleyen çerçeve anlaşma ve münferit sözleşme çelişirse -elbette taraflar aksini kararlaştırmadıkça- münferit sözleşmenin özel hüküm teşkil ederek öncelikle uygulanacağı kanaatindedir, (bkz. Hoffbauer, s. 58).

⁶⁵⁹ Örneğin; çerçeve sözleşmelerin münferit sözleşmelerden önce akdedildiği kabulüyle, münferit sözleşmede çerçeve sözleşmede düzenlenmiş olan genel işlem şartlarına aykırı hükümlere yer verilmesi halinde, münferit sözleşme hükümlerinin uygulanması gerektiği yönünde bkz. Kaplan (Banka), s. 111.

ve çerçeve sözleşmenin bütünüyle ikale yoluyla ortadan kaldırılmadığı” kabulüyle yalnızca söz konusu münferit sözleşme özelinde mi sonuç doğuracağı, yoksa; “çerçeve sözleşmenin aksine düzenleme yapılan ilgili hüküm bakımından zımnen ortadan kaldırıldığı (ikale sözleşmesi)” anlamına da gelip gelemeyeceği ve böylece tarafların tüm münferit sözleşme ilişkileri için etkili olacak şekilde söz konusu çerçeve sözleşme hükmünü ortadan kaldırıp kaldırmadıkları problemidir. Fikrimce bu ihtimalde, tarafların tereddütsüz söz konusu münferit sözleşmeyi ilgili çerçeve hükmün uygulama alanı dışına çıkardıkları sonucuna ulaşılsa da bir adım daha ileri gidilerek, çerçeve sözleşmenin ilgili hükmünü ikale yoluyla ortadan kaldırma iradesi taşıyıp taşımadıkları sorusuna genelgeçer bir cevap verilmesi ve soyut bir yargıya varılması mümkün değildir. Sağlıklı çözüme; somut olayın özellikleri dikkate alınarak taraf iradelerinin yorumlanmasıyla ulaşılabilir. Zira, bir münferit sözleşmede çerçeve sözleşmenin önermiş olduğu çerçeve hükümlerle (kısmen veya tamamen) çelişen bir düzen üzerinde anlaşılması, somut olayın özelliklerine ve taraf iradelerine göre, çerçeve sözleşmenin yalnızca söz konusu münferit sözleşmeye uygulanmasının arzu edilmediği anlamına gelebileceği gibi; ilgili çerçeve hükmün/hükümlerin münferit sözleşme eliyle ikalesi ve böylece de tüm münferit sözleşmelere uygulanmayacağı anlamına da gelebilir.

III. SÖZLEŞME BOŞLUKLARININ TESPİTİ VE DOLDURULMASI AÇISINDAN

Tarafların her ihtimali öngörebilmesi ve sözleşme ilişkisini boşluk bırakmaksızın formüle edebilmesi mümkün olmadığından, sözleşme ilişkilerinde boşluklarla karşılaşılması olağandır. Bu kapsamda çerçeve sözleşmenin ve/veya münferit sözleşmenin içeriğinde boşluğun mevcut olup olmadığının tespit

edilmesinde, geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinde yer alan tüm sözleşmelerin bir kül halinde ele alınması gerekir. Zira, salt çerçeve sözleşme ele alındığında taraflarca düzenlenmediği düşünülen bir meselenin münferit sözleşme(ler)de; münferit sözleşme(ler)de düzenlenmediği düşünülen bir başka meselenin ise çerçeve sözleşmede halihazırda düzenlenmiş olduğu, dolayısıyla ilk bakışta bir sözleşme boşluğu var gibi gözükse de geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisi ele alındığında bir boşluğun söz konusu olmadığı sonucuna varılabilir. Öyleyse, çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme(ler) arasındaki işlevsel bağ gereği, sözleşme boşluğunun tespiti bakımından esas alınması gereken hukuki ilişki, tek başına dar anlamda çerçeve sözleşme veya kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler) değil; bunların bütününden oluşan geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisidir.

Öğretide, maliyet-fiyat, arz-talep vb. piyasa konjonktürlerinin henüz belirlenemiyor olması gibi makul sebeplerle⁶⁶⁰ çerçeve sözleşmede kararlaştırıl(a)mayan hususların (bu itibarla sözleşme boşluklarının) belirlenmesinin münferit sözleşmelere ertelendiği ifade edilmektedir.⁶⁶¹ Hatta çerçeve sözleşmenin asıl karakterinin, ayrıntıların münferit sözleşmenin akdedilmesine bırakılmasıyla karşımıza çıktığı, bu gerekçeyle çerçeve sözleşmenin akdi sırasında geleceğe ilişkin tüm kararların kesin olarak belirlenmiş olmasını beklemenin yerinde olmadığı da savunulmuştur.⁶⁶² Söz konusu kabul, münferit sözleşmeyi takiben akdedilen çerçeve sözleşmeler için doğru bir sonuç doğurmaz zira bu ihtimalde, sözleşme ilişkisinin içeriğine dahil olan tüm kararların kesin olarak -halihazırda- belirlenmiş olması

⁶⁶⁰**Schoofs, O.:** Rahmenvertrag Das Recht des Corporate Real Estate Managements, Springer Gabler, Wiesbaden 2015, s. 260; **Weber,** s. 419.

⁶⁶¹ **Weber,** s. 413; **Tandoğan** (Özel Borç İlişkileri), s. 32, dn. 63; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 57 ve s. 87; **Korkmaz,** s. 53.

⁶⁶² **Hoffbauer,** s. 72-73.

mümkündür. Dahası, münferit sözleşmede kararlaştırılmayan meselelerin çerçeve sözleşmede kararlaştırılmak üzere ertelenmiş olduğu düşünülebileceği gibi, taraflarca kanunun tamamlayıcı hükümlerinin uygulanmasının da tercih edilmiş olabileceği göz ardı edilemez.

Geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisine, yalnızca sözleşme boşluklarının tespitinde değil, tespit edilen boşlukların doldurulmasında da başvurulması gerekir. Bu doğrultuda doktrinde çerçeve sözleşme hükümlerinin, münferit sözleşmeyi tamamlama görevi taşıdığı sonucuna varılır.⁶⁶³ Sözleşme boşluklarının doldurulmasında çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki ilişkinin tek yönlü ele alınması eksik bir yaklaşımdır zira çerçeve sözleşmelerin münferit sözleşmenin içeriğindeki boşluğu tamamlama görevi taşıyabildikleri kadar, münferit sözleşme de çerçeve sözleşmenin içeriğindeki boşlukları tamamlayabilir. Kaldı ki tüm bu ihtimallerde, ‘dar anlamda borç doğuran çerçeve sözleşme’ veya ‘münferit sözleşme’ bünyesinde bir sözleşme boşluğundan bahsedilebilse de sözleşmelerden birinin bir diğerinin içeriğindeki boşluğu tamamlaması halinde, geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisi dikkate alındığında bir sözleşme boşluğundan bahsedilemez.

Sözleşme boşluğunu dolduran hakimın bu görevi yerine getirirken hukuki düzenlemelerden yararlanması, somut olayın tüm özelliklerini dikkate alarak sözleşmenin akdedilmesi esnasında tarafların bu boşluğun farkına varmaları halinde

⁶⁶³ Bu doğrultuda çerçeve sözleşmelerin münferit sözleşmeyi sözleşmeleri tamamlama gayesi taşıyacak ortak hükümler içerdiği yönünde bkz. **Weber**, s. 410 ve s. 414; **Barlas**, s. 809; **Larenz / Wolf**, s. 428; **Fikentscher / Heinemann**, s. 84; **Ayrancı**, s. 107; **Kırca Ç.**, s. 22; **Demir B.**, s. 80. **Yılmaz**, s. 14; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 32, s. 34 ve s. 36; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1047, s. 1049, ve s. 1051.

dürüstlük kuralı gereğince nasıl dolduracaklarını⁶⁶⁴ ve bu kapsamda da tarafların farazi iradelerini tespit etmesi gerekir. Bu tespit için başvurulacak faaliyet bir yorum faaliyeti olacağından -hemen yukarıda kaleme alınan başlıkta izah edildiği gibi- yine çerçeve sözleşme ile kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşan geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinden yararlanılması gerekir.

Nihayet, görüldüğü gibi, sözleşme boşluklarının tespiti ve doldurulması için çerçeve ve münferit sözleşmenin birlikte değerlendirilmesi ihtiyacı, **birtakım hukuki kurumların uygulanmasında, geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin esas alınması gerektiği** tespitine bir diğer örnektir.

IV. YOKLUK AÇISINDAN

A. Genel Olarak

Yokluk bir hukuki işlemin, kurucu unsurlarının eksik olması sebebiyle hukuken varlık kazanamaması halidir.⁶⁶⁵ Çerçeve sözleşme de kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler) de özü itibariyle birer sözleşme ilişkisi olduğundan, salt yokluk kurumunun bu sözleşmelerde uygulanması bir özellik arz etmez. Ancak önem arzeden, söz konusu sözleşmelerden birinin yokluğunun bir diğer sözleşmeye sirayet edip etmeyeceği ve onun hukuki kaderini etkileyip etkilemeyeceği meselesidir. Çerçeve sözleşmenin yokluğunun münferit sözleşmeyi, bir münferit sözleşmenin yokluğunun ise çerçeve sözleşmeyi nasıl etkileyeceği problemi; özellikle de “söz konusu çerçeve sözleşmenin yok hükmünde olduğunu biliyor olsaydım, münferit sözleşmeyi hiç veya

⁶⁶⁴ Kocayusufpaşaoğlu, s. 341 p. 1; Kaplan, İ.: Hakimin Sözleşmeye Müdahalesi, Ankara 1987, s. 86 vd. Belirtmek gerekir ki sözleşme boşluklarının doldurulmasında, öncelikle kanunun tamamlayıcı hükümlerine mi yoksa tarafların farazi iradelerine mi başvurulması gerektiği tartışmalıdır, bkz. Kocayusufpaşaoğlu, s. 341 p. 2 vd.

⁶⁶⁵ Kocayusufpaşaoğlu, s. 580 p. 1.

bu şartlar altında akdetmezdim” veya -vice versa- “söz konusu münferit sözleşmenin yok hükmünde olduğunu biliyor olsaydım, çerçeve sözleşmeyi hiç veya bu şartlar altında akdetmezdim” iddialarının akıbeti açısından değerlendirilmelidir.

Çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmede gerçekleşen ‘yokluk’ olgusunun bir diğerine sirayet edip etmeyeceği meselesi, sözleşmeler arasındaki kronolojik ilişki ele alınmaksızın değerlendirilemez. Bir sözleşmede gerçekleşen yokluk olgusunun, kendisinden önce (halihazırda) akdedilmiş bir diğer sözleşmeye sirayet edebilmesi (ayrıca bir hukuki gerekçe ile desteklenmedikçe) mantık kurallarıyla bağdaşmaz. Örneğin, çerçeve sözleşmeyi takiben akdedilen münferit sözleşme yok hükmünde ise ilgili taraf “bu durumu öngör(ebil)seydi çerçeve sözleşmeyi akdetmeyeceği”ni ileri süremeyeceği gibi; münferit sözleşmeyi takiben akdedilen çerçeve sözleşme yok hükmünde ise “bu durumu öngör(ebil)seydi münferit sözleşmeyi akdetmeyeceği”ni de ileri süremez. Zira gelecekte akdedilecek bir sözleşmenin hukuk dünyasında tarafların arzu ettiği şekilde varlık kazanıp kazanmadığı -bir diğer ifadeyle yokluk yaptırımına tabi tutulup tutulmadığı-, halihazırda -zaten- akdedilmiş sözleşme ilişkisine sirayet edecek bir beklenti değildir. Oysa çerçeve sözleşmede veya münferit sözleşmede vuku bulan yokluk olgusunun, kendilerini takiben akdedilen sözleşmelere etkisi⁶⁶⁶ üzerinde ayrıca düşünülmelidir.

⁶⁶⁶ Bir çerçeve veya münferit sözleşmenin yok hükmünde olduğunun farkına varılmaksızın taraflarca hukuki ilişkiye devam edilerek yeni bir (çerçeve veya münferit) sözleşmenin akdedilmesi ihtimali hayatın olağan akışında düşük bir ihtimaldir. Ancak imkansız bir senaryo olmadığı gerekçesiyle değerlendirilmesi gerekir.

B. Çerçeve Sözleşmenin Yokluğunun Kendisini Takiben Akdedilen Her Bir Münferit Sözleşmeye Etkisi

Esasen yok hükmündeki çerçeve sözleşme olmaksızın onu takiben akdedilen münferit sözleşmenin hiç veya bu şartlar altında akdedilmeyeceği iddiası mevcutsa bu iddianın hukuki akıbetinin belirlenmesi gerekir.

Öncelikle, ‘Çerçeve sözleşmenin yokluğunun, kendisini takiben akdedilen bir münferit **sözleşmenin tek taraflı irade beyanıyla sona erdirilmesi (fesih veya dönme) için haklı sebep** teşkil etmesi mümkün müdür?’ sorusunun cevaplandırılması gerekir. Bu sorunun cevaplandırılmasında temel teşkil edecek bir kanun hükmüne ihtiyaç hasıl olmuştur. İfade edilmelidir ki kanaatimce bu kanun hükmü TBK m. 138 (ve başvurulacak hukuki kurum aşırı ifa güçlüğü ile uyarlama) değildir çünkü bu hüküm doğrultusunda taraflara hakimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme, ancak bu mümkün değilse sözleşmeden dönme veya fesih hakkı sunan olgu, “sözleşmenin yapıldığı sırada taraflarca öngörülmeyen ve öngörülmesi de beklenmeyen olağanüstü durum”dur. Ancak bir sözleşmenin yokluğunun ‘olağanüstü bir durum’ olarak nitelendirilmesi makul gözükmemektedir. Kaldı ki bu durumun, münferit sözleşmenin akdedilmesinden sonra ortaya çıktığından da bahsedilemez zira münferit sözleşme yoklukla sakat çerçeve sözleşmeyi takiben akdedilmektedir.

Çerçeve sözleşmenin yokluğunun, kendisini takiben akdedilen bir münferit **sözleşmenin tek taraflı irade beyanıyla sona erdirilmesi (fesih veya dönme) için haklı sebep** teşkil etmesi, TBK’da birtakım sözleşme tipleri için ortaya konan “dürüstlük kurallarına göre sözleşme ilişkisini sürdürmesi beklenemeyen durum veya koşul söz konusu ise, bunun sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep teşkil

etmesi’’⁶⁶⁷ sonucunun kıyasen uygulanması⁶⁶⁸ ile mümkün olabilir. Söz konusu kıyasen uygulama faaliyetine ‘ortaya koyduğu haklı sebep kriteri bakımından’ esas alınan kanun hükmü -hizmet sözleşmesinde taraflardan her birinin, haklı sebebe dayanan derhal fesih hakkını düzenleyen- TBK 435. maddesine göre; “ (435/I) *Taraflardan her biri, haklı sebeple sözleşmeyi derhal feshedebilir.*” ve “(435/II) *Sözleşmeyi fesheden taraftan, dürüstlük kurallarına göre hizmet ilişkisini sürdürmesi beklenemeyen bütün durum ve koşullar haklı sebep sayılır.*” Öyleyse somut olayın özellikleri dikkate alındığında, ilgili taraftan “‘çerçeve sözleşmenin yokluğu sebebiyle dürüstlük kuralına göre münferit sözleşme ilişkisini sürdürmesi beklenemiyorsa’”; bu olgu, söz konusu münferit sözleşmenin sona erdirilmesi için ‘haklı sebep’ teşkil eder.⁶⁶⁹ Böylece çerçeve sözleşmedeki yokluk, münferit sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep teşkil ederek münferit sözleşmeye de sirayet eder ve onun hukuki kaderini etkiler.

Bu kriterin gerçekleşip gerçekleşmediğinin ve çerçeve sözleşmenin yokluğunun münferit sözleşmenin sona erdirilmesinde haklı sebep teşkil edip etmediğinin her çerçeve sözleşme ilişkisi özelinde ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Ancak bu haklı sebebi ileri süren tarafın, ilgili münferit sözleşmeyi akdederken

⁶⁶⁷ Kıyasen uygulamaya esas alınan; hizmet sözleşmesinde taraflardan her birinin, haklı sebebe dayanan derhal fesih hakkını düzenleyen TBK 435. maddesine göre: “(435/I) *Taraflardan her biri, haklı sebeple sözleşmeyi derhal feshedebilir.*” ve “(435/II) *Sözleşmeyi fesheden taraftan, dürüstlük kurallarına göre hizmet ilişkisini sürdürmesi beklenemeyen bütün durum ve koşullar haklı sebep sayılır.*”

‘Taraflardan dürüstlük kurallarına göre sözleşme ilişkisine devam etmelerinin beklenmediği (sözleşme ilişkisinin devamının çekilmez hale geldiği)’ hal ve şartlara sözleşmenin sona erdirilebilmesi sonucunu bağlayan diğer örnekler için ayrıca bkz. TBK m. 331; TBK m. 369 ve TBK m. 617

⁶⁶⁸ Kanaatimce kıyasen uygulanmasına başvurulabilecek bir kanun hükmünün varlığı hiç tespit edilememiş olsaydı, bu sonuca doğrudan dürüstlük kuralı (TMK m. 2) vasıtasıyla ulaşılmaya çalışılırdı.

⁶⁶⁹ İşbu çalışma boyunca, -tekrara düşmemek gayesiyle her seferinde tekrar belirtmeyecek olmakla birlikte- ‘dürüstlük kurallarına göre sözleşme ilişkisini sürdürmesi beklenemiyorsa sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep teşkil etmesi’nden bahsedilen her kabulün dayanağı ve bu kabüllere ulaşılmasını sağlayan argümantasyon, burada izah edilen çözümdür.

çerçeve sözleşmenin yok hükmünde olduğunu bilmiyor veya gerekli dikkat ve özeni gösterseydi dahi bilebilecek durumda olmaması gerekir⁶⁷⁰ çünkü aksi takdirde sözleşmeyi sona erdirmeye talebi gerçek ve samimi olmadığı için haklı sebebe dayanmadığı gibi, hukuk düzeninden dürüstlük kuralına aykırı bu iddiayı kabul etmesi ve tarafı koruması beklenemez.

Öte yandan, çerçeve sözleşmenin yokluğu, onu takiben akdedilen münferit sözleşmenin kurulmasında TBK m. 32 kapsamında **esaslı yanılma (hata)** teşkil ederek söz konusu sözleşmenin **iptal** edilmesi sonucunu doğurabilir. Tarafın, ‘çerçeve sözleşmenin yok hükmünde olduğunu bilseydim münferit sözleşmeyi hiç veya bu şartlar altında akdetmezdim’ iddiası temelinde bir saikte yanılma niteliği taşır. TMK 32. maddesi uyarınca saikte yanılmanın iptal sebebi teşkil edebilmesi için ‘esaslı yanılma’ mertebesine ulaşması gerekir. Bu doğrultuda yanılmanın (hataya düşerek münferit sözleşmeyi akdettiğini iddia eden tarafın), “*yanıldığı saiki sözleşmenin temeli sayması*” (subjektif şart) ve “*bunun da iş ilişkilerinde geçerli dürüstlük kurallarına uygun olması*” (objektif şart) halinde ve “*bu durumun karşı tarafça da bilinebilir olması*” kaydıyla söz konusu hata, esaslı hata niteliği taşır (TBK m. 32) ve ilgili münferit sözleşmenin iptali gündeme gelebilir.

Nihayet, çerçeve sözleşmenin yokluğunun kendisini takiben akdedilen münferit sözleşmeye etkisi bakımından, söz konusu münferit sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep ve/veya iptal edilebilmesi için esaslı yanılma teşkil edip

⁶⁷⁰ Dikkat çekmek gerekir ki burada ifade edilen şart, teknik anlamda (TMK m. 3 kapsamında) iyiniyet değil, çelişkili davranış yasağına sebebiyet vererek hakkın kötüye kullanılması sonucu doğurabilecek bir olgunun bilinmemesi veya gerekli dikkat ve özen gösterilseydi dahi bilinebilecek durumda olmaması halidir. Dahası, TMK m. 3 kapsamında iyiniyet, hüküm ve sonuçlarını yalnızca kendisine hukuken sonuç bağlanan hallerde doğurur. Çerçeve sözleşme özelinde söz konusu hukuki problemi iyiniyet kurumundan yararlanarak çözen bir kanuni düzenleme ise -zaten- mevcut değildir.

etmediğinin -ki sebeplerin yarışması da mümkündür- somut olayın özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekir.

C. Münferit Sözleşmenin Yokluğunun Kendisini Takiben Akdedilen Çerçeve Sözleşmeye Etkisi

Bir münferit sözleşmenin yokluğunun, onu takiben akdedilen çerçeve sözleşme üzerindeki etkisinin de değerlendirilmesi gerekir.

Öncelikle bir münferit sözleşmenin yokluğunun, kendisini takiben akdedilen çerçeve sözleşmeyi etkilememesi, sıklıkla karşılaşılmaması beklenen senaryodur. Zira, bu durumda, taraflar arasındaki hukuki ilişki bünyesinde, salt bir veya birden fazla münferit sözleşmenin yokluğuna rağmen, çerçeve sözleşmenin uygulama alanı bulduğu veya bulacağı, hali hazırda akdedilmiş veya akdedilmesi planlanan diğer münferit sözleşmelerin var olabilme ihtimali üstün tutularak; **münferit sözleşmenin yokluğunun, kendisini takiben akdedilen çerçeve sözleşmenin hukuki akıbetini - genellikle- etkilemeyeceği kabul edilebilir.**

Oysa -nadiren karşılaşılabileceği düşüncesinde olmakla birlikte- **somut olayın özellikleri dikkate alındığında;** eğer çerçeve sözleşmenin akdedilme sebebiyle yokluk yaptırımına tabi tutulan münferit sözleşmenin varlığı arasında güçlü bir bağ var ise, münferit sözleşmenin yokluğunun çerçeve sözleşmeye sirayet etmesi ve - hemen yukarıda sunulan iki çözüm yoluna paralel şekilde- söz konusu **çerçeve sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep veya iptal edilmesi için esaslı hata** teşkil etmesi de ihtimal dahilindedir. Elbette bu sonuçların doğru olup olmadığının her somut olay özelinde ayrıca değerlendirilmesi gerekir.

Nihayet, ifade etmek gerekir ki sözleşmelerden birinin yokluğuna sebep olan olgu, bir diğer sözleşmede de yokluk sebebi teşkil ediyorsa (bir diğer ifadeyle somut olayda hem çerçeve sözleşmenin hem de münferit sözleşmenin yokluk yaptırımına tabi olmasını gerektirecek bir olgu mevcutsa), bu ihtimalde ‘yokluk olgusunun bir sözleşmeden bir diğerine sirayet etmesinden’ değil; ‘söz konusu sözleşmelerin her birinin bizzat kendi bünyesinde yokluk yaptırımına tabi tutulmasından’ bahsedilir.

V. KESİN HÜKÜMSÜZLÜK AÇISINDAN

A. Genel Olarak

Çerçeve sözleşmeler ve bunların kapsamına giren münferit sözleşmeler de kuşkusuz, diğer sözleşmeler gibi geçerlilik şartlarına tabidirler⁶⁷¹ ve kesin hükümsüz olabilirler. Öncelikle ifade edilmelidir ki hem çerçeve sözleşmenin hem de münferit sözleşmenin kesin hükümsüzlüğü açısından; sözleşmelerden birinde kesin hükümsüzlüğe sebep olan olgu, bir diğer sözleşmede de kesin hükümsüzlük sebebi teşkil ediyorsa; burada, ‘sözleşmelerden birinde gerçekleşen kesin hükümsüzlüğün bir diğerine sirayet etmesinden’ bahsedilemez⁶⁷² zira kesin hükümsüzlük sebebi ilgili sözleşmelerin her birinin bizzat kendi bünyesinde gerçekleşmiştir. Örneğin, çerçeve sözleşmenin ve münferit sözleşmenin tarafı olan A her iki sözleşmenin de akdedilmesi anında tam ehliyetsiz ise, tam ehliyetsizlik olgusu A’nın tam ehliyetsiz olduğu anda akdettiği -şüphesiz çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmeler de dahil olmak üzere- tüm sözleşmeler için kesin hükümsüzlük yaptırımını doğurur.

⁶⁷¹ Barlas, s. 819 ve Hoffbauer, s. 51 ve s. 56.

⁶⁷² Maurenbrecher, s. 208.

Çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme arasındaki ilişkinin mahiyetinin bunlardan birindeki kesin hükümsüzlüğün diğerinin geçerliliğine de etki etmesi sonucunu doğurup doğurmayacağı sorusunun yanıtlanması gerekir. Bu soru da, hemen yukarıda kaleme alınan yokluk meselesinde olduğu gibi, çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme arasındaki kronolojik ilişki ele alınmaksızın yanıtlanamaz. Bir sözleşmede gerçekleşen kesin hükümsüzlüğün kendisinden önce akdedilmiş bir diğer sözleşmeye sirayet edebilmesi mantık kurallarıyla bağdaşmayacağından⁶⁷³, kesin hükümsüzlüğün vuku bulduğu sözleşmeyi takiben akdedilen sözleşmelere sirayet edip etmediği üzerinde düşünülmesi gerekir. Öyleyse (i) **‘çerçeve sözleşmenin kesin hükümsüzlüğünün kendisini takiben akdedilen münferit sözleşmeye’ ve ‘münferit sözleşmenin kesin hükümsüzlüğünün kendisini takiben akdedilen çerçeve sözleşmeye’ etkisi** ve ayrıca; (ii) **TBK m. 27/II’nin çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme(ler) arasındaki ilişkide uygulanabilirliği** ile nihayet (iii) **çerçeve sözleşmenin geçersizliğinin hüküm ve sonuçlarını geleceğe yönelik doğurmak (geleceğe etkili olmak) zorunda olup olmadığı** meselelerinin değerlendirilmesi gerekir.

Aşağıda bu konuya yer verilmiştir.

⁶⁷³ Yokluk yaptırımında benimsenen yaklaşımla aynı mantık geçerli olduğundan -tekrara düşmemek gayesiyle- bu sonuca ulaşılmasını sağlayan gerekçeler için ayrıca bkz. Üçüncü Bölüm, § 2, IV (*Çerçeve Sözleşme ve Münferit Sözleşme İlişkisinin Uygulanacak Kurallar Açısından Doğurduğu Sonuçlar / Yokluk Açısından*).

B. Çerçeve Sözleşmenin Kesin Hükümsüzlüğünün Kendisini Takiben Akdedilen Münferit Sözleşmeye Etkisi

Her ne kadar çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı münferit sözleşme başlı başına birer sözleşme niteliği taşıyalar da sözleşmelerin birinin kesin hükümsüzlüğünün bir diğer sözleşmeye sirayet edebilmesi⁶⁷⁴ şu ihtimallerle mümkündür:

Somut olayın özellikleri dikkate alındığında, ilgili taraftan “çerçeve sözleşmenin kesin hükümsüzlüğü sebebiyle dürüstlük kuralına göre münferit sözleşme ilişkisini sürdürmesi beklenemiyorsa”; bu olgu, söz konusu münferit sözleşmenin **sona erdirilmesi için ‘haklı sebep’** teşkil eder. Böylece çerçeve sözleşmedeki kesin hükümsüzlük, münferit sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep teşkil ederek münferit sözleşmeye de sirayet eder ve onun hukuki kaderini etkiler. Çerçeve sözleşmenin kesin hükümsüzlüğünün münferit sözleşmenin sona erdirilmesinde haklı sebep teşkil edip etmediğinin her çerçeve sözleşme ilişkisi özelinde ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Ancak -yokluk meselesinde de kabul edildiği üzere- bu haklı sebebi ileri süren tarafın, ilgili münferit sözleşmeyi akdederken çerçeve sözleşmenin geçersizliğini bilmiyor veya gerekli dikkat ve özeni gösterseydi dahi bilebilecek durumda olmaması (çelişkili davranış yasağını ihlal etmemesi) gerekir.

⁶⁷⁴ Meselenin konu edildiği 1942 senesinde verilen bir kararda, çerçeve sözleşmenin hükümsüzlüğünün münferit sözleşmelerin de hükümsüzlüğü sonucunu doğurmayacağı (ve doğurmak zorunda olmadığı) ifade edilmiştir, bkz. **Hoffbauer**, s. 53’den naklen, RG, Urt. v. 11. Mai 1942 – II 123/41, DR 1942, 1226 (1228). Ancak karşıt görüş (bkz. **Fuchs-Wissemann**, s. 198 vd.), taraflar çerçeve sözleşmenin varlığını bilerek ve adeta buna güvenerek münferit sözleşmeyi akdettiklerinden çerçeve sözleşmenin hükümsüzlük sebebinin münferit sözleşmeyi etkilediğini ileri sürmektedir.

Öte yandan, çerçeve sözleşmenin kesin hükümsüzlüğü, onu takiben akdedilen münferit sözleşmenin kurulmasında TBK m. 32 kapsamında **esaslı yanılma (hata)** teşkil ederek söz konusu sözleşmenin **iptal** edilmesi sonucunu doğurabilir. Tarafın, ‘çerçeve sözleşmenin kesin hükümsüz olduğunu bilseydim münferit sözleşmeyi hiç veya bu şartlar altında akdetmezdim’ iddiası temelde bir saikte yanılma niteliği taşır ve **esaslı yanılma (hata)** mertebesine çıkmışsa -sözleşmenin **iptal** edilmesi sonucunu doğurabilir.

Somut olayda hem haklı sebeple sözleşmenin sona erdirilmesi talebinin hem de esaslı hatanın şartlarının bir arada gerçekleşmesi ve sebeplerin yarışması da mümkündür.

Fuchs-Wisse mann ise, ‘ahlaka aykırılık’ kriteri ile butlan sebeplerini kategorize etmekte; eğer çerçeve sözleşmenin geçersizliği ahlaka aykırılığa dayanıyorsa, bu çerçeve sözleşmeye bağlı olarak akdedilen münferit sözleşmelerin de geçersiz kabul edilmesi gerektiğini ancak çerçeve sözleşme bünyesinde münferit sözleşmeye sirayet etmeyen ahlaka aykırılık dışında bir sebeple (örneğin rekabet hukukuna aykırılık) gündeme gelen kesin hükümsüzlük halinin münferit sözleşmeleri etkilememesi ve münferit sözleşmelerin varlığını sürdürmeye devam etmeleri gerektiği sonucuna varmaktadır.⁶⁷⁵ Kanaatimce çerçeve sözleşme bünyesinde gerçekleşen ahlaka aykırılığın münferit sözleşme bünyesinde de ahlaka aykırılık teşkil edip etmediğinin her somut olayda -yukarıda izah edilen kriterler esas alınarak- ayrıca değerlendirilmesi gerekir.

⁶⁷⁵ **Fuchs-Wisse mann**, s. 200 vd.

C. Münferit Sözleşmenin Kesin Hükümsüzlüğünün Kendisini Takiben Akdedilen Çerçeve Sözleşmeye Etkisi

Doktrinde münferit sözleşmenin geçersizliğinin kendisini takiben akdedilen çerçeve sözleşmeyi etkilemeyeceği sonucuna varıldığı tespit edilmiştir.⁶⁷⁶ Gerçekten de salt bir veya birden fazla münferit sözleşmenin geçersizliğine rağmen, çerçeve sözleşmenin uygulama alanı bulduğu veya bulacağı, hali hazırda akdedilmiş veya akdedilmesi planlanan münferit sözleşmelerin var olabilme ihtimali üstün tutularak; **münferit sözleşmenin kesin hükümsüzlüğünün kendisini takiben akdedilen çerçeve sözleşmenin hukuki akıbetini -genellikle- etkilemeyeceği kabul edilebilir.**

Ancak yine de **somut olayın özellikleri değerlendirildiğinde**, münferit sözleşmenin kesin hükümsüzlüğünün kendisini takiben akdedilen **çerçeve sözleşmenin sona erdirilebilmesi için haklı sebep veya iptali için esaslı hata** teşkil edebilmesi -ve hatta sebeplerin yarışabilmesi- de -yine- ihtimal dahilindedir. Bu doğrultuda örneğin, münferit sözleşmenin geçersizliğinin -çerçeve sözleşme niteliği taşıyan- sürekli eser sözleşmesine etkisi açısından tarafların farazi iradeleri değerlendirilerek; ‘söz konusu münferit sözleşme olmasaydı da çerçeve sözleşme akdedilecekse’ geçersizliğin çerçeve sözleşmeye sirayet etmeyeceği, ancak ‘münferit

⁶⁷⁶ Münferit sözleşmenin geçersizliğinin doğuracağı hukuki sonuçların tartışmalı olduğu yönünde **Hoffbauer**, s. 50. Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki kronolojik ilişkiyi dikkate almaksızın, aynı yönde **Hoffbauer**’e göre de münferit sözleşmenin geçersizliği çerçeve sözleşmeyi ve diğer münferit sözleşmeleri etkilemez ve yazar; ‘tarafların farazi iradeleri dikkate alınırsa çerçeve sözleşmenin veya diğer münferit sözleşmelerin, salt tek bir münferit sözleşmenin geçersiz olmasına rağmen geçerli kabul edilmesi yönünde olacağı’ gerekçesiyle bu çıkarımı destekler (bkz. **Hoffbauer**, s. 56). Benzer yönde çerçeve anlaşma olan iş ilişkisi anlaşması münferit sözleşmeden ‘genellikle’ bağımsız olduğundan münferit sözleşmelerin geçersizliğinden çerçeve anlaşmanın etkilenmeyeceği yönünde bkz. **Maurenbrecher**, s. 206. Dahası **Maurenbrecher**, bankanın akdettiği çerçeve sözleşmenin (ki bu sözleşme uygulamada genel banka sözleşmesi olarak adlandırılmaktadır), kapsamına aldığı münferit sözleşme geçersiz olsa dahi varlığını sürdürmeye devam edeceği örneğini sunar (bkz. **Maurenbrecher**, s. 189).

sözleşmenin geçersizliği çerçeve sözleşmenin amacını tehlikeye düşürüyor, münferit sözleşme olmaksızın bu çerçeve sözleşme akdedilmezdi’ denebiliyorsa geçersizliğin çerçeve sözleşmeye de sirayet edeceği ve çerçeve sözleşmenin de geçersiz kabul edileceği ifade edilmektedir.⁶⁷⁷

Elbette münferit sözleşmenin geçersizliği halinde bunun çerçeve sözleşmeye etkisinin ne olacağını düzenleyen ve ‘bölünebilirlik hükmü’ (*Salvatorische Klausel / severability clause*) olarak nitelendirilen hükümlere⁶⁷⁸ çerçeve sözleşmede yer verilerek -hukuk düzeninin sınırları içinde- doğacak hukuki sonuç bizzat taraf iradelerince de belirlenebilir.⁶⁷⁹

D. TBK 27/II’nin Çerçeve Sözleşme ve Münferit Sözleşme Arasındaki İlişkide Uygulanabilirliği ⁶⁸⁰

Kısmi hükümsüzlük halini ve bunun hukuki sonuçlarını düzenleyen TBK 27/II’ye göre; ‘‘Sözleşmenin içerdiği hükümlerden bir kısmının hükümsüz olması, diğerlerinin geçerliliğini etkilemez. Ancak bu hükümler olmaksızın sözleşmenin

⁶⁷⁷ **Demir B.**, s. 64.

⁶⁷⁸ Söz konusu bölünebilirlik hükmünün, çerçeve sözleşmenin geçersizliğinin münferit sözleşmeye etkisinin ne olacağı yönünde de olabileceğine dikkat çekilmelidir.

⁶⁷⁹ **Hoffbauer**, s. 10, s. 51 ve s. 58; **Gass / Lange**, s. 49. Taraflarca hukuki işlemin geri kalanının geçerliliğinin korunacağına ilişkin bir hüküm üzerine anlaşılması mümkün olsa da söz konusu bölünebilirlik maddesinin varlığına rağmen, yorum faaliyeti sonucunda sözleşmenin bir bütün olarak geçersiz sayılabileceği de ifade edilmektedir, bkz. **Hoffbauer**, s. 51-52.

⁶⁸⁰ Açıklamakta yarar vardır ki burada değerlendirilecek olan TBK m. 27/II’nin ‘çerçeve ve münferit sözleşme arasındaki ilişkide’ uygulanabilirliğidir. Oysa TBK m. 27/II’nin dar anlamda bir çerçeve sözleşmenin veya münferit sözleşmenin kendi bünyesinde uygulama alanı bulabilmesi ve bu doğrultuda kısmi butlan halinin ait olduğu sözleşme ilişkisinin geri kalanına etkisi hukuk düzeninin halihazırda çözdüğü -bu sebeple ayrıca ele alınması gerekmeyen- başka bir meseledir.

TBK m. 27/II’nin çerçeve sözleşme bünyesinde uygulanmasında, çerçeve sözleşmenin kısmi hükümsüzlüğü halinde, tarafların farazi iradesinin çerçeve sözleşmenin kalan hükümleriyle ayakta tutulması gerektiği yönünde olmasının daha olası (beklenir) olduğu, zira aksi takdirde (çerçeve sözleşmenin tamamının kesin hükümsüz kabul edilmesi halinde) iş ilişkisine devam edilebilmesi için her konuda tekrar tekrar anlaşılması gerekeceği ve bunun da hukuki ilişkiyi sekteye uğratacağı yönünde bkz. **Hoffbauer**, s. 52.

yapılmayacağı açıkça anlaşılırsa, sözleşmenin tamamı kesin olarak hükümsüz olur.’’

Dar anlamda çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı münferit sözleşmelerin her biri -şeklen ayrı sözleşmeler olsalar bile-, geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin oluşturduğu bütünün içinde yer alır. Geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin ortaya koyduğu bu kollektif yapı içinde, dar anlamda çerçeve sözleşmenin veya münferit sözleşmenin tamamının ya da bu sözleşmelerin hükümlerinin bir kısmının kesin hükümsüzlüğü, ‘geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin hükümlerinden bir kısmının hükümsüz olması’ anlamına gelir. Kısmi hükümsüzlüğün esas sonucu olarak, TBK 27/II gereği, bu hükümsüzlük sözleşmenin diğer hükümlerinin geçerliliğini etkilemez. Ancak *“bu hükümler olmaksızın sözleşmenin akdedilmeyeceği açıkça anlaşılırsa sözleşmenin tamamının kesin olarak hükümsüz sayılacağı”* (bkz. TBK 27/II) yönündeki istisna bu ihtimalde de uygulama alanı bulmalıdır. Böylece ilgili çerçeve sözleşme ve/veya münferit sözleşmenin belli bir hükmünün veya tamamının kesin hükümsüzlüğü halinde, bu hüküm veya hükümler olmaksızın geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin akdedilmeyeceği açıkça anlaşılıyorsa bu geçersizlik geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisine, böylece somut olayın özellikleri haklı kılıyorsa bu ilişki bünyesinde yer alan tüm sözleşme ilişkilerine sirayet ederek kesin hükümsüzlük sonucu doğurabilmelidir. Geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin kapsamına aldığı bir sözleşmenin bir kısmının veya tamamının geçersizliğinin *“bu hükümler olmaksızın sözleşmenin akdedilmeyeceği açıkça anlaşılırsa sözleşmenin tamamının kesin olarak hükümsüz sayılacağı”*’nı öngören TBK 27/II gereği geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisini (ve böylece içinde yer alan diğer bir sözleşme

ilişkilisini veya ilişkilerini) de kesin hükümsüz kılması, söz konusu kanun hükmünün doğrudan uygulanmasıdır.⁶⁸¹

TBK 27/II'nin izah edilen uygulaması şu örnek ile somutlaştırılabilir:

Geniş anlamda çerçeve sözleşme dar anlamda çerçeve sözleşmenin ve münferit sözleşmelerin hükümlerini içeren bir borç ilişkisidir. Dar anlamda çerçeve sözleşmenin içeriğinde ifa yerine ilişkin sözleşme hükmünün kesin hükümsüzlüğü, geniş anlamda çerçeve sözleşmenin içeriğindeki bir hükmün kesin hükümsüzlüğü anlamına gelir. Böylece hem dar anlamda hem de geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinde kısmi hükümsüzlük gündeme gelir. Somut olayın özellikleri değerlendirildiğinde, TBK 27/II gereğince *“bu hüküm olmaksızın geniş anlamda çerçeve sözleşmenin akdedilmeyeceği açıkça anlaşılıyorsa sözleşmenin tamamının kesin olarak hükümsüz sayılacağı”* sonucuna varılabilir. Geniş anlamda çerçeve sözleşmenin tamamının kesin hükümsüzlüğü; dar anlamda çerçeve sözleşme ile birlikte kapsamına aldığı münferit sözleşmelerden oluşan tüm sözleşme ilişkilerinin kesin hükümsüzlüğü anlamına gelir.

⁶⁸¹ Kıyasen uygulamanın söz konusu olduğu yönünde aksine görüş için bkz. **Demir B.**, s. 63. Dahası **Demir**, TBK 27/II açısından, geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisi ile dar anlamda çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme nitelendirmelerine başvurmaksızın, çerçeve sözleşmenin akdi esnasında TBK 27 kapsamında bir kesin hükümsüzlük sebebi -örneğin imkansızlık, emredici hukuk kurallarına, kamu düzenine, ahlaka ve/veya kişilik haklarına aykırılık- varsa çerçeve sözleşmenin TBK 27/I gereğince kesin hükümsüz olacağı düşünülse de somut olayın özellikleri gereğince TBK 27/II'nin çerçeve sözleşme bünyesinde uygulanmasının gündeme gelebileceğini ve geçersiz olan hükümler olmaksızın sözleşmenin akdedileceği sonucuna varılabilirse çerçeve sözleşmenin geri kalan bütünlüğü ile ayakta tutulacağını ifade etmektedir, bkz. **Demir B.**, s. 62.

E. Çerçeve Sözleşmenin Geçersizliğinin Hüküm ve Sonuçlarını Geleceğe Yönelik Doğurmak (Geleceğe Etkili Olmak) Zorunda Olup Olmadığı

Bir görüşe göre çerçeve sözleşmenin geçersizliği hüküm ve sonuçlarını her daim geleceğe yönelik doğurur.⁶⁸² Doktrinde bu yaklaşımın gerekçesi olarak, sözleşmenin sürekli borç ilişkisi karakteri temel alınarak yola çıkılmakta ve bu kapsamda geçersizliğin tespitine kadar geçen süreçte tarafların kazandıkları menfaatlerin korunması gayesiyle geçersizliğin etkisinin ileriye etkili (*ex nunc*) kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir.⁶⁸³

Kanaatimce, her ne kadar ifasına başlanmış sürekli nitelikteki çerçeve sözleşmelerin tasfiyesinde hüküm ve sonuçları geleceğe yönelik kabul etmek taraf menfaatlerini koruyabilmek gayesiyle yerinde gözüktse de çerçeve sözleşmeler arasında bir ayırım yapılması ve sürekli borç ilişkisi niteliği taşımayan veya taşımasına rağmen henüz ifasına başlanmamış çerçeve sözleşmeler açısından geçersizliğin hüküm ve sonuçlarını geçmişe etkili olarak doğurabileceğinin kabul edilmesi gerekir.⁶⁸⁴

VI. İRADE SAKATLIKLARI VE SÖZLEŞMENİN İPTALİ AÇISINDAN

A. Genel Olarak

Çerçeve sözleşme modellerinden en sık karşılaşılan franchise, tek satıcılık, banka kredisi ve barter sözleşmelerinde; franchise veren, yapımcı, barter sistemini kuran organizasyon şirketi ve bankanın bilgiye erişim gücü ve bu doğrultuda bilgi

⁶⁸² Maurenbrecher, s. 195; Barlas, s. 820; Yılmaz, s. 62; Demir B., s. 121; Çelen, s. 113.

⁶⁸³ Barlas, s. 819. Bu yaklaşımın hizmet sözleşmeleri bakımından TBK 394/III'de açıkça düzenlenmektedir.

⁶⁸⁴ Tekrara düşmemek gayesiyle meselenin detaylı olarak değerlendirilmesi için bkz. Üçüncü Bölüm, § 2, X, B, 8 (*Sözleşmenin Feshi ve Sözleşmeden Dönme*).

düzeyi bakımından daha avantajlı olduğuna, bu durumun hukuki ilişkisinin bilgi asimetrisi üzerine inşa edilmesine sebep olma tehlikesine dikkat çekilmektedir.⁶⁸⁵ Söz konusu bilgi asimetrisi, bilgi düzeyi açısından dezavantajlı tarafın hataya düşme veya hileye maruz kalma ihtimalini; öte yandan, taraflar arasındaki güç asimetrisi, bir diğer irade sakatlığı olan korkutmayı gündeme getirebilmektedir. Çerçeve ve münferit sözleşmenin, özünde birer sözleşme ilişkisi olmasının doğal bir sonucu; hata, hile ve korkutmanın şartları ve beraberinde getirecekleri hukuki sonuçlar açısından klasik borçlar hukuku sözleşmelerine kıyasla özellik arz etmeyen meselelerin üzerinde durulması gerekmez. Ancak çerçeve sözleşme ile kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler) arasındaki işlevsel bağ sebebiyle, çerçeve sözleşmede vuku bulan irade sakatlıklarının münferit sözleşmeye; münferit sözleşmedeki irade sakatlıklarının ise çerçeve sözleşmeye etkisinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir.

Bir görüşe göre, çerçeve sözleşmedeki irade sakatlığının münferit sözleşmeye etkisi bakımından; taraf çerçeve sözleşmeyi hata, hile veya ikrah sonucu akdediyorsa, söz konusu çerçeve sözleşmenin iptal edilmesinin münferit sözleşmelerin de iptal edilmesi sonucunu doğurması gerektiği; eğer irade sakatlığı münferit sözleşme bünyesinde gerçekleştiyse, kural olarak sadece münferit sözleşmenin irade sakatlığı sebebiyle iptalinin söz konusu olacağı; fakat münferit sözleşmede gerçekleşen irade sakatlığının somut olayda taraflar arasındaki güven ilişkisine zarar verebileceğinden - ve hatta güven ilişkisini tamamen ortadan kaldırılabileceğinden- hareketle irade

⁶⁸⁵ **Baudenbacher**, s. 384; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 61; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşme Kavramı), s. 1061. Taraflar arasındaki bilgi asimetrisine örnek vermek gerekirse, toptancının perakentçiye oranla daha iyi bir piyasa bilgisine sahip olması, yazılımcının programın kaynak kodunu bilmesi sayesinde daha avantajlı olması veya satıcının satışa konu olan kendi aracının ayıplı olup olmadığı bilgisini zaten haiz olduğu işaret edilmektedir, bkz. **von der Crone**, s. 128-129.

sakatlığına maruz kalan tarafa çerçeve sözleşmenin “iptali” hakkının hakkaniyet gereği tanınması gerektiği ileri sürülmektedir.⁶⁸⁶

Çerçeve sözleşme modeliyle akdedilen sürekli eser sözleşmeleri dikkate alınarak kaleme alınan bir diğer görüşe göre; çerçeve sözleşmenin içeriğindeki bir irade sakatlığının sürekli borç ilişkisinin tamamına etkili olduğu, ancak bu irade sakatlığı sebebiyle geçersiz olan hüküm diğer sözleşme hükümlerini etkilemiyor - ‘iradesi sakatlanan taraf bu hükümler olmadan da sözleşmeyi akdedirdi’ denebiliyor- ise ilişkinin geçerliliğinin koruması gerektiği ifade edilmektedir.⁶⁸⁷

Bu görüşler dikkate alındığında kanaatimce, çerçeve sözleşmede veya kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de gerçekleşmiş irade sakatlıklarının bir diğer sözleşmeye etkisi, pek çok kriterin bir arada değerlendirilerek çözülmesi gereken karmaşık bir problemdir. Bu kapsamda doğru bir çıkarıma ulaşabilmek için; irade sakatlığının tipine, yoğunluğuna, taraflar arasındaki güven ilişkisine ne derece zarar verdiğine, söz konusu irade sakatlığının bir sözleşmenin akdini etkileyip etkilemediğine ve dahası akdedilme anı bakımından çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme(ler) arasındaki kronolojik ilişkiye⁶⁸⁸ göre her bir somut olayın ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir. Kaldı ki çerçeve sözleşmedeki bir irade sakatlığının münferit sözleşmeyi; münferit sözleşmedeki bir irade sakatlığının ise çerçeve

⁶⁸⁶ Yılmaz, s. 142.

⁶⁸⁷ Demir B., s. 63.

⁶⁸⁸ Yokluk ve butlan ihtimallerinde, yokluğun veya butlanın vücut bulduğu sözleşmelerden önce akdedilen sözleşmelere etkisi olmayacağı çıkarımının aksine irade sakatlıklarında; -aşağıda detaylı olarak izah edileceği üzere- değerlendirilen irade sakatlığından önce akdedilen sözleşmeleri de etkileyebileceği sonucuna varılacaktır.

sözleşmeyi etkileyebileceği dikkate alınarak iki yönlü bir değerlendirme yapılması gerekir. Böylece üzerinde düşünülmesi gereken ihtimaller şu şekilde kümelenir:

Çerçeve sözleşmedeki irade sakatlıklarının münferit sözleşmeye etkisi açısından: Çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeden önce veya sonra akdedilmesi ile çerçeve sözleşmedeki irade sakatlığının hata, hile veya ikrah olması.

Münferit sözleşmedeki irade sakatlıklarının çerçeve sözleşmeye etkisi açısından: Münferit sözleşmenin çerçeve sözleşmeden önce veya sonra akdedilmesi ile münferit sözleşmedeki irade sakatlığının hata, hile veya ikrah olması.

Bu ihtimalleri değerlendirmeye başlamadan önce her ihtimalde geçerli olduğu sonucuna varılan -ve yeri geldikçe değinilecek- bir çıkarımın netleştirilmesi gerekir. Elbette, eğer sözleşmelerden birinde irade sakatlığına sebep olan olgu, bir diğer sözleşmede de bir irade sakatlığına sebep oluyorsa; söz konusu irade sakatlığı her iki sözleşme bünyesinde de iptal sebebi teşkil edebilir. Dikkat etmek gerekir ki bu ihtimalde, münferit sözleşmedeki bir irade sakatlığının çerçeve sözleşmeye veya çerçeve sözleşmedeki bir irade sakatlığının münferit sözleşmeye sirayet etmesinden - sözleşmelerin birbiri üzerindeki etkisinden- değil; bizzat her sözleşme ilişkisinin kendi bünyesinde gündeme gelen ve iptal sebebi teşkil eden bir irade sakatlığından bahsedilir.

Nihayet, bir ihtimal değerlendirilirken birden fazla hukuki kuruma dayanılarak birbirinden farklı çözümler işaret edilebiliyorsa, ‘sebeplerin yarışması’ının gündeme gelebileceği de unutulmamalıdır.

B. Çerçeve Sözleşmede Gerçekleşen İrade Sakatlıklarının Münferit Sözleşmeye Etkisi

1. Çerçeve Sözleşmenin Hata ile Sakat Olması Halinde

Çerçeve sözleşmenin hata ile sakat olması halinde, bunun münferit sözleşmeye etkisi değerlendirilirken, akdedilme anı bakımından çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki kronolojik ilişki dikkate alınarak şu yönde bir değerlendirme yapılmalıdır:

(a) Hata ile sakat olan çerçeve sözleşme, kapsamına aldığı münferit sözleşmeyi takiben akdedildiyse:

Bu ihtimalde çerçeve sözleşmenin hata ile sakat olması, münferit sözleşmenin akdedilmesinde bir esas hatası teşkil etmez. Bir diğer ifadeyle; çerçeve sözleşmenin hata sebebiyle iptalinin münferit sözleşmeye sirayet edebileceğinden bahsedilemez çünkü çerçeve sözleşmenin hata sebebiyle iptal edilmesi halinde, ‘söz konusu çerçeve sözleşme olmasaydı münferit sözleşmenin ya hiç ya da bu şartlar altında akdedilmeyeceği’ni iddia etmek, münferit sözleşme hali hazırda (zaten) çerçeve sözleşmeden önce akdedildiğinden -eşyanın tabiyatı gereği- makul değildir. Bu gerekçeyle münferit sözleşmenin iptal edilebilmesi sonucunu doğuracak bir esas hatasının varlığından bahsedilemez.

Taraflardan birinden ‘‘Hata ile sakat çerçeve sözleşmenin iptal edilmesi sebebiyle dürüstlük kuralına göre münferit sözleşme ilişkisini sürdürmesi beklenemiyorsa’’; bu olgu, söz konusu münferit sözleşmenin sona erdirilmesi için ‘haklı sebep’ teşkil eder. Ancak kanaatimce, bu ihtimalde münferit sözleşme, çerçeve

sözleşmeden önce akdedildiğinden, onun yokluğunda akit ve ifa edilmesi riski kabul edilmiştir ve çerçeve sözleşmenin yokluğunun ‘dürüstlük kuralına göre münferit sözleşme ilişkisini sürdürülemez hale getirdiği’ iddiası yerinde değildir.

(b) Oysa münferit sözleşme, hata ile sakat olan çerçeve sözleşme ile aynı anda veya onu takiben akdedildiyse:

Çerçeve sözleşmenin hata sebebiyle iptal edilmesi halinde ilgili tarafın ‘söz konusu çerçeve sözleşme mevcut olmasaydı münferit sözleşmeyi ya hiç ya da söz konusu şartlar altında akdetmezdim’ yönünde haklı bir iddiası söz konusuysa, münferit sözleşmenin **esas hatasına** dayanılarak iptali gündeme gelebilir.

“Hata ile sakat çerçeve sözleşmenin iptal edilmesi sebebiyle dürüstlük kuralına göre münferit sözleşme ilişkisini sürdürmesi beklenemiyorsa”, çerçeve sözleşmenin iptali, münferit sözleşmenin sona erdirilmesi için **haklı sebep** teşkil edebilir. Ancak bu haklı sebebin gerekçesi ‘ taraflar arasındaki güven ilişkisinin zarar gördüğü ve sözleşmeye devam edebilmeyi dürüstlük kuralı gereğince çekilmez hale getirdiği’ olamaz. Zira, tarafın hataya düşmesi içsel bir olgudur. Taraflar arasındaki güven ilişkisine dahil bir olgu olmadığından, sözleşmenin karşı tarafına duyulan güven duygusunu etkilediğinden bahsedebilmek olası değildir.

2. Çerçeve Sözleşmenin Hile ile Sakat Olması Halinde

Çerçeve sözleşmenin hile ile sakat olması halinde de yine akdedilme anı bakımından çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki kronolojik ilişki ele alınarak bir değerlendirme yapılması gerekir.

(a) Hile ile sakat çerçeve sözleşme, kapsamına aldığı münferit sözleşmeyi takiben akdedildiyse:

Bu ihtimalde çerçeve sözleşmenin hile ile sakat olmasının münferit sözleşmenin akdedilmesinde bir esas hatası teşkil ettiği ve münferit sözleşmenin akdedilmesini etkilediği sonucuna varılamaz çünkü ‘söz konusu çerçeve sözleşme olmasaydı münferit sözleşmenin ya hiç ya da bu şartlar altında akdedilmeyeceği’ni iddia etmek, münferit sözleşme hali hazırda (zaten) çerçeve sözleşmeden önce akdedildiği için mantıklı değildir.

Taraflardan birinden “Hile ile sakat çerçeve sözleşmenin iptal edilmesi sebebiyle dürüstlük kuralına göre münferit sözleşme ilişkisini sürdürmesi beklenemiyorsa”; bu olgu, söz konusu münferit sözleşmenin **sona erdirilmesi için ‘haklı sebep’** teşkil eder. İrade sakatlığı ‘hile’ olduğunda, -hemen yukarıda hata ihtimalinde kaleme alınanın aksine- çerçeve sözleşmedeki hilenin, taraflar arasındaki güven ilişkisine zarar vermediği düşünülemez. Çerçeve sözleşmede gerçekleşen hile, -hatadan farklı olarak- sözleşmenin karşı tarafının aldatma kastını içeren aktif bir davranışından kaynaklanır ve hukuki ilişkinin tamamına sirayet ederek taraflar arasındaki güven ilişkisini -hiç kuşku yok ki- zayıflatabilir veya tamamen ortadan kaldırabilir. Böylece taraflar arasındaki güven ilişkisinin uğradığı zarar dikkate alındığında; hileye uğrayan tarafın, ‘kendisine hile yapmış sözleşmenin karşı tarafı ile münferit sözleşme ilişkisini sürdürmesi dürüstlük kuralınca beklenemeyeceği’ gerekçesiyle söz konusu münferit sözleşmenin **sona erdirilmesi için haklı sebep** ileri sürebilmesi mümkündür.

(b) Münferit sözleşme, hile ile sakat olan çerçeve sözleşme ile aynı anda veya onu takiben akdedildiyse:

Çerçeve sözleşmenin hile sebebiyle iptal edilmesi halinde ilgili tarafın, ‘çerçeve sözleşme mevcut olmasaydı bu münferit sözleşmeyi ya hiç ya da söz konusu şartlar altında akdetmezdim’ yönünde haklı bir iddiası söz konusuysa, münferit sözleşmenin **esas hatasına** dayanılarak iptali gündeme gelebilir.

Öte yandan taraf iradesinin hile ile sakatlanmasına sebep olan davranışlar karşısında, taraflar arasındaki güven ilişkisinin zarar göreceği veya ortadan kalkacağı dikkate alındığında; ‘hileye uğrayan tarafın kendisine hile yapan tarafla münferit sözleşmeyi sürdürmesi kendisinden dürüstlük kuralı gereğince beklenemeyeceği’ gerekçesiyle, münferit sözleşmenin **sona erdirilmesi için haklı bir sebebin varlığından** bahsedilebilmesi de mümkündür.

3. Çerçeve Sözleşmenin Korkutma ile Sakat Olması Halinde

Çerçeve sözleşmenin korkutma ile sakat olması halinde de yine akdedilme anı bakımından çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki kronolojik ilişki dikkate alınarak bir değerlendirme yapılması gerekir.

(a) Korkutma ile sakat çerçeve sözleşme, kapsamına aldığı münferit sözleşmeyi takiben akdedildiyse:

Çerçeve sözleşmedeki korkutma olgusu, münferit sözleşmenin akdedilmesinde bir esas hatası teşkil etmez ve onun akdi sürecini etkilemez çünkü münferit sözleşme hali hazırda (zaten) çerçeve sözleşmeden önce akdedildiğinden ‘çerçeve sözleşme

mevcut olmasaydı münferit sözleşme hiç veya bu şartlar altında akdedilmeyecekti’ iddiası -işin doğası gereği- kabul edilemez.

Hemen yukarıda izah edildiği üzere, irade sakatlığının hile olması ihtimalinde bunun taraflar arasındaki güven ilişkisini olumsuz etkileyebileceği tespiti dikkate alındığında, korkutmanın taraflar arasındaki güven ilişkisini olumsuz etkilenebileceği sonucuna evleviyetle varılması gerekir. Bu ihtimalde, ‘korkutularak iradesi sakatlanan tarafın, kendisini korkutan karşı taraf ile münferit sözleşme ilişkisini sürdürmesi dürüstlük kuralı gereği kendisinden beklenemeyeceği’nden bunun, münferit sözleşmenin **sona erdirilmesi için haklı sebep** teşkil edebilmesi mümkündür.

(b) Münferit sözleşme, korkutma ile sakat olan çerçeve sözleşme ile aynı anda veya onu takiben akdedildiyse:

Korkutmanın münferit sözleşmenin de akdedilmesini etkilediği kabul edilebilir. Zira, ağır bir irade sakatlığına yol açan korkutma (ikrah) altında çerçeve sözleşmeyi akdeden tarafın, bunu takiben münferit sözleşmeyi akdederken, -korkutma olgusu sona ermediği sürece- iradesinin serbest olduğundan bahsedilebilmesi, hayatın olağan akışına aykırıdır. Bu ihtimalde **münferit sözleşmenin de korkutma** (ve hatta buna ek olarak eğer **somut olayda mevcutsa hata veya hile**) **sebebiyle sakat** olduğu kabul edilebilir ve bu sözleşmenin de iptali gündeme gelebilir. Fikrimce bu ihtimalde, korkutma sonucu iradesi sakatlanmış tarafın, ‘korkutma ile akdedilen çerçeve sözleşme mevcut olmasaydı bu münferit sözleşmeyi ya hiç ya da söz konusu şartlar altında akdetmezdim’ gerekçesiyle münferit sözleşmeyi akdederken esaslı hataya düştüğü iddiasında bulunmasına ve sözleşmenin iptalini talep etmesine -bu teorik olarak mümkün olsa da- ihtiyaç dahi yoktur çünkü -hemen yukarıda açıklanan

kabulüm gereğince- hem çerçeve sözleşme hem münferit sözleşme taraf iradesinin korkutma (ve buna ek olarak eğer somut olayda mevcutsa hata veya hile ile) sakat olduğu hal ve şartlar altında akdedilmiştir ve münferit sözleşme bu irade sakatlığına dayanılarak -zaten- iptal edilebilir.

Dahası, korkutma sebebiyle iradesi sakatlanan tarafın kendisini korkutmuş karşı taraf ile arasındaki güven ilişkisinin zarar gördüğü veya sona erdiği gerekçesiyle, ‘korkutmaya maruz kalan taraftan münferit sözleşmeyi sürdürmesi dürüstlük kuralı gereği beklenemeyeceğinden’, münferit **sözleşmenin sona erdirilebilmesi için haklı sebep teşkil** etmesi de gündeme gelebilir.

Tam da bu noktada, -çalışmada benimsenen ve izah edilen yaklaşım doğrultusunda- münferit sözleşmeden önce veya onunla aynı anda akdedilen bir çerçeve sözleşmenin korkutma sebebiyle sakat olması ile hile sebebiyle sakat olmasının münferit sözleşmeye etkisi arasındaki şu farka dikkat çekmek yerinde olacaktır: Çerçeve sözleşmedeki hile olgusunun münferit sözleşmede de bir irade sakatlığına sebep olup olmadığının somut olayın özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekir. Oysa kanaatimce, çerçeve sözleşmenin içeriğindeki korkutma olgusunun -korkutma sona ermediği müddetçe- kendisiyle aynı anda veya kendisinden daha sonra akdedilen münferit sözleşmeye sirayet etmediğinin kabul edilebilmesi ve taraf iradesinin çerçeve sözleşmeyi akdederken korkutmayla sakat ancak münferit sözleşmeyi akdederken serbest olduğunun ifade edilebilmesi makul değildir ve çerçeve sözleşmedeki korkutma, ilgili münferit sözleşme bünyesinde de **korkutma** (ve buna ek olarak eğer somut olayda mevcutsa **hata veya hile**) teşkil ederek sözleşmenin iptal edilmesi sonucunu doğurabilir.

C. Münferit Sözleşmede Gerçekleşen İrade Sakatlıklarının Çerçeve Sözleşmeye Etkisi

Çerçeve sözleşmede gerçekleşen irade sakatlıklarının münferit sözleşmeye etkisinin değerlendirilmesi, yeterli değildir. İrade sakatlıkları münferit sözleşmede de vuku bulabileceğinden, **münferit sözleşmede gerçekleşen irade sakatlıklarının çerçeve sözleşmeye etkisinin** de değerlendirilmesi gerekir.

Bu kapsamda münferit sözleşmede gerçekleşen irade sakatlığının çerçeve sözleşmenin hukuki kaderini etkileyip etkilemediği; irade sakatlığının tipi ve yoğunluğu, ilgili çerçeve sözleşmenin akdini etkileyip etkilemediği, taraflar arasındaki güven ilişkisine ne derece zarar verdiği ve sözleşmeler arasındaki kronolojik ilişki esas alınarak; sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep ve/veya sözleşmenin iptali için esaslı hata teşkil edip etmediği; dahası, doğrudan ilgili sözleşme bünyesinde bir irade sakatlığına sebep olup olmadığı değerlendirilerek ve somut olayın özellikleri dikkate alınarak tespit edilmelidir.⁶⁸⁹ Ancak bu değerlendirmede esas alınması gereken yaklaşım, münferit sözleşmedeki bir irade sakatlığının çerçeve sözleşmenin hukuki kaderini etkileyebilmesi ihtimalinin (çerçeve sözleşmedeki bir irade sakatlığının münferit sözleşmeyi etkilemesine kıyasla) hayatın olağan akışında daha düşük olacağı kanaatidir. Zira -özellikle de çok sayıda münferit sözleşmeden oluşan girift çerçeve sözleşme modelleri esas alındığında-; bir münferit sözleşme, geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisi içinde kendi edim yükümlülüklerinin ifasını amaçlayan tek bir sözleşme ilişkisiyken; çerçeve sözleşme, bu hukuki ilişkideki tüm münferit

⁶⁸⁹ Düşünce yöntemi ve ulaşılabilecek sonuçlar, ‘çerçeve sözleşme bünyesindeki irade sakatlığının münferit sözleşmeye etkisi’ probleminin çözülmesinde ulaşılanlar ile birebir aynı olduğundan, tekrara düşmemek gayesiyle ayrıca açıklanması tercih edilmemiştir.

sözleşmelere çerçeve olma gücünü haiz bir sözleşmedir. Çerçeve sözleşmenin, diğer sözleşme ilişkileri ile etkileşim gücü ve önemi dikkate alındığında, çerçeve sözleşmedeki bir irade sakatlığının diğer sözleşmelerin hukuki kaderini etkileme ihtimalinin bir münferit sözleşmedeki irade sakatlığıninkine kıyasla daha yüksek olması şaşırtıcı değildir.

İrade sakatlığı münferit sözleşmede gerçekleşiyorsa, üzerinde düşünülmesi gereken bir diğer ihtimal, münferit sözleşmenin iptali sonucunda çerçeve sözleşmenin uygulanabileceği bir münferit sözleşme ilişkisinin kalmaması ve çerçeve sözleşmenin kapsamına alacağı yeni bir münferit sözleşmenin akdedilme ihtimalinin bulunmaması halinde, çerçeve sözleşmenin uygulanabilirliğinin fiilen imkansızlaşmasıdır.

Birbirinden farklı ihtimallere ilişkin tüm bu değerlendirmelere ek olarak, somut olaydaki irade sakatlığının ağırlığı da göz ardı edilmemelidir. Zira, irade sakatlığının ağırlığı; ‘ taraflar arasındaki güven ilişkisinin zarar görüp görmediği’, ‘sözleşmenin sürdürülmesinin dürüstlük kuralı gereğince beklenemez hale gelip gelmediği’ başta olmak üzere -yukarıda da kaleme alınan- birtakım değerlendirmelerde yol göstericidir.

Tüm bu açıklamalara ek, hem çerçeve hem de münferit sözleşme açısından irade sakatlığına dayanarak iptal talebinde bulunabilecek tarafın, sadece iradesi sakatlanan (hataya düşen, hileye maruz kalan veya korkutulan) taraf olduğu kabul edilmelidir. Zira Roma Hukuku’ndan günümüze kadar intikal etmiş temel bir hukuk ilkesine göre, kimse kendi kusuruna dayanarak hak iddia edemez (*nemo auditur propriam turpitudinem allegans*). Örneğin, korkutma ile iradesi sakatlanan tarafın iptal talebinde bulunabileceği kabul edilmeli, çünkü -istisnai bir ihtimal de olsa- sözleşmenin ayakta tutulması korkutma sebebiyle iradesi sakatlanan tarafın lehine

olabileceğinden sözleşmenin iptali onun inisiyatifine bırakılmalıdır.⁶⁹⁰ Öyle ki tarafın, -özel ve/ya ticari menfaatleri doğrultusunda- somut olaydaki irade sakatlıklarının varlığına rağmen sözleşmeyi ayakta tutmayı tercih edebileceği de unutulmamalıdır.

Nihai çıkarım, çerçeve ve münferit sözleşme arasındaki işlevsel bağın sonucu olarak, bir sözleşmedeki irade sakatlığının bir diğer sözleşmeye de sirayet edebilmesi ve o sözleşme ilişkisinin hukuki kaderini etkileyebilmesidir. Sözleşmeler arasındaki bu etkileşimin nasıl gerçekleşeceği ise, her bir somut uyuşmazlıkta ayrıca değerlendirilmeye muhtaçtır.

VII. SORUMSUZLUK ANLAŞMALARI AÇISINDAN

Sorumluluğu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmayı amaçlayan çerçeve sorumsuzluk kayıtları; sorumsuzluk anlaşmasının kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler) için bağlayıcı olacak bir çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alabileceği gibi (ki bu ihtimal ‘**çerçeve sorumsuzluk anlaşması**’ olarak nitelendirilebilir); taraflar arasında bağlayıcı olacak diğer esasları düzenleyen çerçeve sözleşmede bir çerçeve hüküm olarak da yer alabilir. Zira, sorumsuzluk anlaşmasının bir sözleşme akdetme yöntemi olarak çerçeve sözleşme formunda akdedilebilmesine hukuken bir engel olmadığı gibi; sorumsuzluk kaydının **çerçeve sözleşme içinde bir çerçeve hüküm formatında** hazırlanabilmesi ve böylece münferit sözleşme(ler)den doğacak sorumluluğun kısmen veya tamamen bertaraf edilebilmesi de mümkündür.

⁶⁹⁰ Bu öneri, öğretide “*esnek hükümsüzlük*” görüşü olarak ifade edilen ve hükümsüzlüğün sadece hükümsüzlük sonucunu doğuran normun menfaatini korumayı amaçladığı (söz konusu menfaati ihlal edilen) tarafça ileri sürülebileceğini yaklaşımından temel alınmıştır.

Çerçeve sorumsuzluk kayıtları, amaç itibariyle aynı sonuca varmakla birlikte, gramatik olarak münferit sözleşme taraflarından birinin sorumlu tutul(a)mayacağını işaret eden (örneğin X'in doğacak zarardan sorumluluğunun doğmayacağını düzenleyen) ifadelerle kaleme alınabileceği gibi; karşı tarafın riski ve/veya sorumluluğu üstlendiğine ilişkin (örneğin Y'nin "riski ve doğabilecek tüm zararları anladığını ve herhangi bir talepte bulunmayacağını veya riski kendisinin üstlendiğini" kabul ve taahhüt ettiği) ifadelerle de formüle edilebilir. Uygulamadan örneklerle; alım satıma aracılık çerçeve sözleşmelerinde aracı kurumların, acentelerinin ve yardımcı şahıslarının doğurabilecekleri zararlardan sorumlu tutul(a)mayacaklarına;⁶⁹¹ banka kredi sözleşmelerinde de bankanın sorumluluğunun doğmayacağına⁶⁹² ilişkin sorumsuzluk kayıtlarına sıklıkla yer verilmektedir.

Çerçeve sorumsuzluk kaydının kapsamına aldığı münferit sözleşmenin kolaylıkla tespiti ve uyumsuzluk konusu olmasının önlenmesi için, sözleşmeler arasında -şüpheye mahal vermeyecek açıklıkta- atıf yapılması yerindedir.

Sorumsuzluk anlaşmalarına ilişkin TBK 115. maddesi üzerinde, çerçeve sorumsuzluk kayıtları özelinde düşünülmesi gerekir. TBK 115 gereğince; hem "borçlunun alacaklı ile hizmet sözleşmesinden kaynaklanan herhangi bir borç sebebiyle sorumlu olmayacağına ilişkin (TBK 115/II)" hem de "uzmanlığı gerektiren bir hizmet, meslek veya sanat, ancak kanun ya da yetkili makamlar tarafından verilen izinle yürütülebiliyorsa, borçlunun hafif kusurundan sorumlu olmayacağına ilişkin (TBK 115/III)" **önceden** yapılan anlaşmalar **kesin hükümsüzlük** yaptırımına

⁶⁹¹ Yılmaz, s. 126; Kara, s. 251.

⁶⁹² Yılmaz, s. 126; Kaplan (Banka), s. 138.

bağlanmış; böylece benimsenen hukuk politikasının sonucu olarak söz konusu ihtimallerde, tarafların sorumsuzluk anlaşmasının akdedilme anına ilişkin sözleşme özgürlüğü sınırlandırılmıştır. Öyleyse münferit sözleşmeden **önce** akdedilen -tipik- çerçeve sözleşmedeki ‘münferit sözleşmeden doğabilecek sorumlulukları kısmen veya tamamen ortadan kaldırmayı amaçlayan’ sorumsuzluk kayıtları, “*borçlunun alacaklı ile hizmet sözleşmesinden kaynaklanan herhangi bir borç sebebiyle*” veya “*uzmanlığı gerektiren bir hizmet, meslek veya sanat, ancak kanun ya da yetkili makamlar tarafından verilen izinle yürütülebiliyorsa, borçlunun hafif kusurundan sorumlu olmayacağına ilişkin*” ise TBK 115/II ve III’ün emredici hükmüne aykırılık sebebiyle kesin hükümsüzdür.

TBK 115’in uygulama şartlarına ilişkin, ‘borcun, borçlu ile alacaklı arasında bir hizmet sözleşmesinden kaynaklanıp kaynaklanmadığının’ ve/veya ‘ancak kanun ya da yetkili makamlar tarafından verilen izinle yürütülebilen ve uzmanlığı gerektiren bir hizmet, meslek veya sanatın söz konusu olup olmadığının’ tespitinde yalnızca çerçeve sözleşme yetersiz kalabileceğinden, çerçeve sözleşme ile birlikte kapsamına aldığı münferit sözleşmelerden oluşan geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisinin esas alınması -ve gözardı edilmemesi- gerekir.

Nihayet, şu iki ihtimalin altı ayrıca çizilmelidir: Birincisi; çerçeve sorumsuzluk kaydının, ‘dürüstlük kuralına aykırı ölçüde belirsiz ve/ya çok sayıda münferit sözleşmeyi kapsamına alacak şekilde formüle edilmesi’ ve kötüye kullanılarak sözleşme adaletinin tek taraf aleyhine bozulmasına araç edinilmesi tehlikesidir. Bu derece geniş sorumsuzluk kayıtları, -elbette somut olayın özellikleri de değerlendirilerek- ahlaka aykırılık gerekçesiyle geçersiz kabul edilebilmeli; dahası,

uyuşmazlık halinde ilgili çerçeve sorumsuzluk kaydının kapsamına aldığı münferit sözleşmelerin hangileri olduğunun hakim tarafından tespit edilmesiyle uygulama alanı daraltılabilmelidir. İkincisi ise; çerçeve sorumsuzluk kaydının bireysel bir sözleşme hükmü olabileceği gibi, -şartlarını yerine getirmesi kaydıyla- bir genel işlem şartı niteliği taşıyabilmesi de mümkün olduğundan uygulanacak hükümlerin tespiti için doğru şekilde nitelendirilmesi gerekliliğidir.

VIII. İFA ENGELLERİ AÇISINDAN

A. Genel Olarak

Başlı başına birer sözleşme olmalarının bir sonucu olarak hem çerçeve hem münferit sözleşmede ifa engelleri⁶⁹³ ile karşılaşılabilir: ifa imkansızlaşabilir, temerrüte düşülebilir veya sözleşmenin müspet ihlali gündeme gelebilir.

Bir görüş, ifa engellerini sınıflandırmakta; birinci grupta, çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alan yan edim yükümünün, ikinci gruptaysa münferit sözleşmenin ifasına engel olan sebepler ele alınmaktadır.⁶⁹⁴ Böyle bir sınıflandırmaya ihtiyaç duyulmaksızın, sözleşmeler arasındaki etkileşimin çift yönlü olduğu ve birbirlerinin hukuki akıbetini etkileyebilecekleri gerçeğiyle, hem çerçeve sözleşmedeki ifa engellerinin münferit sözleşmeye hem de münferit sözleşmedeki ifa engellerinin çerçeve sözleşmeye etkisi değerlendirilmelidir.

Münferit sözleşmedeki ifa engelinin çerçeve sözleşmeye etkisini açıklayan bir görüş; çerçeve sözleşme ilişkisi sürekli borç ilişkisi doğurduğu ve birbirini takip eden

⁶⁹³ İfa engelleri hk. bkz. **Serozan** (İfa), s. 177 vd.

⁶⁹⁴ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 142. Bu görüşçe çerçeve sözleşme bünyesinde ifa engellerinin yalnızca yan edim yükümlülüğü perspektifinden ele alınma sebebi çerçeve sözleşmelerin asli edim yükümlülüğü içermediği kabulüdür.

sözleşmelerin akdedilmesi ile ifa edildiği için benzerlik arz ettiği ard arda teslimli sözleşmelerde kabul gören çözümü benimsenmekte; bu doğrultuda ifa engelinin öncelikle o münferit sözleşme bünyesinde hüküm ve sonuçlarını doğuracağı; ancak, münferit sözleşmedeki ifa engelinin, çerçeve sözleşmeye sirayet ederek onun da sona erdirilmesini gerektiren bir haklı sebep teşkil edebileceğini ifade etmektedir.⁶⁹⁵ Varılan sonuca -aşağıda her bir ifa engeli açısından değerlendirileceği üzere bir ölçüde- katılmakla birlikte; yöntem olarak ard arda teslimli sözleşmelerden yararlanılması yerinde görülmemiştir çünkü ilgili sonuca ulaşabilmek için temel borçlar hukuku prensipleri yeterli olduğu gibi birbirinden farklı bu iki kavram⁶⁹⁶ arasında bağlantı kurulmasına ihtiyaç yoktur. Kaldı ki çerçeve sözleşmelerin yalnızca sürekli borç ilişkisi teşkil ettiği kabulü, süreklilik unsuru taşımayan çerçeve sözleşmeleri tamamen göz ardı etmektedir. Bir diğer görüş ise⁶⁹⁷, münferit sözleşmedeki bir ifa engelinin hüküm ve sonuçlarını kural olarak yalnızca o münferit sözleşmede doğurduğunu ancak amacını tehlikeye düşürdüğü ölçüde çerçeve sözleşmenin sona erdirilmesi sonucunu doğurabileceğini kabul etmektedir.

Kanaatimce, çerçeve veya münferit sözleşmedeki ifa engelinin doğuracağı sonuçların tespitinde öncelikle, taraflarca söz konusu ifa engelinin akıbeti üzerinde anlaşılıp anlaşılmadığı tespit edilmelidir.⁶⁹⁸ Zira, bu anlaşma -emredici hükümlere aykırı olmadıkça- öncelikli olarak uygulama alanı bulur. Böyle bir anlaşmanın

⁶⁹⁵ **Fuchs-Wissemann**, s. 221; **Oetker**, s. 374 ve s. 377; **Hoffbauer**, s. 116. **Fuchs-Wissemann**'ın örneği ile münferit sözleşmenin imkansızlaşması, çerçeve sözleşmenin ifasında bir menfaatin kalmaması sonucunu doğuruyorsa, çerçeve sözleşmenin sona erdirilmesi gündeme gelebilir, bkz. **Fuchs-Wissemann**, s. 220.

⁶⁹⁶ Bkz. Birinci Bölüm, § 3, XIII (*Çerçeve Sözleşmelerin Benzerlik Gösterdiği Hukuki Kavram ve Kurumlar ile Karşılaştırılması / Ard Arda Teslimli Sözleşme*).

⁶⁹⁷ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 142.

⁶⁹⁸ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 141; **Keskin**, s. 19.

yokluğunda, hukuk düzenince çerçeve ve münferit sözleşmedeki ifa engellerinin birbirine etkisinin doğuracağı sonuçları değerlendirmek için, **(B) sonradan ortaya çıkan ifa imkansızlığı, (C) temerrüt ve (D) sözleşmenin müspet ihlali** ayrıca ele alınmalıdır.

B. Sonradan Ortaya Çıkan İfa İmkansızlığı

Sözleşme konusu edim kesin ve sürekli bir engel sebebiyle ifa edilemiyorsa, ifa imkansızlığı söz konusudur. Çerçeve veya münferit sözleşmenin imkansızlaşmasının birbirine etkisinin değerlendirilmesi gerekir.

1. Çerçeve Sözleşmenin İfasının İmkansızlaşması ve Münferit Sözleşmeye Etkisi

Meseleye **çerçeve sözleşmenin ifasının imkansızlaşması** ile başlanırsa; doktrinde bir görüşçe çerçeve sözleşmenin imkansızlık sebebiyle sona ermesinin nadiren rastlanan bir ihtimal olduğu düşünülmekte, öyle ki ekonomik zorlanma halinde sözleşmenin uyarlanma imkanından -böylece imkansızlığın gündeme gelmediğinden- ve çoğu senaryoda edimin ifasının imkansızlaşmasında borçlunun kusurlu olduğu gerçeğinden hareketle imkansızlık sebebiyle çerçeve sözleşmenin sona ermesinin nadiren rastlanan bir ihtimal olduğundan bahsedilmektedir.⁶⁹⁹ Bu görüş kabul edilsin veya edilmesin, çerçeve sözleşmenin ifasının hangi ihtimallerde imkansızlaşacağının ortaya konması ve bu ihtimallerin hukuken değerlendirilmesi gerekir. **Bu kapsamda çerçeve sözleşmenin ifası şu ihtimallerde imkansızlaşabilir:**

⁶⁹⁹ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 154.

Çerçeve sözleşmede münferit sözleşmeye uygulanması konusunda mutabık kalınan esasların (çerçeve hükümlerin) -kısmen veya tamamen- ifası fiili, hukuki veya ekonomik imkansızlık sebebiyle mümkün olmayabilir.

Çerçeve sözleşme bünyesinde münferit sözleşmeye uygulanmak üzere mutabık kalınan esasların (çerçeve hükümlerin) ifa edilebilmesi teorik olarak mümkün gibi gözükse de pratikte söz konusu çerçeve hükümlerin uygulanacağı tüm münferit sözleşmeler sona ermiş ve çerçeve sözleşmenin kapsamına alacağı yeni bir münferit sözleşmenin akdedilmesi ihtimal dahilinde değilse, çerçeve hükümlerin ifası fiilen imkansızlaşmış olabilir. Zira söz konusu çerçeve sözleşmenin uygulanabileceği bir münferit sözleşme ilişkisi mevcut değildir.

Çerçeve sözleşmenin imkansızlaşmasının münferit sözleşmeye etkisi değerlendirilmelidir. Çerçeve sözleşmelerin ard arda teslimli sözleşmelere olan yapısal benzerliği sebebiyle ortaya çıkan hukuki sorunların çözümünde, ard arda teslimli sözleşme kurumuna ilişkin çözümlerden yararlanılması gerektiği önerisi, çerçeve sözleşmenin imkansızlaşması ihtimalinde de karşımıza çıkmakta⁷⁰⁰, ancak -iş bu çalışmada yeri geldikçe ifade edildiği üzere- birbirinden farklı iki hukuki kurum söz konusu olduğu için ard arda teslimli sözleşmelere başvurulması yerinde olmadığı gibi, çözümlerin bizzat çerçeve sözleşme kavramı üzerinde inşa edilmesi gerekmektedir.

⁷⁰⁰ Oetker, s. 374; Fuchs-Wissemann, s. 221; Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 144.

Çerçeve sözleşmenin imkansızlaşmasının, içeriğindeki imkansızlaşan çerçeve hükmün uygulanabilme ihtimali taşıdığı münferit sözleşmeye etkisi ise münferit sözleşmenin akdedilip akdedilmediği ihtimalleri dahilinde şu şekilde tespit edilir:

(a) Münferit sözleşme hali hazırda akdedildiyse:

Çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alan ve imkansızlaşan çerçeve hüküm, aynı zamanda kapsamına aldığı münferit sözleşme ilişkisinin de birer -adeta görünmez- sözleşme hükmüdür. Böylece çerçeve hükmün/hükümlerin imkansızlaşması, ait olduğu ve halihazırda akdedilmiş münferit sözleşmenin de **sonradan kısmen imkansızlığını** gündeme getirir. Böylece kısmi imkansızlığa bağlanan hüküm ve sonuçlar söz konusu münferit sözleşme bünyesinde uygulama alanı bulur.

Dahası bu ihtimalde, çerçeve sözleşmenin sonradan imkansızlaşması, *“sözleşmenin yapılması sırasında taraflarca öngörülmeveyen veya öngörülmesi de beklenmeyen olağanüstü bir durum”* niteliğini taşıyorsa, -TBK m. 138’de aranan diğer şartların da tatmin edilmesi kaydıyla- hakimden **münferit sözleşmenin uyarlanması taleple**, ancak **bu mümkün değilse sözleşmenin sona erdirilmesi** hakkını beraberinde getirir.

Somut olayın özellikleri dikkate alındığında çerçeve sözleşmenin imkansızlaşması karşısında ilgili taraftan **münferit sözleşme ilişkisini sürdürmesi dürüstlük kuralı gereğince beklenemiyorsa, imkansızlık** münferit sözleşme ilişkisinin **sona erdirilebilmesi için bir haklı sebep** de teşkil edebilir.

(b) Münferit sözleşme henüz akdedilmediyse:

Henüz akdedilmemiş (gelecekte akdedilme ihtimali olan) **münferit sözleşme ilişkisi için**, ifası imkansızlaşan çerçeve hükümler aynı zamanda söz konusu münferit sözleşme ilişkisinin de birer -adeta görünmez- sözleşme hükmü olduğundan; bu hükümlerin söz konusu münferit sözleşme bünyesinde bu sözleşmenin akdi esnasında (baştan) imkansız olması, münferit sözleşmenin **TBK 27/I gereğince kısmen geçersizliği** sonucunu doğurur ancak bu hükümler olmaksızın ilgili münferit sözleşmenin akdedilmeyeceğinin açıkça anlaşılması, **TBK 27/II gereğince münferit sözleşmenin tamamının kesin hükümsüzlüğünü** gündeme getirebilir.

Bu ihtimalde çerçeve sözleşmenin imkansızlaşması karşısında münferit sözleşmenin uyarlanması gündeme gelmez çünkü uyarlamaya sebep olan olgunun sonradan ortaya çıktığı iddia edilemez. Öte yandan çerçeve sözleşmenin imkansızlaşması karşısında ilgili taraftan münferit sözleşme ilişkisini sürdürmesi dürüstlük kuralı gereğince beklenemiyorsa, imkansızlığın münferit sözleşme ilişkisinin sona erdirilebilmesi için bir haklı sebep teşkil edebileceği de kolaylıkla söylenemez çünkü söz konusu imkansızlık mevcutken münferit sözleşme akdedildiğinden, daha sonra bu olgunun ileri sürülmesinin hakkın kötüye kullanılması (özellikle de çelişkili davranış yasağının ihlali) teşkil ettiği iddiası gündeme gelebilir.

Tüm bunlara ek olarak, -her ihtimalde- çerçeve sözleşme hükümlerinin imkansızlaştığı bilinmeksizin münferit sözleşmenin akdedilmiş olması bir **esaslı hata teşkil ediyorsa** söz konusu münferit sözleşmenin **iptali** de gündeme gelebilir.

2. Münferit Sözleşmenin İfasının İmkansızlaşması ve Çerçeve Sözleşmeye Etkisi

Münferit sözleşmeler, çerçeve sözleşmeden bağımsız -tek başına- bir sözleşme olarak hukuken anlam taşıdıklarından, bir münferit sözleşmenin ifasının imkansızlaşabilmesi de ihtimal dahilindedir. Ancak münferit sözleşmenin ifasının ne zaman imkansızlaşacağı meselesi üzerinde ayrıca durulması gerekmez. Zira münferit sözleşme klasik anlamda bir edimin ifasını içerdiğinden, bu sözleşmede gerçekleşecek ifa imkansızlığı kendine özgü bir özellik teşkil etmez. Ancak önem arz eden mesele, münferit sözleşmenin ifasının imkansızlaşmasının çerçeve sözleşmeye etkisini ortaya koyan şu ihtimallerdir⁷⁰¹:

Öncelikle -çerçeve sözleşmenin ifasının imkansızlaşması kapsamında hemen yukarıda ifade edildiği üzere- çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı tüm münferit sözleşmelerin ifasının imkansızlaşması ve çerçeve sözleşmenin kapsamına alacağı yeni bir münferit sözleşmenin akdedilmesinin mümkün olmaması halinde, bu imkansızlık çerçeve sözleşmeye de sirayet ederek onun fiilen imkansızlaşması sonucunu doğurur. Dikkat edilmesi gereken, taraflar arasında çerçeve sözleşmenin kapsamına giren yeni bir münferit sözleşme akdedilmesi ihtimal dahilinde oldukça ilgili çerçeve sözleşmenin ifasının fiilen imkansızlaştığından bahsedilemeyeceği ve söz konusu münferit sözleşme akdedilene kadar ilgili çerçeve sözleşmenin adeta askıda olduğudur.

Somut olayın özellikleri dikkate alındığında, münferit sözleşmedeki ifa imkansızlığı çerçeve sözleşmenin varlığını anlamsız kılıyor ve/veya onun amacını

⁷⁰¹ Söz konusu ihtimalleri ayrı ayrı ele almaksızın ifa imkansızlığının genellikle sürekli borç ilişkisinin tamamını etkilediği ancak somut olayın özelliklerine göre bazen yalnızca münferit sözleşme bünyesinde etkili olabileceği yönünde bkz. **Demir B.**, s. 123.

tehlikeye düşürüyorsa, buna kusuruyla sebep olan tarafın çerçeve sözleşmenin müspet ihlali sebebiyle hukuki sorumluluğu doğar. Sözleşmeler arasındaki amaç birliğinin bir sonucu olarak, münferit sözleşmenin imkansızlaşmasının çerçeve sözleşmenin amacını tehlikeye sokması olasıdır. Bu ihtimalde, çerçeve sözleşmenin haklı sebeple sona erdirilmesi sonucu da doğabilir.⁷⁰²

Münferit sözleşmenin imkansızlaşmasının **çerçeve sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep teşkil edip etmeyeceğinin** belirlenmesinde imkansızlığın mutlaka tarafın kusuru ile gerçekleşmesi gerekmez. Münferit sözleşme bünyesinde gerçekleşen bir kusursuz ifa imkansızlığı da çerçeve sözleşmenin amacını tehlikeye düşürdüğü ölçüde sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep teşkil edebilir. Haklı sebebin varlığının ise, somut olayın özelliklerine göre değerlendirilmesi gerekir. Ancak kusurun mevcudiyeti, takip eden bir tazminat yükümlülüğünün gündeme gelip gelmeyeceği meselesinde önem taşır.

Nihayet münferit sözleşme bünyesinde gerçekleşen ifa imkansızlığının çerçeve sözleşmeye sirayet edip etmediğinin her somut olayda ayrıca değerlendirilmesi gerekir çünkü münferit sözleşmedeki ifa imkansızlığının, çerçeve sözleşmenin amacını tehlikeye sokabilme ihtimali olduğu gibi; çerçeve sözleşmenin amacını olumsuz yönde etkilememesi de ihtimal dahilindedir. Örneğin,⁷⁰³ bir terzinin münferit eser sözleşmeleriyle dikmeyi taahhüt ettiği 20 parça abiye kıyafetin geçirmiş olduğu rahatsızlık sebebiyle teslim tarihine kadar ifa yeteneğini kaybetmesi sebebiyle ifasının imkansızlaşması, iyileştiği zaman ifa edilecek diğer münferit sözleşmelerin ifasına

⁷⁰² Oetker, s. 377; Fuchs-Wisseemann, s. 220.

⁷⁰³ Demir B., s. 123.

sirayet etmeyeceği gibi, çerçeve sözleşmeyi de etkilemez. Oysa münferit sözleşmenin varlığı, çerçeve sözleşmenin varlık sebebiyse (onun temelini oluşturuyorsa), münferit sözleşmedeki imkansızlık çerçeve sözleşmeyi de etkiler.⁷⁰⁴ Öyleyse, imkansızlık olgusunun bir diğer sözleşmeye etkisi, her bir somut olayın kendi dinamiği içinde değerlendirilmelidir.

C. Temerrüt

Temerrüt olgusu çerçeve sözleşmede de münferit sözleşmede de gündeme gelebilir. Daha önce de belirtildiği üzere,⁷⁰⁵ bu çalışmada çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içerdiği ve bu yükümlülüğün **‘kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması yükümlülüğü’** teşkil ettiği görüşü temsil edilmektedir. Bu yükümlülüğün ifa zamanı, -her somut olayda ayrıca belirlenecek- tarafların üzerinde mutabık kaldıkları esasın ilgili münferit sözleşmede uygulanması gereken andır. Bu anda münferit sözleşmenin ifasında söz konusu esaslara uyulmaması halinde çerçeve sözleşmenin ifasında temerrüt olgusu -elbette söz konusu gecikmeye temerrüt niteliği kazandıracak tüm şartlarının tatmin edilmesi halinde- gerçekleşir.

Münferit sözleşmede temerrüt olgusu ise, klasik borçlar hukuku sözleşmesinde temerrüt halini ifade ettiğinden ayrıca değerlendirilmesi gerekmez.

⁷⁰⁴ Hoffbauer, s. 116; Fuchs-Wissemann, s. 220.

⁷⁰⁵ Bkz. İkinci Bölüm, § 3, II, B (*Bizzat Dar Anlamda Çerçeve Sözleşmenin Asli Edim Yükümlülüğü*).

1. Çerçeve Sözleşmenin İfasında Temerrüt ve Münferit Sözleşmeye Etkisi

Çerçeve sözleşmenin ifasında temerrüt halinin münferit sözleşmeye etkisi üzerine şu meseleler değerlendirilmelidir:

Çerçeve sözleşmenin temerrüdü sonucu doğuran ve ifasında temerrüde düşülen çerçeve hükümler, aynı zamanda münferit sözleşmenin içeriğinde de birer -görünmez- sözleşme hükmüdür. Bu doğrultuda çerçeve hükümlerin ifasında temerrüde düşülmesi yalnızca çerçeve sözleşmenin değil, uygulama alanı bulacağı **münferit sözleşmenin ifasında da temerrüde düşülmesi** anlamı taşıyabilir. Böylece temerrüt olgusu, hem dar anlamda borç doğuran sözleşme niteliği taşıyan çerçeve sözleşmede, hem ilgili münferit sözleşmede vuku bulabilir. Bu, sözleşmeler arasındaki işlevsel bağın doğal bir sonucudur.

Öte yandan, çerçeve sözleşmenin ifasında temerrüde düşülmesi karşısında, ilgili münferit sözleşme ilişkisinin sürdürülmesi taraftan dürüstlük kuralı gereğince beklenemiyorsa, söz konusu münferit sözleşme ilişkisinin **sona erdirilmesi için haklı sebep** teşkil edebilir.

2. Münferit Sözleşmenin İfasında Temerrüt ve Çerçeve Sözleşmeye Etkisi

Münferit sözleşmede gerçekleşen temerrüt olgusunun çerçeve sözleşmeye etkisi, öğretide farklı görüşleri beraberinde getiren girift bir tartışmadır.

Bir görüşe göre, münferit sözleşmede temerrüt halinde ard arda teslimli sözleşmelerde teslimlerde temerrüde düşülmesine ilişkin çözümlerden

yararlanılmalıdır.⁷⁰⁶ Bu yaklaşım sonucu çözüm, münferit sözleşmenin ifasında temerrüt sonuncunun kural olarak sadece ifasında temerrüde düşülen münferit sözleşme için hüküm ve sonuçlarını doğuracağı, ancak somut olaydaki temerrüt olgusunun tüm ilişkiyi etkileyerek ‘ilerdeki teslimleri de tehlikeye soktuğu hususunda haklı bir endişe varsa’ veya ‘temerrüt olgusundan doğan fesih hakkı sözleşmede saklı tutulmuşsa’, taraflar arasındaki tüm sözleşmesel ilişkiler için haklı sebeple fesih yoluna başvurulabileceği yönündedir.⁷⁰⁷

Bir diğer görüş; münferit sözleşmenin doğurduğu bir borcun ifasında temerrüde düşülmesinin taraflara kural olarak sadece münferit sözleşmenin feshi yetkisi verdiğini ve -elbette açıkça saklı tutulmamışsa- çerçeve sözleşmenin feshi yetkisi vermeyeceğini ifade ederek kaleme alınan ilk görüşle ortak paydada buluşmakta ancak münferit sözleşme bünyesinde temerrüt olgusunun çerçeve sözleşmeyi de kapsayacak şekilde genişletilebilmesi için aranacak kriteri değiştirerek münferit sözleşmenin ifasında temerrüde düşülmesinin ‘tüm sözleşme ilişkisine devamı dürüstlük kuralı gereği çekilmez hale getirmesi’ halinde fesih hakkının çerçeve sözleşmeyi de kapsayacak şekilde genişletilebileceğini ifade etmektedir.⁷⁰⁸

Kanaatimce, çerçeve sözleşme ve ard arda teslimli sözleşme birbirinden farklı iki hukuki kavram olduğundan, sorunun çözümü için ard arda teslimli sözleşme kurumundan yararlanılması yerinde olmadığı gibi buna ihtiyaç da yoktur. Münferit sözleşmenin ifasında temerrüde düşülmesi kural olarak yalnızca münferit sözleşmeyi

⁷⁰⁶ Aynı yönde, **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 146.

⁷⁰⁷ **Kuntalp** (Satım Akdi), s. 87; **Oetker**, s. 389; **Seliçi**, s. 202; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 147. **Tandoğan**, bu sonuca ulaşan, tek satıcının bedeli ödemede temerrüde düşmesi karşısında yapımcının gelecekteki teslimleri gerçekleştirmemesi ve sözleşmede saklı tuttuğu fesih hakkı ile sözleşmeyi feshetmesi örneğini sunmaktadır, bkz. **Tandoğan** (Özel Borç İlişkileri), s. 43.

⁷⁰⁸ **Şimşek**, s. 254.

etkiler ancak bu olgunun çerçeve sözleşmenin de sona erdirilebilmesi için haklı sebep teşkil etmesinde aranacak kriter bakımından ‘sözleşme ilişkisinin sürdürülmesinin dürüstlük kuralı gereği beklenemez hale gelmesi’ kriteri, işbu çalışmada benimsenen -ve yeri geldikçe ifade edilen- ‘sözleşme ilişkisinin sona erdirilmesi için aranacak haklı sebep’ ile uyum içinde olduğundan tercih edilecektir. Zira işaret edilen ilk görüş tarafından esas alınan ve ard arda teslimli sözleşmeler için yerinde olan “ilerideki teslimleri de tehlikeye sokacağı hususunda haklı bir endişe” kriteri, sözleşme ilişkisindeki taraf menfaatinin sadece teslimle sınırlı olduğu sonucunu doğurabilecek ve sadece teslim borcu içeren sözleşme için uygulama alanı bulabilecek -zaten bu sebeple de ard arda teslimli sözleşme ilişkilerinde gündeme gelecek- derecede dar bir kriterken; ‘sözleşme ilişkisinin sürdürülmesinin dürüstlük kuralı gereği beklenemez hale gelmesi’, yalnızca ilerideki teslimlerin tehlikeye düşmesi kriterinden daha geniş ve bu yönüyle de daha uygun bir sona erme sebebi sunmaktadır.⁷⁰⁹ Bu şu şekilde açıklanabilir: İlerideki edimlerin ifası tehlikeye düşmemesine rağmen, çerçeve sözleşme ilişkisinin sürdürülmesi dürüstlük kuralı gereği beklenemez hale gelebilir. İlgili kriteri bir örnekle somutlaştırmak gerekirse; bir oyuncak firması ile imalatçı arasında akdedilen çerçeve sözleşme vasıtasıyla, satın alınacak her ürünün bedeli, her ay verilecek asgari sipariş miktarı ve oyuncakların teslim zamanı ile bedelin ödeme zamanı üzerine mutabık kalınan bir senaryoda; oyuncak siparişlerine ilişkin olarak akdedilen münferit sözleşmelerin ifasında oyuncak firmasının bedeli ödemekte sistematik olarak temerrüde düşmeye başlaması, imalatçı açısından oyuncak firması ile hukuki ilişkiyi sürdürmeyi dürüstlük kuralı gereği çekilmez hale getirebilir ve

⁷⁰⁹ **Hoffbauer** ise, aranacak kriteri daha geniş bir ifadeyle “(çerçeve) sözleşmeyi sona erdirmeyi gerektirecek önemli bir neden” olarak ortaya koymaktadır, bkz. **Hoffbauer**, s. 116.

imalatçı münferit sözleşmelerde gerçekleşen bu olguya dayanarak çerçeve sözleşmeyi feshedebilir.⁷¹⁰

D. Sözleşmenin Müspet İhlali (Gereği Gibi İfa Etmeme)

Sözleşme ilişkisinin görünürde ifa edilmesine rağmen, tarafların sözleşme ilişkisi ile ulaşmayı amaçladıkları menfaatleri tatmin etmemesi halinde sözleşmenin müspet ihlali (gereği gibi ifa edilmemesi) gündeme gelir. Hem çerçeve sözleşmenin hem de kapsamına aldığı münferit sözleşmenin müspet ihlali gündeme gelebileceğinden bu sözleşmeler bünyesinde müspet ihlalin nasıl gerçekleşeceğinin ve birbirlerine etkisinin değerlendirilmesi gerekir.

Münferit sözleşmenin müspet ihlalinin tespit edilebilmesi -klasik anlamda birer borçlar hukuku sözleşmesi olduklarından- nispeten daha kolaydır. Ancak kendine özgü bir dinamik içeren çerçeve sözleşmenin müspet ihlalinin nasıl söz konusu olacağı üzerine -çerçeve sözleşmenin müspet ihlalinin münferit sözleşmeye etkisi ele alınmadan önce- ayrıca düşünülmesi gerekir.

1. Çerçeve Sözleşmenin Müspet İhlali ve Münferit Sözleşmeye Etkisi

Literatürde bir görüş, çerçeve sözleşmenin müspet ihlali sonucunu doğuran hallerden birinin münferit sözleşmenin kurulması borcunu doğuran kök yüküme aykırılık olduğunu kabul eder. Zira bu görüşe göre çerçeve sözleşmenin amaçlarından biri münferit sözleşmelerin akdi olduğundan, bunun ihlali çerçeve sözleşmenin amacını tehlikeye sokar. Ancak karşıt görüş, bu genellemenin peşinen kabul

⁷¹⁰ Demir B., s. 147.

edilmemesi ve her bir somut olay nezdinde ayrıca değerlendirilmesi gerektiğini; zira somut olayın özellikleri, taraf iradeleri ve sözleşmenin niteliği gibi değişkenlerin sözleşmenin amacının tehlikeye düşüp düşmediği sonucunu değiştirebileceğini ve dolayısıyla bu ihlalin somut olayda sözleşmenin müspet ihlali sonucunu doğurmayabileceğini ileri sürmektedir.⁷¹¹

Çerçeve sözleşmenin içeriğindeki münferit sözleşmenin akdedilmesi borcunu doğuran yükümlülüğün ihlalinin çerçeve sözleşmenin müspet ihlali olarak nitelendirileceğini ileri süren ilgili görüş şu yönleriyle tatmin edici gözükmemektedir:

Öncelikle, çerçeve sözleşmenin kavramsal olarak içeriğinde münferit sözleşmenin kurulması borcunu doğuran bir kök yüküm barındırmadığını kabul etmesine rağmen, münferit sözleşmenin akdedilmemesi halinde çerçeve sözleşmenin müspet ihlalinin söz konusu olacağını ifade eden yaklaşımın kendi içinde çelişkili gözüktüğüne ilişkin eleştirileri hatırlatmak gerekir⁷¹² çünkü ortada münferit sözleşmeyi akdetmek yönünde bir borç yoksa bunun ihlalinin de bahsedilemez ve var olmadığı kabul edilen bir borcun ihlali dahi söz konusu olamayacakken sözleşmenin müspet ihlali oluşturacağı düşüncesi kendi içinde çelişkili bir sonucu beraberinde getirir.

⁷¹¹ Bu görüşleri için bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 148 vd. **Şen Doğramacı** bu görüşü destekleyebilmek amacıyla opsiyon alım satımına ilişkin çerçeve sözleşme örneğini işaret etmekte; söz konusu çerçeve sözleşme kapsamında müşterinin alım satım emri vermeye zorlanamayacağına ve bu sebeple de münferit sözleşmenin müşteri tarafından kurulmamasının sözleşmenin müspet ihlali teskil etmeyeceğine; oysa ilgili çerçeve sözleşmeye taraf olan borsa üyesinin haklı bir sebebi olmakdıkça münferit sözleşmeyi akdetmekten kaçınmasının akdin müspet ihlali teşkil edeceğine işaret etmektedir. (bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 149; **Kırca İ.**, s. 88).

⁷¹² Bkz. İkinci Bölüm, § 3, V (Münferit Sözleşme Akdetme Borcu Doğuran Yükümlülükler).

Kanaatimce, münferit sözleşmenin akdedilmemesinin çerçeve sözleşmenin müspet ihlali teşkil edip etmeyeceği sorusunun cevaplandırılmasında çözüme şu şekilde ulaşılır:

Değerlendirilmesi gereken ilk mesele, somut çerçeve sözleşmenin münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğurup doğurmadığı sorusudur. Zira, münferit sözleşmenin akdi borcu doğuran yükümlülük her çerçeve sözleşmenin içinde barındırdığı -zorunlu- bir unsur olmadığından, bu borcu doğuran ve doğurmayan çerçeve sözleşmelerin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir. Eğer somut çerçeve sözleşme, münferit sözleşmeyi akdetme borcu doğurmuyorsa, münferit sözleşmenin akdedilmemesi çerçeve sözleşmenin ihlali sonucunu doğurmaz.⁷¹³ Mevcut olmayan bu borcun ihlalinin sözleşmenin müspet ihlali sonucu doğurması ise -zaten- gündeme gelmez. İçeriğinde münferit sözleşmeyi akdetme yükümlülüğü barındıran çerçeve sözleşmeler açısından ise, ilgili yükümlülük çerçeve sözleşmenin içine dercedilmiş önsözleşmenin asli edim yükümlülüğü olarak değerlendirileceğinden, ihlal edilen doğrudan söz konusu önsözleşmenin kendisidir. Öyleyse çerçeve sözleşmenin değil, çerçeve sözleşme ile birlikte var olan önsözleşmenin ihlali söz konusu olduğuna göre, yine çerçeve sözleşmenin müspet ihlalinin bahsedilemez. Nihayet kanaatimce, münferit sözleşmenin akdedilmesi borcunu doğuran yükümlülüğün ihlali, hiçbir ihtimalde çerçeve sözleşmenin müspet ihlali olarak değerlendirilememiştir.

Çerçeve sözleşmenin müspet ihlali sonucunu doğuran bir diğer ihtimalin de çerçeve sözleşmenin kötü ifası olduğu işaret edilmekte, bu kapsamda çerçeve

⁷¹³ Ancak bu ihtimalde, her ne kadar münferit sözleşmenin akdedilmesi sonucunu doğuran bir yükümlülük mevcut olmasa da münferit sözleşmenin akdedileceğine yönelik haklı bir güven söz konusu ise, münferit sözleşmenin akdedilmemesi somut olayın özelliklerine göre *Culpa in Contrahendo* sorumluluğunu gündeme getirebilir ve tarafın hukuki sorumluluğu doğabilir.

sözleşmenin doğurduğu yan borçların kötü ifasının akdin müspet ihlali teşkil edeceği kabul edilmektedir.⁷¹⁴ Elbette bu ihlalin, çerçeve sözleşmenin gereği gibi ifa edilmemesi sonucunu doğuracağı aşıkardır. Örneğin, çerçeve sözleşmenin içeriğindeki bir çerçeve hükmün yeniden müzakere ve uyarlanmasına ilişkin bir yan edim borç ihlal edilerek söz konusu çerçeve hüküm tekrar müzakere edilmeksizin ve uyarlanmaksızın uygulanırsa, çerçeve sözleşmenin müspet ihlali sonucu doğar.

Çerçeve sözleşmenin müspet ihlalinin münferit sözleşmeye etkisi ele alınırsa, çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı münferit sözleşme arasındaki işlevsel bağ gereğince çerçeve sözleşmenin gereği gibi ifa edilmemesi, kapsamına aldığı münferit sözleşmeye de sirayet edebilir. Zira, çerçeve sözleşmenin gereği gibi ifa edilmemesi, münferit sözleşme bünyesinde uygulama alanı bulan çerçeve hükümlerin münferit sözleşmede de gereği gibi uygulanmaması ve bunun bir sonucu olarak münferit sözleşmenin müspet ihlali sonucunu doğurabilir. Dahası, bu ihtimalde çerçeve sözleşmenin kötü ifası, münferit sözleşme ilişkisinin sürdürülmesini dürüstlük kuralı gereğince beklenemez hale getiriyorsa **bu sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep** de teşkil edebilir.

2. Münferit Sözleşmenin Müspet İhlali ve Çerçeve Sözleşmeye Etkisi

Münferit sözleşmenin müspet ihlali ise, klasik bir borçlar hukuku sözleşmesinin müspet ihlali niteliği taşıyarak tek başına bir önem arz etmez ancak münferit sözleşmenin müspet ihlalinin çerçeve sözleşmeye etkisi ele alınırsa; çerçeve sözleşme ilişkisinin içeriğindeki münferit sözleşmelerin gereği gibi ifa edilmemiş

⁷¹⁴ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 149.

olması genellikle çerçeve sözleşme ilişkisini etkilemez. Bir diğer ifadeyle münferit sözleşmenin kötü ifasının doğrudan çerçeve sözleşmeyi etkilediğini söyleyebilmek kolay değildir. Ancak münferit sözleşmenin gereği gibi ifa edilmemesi, dürüstlük kuralı gereği çerçeve sözleşmenin amacını tehlikeye düşürdüğü ölçüde, -çerçeve sözleşme ilişkisinin de istendiği gibi ifa edilmemesi sonucunu doğurabileceğinden- çerçeve sözleşmenin **müspet ihlali** sonucunu doğurabilir. Dahası, çerçeve sözleşmenin sürdürülmesini dürüstlük kuralı gereğince beklenemez hale getirdiği ölçüde çerçeve sözleşme ilişkisinin **sona erdirilebilmesi için haklı sebep** teşkil edebilir.⁷¹⁵

Ayıplı ifa yalnızca birkaç münferit sözleşme bünyesinde değil de kullanılan bir hammaddenin kalitesizliği sebebiyle tüm münferit sözleşmelerin konusu olan ürünlerde meydana gelmişse⁷¹⁶ veya bir firma ile spor salonunda yer alan aletlerin bakım ve onarımına ilişkin çerçeve nitelik taşıyan bir sürekli eser sözleşmesi akdedilmiş ancak firma ocak ve şubat aylarında münferit sözleşmelerin konusu olan kondisyon aletleri ve koşu bantlarının bakım ve onarımını ayıplı olarak gerçekleştirdiğinden üyelerin şikayetlerinin sosyal medyaya yansması ile birlikte spor salonu kazanç kaybına uğramışsa kurguları, somut olayda gerçekleşen ayıplı ifanın, münferit sözleşmelerin tamamına sirayet ederek çerçeve sözleşmenin de amacını tehlikeye soktuğuna ve çerçeve sözleşme ilişkisinin bütününe sirayet ettiğine örnektir.⁷¹⁷

⁷¹⁵ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 149; **Hoffbauer**, s. 116.

⁷¹⁶ **Demir B.**, s. 88.

⁷¹⁷ **Demir B.**, s. 103-104.

Öte yandan, müspet ihlalin sürekliliği (sıklığı) da ayrıca dikkate alınmalıdır. Doktrinde, münferit sözleşmelerin ‘sürekli’ -daha doğru bir ifade ile sistematik- ihlalinin, sözleşme ilişkisine devamı taraf için katlanılmaz kılan ve sözleşme ilişkisinin amaçlarına önemli ölçüde zarar veren bir haklı sebep teşkil ederek çerçeve sözleşmenin olağanüstü feshi sonucunu doğurabileceğine de işaret edilmiştir.⁷¹⁸

IX. UYARLAMA AÇISINDAN

Başlı başına birer sözleşme olmalarının doğal bir sonucu olarak hem çerçeve sözleşmenin hem de kapsamına aldığı münferit sözleşmenin tek başına; TBK m. 138 uyarınca “*Sözleşmenin yapıldığı sırada taraflarca öngörülme- yen ve öngörülmesi de beklenmeyen olağanüstü bir durum, borçludan kaynaklanmayan bir sebeple ortaya çıkar ve sözleşmenin yapıldığı sırada mevcut olguları, kendisinden ifanın istenmesini dürüstlük kuralına aykırı düşecek derecede borçlu aleyhine değiştirir ve borçlu da borcunu henüz ifa etmemiş veya ifanın aşırı ölçüde güçleşmesinden doğan haklarını saklı tutarak ifa etmiş olursa*” hakim tarafından yeni koşullara uyarlanması istenebileceği gibi, bu mümkün olmadığı takdirde fesih veya dönme yoluyla sona erdirilmesi de mümkündür. Her ne kadar özünde birer sözleşme olmalarının doğal bir sonucu olarak hem çerçeve sözleşme hem de kapsamına aldığı münferit sözleşme uyarlama kurumunun uygulanmasında klasik borçlar hukuku sözleşmelerinin tabi olduğu kural, ilke ve tartışmalara aynen tabi olsalar da çerçeve sözleşme kurumunun kendine özgü dinamiği dikkate alınarak çerçeve ve münferit sözleşmeler arasındaki ilişki doğrultusunda **çerçeve sözleşmenin uyarlanmasında “sözleşmenin yapıldığı sırada taraflarca öngörülme- yen ve öngörülmesi de beklenmeyen olağanüstü bir**

⁷¹⁸ Weber, s. 430; Hoffbauer, s. 116.

durum’’ şartının nasıl değerlendirileceği ile çerçeve ve münferit sözleşmelerin uyarlanmasının birbirine etkisi ele alınmalıdır.

A. Çerçeve Sözleşmenin Uyarlanmasında “*Sözleşmenin Yapıldığı Sırada Taraflarca Öngörülme ve Öngörülmesi de Beklenmeyen Olağanüstü Bir Durum*” Şartının Değerlendirilmesi

Çerçeve sözleşmede aşırı ifa güçlüğü halinde, sözleşmenin uyarlanması yoluna başvurulacaksa, bunun bir şartı olarak “*sözleşmenin yapıldığı sırada taraflarca öngörülme ve öngörülmesi de beklenmeyen olağanüstü bir durum*” olgusunun gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit ederken, klasik borçlar hukuku sözleşmeleriyle aynı yaklaşımın⁷¹⁹ benimsenip benimsenmeyeceği sorusu üzerine düşünülmesi gerekir.

Kanaatimce münferit sözleşmeden önce akdedilmiş -bu yönüyle tipik- çerçeve sözleşme modeli esas alındığında; daha henüz akdedilmemiş -gelecekte akdedilecek- münferit sözleşmenin akdedilmesine kadar dış dünyada birtakım değişiklikler olabileceği -işin doğası gereği- taraflarca da öngörülmektedir veya öngörülmelidir. Bu sebeple sözleşmenin uyarlanması sonucunu doğuracak ‘öngörülme ve öngörülemeyen olağanüstü olgu’nun klasik borçlar hukuku sözleşmelerinde esas alınan yaklaşımla belirlenmesi yanıltıcı olabilir. Zira, münferit sözleşmenin taraflarca daha akdinin bile gerçekleştirilmediği bir evrede tarafların çerçeve sözleşme ile bağlı olma iradesi dikkate alınırsa; tarafların ‘münferit sözleşmeyi akdettikleri anda gerçekleşecek değişikliklere rağmen çerçeve hükümlerle bağlı olma riskini, -klasik

⁷¹⁹ Söz konusu şartın (ve TBK 138’in diğer uygulama şartlarının) nasıl değerlendirildiğine ilişkin bkz. **Baysal, B.:** Sözleşmenin Uyarlanması (BK m. 138 Aşırı İfa Güçlüğü), İstanbul 2020, s. 228 vd.

borçlar hukuku sözleşmelerine kıyasla- muhtemelen göze aldıkları veya almaları gerektiği düşünülebilir ve dolayısıyla da ‘öngörmeme veya öngörememe’ ihtimalinin daha dar ve katı yorumlanması önerilebilir. Öyle ki taraflar, daha münferit sözleşme dahi akdedilmeksizin ona uygulanacak birtakım esaslar üzerinde anlaşıyorlarsa, şartların değişebileceğini öngörmeleri/öngörebilecek durumda olmaları ve bu riski göze almış olmaları -bu dinamiği içermeyen bir borçlar hukuku ilişkisine kıyasla daha- olağandır. Ancak elbette bunun değerlendirilmesinde esas olan somut olayın özelliklerinin hakim tarafından takdir edilmesidir.

İzah edilen sonucun bertaraf edilebilmesi ve uyarlama yoluna daha kolay başvurulabilmesi için, bizzat taraflarca üzerinde anlaşılan bir uyarlama kaydı vasıtasıyla uyarlamanın hangi şartlar altında ve nasıl gerçekleşeceğini düzenlenmesi önerilebilir.

B. Çerçeve ve Münferit Sözleşmenin Uyarlanmasının Birbirine Etkisi

Çerçeve ve münferit sözleşmenin uyarlanmasının birbirine etkisi ele alındığında, uyarlamanın sebebi olan olgu, çerçeve ve/veya münferit sözleşme ilişkilerinden hangisinin bünyesinde gerçekleşerek ilgili sözleşmenin uyarlanması sonucunu doğurursa doğursun, sözleşmeler arasındaki işlevsel bağ sonucunda bir diğerine sirayet ederek şu sonuçları beraberinde getirebilir:

(1) Çerçeve sözleşmenin uyarlanması ihtimaliyle başlanırsa;

Çerçeve sözleşmenin uyarlanmasının pratik sonucu, bu uyarlamanın bir domino etkisi sağlayıp diğer sözleşme ilişkilerine de sirayet edip etmediği meselesidir. Fikrimce burada münferit sözleşmeler arasında bir ayırım yapılarak, çerçeve

sözleşmenin uyarlanmasının **(a) gelecekte akdedilecek münferit sözleşme üzerindeki etkisinin** ve **(b) hali hazırda akdedilmiş münferit sözleşmeye etkisinin** ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir.

(a) Çerçeve sözleşmenin uyarlanması sonucu gerçekleşen değişiklik geleceğe etkili kabul edilerek, **uyarlamayı takiben akdedilen münferit sözleşmelerin** çerçeve sözleşmenin uyarlanmış hali ile bağlı olacağı⁷²⁰ şüphesizdir. Burada uyarlama kurumunun münferit sözleşmeler üzerinde doğrudan bir etkisinden bahsedilemez. Zira, söz konusu münferit sözleşmeler akdedildikleri anda mevcut olan çerçeve sözleşmeye, mevcut olduğu haliyle tabi olacaklarından bu sonuç doğar. Bir diğer ifadeyle söz konusu sonucun doğma sebebi, çerçeve sözleşmenin uyarlanmasının münferit sözleşmelere etki etmesi değil; münferit sözleşmelerin -elbette- akdedildikleri anda mevcut ve yürürlükte olan çerçeve sözleşme hükümleriyle bağlı olacağına ilişkin makul kuralın uygulanmasıdır.

(b) Nispeten daha zor olan ve çözülmesi gereken soru işareti, çerçeve sözleşmenin uyarlanmasının **hali hazırda akdedilmiş münferit sözleşmeye etkisidir**. Bu ihtimalde taraflar, çerçeve sözleşmenin uyarlanmış halinin mevcut (bir veya birkaç) münferit sözleşmeye uygulanmayacağı yönünde açıkça veya zımnen anlaşmışlarsa, çerçeve sözleşme bu münferit sözleşmeler bünyesinde eski hali ile uygulanmaya devam eder. Ancak böyle bir anlaşmanın yokluğunda, çerçeve sözleşmenin uyarlanan çerçeve hükümlerinin hali hazırda akdedilmiş münferit sözleşmeye ‘derhal’ uygulanıp uygulanmayacağı sorusu üzerinde durulması gerekir. Bir klasik borçlar hukuku sözleşmesinden bahsediliyor olsaydı, elbette uyarlanmış

⁷²⁰ Aynı yönde, **Barlas**, s. 828.

sözleşme hükmünün derhal uygulanması söz konusuyken; çerçeve sözleşmede bu soruya hemen ve yüzeysel bir yanıt verebilmek güçtür. Zira, problemin altında yatan ve birbiriyle çatışan iki önemli menfaatin dikkate alınması gerekir: Hukuki güvenlik ve hakkaniyet. Öyle ki münferit sözleşmenin akdedildiği anda, çerçeve sözleşmenin içeriğindeki -uyarlamaya konu edilecek- çerçeve hükmün her nasılsa o şekilde uygulanmasına duyulacak haklı bir güven hukuki belirlilik menfaatini; çerçeve sözleşmenin somut olay adaletini sağlayabilmek amacıyla uyarlanmış hali ile uygulanması ise hakkaniyet menfaatini tatmin eder ve hangi menfaatin bir diğerine üstün tutulması gerektiği bir hukuk politikası seçimidir. Kanaatimce -klasik borçlar hukuku sözleşmelerinde de olduğu gibi- uyarlama kurumuna başvurma ihtiyacının pratik yararını doğurabilmesi için çerçeve sözleşmenin uyarlandığı andan itibaren mevcut olan münferit sözleşmelere uygulanmaya başlaması ve böylece bir çatışma içinde olduğu işaret edilen menfaatlerden hakkaniyet menfaatinin hukuki belirlilik menfaatine üstün tutulması gerekir. Kaldı ki aksi bir kabul, uyarlama kurumu ile amaçlanan tatmini ortadan kaldırarak kurumu işlevsiz hale getirir. Elbette bu tercihe rağmen çerçeve sözleşmenin uyarlanmış haliyle uygulanması somut olayın özellikleri dikkate alındığında dürüstlük kuralınca taraftan beklenemiyorsa, söz konusu münferit sözleşmenin hakim tarafından **sona erdirilmesi** de mümkündür.

(2) Münferit sözleşmenin uyarlanması halinde ise, bu uyarlamanın her ihtimal ve durumda kapsamına dahil olduğu çerçeve sözleşmeyi etkileyeceğinden bahsedebilmek kolay değildir. Münferit sözleşmenin uyarlanmasının, genellikle çerçeve sözleşmeye doğrudan bir etkisi olmayacağı çıkarımına⁷²¹ katılmakla birlikte,

⁷²¹ Uyarlama sadece münferit sözleşmenin edimlerine ilişkinse bunun çerçeve sözleşmeyi etkilemeyeceği yönünde bkz. **Demir B.**, s. 117-118.

somut olayın özellikleri gereğince münferit sözleşmenin uyarlanması, kapsamına aldığı çerçeve sözleşmenin sürdürülmesini dürüstlük kuralınca beklenemez kılıyorsa, ilgili çerçeve sözleşme ilişkisinin sona erdirilebilmesi için haklı sebep teşkil edebilir.

Nihayet çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler) arasındaki işlevsel bağ sebebiyle sözleşmelerden birinde gerçekleşen uyarlamanın bir diğerine sirayet etmesinin mümkün olduğu sonucuna varılır.

X. SONA ERMESİ VE SONUÇLARI AÇISINDAN

A. Genel Olarak

Çerçeve sözleşme de kapsamına aldığı münferit sözleşmeler de başlı başına birer sözleşme ilişkisi olmalarının sonucu olarak tüm sözleşmeler için geçerli olan sona erme sebepleriyle sona erebilecekleri gibi, bu sebeplerin beraberinde getirdiği hukuki sonuçların ilgili sözleşmeler bünyesinde de doğacağına şüphe yoktur. Çalışmanın esas konusu çerçeve sözleşmeler olduğundan, sözleşme ilişkilerinin sona ermesi hallerinin ve sonuçlarının çerçeve sözleşmeler özelinde önem arzetmeyen -her sözleşme ilişkisinde aynı şekilde karşımıza çıkan- ihtivasının tüm detaylarıyla -adeta bir borçlar hukuku genel hükümler ders kitabı niteliğinde- izah edilmesi değil;⁷²² çerçeve sözleşme özelinde önem arzeden meselelerin incelenmesi tercih edilmiştir. Bu gerekçeyle, çerçeve sözleşmenin sona ermesinin münferit sözleşmeye; münferit

⁷²² Bu doğrultuda, çerçeve sözleşmenin tasfiye süreci ve sona ermesinin sonuçları (örneğin borçların ifası amacıyla bırakılan şeylerin iadesi, sözleşme sonrasına etkili yan yükümler ve tazminat) bakımından genel hükümlerden ayrılmayı gerektirecek, çerçeve sözleşmeler özelinde kaleme alınması ihtiyacı duyulan bir mesele söz konusu olmadığından, bu sonuçlar -yeri geldikçe değinilecek olsa da- ayrı bir başlık altında değerlendirilmeyecektir.

sözleşmenin sona ermesinin ise çerçeve sözleşmeye etkisi, her bir sona erme sebebi açısından ayrı ayrı değerlendirilmelidir.⁷²³

Çerçeve sözleşmenin sona ermesinin kapsamına aldığı münferit sözleşmeye etkisi ele alındığında, bir görüşe göre; çerçeve sözleşmenin sona ermesinin etkileri çerçeve sözleşmeyle sınırlı olmadığı gibi kural olarak taraflar arasında kurulmuş olan sürekli borç ve münferit sözleşme ilişkisini de sona erdirmektedir.⁷²⁴ İşbu çalışmada benimsenen terminoloji dikkate alınırca söz konusu yaklaşım tarafından sona erdiğinden bahsedilen ilişki (dar anlamda çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı tüm münferit sözleşmelerden oluşan) ‘geniş anlamda çerçeve sözleşme ilişkisi’dir. Oysa kanaatimce, çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki fonksiyonel bağın ne kadar kuvvetli olduğunu kabul edersek edelim, çerçeve sözleşmenin sona erdiği her hal ve şartın münferit sözleşmeyi de kendiliğinden ortadan kaldıracağı sonucuna varılması sağlıklı değildir ve her bir sona erme sebebinin çerçeve ve münferit sözleşme üzerindeki etkisi -somut olayın özellikleri ışığında- ayrıca değerlendirilmelidir.⁷²⁵ Öyle ki örneğin, çerçeve sözleşmenin karşılıklı ve birbirine uygun taraf iradeleri ile sona erdirilmiş olması halinde; çerçeve sözleşme artık uygulama alanı bulmayacak olsa dahi söz konusu çerçeve sözleşmenin halihazırda uygulandığı münferit sözleşmenin -ifasına ortadan kalkan çerçeve sözleşme hükümleri uygulanarak veya uygulanmaksızın- devam edileceği veya

⁷²³ Sürekli eser sözleşmeleri açısından aynı yönde bkz. **Demir B.**, s. 121.

⁷²⁴ **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 150. **Yılmaz** da çerçeve sözleşmelerin sona ermesi meselesini kaleme alırken, kastedilenin taraflar arasındaki sözleşmesel bağın tamamen kalkması olduğunu ifade ederek; “*Hem çerçeve sözleşme ile oluşturulmuş sürekli nitelikte borç ilişkisinin hem de bu amaçla akdedilen münferit sözleşmelerin son bulması*” halini ele aldığına dikkat çekmektedir (bkz. **Yılmaz**, s. 132, dn. 481).

⁷²⁵ Bu gerekçeyle aşağıda kaleme alınacak sona erme sebeplerinden her biri özelinde, sona erme sonucu doğuracak olgunun çerçeve sözleşmede gerçekleşmesi halinde münferit sözleşmeye; münferit sözleşmede gerçekleşmesi halinde çerçeve sözleşmeye etkisi ayrı ayrı değerlendirilecektir.

sözleşme ilişkisinin sona erdirileceği taraflarca açıkça kararlaştırılabileceği gibi, işin doğası gereği münferit sözleşmenin sona ermediği veya tam aksine kendiliğinden sona erdiği sonucuna da varılabilir. *Vice versa*, **münferit sözleşmenin sona ermesinin çerçeve sözleşme üzerindeki etkisinin** -özellikle de çerçeve sözleşmenin sona ermesi sonucunu doğurup doğurmayacağı- sorusunun da yine her bir sona erme sebebi özelinde ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir.

B. Çerçeve Sözleşmenin⁷²⁶ Sona Erme Halleri

Değerlendirilmesi gereken sona erme halleri (1) ifa, (2) ölüm, (3) iflas, (4) ehliyet kaybı ve kısıtlanma, (5) taraflarca kararlaştırılan sürenin sona ermesi, (6) imkansızlık, (7) tarafların anlaşması ve nihayet (8) sözleşmenin feshi ile sözleşmeden dönmedir.

1. İfa

İfa, bir sözleşmenin en doğal ve tercih edilir sona erme biçimidir. Tarafların sözleşmeden doğan tüm borçlarını ifa etmeleri ile birlikte sözleşme, taraflarına amaçladıkları tatmini sunar ve kendiliğinden sona erer. Çerçeve sözleşmenin beraberinde getirdiği kendine özgü dinamik, sözleşmenin ne zaman ifa edilmiş sayılacağıının ve bunun bir diğer sözleşmeye etkisinin tespit edilmesi ihtiyacını doğurur.

⁷²⁶ Çalışmanın esasının ‘çerçeve sözleşme’ olmasından hareketle ilgili başlık ‘çerçeve sözleşmenin sona erme halleri’ olarak kaleme alınmış olsa da -konu bütünlüğünün sağlanabilmesi gayesiyle- söz konusu sona erme hallerinin, münferit sözleşmede gerçekleşmesi halinde, bunun çerçeve sözleşmeye olan etkileri de ilgili başlıklarda ayrıca değerlendirilecektir.

Sözleşme ilişkisinin ifa ile sona ermesinden anlaşılması gereken sözleşmeden doğan tüm borçların ifa edilmesiyle, bir çerçeve sözleşme ilişkisinden doğan tüm borçların ne zaman ve nasıl ifa edilmiş sayılacağına aydınlatılması gerekir. Çerçeve sözleşme ile münferit sözleşme arasındaki işlevsel bağ sebebiyle, çerçeve sözleşmenin ifa edilmesi, işin doğası gereği aynı zamanda münferit sözleşmenin ifasını da içerir. Zira, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü hatırlandığında bu; ‘kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de -bu doğrultuda elbette söz konusu münferit sözleşme(ler)in geniş anlamda ifasına dahil olan her anda- çerçeve sözleşmede belirlenen esaslara uyulması yükümlülüğü’dür. Öyleyse çerçeve sözleşmenin ifası, esasen kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de vücut bularak, onun/onların ifasını da kapsar. Görüldüğü gibi çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler) arasındaki işlevsel bağ, söz konusu sözleşmelerin ifasının da birbirine bağlı olması sonucunu doğurur.

İfade etmek gerekir ki söz konusu çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı tek bir münferit sözleşmenin varlığı ve -dahası- kapsamına alacağı tek bir münferit sözleşmenin akdedilme ihtimali devam ettiği sürece, çerçeve sözleşmenin ifa sebebiyle sona erdiğinden bahsedilemez. Bir diğer ifadeyle, kapsamına aldığı son münferit sözleşme sona ermedikçe ve kapsamına alabileceği yeni bir münferit sözleşmenin akdedilmesi ihtimali ortadan kalkmadıkça, çerçeve sözleşmenin ifa süreci tamamlan(a)maz ve ‘ifa edildiği’ gerekçesiyle sona er(e)mez. Aksine, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü olan ‘‘kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması’’ yükümlülüğünün (ve bu doğrultuda çerçeve sözleşmenin içeriğindeki çerçeve hükümlerin) ifa edilebilme

ihtimalinin devam ettiğini ortaya koyan mevcut (akdedilmiş) veya muhtemel (akdedilme ihtimali olan) münferit sözleşme(ler)den bahsedilir.

Tam da bu noktada hatırlatmak gerekir ki -yeri geldikçe değinildiği üzere-, bir çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı son münferit sözleşme sona erdiğinde ve yeni bir münferit sözleşmenin akdedilmesi ihtimali tamamen ortadan kalktığında, çerçeve sözleşmenin hükümlerinin uygulanacağı bir münferit sözleşme mevcut değilse ve var olamayacaksa, çerçeve sözleşmenin ifası fiilen mümkün olmayacağından (fiili imkansızlık sebebiyle) sona ermesi de gündeme gelebilir.

Kapsamına aldığı son münferit sözleşme var oldukça ve kapsamına alabileceği yeni bir münferit sözleşmenin akdedilmesi ihtimali ortadan kalkmadığı sürece, çerçeve hükümlerin ifasının tamamlandığından ve bu doğrultuda ifa ile sona ermesinden bahsedilemeyeceğine göre; belirsiz bir gelecekte veya geniş bir zaman diliminde akdedilecek çok sayıda münferit sözleşmeyi hedef alan girift bir çerçeve sözleşme modeli esas alındığında, çerçeve sözleşme ilişkisinin kapsamına aldığı tüm -ve son-hali hazırda akdedilmiş veya akdedilme ihtimali taşıyan münferit sözleşmenin tespit edilebilmesi kimi zaman oldukça zor ve hatta imkansız olabileceğinden, çerçeve sözleşmenin ifa ile sona erdiğinin tespiti problemlili bir meseleyi ihtiva edebilir. Örneğin, çerçeve sözleşme niteliği taşıyan bir genel kredi sözleşmesi esas alınır, bu sözleşme kapsamında akdedilen sonuncu kredi sözleşmesinin hangisi olduğunun -ve bu doğrultuda yeni bir kredi sözleşmesi akdedilmesi ihtimalinin sona erip ermediğinin- tespit edilebilmesi çoğu zaman mümkün değildir. Ancak çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı son münferit sözleşmenin tespitinin, somut olayın özellikleri dikkate alındığında oldukça kolay olabilmesi de mümkündür. Örneğin, somut olayda çerçeve

sözleşmenin bizzat kendi içeriğinde “(...) gün/ay/yıl boyunca veya (...) tarihine kadar akdedilecek/ifa edilecek münferit sözleşmelere uygulanacağı -bu sözleşmeleri kapsamına aldığı- düzenlenebileceği gibi bir münferit sözleşmenin bizzat kendi içeriğinde çerçeve sözleşmeye tabi olan son münferit sözleşme olduğu/olacağı da ifade edilebilir.

İzah edilen tüm bu açıklamalar ışığında **çerçeve sözleşmenin ifa ile sona ermesinin münferit sözleşme üzerindeki etkisi** değerlendirilirse, çerçeve sözleşme kavramının doğası gereğince kapsamına aldığı her bir münferit sözleşmenin sona ermesi ile doğrudan bağlantılı olduğu, zira münferit sözleşme(ler) sona ermedikçe veya yeni bir münferit sözleşmenin akdedilme ihtimali devam ettikçe çerçeve sözleşmenin ifası sürecinin tamamlandığından ve çerçeve sözleşmenin ifa ile sona erdiğinden bahsedilemeyeceği sonucuna varılır.

Münferit sözleşmenin ifa ile sona ermesinin çerçeve sözleşmeye etkisi ise, ayrıca ele alınması gereken bir başka meseledir. Bir münferit sözleşmeden doğan borçların ifa ile sona ermesi için, ilgili münferit sözleşmenin doğurduğu tüm borçların ifa edilmesi gerekir. Sözleşmeler arasındaki işlevsel bağın bir sonucu olarak, münferit sözleşmenin doğurduğu borçlar ile kastedilen, hem salt münferit sözleşmenin kendi içeriğinden doğan hem de çerçeve sözleşme vasıtasıyla üzerinde mutabık kalınan çerçeve hükümlerin doğurduğu borçlar olacağından, bir münferit sözleşmenin ifa ile sona ermesinden bahsedilebilmesi için tüm bu borçların ifa edilmesi gerekir. Öyleyse münferit sözleşmenin ifasının da çerçeve sözleşmenin ifası ile iç içe (bağlantılı) olduğu görülür.

Münferit sözleşmenin ifası ile çerçeve sözleşmenin ifası arasında böylesine bir bağlantı mevcut olmasına rağmen; tek bir münferit sözleşmenin veya münferit sözleşmelerin bir kısmının ifa ile sona ermesi, diğer münferit sözleşmeleri doğrudan etkilemediği gibi çerçeve sözleşmenin de kendiliğinden sona ermesi sonucunu doğurmaz. Söz konusu münferit sözleşme(ler), ifa sebebiyle sona ermiş olsa bile çerçeve sözleşme hukuken varlığını sürdürmeye devam eder velevki somut olayın özellikleri dikkate alındığında, ilgili münferit sözleşme(ler) çerçeve sözleşme ilişkisinin uygulama alanına giren son münferit sözleşme(ler) ve yeni bir münferit sözleşme akdedilmesi ihtimali imkansız olmasın.

2. Ölüm

Sözleşme ilişkilerinin sona erme sebeplerinden bir diğeri de ölüm olgusudur. Ölümün sözleşmenin sona erme sebebi olarak ele alınmasında esas alınan fikir; şahsi özellikleri (kişiliği, karakteri, profesyonellik ve yetenek seviyesi, maddi gücü vb.) sözleşme ilişkisinin kurulması ve seyri bakımından önem arz eden tarafın ölümü ile artık sözleşme ilişkisinin ayakta tutulmasında karşı tarafın bir menfaati kalmadığı düşüncesi ve sözleşme ilişkisinin kendiliğinden sona ereceği kabulüdür.

Doktrinde ifade edilen yaklaşıma katıldığımız üzere, taraflardan birinin ölümünün (çerçeve veya münferit) sözleşme ilişkisini kendiliğinden sona erdirip erdirmeyeceğine kanaat getirilirken, sağlıklı bir sonuca ulaşabilmek için her somut sözleşme özelinde ayrıca değerlendirme yapılması gerekir.⁷²⁷

⁷²⁷ Aynı yönde **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 152.

Bir örnekle ifade etmek gerekirse, genel hayat tecrübeleri dikkate alındığında sıklıkla franchise alanın kişiliğinin sözleşme ilişkisinde daha güçlü bir etkisi olduğu varsayımından harekete geçilerek, “franchise alanın ölümü sözleşmeyi kendiliğinden sona erdirir” çıkarımı yapılıyor olsa da; somut sözleşme ilişkisi açısından kurulmuş olan sistem değil, üretici veya franchise verenin kişiliği önem arz ediyorsa, üreticinin veya franchise verenin ölümünün de sözleşmeyi kendiliğinden sona erdirdiğinin kabul edilmesi gerektiği veya bir diğer örnek ile bayilik sözleşmesinde, bizzat üreticinin kendi el işçiliğinin ürüne değer kattığı bir somut ilişki söz konusuysa veya mirasçılar üretici ile aynı kalitede ürün ortaya çıkaramıyorsa, sözleşmenin kendiliğinden sona ereceğinin kabul edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁷²⁸ Örneklerden de açıkça görülebildiği üzere, somut olay dikkate alındığında ölüm olgusu çerçeve sözleşmenin sona ermesi sonucunu doğurmayabilir. Özellikle tarafların; ölümün çerçeve sözleşmenin sona ermesi sonucunu doğurmayacağı ve/veya ölüm halinde sözleşmenin mirasçılara veya üçüncü bir kişiye intikal edeceği konusunda anlaşmaları ya da bu yönde bir kanun hükmünün mevcut olması ve hatta, kimi somut olaylarda olayın özellikleri gereği ölüm ile çerçeve sözleşmenin sona ermemesi de mümkündür. Dahası, ölüm olgusunun, sözleşmenin kendiliğinden sona ermesi sonucunu doğurmasa da sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep teşkil etmesi de mümkündür.

Ölümün çerçeve sözleşmenin sona ermesi sonucunu doğurmasına ilişkin doktrinde yapılmış olan bazı değerlendirmeler ele alındığında; banka kredi sözleşmeleri bakımından kredi alanın (müşterinin),⁷²⁹ bayilik sözleşmesinde

⁷²⁸ Bkz. **Gürzumar**, s. 174-175. Tek satıcılık sözleşmelerinde benzer bir yaklaşım için bkz. **Tandoğan** (Özel Borç İlişkileri), s. 58.

⁷²⁹ **Yener**, s. 165; **Yüksel, A. S.:** Bankacılık Yönünden Kredi Açma Sözleşmesi, İstanbul 1972, s. 147.

bayinin⁷³⁰; franchise sözleşmesinde franchise alanın⁷³¹, tek satıcılık sözleşmesinde tek satıcının⁷³² ölümü sözleşmeyi -yukarıda işaret edildiği üzere somut olayın özellikleri aksini gerektirmedikçe- kendiliğinden sona erdirir.

Ölüm sonucunda çerçeve sözleşmenin veya münferit sözleşmenin sona ermesinin bir diğer sözleşmeye nasıl sirayet edeceği üzerine ayrıca düşünülmesi gerekir. Her şeyden önce, çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmenin tarafları aynı kişiler olabileceği gibi farklı da olabileceğinden; **tarafların birbirinden farklı olması ihtimalinde**, ölüm olgusu sadece ölen kişinin tarafı olduğu sözleşme ilişkisi için sözleşme ilişkisinin ölüm sebebiyle sona ermesi sonucunu doğurabilir. Bu olgunun diğer bir sözleşme ilişkisini sona erdirebilmesi ise sadece söz konusu sözleşmenin sona erdirilmesi için bir haklı sebep teşkil etmesiyle mümkün olabilir. Oysa çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmenin **taraflarının aynı kişilerden oluşması ihtimalinde**, sözleşmelerden birini sona erdiren ölüm olgusunun diğerini de kendiliğinden sona erdirip erdirmediğinin somut olayın özellikleri dikkate alınarak ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Örneğin münferit sözleşmede yüklenilen edim sadece bir para veya teslim borcu ise ve söz konusu borcun ölüm ile sona ermeksizin mirasçılara intikal edeceği sonucuna varılacaksa, bu borcun ifasında uyulması gereken esasları düzenleyen çerçeve sözleşmenin doğurduğu yükümlülüklerin de mirasçılara intikal ettiği sonucuna varılabileceği gibi; münferit sözleşmelerde yüklenilen edimler bakımından kişilik özellikleri önem arz eden tarafın vefatı sözleşmenin kendiliğinden sona ermesi sonucunu doğururken, söz konusu münferit sözleşmenin sona ermesi - kural olarak- çerçeve sözleşmenin mirasçılara intikal eden bir diğer münferit

⁷³⁰ Şenol, N.: Bayilik Sözleşmesi Sona Ermesi ve Sonuçları, İstanbul 2011, s. 162.

⁷³¹ Gürzumar, s. 174; Şimşek, s. 223; Baudenbacher, s. 380; Kırca Ç., 185.

⁷³² Tandoğan (Özel Borç İlişkileri), s. 58.

sözleşmenin ifasında uygulanmaya devam etmesi sonucunu ortadan kaldırmaz ve çerçeve sözleşmenin sona erdiği sonucuna varılamaz. Görüldüğü gibi ölüm olgusunun sözleşmeler üzerindeki etkisinin genelgeçer bir kuralla ifade edilmesi yerinde değildir ve her bir somut olay özelinde ayrıca değerlendirilmesi gerekir.

3. İflas

İflas olgusunun, tarafların ilişkiden umdukları ekonomik beklentilerini tehlikeye sokacağı kabulü ile sözleşme ilişkisini kendiliğinden sona erdireceği düşünülmektedir.⁷³³ -Ancak -ölüm olgusunda olduğu gibi- taraflardan birinin iflasının çerçeve sözleşmenin (veya münferit sözleşmenin) kendiliğinden sona ermesi sonucunu doğurup doğurmayacağının her somut sözleşme özelinde, ilgili sözleşmenin dinamikleri ele alınarak ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Örneğin, franchise sözleşmeleri ele alındığında genel kabul, taraflardan herhangi birinin iflasının diğerinin de ticari itibarına zarar vereceği ve iş çevresini azaltacağı düşüncesinden hareket ederek sözleşmenin kendiliğinden sona erdiği yönündedir.⁷³⁴ Oysa istisnai senaryoların söz konusu olabileceği dikkate alınır, franchise veren iflas etmiş olmasına rağmen, sözleşme ilişkisinin bütünü ele alındığında iflas eden franchise verenin ismi, tecrübesi, yarattığı franchise sistemi sebebiyle sözleşmenin devamı franchise alana hala bir değer katmakta ve yarar sağlamaktaysa, sözleşmenin iflas olgusu ile birlikte kendiliğinden sona erdiğinin kabul edilmesi yerinde değildir. Dahası, somut senaryoda iflas eden franchise verenin toplum nezdinde sevilen ve sayılan bir iş insanı olması halinde, iflas olgusuna rağmen franchise zincirinin müşteri

⁷³³ Bu kapsamda kredi sözleşmelerinde iflasın -hangi taraf olduğuna bakılmaksızın- sözleşmenin kendiliğinden sona ermesi sebebi olarak kabul edilmesi hk. bkz. **Özen**, s. 295-296.

⁷³⁴ **Şimşek**, s. 225-226.

kitlesini ve dolayısıyla da kar majını arttırabilmesi ihtimal dahilindedir. Tüm bu olgular karşısında, iflas olgusu iş ilişkisindeki ekonomik beklentileri tehlikeye sokmuyor (hatta belki de olumlu yönde etkiliyor) ve/veya franchise alan sözleşme ilişkisine devam etmek istiyorken, iflas olgusunun sözleşmeyi kendiliğinden sona erdirdiği sonucuna varılması yerinde değildir. Bu sebeple iflasın etkisinin her sözleşme ilişkisi özelinde ayrıca değerlendirilmesi gerekir.

İflas olgusunun sözleşmeler arasındaki etkisi meselesinde de yine -ölüm olgusu ile benzer bir sonuç benimsenmeli- çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmenin tarafları aynı kişiler olabileceği gibi farklı kişiler de olabilecekleri dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmalıdır. Tarafların birbirinden farklı olması ihtimalinde, sözleşmenin iflas sebebine dayanılarak sona erdirilmesi sadece iflas eden kişinin tarafı olduğu sözleşme ilişkisi için gündeme gelebilir. Diğer taraf için sözleşme ilişkisinin sona erdirilmesinde haklı sebep teşkil etmesi ihtimali -elbette- saklıdır. Oysa çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmenin taraflarının aynı kişilerden oluşması ihtimalinde, sözleşmelerden birini sona erdiren iflas olgusunun diğerini etkileyip etkilemediğinin de somut olayın özellikleri -bilhassa iflas olgusunun tarafların söz konusu sözleşme ilişkisiyle ulaşmayı hedefledikleri menfaatleri tehlikeye atıp atmadığı- dikkate alınarak ayrıca değerlendirilmesi gerekir.

4. Ehliyet Kaybı ve Kısıtlanma

Fiil ehliyetinin kaybının da kural olarak ölüm ile aynı sonuçları doğurarak sözleşme ilişkisini kendiliğinden sona erdirdiği kabul edilmektedir.⁷³⁵ Bu kapsamda

⁷³⁵ Yılmaz, s. 137.

örneğin; banka kredi sözleşmeleri bakımından kredi alanın⁷³⁶, franchise sözleşmesinde franchise alanın⁷³⁷, bayilik sözleşmesi için bayinin ve üreticinin⁷³⁸, tek satıcılık sözleşmesinde tek satıcının⁷³⁹ fiil ehliyetini kaybetmesi olgularının ilgili çerçeve sözleşmelerin kendiliğinden sona ermesi sonucu doğurabileceği ifade edilmektedir. Ancak, -ölüm ve iflas olgularının somut çerçeve (veya münferit) sözleşme açısından sona erme sebebi teşkil edip etmediğinin tespit edilmesi yönünde izah edilen açıklamalarla paralel şekilde- bazı çerçeve (veya münferit) sözleşmeler açısından ehliyet kaybının sözleşme ilişkisini kendiliğinden sona erdirmeyeceği ihtimali dikkate alınarak her bir somut çerçeve (veya münferit) sözleşme özelinde ehliyet kaybının doğuracağı sonucun, söz konusu sözleşme ilişkisinin özellikleri dikkate alınarak ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Örneğin, bir görüşçe franchise sözleşmesi bakımından, franchise verenin kısıtlanmasının sözleşmenin kendiliğinden sona ermesi sonucunu doğurmadığı ancak tarafa haklı nedenle fesih hakkı sunduğu ifade edilmektedir.⁷⁴⁰ Yine benzer şekilde, tek satıcılık sözleşmeleri için ise fiil ehliyeti kaybının (TTK 121. madde ile TBK 513 kıyasen uygulandığında) kural olarak sözleşmeyi kendiliğinden sona erdirdiği ancak somut olayda satıcının şahsının önem taşımaması sebebiyle sözleşmeye bir üçüncü kişi (örneğin ve özellikle mirasçılar veya yasal temsilci) ile

⁷³⁶ Yener, s. 165; Yüksel, s. 147.

⁷³⁷ Baudenbacher, s. 380; Gürzumar, s. 174; Kırca Ç., 185; Şimşek, s. 224.

⁷³⁸ Şenol, s. 165.

⁷³⁹ Tandoğan (Özel Borç İlişkileri), s. 58.

⁷⁴⁰ Bu doğrultuda franchise sözleşmeleri özelinde bir görüş, somut franchise sözleşmesinde franchise verenin şahsının mı yoksa franchise sisteminin mi önemli olduğunun değerlendirilmesi gerektiğini ve eğer önemli olan franchise sistemi ise, franchise verenin ölümünün, fiil ehliyeti kaybının veya kısıtlanmasının sözleşmeyi kendiliğinden sona erdirmediğini ifade etmektedir, bkz. Gürzumar, s. 174; Kırca Ç., s. 186. İlgili görüş Tandoğan tarafından tek satıcılık sözleşmeleri açısından ifade edilmiştir, bkz. Tandoğan (Özel Borç İlişkileri), s. 58.

devam edilebilmesi mümkün ise sözleşmenin kendiliğinden sona ermeyeceği ifade edilmektedir.⁷⁴¹

Nihayet, ehliyet kaybı ve kısıtlanma olgusunun sözleşmeler arasındaki etkisi ele alınırsa -yine ölüm ve iflas olgularında ulaşılan kanaatle paralel şekilde-; çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmenin taraflarının farklı olması halinde, ehliyet kaybı ve kısıtlanma olgusu sadece ehliyetini kaybeden veya kısıtlanan kişinin tarafı olduğu sözleşme ilişkisi için sonuç doğurabilir. Diğer taraf için sözleşme ilişkisinin sona erdirilmesinde haklı sebep teşkil etmesi ihtimali ise yine -elbette- saklıdır. Oysa çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmenin taraflarının aynı kişilerden oluşması ihtimalinde, sözleşmelerden birini sona erdiren ehliyet kaybı veya kısıtlanma olgusunun diğerini de kendiliğinden sona erdirip erdirmediği -sözleşme ilişkilerinin sona ermesi sebepleri açısından benimsenen yaklaşımla paralel olarak yine- somut olayın özellikleri dikkate alınarak ayrıca değerlendirilmelidir. Burada esas alınması gereken ölçüt ise, ehliyet kaybı ve kısıtlanma olgusunun tarafların ilgili sözleşme ilişkisi ile ulaşmayı hedefledikleri menfaatleri tehlikeye atıp atmadığının değerlendirilmesidir.

5. Taraflarca Kararlaştırılan Sürenin Sona Ermesi

Çerçeve sözleşmenin uygulanacağı sürenin taraflarca belirlenebilmesi mümkün ve çerçeve sözleşme uygulamasında sıklıkla karşılaşılan bir yaklaşımdır.⁷⁴²

⁷⁴¹ Olgaç, s. 72.

⁷⁴² Çerçeve sözleşmenin uygulanacağı sürenin belirlenmesine ilişkin ayrıca bkz. İkinci Bölüm, § 4, II (Çerçeve Sözleşmenin Süresi).

Taraflar çerçeve sözleşmenin doğuracağı borç ilişkisinin süresini belli bir zaman dilimi tayin ederek belirleyebilecekleri gibi, çerçeve sözleşmenin tarihi belirli veya belirsiz bir olayın veya amacın gerçekleşmesi⁷⁴³ anına kadar uygulanacağı konusunda da mutabık kalabilir; ilişkinin söz konusu sürenin sona erdiği anda kendiliğinden son bulacağını kararlaştırabilecekleri gibi, fesih bildirimi şartı ve/veya fesih bildirim dönemleri de belirleyebilirler. Dahası, süre asgari veya azami bir zaman dilimi olarak belirlenebileceği gibi;⁷⁴⁴ sözleşme özgürlüğü ilkesi ışığında hem asgari hem azami sınırlarla da belirlenebilir.⁷⁴⁵ Kural olarak asgari süre sonunda taraflar ilişkiye devam etmedikçe; azami süre sonunda ise sözleşme ilişkisinin kendiliğinden sona erdiği kabul edilmektedir.⁷⁴⁶ Dahası, çerçeve sözleşmenin belirli süreli akdedilmesi ancak sözleşmenin içeriğinde uzatma hükümlerine⁷⁴⁷ yer verilerek sözleşmenin uzamasının sağlanması da mümkündür.⁷⁴⁸

⁷⁴³ Sözleşme süresinin amacın gerçekleşmesi anına bağlı olarak belirlendiği hallerle ilişkin sıklıkla karşılaşılan örnek, ticari başarı şartının sözleşmenin sona ermesi anının tespit edilmesinde bir kıstas olarak belirlenmesi ve hedeflenen tarihte hedeflenen başarının altında kalınması halinde sözleşmenin sona ereceği, aksi takdirde belirli veya belirsiz bir süre için uzayacağı üzerine mutabık kalınmasıdır. Örneğin, bayilik sözleşmelerinde kararlaştırılan miktarda ürünün bayi tarafından satın alınması ile sözleşmenin sona ereceğinin kararlaştırılması durumunda, hedeflenen başarının altında kalınması halinde sözleşmenin kendiliğinden sona ereceği; aksi takdirde (söz konusu başarı tatmin edildiği sürece) bayilik sözleşmesinin belirli veya belirsiz bir süre için uzayacağı üzerinde mutabık kalınabilir, bkz. **Şenol**, s. 121-122.

⁷⁴⁴ Sürenin farklı şekillere belirlenebilmesi hk. bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 150-151; **Yılmaz**, s. 133.

⁷⁴⁵ Çerçeve sözleşmenin hem asgari hem azami süre sınırı belirlenerek akdedilmesine ilişkin, uygulamada sıklıkla Franchise sözleşmelerinin en az 3 ve en fazla 10 yıllık süre için bağlayıcı olacağı konusunda tarafların anlaştığı örneklerle karşılaşılmaktadır, bkz. **Şimşek**, s. 219.

⁷⁴⁶ **Yılmaz**, s. 133; **Şenol**, s. 122-123; **Seliçi**, s. 70-71; **Köroğlu**, s. 134.

⁷⁴⁷ Uzatma hükümleri, sözleşmenin hangi şartlarda, nasıl ve ne kadar bir süre için uzayacağını taraflarca önceden belirlendiği hükümlerdir. Bu hükümler uygulamada sıklıkla “Taraflardan herhangi biri sözleşmenin sona erdiğini -... tarihine kadar- bildirmediği sözleşme X gün/ay/yıl/... tarihine kadar uzamış sayılır/devam eder.” şeklinde kaleme alınmaktadır.

⁷⁴⁸ **Yılmaz**, s. 134. Tek satıcılık sözleşmeleri açısından bu uygulama hk. bkz. **İşgüzar** (Tek Satıcılık), s. 140.

Sürekli borç ilişkisinde taraflarca belirlenen sürenin sona ermesi, kural olarak sözleşmenin de kendiliğinden sona ermesi sonucunu doğurur.⁷⁴⁹ Bu doğrultuda uygulanması için kararlaştırılan sürenin sona ermesi, kural olarak çerçeve sözleşmenin kendiliğinden sona ermesi ve ilgili münferit sözleşmede uygulanmaması sonucunu doğur. Ancak taraflarca kararlaştırılan sürenin sona ermesi halinin çerçeve sözleşmenin sona ermesi sonucunu doğurup doğurmadığının ve münferit sözleşmeye etkisinin her somut olay özelinde ve taraf iradeleri dikkate alınarak ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Zira, tarafların çerçeve sözleşme için kararlaştırılan sürenin dolmasının münferit sözleşmeye etkisi üzerine anlaşmış olmaları mümkündür. Örneğin taraflar çerçeve sözleşmenin, -uygulanması için kararlaştırılan süre dolsa bile- halihazırda akdedilen münferit sözleşmelerden bazılarında uygulanmaya devam etmesi konusunda anlaşmış olabilecekleri gibi somut olayın özellikleri dikkate alındığında dürüstlük kuralınca da bu sonuca varılabilir. Bir diğer örnekle⁷⁵⁰, bir franchise sözleşmesinde süre belirlemesi asgari olarak yapıldıysa, elbette asgari sürenin sonunda sözleşme ilişkisi işin doğası gereği sona ermeyeceği gibi; azami bir süre belirlenmesi ve tarafların süre dolmasına rağmen ilişkiye devam etmeleri halinde sözleşme zımnen -belirsiz bir süre için- uzar.⁷⁵¹ Bir diğer örnekle⁷⁵², en az 5 yıl için geçerli olacağı kabulü ile akdedilen bir bayilik sözleşmesinin 5. yılın sonunda ifasına hala devam edilmekteyse, sözleşme belirsiz süreli bir sözleşmeye dönüşür.⁷⁵³ Öyleyse elbette, süre

⁷⁴⁹ **Yılmaz**, s. 132; **Seliçi**, s. 65; **İşgüzar** (Tek Satıcılık), s. 139; **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 150.

⁷⁵⁰ İlgili örnek için bkz. **Gürzumar**, s. 169; **Martinek**, s. 323-324.

⁷⁵¹ **Köroğlu**, s. 134; **Halıcı**, s. 93; **Aygüneş**, s. 54; **Yıldırım Soydan**, s. 149-150; **Morkaya**, s. 104.

⁷⁵² İlgili örnek için bkz. **Yılmaz**, s. 133; **Seliçi**, s. 70; **Şenol**, s. 122.

⁷⁵³ Bir görüşe göre ise, taraflarca belirlenen süre sona ermesine rağmen taraflar sözleşme ilişkisine fiilen devam ederlerse, mevcut sözleşme sona ererek taraf iradeleri ile yeni bir sözleşmenin kurulduğu ifade edilmektedir, Kredi açma sözleşmeleri açısından bu sonuç için bkz. **Özen**, s. 292.

sona ermiş olmasına rağmen, tarafların açık veya zımni iradeleri⁷⁵⁴ doğrultusunda sözleşme ilişkisinin devam ettirilmesi de mümkündür.

Kararlaştırılan **sürenin sona ermesiyle birlikte çerçeve sözleşmenin sona ermesinin kapsamına aldığı münferit sözleşmeye etkisi** ele alınırsa; söz konusu süre taraflarca çerçeve sözleşmenin uygulama alanı bulacağı süre olarak belirlendiğinden, sürenin sona ermesi -taraf iradelerinden aksi anlaşılmadıkça- doğrudan ve kendiliğinden münferit sözleşmenin sona ermesi sonucunu doğurmaz. Örneğin taraflar, çerçeve sözleşmenin 1 yıl boyunca yürürlükte kalmasını, söz konusu 1 yıl boyunca münferit sözleşme bünyesinde uygulama alanı bulmasını ancak 1. yılın sonunda hala ayakta kalan münferit sözleşmenin çerçeve sözleşmenin belirlediği esaslara tabi tutulmaksızın uygulanmaya devam etmesini (bir diğer ifadeyle sona ermemesini) arzu ediyor olabilirler. Ancak bu çözümün tam aksine, kararlaştırılan sürenin sona ermesi ile birlikte çerçeve sözleşmenin sona ermesinin, somut olayın özellikleri gereğince münferit sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep teşkil edebilmesi de mümkündür. Bu ihtimale ilişkin şöyle bir örnek kurgulanabilir: İlgili tarafın, (örneğin ve özellikle çerçeve sözleşmenin tarafı olmadığı için) çerçeve sözleşmenin belirli bir süre için akdedildiğini bilmediği ve gerekli dikkat ve özeni gösterse dahi bilemeyeceği -istisnai- bir senaryoda, çerçeve sözleşmenin kararlaştırılan sürenin sona ermesiyle birlikte söz konusu münferit sözleşmeye uygulanmayacak olması, uygulanacağına yönelik haklı güveninin boşa çıkması anlamı taşıyacağından söz konusu çerçeve sözleşme hükümleri uygulanmaksızın münferit

⁷⁵⁴ Tarafların zımni iradesi ile sözleşme ilişkisine devam edilmesi hakkında 1995 tarihli kredi açma sözleşmesinde sürenin sona ermesi üzerine müşterinin süre uzatma talebine istinaden sessiz kalan ancak hesap özeti göndermeye ve müşterinin cari hesaba ilişkin istek ve talimatlarını yerine getirmeye devam eden bankanın bu davranışı sonucu sözleşme ilişkisinin uzadığını kabul ettiği karar için bkz. **Yılmaz**, s. 134'den naklen WM, 2003, 1418 vd., **Özen**, s. 293-294. Aynı yönde **Demir B.**, s. 136.

sözleşmenin ifasına devam edilmesi taraftan dürüstlük kuralı gereğince beklenemeyecek ise, bu durum münferit sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep teşkil edebilir. Dahası, şartları varsa esaslı hata gerekçesiyle ilgili münferit sözleşmenin iptali gündeme gelebilir.

Münferit sözleşmenin uygulanması için mutabık kalınan sürenin sona ermesinin çerçeve sözleşmeye etkisi üzerinde de düşünülmesi gerekir. Münferit sözleşmenin süresinin dolması nedeniyle sona ermesi, kural olarak çerçeve sözleşmeyi etkilemez. Ancak elbette çerçeve sözleşmenin kapsamına aldığı son münferit sözleşme de sona eriyor ve kapsamına alacağı yeni bir münferit sözleşmenin akdedilmesi de mümkün değilse, çerçeve sözleşmenin uygulama alanı bularak tabi olacağı esasları belirleyeceği bir münferit sözleşme ilişkisinden bahsedilemeyeceği ve fiili imkansızlık sebebiyle sona ermesi gündeme gelebilir.

Nihayet, taraflarca kararlaştırılan sürenin sona ermesinin hem çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme ilişkileri bünyesinde doğuracağı sonuç, hem de sözleşmelerden birinin taraflarca kararlaştırılan sürenin sona ermesi sebebiyle sona ermesinin bir diğer sözleşme ilişkisine etkisi, -değerlendirilen tüm ihtimallerden de anlaşıldığı gibi- ancak ve ancak somut olayın özellikleri dikkate alınarak çözülebilecek bir problemdir.

6. İmkansızlık ⁷⁵⁵

Çerçeve sözleşmede imkansızlık olgusu, işbu çalışmada bir yönüyle sözleşmenin kurulması esnasında karşımıza çıkan ve TBK 27 gereğince kesin hükümsüzlük sonucunu doğuran bir olgu ve bir diğer yönüyle sözleşmenin akdedilmesinden sonra karşımıza çıkan bir ifa engeli olmak üzere iki farklı açıdan da ayrı ayrı kaleme alınmış, ve ilgili bölümlerde çerçeve sözleşmede gerçekleşen imkansızlık olgusunun münferit sözleşmeye etkisi incelenmiştir.

7. Tarafların Anlaşması ile Sona Ermesi

Çerçeve sözleşmenin sona erme hallerinden bir diğeri de taraflarca çerçeve sözleşmenin sona ermesi amacıyla akdedilen ikale (bozma, sözleşmeyi ortadan kaldırma) sözleşmesidir.-Her ne kadar birbirine olan güvenini kaybeden tarafların, ikale sözleşmesinin akdedilmesi için yüz yüze gelmeleri veya en azından iletişim kurmaları gerekeceğinden uygulamada -genellikle- bu yöntemi tercih etmedikleri ifade edilse de⁷⁵⁶ sözleşmenin sona erdirilebileceği ihtimallerden biri olarak değerlendirilmesi gerekir.

⁷⁵⁵ İmkansızlık kurumu, öğretide sözleşmenin sona erme sebeplerinden biri olarak işaret edildiği için, yine de bu başlığa yer verilmesi tercih edilmiş ve bir sona erme sebebi olarak varlığına dikkat çekilmesiyle birlikte ilgili başlıklara atıf yapılması yeterli görülmüştür.

⁷⁵⁶ Örneğin, kredi açma sözleşmelerinde birbirlerine güven duygusunu kaybetmiş olan tarafların pratikte ikale yerine tek taraflı fesih yolu ile sözleşmeyi sona erdirmeyi tercih ettikleri ifade edilmektedir, bkz. **Yılmaz**, s. 140; **Özen**, s. 297.

Öte yandan, çerçeve sözleşmenin uygulanmayacağı yönünde açıkça bir anlaşma yapılmaksızın fiilen uygulanmasından vazgeçilmesi, uygulanmamasına ve/veya çerçeve sözleşme hükümlerine zıt uygulamalar yapılmasına ses çıkarılmaması, böylece çerçeve sözleşme ilişkisinin zımnen ortadan kaldırılması da elbette mümkündür.

Çerçeve sözleşmenin ortadan kaldırılması için akdedilecek ikale sözleşmesi şekle tabi değildir.⁷⁵⁷ İ kale sözleşmesi hüküm ve sonuçlarını geleceğe etkili olarak doğurur⁷⁵⁸ ve -kural olarak taraflar aksini kararlaştırmadıkça-çerçeve sözleşmenin kendisinden önceki uygulamalarını etkilemez.

Çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme arasındaki ilişki merkezinde ikale sözleşmesi değerlendirilirse, çerçeve sözleşmenin ikalesinin münferit sözleşmeye, münferit sözleşmenin ikalesinin çerçeve sözleşmeye etkisi üzerine düşünülmesi gerekir:

Çerçeve sözleşmenin ikalesinin münferit sözleşmeye etkisi ele alındığında, bir görüşe göre, tarafların çerçeve sözleşmeyi ikale anlaşması ile ortadan kaldırmaları, akdettikleri münferit sözleşmeyi de sona erdirmeye iradesi taşıdıklarını gösterir.⁷⁵⁹ Oysa fikrimce, çerçeve sözleşmenin bir ikale sözleşmesine konu edilmesi, sözleşmenin taraflarının karşılıklı olarak ilgili çerçeve sözleşmenin hukuk dünyasındaki varlığından hoşnut olmadıkları, bu sebeple de hüküm ve sonuç doğurmasını istemedikleri gerçeğini şüphesiz şekilde ortaya koymasına rağmen, somut olayın özellikleri ve taraf iradeleri değerlendirilmeksizin tarafların münferit sözleşme ilişkisini sona erdirmeye niyeti taşıdıkları yönünde bir sonuç doğurmaz. Bu durumda taraflar, elbette münferit sözleşmeyi etkileyen çerçeve sözleşme hükümlerinin gelecekte yaratacağı bağılılıktan kurtulur ancak salt çerçeve sözleşmenin ikalesinin

⁷⁵⁷ Eren, Genel Hükümler, s. 1423 p. 3949; Yılmaz, s. 140. Ancak karşıt görüşçe, şekle tabi bir sözleşmenin sona erdirilmesine ilişkin sözleşmenin de ilgili sözleşmenin şekline uygun şekilde akdedilmesi gerektiği ileri sürülmüştür, bkz. Seliçi, s. 108.

⁷⁵⁸ Yılmaz, s. 140.

⁷⁵⁹ Yılmaz, s. 141. Aynı yönde Şen Doğramacı, “sözleşmenin tarafların anlaşması ile sona erdirilmesi” ifadesinde yer alan “sona erdirmeye anlaşması” ile kastedilenin geniş anlamda “*tarafların anlaşarak aralarındaki kök ilişkiyi sona erdirmeleri*” olduğunu ifade etmekte ve dar anlamda borçların sona erdirilmesinin kastedilmediğinin altını çizmektedir, bkz. Şen Doğramacı (Çerçeve Sözleşmeler), s. 155.

mevcut ve süregelen münferit sözleşmeye doğrudan ve kendiliğinden bir etkisi olacağı düşünülemez meğer ki taraf iradeleri ve/veya somut olayın özellikleri aksi yönde bir sonucu gerektirsin.

Ticari hayatın taşıdığı hızın önemi ve uyumsuzlukların beraberinde getireceği zaman ve kaynak kaybı dikkate alındığında, çerçeve sözleşmenin ikalesini konu alan sözleşmenin bizzat içeriğinde münferit sözleşmenin ortadan kaldırılması iradesinin mevcut olup olmadığının açıkça ifade edilmesi önerisi,⁷⁶⁰ doğabilecek uyumsuzlukların daha yolun başında bertaraf edilebilmesi için yerindedir.

Münferit sözleşmenin ikalesinin çerçeve sözleşmeye etkisi ele alınırsa, yalnızca bir münferit sözleşme veya bir kısım münferit sözleşme için akdedilen ikale sözleşmesi -kural olarak- çerçeve sözleşmeyi etkilemez ve çerçeve sözleşmenin sona ermesi sonucunu doğurmaz.⁷⁶¹ Ancak somut olayın özellikleri ve taraf iradeleri dikkate alındığında münferit sözleşme için akdedilen bir ikale anlaşması, çerçeve sözleşmenin ikalesi amacını -ve tarafların bu yönde iradesini- taşıyabileceğinden böyle bir sonucun doğabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir. Dahası, taraf iradeleri yorumlandığında ikale anlaşması ile taraflarca amaçlanan aralarındaki son/tüm münferit sözleşme ilişkisini/ilişkilerini ortadan kaldırmak ve bir daha herhangi bir münferit sözleşme ilişkisi kurmamak yönündeyse -ve yeni bir münferit sözleşme akdetme ihtimali yoksa-, çerçeve sözleşmenin artık fiilen uygulanamaz (imkansız) hale geleceği sonucuna varılabilir. Zira çerçeve sözleşme hükümlerinin uygulanabileceği bir münferit sözleşme ilişkisi mevcut değilse, çerçeve sözleşmenin

⁷⁶⁰ Bkz. Yılmaz, s. 141.

⁷⁶¹ Yılmaz, s. 140-141.

varlığı hukuken bir anlam taşımaz. Öte yandan ikale anlaşması ile ortadan kaldırılan münferit sözleşme taraflar arasındaki son münferit sözleşme ise ve çerçeve sözleşme kapsamında bir başka münferit sözleşmenin akdi olasılığı yoksa (örneğin söz konusu münferit sözleşme, çerçeve sözleşme ilişkisi ile amaçlanan projeyi tamamlayacak son sözleşme ilişkisiyse), taraf iradelerinin aslında çerçeve sözleşmeyi de ortadan kaldırmak yönünde olduğu ve ikale sözleşmesinin zımnen bu iradeyi de kapsadığı sonucuna da varılabilir.

Nihayet, somut olayda çerçeve sözleşmeye veya münferit sözleşmeye ilişkin ikale sözleşmesinin akdedilmesine sebep olan olgu(lar) dikkate alındığında, bu olgu(lar) taraflar arasındaki güven ilişkisini, sözleşme ilişkisine devam edebilmeyi dürüstlük kuralı gereği beklenemez hale getirecek ölçüde zedelediye, devam edilmesi çekilmez hale gelen sözleşme ilişkilerinin sona erdirilmesi için haklı sebep de teşkil edebilir.

8. Sözleşmenin Feshi ve Sözleşmeden Dönme

Sözleşme ilişkisinin tek taraflı irade beyanıyla sona erdirildiği haller sözleşmenin feshi veya sözleşmeden dönmedir. Sözleşmenin feshi, sürekli borç ilişkilerinde, tek taraflı irade beyanıyla sözleşmenin ileriye etkili olarak sona erdirilmesiyken; sözleşmeden dönme, sözleşme ilişkisinin geçmişe etkili şekilde sona erdirilmesini ifade eder. Dönme ve fesih kurumlarıyla bağlantılı olarak **(a) çerçeve sözleşmeden dönme ve/ya feshin gündeme gelip gelmeyeceği** ve **(b) çerçeve sözleşme ile münferit sözleşmelerden birinde gerçekleşen fesih veya dönme olgusunun bir diğer sözleşme ilişkisini nasıl etkileyeceği** sorularının değerlendirilmesi gerekir.

(a) Dönmenin ve/ya fesihin çerçeve sözleşmede gündeme gelip gelmeyeceği

sorusu ile başlandığında;

Çerçeve sözleşmenin sürekli bir borç ilişkisi doğurduğu yönündeki baskın kabulün doğal bir sonucu olarak literatürde, çerçeve sözleşmenin tek taraflı olarak sona erdirilme beyanının geçmişe etkili olan dönme değil; geleceğe etkili olan fesih kurumuyla vücut bulacağı ifade edilmektedir.⁷⁶² Çerçeve sözleşmenin sürekli borç ilişkisi meydana getirdiği kabulünden hareket edilerek varılan bu sonuç, sözleşmenin ileriye etkili feshi sayesinde o ana kadar ifa edilmiş edimlerin sözleşmenin sona ermesinden etkilenmemesi ve hem tarafların hem de üçüncü kişilerin ifa edilmiş edimlerin geçerliliğine ilişkin menfaatlerinin korunması yönüyle değerlidir.⁷⁶³ Zira sürekli borç ilişkisi teşkil eden çerçeve sözleşmenin tasnifi halinde, hüküm ve sonuçların geçmişe etkili olarak doğması, hali hazırda ifası tamamlanmış edimlere zarar vererek hakkaniyetli ve akla uygun sonuçlar doğurmayacağından, sözleşmenin icra edilmiş kısmının geriye dönük şekilde ortadan kaldırılmasının taraf menfaatlerine vereceği zarar dikkate alınarak, sözleşmenin geleceğe etkili şekilde sona erdirilmesi gerektiği fikri doğmuştur.⁷⁶⁴ Weber'e göre, sona ermenin geçmişe etkili olması, aynı zamanda tarafların meşru beklentilerinin korunmasını da sağlar çünkü *“aylar ya da yıllarca sözleşmenin geçerliliğine güvenen kişilerin beklentileri tamamen hayal kırıklığına uğramamalıdır.”*⁷⁶⁵ Ancak kanaatimce tam da bu noktada, çerçeve sözleşmelerin yalnızca geleceğe etkili olan ‘fesih’ beyanı ile mi sona erdirilebileceği

⁷⁶² Barlas, s. 819-820; Weber, s. 431-432; Yılmaz, s. 62 ve s. 112; Demir B., s. 121; Köroğlu, s. 134; Yıldırım Soydan, s. 175.

⁷⁶³ Yılmaz, s. 131 ve s. 143; İşgüzar (Tek Satıcılık, s. 138); Özen, s. 289.

⁷⁶⁴ Barlas, s. 819-820; Weber, s. 431-432.

⁷⁶⁵ Weber, s. 432.

yoksa ‘sözleşmeden dönme’ kurumunun çerçeve sözleşmeler bünyesinde uygulanıp uygulanamayacağı üzerinde ayrıca düşünülmesi gerekir.

Söz konusu baskın görüşün aksine işbu çalışma boyunca, çerçeve sözleşmenin sona erdirilmesi ihtimalini ifade edebilmek için ‘feshi’ beyanına bağlı bir sona erdirmeye halinden bahsedilmesinin her ihtimali ihtiva etmeyen ‘dar’ bir yaklaşım olacağı düşüncesiyle; ‘çerçeve sözleşmenin sona erdirilmesi-ermesi’ ifadesine yer verilmeye özen gösterilmiş;⁷⁶⁶ böylece çerçeve sözleşmenin sona erdirilmesinde karşımıza çıkabilecek tüm ihtimalleri kapsayan bir ifadeden yararlanılmak istenmiştir. Zira - kanaatimce- her ne kadar uygulamada sıklıkla rastlanan senaryo çerçeve sözleşmelerin feshi olsa da çerçeve sözleşmenin dönme kurumuyla sona erdirilebilmesi de mümkündür.

İfade edilen baskın görüşe karşıt bir diğer görüş ise, çerçeve sözleşmenin feshi yoluyla sona erdirilemeyeceğini ileri sürmekte; öyle ki çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermediğini hareket noktası kabul eden bu görüşe göre⁷⁶⁷, bir sözleşmeye süreklilik unsurunun dahil edilmesinde esas olanın asli edim yükümlülüğü olduğu dikkate alınarak, asli edim yükümlülüğü içermeyen çerçeve sözleşmenin sürekliliğinden de bahsolunamayacağı, sürekli bir borç ilişkisi vasfı taşııyorsa feshi yoluyla sona erdirilmesinin de mümkün olmayacağı kabul edilmektedir.

⁷⁶⁶ Örneğin münferit sözleşme bünyesindeki bir olgunun, çerçeve sözleşmeye etkisinin değerlendirildiği bölümlerde, ‘sözleşmenin feshinde veya sözleşmeden dönmeye’ değil; -bu irade beyanı feshi de olabilir dönme de olabilir düşüncesiyle- ‘sözleşmenin sona erdirilmesinde-ermesinde’ haklı sebep teşkil edip etmediği tartışılmıştır.

⁷⁶⁷ “‘Asli edim borcu doğurmayan bir sözleşmesel ilişkinin sürekli veya ani edimli olma niteliği taşıyamayacağı’’ ve çerçeve sözleşmelerin de bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği yönünde bkz. Demirsatan, s. 68 ve özellikle s. 68, dn. 3.

Kanaatimce, çerçeve sözleşme kavramının ‘soyut’ haliyle sürekli-ani edimli sözleşme sınıflandırmasına dahil edilebilmesinin mümkün olmadığı yaklaşımına katılmakla birlikte; bir sözleşme akdetme yöntemi olarak çerçeve sözleşme kurumundan, yalnızca sürekli bir borç ilişkisinin değil; ani edimli bir borç ilişkisinin formüle edilmesinde de yararlanılabilir. Bu durumda ilgili ‘somut’ çerçeve sözleşme ilişkisi değerlendirilerek ‘süreklilik’ unsurunu içerip içermediği sonucuna varılabilir. Öyleyse ‘süreklilik’ unsuru, çerçeve sözleşme için zorunlu bir unsur olmadığından⁷⁶⁸ -her ne kadar tipik çerçeve sözleşme modeli süreklilik unsurunu içerdiği için uygulamada sıklıkla çerçeve sözleşmenin feshi gündeme gelse de-, ani edimli bir borç ilişkisi teşkil eden çerçeve sözleşmeden dönülmesi mümkün olabileceği gibi; sürekli borç ilişkisi olarak formüle etmesine rağmen henüz ifasına başlanmamış çerçeve sözleşmeler için de sözleşmeden dönme imkanı gündeme gelebilir.⁷⁶⁹ Öyleyse çerçeve sözleşmenin feshi kadar, -öğretide üzerinde yeterince durulmadığı kanaatinde olduğum- çerçeve sözleşmeden dönme ihtimalinin de gözardı edilmemesi gerekir.⁷⁷⁰

Bu tespiti takiben ifade etmek gerekir ki özünde bir sözleşme ilişkisi olan çerçeve sözleşmeler bünyesinde de -tüm sözleşme ilişkilerinde olduğu gibi sözleşmenin olağan veya olağanüstü feshi ihtimalleri, sözleşmenin sona

⁷⁶⁸ Bkz. Birinci Bölüm, § 1, II, E (*Bir veya Birden Fazla Münferit Sözleşme İlişkisini Kapsayabilmesi ve Süreklilik Unsuru İçermek Zorunda Olmaması*).

⁷⁶⁹ Örneğin, tam zamanında tedarik sözleşmeleri özelinde süreklilik unsuru taşıyan bir sözleşme tipi olmasına rağmen sözleşme henüz ifa edilmeye başlanmadıysa veya karşı tarafın edimi bölünemiyorsa sözleşmeden dönmenin gündeme geleceği yönünde bkz. **Korkmaz**, s. 197.

⁷⁷⁰ Bu gayeyle işbu çalışma boyunca, daha genel bir terminoloji benimsenmeye çalışılarak çerçeve sözleşme ilişkisinin ‘sona ermesi’nden bahsedilmiş (örneğin, ‘çerçeve sözleşmenin feshi için haklı sebep’ ifadesi yerine ‘çerçeve sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep’ ifadesi tercih edilmiş) böylece bu sona erme senaryosunun sözleşmenin feshi kadar sözleşmeden dönme niteliği de taşıyabileceğine dikkat çekilebilmesi amaçlanmıştır. Oysa öğretide, çerçeve sözleşmenin tek taraflı irade beyanı ile sona erdirilmesine ilişkin olarak -neredeyse- yeknesak bir kabulle çerçeve sözleşmenin ‘feshi’nden bahsedilmektedir.

erdirilmesinde haklı sebep kavramı ve elbette sona ermenin hukuki sonuçları⁷⁷¹ gündeme gelebilir. Bu hukuki meseleler çerçeve sözleşme kurumu perspektifinden bir önem arz etmez. Ancak **(b) çerçeve sözleşmenin -feshi veya dönme sebebiyle- sona ermesinin münferit sözleşmenin veya münferit sözleşmenin sona ermesinin çerçeve sözleşmenin hukuki kaderine etkisi** –bir diğer ifadeyle söz konusu sözleşme ilişkileri bünyesinde gerçekleşen feshi veya dönme olgusunun bir diğerine sirayet edip etmeyeceği sorusu- üzerinde düşünülmesi gerekir.

Bir görüşe göre, sözleşmelerden birinin sona ermesinin bir diğerine de etki edip etmediğine kanaat getirirken esas alınması gereken kriter, ‘ilgili sözleşmenin amacını o sözleşmenin sona erdirilmesini dürüstlük kuralı gereğince haklı kılacak ölçüde tehlikeye düşürüp düşürmediği kriteridir.’⁷⁷² Bu görüşün ortaya koyduğu kriter, kanaatimce esas alınması gerektiği düşünülen ‘dürüstlük kuralı gereğince sözleşme ilişkisinin sürdürülmesinin beklenemez olması’ kriterinin içine dahil olan hallere bir örnektir. Bir diğer örnekle, ‘güven ilişkisinin sözleşme ilişkisinin sona erdirilmesini mecbur kılacak derecede zarar görmesi’ de işaret edilebilir.

Öyleyse hem çerçeve sözleşmenin hem münferit sözleşmenin feshi veya dönme ile sona ermesinin bir diğer sözleşme ilişkisine etkisinin ‘dürüstlük kuralı gereğince sözleşme ilişkisinin sürdürülmesinin beklenemez hale getirip getirmediği’ sorusu esas alınarak çözülmesi gerekir. Ancak bu sonucun doğru doğmaması somut

⁷⁷¹ Sözleşmenin sona ermesi ile doğabilecek hukuki sonuçlara; tarafların borçlarının sona ermesi, tazminat borcunun ve sözleşme sonrasına etkili rekabet ve gizlilik yükümlülüklerinin doğması örnek gösterilebilir.

⁷⁷² Doktrinde münferit sözleşmenin haklı sebeple feshinin çerçeve sözleşmeyi de ortadan kaldırarak tüm borç ilişkisinin tamamen ortadan kaldırabilmesi için somut olayda söz konusu olan feshi sebebinin çerçeve sözleşmenin amacını -tüm ilişkinin feshini dürüstlük kuralı gereği haklı kılacak ölçüde- tehlikeye düşürmüş olmasının arandığı yönünde bkz. **Şen Doğramacı** (Çerçeve Sözleşmeler), s. 166.

olayın özelliklerine bağlıdır.⁷⁷³ Örneğin; bir franchise ilişkisinde, franchise verenin sürekli olarak eksik ve bozuk mal göndermesi gerekçesiyle sözleşmenin feshi, münferit sözleşmelerden doğan borçları da ortadan kaldırarak söz konusu münferit sözleşmelerin sona erdirilebilmesi için haklı sebep teşkil edebilecekken; bir bayilik sözleşmesinde başarı hedefine kasten ulaşamamasının çerçeve sözleşmenin sona erdirilmesi için haklı sebep teşkil etmesine rağmen münferit bir satım sözleşmesinin sona erdirilmesi için haklı sebep teşkil etmeyeceği sonucuna varılabilir.

Sözleşmelerin sona ermelerinin bir diğer sözleşmeye etkisi açısından işin doğasından kaynaklanan özel sonuçların söz konusu olup olmadığının ise ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Örneğin, kaldırıcı alım satım sözleşmelerinde bireysel sözleşmenin tasfiye edilmesi ile çerçeve sözleşmenin sona ermediği, ancak çerçeve sözleşme sona ererse mevcut bireysel sözleşmelerde tasfiye sürecine girildiği kabul edilmektedir.⁷⁷⁴

⁷⁷³ Oysa bir görüş, çerçeve sözleşmenin sona ermesinin kural olarak münferit sözleşmedeki ifa yükümlülüklerini de ortadan kaldırdığını, ancak çerçeve sözleşme kapsamında hala bir ifa yükümlülüğünden bahsedilecekse bunun temelinin taraflar arasındaki sadakat borcu olduğunu ileri sürmektedir, bkz. **Şimşek**, s. 268; **Yılmaz**, s. 156.

⁷⁷⁴ **Yıldırım Soydan**, s. 152.

SONUÇ

Çerçeve sözleşmelere ilişkin ulaşılan -işbu bölümde tekrar zikredilmeyecek diğer tartışma ve problemlere ek- teorik ve pratik çıkarımlar şu şekildedir:

Uygulamada sıklıkla karşılaşılmamasına rağmen çerçeve sözleşmelerin, öğretide adeta ‘kıyıda-köşede kalmış’ bir mesele olduğu; zira hem Yabancı hem de Türk hukuk literatüründe çerçeve sözleşmeler üzerinde oldukça az çalışıldığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde çerçeve sözleşme kavramının varlığı, yargı kararlarında da sıklıkla es geçilmiş, çerçeve sözleşme teorisi dikkate alınarak çözüme ulaştırılması gereken meselelere ilişkin yargı kararlarında somut olaydaki sözleşme ilişkisinin kimi zaman yalnızca bir ‘çerçeve sözleşme’ olduğu nitelendirilmiş; kimi zaman bu nitelendirmeye dahi yer verilmemiş ancak her ihtimalde çerçeve sözleşme kavramının özüne ilişkin problemlere değinilmemiştir.⁷⁷⁵ Fikrimce literatürdeki ve yargı kararlarındaki bu eksiklik, çerçeve sözleşme kavramının önemsizliğinden değil, belki de kavramın varlığına ilişkin farkındalığın yeterli düzeye ulaşamamasından kaynaklanır.

Öğretide, çerçeve sözleşmeleri ifade etmeyi amaçlayan tanımların pek çok yönden birbiriyle çeliştiği tespit edilmiş, kavramın çözülmesi gereken çok sayıda hukuki problemi beraberinde getirdiği anlaşılmıştır. Kanaatimce çerçeve sözleşme kavramının -dar ve geniş anlamda olmak üzere- şu şekilde tanımlanması uygundur:

Dar -ve gerçek- anlamda çerçeve sözleşme, tarafların akdetmiş oldukları veya - gelecekte- akdede(bile)cekleri (yani aksi kanundan, sözleşmeden veya dürüstlük

⁷⁷⁵ Bu gerçek, işbu çalışma boyunca yargı kararlarından verimli şekilde yararlanılamamasının temel sebebidir.

kuralından çıkarılmadığı için akdetme yükümlülüğü altında olmasalar bile akdedecekleri) tek bir veya birden çok münferit sözleşme ilişkisinin tabi olacağı esasları, karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile belirledikleri (üzerinde mutabık kaldıkları) hukuken bağlayıcı, kendine özgü borç doğuran bir sözleşme ilişkisidir. Geniş anlamda çerçeve sözleşme ise, dar anlamda çerçeve sözleşme ile bunun kapsamına aldığı münferit sözleşme(ler)den oluşan bir hukuki ilişkiyi ve sözleşme akdetme yöntemini ifade eder.

Sunulan tanım, aynı zamanda çerçeve sözleşmenin hukuki niteliğinin tespitine de ışık tutmuştur. Öyle ki çerçeve sözleşme, dar anlamda borç doğuran bir sözleşme; geniş anlamda bir sözleşme akdetme yöntemidir.

İşbu çalışma sürecinde çerçeve sözleşme kavramı düşünüldüğünde, göz ardı edilebileceği kanısına vardığım önemli bir mesele; bir sözleşme akdetme yöntemi olarak çerçeve sözleşmenin, yalnızca akla ilk gelen haliyle bir sistem oluşturan sözleşme örneklerinin (franchise, bayilik, tek satıcılık gibi) değil; akla gelebilecek isimli veya isimsiz her sözleşme tipinin formüle edilmesinde başvurulabilecek bir kavram olmasıdır. Başlı başına bu çıkarım bile çerçeve sözleşmelerin uygulama alanının, ne ölçüde geniş bir yelpazeye sahip olduğunu ortaya koymak için yeterlidir.

Öte yandan madem ki çerçeve sözleşmeler -hukuk düzeninin izin verdiği sınırlar içerisinde- her sözleşme tipinin formüle edilmesinde başvurulabilen bir sözleşme akdetme yöntemidir; öyleyse birtakım hukuki nitelendirmelerin ‘soyut olarak çerçeve sözleşme’ kavramı (kavramsal olarak çerçeve sözleşmeler) esas alınarak değil; ‘somut’ olayda karşımıza çıkan ‘somut çerçeve sözleşme’ esas alınarak yapılması gerekir. Bu sebeple de ‘soyut (kavramsal) düzlemde çerçeve sözleşme’ ile ‘somut

çerçeve sözleşme' kavramlarına duyulan ihtiyaç gözardı edilemez. Bu yönüyle çerçeve sözleşme kavramı her sözleşme ilişkisinin formüle edilmesinde karşımıza çıkabildiğine göre hukuki niteliği detaylı olarak (örneğin isimli-isimsiz, sürekli-ani edimli, vb. sıfatlarla) nitelendirilmesi gereken 'soyut olarak çerçeve sözleşme kavramı' değil; 'taraf iradelerince şekillenen somut çerçeve sözleşme' olmalıdır.

Çerçeve sözleşme kavramının birtakım hukuki kavram ve kurumlarla benzerlik göstermesi, ne olduğunun anlaşılabilmesi için ne olmadığının da anlaşılması mecburiyetini gerektirmiş ve nihayet bu karşılaştırma faaliyeti sonucunda çerçeve sözleşme, bir kısım kavram ve kurumlarla tamamen ayrılırken bir kısmıyla beraber uygulanmasında bir sakınca olmamasına rağmen; çerçeve sözleşme vasfını kaybetmeyeceği sonucuna varılmıştır.

Çerçeve sözleşmelerin özünde birer sözleşme olmasının doğal bir sonucu olarak sözleşmelerin tabi olduğu kurallara tabi olsalar da çerçeve sözleşmeler özelinde farklılık arz edebilecek hukuki meselelerin aydınlatılması ihtiyacı doğmuştur. Bu kapsamda başlıca şu sonuçlara tekrar dikkat çekilmesi gerekir:

Çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı her bir münferit sözleşmenin -başlı başına birer sözleşme olmalarının bir sonucu olarak- her birinin içeriğindeki yükümlülüklerin ayrı ayrı tespit edilmesi gerekir.

'Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü içermediği' çıkarımı, dar anlamda çerçeve sözleşmenin bizzat kendi asli edim yükümlülüğü var olduğu gibi, taraf iradeleri doğrultusunda münferit sözleşmenin asli edim yükümlülüklerini içerebilmesi de mümkün kabul edildiğinden benimsenmemiştir.

Bizzat çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğü kendine has özellikler ihtiva ettiği gerekçesiyle, -çerçeve sözleşme öğretisinde işlevsel olacağı düşünülen bir terminoloji önerisiyle- somut ve soyut olmak üzere iki farklı içerikte kabul edilmeli, soyut asli edim yükümlülüğünün içeriği ‘münferit sözleşme(ler)de, çerçeve sözleşmede mutabık kalınan esaslara uyulması’ iken; somut asli edim yükümlülüğü ‘çerçeve sözleşmede mutabık kalınan bu esaslar’ın neler olduğunu somutlaştırmalıdır.

Çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı münferit sözleşmeler, her ne kadar başlı başına birer sözleşme olarak da değerlendirilse de çerçeve sözleşme ve münferit sözleşmelerin arasındaki işlevsel bağın bir sonucu, çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünün bu sözleşmenin sınırlarını aşan bir rol oynayarak münferit sözleşme(ler)de de borç doğurduğu tespit edilmiştir. Bu, çerçeve hükümlerin münferit sözleşmenin içinde görünmez birer hüküm oldukları kabulünün bir sonucudur.

Çerçeve sözleşmenin asli edim yükümlülüğünün bir geciktirici şarta bağlı olup olmadığı ise, çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme arasındaki kronolojik ilişki dikkate alınarak belirlenir. Çerçeve sözleşmeyi takiben akdedilecek bir münferit sözleşme söz konusu ise, çerçeve sözleşmenin belirlediği esasların uygulama alanı bulabilmesi, işin doğası gereği söz konusu münferit sözleşmenin akdedilmesi şartına bağlıdır.

Münferit sözleşmeleri akdetme borcu doğuran yükümlülüğün ise çerçeve sözleşmelerin zorunlu içeriğinin bir parçası olmadığı, bir diğer ifadeyle çerçeve sözleşmelerin mutlaka münferit sözleşmenin akdedilmesi borcunu doğurması gerekmediği sonucuna varılmıştır. Ancak bu yükümlülüğün çerçeve sözleşmenin içeriğinde yer alması mümkündür. Bu ihtimalde, bir karma sözleşmenin varlığından

değil; çerçeve sözleşmenin içine dercedilmiş bir önsözleşmenin varlığından söz edilir. Şeklen tek bir sözleşme varmış gibi gözüксе de içeriği itibariyle hem çerçeve sözleşme hem de önsözleşme rolü oynayan bu sözleşmenin ‘çift karakterli bir sözleşme’ olduğu nitelendirmesi uygun görülmüştür.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında dar -ve gerçek anlamda- çerçeve sözleşmenin zorunlu (asgari) içeriği, -soyut ve somut olarak tespit edilebilen- bizzat kendi asli edim yükümlülüğü ve koruma yükümlülükleri olarak tespit edilmiştir.

Çerçeve sözleşme kavramı üzerinde çalışılırken, yalnızca uygulamada sıklıkla karşılaşılan ve bu sebeple işbu çalışma boyunca ‘tipik’ olarak nitelendirilen çerçeve sözleşme modeli üzerinde durulmasının ve kavramın ‘tipik’ modelinin sınırları içine hapsedilmesinin yetersizliği görülmüş; bu doğrultuda ‘atipik’ çerçeve sözleşmelere de dikkat çekilmesi amaçlanmıştır. Çerçeve sözleşme kavramı merkezindeki ‘problemlerin çözümünde atipik çerçeve sözleşmelerin gözardı edilmesinin düşünülemeyeceği’ farkındalığı, çerçeve sözleşme öğretisinin gelişiminde yeni problem ve çözümlerin kilometre taşı da olabilir.

Çerçeve sözleşmelerin kendine özgü yapısı, klasik borçlar hukuku sözleşmeleri ile karşılaştırılması ihtiyacını da doğurmuş, ilgili başlıkta her ne kadar özünde ‘sözleşme’ niteliğini haiz olsalar da çerçeve sözleşmelerin pek çok yönüyle alışlagelmiş borçlar hukuku sözleşmelerinden ayrıldığı ve kendine özgü dinamiğinin beraberinde getirdiği kendine özgü problemlerin yine kendine özgü çözümlere ihtiyaç duyduğu, bu gayeyle de birtakım hukuki meseleler merkezinde çerçeve sözleşme öğretisine özgü bir düşünce sisteminin geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Öte yandan, çerçeve sözleşme kavramının kendine özgü yapısının *Culpa in Contrahendo* sorumluluğunun daha sık gündeme gelmesine zemin hazırlayabilme potansiyeli tespit edilmiştir.

Hayatın olağan akışı içinde akdedilme sıklığı ve uygulama alanının genişliği ile tüm sözleşmelerin formüle edilmesinde başvurulabilen bir sözleşme akdetme yöntemi olduğu dikkate alındığında; dahası, kavramın beraberinde getirdiği pek çok belirsizliğin varlığı değerlendirildiğinde, çerçeve sözleşme kavramının genel hükümlerde düzenlenmemesinin bir eksiklik olduğuna kanaat getirilmiştir. Elbette çerçeve sözleşmelerin özünde bir 'sözleşme' olmasının sonucu olarak borçlar hukukunun temel prensipleri ve borçlar kanununun genel hükümleri çerçeve sözleşmelerin beraberinde getirdiği soru işaretlerinin giderilmesinde büyük ölçüde yeterli olsa da bu gerekçe çerçeve sözleşmelerin ayrıca düzenlenmesine duyulan ihtiyacı karşılamaz. Çerçeve sözleşmeler merkezindeki tartışmalı meselelerin kanun koyucu tarafından benimsenen hukuk politikası ile çözüme kavuşturulabilmesi için TBK'da bir genel hüküm ile düzenlenmesi önerilmiş, söz konusu kanun metninin TBK'daki sistematik olarak yeri ve içeriği -gerekçeleriyle birlikte- izah edilerek ilgili kanun metni sunulmuştur.

Çalışmanın son bölümünde, doktrinde üzerinde nadiren durulduğu kanısına varılan bir mesele üzerinde durularak, çerçeve sözleşme ve kapsamına aldığı münferit sözleşmenin veya sözleşmelerin aralarındaki ilişkinin önemine ve sonuçlarına dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Zira, aralarındaki işlevsel bağlılık, çerçeve sözleşme ile kapsamına aldığı münferit sözleşmeler arasındaki etkileşimi alelade -birbirine yabancı- iki sözleşme arasındaki ilişkiden ayırmaktadır. Bu ilişkinin uygulanacak

kurallar açısından doğurduğu birtakım sonuçların, klasik borçlar hukuku sözleşmelerinin tabi olduğu rejimden ayrıldığı ve ayrıca -ilgili başlıklarda işaret edilen çeşitli ihtimaller dahilinde- değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Öyleki çerçeve sözleşme ve münferit sözleşme arasındaki işlevsel bağın kuvvetlendirdiği ilişkinin; ya birtakım hukuki meselelerin değerlendirilmesinde birarada ele alınmaları ihtiyacını ya da sözleşmelerden birinde gerçekleşen bir olgunun bir diğerine sirayet ederek onun hukuki kaderini etkilemesi sonucunu doğurduğu tespit edilmiştir.

Nihayet tüm bu sonuçların üzerinde bir ‘çatı’ sonuç ifade edilirse;

Çerçeve sözleşme kavramının anlaşılabilmesi ve beraberinde getirdiği soru işaretlerinin cevaplandırılabilmesi için borçlar hukukunun temel kaidelerinden yararlacağı şüphesiz olsa da; çerçeve sözleşmeyi klasik borçlar hukuku sözleşmelerinden ayıran kendine özgü dinamiği dikkate alındığında, çerçeve sözleşme öğretisinin yeni bir perspektife ve terminolojiye ihtiyacı beraberinde getirdiği kanaatine varılmıştır. Bu gerekçe, işbu çalışmada makul gözüken ve hem tipik hem atipik çerçeve sözleşmelerin varlığını dikkate alan bir sistemin sunulmasına vesile olmuştur. Bu sistemin, borçlar hukukunun temel kaidelerini ve genel hükümlerini çerçeve sözleşmenin kendine özgü dinamiğine uygun olarak bir nebze esnettiği kabul edilebilecek olsa da onlarla çelişmediği -onları aşmadığı- kabul edilmelidir. Hatta aksine bu sistemle; çerçeve sözleşmenin TBK m. 1 kapsamında ‘sözleşme’ olma niteliği ile ona kendine özgü olma vasfı kazandıran ‘çerçeve’ niteliğinin birbirini nasıl tamamladığının ortaya konması amaçlanmıştır.

Bu gaye, çerçeve sözleşme kurumu nezdinde daha önce hiç veya detaylı olarak değerlendirilmemiş soru işaretlerine ulaşılmasına ve bu soru işaretlerinin benimsenen

düşünce sistemi içinde önerilen çözümlerle giderilmeye çalışılmasına vesile olmuştur. Ancak çerçeve sözleşmelerin hukuk sistemleri için nispeten ‘yeni’ fark edilen bir kavram olması, cevaplardan ziyade soruların aydınlatılmasının kıymetine de dikkat çekilmesini gerektirir. Hukuk sistemleri için ‘yeni’ olarak nitelendirilebilecek söz konusu soruları işaret edebilmenin, bu sorulara ve bağlantılı birtakım problemlere verilecek cevapların zamanla geliştirilebilmesine imkan ve bu yönüyle de hem öğretiye hem uygulamaya fayda sağlayacağı; tüm bu açıklamalar ışığında bu çalışmanın, kaleme alınması sürecinde yola çıkılmasına sebep olan gayeyi tatmin ettiği kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Osman: Tüketicinin Korunması Çerçevesinde Mobil Haberleşme Abonelik Sözleşmesinde Genel İşlem Koşulları, İstanbul 2013.

Akipek, Şebnem / Küçükgüngör, Erkan: Sözleşmeler Rehberi, Yetkin Kitabevi, Ankara, 2002.

Akipek, Şebnem: Türk Hukuku ve Mukayeseli Hukuk Açısından Tüketici Kredisi, Ankara, 1999.

Akkanat, Halil: *Kefaletin Fer'iliği İlkesi ve Banka Ticari Kredi Sözleşmeleri*, Prof. Dr. Necip Kocayusufpaşaoğlu İçin Armağan, Ankara 2004.

Akünel, Teoman: *Sorumluluk Hukukunda Sözleşmenin Nispiliği Prensibinin Aşılması*, Yargıtay Dergisi, C. 14, S. 3, s. 222-236.

Akyol, Şener: Banka Sözleşmeleri, İstanbul, 2001. **(Banka Sözleşmeleri)**

Akyol, Şener: Medeni Hukuka Giriş, İstanbul 2006. **(Medeni Hukuk)**

Aliyeva, Zenfira: Sermaye Piyasasında Aracı Kurumlar ve Halka Arza Aracılık Sözleşmeleri, T.C. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sermaye Piyasaları ve Ticaret Hukuku Yüksek Lisans Programı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019.

Alkaç, Sezin Ezgi Sarıakçalı: Akaryakıt İstasyonu Bayilik Sözleşmesi, İstanbul 2017.

Altınok Ormancı, Pınar: *Franchise Sözleşmesinin Haklı Sebeple Feshinde Hizmet ve Adi Ortaklık Sözleşmelerine İlişkin Hükümlerden Yararlanıp Yararlanılamayacağı Sorunu*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 13, 2013, s. 377-402. **(Franchise)**

Altınok Ormancı, Pınar: *Sürekli Borç İlişkilerinin Haklı Sebeple Feshi*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2011. **(Sürekli Borç)**

Antalya, Gökhan: *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt V/1, 1 (Temel Kavramlar, Sözleşmeden Doğan Borç İlişkileri)*, Ankara 2019.

Arat, Ayşe: *Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması*, Seçkin, Ankara 2006.

Atamer, Yeşim M.: *Genel İşlem Koşulu mu Bireysel Pazarlıkla Kurulan Sözleşme mi? Tüketici ve Tacir İşlemleri Açısından Karşılaştırmalı Olarak Başvurulabilecek Değerlendirme Kriterleri*, Yeni Türk Borçlar Kanunu ve Yeni Türk Ticaret Kanunu Sempozyumu, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2013, s. 103-137. **(Değerlendirme Kriterleri)**

Atamer, Yeşim M.: *Sözleşme Özgürlüğünün Sınırlandırılması Sorunu Çerçevesinde Genel İşlem Şartlarının Denetlenmesi*, Beta, İstanbul 2001. **(Denetlenmesi)**

Ata, Özlem: *Sermaye Piyasası Hukukunda Alım Satım Aracılık Falliyetlerinde Yatırımcının Korunması*, İstanbul 2020.

Aydın, Sema: *Borsa İşlemlerinden Doğan Uyuşmazlıklar*, Vedat Kitapçılık, 2009. **(Borsa İşlemleri)**

Aydoğdu, Murat: Genel İşlem Koşulları Şerhi, Ankara 2018.

Aygüneş, Mehmet: Tek Satıcılık Sözleşmesi, T.C. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2018. (Yök Tez Merkezi)

Ayhan, Hatice Ebru: Borsada Hisse Senedi Alım Satım Sözleşmesi ve Hakkın İntikali, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Medeni Hukuk Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008. (Yök Tez Merkezi)

Ayrancı, Hasan: Önsözleşme, Yetkin Yayınevi, Ankara 2006.

Barlas, Nami: *Çerçeve Sözleşme Kavramı ve Çerçeve Sözleşmelerin Özellikleri*, Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu'na 65. Yaş Günü Armağanı, s. 805- 828, İstanbul 1999.

Baysal, Başak: Sözleşmenin Uyarlanması (BK m. 138 Aşırı İfa Güçlüğü), İstanbul, 2020.

Baudenbacher, Carl: *Die Behandlung des Franchisevertrages im Schweizerischen imeuropäischen Recht*, Neue Vertragsformen der Wirtschaft: Leasing, Factoring, Franchising, Bern Stuttgart Wien, s. 365-404, 1992.

Behrens, Heino: Das Wiederkehrschuldverhältnis, Hamburg 1971.

Belen, Herdem: Barter Sistemi Hukuki Yapısı ve İşleyişi, İstanbul 2007.

Bilgen, Mahmut: Banka Hukukunda Sözleşmeler Uyuşmazlıklar ve Hukuki Sorumluluk, Ankara 2011.

Boğa, Serap: Sermaye Piyasası Kanunu’na Tabi Anonim Ortaklıklarda Hisse Devri, İstanbul 2010.

Brox, Hans / Walker, Wolf-Dietrich: Allgemeines Schuldrecht, München 2009.

Bucher, Eugen: *Die verschiedenen Bedeutungsstufen des Vorvertrags*, Berner Festgabe zum Schweizerischen Juristen Tag, s. 169-195, 1979.

Buz, Vedat: Medeni Hukukta Yenilik Doğuran Haklar, Ankara 2005.

Büyükkalay, Buse Naz: Franchise Sözleşmesi ve Uygulamadaki Önemi, T.C. İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Özel Hukuk Programı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aralık 2022.

Canbolat, Talat: 6356 Sayılı Kanuna Göre Toplu İş Sözleşmesinin Düzeyi ve Türleri, İstanbul 2013.

Çelen, Volkan: Türk Hukukunda Faktoring Sözleşmeleri, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2016. (Yök Tez Merkezi)

Çetin, Nusret / Töremiş, Ebru: *Menkul Kıymet Borsalarında Alım Satım Aracılık Faaliyeti Kapsamında Aracı Kurumlarla Yatırımcılar Arasındaki İlişkinin Hukuki Niteliği*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1, Haziran 2008, s. 77-102.

Dağlı, Mustafa Can: Bilişim Hukuku Kapsamında Hizmet Seviyesi Sözleşmesi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2023. (Yök Tez Merkezi)

Demir, Banu: Sürekli Eser Sözleşmeleri, Seçkin, Ankara 2020. (**Demir B.**)

Demir Gökyayla, Cemile: Milletlerarası Özel Hukukta Tek Satıcılık Sözleşmeleri, Ankara 2013. (**Demir Gökyayla**)

Demir, Remzi: *Türk Medeni Hukuku'nun Yazılı Olmayan Kaynağı; Örf ve Adet Hukuku*, Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 5, S. 1, Nisan 2020, s. 1001-1020. (**Demir R.**)

Demirsatan, Barış: Türk Borçlar Kanunu Çerçevesinde Sözleşmenin Haksız Olarak Sona Erdirilmesi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2021.

Dinar, R. Cem: Niyet Mektubunun Hukuki Niteliği ve Bağlayıcılığı, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2008.

Doğan, Gül: Önsözleşme (Sözleşme Yapma Vaadi), İstanbul 2006.

Eckel, Bernhard Stefan: Der Just in Time Vertrag, Baden 1977.

Edis, Seyfullah: Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri, Ankara 1997.

Emmerich, Volker: Das Recht der Leistungsstörungen, München 2005.

Erdem, Duygu: 6493 Sayılı Kanun Kapsamında Ödeme Hizmeti Sözleşmesi, T.C. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel

Hukuk Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2021. (Yök Tez Merkezi)

Eren, Fikret: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Legem Yayınevi, Ankara 2023. (Genel Hükümler)

Eren, Fikret: Borçlar Hukuku Özel Hükümler, Legem Yayınevi, Ankara 2023. (Özel Hükümler)

Eren, Fikret: *İsimsiz Bazı Sözleşme Türleri*, Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, 2015, s. 63-126. (İsimsiz Sözleşme)

Eren, Fikret: “*İsimsiz Sözleşmelere İlişkin Bazı Sorunlar*”, Turgut Akıntürk’e Armağan, s. 86-111, 2007.

Ergüne, Mehmet Serkan / Kurşun, Ali Suphi: İstanbul Şerhi TBK m. 29, Cilt I, İstanbul 2019.

Ertan, Kerem: *Banka Kredi Açma Sözleşmelerinin Hukuki Niteliği ve Özellikle Çerçeve Anlaşma Olma Özelliği*, LHD, 2003, C. I, S. 7, s. 1697.

Esener, Turhan: Hukuka Giriş, İstanbul 2015.

Fikentscher, Wolfgang / Heinemann, Andreas: Schuldrecht, Berlin 2006.

Fuchs-Wissemann, Georg: Die Abrenzung des Rahmenvertrages vom Sukzessivlieferungsvertrag, Marbug 1980.

Gass, Wolfram / Lange, Knut Werner: Rahmenverträge für Moderne Produktionsformen, München 1999.

Gatsi, Jean: Le Contrat - Cadre, Paris 1996.

Gauch, Peter / Schluep, Walter R. / Schmid, Jörg: Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil, Band I, Zürich 2014.

Gebhardt Hans-Peter: Der Zuliefervertrag, Berlin 1994.

Gernhuber, Joachim: Das Schuldverhältnis: Begründung und Änderung Pflichten und Strukturen Drittwirkungen, Tübingen 1989.

Gillor, Viviane: Der Rahmenvertrag für Finanzgeschäfte der Europäischen Bankenvereinigung (EMA) Wertpapierpensionsgeschäfte und Wertpapierdarlehen, 2006.

Graf von Westphalen Friedrich: Neues Recht für Dauerschuldverhältnisse ab 1. Januar 2003, ZGS, 2002-12.

Gunnar, Janson: Ökonomische Theorie im Recht, Berlin 2004.

Güçlü, Hasan Ali: Franchise Sözleşmesi (Tarihsel Gelişimi ve Ülkemiz Uygulaması), Ankara 2020.

Gümüş, Mustafa Alper: *Bayilik Sözleşmesinde Bayinin Asgari Satın Alma Yükümü,* Türk Borçlar Hukuku Açısından İsimli Sözleşmeler Sempozyumu, Ankara 2022.
(Bayilik)

Gümüş, Mustafa Alper: Borçlar Hukukunun Genel Hükümleri, Ankara 2021. (**Genel Hükümler**)

Gümüş, Mustafa Alper: Borçlar Hukuku Özel Hükümler Cilt I (İsimsiz Sözleşmeler Teorisi / Satış / Mal Değişimi / Bağışlama / Kira / Kullanım Ödücü / Tüketim Ödücü), İstanbul 2012. (**Cilt I**)

Gümüş, Mustafa Alper: Teorisiyle ve Yargıtay Uygulamasıyla Sözleşmenin Uyarlanması (TBK m. 138), Yetkin Yayınları, Ankara 2022. (**Sözleşmenin Uyarlanması**)

Gümüş, Mustafa Alper: Türk-İsviçre Borçlar Hukukunda Vekilin Özen Borcu, Beta Yayınları, İstanbul 2001. (**Özen Borcu**)

Gürkaynak, Gönenç / Karaoğlu, Ceyda / Uluay, Tolga: *Tek Satıcılık Sözleşmesinin Sona Ermesi ve Sona Ermenin Sonuçları*, Terazi Aylık Hukuk Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 85, Ankara 2013, s. 14-29.

Gürses, Davut: Banka Genel Kredi Sözleşmesi, İstanbul 2016.

Gürzumar, Osman Berat: Franchise Sözleşmeleri ve Bu Sözleşmelerin Temelini Oluşturan Sistemlerin Hukuken Korunması, Beta, İstanbul 1995.

Hacı, Ceyhan Yaşar: Türk Hukukunda Borsa Opsiyon Sözleşmelerinde Müşteri ile Borsa Üyesi Arası Hukuki İlişkiler, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2018. (Yök Tez Merkezi)

Henrich, Dieter: Vorvertrag Optionsvertrag Vorrechtsvertrag, Tübingen, 1965.

Herzog, Nicolas: Der Vorvertrag im schweizerischen und deutschen Schuldrecht, Schultess Polygraphischer Verlag, Zürich 1999.

Hoffbauer, Christiane: Der Rahmenvertrag in der Lieferbeziehung, Berlin 2010.

İşıktaç, Yasemin: Hukukun Kaynağı Olarak Örf ve Adet Hukuku, İstanbul 2004.

İkizler, Metin: *Centilmenlik Anlaşmaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 19, S. 3, 2017, s. 415 – 441.

İmre, Zahit: Medeni Hukuka Giriş, İstanbul 1980.

İşgüzar, Hasan: Banka Kredi Kartı Sözleşmeleri, Ankara 2003. **(Banka)**

İşgüzar, Hasan: Tek Satıcılık Sözleşmesi, Dayınlarlı Yayınları Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1989. **(Tek Satıcılık)**

Kalmsee, Bastian: Die Anpassung von Allgemeinen Geschäftsbedingungen in Dauerschuldverhältnisse, Hamburg 2011.

Kanal, Derman / Erdiner, Ayşe: Sinema, Televizyon ve Müzik Eserleri Alanında Sözleşme Örnekleri, Legal Yayıncılık, İstanbul 2010.

Kapancı, Kadir Berk: *Franchise Sözleşmesinin Sona Ermesi ve Bunun Hukuki Sonuçları*, Rona Serozan'a Armağan, Cilt II, İstanbul 2010, s. 1029-1054.

Kaplan, İbrahim: Banka Sözleşmeleri Hukuku, Ankara 2020. **(Banka)**

Kaplan, İbrahim: Hakimin Sözleşmeye Müdahalesi, Ankara 1987. (**Hakim**)

Karaahmetoğlu, Şeyda Dursun: Nakdi Kredi Sözleşmesinin Banka Tarafından Haklı Sebeple Feshi ve Sonuçları, İstanbul 2018.

Kara, Mustafa Sencer: Sermaye Piyasası Aracılık Faaliyetlerinde Yatırımcının Korunması, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Ticaret Hukuku) Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2006. (Yök Tez Merkezi)

Karauz, Agah Kürşat: Akaryakıt Bayilik Sözleşmesi, Ankara 2015.

Kazmacı, Özge Uzun: Factoring Sözleşmesi, İstanbul 2011.

Keskin, Ayşe Dilşad: Barter Sözleşmesi, Turhan Kitabevi, Ankara 2004. (**A. D. Keskin**)

Keskin, Özlem: Çalışma İlişkilerinde Çerçeve Sözleşmeler, T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2015. (**Ö. Keskin**)

Kılıç, Şebnem: Toplu İş Sözleşmesi Türleri Açısından Alman Hukuku ile Türk Hukukunda Grup Toplu İş Sözleşmeleri ve Çerçeve Sözleşmeler, Beta, Ankara 2019.

Kılıçoğlu, Ahmet M.: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2022. (**Genel Hükümler**)

Kılıçoğlu, Ahmet M.: Eşya Hukuku, Ankara 2021. (**Eşya Hukuku**)

Kırca, Çiğdem: Franchise Sözleşmesi, Banka ve Ticaret Enstitüsü, Ankara 1997.
(Kırca Ç.)

Kırca, İsmail: Hukuki Yönüyle Borsa Opsiyon İşlemleri, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 2000. (Kırca İ.)

Klaas, Christoph: Dauerschuldverhältnisse im Immer Rascheren Wandel der Zeit, Anwaltsblatt, 1986-5.

Kocaman, Arif: Factoring İşleminin Hukuki Niteliği, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 1992.

Kocayusufpaşaoğlu, Necip: Borçlar Hukuku Genel Bölüm (Cilt I) Borçlar Hukukuna Giriş, Hukuki İşlem, Sözleşme, Filiz Kitabevi, İstanbul 2017.

Kocayusufpaşaoğlu, Necip: Türk Medeni Hukukunda Gayrimenkul Satış Vaadi, İstanbul 1959. (Satış Vaadi)

Kochs, Hermann: Der Eigenhändler, Rechtsprobleme des Rahmenvertrages unter Berücksichtigung auch der Nebenverträge, Diss. Köln 1964.

Konuralp, Haluk / Konuralp, Aynur: *Borsa Uyuşmazlıkları*, Prof. Dr. Ali Bozer'e Armağan, Ankara 1998.

Korkmaz, Yakup: Tam Zamanında Tedarik Sözleşmesi, Ankara 2009. (Yök Tez Merkezi)

Korkmaz, Yakup: *Tam Zamanında Tedarik Sözleşmesi ve Benzer Sözleşmelerle Karşılaştırılması*, MÜHFHAD, C. 22, S. 3, s. 1843-1888.

Köhne, Thomas: Marketing im Strategischen Unternehmensnetzwerk, Wiesbaden 2006.

Köroğlu, Belin: Türev Araçların Alım Satımına Aracılık Sözleşmeleri, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013. (Yök Tez Merkezi)

Kuntalp, Erden: Ard Arda Teslimli Satım Akdi, Sevinç Matbaası, Ankara 1968. (Satım Akdi)

Kuntalp, Erden: Karışık Muhtevalı Akit (Karma Sözleşme), Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 2013. (Karışık Muhtevalı Akit)

Larenz, Karl / Wolf, Manfred: Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, München 2004.

Law, Jonathan (Ed.): A Dictionary of Law, Oxford Üniversitesi Yayınları, 2022, İngiltere.

Martinek, Michael: Franchising, Heidelberg 1987.

Maurenbrecher, Benedikt: *Die Vereinbarung der Allgemeinen Geschäftsbedingungen der Banken Rahmenvereinbarung und Geschäftsverbindungsvertrag*, Zeitschrift für Schweizerisches Recht, Band 109 I, 1990, s. 173-210.

Merz, Hans: Vertrag und Vertragsschluss, Freiburg 1992.

Michalski, Lutz: Zur Rechtsnatur des Dauerschuldverhältnisses, Juristische Arbeitsblätter, 1979.

Morkaya, Okan: Tek Satıcılık Sözleşmesi ve Denkleştirme İstemi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2024. (Yök Tez Merkezi)

Mouzas, Stefanos / Ford, David: *Managing Relationships in Showery Weather: The Role of Umbrella Agreements*, Journal of Business Research, Cilt: 59, Sayı: 12, 2006, s. 1248-1256.

Mouzas, Stefanos / Furmston, Michael: *From Contract to Umbrella Agreement*, The Cambridge University Law Journal, Vol. 76, N.1, s. 37-50, 2008.

Neus, Werner: *Zur Bildung von Konzernen: Eine Analyse auf Basis unvollständigerverträge*, Ökonomische Analyse von Verträgen, Wirtschaftswissenschaftliches Seminar, s. 54-91, Tübingen 2000.

Nomer, Haluk N.: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta, İstanbul 2024.

Oetker, Hartmut: Das Dauerschuldverhältnis und seine Beendigung, Tübingen 1994.

Oğuz, Cemal: *Standart Sözleşmelerin BK 21 İle 99/2 ve 100/3 Hükümlerine Göre Hakim Tarafından Kontrolü*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 1998/1, s. 25-37. (Oğuz C.)

Oğuzman, M. Kemal: Medeni Hukuk (Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar), İstanbul 2024.

Oğuzman, M. Kemal / Öz, M. Turgut: Borçlar Hukuku Genel Hükümler (Cilt I), İstanbul 2022. (Genel Hükümler)

Oğuzman, M. Kemal / Seliçi, Özer / Oktay-Özdemir, Saibe: Eşya Hukuku, İstanbul 2023.

Oğuz, Sefer: Bankacılık Hukuku Yönünden Ticari Kredi Açma Sözleşmeleri, Ankara 2019. (Oğuz S.)

Olgaç, Samet Can: Tek Satıcılık Sözleşmesi ve Tek Satıcının Denkleştirme İstemi, Ankara 2021.

Oral, Tuğçe: *Niyet Mektubu*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Sayı: 18, Yıl 7, 2016, s. 145-171.

Ott, Claus / Schäfer, Hans Bernd: Ökonomische Analyse des Unternehmensrechts, Heidelberg 1993.

Otto von Gierke: *Dauernde Schuldverhältnisse*, Jher. Jb.64, (1914), s. 355-374. (Weber'den naklen)

Öz, Turgut: İş sahibinin Eser Sözleşmesinden Dönmesi, İstanbul 1989.

Özbilen, Arif Barış: Sözleşmelerin Şekli ve Şekil Yönünden Hükümsüzlüğü, İstanbul 2016.

Özen, Burak: Kredi Açma Sözleşmeleri, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2017.

Paris Ticaret ve Sanayi Odası: Le Contrat Cadre Exploration Comparative (France, Allemagne, Italie, Angleterre, Etats-Unis), 1995.

Richter, Rudolf: *Verträge aus wirtschaftstheoretischer Sicht*, Ökonomische Analyse von Verträgen, Wirtschaftswissenschaftliches Seminar, s.1-24, Tübingen 2000.

Sanlı, Kerem Cem: Haksız Fiil Hukukunun Ekonomik Analizi-Hukuk ve Ekonomi Öğretisi, İstanbul 2007.

Sanrı, Peren: Türk ve Avrupa Birliği Rekabet Hukuku Kuralları Çerçevesinde Tek Satıcılık Sözleşmesi, T.C. Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009. (Yök Tez Merkezi)

Sauter, Daniel: Ausgewählte Probleme Sukzessivlieferungsvertrages, Zürich 1982.

Scheven, Micheal: Der Sukzessivlieferungsvertrag, Frankfurt 1984.

Schmid, Karlheinz: *Vertragsmanagement bei externer Entwicklung*, Management von Innovation und Risiko, s. 489-521, Berlin 2006. **(Vertragsmanagement)**

Schoofs, Oliver: Rahmenvertrag Das Recht des Corporate Real Estate Managements, Springer Gabler, Wiesbaden 2015, s. 259-275.

Seliçi, Özer: Borçlar Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan Sürekli Borç İlişkilerinin Sona Ermesi, İstanbul, 1977.

Serozan, Rona: Borçlar Hukuku Özel Bölüm, İstanbul 2019. **(Özel Bölüm)**

Serozan, Rona: Borçlar Hukuku Genel Bölüm (İfa, İfa Engelleri, Haksız Zenginleşme), İstanbul 2022. **(İfa)**

Serozan, Rona: İstanbul Şerhi TBK m. 1-2, Cilt I, İstanbul 2019. **(İstanbul Şerhi)**

Serozan, Rona: Sözleşmeden Dönme, İstanbul 2007. **(Sözleşmeden Dönme)**

Sirmen, Lale: Eşya Hukuku, Ankara 2022. **(Eşya Hukuku)**

Sirmen, Lale: Türk Özel Hukukunda Şart, Ankara 1992. **(Şart)**

Somuncuoğlu, Ünal: *Banka Genel Kredi Sözleşmeleri ve Kefalet*, Terazi Hukuk Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 165, Mayıs 2020, s. 1056-1061.

Şahan, Ayşe Güvercin: *5718 Sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun Çerçevesinde Franchise Sözleşmelerine Uygulanacak Hukukun Tayini*, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C. 38, S. 2, 2018, s. 441-479.

Şen Doğramacı, Hayriye: *Çerçeve Sözleşme Kavramı, Çerçeve Sözleşmelerin Amacı ve Ekonomik Fonksiyonu*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 30, S. 3, 2022, s. 1043-1077. **(Çerçeve Sözleşme Kavramı)**

Şen Doğramacı, Hayriye: *Çerçeve Sözleşmeler*, T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Medeni Hukuk Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir 2010. (Yök Tez Merkezi) **(Çerçeve Sözleşmeler)**

Şenol, Nilay: Bayilik Sözleşmesi Sona Ermesi ve Sonuçları, İstanbul 2011.

Şimşek, Bahar: Franchising Sözleşmesi, Ankara 2016.

Tandoğan, Haluk: Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri (Kendine Özgü Yapısı Olan ve Karma Sözleşmeler, Satış ve Çeşitleri, Trampa, Bağışlama), C. I/1, Ankara 2008. (Özel Borç İlişkileri)

Tandoğan, Haluk: *Tek Satıcılık Sözleşmesi*, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, Cilt XI, Sayı: 4, Ankara 1983. (Tek Satıcılık)

Tekinay, Selahattin Sulhi: Medeni Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku, İstanbul 1992.

Tekinay, Selahattin Sulhi / Akman, Sermet / Burcuoğlu, Haluk / Altop, Atilla: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 1993.

Tercier, Pierre / Pichonnaz, Pascal / Develioğlu, Murat H.: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 2020.

Toprak, Eren: *Kamu İhale Sisteminde Yeni Bir Kavram: Çerçeve Sözleşme İhaleleri*, Terazi Hukuk Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 19, Mart 2008, s.141-166.

Tümerdem, Murat: Sürekli Borç İlişkilerinde Borçlunun Temerrüdü ve Sonuçları, Ankara 2018.

Ulmer, Peter: Der Vertragshändler, München 1969.

Uyan, Göktürk: *Çerçeve Sözleşme Kavramı ve Genel Kredi Sözleşme Kavramı ile İlişkisi*, İstanbul Barosu Dergisi, C. 79, S. 4, 2005, s. 1129-1143.

Uyumaz, Alper / Oumer, Kamil Abdu: *Framework Agreements Under Turkish Law*, Law and Justice Review, Cilt: 9, Sayı: 15, Aralık 2017, s. 37-60.

von der Crone, Hans Caspar: Rahmenverträge, Schultess Poligraphischer Yayınevi, İsviçre Zürih 1993.

Wang, Mario: *Die Funktionsweise des Franchising im Gastgewerbe und in der Hotellerie*, Neue Vertragsformen der Wirtschaft: Leasing, Factoring, Franchising, Bern – Stuttgart – Wien, s. 335-358.

Weber, Rolf H.: *Rahmenverträge als Mittel zur Rechtlichen Ordnung Langfristiger Geschäftsbeziehungen*, Zeitschrift für Schweizerisches Recht, S. 106, C. I, s. 403-434, 1987.

Westermann, Harm Peter / Bydlinski, Peter / Arnold, Stefan: BGB - Schuldrecht, Allgemeiner Teil, 2020.

Wheeler, Sally: *Contracts and Corporations*, in Peter Cane, and Herbert M. Kritzer (Ed.), The Oxford Handbook of Empirical Legal Research (2010; Oxford Academic, 18 Sept. 2012), s. 125-150.

Wüstney Detley: Die Rechtliche Bedeutung des Wichtigen Grundes für den Bestand von Dauerrechtsverhältnissen, Würzburg 1936.

Yavuz, Cevdet: Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler Birinci Cilt, İstanbul 2022.

Yener, Mehmet Deniz: Kredi Açma Sözleşmesi, İstanbul 2008.

Yeniocak, Umut: Franchise Sözleşmesi, Ankara 2016.

Yeşiltepe, Salih Önder: *Tek Satıcılık Sözleşmesinin Öğretide Benzer Olarak Belirtilen Sözleşmelerden Ayırt Edilmesi*, MÜHFHAD, C. 13, S. 1-2, 2007, s. 169-191.

Yıldırım Soysal, Hanım: Sermaye Piyasası Hukukunda Kaldıraçlı Alım Satım İşlemleri, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2018. (Yök Tez Merkezi)

Yıldız, Mustafa Göktürk: Son Kullanıcı ile Akdedilen Elektronik Haberleşme Hizmeti Sözleşmesi, İstanbul 2012.

Yılmaz, Cüneyt Arif: Çerçeve Sözleşmeler, Seçkin, Ankara 2023. **(Yılmaz)**

Yılmaz, Serpil: Sigorta Hukukunda Abonman Sözleşmesi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009. (Yök Tez Merkezi) **(Yılmaz, S.)**

Yönet, Yağmur Öykü: *İşlevleri Zemininde Çerçeve Sözleşme Kavramı*, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1, 2025, s. 777-813.

Yüksel, Ali Sait: Bankacılık Yönünden Kredi Açma Sözleşmesi, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, İstanbul 1972.

Zaki, Magdi Sami: *Le Formalisme Conventionnel illustration de la Notion de contrat-cadre*, Revue Internationale de Droit Compare, 1986, 38-4, s. 1043-1096.

Zevkliler, Aydın: Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, Ankara 2020.

Zingg, Heinz: Der Rahmenvertrag-Möglichkeiten und Grenzen im (Retail) Banking,
Verlag Haupt, Zürich, Bern, Stuttgart, Wien 1996.

Yararlanılan İnternet Kaynakları:

<https://www.lettreseaux.com/P-535-678-P1-contrat-cadre.html>

<https://aoconquete.fr/article-contrat-cadre/>

www.beck-online.beck.de (**Beck**)

<https://www.resmigazete.gov.tr> (**Resmî Gazete**)

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000032040737

<https://www.legalstart.fr/fiches-pratiques/contrats-commerciaux/contrat-cadre/#:~:text=Pour%20r%C3%A9sumer%20un%20contrat%20Dcadre,et%20devoirs%20de%20chaque%20partie>

<https://kazanci.com.tr> (**Kazancı**)

<https://spk.gov.tr/kurumlar/portfoy-yonetim-sirketleri/basvuru-surecleri/cerceve-sozlesmeler>

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (**Yök Tez Merkezi**)